

“અહો શ્રુતજ્ઞાનમ્” ગ્રંથ જીર્ણોધ્ધાર – ૧૮

શિલ્પશાસ્ત્ર ગ્રંથ

જિનપ્રાસાદ માર્તણ્ડ

: દ્રવ્ય સહાયક :

અધ્યાત્મયોગી આચાર્ય મહારાજા શ્રી કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મ.સા.ને જ્ઞાનનો એટલો રસ, વિહાર ગમે તેટલો કરીને આવ્યા હોય છતાં મહાત્માઓને વાચના આપે જ, તેઓશ્રીના હાથમાં પુસ્તક હોય જ, ક્યારે પણ પુસ્તક વીના બેઠેલા જોયા નથી... જેઓશ્રીએ જ્ઞાન માટે અથાગ મહેનત કરી હતી એવા અધ્યાત્મયોગી પ.પૂ. કલાપૂર્ણસૂરીશ્વરજી મહારાજાના પદપ્રભાવક ગચ્છનાયક પ.પૂ. કલાપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજાના આજ્ઞાવર્તીની સરલ સ્વભાવી પ.પૂ. ન્યાયશ્રીજીના શિષ્યા માતૃહૃદયા પ.પૂ. વિદ્યુતપ્રભાશ્રીજીના શિષ્યા વિક્રમઘ્નશ્રીજીના શિષ્યા શ્રીઈન્દ્રયશાશ્રીજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી કેશવબાગ કોલોનીના બહેનોની જ્ઞાનખાતાની ઉપજમાંથી

: સંયોજક :

શાહ બાબુલાલ સરેમલ બેડાવાળા

શ્રી આશાપૂરણપાર્શ્વનાથ જૈન જ્ઞાનભંડાર

શા. વીમળાબેન સરેમલ જવેરચંદજી બેડાવાળા ભવન

હીરાજૈન સોસાયટી, સાબરમતી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૫

(મો.) ૯૪૨૬૫૮૫૯૦૪ (ઓ.) ૨૨૧૩૨૫૪૩ (રહે.) ૨૭૫૦૫૭૨૦

સંવત ૨૦૬૫

ઈ.સ. ૨૦૦૯

श्री गणेशाय नमः

श्री शारदाय नमः

श्री विश्वकर्माय नमः

शिवप्रसादमार्तण्ड

(सचित्र)

: संपादक :

शिवपाचार्य नंदलाल युनीलाल सोमपुरा
(पादलिप्तपुरनगरे)
पालिताणा-३६४२७०

: प्रकाशक :

दक्षकुमार नंदलाल सोमपुरा
रप, " शिवपायतन " सर्वोदय सोसायटी,
पालिताणा, जैन : २२२६

: अंथ प्राप्तिस्थान :

१ नंदलाल युनीकाल
२५, " शिल्पायतन "
सर्वोदय सोसायटी, पालिताळा,
शेन : २२२६



२ भारत प्रिन्टरी
न्युमार्केट, पांजरापोण,
रीलिक्रोड, अमदावाड-३८०००१
शेन : ३८७६६४

३ सरस्वती पुस्तक भंडार

रतनपोण, डाथीभाना,
अमदावाड-३८०००१

ज्योतिषे तत्र शास्त्रे च विवादे वैद्य शिल्पके ।

अर्थ मात्र तु ग्रहया मात्र शब्द विचारयेत् ॥

वि. सं. २०४६
वैशाख सुद-३

मूल्य
रु. ७००=००

ध. सं.
१९९३

व्याप्तिसीमा

आ अंथना प्रत्येक लागना
कोपीराकटना सर्वा उक्त
अंथकतानि स्वाधिन छे.

: मुद्रक :
कान्तिदास डी. शाह
" भारत प्रिन्टरी "
न्यु मार्केट, पांजरापोण,
रीलिक्रोड, अमदावाड-१
शेन : ३८७६६४



શ્રી જિનપ્રાસાદ માર્તન્ડ

પ્રસ્તાવના



આપણે આત્મવાદી છીએ એટલે મોક્ષવાદી છીએ. આપણું આવું મન્તવ્ય કે શ્રદ્ધા છે. ત્યારે નોંધી રાખવું જરૂરી છે, એમ નહીં પણ હૈયે કોતરી રાખવું જરૂરી છે. ભારતીય સંસ્કૃતિમાં જન્મેલા કોઈપણ આસ્તિક માણસનું આખરી અને સર્વોચ્ચ દ્યેય મુક્તિનું છે. એ દ્યેયને સિદ્ધ કરવા માટે વિવિધ આલંબનો-સાધનો આપણા પરમાત્મા ભગવાને તથા ઋષિ-મહર્ષિઓએ બતાવ્યાં છે, તેમાં સહુથી શ્રેષ્ઠ એટલે આલંબન સાધન તરીકે વીતરાગભાવસંપન્ન જિનમૂર્તિ-તીર્થંકરમૂર્તિને જણાવેલ છે અને આ આલંબનને પરમ શબ્દ લગાડીને પરમાલંબન તરીકે ઓળખાવ્યું છે. રાગદ્વેષથી સર્વથા રહિત બનેલો આત્મા જિન-તીર્થંકર કહેવાય છે. આથી એ સમયની તેમની અવસ્થા વીતરાગ દશાની હોય છે.

મુક્તિ-મોક્ષ એ રાગ-દ્વેષનો આત્મામાંથી સર્વથા ક્ષય કર્યા વિના મળતો નથી. અને આ ક્ષય કરવા માટે જે આત્માઓ એ કક્ષાએ પહોંચ્યા હોય તે આત્માઓને આદર્શ નજર સામે રાખવો જોઈએ. આવા આદર્શના આલંબનથી જ (આત્મા ક્રોધાદિ કષાયોથી રહિત બની) સાધક એમના જેવો બની શકે, જેનોતા ઇશ્વર રાગ-દ્વેષ વિનાના છે. માટે જ તે વંદનીય-પૂજનીય થાય છે. તે તીર્થંકર-અરિહંત વિગેરે શબ્દોથી ઓળખાય છે.

આદર્શ કે સર્વોત્તમ એ કોઈ હોય તો વીતરાગ-સર્વજ્ઞ જ છે. એ આત્માઓ સર્વ દોષથી મુક્ત થઈ સર્વશુભસંપન્ન બનેલા છે, આપણે પણ એવા ધવાની ભાવનાવાળા છીએ. પરિસ્થિતિ આવી હોવાથી સંસારનો મોહ ઉતારનાર, ભૌતિક દુખાણો અને આકર્ષણ ઘટાડનાર, સમતાભાવને પેદા કરનાર વીતરાગ સ્વરૂપ જિનમૂર્તિની સાધના-આરાધના ઉપાસનાનો લાભ કોઈપણુ લઈ શકે એ માટે જાહેર સ્થળે મંદિરો ઉભા કરવા જોઈએ. આપણા પૂર્વજોના આવા ખ્યાલથી જ આવા મંદિરો અને મહાન પ્રાસાદો નિર્માણ થયા અને પરિણામે આ આર્યદેશ મંદિરોની (ભવ્ય ઉત્તુંગ) સંસ્કૃતિથી છવાઈ ગયો.

મંદિરો ઉભા કરવાનું નક્કી થયું એટલે પ્રશ્ન સામે એ આવ્યો કે, તેનું આયોજન કેમ કરવું ? કેમકે આર્યદેશના શિલ્પો આર્યત્વની ભાવના સાથે સુસંગત હોવા જોઈએ. મૂર્તિ પ્રાણુ છે, તો મંદિર પ્રાણુનો આધાર છે. આવા પ્રાણુધાર પ્રાસાદો બાંધવા માટે વ્યવસ્થિત બંધારણ પણ હોવું જોઈએ. બંધારણ વિના કોઈ ઠાઠ વ્યવસ્થિત બનતું નથી.

તે કાર્ય ચાલતું નથી કે સ્થિરતા અનુભવતું નથી. એટલે આપણા આર્યદેશીઓએ શિલ્પ-શાસ્ત્રની ભાષામાં કહીએ તો વિશ્વકર્માએ પોતાની આર્યદેશિ પોતાના જ્ઞાન-વિજ્ઞાન, બુદ્ધિ, પ્રતિભા અને સાધક-આધક કારણોની ઊંડી સુઝના અપ્રતિમ બળથી શિલ્પ સ્થાપત્યના વિધિ નિયમોને જાળવીને ધર્માર્થિકામમોક્ષાય ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ માટે શિલ્પ-શાસ્ત્રો બનાવ્યાં. જેથી ગૃહો, પ્રાસાદો, મંદિરો, કિલ્લાઓ, તલાવો, વાવ, કુવા આદિ જલસંચય સ્થાનો, ગ્રામ, એટ અને નગરો આદિનું શિલ્પ સ્થાપત્યાદિના બંધારણ અનુસાર નિર્માણ શક્ય બન્યું.

આ શાસ્ત્ર રચના પાછળનો ઉદ્દેશ શિલ્પ સ્થાપત્યોનું સ્થૈર્ય-દીર્ઘ જીવી બને અને આત્મવાદી સંસ્કૃતિને વરેલા માનવી ભૌતિક, ધાર્મિક કે આધ્યાત્મિક શાન્તિ સુખનો આનંદ અનુભવે તે હતો. આ સ્થાપત્યોમાં ગૃહો, પ્રાસાદો, મંદિરો ઇત્યાદિ પ્રકારો છે, એમાં એ મંદિરો એટલે ધર્મ અને કલાનો સુભગ સમન્વયનાં ભવ્ય પ્રતિકો, મંદિરો અને મૂર્તિઓ એટલે આત્મ મોક્ષવાદી સંસ્કૃતિના પ્રેરણાપદ ભવલંકાર આદર્શો.

કલા ધર્મથી અનુપ્રણીત બની રહે તો તે માનવજાત માટે જીવનપ્રેરક બની રહે, અન્યથા તે જીવનમારક પણ બની જાય એટલે આપણા આ ઋષિ-મહર્ષિઓએ પાવન થયેલી ધરતીમાં કલાને ધર્મસ્થાનકોના સ્પર્શથી પુનિત અને જીવંત બનાવી દીધી છે. માનવ જાતના સર્વોચ્ચ વિસામારૂપ કલા-કૌશલ્યથી શોભતાં ભવ્ય અને હૃદયને સંતૃપ્ત કરે તેવા મંદિરો આ દેશની પરમ સમૃદ્ધિ છે. એટલે મંદિરોની સંસ્કૃતિથી ગાજતો આ દેશ આજે પણ અહિંસા, કરૂણા, સહિષ્ણુતા, મૈત્રીભાવ વગેરે ઉવાથી ગુંજતો દેખાય છે. મંદિરો એ જીવનમાં શીતલ પ્રકાશને આપનારા શાન્તિધામો છે. લાઓ કરોડો લોકોનાં માનસિક દર્દોનાં નિવારણ માટેના દવાખાના છે.

ભારતીય શિલ્પ વાસ્તુશાસ્ત્ર ભારતીય વાસ્તુકલાના સુકુટમહિ નહિ પણ સર્વસ્વ છે. ભારતીય સ્થાપત્યની મૂર્તિમંત વિભૂતિ દેવપ્રાસાદોની રચના જગતી વેદીથી પ્રારંભ થઈ શિખરશિખાએ સમાપ્ત થાય છે. માનવ સહયતાના વિકાસ, આધ્યાત્મિક આદિ દેવિક, અને ભૌદિક, માનસિક તથા કાલ્પનિક આદિ વિભિન્ન સાંસ્કૃતિક પ્રગતિઓમાં વાસ્તુ કલાત્મક કૃતિઓ એક પ્રકારની સર્વોત્તિશાયિની સ્મૃતિઓ છે. આકૃતિઓ, ઇંછિકા, પાષાણ આદિ ચિરસ્થાયી દ્રવ્યોથી આવલ બની યુગયુગ સુધી સાંસ્કૃતિક વિકાસનું પરમ નિદર્શન પ્રસ્તુત કરે છે. પ્રાચીન સાંસ્કૃતિક વૈભવનો પ્રત્યક્ષ ઇતિહાસ ઉપસ્થિત કરે છે. પ્રત્યક્ષ દેશ અને જાતિની વાસ્તુકૃતિઓમાં તે દેશીય અને તે જાતિય વિશેષતાની છાપ રહે છે.

ભારતીય વાસ્તુકલાની સર્વ પ્રમુખ વિશેષતા તેની આધ્યાત્મિકનિષ્ઠા છે. આપણી વાસ્તુકલા વિશેષે કરીને મંદિર નિર્માણમાં પ્રણમી વૃદ્ધિગત થઈ મંદિરના ઉત્તુંગ શિખર

સમાન ધર્મ, આ આધારભૂત અધ્યવસાય-પ્રયોજન ભારતીય જનસમાજની ધાર્મિક ચેતના અને વિશ્વાસના મૂર્તિસ્વરૂપને પ્રદાન કરે છે, પ્રતીકની કલ્પનાનો નહીં. આ દેશના દર્શન એ પુરાણમાં પ્રતિષ્ઠાપિત તત્ત્વોના રહસ્યોનું નિમિત્ત છે. મંદિરના નિર્માણમાં જન સમાજના ધાર્મિક ઉપચેતનાથી મળતી નિષ્ઠામાં દેવમિલનની ભાવના છે. મંદિરના પીઠ, કલેવર અને ઉત્તુંગ શિખર, આકાર, વિસ્તાર તથા ઉપસંહાર એ ઇશ્વરી ભાવનાનું પ્રતિક છે. માનવમાં દેવત્વનો વિકાસ સ્થાપિત કરે છે. હિંદુ અને જૈન સ્થાપત્યના સર્વ પ્રાસાદ સર્વાંગી દૃષ્ટિકોણથી અતિરિક્ત એક ધાર્મિક વ્યવહારિક દૃષ્ટિકોણ પણ છે. જનધર્મની આ સ્થાન પરિવાચક અને પરંપરા પુરાણોની પુણ્યભૂમિ પર પલ્લાવિત છે. મંદિર નિર્માણ, કૂપ તડાગાદિ સમાન પૂર્ત-ધર્મની સંસ્થા છે. વ્યવહારિકરૂપમાં પરોપકારાર્થે પણ ધર્માર્થ સમીક્ષા છે, પ્રાયઃ સર્વ ધર્માચાર્યોએ પરોપકારાર્થે નિર્મિત પ્રાસાદ તડાગાદિનો મહિમા ગાયો છે.

સ્થાપત્યવેદ :- ભારતીય સ્થાપત્યએ વિશુદ્ધવિજ્ઞાન છે, પ્રાચીન કાલથી, સ્થાપત્યને વેદનામથી પુકારવામાં આવે છે. માનવજીવનમાં ગૃહનિર્માણ રહેવા માટે, મંદિરો માનસિક શાન્તિ માટે, આયુર્વેદ જીવવા માટે, સંગીત મનોરંજન માટે, અથર્વવેદ વ્યવસાય વ્યવહાર, શાસન તથા સમાજ સંગઠન માટે એ ચાર કે પાંચ અલગ અલગ ઉપવેદ કલ્પિત થયા, ઋગ્વેદના આયુર્વેદ, યજુર્વેદના ધનુર્વેદ, સામવેદના ગાંધર્વવેદ તથા અથર્વવેદના સ્થાપત્યવેદ એ ચાર-પાંચ ઉપવેદ માનેલ છે. સનાતનથી અમે વેદોનું અધ્યયન કરતા આવ્યા. તેની રક્ષા માટે અમોએ કંઈ પણ બાકી ન રાખ્યું, મોટી મોટી શાખાઓ સ્થાપિત કરી, મોટા મોટા ઋષિકુલોને જન્મ આપ્યો. ગુરુએ શિષ્યોની, પિતાએ પુત્રની પરંપરાને ઐત્સાહન આપ્યું અને ભવન નિર્માણ કક્ષા પ્રાચીન કાલથી વિકસિત થઈ ચૂકી હતી અને આજે પણ સચવાઈ રહી છે.

નગરાણાં भूषणार्थं देवानानिलयाय च ।

लोकानां धर्महेत्वर्थं सुरयोषिताम् ।

आलयं सर्वभूतानां विजयाय जित्तात्मनाम् ॥

धर्मार्थं काम मोक्षणां प्राप्तिहेतुश्च कामद् ॥

દેવમંદિરો કે પ્રાસાદ રચના નગરોની શોભા છે. દેવોના નિવાસ, લોકોની ધર્મવૃદ્ધિ અને દેવાંગનાઓની ક્રીડા માટે હોય છે. વળી પ્રાસાદ પ્રાણીમાત્રનું આશ્રય સ્થાન છે. વીર પુરુષોની કીર્તિ તથા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષના કારણભૂત તેમજ સર્વ કામનાને આપનાર છે.

गीत नृत्येश्च वादित्रैपेक्षणीर्यर्मनोहरै ।

नाना ध्वज पताकैश्च तोरणाश्च विभूषिताः ॥

પુરાજ્ય પ્રજાદીનાં સર્વકાલં તુ શાન્તિદાઃ ।
સર્વકામ પ્રદાશ્ચૈતૈ નિત્યં કલ્યાણ કારકાઃ ॥

ગીત, નૃત્ય અને વાદ્યોથી નિત્ય શુભચમાન, દર્શનીય અને મનોહર નાનાપ્રકારની ધ્વજાઓ, પતાકાઓ તથા તોરણોથી અલંકૃત પ્રાસાદો, નગર રાજ અને પ્રભને સર્વ-કાલ સુખ શાન્તિ આપનાર, સર્વ કામનાઓને સફળ કરનારા, નિત્ય કલ્યાણકારક છે.

ઋષભાદિ પ્રાસાદાનાં વિષયે જય વિશ્વકર્મા સંવાદ—

જય જિનેન્દ્રા વીતરાગશ્ચ કેવલિજ્ઞાન સંભવાઃ ।
ત્રિલોકેશાશ્ચ સર્વજ્ઞા સર્વદેવેષુ પૂજિતાઃ ॥
પ્રાસાદજિનનામાનો વિભક્ત્યા ઋષભાદય ।
રચના વિધિમેતેષાં કથયસ્વ મમ પ્રભો ॥

હે પ્રભુ ! હવે કૃપા કરી મને મોહ વિગેરેથી રહિત, કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિવાળા, ત્રિલોકના ઈશ તથા સર્વજ્ઞ અને સર્વ દેવતાઓમાં પૂજાયેલ એવા શ્રી જિનેન્દ્ર પ્રભુ ઋષભાદિ તીર્થંકરોના પોતપોતાના નામવાળા પ્રાસાદોની રચનાવિધિ કહો—

વિશ્વકર્માવાચ—

શૃણુ વત્સમહાપ્રાજ્ઞ યશ્ચ ત્વં પરિપૃચ્છસિ ।
પ્રાસાદ જિનેન્દ્રાણાં કથયમિ સમાસતઃ ॥
મધ્યપ્રાસાદ મેરુશ્ચ મદ્રપ્રાસાદનાગરઃ ।
અન્તકો દ્રાવિડશ્ચૈવ લતિનશ્ચ મહીધર ॥
એવમાદિ ! વિચારેણ ઋષભાદિ પ્રજાયતે ।
જિનેન્દ્રાણાં પ્રિયાશ્ચૈવ ધર્માર્થ કામ મોક્ષદા ॥

વિશ્વકર્માએ કહ્યું કે, “હે પુત્ર ! તું જે પૂછે છે, તે શ્રી જિનેન્દ્ર મહાપ્રભુઓના પ્રાસાદોની જે વિધિ છે તે સર્વ સંક્ષેપમાં તને કહું છું તે તું સાંભળ. મધ્યે મેરૂ કલ્યાણ-કારી નાગરાદિ, અંતકાદિ, દ્રાવિડાદિ, લતિનાદિ અને મહીધરાદિ વિગેરે જાતિના પ્રાસાદોમાંથી ઋષભાદિ પ્રાસાદ ઉત્પન્ન થયા છે. અર્થાત્-ઉપર્યુક્ત પ્રાસાદોના અંગો, તલો, શિખરાદિ વિચાર કરી ઋષભાદિ પ્રાસાદો કરવામાં આવ્યા છે. આ પ્રાસાદો શ્રી જિનેન્દ્ર પ્રભુઓને વિશેષ કરીને પ્રિય છે અને તે ધર્મ, અર્થ, કામ તથા મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થને આપનાર છે.

આ રીતે યોતિર ઋષભાદય પ્રાસાદ તથા બીજા બાવન પ્રાસાદો જે જિનેન્દ્ર પ્રભુને પ્રિય છે તે પણ સંપૂર્ણપણે આ જિનપ્રાસાદમાર્તન્ડમાં આપવામાં આવેલ છે.

જિનપ્રાસાદ પ્રશંસા :-

પ્રાસાદા પૂજિતાલોકે વિશ્વકર્મા ભાષિતાઃ ।

ચતુર્વિંશ વિભક્તિનાં જિનેન્દ્રાણાં વિશેષતઃ ॥

વિશ્વકર્માએ કહેલ ચોવીશ વિભક્તિના જિનેન્દ્રદેવોનાં પ્રાસાદો લોકમાં વિશેષ પ્રકારે પૂજનીય છે.

ચતુર્દશિ ચતુર્ધારા પુરમધ્યે સુખાવહાઃ ।

બ્રમાશ્ચ વિભ્રમાશ્ચૈવ પ્રશસ્તાઃ સર્વકામદઃ ॥

ચારે દિશાનાં દ્વારવાળા, બ્રમવાળા અથવા બ્રમ વગરનાં જિનેન્દ્રપ્રાસાદો નગરમાં પ્રબળે સુખ દેવાવાળાં છે તથા પ્રશસ્ત છે અને બધા ઇચ્છિત ફલને આપનાર છે.

શાન્તિદાઃ પુષ્ટિદાશ્ચૈવ પ્રજારાજ્ય સુખાવહા ।

અશ્વર્ગર્જૈવલિયાનૈર્મહાપિ નન્દીભિસ્તથા ॥

સર્વ શ્રિયમાનુવન્તિ સ્થાપિતાશ્ચ મહીતલે ।

જિનેન્દ્ર પ્રભુના પ્રાસાદો શાન્તિ દેવાવાળા છે, પુષ્ટિ તથા રાજ્ય પ્રબળે સુખ આપનાર છે. એવાં આ પૃથ્વી ઉપર જિનદેવોનાં પ્રાસાદો સ્થાપવાથી ઘોડા, હસ્તિ, બળદ, રથ, આદિ વાહનો, ભેંસ, ગાય આદિ સર્વ સંપત્તિને આપનાર છે.

નગરગ્રામે પુરે ચ પ્રાસાદ ઋષભાદયઃ ।

જગત્યા મણ્ડપૈયુક્તા ક્રીયન્તે વસુધાતલે ॥

સલભ દીયતે રાજ્યં સ્વર્ગં ચૈવ મહીતલે ॥

નગર, ગામ અને પુરની મધ્યમાં ઋષભાદિ જિનપ્રાસાદો જગતી અને મંડપ યુક્ત પૃથ્વીતલમાં કરવામાં આવે તો સ્વર્ગ અને પૃથ્વીમાં રાજ્ય પ્રાપ્તિ સુલભ થાય.

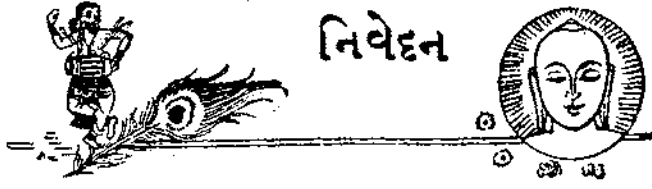
દક્ષિણોત્તર મુખાશ્ચ પ્રાચી પશ્ચિમદિગ્મુખાઃ ।

વીતરાગસ્ય પ્રાસાદાઃ પુરમધ્યે સુખાવહા ॥

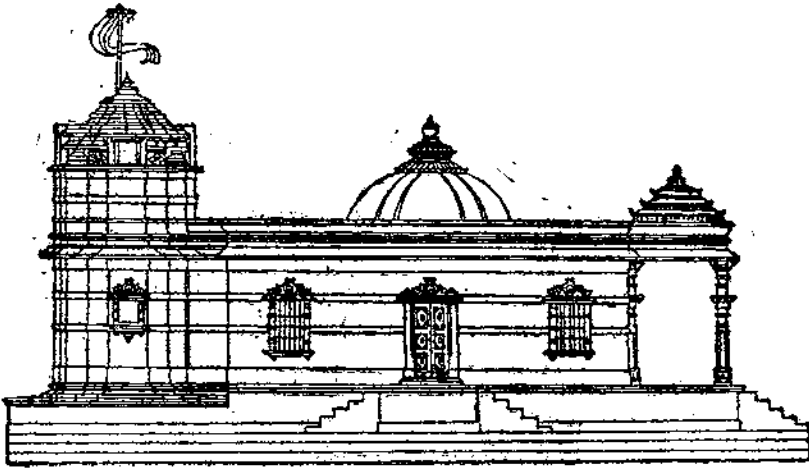
દક્ષિણ, ઉત્તર, પૂર્વ અને પશ્ચિમ એ ચારે દિશાનાં મુખવાળા વીતરાગદેવના પ્રાસાદો નગરમાં હોય તો સુખને આપનાર છે. જિનેન્દ્ર પ્રભુને ઋષભાદિ જિનેન્દ્ર પ્રાસાદો કરવા બ્રેઈએ તેમની તલવિભક્તિ, ધૂંગ આદિ પ્રાસાદ શિખર રચના સંપૂર્ણ જિનમતે કરવી બ્રેઈએ તો સંપૂર્ણ ફલ આવે.

જિનપ્રાસાદો ચોવીશ તીર્થકરોના પોતાને વલ્લભ પ્રાસાદ છે અને બાકીના સર્વ જિનવલ્લભ છે. યોગ્ય લાગે તે રીતે જિનેન્દ્ર વલ્લભ પ્રાસાદો કરવા બ્રેઈએ.

-શિલ્પાચાર્ય નંદલાલ સી. સોમપુરા



સાંસ્કૃતિક ઇતિહાસના અનુશિલનમાં શિલ્પ સ્થાપત્ય, વાસ્તુવિદ્યા, ગૃહપ્રાસાદ મૂર્તિવિદ્યાન વિગેરેનો અભ્યાસ આવશ્યક છે. શિલ્પના અનેક શ્રેણી બહાર પડ્યા છે, પણ સરળ અને કઠીબદ્ધ શૈલી હોય તો સામાન્યમાં સામાન્ય કાર્યરત સમજી શકે અને તેનો સરળ રીતે ઉપયોગ કરી શકે તે માટે શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ પૂર્વાર્ધ અને ઉત્તરાર્ધ, ગૃહવિદ્યાન અને શિલ્પ તત્ત્વાર્થ ચિન્તન, શિલ્પનિધિ, દેવતામૂર્તિ સ્વરૂપ લક્ષણ બહાર પાડેલ. હવે, શ્રી જિનપ્રાસાદમાર્તણ્ડ આપના કરકમલમાં રજુ કરીએ છીએ. અને હવે પછી જૈનકલ્પદ્રુમ, નિર્દોષવાસ્તુ, આટલા પુસ્તકો માટે મારા પ્રયાસો છે. જે હું સમાજની સેવામાં રજુ કરવા મહેચ્છા ધરાવું છું. જે પ્રેસમાં આપેલ છે. તૈયાર થયેથી આપના કરકમલમાં હું અર્પણ કરીશ. જેટલા જલ્દી તૈયાર થાય તે માટે મારા પ્રયાસો છે. આખરે તો ઈશ્વરેચ્છા બલિયસિ.



પ્રાસાદ પ્લાન દર્શન

સંપાદકશ્રીનો પરિચય

સંવત ૧૯૬૫ના માગસર સુદ ૧ મંગળવારે જન્મ થયો હતો. પિતાશ્રી ચુનીલાલ વેલણ, કશ્યપ ગોત્ર, સોમપુરા બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ.

શિક્ષણ સ્થાપત્ય એ પરંપરાગત ઉત્તરતો આવેલ વારસો છે. જશકરણ એ અમારા પ્રપિતામહ જેમણે શુભ્રજ ઉપર ઉત્તુંગ શિખરથી શોભી રહેલ ચૌમુખ પ્રાસાદની રચના કરી અને સં. ૧૮૯૨માં સંપૂર્ણ કર્યું, અમારા પિતામહ વેલણ જેણે અનેક પ્રાસાદોની રચના કરી તેમાં પાલીતાણા શહેરમાં દિગમ્બર મંદિર, ઘોટાદ પાસે ગઢડા, પાળીઆદ અળાઉ જૈનમંદિર આદિ, વેરાવળ પાસે જૈન પ્રાસાદ રચના, શામળાળ જીર્ણોદ્ધાર, ડુંડલા પાસે ગાધકડા જૈન મંદિર, ભાવનગર પાસે વરતેજ જૈન ડેરાસર આટલી માહિતી તો મળે છે. પિતાજી ચુનીલાલ જેમણે કચ્છ વાગડમાં પક્ષાંસવા, કૃતેગઢ, ખેલા સૌરાષ્ટ્રમાં ઝીંજુવાડા, દસાડા, માંડલ, પાટડી આદિ કામોના જીર્ણોદ્ધાર કર્યા આ સિવાય બીજા અનેક કામો કરેલ.

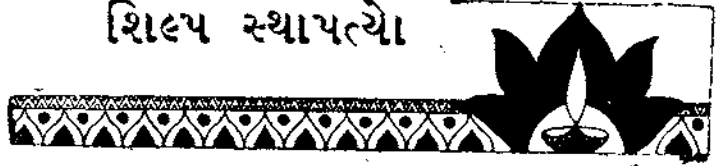
ગુજરાતી ચાર ધોરણ અભ્યાસ કર્યા પછી કૌટુંબિક સંબંધોને લઈ શિક્ષણ કામમાં જોડાવાની જરૂર પડી. ધંધાદારી પ્રેક્ટીકલ જ્ઞાન સાથે શિક્ષણથીનો ૧૫ વર્ષે અભ્યાસ શરૂ કર્યો અને ૧૮ વર્ષની વયે સ્વતંત્ર બિલ્ડીંગ કોન્ટ્રાક્ટના કામ શરૂ કર્યાં. પાલીતાણામાં જીનુ શ્રાવિકાશ્રમ (જે હાલ સમરથ ભુવન કહેવાય છે.), ચાંદ ભુવન, ખુશાલ ભુવન, દિગમ્બર ધર્મશાળા, ખોબની મસ્જીદ આદિ બિલ્ડીંગ વર્ક કર્યાં. રાજ્યમહેલ, હવામહેલમાં કેટલુંક કામ કર્યું. આ ગામમાં બિલ્ડીંગના કામો ઘણા કર્યા અને પછી પ્રાસાદો બાંધવાનું કામ શરૂ કર્યું.

આજ સુધી જે જે નૂતન સ્થાપત્યો તથા જીર્ણોદ્ધારના કાર્યો કર્યા છે તેની સવિસ્તૃત માહિતી આ સાથે આપેલ છે.



नूतन प्रासाद

शिल्प स्थापत्ये



शिल्पाचार्य नंदलाल युनीलाल सोमपुरा

- | | | |
|----|--|------------------------------|
| १ | हाडोद जैन देरासर | (उत्तर गुजरात) |
| २ | रीभडा शिवालय | (उत्तर गुजरात) |
| ३ | कदम्बगिरि पूर्वतरकनो प्रासाद | (भावनगर जिल्हा) |
| ४ | जिनदत्तसूरीधरल मंडप | (पाळीताळा भाषुनीटुंक) |
| ५ | डीपाचंदल मळाराज स्मारक | पाळीताळा |
| ६ | भोतीलाल न्हालचंद देरासर | पाळीताळा भोतीशाटुंक शत्रुंजय |
| ७ | श्राविकाश्रम जैन देरासर (जुनु) | पाळीताळा |
| ८ | नरशी केशवल जैन देरासर | पाळीताळा |
| ९ | रामदास स्वामी मंदिर | पाळीताळा |
| १० | गोहडीया मळाराज मंदिर | पाळीताळा |
| ११ | जुनुमान मंदिर | पाळीताळा |
| १२ | पुंडरीकस्वामी जैन मंदिर | अमरेली |
| १३ | सावरकुंडला जैन मंदिर | सावरकुंडला |
| १४ | जळार केट मळावीरस्वामी जैन देरासर | वेरावल |
| १५ | सीमंधरस्वामी द्विगम्भर जैन देरासर | सोनगढ |
| १६ | सभवसरलु द्विगम्भर जैन देरासर | सोनगढ |
| १७ | संन्यास आश्रम, शिवालय, लक्ष्मीनारायण मंदिर अने
जगद्गुरु शंकराचार्य मंदिर विवेपार्ले | (वेस्ट) सु'भर्ध |
| १८ | घेला सोमनाथ मळादेव प्रासाद | जसदणु स्टेट |
| १९ | श्री शान्तिनाथ जैन देरासर | वढवाणु सिटी |
| २० | श्री शितलनाथ जैन देरासर | वढवाणु सिटी |
| २१ | जलरा जैन देरासर | जलरा (कच्छ वागड) |
| २२ | अलीयाभाडा जैन देरासर | जामनगर |

૨૩ પાનેલી જૈન દેરાસર	પોરબંદર
૨૪ બોટાદ જૈન દેરાસર	બોટાદ
૨૫ શ્રી પાર્શ્વનાથજી જૈન દેરાસર	સદર રાજકોટ
૨૬ શ્રી યશોવિજયજી સ્મારક મંદિર	ડભોઈ
૨૭ ચોવીશ જિનાલય (વાસુપૂજ્યસ્વામી)	સુરેન્દ્રનગર
૨૮ મંડપ પદ્મ દર્શન મંદિર	સુરેન્દ્રનગર
૨૯ મહેતાપોળ નેમનાથ પ્રાસાદ	વડોદરા
૩૦ લક્ષ્મીયાજી જૈન દેરાસર	(કચ્છ વાગડ)
૩૧ જંગી જૈન દેરાસર (કચ્છ વાગડ)	(કચ્છ વાગડ)
૩૨ આયુ શ્રી શાન્તિસૂરીશ્વર ગુરુ મંદિર	(રાજસ્થાન)
૩૩ બલદાણા જૈન દેરાસર	(સુરેન્દ્રનગર જીલ્લો)
૩૪ પુરુષોત્તમ સુરચંદ જૈન દેરાસર	ઠાંદીવલી મુંબઈ
૩૫ થાણાદેવળી જૈન દેરાસર	સોરઠ
૩૬ મોરબી ચક્રકેશરી મંદિર	મોરબી
૩૭ સમવસરણુ પદ્મ દર્શન મંડપ	મોરબી
૩૮ ટંકારા માણિભદ્ર મંદિર	ટંકારા (મોરબી)
૩૯ જૈન દેરાસર-ખાખરેચી	(મોરબી)
૪૦ લાડોલ જૈન દેરાસર	ઉ. ગુજરાત
૪૧ લાડોલ વીર મંદિર	ઉ. ગુજરાત
૪૨ ઝરીયા નં. ૪. જૈન દેરાસર	બિહાર
૪૩ બેરમા જૈન દેરાસર	બિહાર
૪૪ કત્રાસ જૈન દેરાસર	બિહાર
૪૫ ધ્રાંગધ્રા પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર	જી. સુરેન્દ્રનગર
૪૬ સીમંધરસ્વામી દિગમ્બર મંદિર	વઢવાણ
૪૭ " " " "	સુરેન્દ્રનગર
૪૮ " " " "	રાણપુર
૪૯ " " " "	વીંછીયા
૫૦ " " " "	લાઠી
૫૧ છાણી મહાવીરસ્વામી જૈન દેરાસર	(જી. વડોદરા)
૫૨ દહેજ જૈન દેરાસર	(જી. ભરૂચ)
૫૩ ધંધુકા જૈન દેરાસર	(જી. અમદાવાદ)
૫૪ પુરુષોત્તમ સુરચંદ બોર્ડિંગ જૈન દેરાસર	ધ્રાંગધ્રા

૫૫ વાસુપૂજ્યસ્વામી જૈન દેરાસર	અંબર (કચ્છ)
૫૬ શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર	અંબર (કચ્છ)
૫૭ શ્રી નોંઘણુવદર જૈન દેરાસર	જી. ભાવનગર
૫૮ સર્ધ જૈન દેરાસર	કચ્છ -વાગડ
૫૯ ગળપાદર જૈન દેરાસર	કચ્છ
૬૦ ભચાઉ જૈન દેરાસર	કચ્છ (વાગડ)
૬૧ છસરા જૈન દેરાસર	(કચ્છ તા. મુંદ્રા)
૬૨ કારવણુ જૈન દેરાસર	જી. વડોદરા
૬૩ શ્રી ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર ગોરેગાંવ	(મુંબઈ)
૬૪ જવાહરનગર જૈન દેરાસર	કચ્છ
૬૫ ઇન્દરાનગર જૈન જૈન દેરાસર	કચ્છ
૬૬ વિવેકાનંદનગર જૈન દેરાસર	કચ્છ
૬૭ કેદારનાથ શિવાલય	ભમોદરા (તા. કુંડલા)
૬૮ સમવસરણુ મંડપ ઘોળીપોળ	વઢવાણુ
૬૯ શ્રી સ્વામીનારાયણુ મંદિર મહંતશ્રીજી ગુરુમંદિર	વઢવાણુ
૭૦ મઢડા જૈન દેરાસર	(જી. ભાવનગર)
૭૧ ભદ્રેશ્વર જિતવિજયજી ગુરુમંદિર	કચ્છ
૭૨ ચેમ્બુર શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૭૩ વરલી જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૭૪ ધોરીવલી જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૭૫ કનકસૂરીશ્વરજી ગુરુમંદિર ભચાઉ	(કચ્છ-વાગડ)
૭૬ લાખેણી જૈન દેરાસર	(જી. ભાવનગર)
૭૭ મોરખી શક્તિ પ્લોટ જૈન દેરાસર	મોરખી
૭૮ માધાપર જૈન દેરાસર	(કચ્છ)
૭૯ ઈડર શ્રી લખ્મિસૂરીશ્વરજી ગુરુમંદિર	સાબરકાંઠા
૮૦ પોશીના ગુરુમંદિર	સાબરકાંઠા
૮૧ શ્રી વડાલી ચોવીશ જિનાલય	સાબરકાંઠા
૮૨ પત્રી સમવસરણુ મંદિર	કચ્છ
૮૩ શ્રી કેસરીયાજી મહામૈઘનાદ પ્રાસાદ	પાલીતાણુ
૮૪ હણોલ જૈન દેરાસર	જી. ભાવનગર
૮૫ સુદામડા ચામુખ જૈન દેરાસર	જી. સુરેન્દ્રનગર
૮૬ શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી મહારાષ્ટ્રભૂષણુ મૈઘનાદ મંડપ ભગ્ય જિનાલય ઘાટકોપર	

८७ संघाष्ठी जैन देरासर	घाटकोपर
८८ वांहरा जैन देरासर	मुंभर्छ
८९ घोलवड जैन देरासर	मछाराण्ड
९० हडीसर शान्तिनाथ जैन देरासर	मुंभर्छ
९१ पुरुषोत्तमपार्क जैन देरासर	घोरीवली मुंभर्छ
९२ निजामाषाह जैन देरासर	आंध्रप्रदेश
९३ युनडी जैन देरासर	करछ
९४ लुजपुर जैन देरासर	करछ
९५ रताडीया अंभाल मंदिर	करछ
९६ जंगी जैन देरासर	करछ-वागड
९७ परोली जैन देरासर	७. पंचमडाल
९८ गुरुमंदिर	भंलात
९९ कदम्भ अमृत जैन देरासर	पालिताषा
१०० अंधेरी कान्तिनगर जैन देरासर	मुंभर्छ
१०१ विश्वकर्मा मंदिर तलाज	७. लावनगर
१०२ मोटीवावडी जैन देरासर	७. लावनगर
१०३ दिडोर जैन देरासर	७. लावनगर
१०४ श्री सिद्धायल शङ्करा घेटीपाग	पाकीताषा
१०५ पवर्छ जैन देरासर	मुंभर्छ
१०६ कांठिवली शैवीश विनालय	मुंभर्छ
१०७ आकोला जैन देरासर	मछाराण्ड
१०८ शीतलनाथ जैन देरासर	सुरत
१०९ श्री वासुपूज्यस्वामी जैन देरासर	सुरत
११० श्री अहनभाग जैन देरासर	सुरत
१११ श्री शैमुभल जैन देरासर	वडलणीपुर
११२ श्री जैन देरासर	रतनपर (गायकवाडी)
११३ श्री जैन मिलन मंदिर (प्रवेताण्णर-स्थानकवासी-दिगण्णर)	भीलाधनगर
११४ श्री शिवशक्ति रामल मंदिर	ढसा (सौराण्ड)
११५ श्री चोरवाड जैन देरासर	वि. जुनागढ
११६ श्री गुरुमंदिर साहित्य मंदिर	पाकीताषा
११७ श्री गुरुमंदिर भांगरोण	वि. जुनागढ

- ૧૧૮ શ્રી ગુરુ મંદિર આદિ જિ. જુનાગઢ
 ૧૧૯ શ્રી શિવાલય હરસુર દેવળીયા (સૌરાષ્ટ્ર)
 ૧૨૦ શ્રી હરિરામ ગુરુમંદિર પાલીતાણા
 ૧૨૧ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર સર્વોદય સોસાયટી પાલીતાણા
 ૧૨૨ શ્રી બુદ્ધજ્ઞા જૈન દેરાસર બુદ્ધજ્ઞા (જિ. લાવનગર)
 ૧૨૩ શ્રી શિવશક્તિ રાધાકૃષ્ણ મંદિર (વિકૂલવાડી) લાવનગર
 ૧૨૪ શ્રી શાન્તિનાથ પ્રભુ દેવકુલિકા પાયધુની મુંબઈ
 ૧૨૫ શ્રી જંબૂદ્વીપ રચના મહાવીર પ્રભુ પ્રાસાદ પાલીતાણા
 ૧૨૬ શ્રી તિરૂપતિ મંદિર આંબલા જિ. લાવનગર
 ૧૨૭ શ્રી પરવડી જૈન દેરાસર (જિ. લાવનગર)
 ૧૨૮ શ્રી રામદેવ (પામુલ) પીર મંદિર શિહોર (જિ. લાવનગર)
 ૧૨૯ શ્રી પંચમુખી હનુમાન મઢડા (જિ. લાવનગર)
 ૧૩૦ શ્રી મેગલોર જૈન દેરાસર (કણ્ઠાટક)
 ૧૩૧ શ્રી બોડા શિવાલય મંદિર (જિ. લાવનગર)
 ૧૩૨ શ્રી ગાયત્રી મંદિર અગડીયા (જિ. ભરૂચ)
 ૧૩૩ શ્રી જંગી જૈન દેરાસર કચ્છ (વાગડ)
 ૧૩૪ શ્રી ગાયત્રી મંદિર ઢાંઠા
 ૧૩૫ શ્રી ગાયત્રી મંદિર રાજુલા
 ૧૩૬ શ્રી દિગમ્બર જૈન સ્વાધ્યાય મંદિર, નંદીશ્વરક્રીપ રચના તથા કાનજીસ્વામી વચનામૃત લવન અને અંપાળેન વચનામૃત લવન સોનગઢ
 ૧૩૭ શ્રી નારીચાણા હનુમાનજી મંદિર નારીચાણા ધાંગધ્રા
 ૧૩૮ શ્રી દુદ્ધાણા શિવાલય દુદ્ધાણા (જિ. ભાવનગર)
 ૧૩૯ શ્રી રામજી મંદિર હરસુરપુર (લાડી પાસે)
 ૧૪૦ શ્રી રામનાથ મહાદેવ ચારોડીયા ચારોડીયા (તા. ગારીયાધાર)
 ૧૪૧ શ્રી રામજી મંદિર ” ”
 ૧૪૨ શ્રી પૂ. કાનજીસ્વામી સમાધિ મંદિર સોનગઢ (સૌરાષ્ટ્ર)
 ૧૪૩ શ્રી પૂ. ધર્મસૂરીશ્વરજી ગુરુમંદિર પાલીતાણા
 ૧૪૪ શ્રી આદીશ્વર પ્રભુ જૈન દેરાસર આકોલા (મહારાષ્ટ્ર)
 ૧૪૫ શ્રી તીરૂપતિ મંદિર, ગરૂડસ્થંભ, પદ્માવતી મંદિર; શયનગૃહ આંબલા જિ. લાવનગર
 ૧૪૬ શ્રી સુવર્ણ સ્થંભ, ગોપીનાથજી સ્વામીનારાયણ મંદિર ગઢડા (જિ. લાવનગર)
 ૧૪૭ શ્રી ધર્મસૂરીશ્વરજી ગુરુમંદિર ચેમ્બુર (મુંબઈ)

૧૪૮	શ્રી ધર્મસૂરીશ્વરજી ગુરુમંદિર	મગગાંવ (મુંબઈ)
૧૪૯	શ્રી ઘંટાકણું મંદિર	ઠાંદીવલી (મુંબઈ)
૧૫૦	શ્રી પદ્માવતી મંદિર	ઠાંદીવલી (મુંબઈ)
૧૫૧	શ્રી ધરજીન્દ્ર મંદિર	ઠાંદીવલી (મુંબઈ)
૧૫૨	શ્રી ધર્મસૂરીશ્વરજી ગુરુમંદિર	ઠાંદીવલી (મુંબઈ)
૧૫૩	શ્રી જિનદત્તસૂરિ ગુરુમંદિર	ધોળકા (ગુજ.)
૧૫૪	શ્રી જિનદત્તસૂરિ ગુરુમંદિર	લોપાવર (મ. પ્ર.)
૧૫૫	શ્રી આદીશ્વર પ્રભુ જૈન દેરાસર	ઠારંજ (મહારાષ્ટ્ર)
૧૫૬	શ્રી રામેશ્વર મહાદેવ	ટીમાણા (તા. તળાબ)
૧૫૭	શ્રી રાધાકૃષ્ણ-રામ, બહુચરાજી ગાયત્રી ગીતા મંદિર	ટીમાણા (તા. તળાબ)
૧૫૮	શ્રી કુલેશ્વર મહાદેવ	કુંઢડા (તા. તળાબ)
૧૫૯	શ્રી કટારીયા તીર્થંકર જૈન દેરાસર	મંડળ કચ્છ
૧૬૦	શ્રી શ્રીમદ્ રાજચંદ્રપ્રાસાદ ચાવતમાલ	તા. મહારાષ્ટ્ર
૧૬૧	શ્રી હનુમાન મંદિર	ગારીયાધાર દામનગરરોડ
૧૬૨	શ્રી સંલવનાથ દેરાસર શંકરલેન	ઠાંદીવલી મુંબઈ
૧૬૩	શ્રી વાસુપૂજ્ય દેરાસર મહાવીરનગર	ઠાંદીવલી મુંબઈ
૧૬૪	શ્રી મોરબી જૈન દેરાસર લાલબાગ	મોરબી
૧૬૫	શ્રી ચૌમુખ મહાપ્રાસાદ	વઢવાણ
૧૬૬	શ્રી શાન્તિનાથ જૈન દેરાસર	પાલીતાણા
૧૬૭	શ્રી બ્રહ્માણી મંદિર	હરસુરદેવળીયા અમરેલી
૧૬૮	શ્રી મોટીવાવડી શિવાલય	મોટીવાવડી જિ. ભાવનગર
૧૬૯	શ્રી નાંદેર જૈન દેરાસર	નાંદેર મહારાષ્ટ્ર
૧૭૦	શ્રી ઠાડચ રાધાકૃષ્ણ મંદિર	ઠાડચ જિ. અમદાવાદ
૧૭૧	શ્રી ચિન્તામણી પાર્શ્વનાથ જૈન તીર્થ	પાવાગઢ
૧૭૨	શ્રી પાર્શ્વનાથ જૈન દેરાસર	લુધીયાણા પંજાબ
૧૭૩	શ્રી રાધાકૃષ્ણ મંદિર	પાંચપીપળા ધામણ

શિલ્પાચાર્ય નંદલાલ ચુનીલાલ સોમપુરા કૃત
પ્રાસાદ છબ્બોદ્ધાર

૧ શ્રી પછેગામ શિવાલય	જિ. ભાવનગર
૨ શ્રી કુંભલણ શિવાલય	"
૩ શ્રી દસાડા જૈન દેરાસર	જિ. સુરેન્દ્રનગર
૪ શ્રી ઝીંજુવાડા જૈન દેરાસર	"
૫ શ્રી શત્રુંજય શેઠ મોતીશાની ટુંક દેરી ૬	પાલીતાણા
૬ શ્રી શત્રુંજય દેવશી પુનશી દેરાસર ચૌમુખ ટુંક	"
૭ શ્રી શત્રુંજય ખરતરગચ્છ છત્રી ચૌમુખ ટુંક	પાલીતાણા
૮ શ્રી તળેટી બાબુની ટુંક દેરીઓ ૨	પાલીતાણા
૯ શ્રી શત્રુંજય નરશી કેશવજી ટુંક દેરીઓ ૩	પાલીતાણા
૧૦ શ્રી શત્રુંજય કેશવજી નાયક ટુંક દેરીઓ ૪	પાલીતાણા
૧૧ શ્રી વિઠલાપર જૈન દેરાસર	ઉ. ગુજરાત
૧૨ શ્રી બોટાદ મહાવીરસ્વામી જૈન દેરાસર	બોટાદ
૧૩ શ્રી વીંછીયા જૈન દેરાસર	જસદણ સ્ટેટ
૧૪ શ્રી શત્રુંજય કપડવંજ જૈન દેરાસર	પાલીતાણા
૧૫ શ્રી શત્રુંજય દિગમ્બર જૈન દેરાસર	પાલીતાણા
૧૬ શ્રી ગોડીજી જૈન દેરાસર ત્રીજે મજલે મંડપ	પાલીતાણા
૧૭ શ્રી ગોંડલ જૈન દેરાસર	જિ. રાજકોટ
૧૮ શ્રી સરધાર જૈન દેરાસર	જિ. રાજકોટ
૧૯ શ્રી વાંઠીયા જૈન દેરાસર	કચ્છ-વાગડ
૨૦ શ્રી ભડૂડીયા જૈન દેરાસર	"
૨૧ શ્રી સણુવા જૈન દેરાસર	"
૨૨ શ્રી રાપર જૈન દેરાસર	"
૨૩ શ્રી ગાગોદર જૈન દેરાસર	"
૨૪ શ્રી કૃતેપર જૈન દેરાસર	કચ્છ-વાગડ
૨૫ શ્રી ખેલા "	"
૨૬ શ્રી ગેડી	"
૨૭ શ્રી કટારીયા "	"

२८ श्री कुटकीया जैन देरासर	कच्छ-वागड
२९ श्री लाठडीया " "	"
३० श्री चोपारी " "	"
३१ श्री चित्रोड " "	"
३२ श्री आघोर्ध	"
३३ श्री पाटडी जैन देरासर	जि. सुरेन्द्रनगर
३४ श्री जैनाभाद जैन देरासर	जि. सुरेन्द्रनगर
३५ श्री आगलोड सुभतिनाथ जैन देरासर	उ. गुजरात
३६ श्री आगलोड पार्श्वनाथ जैन देरासर	उ. गुजरात
३७ श्री आगलोड माण्डीलद्रवीर जैन देरासर	उ. गुजरात
३८ श्री चिंतामणी पार्श्वनाथ जैन देरासर भाउरकोट	वेरावण
३९ श्री मायदाकोट जैन देरासर पटदर्शन	वेरावण
४० श्री नेसडा रामल मंदिर	जि. लावनगर
४१ श्री नेसडा शिवालय	जि. लावनगर
४२ श्री महावीरस्वामी जैन देरासर	वढवाण
४३ श्री पार्श्वनाथ जैन देरासर	वढवाण
४४ श्री आदिनाथ चोवीश जिनालय	वढवाण
४५ श्री मंजल जैन देरासर	कच्छ
४६ श्री अंगीआ जैन देरासर	कच्छ
४७ श्री मानकुवा जैन देरासर	कच्छ
४८ श्री छाणी शिवालय	जि. वडोदरा
४९ श्री कटुडा जैन देरासर	जि. सुरेन्द्रनगर
५० श्री सुपार्श्वनाथ जैन देरासर	अंजोर कच्छ
५१ श्री हलेज कुतेश्वर महादेव	जि. लडूच
५२ श्री टीकर रणुनुं जैन देरासर	जि. सुरेन्द्रनगर
५३ श्री नानीवावडी कृष्ण मंदिर	ता. पाडीताण
५४ श्री सुरभीया अनुमान	जि. लावनगर
५५ श्री उडमतीया अनुमान	ता. पाडीताण
५६ श्री गढडा जैन देरासर	जि. लावनगर
५७ श्री गोटाड महावीरस्वामी जैन देरासर	
शृंगार चोकीओ हेशार्धनुं देरासर परामां	गोटाड
५८ श्री शुंदाणा जैन देरासर	कच्छ

૫૯ શ્રી વરાડીયા જૈન દેરાસર	૪૨૭
૬૦ શ્રી દરીયાલાલજી મંદિર	અંબાર-૪૨૭
૬૧ શ્રી વડાલી અમીઝરા પાર્શ્વનાથ	સાબરકાંઠા
૬૨ શ્રી ખેડબ્રહ્મા જૈન દેરાસર	સાબરકાંઠા
૬૩ શ્રી સુદામડા જૈન દેરાસર	જિ. સુરેન્દ્રનગર
૬૪ શ્રી સુદામડા સમવસરજી મંડપ	જિ. સુરેન્દ્રનગર
૬૫ શ્રી લોઅર પરેલ જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૬૬ શ્રી જોસડા જૈન દેરાસર	૪૨૭-વાગડ
૬૭ શ્રી રામવાવ જૈન દેરાસર	”
૬૮ શ્રી દોલતનગર જૈન દેરાસર શૃંગારચોકી ચૌમુખ દેરાસર મંડપ	બોરીવલી-મુંબઈ
૬૯ શ્રી અંધેરી જૈન દેરાસર	વેસ્ટ મુંબઈ
૭૦ શ્રી મલાડ દેવચંદનગર	મુંબઈ
૭૧ શ્રી ધ્રાંગધ્રા આદીશ્વર પ્રભુ જૈન દેરાસર	ધ્રાંગધ્રા
૭૨ શ્રી ધ્રાંગધ્રા સંલવનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર	”
૭૩ શ્રી ” સુમતિનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર	”
૭૪ શ્રી ” પાર્શ્વનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર	”
૭૫ શ્રી અમીઝરા પાર્શ્વનાથની દેરીઓ વડાલી	સાબરકાંઠા
૭૬ શ્રી ઈડર જૈન દેરાસર	સાબરકાંઠા
૭૭ શ્રી લોડાઈ જૈન દેરાસર	૪૨૭
૭૮ શ્રી ભુવડ જૈન દેરાસર	૪૨૭
૭૯ શ્રી ટીકર (મુળી) જૈન દેરાસર	જિ. સુરેન્દ્રનગર
૮૦ શ્રી મોહનપુર જૈન દેરાસર	સાબરકાંઠા
૮૧ શ્રી માટુંગા વાસુપૂજ્યસ્વામી જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૮૨ શ્રી મલ્હિનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર દાદાવાડી	પાલીતાણા
૮૩ શ્રી શત્રુઞ્ચ દિગમ્બર જૈન દેરાસર દેરીઓ	”
૮૪ શ્રી ભૂતેશ્વર મહાદેવ	”
૮૫ શ્રી નાગનાથ મહાદેવ	”

૮૬ શ્રી ભવાની માતા	પાલીતાણા
૮૭ શ્રી ભીડભંજન મહાદેવ	પાલીતાણા
૮૮ શ્રી સુદામડા પટદર્શન મંડપમાં	સુદામડા
૮૯ શ્રી ગઢડા દેરાસર શિખર મંદિર પુનઃજીર્ણોદ્ધાર	ગઢડા
૯૦ શ્રી શાહપુર મંગળ પારખનો ખાંચો જૈન દેરાસર	અમદાવાદ
૯૧ શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ મંદિર	પાલીતાણા
૯૨ શ્રી વાંઢ જૈન દેરાસર	કચ્છ
૯૩ શ્રી મુંદ્રા જૈન દેરાસર	"
૯૪ શ્રી ગોરેગાંવ જૈન દેરાસર	મુંબઈ
૯૫ શ્રી મહાવીરસ્વામી જૈન દેરાસર	ખોટાદ
૯૬ શ્રી હીંગનઘાટ જૈન દેરાસર	મહારાષ્ટ્ર
૯૭ શ્રી વરતેજ જૈન દેરાસર	જિ. ભાવનગર
૯૮ શ્રી ઠાંસા શિવાલય	જિ. ભાવનગર
૯૯ શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન દેરાસર	ખીલીમોરા જિ. સુરત
૧૦૦ શ્રી ભીડભંજન મહાદેવ ત્રિચોકી	પાલીતાણા
૧૦૧ શ્રી ચોખારી જૈન દેરાસર	કચ્છ
૧૦૨ શ્રી સાવરકુંડલા શાંતિનાથ જૈન દેરાસર	સૌરાષ્ટ્ર
૧૦૩ શ્રી મહાવીરસ્વામી જૈન દેરાસર પાયધુની	મુંબઈ
૧૦૪ શ્રી દાદાવાડી જૈન દેરાસર	પાલીતાણા
૧૦૫ શ્રી દાઠા જૈન દેરાસર	દાઠા
૧૦૬ શ્રી રંઘોળા જૈન દેરાસર	રંઘોળા જિ. ભાવનગર
૧૦૭ શ્રી અનંતનાથ પ્રભુ જૈન દેરાસર કોડાઈ	(કચ્છ)
૧૦૮ શ્રી પત્રી જૈન દેરાસર	પત્રી (કચ્છ)
૧૦૯ શ્રી નાગપુર જૈન દેરાસર ઇતવારી ભાનુમંડી	નાગપુર
૧૧૦ શ્રી લાઠી જૈન દેરાસર	લાઠી (જિ. અમરેલી)
૧૧૧ શ્રી જેતપુર જૈન દેરાસર	જેતપુર (જિ. જુનાગઢ)

गुरुदेव श्री विश्वकर्मा

श्री विश्वकर्मा स्थापत्य वास्तुकर्माना आद्यसूत्रधार, देवाना शिल्पी अने आपल्या पूज्य गुरुदेव छे. आपणे तेमना संभंधी ओखुं ज्ञाणीये छीये. तेयाे डोखुं अने तेमनी उत्पत्ति विषे आपणे जास ज्ञानुयानी आवश्यकता छे.

सृष्टि उत्पत्तिनुं कारणु जगत पितामह ब्रह्मा :

समस्त 'सृष्टि' तेमनाथी उत्पन्न थर्छ छे. ब्रह्माना जमज्जा अंगमांथी धर्मनी उत्पत्ति थर्छ. दक्ष प्रजापतिने साधर्क कन्याओ उत्पन्न थर्छ. तेमांथी १० धर्मने आपी, तेमां वसु नामनी कन्यामांथी आठ पुत्रो थया ते अष्टवसु कडेवाया. १ आप, २ ध्रुव, ३ सोम, ४ धर, ५ अनिल, ६ अनल, ७ प्रत्युष, ८ प्रलास. ये आठ वसु कडेवाया.

प्रलासवसु अलकनंदांना किनारे अद्रिकाश्रम पासे तप करी रह्या उता. डाल ते वसुधारा कडेवाय छे. त्यां ज्युडस्पतिनी जडेन अने मडर्षि अंगीरानी पुत्री योगसिद्धा उत्तम श्री उती. कामनी शत्रु उती. अभांड दौमार्यव्रत पाणवाना नियमवाणी उती. कथांये आसक्त थया वगर आभा जगतमां कुर्या करती उती. त अर्डी वसुधाराये तप करता प्रलासवसुने जेध मुग्ध थर्छ अने तेमनी सेवामां त्यां रोकाया. समाधिमांथी मुक्त थतां प्रलासवसुये पूछ्युं तमे डोखुं छे ? अने अर्डी आववानुं तमाडूं प्रयोजन शु छे ?

योगसिद्धाये पोताना अंतरनी वात कडी. हुं आपनी ज्वनपर्यंत सेवा करवानी ध्दिछा राखुं छुं. आप अंगीकार करशो. हुं अंगिरानी पुत्री अने देवगुरु ज्युडस्पतिनी जडेन छुं. प्रलासवसुये सडर्ष स्वीकार कुर्यो, तेमना जन्नेना योगथी विश्वकर्मानी उत्पत्ति थर्छ. तेमणे शिव अने उयथीव प्रभु पासेथी शिल्पविद्या अडखु करी. पूर्वे धंद्रनी देवधानीनगरी, दक्षिणे यमनी संयमीनगरी, पश्चिमे वडखुनी विलावरी अने उत्तरे कुंभरनी अलकापुरीनगरी आदिनी रचना करी. ब्रह्माना पुत्र १ स्वयंभूवमनु आश्वेत; वराहकल्पना प्रथम मन्वंतराधिपति मनु उता, तेमना पुत्र २ उत्तानपाद तेमना ३ ध्रुव तेना ४ त्रिदश्रि, तेमना ५ रिपु, ६ आक्षुस, ७ उरंग, ८ अंग, ९ वेन, १० पृथु-पृथुना जन्म साथे स्वर्गमांथी आजगव नामनुं धनुष्य पड्युं.

पृथुये सृष्टि आडो अने पडाडोथी आच्छादित जेध. तेणे आजगव धनुष्य धारखु करी आडो अने पडाडोने नाश करवा भांडचो. आथी सृष्टि गायनुं रूप धारखु करी ब्रह्मलोकमां ब्रह्मा पासे गध, पृथु पखु जाखु साथे ब्रह्मा पासे आच्या. सृष्टिदेवी पृथुने जेध थरथरती उती. सृष्टिये ब्रह्माने उकीकत कडी ब्रह्माये पृथुने शांत थवा कहुं अने पडाडो अने वृक्षानो नाश न करवानुं कहुं तथा पृथुने कहुं के, हुं देवशिल्पी

વિશ્વકર્માને સૃષ્ટિ ઉપરની રચના કરવા મોકલું છું તે યોગ્ય કરશે. વિશ્વકર્માએ આ સૃષ્ટિ પર આવી અનેક નગરો, ગામો, ઠવ્ઠો, પહ્લી આદિની રચના કરી. પૃથ્વી રાજના નામ પરથી આ સૃષ્ટિનું નામ પૃથ્વી પડ્યું. પ્રભને વસવાટ કરાવી આપવાથી પ્રભ રાજ થઈ તેથી પૃથ્વીને રાજ એવું બિરૂદ આપ્યું.

વિશ્વકર્માને ચાર પુત્ર જન્મ, વિજય, સિદ્ધાર્થ અને અપરાજિત. વિશ્વકર્માએ ચારે પુત્રોને વાસ્તુ કર્મને પ્રતિબોધ કર્યો. તે અનેક શિલ્પશાસ્ત્રો તરીકે વિખ્યાત થયા. વિશ્વકર્માને સંજ્ઞા નામની પુત્રી હતી. તે સૂર્યને આપેલ. સંજ્ઞા (રાનાદે)થી વૈવસ્વત મનુ થયા તે અત્યારે ચાલતા ૭ મા મન્વંતરના મન્યંતરાધિપતિ છે. તેનાથી ઇક્ષ્વાકુ આદિ પુત્રોથી સૂર્યવંશ ચાલ્યો. સૂર્યવંશની આઘજનની સંજ્ઞા છે, તે વિશ્વકર્માની પુત્રી છે.

સત્ય જ્ઞાન સુખ સ્વરૂપમલં પંચાત્તનં પાવનમ્ ।

વેદાંતે પ્રતિપાદ્યમાન વિભવં વિશ્વૈકર્ત્તિર્માતરમ્ ।

સર્વપ્રાણી મનોતરસ્ત પ્રસવં સર્વાત્મકં સર્વદા ।

વંદે દેવમહર્નિશં હૃદિમુદા શ્રીવિશ્વકર્મામિદં ॥

સત ચિત્ત આનંદ સ્વરૂપ એવા પ્રભુ કે જેમનું સ્વરૂપ સત્ય, જ્ઞાન તેમજ સુખમય છે તેવા પવિત્ર પાંચ સુખવાળા કે જેમના વૈશ્વવનું વર્ણન વેદાંતોથી સિદ્ધ થયેલું છે. તેવા સમસ્ત જગતના એક માત્ર નિર્માણ કરતા તેમજ સઘળા પ્રાણીઓના હૃદયમાં રહેનારા તેમજ જેમાંથી આ સમસ્ત જગત ઉત્પન્ન થયું છે તેવા વિશ્વકર્માદેવને હું હંમેશા પ્રસન્ન ચિત્તથી પ્રણામ કરું છું.



કલાકૃતિ

શ્રી મુનિચુવ્રતસ્વામીને નમઃ

પ્રાસાદશિલ્પજ્ઞ શ્રી નંદલાલભાઈને

સ.....ન્મા.....ન પ.....ત્ર

ધર્મ અને કલાના મહાપર્વના ટાણે જિનબિંબ-પ્રાણ્યપ્રતિષ્ઠા મહોત્સવની સંધ્યાએ આપશ્રીનું હાર્દિક અભિવાદન કરી સન્માન કરતાં અમે છસરાવાસીઓ આનંદ અનુભવી રહ્યા છીએ.

પરંપરાગત શિલ્પ-સ્થાપત્યની કલાને સજીવ રાખનારા સોમપુર કલાકાર પરિવારના આપ અમૂલ્ય રત્ન છો. જેમણે પોતાની આંતરિક સૂઝના બળે શિલ્પમાં સૌન્દર્ય રેડી અનેઆ સ્વરૂપને કંઠારી આપી, શિલ્પવિધાનને સમૃદ્ધ બનાવ્યું છે એવા કલાજગતના આપ અગ્રણી છો.

આંખને ગમે અને ભક્તિભાવને સંતોષે એવા શિલ્પવિધાન અને મૂર્તિવિધાનના અણુખૂટ ભંડાર સમા (શ્રી ગિરિરાજ) પાલીતાણાને આંગણે તમે ઉછર્યાં. ચારેકોર છવાયેલી અપ્રતિમ શિલ્પવિધાનની આભાએ તમને આકર્ષ્યાં અને ક્રૂત પંદર વર્ષની નાની વયે શિલ્પકલાને આત્મપ્રાસાદમાં સ્થાપી, આપે જીવન કેડી કંઠારી, મોરીસ રેડ-મેમ સ્પેવેક નામના સ્વિડિશ કલારસિકે સમગ્ર સોમપુરા પરિવારના કલાકારોને ચંદ્ર-શિલ્પીઓ તરીકે ઓળખાવ્યા છે.

પોતાની ક્લકને વિસ્તારી માનવીય ચેતનના અણુઉકેલ્યા આવરણને ભેદી ફર ફર અવનિના આંગણને ધરતીમાં જેમણે મૂર્તિમંત કર્યાં છે, એવા કલાધરોએ કોઈ શાળા-મહાશાળામાં શિલ્પશાસ્ત્રનું વ્યવસ્થિત જ્ઞાન નથી લીધું પણ પોતાની આંતરિક સૂઝના બળે જીવનની આપાર અને પેલેપારના ગૂઢ તરવને તેમના શિલ્પ અને મૂર્તિવિધાનમાં કંઠારી લીધા છે.

પ્રાસાદની સ્થાપના, નક્ષત્ર, દેવાદિગુણ અને ચંદ્રદિશાદિ એકવીશ અંગો મેળવવા પડે છે અને શાસ્ત્રીય રીતે મેળવવા પડતા આ અંગો વગેરેને અનુલક્ષી આપે અમારા ગામને આંગણે દેવતાઓના પૂજનથી ઉત્પન્ન થયેલ નાગરજાતિમાં લદ્દભવેલા સર્વજિન વહ્નલ અને શાન્તિનાથ પ્રભુજીને વિશેષ વહ્નલ એવા શાંતિ પ્રાસાદની રચના કરી અમારા ગામને ધન્ય બનાવી આપ્યું છે.

આજે પાંસઠ વર્ષની વયે આપ યુવાનોને શરમાવે એવા ધાર્યરત રહ્યા છો. પાંચ દાયકાના સતત વહેતા રહેલા કાર્યક્ષેત્રમાં આપે એટલી એટલ ચડે તેવાં લગભગ સત્તાણું

જેટલા નવા જિનાલયો રચી આપ્યા છે અને લગભગ નેવું જેટલા જિનાલયોના જીર્ણોદ્ધાર કર્યા છે. આ ફક્ત સ્થળ સંખ્યા જાણવાનો પ્રયત્ન નથી બદકે એની પાછળ રહ્યું છે તમારા જીવનનું વાસ્તવિક દર્શન. જેમાં પ્રત્યેક ક્ષણે અનુભવ છે, નવો લય, નવા તરંગો, નવા ક્ષેત્રો અને નવા સીમાડા આ બધું કાંઈ ઘડી એ ઘડીમાં નથી બન્યું. એની પાછળ છે પાંચ પાંચ દાયકાનો સ્વાનુભવ, ત્યાગ અને તપની અવિરત સાધના, પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવાની ઊંડી કાર્યસૂઝ, સૌંદર્ય, મર્મજ્ઞતા, શાંત, હાસ્યલાવ પ્રકૃતિ અને માનવો પ્રત્યેની જીવનશ્રદ્ધા જેણે પ્રત્યેક ક્ષણે નવા નવા ઉન્મેશો ધારણ કરી આપ્યા છે અને જિનલક્ષિતમાં શ્રદ્ધા પ્રેરી છે.

નંદલાલભાઈએ એક ઊંડી સૂઝ, કર્તવ્યશીલતા અને અનંત શ્રદ્ધાને સથવારે આ જિનપ્રાસાદના પાયામાં શિલાન્યાસથી સમાપ્તિ સુધીના સમયનો એક ઇતિહાસ સર્જી દીધો છે. પ્રત્યેક સમયે આપે નિસ્વાર્થભાવે અમને અમૂલ્ય સહકાર આપ્યો છે. મુક્ત મને માર્ગદર્શન આપ્યું છે એ સહકારના પુણ્ય બગે આજે અમે કરજીને આંગણે પરમતારક દેવાધિદેવશ્રીના પાંચે કવ્યાણુકોને સબહુમાન પરમ હર્ષોદ્દાસથી ઉજવાતા અવસરના સહભાગી બની શક્યા છીએ. ધન્યતાની આ ઘડીઓ છસરાના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે આલેખાઈ જશે.

આ મહામૂલા પ્રસંગે આપશ્રીનો હાર્દિક સત્કાર કરતાં અમે અત્યંત હર્ષ અનુભવીએ છીએ અને આપશ્રીએ કરેલા પ્રદાનોનું અભિવાદન કરી તેની ફલશ્રુતિરૂપે યથોચિત્ત ગૌરવ કરવાની તક લઈએ છીએ.

હુમ થતાં પ્રાચીન પરંપરાગત શિલ્પસ્થાપત્ય કલાના મહામૂલા વારસાને સંરક્ષી આપ તેનું જતન કરતાં રહો, દીર્ઘાયુ બની જીવનક્ષેત્રના નવા સીમાડાઓ સર કરતાં રહો અને સદાય ધર્મારાધનામાં પુણ્ય સહાયક બની રહો એ જ અભિલાષા સહ અમે વીરમીએ છીએ.

અંજનશલાકા મહોત્સવ સમાપ્ત તા. ૨૫-૫-૧૯૭૪

-: સમારંભ સ્થળ :-
મુનિસુવ્રતસ્વામી જિનાલય
“રાજગૃહીનગરી” પટાંગણ
મું. છસરા
તા. મુંદ્રા-કચ્છ (જુજરાત)

શ્રી છસરા જૈન સંઘ વતી
રામજી ગણપતભાઈ પટેલ પ્રમુખ
લાલજી તેજપાળ ગાલા ઉ. પ્ર.
રતનશી નરશી ગંગર મંત્રી.
દામજી હંસરાજ શેઠીયા

जिनप्रासादमार्तण्ड

वि...प...या...नु...के...म...शि...का

प्रासादोत्पत्ति नाम्नो प्रथमोऽध्याय

विषय	पेज नं.	विषय	पेज नं.
मंगलायरलु	१	पूर्व-रक्षवभूमि	१४
विश्वकर्मापूजन	१	उत्तर रक्षवभूमि	१४
पू. आ. श्री पादलिप्तसूरीश्वरलु म. सा. ने		ईशान रक्षवभूमि	१५
मते प्रतिष्ठानुं महत्त्व	२	अन्यान्यपि भूमि लक्षणानि	१५
भूमिग्रहलु विधि	४	कूर्मपृष्ठ भूमि	१५
भातविधि	५	प्रशस्ता भूमि	१५
आहवान	६	निषिद्धा भूमि	१६
नमस्कार	६	लघीत-भूत भूमिना लक्षण	१६
अव्यंतर डोलुगत ८ देवानी पूज	७	उस्त करणी प्रमाण	१६
पृथ्वी क्षमायाचना	८	उस्तरयना	१७
प्रासाद निर्माणभूमि	८	दूल पर्वना देवता	१८
प्रासादारंभे देवपूजनम्	१०	उस्तमां आद्य, मध्य,	
सूत्रधार लक्षण	११	अंत्य देवा	१८
कर्मकृत	१२	उस्त मात्राना देवा	१८
शिष्टपीना कर्तव्यो	१३	न्येष्ट, मध्यम अने कनिष्ठ उस्तमान	१८
भू-परीक्षा	१४	अष्टविध सूत्रो	१८

शिलान्यास नाम्नो द्वितीयोऽध्याय

आथादि ऐकवीश अंगो	२०	भूमिशुद्धि	२३
आथादि मेणववाना स्थान	२०	अनन राहुदिक्ष	२४
साधना करेल क्षेत्र	२१	वृषयक	२४
सूत्रारंभ नक्षत्र	२१	अष्टविध सूत्र दर्शन	२५
अनन सुहूर्त	२१	न्योतिपशास्त्रमन	२६
सूत्रारंभे वारा	२२	शिष्टपशास्त्र मत	२६
सूत्रारंभ रेखा	२२	गृह-प्रासादना आरंभनुं मासइल	२६
सूत्रारंभे द्योष परिहार	२२	गृह-प्रासादना आरंभनुं राशिइल	२७
अनन इलानि	२२	गृह-प्रासादना आरंभे वत्सदिशा इव	२७
अनन-विशे शुभाशुभ इल	२३	वत्सयक	२८

विषय	पृष्ठ नं.
योसठ पद लक्षक वास्तु	२८
ओकाशीपद कामदवास्तु	३०
भूमि अनन	३१
रेखु द्विद्वय	३१
भूमि अनन निर्णय	३१
कूर्मशिला	३२
शिलाना नामो	३३
कूर्मशिला प्रमाण	३४
मतान्तरे कूर्मशिला प्रमाण	३४
अपराजित मते प्रासादमान कूर्म	३५
प्रासादमंडन मते प्रासादमान कूर्म	३५
शिलामान कूर्म	३६
अष्टशिला प्रमाण	३६
प्राचीन हस्तलिखित शिल्पग्रंथना	
आधारे कूर्मशिला	३७
अष्टशिला प्रमाण	३७
अष्टशिला	३८
शिला स्वरूप	३८
नव निधि कुंभो	३८
कूर्मशिला स्वरूप विधान	४०
कूर्म भुज	४०
अष्टशिला स्थापन माटे मतान्तर	४०
कूर्मप्रतिष्ठा मंडाद्वय	४०
अष्टशिला प्रतिष्ठा द्वय	४१
शिलारूपवद्वि	४१
प्रार्थना	४१
कूर्म स्थापन मंत्र	४१
शिलान्यास पछी शुभकर्मो	४२

विषय	पृष्ठ नं.
पद्मनाल	४२
योगनाल	४२
नाल संस्थापनम्	४३
शुभवारा	४३
शिलान्यास नक्षत्र	४३
वास्तुयुक्त	४४
वृषवास्तुयुक्त	४४
वृषयुक्त सांख्यिकित	४५
निर्वाणुकविकाना मते	
शिलान्यास विधि	४५
शिला प्रतिष्ठा विधि	४६
गृहपति छन्द लक्षण	४७
शिलाभिषेक	४७
रत्न धातुवैषधिनो न्यास	४८
शिलान्यास अने रत्नाहिन्यास	
मंत्रो	४८
यतुःशिला प्रतिष्ठा	४८
प्रार्थना	४८
पंचशिला प्रतिष्ठा	५०
श्री कांटीवली नैन देरासर-मुण्ठ	
खान दर्शन	५२
नवशिला प्रतिष्ठा	५३
प्रतिष्ठित करेली शिला यथायमान	
न करवा विशेष.	५६
शिलान्यासना शुभाशुभ निमित्तो	५७
शिलान्यास विधि	५८
वज्रपंजर स्तोत्र	५८
शिलान्यास प्रसंगे ज्येष्ठी मीनेनी यादी	५८

आयतत्वाधिकार नाम्नो तृतीयोऽध्याय

आंगणथी प्रमाण	६०
हस्तना त्रिविध प्रमाण	६०
हस्तप्रमाण	६४
आयादि अंग गणित अंगो स्थान	६४

आयादि स्थान	६४
नक्षत्र गण	७१
यंत्राधिकार द्वि	७१
नक्षत्र वैर	७१

विषय	पेज नं.	विषय	पेज नं.
व्यथाधिकार शुभस्थानो	७५	अंशक नामाधिकार	८४
ताराधिकार	७६	लग्नाधिकार	८५
नक्षत्र नाडी-अधिकार	७६	तिथि अधिकार	८५
राश्याधिकार	७७	वाराधिकार	८५
राश्य वैराधिकार	७८	करण्युधिकार	८८
राश्य वर्युधिकार	७८	तत्त्वाधिकार	८८
राश्याधिपति	८३	पुरुषाधिकार	८९
ग्रहादि मैत्री समशत्रु	८४	परस्पर लक्षक आयो	८३
क्षेत्र नामाक्षराधिकार	८४	भिति आयनिर्णय	८३

प्रासादनिर्णय नाम्नो यतुर्थोऽध्याय

शिल्पशास्त्रना ज्ञाता	८५	जिनप्रासाद यतुर्दिष्ट	
शुद्धच्छंदाष्ट प्रासादो	८८	देवकुलिका विधान	११४
प्रासाद देशानुक्रमे	८८	आवन जिनालय	११५
प्रासाद विप्रादि ज्ञाति निर्णय	१००	योतेर जिनालय	११६
प्रासाद वर्यु निर्णय	१००	प्रासाद यतुर्दिश्य रथशास्त्रादि विधान	११६
सात्त्विक राजस तामस प्रासाद	१००	पौषधशास्त्रा विधान	११७
प्रासाद न्युनाधिक लक्षणात्मक	१०२	सान्धार प्रासाद विधान	११७
जगलंग समुदायो	१०३	अभयुक्त प्रासाद	११७
जगती स्वरूप विभाग	१०७	अभभिति प्रमाण	११७
जगती स्वरूप विभाग	१०७	अभ युक्त मंडप विधान	११८
श्रीकण्ठी आदि आठ जगती	१०८	विशास प्रासादो अभ युक्त करवा	११८
नायिका	१०८	निरंधार प्रासाद	११८
रत्नचूडा	१०८	वेध वास्तु	११८
गोभावती	१०८	विना शास्त्र प्रासाद मंडप	११८
अर्धनारीश्वरी	१०८	दीपस्थान	११८
लैरवी	१०८	प्रासादाद्ये डोडिविधान	१२०
प्रधाना	१०८	अरशिला मान	१२१
सर्व कूटा	११०	प्रासाद धारिणी शिला-अरशिला	१२१
जिनेन्द्रभतन कम	११०	अरशिलामान	१२२
अगियार जिनालय	१११	लिट्ट निर्माणमान	१२३
त्रोवीश जिनालय	११२	अपराजित भते लिट्टमान	१२३
अलाणुक लक्षण	११२	क्षीराणुव भते लिट्टमान	१२३
जिनप्रणाल निर्णय	११४	लिट्टमान-१	१२४
देवतादि भाग	११४	लिट्टमान-२	१२५

विषय	पेज नं.	विषय	पेज नं.
पीठ उद्घयमान-१	१२६	१. पुरक	१४२
पीठोद्घयमान-२	१२६	२. कुंलक	१४३
पीठमान-१	१२७	३-४ कवश-अंतरपट्ट	१४४
पीठमान-२	१२८	५. कपोताली	१४४
प्रासादमंडन मते पीठोद्घय यरमान-२	१२८	६. मंत्रिका	१४५
क्षीरार्णुव मते पीठोद्घयमान-३	१२८	७. जंबा	१४५
पीठमान-३	१३०	८. उद्दगम	१४६
पीठना थरमान पउ विभाग	१३१	९. लरणी	१४६
क्षीरार्णुव मते पीठमान	१३२	१०. पट्टयुक्त शिरोवटी	१४७
पीठ थरनिर्गम	१३३	११-१२ कपोताल्या माला	१४८
स्वल्प प्रत्ये साधारण्य पीठमान	१३३	१३. छाद्य	१४८
समस्त प्रासादोद्घयमान-१	१३३	यार. प्रकारनी जंबा	१४८
मण्डोवरमान	१३५	मेइ मंडोवर मान	१४८
प्रासादोद्घयमान-२	१३५	सामान्य मंडोवर	१५१
प्रासाद उद्घयमान-१	१३६	मंडोवर थर समसूत्रे	१५१
प्रासाद उद्घयमान-२	१३७	१०८ विभाग मंडोवर	१५१
प्रासाद उद्घयमान-३	१३८	२७ विभाग मंडोवरमान	१५२
प्रासाद उद्घयमान-४	१३८	१६८ विभाग मंडोवर	१५२
प्रासादोद्घयमान-३	१४०	यतुभुंभ प्रासाद पउ विभाग मंडोवर	१५३
प्रासादोद्घयमान-४	१४०	गर्लगृहोच्छ्रयमानम्	१५३
उद्घयमानमां क्षीनाधिक	१४०	देवोना पदस्थान अन्य ग्रंथ	१५४
मंडोवर अंगनुं पुनर्विधान	१४०	गर्लगृह क्षाना	१५६
१४४ विभाग मंडोवर थरमान	१४१	यमसुल्लीदोष	१५६
१४४ लाग मंडोवर स्तंभ साथे	१४२		

द्वारलक्षण नाम्ने पंचमोऽध्याय

प्रासाद द्वार द्वि	१५७	अन्य जति प्रासाद द्वारमान	१६४
अपराजित मते नागर द्वारमान	१५८	प्रासाद विभक्ति द्वार निर्णुये	१६५
शिल्परत्नाकर मते नागर द्वारमान	१५८	द्वारशाप्ये आयादि निर्णुय	१६६
नागर प्रासाद द्वारमान	१६०	द्वारशाप्य निर्णुय	१६६
क्षीरार्णुव मत	१६०	शाप्यनुं न्युनाधिकमान	१६७
भूमिज प्रासाद द्वारमान	१६१	द्वारशाप्य विस्तारमान	१६७
भूमिज प्रासाद द्वारमान	१६२	द्वारशाप्य विभक्ति निर्णुय-त्रिशाप्य लक्षण	१६७
त्राविउ प्रासाद द्वारमान	१६२	पंचशाप्य लक्षण	१६८
त्राविउ प्रासाद द्वारमान	१६४	सप्तशाप्य लक्षण	१६८

વિષય	પેજ નં.	વિષય	પેજ નં.
શંખુદાર, ઉદ્ધર, ગર્ભગૃહ મંડપ		દ્વાર સ્થાપન યોગ	૧૮૦
તલમાન	૧૭૧	અન્યયોગ	૧૮૧
અર્ધચન્દ્ર	૧૭૧	દ્વાર સ્થાપન વિધિ	૧૮૧
ઉદ્ધરમાન	૧૭૨	પ્રાસાદ દ્વાર પ્રતિષ્ઠા વિધિ	૧૮૧
ઉત્તરંગમાન	૧૭૩	દ્વારન્યાસ	૧૮૩
જિનેન્દ્રના પ્રતિષ્ઠારો	૧૭૪	દ્વારન્યાસ	૧૮૩
પૂર્વદિશાના પ્રતિષ્ઠારો	૧૭૪	પ્રતિમા પ્રમાણ	૧૮૪
દક્ષિણુદિશાના પ્રતિષ્ઠારો	૧૭૪	પ્રાસાદ રેખામાન પ્રતિમા	૧૮૪
પશ્ચિમદિશાના પ્રતિષ્ઠારો	૧૭૪	ગર્ભમાન	૧૮૫
ઉત્તરદિશાના પ્રતિષ્ઠારો	૧૭૫	દ્વારમાને મૂર્તિ આસનાનિ	૧૮૫
કંકરકેરકેરું દષ્ટિવિધાન	૧૭૬	દ્વારમાન પ્રતિમા	૧૮૫
આચાર્ય વસ્તુનન્દિ	૧૭૭	પ્રાસાદમાને ઉભી મૂર્તિવિધાન	૧૮૫
દ્વાર પ્રતિષ્ઠા	૧૭૭	મૂર્તિમાન	૧૮૬
વસ્તુદિક્ષ	૧૭૮	જિનપ્રતિમામાન	૧૮૬
વસ્તુચક્ર	૧૭૯	સ્થિતઅર્યા અતુવિધમાન	૧૮૬
દ્વારચક્ર	૧૭૯	ત્રિવિધમાન	૧૮૭
દ્વારચક્ર	૧૮૦	અન્ય દેવ પ્રનાલ	૧૮૭
		અન્ય પ્રનાલ વિધાન	૧૮૭

મંડપાધિકાર નામ્ને પદ્મમોડકયાય

મંડપના પદ વિભાગ	૧૯૦	વીતરાગ પ્રાસાદ વિધાન	૧૯૯
મંડપ સ્તંભ ઉર્ધ્વ પ્રમાણ	૧૯૦	પ્રાસાદ અતુદિક્ષુ રથશાલાદિ વિધાન	૧૯૯
વિશેષ પ્રમાણ	૧૯૦	ગવાક્ષ પ્રમાણ	૨૦૦
પદસ્તથા સ્તંભ સમવિષમ	૧૯૧	સ્તંભ પ્રતિષ્ઠા	૨૦૦
સમસૂત્ર પ્રમાણ	૧૯૧	ગૃહારંભે વૃષભચક્ર સ્તંભ દૂર્મ	૨૦૦
સ્તંભ વિસ્તાર પંચસૂત્ર	૧૯૨	દૂર્મચક્ર	૨૦૧
સ્તંભ વિસ્તાર વિશેષ પ્રમાણ	૧૯૨	સ્તંભોચ્છાય મુહૂર્ત	૨૦૧
સ્તંભ સ્વરૂપ લક્ષણ	૧૯૨	શારંગધરમત	૨૦૧
સ્તંભ અલંકૃત	૧૯૪	પદકારોપણ મુહૂર્ત	૨૦૨
વીતરાગ પ્રાસાદે મંડપ વિધાન	૧૯૫	પદ્મશિલા શુકનાશ પ્રાસાદ પુરુષ નિવેશન	
અતુર્મુખ પ્રાસાદે મેઘનાદાદિ મંડપ વિધાન	૧૯૫	મુહૂર્તો	૨૦૨
વીતરાગ પ્રાસાદ અતુર્મુખ પ્રાસાદ વિધાન	૧૯૫	જંઘાસ્વરૂપ લક્ષણ	૨૦૨
દ્વાપંચાશ જિનાલય વિધાન	૧૯૫	પાટચક્ર	૨૦૩
દ્વાસરતતિ જિનાલય વિધાન	૧૯૬	સ્તંભચક્ર	૨૦૩
બલાણુક લક્ષણ	૧૯૭	પાટભોમચક્ર	૨૦૩

दोष परिहार नाम्नो सप्तमोऽध्याय

विषय	पेज नं.	विषय	पेज नं.
वास्तुशास्त्र प्रशंसा	२०४	प्रतिकारगृह	२१८
वास्तु शास्त्रावतार	२०५	अंतकगृह	२१८
वास्तु शास्त्रना प्रवर्तक	२०५	गृहकोणवेध	२१८
वास्तु शास्त्रना ज्ञाता	२०६	पलवलूमि	२१८
वास्तु विलनी प्रशंसा	२०६	अर्धिसक प्रतिक	२२०
सूत्रधार पूजन विधान	२०६	शस्यशुद्धि	२२१
वास्तुकर्मनो अधिकार	२०७	अथ गणित	२२१
वास्तुपीड सामग्री अधिकार	२०८	देव आसाद द्विक् गृहनिषेध	२२१
देवपूज सामग्री अधिकार	२०८	नाभिवेध	२२२
सोमपुरा विशेष प्रलासभंडाधिकार	२०८	वास्तुपूजन	२२२
शिल्पीना यौद दोषो	२०८	अथ आसाद छन्द दोष	२२३
कार्य अेक उरुते करवा विधान	२०८	न्युनाधिक मानदोष	२२३
शास्त्र प्र शंसा	२१०	यम्युल्लिवेध	२२३
शिवलिंभ न्यूनधिकमान	२१०	अथ लित्र दोष	२२४
वास्तुदोष	२११	व्यक्ताव्यक्त आसाद	२२४
अशुभ वास्तु इत्य	२११	मंडामर्म दोष	२२५
द्विगुम्बे परिहार	२११	शुकनास धण्टा समसूत्र	२२५
शिल्पीकृत मंडादोष	२१२	गृहमंदिरि भवन्देउ विधान	२२६
विशेष दोष इल	२१२	गृहमंदिरि प्रतिभा प्रभाणु	२२६
गर्भगृह रेभागल निर्णय	२१३	प्रतिभा दोषा	२२७
मानप्रभाणु	२१४	श्री आडोला नैन तल दर्शन	२३२
शास्त्रविधि आसाद मंडपविधान	२१६	प्रतिभा उत्थापन विधान	२३३
अतुः प्रवेशद्वार	२१७	जुर्जाद्वार विधान	२३४
गृह पर वृक्ष अने आसाद छाया तज्जवी	२१७	देव अदक्षिणा	२३५
आसाद मानडिन प्रभाणु	२१७	शुकान्यार्य	२३६
सुपंकगृह	२१८	विसर्जन विधि	२३७
समूलगृह	२१८		

शिभर लक्षण नाम्नो अष्टमोऽध्याय

शिभरोदय प्रभाणु	२३८	शुकनाश स्वरूप विधान	२४०
वालंजर प्रभाणु	२३८	आमलसारा लक्षण विधान	२४१
वालंजर	२३८	आमलसारा देवस्वरूप विधान	२४३
स्कन्ध वेध	२३८	आमलसार अने कलश प्रभाणु दर्शन	२४४
शिभरलद गवाक्ष विधान	२३८	कलश प्रभाणु लक्षण	२४६

विषय	पेज नं.	विषय	पेज नं.
वराटादि आसाह कलशमान	२४८	ध्वजदंड मर्कटी विधान	२५५
कलश अंगविलकित विधान	२४८	ध्वजदंड पताका प्रमाण	२५५
मतान्तरे कलश अंगविलकित प्रमाण	२४८	ध्वजदंड स्थापन स्तंभिका	२५५
आसाह पुरुष विधान	२५०	यतुर्मुख आसाह ध्वजदंड विधान	२५६
ध्वजदंड स्थापन विधान	२५१	ध्वजदंड मर्कटी विधान	२५६
ध्वजधार स्तंभ विधान	२५१	ध्वज इडकवा विधान	२५६
ध्वजदंड विधान	२५२	ध्वज विनाना आसाह विधान	२५७
दंडमान लक्षण	२५२	शिपर ध्वजशेषण पूष्य	२५७
विशेष प्रमाण	२५२	सप्त प्रतिष्ठा	२५८
अन्य प्रमाण	२५३	यतुर्दश शान्तिकर्म	२५८
ध्वजदंड विस्तृत प्रमाण	२५३	आसाह देवता न्यासो	२५८
ध्वजदंड स्वरूप दर्शन	२५३	आमलसारा स्थापन मुहूर्त	२६१
पूर्व अंके ध्वजदंड १३ नामो विधान	२५४	आमलसार मुहूर्त	२६१
देवी ध्वजदंड विधान	२५४		

श्री ऋषभाद्विसप्त आसाह लक्षणाधिकारः नाम्नो नवमोऽध्याय

क्षीरार्णवे ऋषभादि आसाहानां विषये		१७. पद्मवल्लभ आसाह	२७७
ज्य-विश्वकर्मानो संवाद	२६३	१८. पद्मराग आसाह	२७८
ऋषभादि ७२ आसाहाना नाम	२६५	१९. पुष्टिविर्धन आसाह	२७८
१. श्री ऋषभ आसाह	२६७	२०. सुपार्थनाथ आसाह	२७८
२. डैलास आसाह	२६८	२१. सुगन्धन आसाह	२८०
३. सुरेन्द्र आसाह	२६८	२२. श्री वल्लभ आसाह	२८०
४. अजित आसाह	२६८	२३. श्री यन्द्रप्रल आसाह	२८१
५. गणेश आसाह	२७०	२४. यन्द्रशेखर आसाह	२८१
६. विशाल आसाह	२७०	२५. विमान आसाह	२८१
७. स्वयंभू आसाह	२७१	२६. सुविधि आसाह	२८२
८. क्षीराक्षि आसाह	२७२	२७. सुप्रिय आसाह	२८२
९. सतोप आसाह	२७२	२८. वसुपुष्पक आसाह	२८२
१०. अलिनंदन आसाह	२७३	२९. शीतल आसाह	२८३
११. अविघ्न आसाह	२७४	३०. त्रियेन्दु आसाह	२८४
१२. प्रमोद आसाह	२७४	३१. हनुराज आसाह	२८४
१३. सुरवल्लभ आसाह	२७४	३२. त्रियांश आसाह	२८५
१४. सुमतिनाथ आसाह	२७५	३३. श्रीवत्स आसाह	२८६
१५. सुधुद्धि आसाह	२७६	३४. पुत्रह आसाह	२८६
१६. सुप्रिय आसाह	२७६	३५. शीतल आसाह	२८७

विषय	पेज नं.	विषय	पेज नं.
३६. कीर्तिदायक प्रासाद	२८८	५६. अर्द्धन्त प्रासाद	३०४
३७. भनोहर प्रासाद	२८८	५७. मडेन्द्रनाम प्रासाद	३०५
३८. स्वकुल प्रासाद	२८८	५८. पापनाशन प्रासाद	३०६
३९. कुलनंदन प्रासाद	२८९	५९. मानसतुष्टि प्रासाद	३०७
४०. वासुपूज्य प्रासाद	२८९	६०. गौरव प्रासाद	३०८
४१. रत्नसंलव प्रासाद	२९२	६१. सुमतिकीर्ति प्रासाद	३०९
४२. विमलवदल प्रासाद	२९३	६२. ज्जिनेन्द्रायतन प्रासाद	३१०
४३. मुक्तिसंधट प्रासाद	२९४	६३. रानेन्द्र प्रासाद	३१०
४४. अनंत प्रासाद	२९५	६४. नेमीन्द्र प्रासाद	३११
४५. सुरेन्द्र प्रासाद	२९६	६५. यतिभूषण प्रासाद	३१२
४६. वृक्षराज प्रासाद	२९६	६६. सुपुष्प प्रासाद	३१२
४७. धर्मद प्रासाद	२९७	६७. पार्थिवस्वल्प प्रासाद	३१३
४८. धर्मवृक्ष प्रासाद	२९८	६८. पद्मावृत प्रासाद	३१४
४९. शान्तप्रासाद	२९९	६९. यश प्रासाद	३१४
५०. कामदायक प्रासाद	३००	७०. वीरविक्रम प्रासाद	३१५
५१. श्री कुंतुनाथ प्रासाद	३०१	७१. मष्टादय प्रासाद	३१६
५२. शक्ति प्रासाद	३०२	७२. तुष्टिपुष्टि नाम प्रासाद	३१६
५३. हर्षणु प्रासाद	३०२	ज्जिनेन्द्र प्रासाद मडिमा	३१७
५४. कमलकंद श्री अरनाथवस्वल्प प्रासाद	३०३	ऋषलादि द्विसप्त प्रासाद लक्षणु	३१८
५५. डेवलीनाम प्रासाद	३०४	" " " "	३१९
		" " " "	३२०

श्री जिनकल्पद्रुम नाम्नो दशभोडंथाय

श्री समवसरणु	३२१	प्रावन ज्जिनालय प्रासाद रयना	३४४
यतुष्णोष्णकार-समवसरणु	३२२	योवीश ज्जिनालय प्रासाद रयना	३४५
श्री समवसरणु	३२३	योवीश ज्जिनालय प्रासाद रयना	३४६
समवसरणु मंदिर-दर्शन	३३०	योवीश ज्जिनालय प्रासाद रयना	३४७
अष्टापद स्वरूप	३३१	श्री ज्जिनप्रतिमा लक्षणु	३५०
श्री अष्टापद दर्शन	३३२	यतुर्विंशति ज्जिनतीर्थ-करणेना नाम	३५१
मेरुगिरि स्वरूप नंदीश्वरद्वीप लक्षणु	३३८	वर्णु	३५१
अथ मेरुगिरि स्वरूपम्	३३८	लांछन	३५१
मानप्रभाणु	३३८	ज्जन्मनक्षत्र	३५१
अथ नंदीश्वरद्वीप रयना	३४०	ज्जन्मराशि	३५२
अथ ज्जिनप्रासाद आयतनादि	३४१	यतुर्विंशति यक्ष नाम	३५२
योराशी ज्जिनालय प्रासाद रयना	३४२	यतुर्विंशति यक्षिणी नामाय	३५३
प्रावन ज्जिनालय प्रासाद रयना	३४३	भोडश विद्यादेवी नामाय	३५३

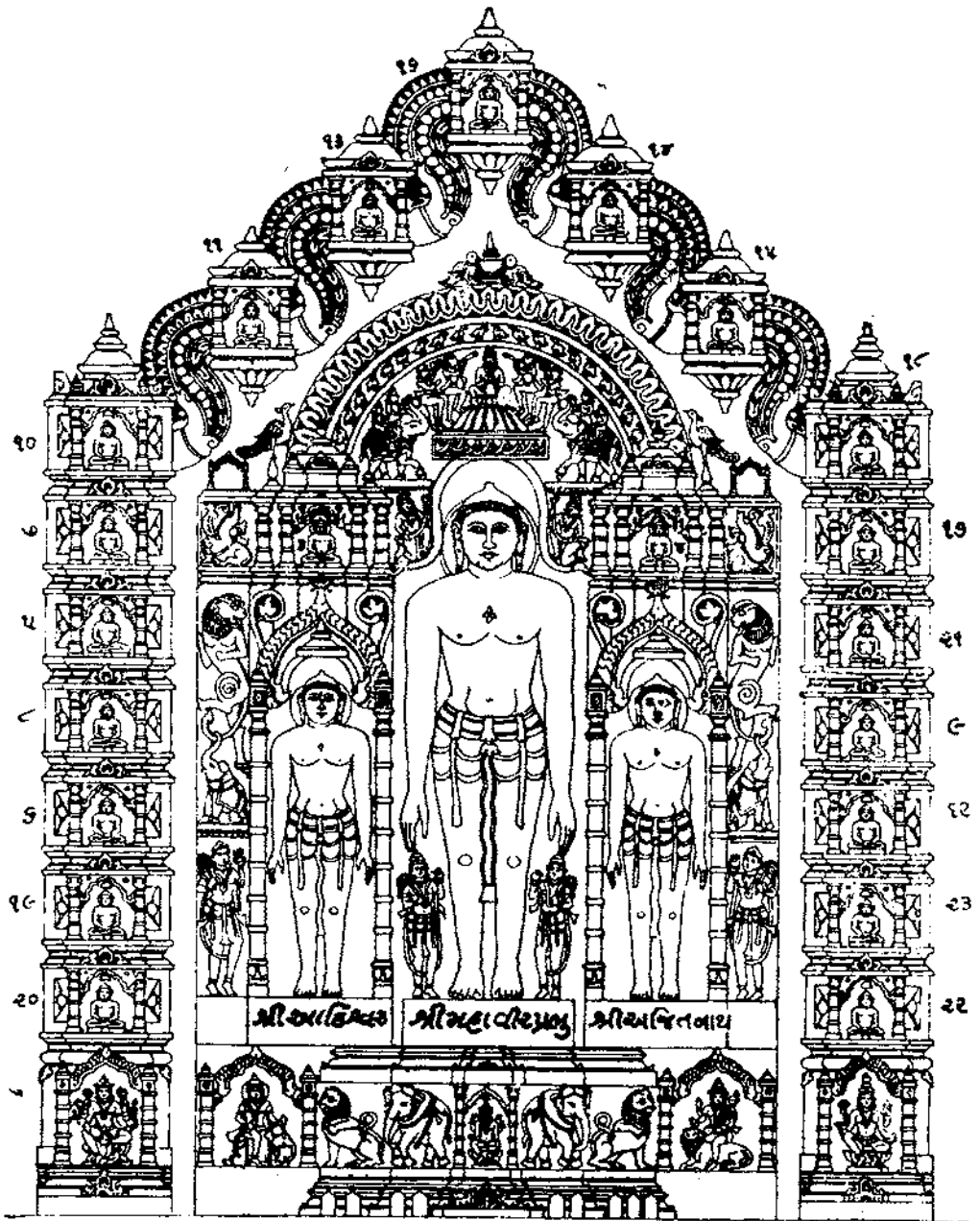
विषय	पेज नं.	विषय	पेज नं.
यक्ष-यक्षिणी स्वरूप लक्षण	343	जिनपरिकर लक्षण	344
विद्यादेवी स्वरूप लक्षण	344	परिकर विभाग दर्शन	349
समवसरण सिंहासन लक्षण	346	जिन प्रतिमा लक्षण विभाग दर्शन	347
गृहप्रासाद वर्णन तीर्थंकरे	346	यामरधरा (वाडिका)	348
श्री जिनप्रतिमा लक्षण	346	शास्त्रभेदे	349
प्रतिमाभान	346	छन्नवृत्त-दौला	349
स्थित प्रतिमा अतुर्विध प्रमाण	349	शास्त्रभेदे	348
निर्वधमान	349	उर्ध्वस्थित प्रतिमा परिकर	349
प्रतिमाभान	349	रथिका संयुक्त लक्षण	349
उर्ध्वस्थ प्रतिमा अंगविभाग	349	परिकर विषे शिव-पार्वती संवाद	347
मानडीन निषिद्ध	349	धंधर उवाच-	347
शास्त्रडीन निषिद्ध	349	जंजूझीपमां लरतक्षेत्रे जैन तीर्थंकरानी	
अंगुलमाने शुलाशुल	349	भूत-वर्तमान अने भावि योपीशीओना	
प्रतिमा शुलरेषा	349	नाम तथा वांछन.	348
प्रतिमा अशुल रेषा	349	वीश विडरमान	349
डीनांगे दोष लक्षण	348	शाश्वतजिन	349
प्रतिमा दोषादि	348	वर्तमान योपीश तीर्थंकरानी गणधर	
प्रतिमा संस्कार	348	संख्या	349
प्रासादमाने प्रतिमा प्रमाण	347	सडस डूटांतर्गत 1024 तीर्थंकरनी	
गर्भगृहमाने प्रतिमा प्रमाण	347	रचना	349
उर्ध्वस्थ प्रतिमाभान	347	100 प्रतिमानो पट	349
आसनस्थ प्रतिमाभान	347	अष्टमंगल	347
प्रतिमा पद स्थापन	347	अष्टप्रतिहार्य	347
दृष्टि निर्णय	347	गाम अथवा मनुष्यना नाम उपरधी	
प्रतिमाभान प्रमाण	347	प्रभु ल साधे लेख-देख जेवानुं डोष्टक	347
आसनस्थ प्रतिमा अंग लक्षण	347		

जिनेन्द्र प्रासाद लक्षणाधिकार नाम्नो एकादशभोऽध्याय

तलनिर्माण	348	3. पुष्टिवर्द्धन प्रासाद	349
1. कमलभूषण प्रासाद	348	4. सुपार्श्व जिनवल्लभ प्रासाद	349
2. कामदायक प्रासाद	349	5. श्री वल्लभ प्रासाद	349
3. रत्नकोटि प्रासाद	347	10. शीतलप्रासाद	347
4. अभृतोद्भव	347	11. श्री अंद्रप्रासाद	347
5. क्षितिभूषण प्रासाद	347	12. छितुराज प्रासाद	347
6. पद्मराग प्रासाद	347	13. शीतलजिन प्रासाद	347

विषय	पेज नं.	विषय	पेज नं.
१४. शान्तिदायक प्रसाद	४२४	३६. पापनाशन प्रसाद	४३८
१५. मनोहर प्रसाद	४२५	३७. मानसतृष्टि प्रसाद	४३९
१६. श्रियांस वस्त्रम प्रसाद	४२५	३८. मनोदथायन्त्र प्रसाद	४३९
१७. सुद्वल प्रसाद	४२६	३९. श्रीलव प्रसाद	४४०
१८. इलनन्दन प्रसाद	४२६	४०. नमिशृंग प्रसाद	४४०
१९. वासुपुण्य प्रसाद	४२७	४१. सुमनिशीर्ति प्रसाद	४४१
२०. विमलजिन् प्रसाद	४२८	४२. सुरेन्द्र प्रसाद	४४२
२१. मुक्तिद प्रसाद	४२९	४३. राजेन्द्र प्रसाद	४४२
२२. अनन्तजिन् प्रसाद	४३०	४४. मेमेन्द्रेश्वर प्रसाद	४४३
२३. सुरेन्द्र प्रसाद	४३०	४५. यतिभूषण प्रसाद	४४४
२४. धर्मजिन् प्रसाद	४३१	४६. सुपुण्य प्रसाद	४४६
२५. धर्मवृक्ष प्रसाद	४३२	४७. पार्थिववस्त्रम प्रसाद	४४५
२६. श्रीसिंग प्रसाद	४३३	४८. पद्मावती प्रसाद	४४६
२७. कामदायक प्रसाद	४३४	४९. श्यवस्त्रम प्रसाद	४४६
२८. कुंथुजिन् वस्त्रम-कृमुद प्रसाद	४३४	५०. नीरविक्रम मदीपर प्रसाद	४४७
२९. शक्तिद प्रसाद	४३५	५१. अष्टायद प्रसाद	४४८
३०. हर्षण प्रसाद	४३५	५२. तृष्टि तृष्टिद प्रसाद	४४८
३१. इमलकन्द प्रसाद	४३६	जिन्प्रसाद प्रशसा	४४८
३२. श्री शैल प्रसाद	४३६	जिनेन्द्र प्रसाद वस्त्रम	४५०
३३. अरिनाशन प्रसाद	४३७	जयपुर पेल्लेस दर्शन	४५३
३४. महेंद्र प्रसाद	४३७	द्वेवकुविष्ठा तथा धर्मविहार दर्शन	४५४
३५. मागवेन्द्र प्रसाद	४३८	श्रीमनाथपुरम डेशवमदिरद्वी	४५५





परिष्कर युक्त काठिनसंग प्रतिमा दर्शन.

श्री गणेशाय नमः



जिनप्रासाद मारुण्ड

प्रासादोत्पत्ति नाम्नो प्रथमोऽध्याय
मंगलाचरण

गणेशाय नमस्तस्मै निर्विघ्नसिद्धिहेतवे ।

आदिगौरीसमुद्भूत-तेजसे सम्भूताय वै ॥ १ ॥

निर्विघ्नपक्षे पोताना कामनी सिद्धिने माटे मडाभाया पार्वतीदेवीना अङ्गलूत
तेजशी उत्पन्न थयेद श्री गणेशदेवने नमस्कार करुं छुं १.

महामायेति या गीता चिन्मयी मुनिसत्तमैः ।

तनोतु वाग्विलासं मे जिह्वायां सा सरस्वती ॥ २ ॥

मडाऋषिओअये जेनी स्तुति करी छे, ओवी ज्ञानमयी मडाभाया सरस्वती देवी छे,
ते भारी लल उपर जेसी वाणीने विस्तार करे. २.

विश्वकर्मा पूजनम्

नमामि विश्वकर्माणं सर्वं स्रष्टवर्चकम् ।

प्रासादादि प्रसिद्धयर्थं सर्वं सिद्धिं समृद्धिम् ॥ ३ ॥

सर्वसूत्रना प्रवर्तक ओवा विश्वकर्माने हुं नमस्कार करुं छुं. प्रासाद आदि प्रसिद्ध
अर्थं सर्वं सिद्धिथी समृद्ध छे. ३.

મર્વલોક હિતાર્થાય પ્રણીતં વિશ્વકર્મણા ।

વાસ્તુશાસ્ત્રમિદં પૂર્વં સુરલોકે પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥૪॥

પૂર્વે દેવલોકમાં જે વાસ્તુશાસ્ત્ર પ્રતિષ્ઠિત હતું તે સર્વલોકના હિત અર્થે વિશ્વકર્માએ કહેલ છે. ૪.

સૃષ્ટયાઘ સૂત્રધારસ્ય પ્રાસાદાદ્વિશ્વકર્મણઃ ।

જિનપ્રાસાદ ઋતે સૂત્રધારેષુ નંદલાલ ॥૫॥

સૃષ્ટિના આદિ સૂત્રધાર શ્રી વિશ્વકર્માની કૃપાથી સૂત્રધાર શ્રી નંદલાલ જિનપ્રાસાદ નામના ગ્રંથને કહે છે. ૫.

ગૃહેષુયો વિધિઃ પ્રોક્તો વિનિવેશપ્રવેશને ।

સ એવ વિદુષા કાર્યો દેવતાયતનેષ્વપિ ॥૬॥

ગૃહ બનાવવાની તથા તેમાં પ્રવેશ કરવાની વિધિ વાસ્તુ શાસ્ત્રમાં વિદ્વાનોએ બતાવી છે. તે જ વિધિ પ્રમાણે દેવાલયમાં પણ કાર્ય કરવું. ૬.

પૂ. આ. શ્રી પાદલિપ્તસૂરીશ્વરજી મ. સા. ને મતે—

પ્રતિષ્ઠાનું મહત્ત્વ

પ્રતિષ્ઠાકલ્પો અને વિધિવિધાન ઉપર દષ્ટિપાત—

પ્રતિષ્ઠાકલ્પ એ વિધિશાસ્ત્રનો એક મહત્ત્વપૂર્ણ વિભાગ છે. 'મતવિધિ' 'તપવિધિ' કે 'મંત્રવિધિ' આદિ વિધિઓ પ્રાયઃ વ્યક્તિ વિશેષની સાથે સંબંધ હોય છે, જ્યારે 'પ્રતિષ્ઠાવિધિ' નો સંબંધ ઘણે ભાગે સંઘ સાથે હોય છે, ભલે પ્રતિષ્ઠાકારક વ્યક્તિ વિશેષ હોય છતાં પ્રતિષ્ઠા વસ્તુ જ એવી છે કે એનો પ્રભાવ સંઘ ગામ, અને કદાચિત્ દેશ ઉપર પણ પડી શકે છે, આથી 'પ્રતિષ્ઠાશાસ્ત્ર' કેટલું મહત્ત્વપૂર્ણ છે, એ સમજાવવાની ભાગ્યે જ આવશ્યકતા હોઈ શકે.

પ્રતિષ્ઠાનો શબ્દાર્થ—

જે વસ્તુના નિરૂપણમાં આટલા બધા ગ્રંથો રચાયા છે અને જેના વિધાનમાં હજારો અને લાખો રૂપિયા જૈન સંઘ ખર્ચે છે. તે પ્રતિષ્ઠાનો અર્થ આપણે સમજી લેવો જોઈએ. 'નિર્વાણકલિકા' નામક પ્રતિષ્ઠા પદ્ધતિના કર્તા આચાર્ય શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજી નિર્વાણકલિકામાં પ્રતિષ્ઠા શબ્દનો અર્થ નીચે પ્રમાણે લખે છે.

તત્ર સ્થાપ્યસ્ય જિનવિમ્બાદેર્મદ્ર પીઠાદૌ વિધિનાન્યસને પ્રતિષ્ઠા ।

અર્થાત્ સ્થાપનીય જિનપ્રતિમા આદિનું યોગ્ય આસને વિધિપૂર્વક સ્થાપન કરવું તે પ્રતિષ્ઠા છે.

પ્રતિષ્ઠાના મુખ્ય તન્ત્રવાહકો-

પ્રતિષ્ઠા કલ્પકારોએ પોતપોતાના કલ્પમાં પ્રતિષ્ઠાના મુખ્ય તન્ત્રવાહકોનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાં સર્વથી પ્રાચીન “નિર્વાણકલિકા” નામની પોતાની પ્રતિષ્ઠાવિધિ પદ્ધતિમાં શ્રી પાદલિપ્તાચાર્યજી મહારાજે ૧. શિલ્પી, ૨ ઇન્દ્ર અને ૩ આચાર્ય નામથી પ્રતિષ્ઠાના મુખ્ય અધિકારીઓ ત્રણ ગણ્યાવ્યા છે. ખીજા પ્રતિષ્ઠાકલ્પકારોએ માત્ર ૪ ઔષધિ વાટનારી સ્ત્રીઓનું નિરૂપણ કર્યું છે. પ્રતિષ્ઠાચાર્ય તે છે જ ત્રણ શિલ્પી અંગે કંઈપણ જણાવ્યું નથી. નિર્વાણકલિકાનું શિલ્પી આદિનું વર્ણન નીચે પ્રમાણે છે.

૧ શિલ્પી-તત્રાય સર્વાવયવ રમણીય ક્ષાન્તિમાર્દવાર્જવસત્ય શૌચ સમ્પન્નઃ મદ્યમાંસાદિભોગરહિતઃ કૃતજ્ઞો ચિનીતઃ શિલ્પી સિદ્ધાન્તવાનવિચક્ષણઃ ધૃતિમાન્ ચિમલાત્મા શિલ્પીનાં પ્રધાનો જિતાદિઽવર્ગઃ કૃતકર્મા નિરાકુલ इति ૧ ॥

અર્થ-તે ત્રણમાં શિલ્પી (સૂત્રધાર) સર્વાંગ સુંદર, ક્ષમાશીલ, નમ્ર, સરલ, સત્યભાષી, વિચાર સંપન્ન, મદિરા માંસાદિ અલક્ષ ખાનપાનનો ત્યાગી, કઠરદાન, વિનયી, શિલ્પની ક્રિયાઓમાં પ્રવીણ, શિલ્પશાસ્ત્રનો જ્ઞાતા, ચતુર, ધીરજવાન, નિર્મલાત્મા, શિલ્પી સમાજમાં અગ્રેસર મોહાદિ છ શત્રુઓને છતનાર, સ્થાપત્યના કામોમાં સિદ્ધ-હસ્ત અને સ્થિર બુદ્ધિવાળો હોવો જોઈએ.

૨ ઇન્દ્રઃ-ઇન્દ્રોપિ વિશિષ્ટજાતિ કુલાન્વિતો યુવા કાન્તશરીરઃકૃતજ્ઞો રૂપલાવણ્યાદિ ગુણાધાર સકલજનનયનાનન્દકારી સર્વલક્ષણોપેતો દેવતાગુરુભક્ત સમ્યગૂરત્નાલંકૃતઃ વ્યસના સંગપરાંમુલ્લઃ ક્ષીલવાન્ પશ્ચણુવ્રતાદિ ગુણયુક્ત ગંભીર સિતદુકૂલ પરિધાનઃ કૃતચન્દનાંગરાગો માલતીરચિતશેખરઃ તારહારચિમૂષિતવક્ષસ્થલ સ્થપતિ ગુણાન્વિત-શ્ચેતિ ૨ ॥”

અર્થ :- ઇન્દ્રપણુ, ઉત્તમજાતિ અને કુલવાન, યુવાવસ્થાવાલો, મનોહર શરીરધારી, કઠરદાન, રૂપલાવણ્યાદિ ગુણોનો આધાર, સર્વ લોકપ્રિય, સર્વ શુભલક્ષણ સંપન્ન, દેવ-ગુરુભક્ત, ધર્મશ્રદ્ધાલુ, સર્વ પ્રકારના વ્યસનોથી મુક્ત, સદાચારી, પંચઅણુ વ્રતાદિ ગુણ-ધારક, ગંભીર પ્રકૃતિનો, પ્રવેલ વસ્ત્રધારી, અંગે અંદનાદિના વિલેપનવાળો, મસ્તકે માલતીના પુષ્પોની રચનાવાલો, સુવર્ણમય કંઠણાદિવડે ભૂષિત, હૃદયસ્થલમાં સુંદરહારે કરી શોભિત અને સ્થાપત્ય કલાનો જાણુનાર હોવો જોઈએ.

૩ આચાર્ય-સૂરિશ્ચાર્યદેશ સમુત્પન્નઃ, ક્ષીણ પ્રાયકર્મમલો, બ્રહ્મચર્યાદિગુણગણ-લંકૃતઃ, પશ્ચવિધાચારયુતો રાજાદિનામ દ્રોહકારી શ્રુતાધ્યયનસંપન્નઃ, તત્વજ્ઞો, ભૂમિ-ગૃહવાસ્તુનાંજ્ઞાતા, દીક્ષાકર્મણિ પ્રવિણો, નિપુણઃ સત્રપાતાદિ વિજ્ઞાને, સ્તથા સર્વતો

મદ્રાદિમળ્લાનામ્, અસમઃ પ્રભાવે, આલસ્યવર્જિતઃ, પ્રિયવદો, દીનાનાથવત્સલઃ, સમલ સ્વભાવો સર્વ ગુણાન્વિતશ્ચેતિ ॥ ૩ ॥

અર્થ :- પ્રતિષ્ઠાચાર્ય આર્યદેશમાં જન્મેલ, હળુકર્મી, બ્રહ્મચર્યાદિ ગુણવટે કરી શોભિત, પંચાચારપાલક, રાજાદિકનો અદ્રોહી, આગમાભ્યાસી, તત્ત્વજ્ઞાની, ભૂમિ તથા ગૃહવાસ્તુનાં લક્ષણો બાણુનાર, દીક્ષાવિધિમાં હુશિયાર, સૂત્રપ્રતાદિના જ્ઞાનમાં પારંગત, સર્વતોલદ્ર આદિ મંડલોની રચના કરનાર, અતુલ પ્રભાવી, અપ્રમાદી-પ્રિયલાષી-દીન-હુઃખીની દયા કરનાર, સરલ સ્વભાવી અને સર્વગુણસંપન્ન હોવો જોઈએ.

શિલ્પી, ઈન્દ્ર અને આચાર્યનું વર્ણન નિર્વાણુકલિકામાં સર્વ પ્રતિષ્ઠાકલ્પો કરતા વધારે આચ્યું છે, જે ઉપરથી સમભય છે કે પાદલિપ્તસૂરિના મનમાં એ વસ્તુ ચોક્કસપણે બેઠેલી હતી કે પ્રતિષ્ઠામાં જે કોઈ પણ પ્રભાવ કરનાર હોય તો ઉક્ત શિલ્પી આદિની ત્રિપુટી જ છે. એ ત્રિપુટી જેટલે અંશે ગુણાદિક હશે તેટલે અંશે પ્રતિષ્ઠિત બિમ્બમાં અધિક પ્રભાવ-કલા ઉત્પન્ન થશે.

ભૂમિગ્રહણ વિધિ:-

પરીક્ષિતાપિ ચૈત્યાહી, ભૂમિગ્રાહ્યા વિધાનતઃ ।

યેન તત્ર કૃતં વેશ્મ, નિર્વિઘ્નં શાન્તિદં ભવેત્ ॥

ચૈત્યને ચોગ્ય પરીક્ષિત ભૂમિનો સ્વીકાર વિધિપૂર્વકે કરવો જોઈએ કે જેથી તેમાં નિર્વિઘ્નપણે જિનધર બની શકે અને તે શાન્તિદાયક થાય, પૂર્વોક્ત પ્રકારે વર્ણ, ગન્ધ, રસાદિકે કરી પરીક્ષા કરી પછી તે ભૂમિ વિધિપૂર્વક પોતાના અધિકારમાં લેવી, પ્રાસાદ ભૂમિ ઉપર અધિકાર સારા મુહૂર્તે અને શુભ લગ્નમાં કરવો, અને તેજ મુહૂર્તે તેમાં ખાતમુહૂર્ત કરીને ભૂમિ શુદ્ધિ કરવી જોઈએ, પ્રાસાદ કરાવનાર ગૃહસ્થ અથવા શિલ્પી પ્રથમ સ્નાન કરી, શુદ્ધ વસ્ત્ર ધારણ કરી. અક્ષત મિશ્રિતવાસ પુષ્પાદિ પૂજેપરકર લઈ, તે પરીક્ષિત ભૂમિમાં જઈ વાસ્તુ ભૂમિના મધ્યભાગે પંચરત્નાદિ યુક્ત કુંભ સ્થાપિત કરે પછી પૂર્વાદિ દિશા સામે ઉભા રહી.

૧ ॐ ઇન્દ્રાય આગચ્છ ૨ અર્ધ પ્રતીચ્છ ૨ સ્વાહા ।

૨ ॐ અગ્નયે આગચ્છ ૨ અર્ધ પ્રતીચ્છ ૨ સ્વાહા ।

૩ ॐ યમાય આગચ્છ ૨ અર્ધ પ્રતીચ્છ ૨ સ્વાહા ।

૪ ॐ નૈર્ઋતાય આગચ્છ ૨ અર્ધ પ્રતીચ્છ ૨ સ્વાહા ।

૫ ॐ વરુણાય " " " "

૬	ૐ વાયવ્યે	આગચ્છ	૨	અર્ધ	પ્રતીચ્છા	૨	સ્વાહા
૭	ૐ કુબેરાય	"	"	"	"	"	"
૮	ૐ ईशानाय	"	"	"	"	"	"
૯	ૐ नागाय	"	"	"	"	"	"
૧૦	ૐ ब्रह्मणे	"	"	"	"	"	"

આ પ્રમાણે દરેક દિક્પાળને અર્ધ નિવેદન કરી પછી પીળા સરસવ હાથમાં લઈને નીચેનો મંત્ર બોલી ભૂમિનો સ્વીકાર કરવો.

અપક્રામન્તું ભૂતાનિ, દેવદાનવરાક્ષસાઃ ।
 વાસાન્તરં વજ્રન્વસ્માત્, કુર્યાં ભૂમિ પરિગ્રહમ્ ॥ ૧ ॥
 યદત્ર સંસ્થિતં ભૂતં, સ્થાનમાશ્રિત્ય સર્વદા ।
 સ્થાનં ત્યક્ત્વાતુ તત્સર્વં યત્રસ્થં તત્ર ગચ્છતુ ॥ ૨ ॥
 અપક્રામન્તુ ભૂતાનિ, પિશાચાઃ સર્વતોદિશમ્ ।
 સર્વેષામ વિરોધેન, ચૈત્યકર્મ સમારંભે ॥ ૩ ॥

આ શ્લોક બોલીને પૂર્વાદિ ચારે દિશામાં સરસવ કેટ્કી ભૂતાદિ સર્વને દૂર કરવા પછી ત્યાં પંચ ગવ્ય અને સુવર્ણ જલ છાંટવું તે પછી ગૃહપતિએ પૂર્ણ કલશ ખાંધે લઈ ગીત વાજિત્રોના નાદપૂર્વક પ્રથમ પૂર્વ દિશામાં તે ભૂમિ સીમા પર્યંત જવું ત્યાં ક્ષણુલર રોકાઈ અગ્રેયકોણમાં ત્યાંથી દક્ષિણ દિશામાં થઈ નૈઋત્ય કોણમાં ત્યાંથી પશ્ચિમ સીમા પર થઈ વાયવ્ય કોણમાં અને ત્યાંથી ઉત્તર સીમામાં થઈ ઇશાનકોણ પર્યંત તે ભૂમિમાં ફરી ભૂમિની ચતુર્દિકે સીમા નિયત કરવી. સૂત્રધાર ત્યાં શંકુ (ખીલીઓ) અને દોરી લઈને હાજર રહે. પ્રાસાદ વાસ્તુની સીમા નિશ્ચિત કરવા માટે અગ્રેયકોણથી સૃષ્ટિકર્મે ચાર કોણોમાં ૮ ખીલીઓ રોપી. બે બે ખીલીઓ વચ્ચે એક એક દોરી ખેંચીને ખાંધે આ પ્રમાણે ભૂમિની ચાર સીમા નિશ્ચિત કરી સોના, રૂપા, મોતી, દહી, અક્ષતાદિ માંગલિક પદાર્થો વડે તેની પ્રદક્ષિણા કરાવવી, અને સંકાન્ત્યાનુસારે જે કોણમાં ખાત સ્થાન આવતું હોય ત્યાં લગ્ન સમય આવતા વિધિપૂર્વક ખાતમુહૂર્ત કરવું.

સ્વાતવિધિ

વાસ્તુભૂમિના મધ્યભાગ ઉપર કુંડ સ્થાપન કરી તેની સામે પાટલો મૂકી તે ઉપર પ્રથમ વાસ્તુપુરુષનું આહ્વાનપૂર્વક સ્થાપન કરવું.

आह्वान

ॐ वास्तोष्पतये ब्रह्मणे नमः । ॐ वास्तोष्पते इहागच्छ २ स्वाहा ॐ वास्तोष्पते इह तिष्ठ २ स्वाहा । ॐ वास्तोष्पते पूजा प्रतीच्छ २ स्वाहा । ॐ वास्तोष्पतये नमः ।

मुद्रापूर्वक आह्वानस्थापन करी नीचेना मंत्रोन्धारपूर्वक द्रव्ये अढाववा.

- १ ॐ वास्तोष्पतये धूप समर्पयामि स्वाहा ।
- २ ॐ वास्तोष्पतये चन्द्रनादिकं समर्पयामि स्वाहा ।
- ३ ॐ वास्तोष्पतये पुष्पाणि समर्पयामि स्वाहा ।
- ४ ॐ वास्तुष्पतये वस्त्र समर्पयामि स्वाहा ।
- ५ ॐ वास्तुष्पतये फलं समर्पयामि स्वाहा ।
- ६ ॐ वास्तुष्पतये दीप समर्पयामि स्वाहा ।
- ७ ॐ वास्तुष्पतये नैवेद्य समर्पयामि स्वाहा ।
- ८ ॐ वास्तुष्पतये अक्षतादिकं समर्पयामि स्वाहा ।

नमस्कार

वास्तुपुरुष ! नमस्तेस्तु भूमिशय्यारत प्रभो ।
मद्गृह धनधान्यादि-समृद्धं कुरु सर्वदा ।

चैत्य कर्म समारम्भे, प्रवेश समयेऽपि च वास्तुपूजा यथाशक्ति, विधेय शान्तिमिच्छता ॥

प्रासाद निर्मास्य वयते प्रवेश करवाना समयमां अने प्रतिष्ठा समये शान्ति धर्यता दरैके शक्ति अनुसार वास्तु पूजा करवी.

शिल्प शास्त्रना मत मुज्ज्ज दरैक पद्दोमां देवोतुं स्थापन करी पूजन करवुं.

ईशानथी अग्निकोण पर्यंत पूर्वमां देवोनी पूजा-

ॐ इशानाय नमः । ॐ पर्जन्याय नमः २ । ॐ जयाय नमः ३ । ॐ माहेन्द्राय नमः ४ । ॐ खये नमः ५ । ॐ सत्याय नमः ६ । ॐ भृशाय नमः ७ । ॐ व्योम्ने नमः ८ ।

અગ્નિકોણથી નૈઋત્યકોણ સુધી દક્ષિણગત દેવોની પૂજા—

ૐ પાવકાય નમઃ ૧ । ૐ પૃષ્ણે નમઃ ૧૦ । ૐ ચિત્રધાય નમઃ ૧૧ । ૐ
ગૃહક્ષતાય નમઃ ૧૨ । ૐ યમાય નમઃ ૧૩ । ૐ ગન્ધર્વાય નમઃ ૧૪ । ૐ
મૃગાય નમઃ ૧૫ । ૐ મૃગાય નમઃ ૧૬ ।

નૈઋત્યકોણથી વાયવ્યકોણ સુધીના પશ્ચિમ દિશાગતદેવોની પૂજા—

ૐ પિતૃભ્યો નમઃ ૧૭ । ૐ દૌવારિકાય નમઃ ૧૮ । ૐ સુગ્રીવાય નમઃ
૧૯ । ૐ પુષ્પદંતાય નમઃ ૨૦ । ૐ વરુણાય નમઃ ૨૧ । ૐ અસુરાય નમઃ
૨૨ । ૐ શોષાય નમઃ ૨૩ । ૐ રોગાય નમઃ ૨૪ ।

વાયવ્યકોણથી ઈશાન સુધીના ઉત્તર દિશાના દેવોની પૂજા ।

ૐ વાયવ્યે નમઃ ૨૫ । ૐ નાગાય નમઃ ૨૬ । ૐ મુસ્વાય નમઃ ૨૭ ।
ૐ મહ્લાટાય નમઃ ૨૮ । ૐ સોમાય નમઃ ૨૯ । ૐ શેષાય નમઃ ૩૦ ।
ૐ અદિત્યે નમઃ ૩૧ । ૐ દિત્યે નમઃ ૩૨ ।

અભ્યંતર કોણગત ૮ દેવોની પૂજા—

ઈશાન કોણ ૐ અદ્ભ્યો નમઃ ૩૩ । ૐ આપવત્સાય નમઃ ૩૪ । અગ્નેયકોણ
ૐ સવિત્રે નમઃ ૩૫ । ૐ સાવિત્રાય નમઃ ૩૬ । નૈઋત્યકોણે ૐ ઇન્દ્રાય નમઃ ૩૭ ।
ૐ ઇન્દ્રજયાય નમઃ ૩૮ । વાયવ્યકોણે ૐ રુદ્રાય નમઃ ૩૯ । ૐ રુદ્રદાસાય નમઃ
૪૦ । પૂર્વમાં ૐ મરીચ્યે નમઃ ૪૧ । દક્ષિણમાં ૐ વિવસ્વતે નમઃ ૪૨ । પશ્ચિમમાં
ૐ મિશ્રાય નમઃ ૪૩ । ઉત્તરમાં ધરાધરાય નમઃ ૪૪ । મધ્યમાં ૐ વ્રહ્મણે નમઃ ૪૫ ।

મળ્ડલ વાદ્યે ઈશાને ૐ ચરક્યે નમઃ ૧ । પૂર્વમાં ૐ સ્કન્દાય નમઃ ૨ ।
અગ્નિકોણે ૐ વિદાયે નમઃ ૩ । દક્ષિણમાં ૐ અર્યમાયે નમઃ ૪ । નૈઋત્ય ૐ લલ-
નાયે નમઃ ૫ । પશ્ચિમે ૐ જૃંભાયે નમઃ ૬ । વાયવ્ય કોણે ૐ પૂતનાપાપરાક્ષસ્ય નમઃ
૭ । ઉત્તરે પિલિપિચ્છાય નમઃ ૮ ।

‘બૃહત્સહિતાદિક્’ અંથોમાં ચરકી-વિહારી-પૂતના-પાપરાક્ષસી આ ચાર વિદિક્ સ્થિત
દેવીઓનો ઉલ્લેખ છે. પણ દક્ષિણાત્મ પદ્ધતિના શિષ્ય અંથોમાં ઉક્ત ચાર ઉપરાંત પૂર્વાદિ
દિશાઓમાં સર્વસ્કન્દ, અર્થમાં, જૂંલક અને પિલિપિચ્છિક્ઃ એ નામક ચાર પુરુષદેવોનું પણ
મંડલ બહાર પૂજા કરવાનું વિધાન છે, નિર્વાણુકલિકામાં દિશાદેવોને પણ સ્ત્રીલિંગમાં જ લખ્યા
છે. તેથી અમોએ ઉક્ત વાસ્તુ પૂજનને કેટલાક પ્રતિષ્ઠાકાર સ્થાંડિલવાસ્તુ નામ આપે છે.

જ્યારે વાસ્તુ ભૂમિમાં ખાડો ખોદીને તેમાં કરાતા વાસ્તુપૂજનને પાતાલ વાસ્તુ કહેલ છે. પાદલિપ્તસૂરિએ ઉક્ત એકજ વાસ્તુ માન્યું છે, અને તેનું વિધાન શિલાન્યાસના સમયે કરવું તેમ જણાવ્યું છે.

આમ પ્રાર્થના કરી શુદ્ધ જલ અંજલિમાં લઈને-

“ ॐ વાસ્તોષ્પતયે બ્રહ્મણે વિસર વિસર પુનરાગમનાય સ્વાહા ”

આ મંત્રથી વિસર્જન મુદ્રાએ વિસર્જન કરવું. તે પછી ખાતસ્થાને જઈ ગંધ પુષ્પ ફલાક્ષતાદિનું પાત્ર હાથમાં લઈને નીચેના મંત્રથી પૃથ્વીને અર્ધ આપવું.

આગચ્છા સર્વ કલ્યાણિ ! વસુધે લોકધારિણિ ! પૃથિવિ । હેમગર્ભાઽસિકાશ્યપે-
નાઽભિવન્દિતા ॥ ચૈત્ય તુ કાર્યામ્યઘ, ત્વદૂર્ધ્વ શુભ લક્ષણમ્, ગૃહ્ણાર્ધ્ય મયા
દત્તં, પ્રસન્ના શુભદાભવ ॥

પૃથ્વી ક્ષમાયાચના

ક્ષમે ! ક્ષમસ્વ મત્યાર્ધં, મેદિની ! મનુજામ્બિકે ।

ચૈત્યકર્મ સમારંભે, કરિષ્યે તવ ઘટ્ટનમ્ ॥

આ પ્રાર્થના કર્યા પછી કોઠાલી આદિ ખાતોપકરણો ઉપર સુવર્ણ જલ છાંટી કેસર અંદનાદિ સુગંધી પદાર્થો છાંટવા અને લગ્ન સમય આવતા વાજિત્રનાદો અને જયવોષો-
પૂર્વક ખાતમુદૂર્ત કરવું. ઓછામાં ઓછો એક ઉસ્ત જાડો ચોરસ ખાડો ખોદવો.

પ્રાસાદ નિર્માણ ભૂમિ

મહેન્દ્રો મલયથૈવ સિંહશ્ચ વિક્રમસ્તથા ।

સમુદ્રઃ પારિજાતશ્ચ શ્રી શૈલશ્ચ તથાર્બુદઃ ॥ ૧૯ ॥

નીલશ્ચ શ્વેતશૃંગ્ગશ્ચ ચન્દ્રઃ પ્રભાસ સમ્ભવઃ ।

ગન્ધમાદનો જયન્તૌ પ્રાપ્તા શ્વેતસમ્ભવઃ ॥ ૨૦ ॥

ગઙ્ગાયા યમુનાયાશ્ચ નર્મદાયાસ્તટે તથા ।

ગોદાવર્યાઃ સરસ્વત્યાઃ સિન્ધૌ પૃષ્ઠ તથવચ ॥ ૨૧ ॥

તાપી મહી તુઙ્ગમદ્રા કાવેરી ચન્દ્રમાગિકા ।

પયસ્વતી સામ્રમતી કૃષ્ણાનીરા ચ નિર્મલા ॥ ૨૨ ॥

મીમાક્ષી સિંહિકાખ્યાતા નીલોદ્ભવા ચ વેત્રકી ।

રેવતી મધુરાખ્યાતા વિશ્વામિત્રી ચમ્ લકા ॥ ૨૩ ॥

कुरुक्षेत्रे च गङ्गायामन्तर्वेद्या तथैव च ।
 नैमिषे कुब्जाग्रकेषु महाकाल वने तथा ॥ २४ ॥
 सिद्धायतन तीर्थेषु नदीनां सङ्गमेषु च ।
 उर्वरीषु स्मशानेषु चत्वरं उदकाश्रिते ॥ २५ ॥
 सुप्रदेशे शुभे रम्ये गन्धरे गिरिमाश्रिते ।
 वनेचोपवने चैव यत्र वा रोचते मनः ॥ २६ ॥
 नगर ग्रामपुर्मध्ये खेटके चैव कर्षटे ।
 तडाग कूप माश्रित्य प्रसिद्धं नृप मार्गके ॥ २७ ॥

मछेन्द्र, मलयगिरि, सिंढ, विक्रम तथा समुद्रतट, पारिजात, श्रीशैलगिरि तथा अर्जुन, नीलगिरि, श्वेतशृंग, अद्रक्षेत्र, प्रलास, गन्धमादन, ज्योति, श्वेतगिरि उपर, गंगा, यमुना नर्मदा तटे, गोदावरी, सरस्वती, सिन्धु पृष्ठी, तापी, मही, तुंगलद्रा, कावेरी, अद्रलागा, पयस्वती, साजमती, कृष्णा, नीरा अने निर्मला, लीमा, सिंढका, प्याता, नीलाहलवा, वैतरणी, रेवती, मधुरा, विद्यामित्री अने भूलका, कुक्षेत्रे अने गंगा, यमुना संगमे, नैमिष्यावने, वृन्दावने, महाकाळ वने अने सिद्धपुरोधेना आश्रमे, नदीना संगमे, स्मशान भूमिमां, ज्वाशये, सुन्दर स्थणे, शुल रम्य भूमिमां, शुक्रमां पर्वतना आश्रये, वने अने उपवने, मनने इत्ये ते स्थणे, नगर, ग्राम, पुरनी मध्ये, नाना ग्रामे अने कर्षटे (तालुके), तणाव तथा कृवाना आश्रये, प्रसिद्ध राज्याभार्ये, शुल दिन तथा शुल नक्षत्रे, सारा लग्ने सुमुहूर्ते, पडेल्ला भूमि परीक्षा करवी, शुल शुक्रन जेवा, सूत्रधारे शास्त्रना ज्ञानुकार, वास्तुवेदोना लक्षणु ज्ञानुनार, सूत्र अने उस्तानु प्रमाणु ज्ञानुनार, सर्व शास्त्रमां दुशण डोवो जेधजे. १८५१२६.*

* जैनं चैत्यालयं चैत्यमुत निर्माणयनशुभम् ।
 वाङ्मन् स्वस्य नृपादेश्च वास्तुशास्त्रं न लंघयेत् ॥ १७ ॥

आपणुं तथा राज्ज अने प्रजन्तुं कल्याणु याडता डोय तेणु वास्तुशास्त्र अनुसार जिनमंदिरे अने जिनप्रतिमा जनाववा. प्रतिष्ठा सारोद्धार-१७

रम्ये स्निग्धं सुगन्धादि दूर्वाद्यादयां स्वतः शुचिम् ।
 जिनं जन्मादिना वास्ये स्वीकुर्यादिभूमिमुत्तमाम् ॥ ३८ ॥

मंदिरे निर्माणु माटे जेवी भूमि पसंढ करनी डे मीकणु. सुगंधी अथवा डो विगेरे धास युक्त अने स्वयं शुद्ध डोय अथवा जिननेरना जन्मादि कल्याणुकथी पवित्र डोय. प्रतिष्ठासारोद्धार-१८

शुभदिने शुभऋक्षे सुलग्ने सुमुहूर्तके ।
 आदौच भूपरीक्षायां शकुनं हि विलोकयेत् ॥ २८ ॥
 सूत्रधार शास्त्र युक्ता वास्तु वेदो पलक्षकः ।
 सूत्रकंठी समायुक्तः सर्वं शास्त्रसुकौशल ॥ २९ ॥

प्रासादारंभे देवपूजनम्

तदा क्षेत्रे प्रतिष्ठा तु पुण्यस्थाने सुशोभने ।
 आचार्यं सूत्रधारैश्च पूजा महोदिता ॥ ३० ॥
 आदौ तु पूजयेद्देवं गणनाथ विनायकम् ।
 सिद्धि बुद्धि समायुक्तं मुदा विधि विधानतः ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च पूजनीया प्रयत्नतः ।
 येषां स्मरणमात्रेण सर्वसिद्धिः प्रजायते ॥ ३२ ॥
 क्षेत्रपालं ततोऽभ्यर्चेत् लाभार्थी सुजटाधरम् ।
 योगिनीर्षटुकं देवीः कुमारीः सविशेषत् ॥ ३३ ॥
 सर्वदेवा स्ततः पूज्या दिक्पालाश्चततोऽर्चयेत् ।
 प्रतिदिक्पालदेवांश्च तज्जातीय सपर्यवा ॥ ३४ ॥
 वास्तुपूजा विधानं तु कर्तव्यं दिशक्वात्तमै ।
 निर्विघ्नं च भवेत्तत्र हेतुकादि समर्चने ॥ ३५ ॥
 वरुणार्चा विधानं तु विशेषात्कारयेत्तत् ।
 आचार्यं पूजयेद्दत्स विप्रैश्च सुन्दरम् ॥ ३६ ॥
 सूत्रधारं ततोऽभ्यर्चेत् अष्ट सूत्र प्रबोधकम् ।
 हस्तपूजा विधानं तुदकर्तव्यं त्वपराजित ॥ ३७ ॥
 भूमिदानं ततो द्याद गोमहिष्यश्च संयुतम् ।
 हिरण्य वस्त्र छत्राद्यैर्महादानैश्चमापयेत् ॥ ३८ ॥
 पूजा बलि विधानं च कृत्वा कर्म समारंभेत् ।
 सर्वं सिद्ध्यति तत्कर्म सर्वकाम फलप्रदम् ॥ ३९ ॥

ते च क्षेत्रमां सुशोभनं अने पूष्यस्थाने आचार्यं अने सूत्रधारे प्रतिष्ठा करी
 पूजा भडोत्सव करयो.

प्रथमं गणनाथ विनायकं तु सिद्धि बुद्धि सङ्घित विधिविधानपूर्वकं पूजनं करयुं.

ब्रह्मा, विष्णु અને શિવનું પ્રયત્ને કરી પૂજન કરવું, તેમના સ્મરણુ માત્રથી સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિ મળે છે.

લાભાર્થે જટાધારી ક્ષેત્રપાલનું પૂજન કરવું. યોગિની, બટુક અને સરસ્વતીનું વિશેષે કરી પૂજન કરવું, સર્વ દેવો સહિત દિગ્ધપાલનું પૂજન અર્ચન કરવું. પ્રતિ-
દિગ્ધપાલ બ્રહ્મા તથા શેષનું પણ પૂજન કરવું. વાસ્તુપૂજન દિશા ઉત્તમ ભેદ વિધિપૂર્વક પૂજન કરવું. આચાર્ય અને વિપ્રનું સુંદર રીતે પૂજન કરવું. હે અપરાજિત ! સૂત્રધારે અષ્ટસૂત્ર તથા હસ્તપૂજન વિધિ-વિધાનપૂર્વક કરવું.

ગૃહપતિએ ભૂમિદાન, ગૌ, ભેંશ અને અથ સહિત સુવર્ણ, વજ્ર, છત્ર આદિ મહાદાન આપી ક્ષમા માંગવી, પૂજા બત્રી કાર્ય આરંભે કરવા, એ સર્વ સિદ્ધિ અને સર્વ કાર્યમાં ફલ આપનાર છે. ૩૦ થી ૩૬.

સૂત્રધાર લક્ષણ

વિશ્વકર્મોવાચ

શૃણુ વત્સ યથાન્યાયં સૂત્રધારસ્ય લક્ષણમ્ ।
 શાસ્ત્રજ્ઞઃ કુશલો દક્ષો વાસ્તુ વિદ્યાવિવોધક ॥ ૪૦ ॥
 સૂત્રધારો મહાપ્રાજ્ઞઃ પટકર્મસુનિરન્તરમ્ ।
 ભૂવન કોશ વિજ્ઞાનં પ્રમાણં સૂત્ર કર્મણિ ॥ ૪૧ ॥
 નગર ગ્રામ ક્ષેટાદ્યં વાસ્તુવેદ સમુદ્રવમ્ ।
 કૂટકર્વટ કૂપ્યાદિ જ્ઞાયતે સૂત્રકર્મણા ॥ ૪૨ ॥
 પુરપ્રાકાર પરિજ્ઞા પ્રતોલીમાર્ગં ગોપુમ્ ।
 ગૃહં ચ રાજવેરમાદ્યં જ્ઞાયતે સૂત્રકર્મણા ॥ ૪૩ ॥
 પ્રાસાદ પ્રતિમાલિજ્ઞ જગતી પીઠ મઠ્ઠવમ્ ।
 વેદી કુણ્ડં સ્ત્રુચી ચૈવ જ્ઞાયતે સૂત્રકર્મણા ॥ ૪૪ ॥
 પ્રાસાદ વિવિધાકારા વૈરાજ્ય કુલસમ્ભવાઃ ।
 વિભક્ત્યુર્ધ્વ તલચ્છંદ જ્ઞાયતે સૂત્રકર્મણા ॥ ૪૫ ॥
 રેખાનાં વિવિધાકારા પ્રાસાદ શિખરોત્તમાઃ ।
 ઘટ્ટા કલશ ધ્વજાદ્યં જ્ઞાયતે સૂત્રકર્મણા ॥ ૪૬ ॥
 દ્વારશાખા વિધિ જ્ઞાત્વા મૂલ પ્રાસાદચ્છંદજય ।
 દ્વારપાલ વિધિશ્ચૈવ જ્ઞાયતે સૂત્રકર્મણા ॥ ૪૭ ॥

દ્વારદૃષ્ટિપદ સ્થાનં તથાગ્રે વાહનાદિકમ્ ।
 દૃષ્ટિસ્થાનં ચાન્તરં તુ જ્ઞાયતે સૂત્રકર્મણા ॥ ૪૮ ॥
 લક્ષણં ચ દ્વારવિધિ શિવલિંગેષુ સર્વત ।
 માનોન્માન પ્રમાણં ચ જ્ઞાયતે સૂત્રકર્મણા ॥ ૪૯ ॥
 વિતાનાનિ વિચિત્રાણિ ક્ષિપ્તા ન્યુત્ક્ષિપ્તકાનિચ ।
 મન્દારસભા પદ્માનિ જ્ઞાયન્તે સૂત્રકર્મણા ॥ ૫૦ ॥
 વિતાનાનાં સંવરણા ઘટ્ટા કૂટ સમાકુલાઃ ।
 સિંહ સંઘટનાકીર્ણા જ્ઞાયન્તે સૂત્રકર્મણા ॥ ૫૧ ॥

વિશ્વકર્મોવાચ :-

હે વત્સ ! ન્યાયે કરીને સૂત્રધાર લક્ષણ કહું છું. શાસ્ત્રજ્ઞ કુશળ-ચતુર, વાસ્તુવિદ્યાના
 બોધ કરી શકે તેવા મહાજ્ઞાનવાળો, નિત્ય પટકર્મ કરનાર, ગૃહાદિના સૂત્ર પ્રમાણ
 બાબુનાર સૂત્રધાર બાબુવો. નગર, ગામ, ખેટ, કુટ, કર્વટ અને કૂપાદિના વાસ્તુવેદ સૂત્ર
 બાબુનાર, નગરના દુર્ગ અને ભીતિજ્ઞાન, પ્રતોલીયા અને ગોપુરમાર્ગ, ગૃહ અને રાજ્ય
 પ્રાસાદના સૂત્રને બાબુનાર, પ્રાસાદ, પ્રતિમાલિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, વેદીકુંડ શુચિ
 આદિ જ્ઞાનસૂત્ર બાબુનાર, પ્રાસાદના વિવિધ આકારો, વૈરાભ્યાદિ કુલભતિના ભેદ
 બાબુનાર, વિભક્તિ, ઊચાર્ધ અને તલછંદના સૂત્રજ્ઞાન બાબુનાર, પ્રાસાદ રેખાના વિવિધ
 આકાર અને ઉત્તમ શિખર, ઘંટા (આમલસારા), કલશ ધ્વજાદિ જ્ઞાન બાબુનાર, દ્વાર
 શાખાની વિધિ, મૂલ પ્રાસાદ છંદ મુજબ દ્વારપાળની વિધિ જ્ઞાનસૂત્ર બાબુનાર, દ્વાર
 દૃષ્ટિ અને પદસ્થાન અને આગળ વાહનાદિના દૃષ્ટિ સ્થાન અને અંતરજ્ઞાન બાબુનાર
 દ્વાર લક્ષણે લિંગમાનોન્માન પ્રમાણ જ્ઞાનસૂત્ર બાબુનાર, વિતાનના વિચિત્ર ક્ષિપ્તા
 ન્યુક્ષિપ્તાના લક્ષણ, મંદાર સભા, પદ્માદિ જ્ઞાનસૂત્ર, વિતાનાદિના સંવરણા, ઘંટા, કૂટની
 પંક્તિ, સિંહ, કલશ જ્ઞાનસૂત્ર બાબુનાર સૂત્રધાર બાબુવો. ૪૦ થી ૫૧.

કર્મ-કૃત

આચાર્યઃ સૂત્રધારૈશ્ચ યજમાનૈશ્ચ સંયુતઃ ।

ત્રયશ્ચ સાધકૈશ્ચૈવ કર્મકારાદિ સંયુતા ॥ ૫૨ ॥

આચાર્ય, સૂત્રધાર, અને યજમાન એ ત્રણ સંયુક્ત કર્મકાર્યના સાધક છે. ૫૨.

આચાર્યશ્ચ સ્વયં બ્રહ્મા શિલ્પીચૈવજનાર્દનઃ ।

યજમાનસ્તુ શકઃ સ્યાન્ ત્રિમિઃ કર્મ પ્રવર્તન્ ॥ ૫૩ ॥

આચાર્ય એ પોતે બ્રહ્મા છે, શિષ્યો એ જનાર્દન-વિષ્ણુ છે અને યજમાન ઈન્દ્ર છે. એ ત્રણે કર્મના પ્રવર્તક છે. ૫૩.

સ્થપતિ સૂત્રગ્રાહી તક્ષક સેવક વર્ધક્રિ ક્રમશઃ ।

સ્વોચિત્ કર્મણિ દક્ષા ગ્રાહ્યાસ્તે કારવશ્ચ તુર્ધંતિ ॥ ૫૪ ॥

સ્થપતિ, સૂત્રગ્રાહી, તક્ષક અને વર્ધક્રિ ક્રમે આ ચાર શિલ્પકારો પોતપોતાના કામમાં દક્ષ હોવા જોઈએ. ૫૪.

શિલ્પીના કર્તવ્યો

સ્થાપત્ય કર્મનો સંપૂર્ણ અનુભવી તે 'સ્થપતિ.' સ્થપતિ પુત્ર અથવા શિષ્ય સૂત્રગ્રાહી બાબુવો અને તે સ્થપતિની આજ્ઞાનું પાલન કરનારો અને સર્વ કાર્યમાં નિપૂણ હોવો જોઈએ. સૂત્ર, ઠંડ અને પ્રમાણને બાબુનાર અને સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ પાષાણોને ઘડનાર તક્ષક બાબુવો. પર્યરને જોડનાર, કામની વૃદ્ધિ કરનાર વર્ધક્રિ બાબુવો. આ ચાર સિવાય કાર્ય સિદ્ધ થઈ શકે નહિ માટે આ ચાર શિલ્પકારોની સદા માન પ્રતિષ્ઠા કરવી.

एक हस्ते तु कल्याणं द्वि हस्ते मृत्युरेव च ।

गृह देवैक शिल्पिनं भाषितं विश्वकर्मणा ॥ ૫૫ ॥

એક હાથે થયેલ કાર્ય કલ્યાણકારી થાય છે, બે હાથે કરેલા કાર્યમાં મૃત્યુનો સંભવ છે, ગૃહકાર્ય દેવકાર્ય એક જ શિલ્પીના હાથે કરાવવું તેમ શ્રી વિશ્વકર્મણે કહેલ છે.

नगराणां भूषणार्थं देवानां निलयाय च ।

लोकानां धर्महेत्वर्थं सुरयोषिताम् ॥ ૫૬ ॥

आलयं सर्वं भूतानां विजयायजितात्मनाम् ।

धर्मार्थं काम मोक्षणां प्राप्ति हेतुश्च कामदः ॥ ૫૭ ॥

દેવમંદિરો કે પ્રાસાદોની રચના, નગરોની શોભા, દેવોના નિવાસ, લોકોની ધર્મવૃદ્ધિ અને દેવાંગનાઓની કીડા માટે હોય છે, વળી પ્રાસાદ પ્રાણીમાત્રનું આશ્રય સ્થાન છે. વીરપુરુષોની કીર્તિ તથા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિના કારણભૂત તેમજ સર્વ કામનાને આપનાર છે. ૫૬, ૫૭.

गीत नृत्यैश्च वादित्रै, पेक्षणीयैर्मनोहरैः ।

नानाध्वज पताकैश्च तोरणश्च विभूषिताः ॥

पुरराज्य प्रजादीनां सर्वं कालं तु शान्तिदाः ।

सर्वकाम प्रदाश्चैते नित्यं कल्याण कारकाः ॥ ૫૮ ॥

ગીત, નૃત્ય અને વાદ્યોથી નિત્ય શુભચયમાન, દર્શનીય અને મનોહર નાના પ્રકારની ધ્વજાઓ, પતાકાઓ તથા તોરણોથી અલંકૃત પ્રાસાદો, નગર, રાજા અને પ્રજા વિગેરેને સર્વકાલ સુખ, શાંતિ આપનારા, સર્વ કામનાઓને સફલ કરનારા, નિત્ય કલ્યાણ કરનાર છે. ૫૮.

મૂ-પરીક્ષા

મધુર્ય મૃતિકા ભૂમિર્દેવ વિપ્રહિત પ્રદા ।

તથોદુમ્બર વૃક્ષાહ્યા શ્વેતવર્ણા ચ ભૂરપિ ॥૫૯॥

મધુસ્વાદવાળી ભૂમિ, દેવકાર્ય તથા વિપ્ર માટે શુભાવહ છે તથા ઉદંબરના વૃક્ષ-વાળી સફેદ ભૂમિ શુદ્ધ છે. ૫૯.

મધુગન્ધા પુષ્પગન્ધા સર્પિર્ગન્ધા ચ ભૂરપિ ।

સ્થિરવર્ણા ચ ભૂરશસ્તા સર્વ વાસ્તુ કીર્તિતા ॥ ૬૦ ॥

મીઠી ગંધવાળી, પુષ્પ જેવી ગંધવાળી અને સરસવ જેવી ગંધવાળી સ્થિર વર્ણની ભૂમિ સર્વ વાસ્તુકર્મ માટે પ્રસશ્યા-કીર્તિદાયક છે. ૬૦.

પૂર્વ-પ્લવ ભૂમિ

ભૂમિનામષ્ટપ્લવાદિ ગુણદોષાન્ બ્રવીમિ તે ।

પૂર્વપ્લવા ધમશ્રેષ્ઠા હ્યાયુઃ શ્રી વલવર્દ્ધિની ॥ ૬૧ ॥

સર્વ સંપત્કરી પુંસાં પ્રાસાદાનાં વિભૂતિદા ।

રાજ્ય પૂજ્યા સદાનંદા પ્રાકૂપ્લવા ચેદ્ભવેન્મહી ॥ ૬૨ ॥

પૂર્વ તરફ નીચી ભૂમિ, સંપૂર્ણ શુભયુક્ત શ્રેષ્ઠ આયુષ્ય અને ઊંળ આપનાર છે, તે સર્વ પ્રકારની સંપત્તિને આપનાર છે. પ્રાસાદ માટે વિશેષ શ્રેષ્ઠ, રાજ્યમાં સન્માન આપનાર અને આનંદકારી પૂર્વપ્લવ ભૂમિ છે. ૬૧, ૬૨.

ઉત્તર-પ્લવ ભૂમિ

પૂજ્યા લાભકારી નિત્ય પુત્ર પૌત્ર વિવર્ધની ।

કામદા ભોગદા ચૈવ ધનદા ચોત્તરપ્લવા ॥ ૬૩ ॥

ઉત્તરપ્લવભૂમિ-પૂજ્ય, નિત્ય લાભદાયી. પુત્રપૌત્રાદિની વૃદ્ધિ કરનાર, સર્વ પ્રકારના સુખ, વૈભવ અને ધન સંપત્તિ આપનાર છે. ૬૩.

ઈશાન-પ્લવ ભૂમિ

નર સૌર્ય સતી સત્ય સૌભાગ્યાદિવિવર્દિની ।

ધનાયૈશ્વર્ય સંપન્ના ધર્મદેશાનકપ્લવા ॥ ૬૪ ॥

ઇશાનપ્લવ ભૂમિ-પતિ પતિને સુખ સૌભાગ્ય આપનારી, ધન અને ઐશ્વર્ય સંપન્ન, ધર્મને આપનારી છે. ૬૪.

અન્યાન્યપિ ભૂમિ લક્ષણાનિ

દક્ષિણે પશ્ચિમેચૈવ નૈઋત્યે વાયુકોણકે ।

एभिरुच्चा भवेद् भूमिर्गज पृष्ठोऽभिधीयते ॥ ૬૫ ॥

गजपृष्ठे भवेद्वासः सलक्ष्मी धन पूरितः ।

आयुर्वृद्धि करी नित्यं जायते नात्र संशयः ॥ ૬૬ ॥

દક્ષિણ, પશ્ચિમ, નૈઋત્ય અને વાયવ્યકોણ તરફ ઊંચી ભૂમિ 'ગજપૃષ્ઠ' ભૂમિ કહેવાય છે. ગજપૃષ્ઠ ભૂમિ ઉપર નિવાસ કરનાર મનુષ્યને પૂર્ણ લક્ષ્મી લાભ થાય અને આયુષ્યની વૃદ્ધિ થાય તેમાં સંશય નથી. ૬૫, ૬૬.

કૂર્મ પૃષ્ઠ ભૂમિ

मध्येतच्च भवेद्यत्र नीचं चैव चतुर्दिशम् ।

कूर्मपृष्ठं विजानीयात्तत्र वासं समाचरेत् ॥ ૬૭ ॥

कूर्मपृष्ठं भवेद्वासो नित्योत्साह सुखप्रदः ।

धन धान्यं भवेत्तस्य निश्चितं विपुलं धनम् ॥ ૬૮ ॥

વચ્ચે ઊંચી હોય અને ચારે બાજુ નીચી હોય તેને 'કૂર્મપૃષ્ઠ' ભૂમિ કહે છે. કૂર્મપૃષ્ઠ ભૂમિ ઉપર વાસ કરનાર મનુષ્યને પ્રતિદિન ઉત્સાહની વૃદ્ધિ, સુખ, ધનધાન્યનો વિપુલ લાભ થાય છે. ૬૭, ૬૮.

પ્રશસ્તા ભૂમિ

शस्तौषधिद्रुमलता मधुरा सुगन्धा ।

स्निग्धा समा न सुषिराच महीनराणाम् ॥ ૬૯ ॥

अव्यध्वनि श्रमविनोद मुपागतानां ।

धत्ते श्रियं किमुत शाखतमन्दिराणाम् ॥ ૭૦ ॥

જ્યાં ઉત્તમોત્તમ ઔષધીઓ, વૃક્ષલતા, ખૂબ લીલી ભરી રહે છે, માટી સમત્વ સરખી (સમથલ) મધુર અને સુગંધી, ચીકણી હોય એ ભૂમિ મનુષ્યોના માટે નિવાસ કરવા લાયક ઉત્તમ ભૂમિ છે. રસ્તા પર જતાં મનુષ્યોને વિશ્રામ સ્થાન કરનાર પથિકને પણ લક્ષ્મી પ્રદાન કરે છે, નિરંતર નિવાસ કરવા માટે મકાન બનાવનાર માટે તેા શું કહેવું ? અર્થાત્ આવી ભૂમિ ઉપર ગૃહ મંદિર બનાવનારને કદી ધન, જન ઇત્યાદિ વસ્તુની કમી ન રહે. ૬૯, ૭૦.

નિષિદ્ધા ભૂમિ:

સ્ફુટિતાચ્ચ સશલ્યા ચ વલ્મીકાઽઽરોહિણી તથા ।

દુરતઃ પરિહર્તવ્યા કર્તુરાયુર્ધનાપહા ॥ ૭૧ ॥

સ્ફુટિતા મરણં કુર્યાં દુપરા ધનનાશિની ।

સશલ્યા વલેશદાનિત્યં વિપમા શત્રુ વર્ધિની ॥ ૭૨ ॥

ફાટેલી, શલ્યયુક્ત, રાફડાવાળી, ઉંચીનીચી એવી ભૂમિનો દૂરથી ત્યાગ કરવો કારણકે આવી ભૂમિ કર્તાને આયુ અને ધનનો નાશ કરવાવાળી છે, ફાટેલી ભૂમિ મરણ કરનાર, શલ્યયુક્ત ભૂમિ સર્વદા કલેશ કરાવનાર છે, ઉંચી-નીચી ભૂમિ શત્રુને વધારનાર છે. ૭૧. ૭૨,

ભૂમેર્જીવિત. મૃતાદિ લક્ષણમ્

યત્રવૃક્ષાઃ પરોહન્તિ શસ્યં હર્ષાત્પ્રવર્ધતે ।

સા ભૂમિ જીવિતા જ્ઞેયા મૃતા વાચાઽન્યથાબુર્ધઃ ॥ ૭૩ ॥

જે ભૂમિ વૃક્ષ આદિ વનસ્પતિથી લીલી રહે અને એતીની ઉત્પત્તિ ઉત્તમોત્તમ થાય તે ભૂમિ જીવિત સમજવી અને તેથી અતિરિક્ત ભૂમિને મૃત જાણવી. ૭૩.

હસ્ત કમ્બો પ્રમાણ

हेतु समस्तवास्तुनामाधारः सर्वं कर्मणाम् ।

मानोन्मान विभागादि निर्णयैक निबन्धनम् ॥ ૭૪ ॥

હસ્ત-હસ્ત સંખૂર્ણ વાસ્તુ કૃત્યો અને કલાના હેતુ તથા અખીલ વાસ્તુ-કર્મોના આધારરૂપ છે. માન-ઉન્માન અને વિભાગાદિ નિર્ણય માટે આ એક નિબંધન છે.

हस्त लक्षण मानं च गायत्री मानं सम्भवः ।

मानोन्मान-प्रमाणं च सर्वं कर्मसु कारणम् ॥ ૭૫ ॥

નોટ:-ભૂપરીક્ષા શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્ પૂર્ગર્ધમાં ઘણી જ વિગતવાર આપેલ છે.

માસ્કરોદયનાદ્ દિષ્ટઃ કિરણૈશ્વ પ્રકાશિતઃ ।
 જાલાન્તાગતે રશ્મૌ સૂક્ષ્મરેષ્વણ્માંશકઃ ॥ ૭૬ ॥
 પરમાણુ પ્રમાણં તત્ સમુદિષ્ટં સમન્તતઃ ।
 પરમાણુ રણ્ગુણ મેકત્ર પિષ્ઠ લક્ષણમ્ ॥ ૭૭ ॥
 રજોમિરણ્ગુણિતં કેશાગ્રં ચ પ્રસિદ્ધયતિ ।
 કેશાગ્રૈરણ્ગુણિતૈર્લિક્ષા ક્રમં તુ યોજયેત્ ॥ ૭૮ ॥
 લિક્ષા મિરણ્ મિયુક્તા યુક્તામિશ્રાણ્મિર્યવઃ ।
 તથાષ્ટગુણિતૈશ્ચૈવ યવૈર્માનં પ્રસિદ્ધયતે ॥ ૭૯ ॥
 નિર્દોષં માનમેતં ચ સ્યાત્પરમાણુમૂલકમ્ ।
 ઉત્તમમધ્યમાધમં ત્રિવિધો માન નિર્ણયઃ ॥ ૮૦ ॥
 જેષ્ઠ ષાષ્ટ યવૈઃ પ્રોક્તં મધ્યમં સપ્તમિર્યવૈઃ ।
 સ્યાત્કનિષ્ઠં ષડ્ઞય વૈસ્તુશ્વતુર્વિંશતિભિઃ કરઃ ॥ ૮૧ ॥
 એવં માનોદ્ભવો હસ્ત ઉદિતશ્ચત્રિધા ક્રમાત્ ।
 અઙ્ગુષ્ઠાગ્રે પર્વે રેખા પુષ્પકં ત્રિમિરહ્નુર્ગુલૈઃ ॥ ૮૨ ॥

ઉસ્તનું લક્ષણ તથા પ્રમાણ ગાયત્રી મંત્રના વર્ણુ (અક્ષર) સંખ્યા (૨૪) માંથી ઉદ્ભવેલ છે. માન અને પ્રમાણ સર્વ કર્મનું કારણ છે. સૂર્યોદય તથા પછી ડિરજી પ્રકાશિત થાય છે. ગૃહના બાળીયામાંથી જે રશ્મિમાં સૂક્ષ્મ રજકણ બેવામાં આવે છે, તે રેણુ (છાંયા). આઠ રેણુને એક પરમાણુ, આઠ પરમાણુનો એક રજ, આઠ રજને એક કેશાગ્ર બાણુવો, આઠ કેશાગ્રની એક લીક્ષા (લીખ) બાણુવી, આઠ લીક્ષાની એક યુક્ત થાય, આઠ યુક્તનું એક યવમાન બાણુવું, આઠ યવને એક અંગુલ. નિર્દોષમાન પરમાણુથી અંગુલ સુધીનું બાણુવું. ૭૫ થી ૮૨.

જેષ્ઠ, મધ્ય અને કનિષ્ઠ એ ત્રણ પ્રકારના માન બાણુવા, જેષ્ઠ આઠ યવે, મધ્યમ સાત યવે, કનિષ્ઠ છ યવેથી બાણુવા, આ પ્રમાણે ચોવીશ અંગુળનો ઉસ્ત પ્રમાણ બાણુવો. પૂર્વમાનથી ત્રણ પ્રકારના ઉસ્ત ઉદ્ભવેલ છે, દરેક અંગુલે પર્વ, રેખા કરવી અને ત્રણ અંગુલે ફૂલ કરવા.

હસ્ત રચના

રક્ત ચંદન કાષ્ઠસ્ય મધુક સ્વદિરૌ તથા ।
 વંશજો ધાતુજઃ કાર્યઃ શિલ્પશાસ્ત્ર વિશારદે ॥ ૮૩ ॥

શિલ્પશાસ્ત્રના વિદ્વાન શિલ્પીઓએ રક્તચંદન, મહુડો, ખેર, વાંસ અને ત્રાંબા ચાંદી અને સોનાનો ગજ બનાવવો. ૮૩.

ફૂલ પર્વના દેવતા

રુદ્રો વાયુ વિશ્વકર્મા દ્વિતાશો બ્રહ્મા કાલસ્તોપયઃ સોમ વિષ્ણુ ॥૮૪॥

ઉસ્તમાં ત્રણ ત્રણ અંગુલે દેખામાં ફૂલ કરવાં. આ નવ પર્વના દેવતાઓ છે. ૧. રુદ્ર, ૨ વાયુ, ૩ વિશ્વકર્મા, ૪ અગ્નિ, ૫ બ્રહ્મા, ૬ કાલ, ૭ વરુણ, ૮ કુબેર, ૯ વિષ્ણુ. ૮૪.

હસ્તમાં આદ્ય, મધ્ય અંત્ય દેવો

અગ્રે રુદ્રો ત્રિધર્મધ્યે વિષ્ણુરન્તે પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥ ૮૫ ॥

આગળ રુદ્ર, મધ્યભાગે બ્રહ્મા અને અંતમાં વિષ્ણુ. આ રીતે ઉસ્તમાં દેવો સ્થાપવા. ગાયત્રી મંત્રના એ ત્રણે ખીજરૂપ છે. ૮૫.

હસ્ત માત્રાના દેવો

ઈશો મારુત વિશ્વ વહ્નિ વિધયઃ સૂર્યોશ્ચ રુદ્રોયમઃ ।

વૈરુપો વસુવોઽટદંતિ વરુણો પહ્લચક્ર ઇચ્છા ક્રિયા ॥

જ્ઞાનવિત્ત પતિ નિશાપતિ જયોશ્રી વાસુદેવો હલી ।

કામો વિષ્ણુરિતિ ક્રમેણ મરુતો હસ્તે ત્રયોર્વિંશતિ ॥ ૮૬ ॥

૧ ઈશ, ૨ વાયુ, ૩ વિશ્વદેવ ૪ અગ્નિ, ૫ બ્રહ્મા, ૬ સૂર્ય, ૭ રુદ્ર, ૮ યમ, ૯ વિશ્વકર્મા, ૧૦ અષ્ટવસુ, ૧૧ ગણેશ, ૧૨ વરુણ, ૧૩ કાર્તિકસ્વામી, ૧૪ ઇચ્છાદેવી, ૧૫ ક્રિયાદેવી, ૧૬ જ્ઞાન, ૧૭ કુબેર, ૧૮ ચંદ્ર, ૧૯ જય, ૨૦ વાસુદેવ, ૨૧ બલભદ્ર, ૨૨ કામદેવ, ૨૩ વિષ્ણુ. આ દરેક માત્રાના દેવ બાણવા. અનુક્રમે જ્યાં જેનું સ્થાન હોય ત્યાં તેનું પૂજન કરવું. ૮૬.

જ્યેષ્ઠ મધ્યમ અને કનિષ્ઠ હસ્તમાન

અષ્ટયવોદરૈર્જ્યેષ્ઠોમધ્યમો યવસપ્તભિઃ ॥

સુદ્ભિશ્ચૈવ લઘુર્જયઃ ત્રિવિધં હસ્ત લક્ષણમ્ ॥ ૮૭ ॥

ઉત્તમ આઠ આઠ જવના અંગુલ પ્રમાણથી બનેલો ચોવીશ માત્રાનો ઉસ્ત જેઠ સાત આઠ જવથી મધ્યમ અને છ આઠ જવથી કનિષ્ઠ માનનો ઉસ્ત બાણવો. આ પ્રમાણે વિવિધ ઉસ્તમાન બનાવવામાં આવે છે. ૮૭

નગર ગ્રામ સેટાદીન્ કોશાદિ યોજનાદિકમ્ ॥

વનોપવન માર્ગાદીના જ્યેષ્ઠહસ્તેન માપયેત્ ॥ ૮૮ ॥

નગર, ગ્રામ, ખેટ, કોશ અને યોજન તેમજ વન, ઉપવન (બગીચાઓ) તથા માર્ગાદિ જ્યેષ્ઠ ગજથી માપવા. ૮૮.

પ્રાસાદ પ્રતિમાલિઙ્ગં જગતીપીઠ મંડપાન્ ।

રાજાં નિવાસહમ્યાણિ મધ્યમેન ચ માપયેત્ ॥ ૮૯ ॥

દેવપ્રાસાદ, પ્રતિમા-મૂર્તિ, શિવલિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, રાજમહેલ અને હવેલીઓ મધ્યમ ગજથી માપવા. ૮૯.

શય્યાસને ચ યાનાનિ છત્ર સિંહાસનાદિકમ્ ।

શસ્ત્રાસ્ત્ર કૂપ પાત્રાણિ કનિષ્ઠેન ચ માપયેત્ ॥ ૯૦ ॥

શય્યા આસન, યાન (રથ-યાદળી) આદિ, છત્ર, સિંહાસન, શસ્ત્રાસ્ત્ર, કૂવો વાવ, તથા પાત્રાદિ કનિષ્ઠ ગજથી માપવા. ૯૦.

અષ્ટવિધ સૂત્રો

દૃષ્ટિઃ કરસ્તથા મૌઙ્ગં કાર્પાસન્નાવલંકમ્ ।

ક્રાષ્ટ સૃષ્ટિ વિલેખ્યાનિ સૂત્રાણ્યયષ્ટ વદન્તિ ચ ॥ ૯૧ ॥

૧ દૃષ્ટિ, ૨ ગજ, ૩ મુંજની દોરી, ૪ સુતરની દોરી, ૫ અવલંબક, ૬ કાષ્ટ (ઠાટપૂણો) ૭ સૃષ્ટિ (સાધણી) ૮ વિલેખ્ય અથવા પ્રકાર, આ આઠ સૂત્રોના નામ છે. આ પ્રમાણે શિલ્પશાસ્ત્રના વિક્રાનોએ એ આઠ પ્રકારના સૂત્રોનું કથન કરેલ છે. ૯૧.

इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कलाचिंतन हरविद्या गुण कीर्ति प्रकाश जिनप्रासाद मार्तण्ड शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सङ्गृहीते प्रासादोत्पत्ति नाम्नो प्रथमोऽध्यायः संपूर्ण ॥



शिलान्यास नाम्नो द्वितीयोऽध्याय

आयादि एकत्रीश अंगो

आयश्च क्षेत्र नक्षत्रे नक्षत्रगण क स्तथा ।
ऋक्ष भोगस्तु चंद्रस्य नक्षत्रवैर शोधनम् ॥ १ ॥
व्ययस्तारास्तथा नाडी राशिस्तस्वामि मित्रता ।
नामाक्षरफलञ्चापि त्वंशो लग्नं तिथि स्तथा ॥ २ ॥
वाराः करण योगाश्च वर्गस्तत्त्व विचारणम् ।
गृहादीनां तथाऽयुष्यं संशोध्य भवनादिषु ॥ ३ ॥
आयादि क्रमतः क्षेत्रे चांगानिकत्वे विशतिः ।
प्रासादे भवने चैव मतिमान् गणयेत्सुधीः ॥ ४ ॥

१ आय, २ क्षेत्रद्वय, ३ नक्षत्र, ४ नक्षत्रगण, ५ नक्षत्रचंद्र, ६ नक्षत्रवैर, ७ व्यय, ८ तारा, ९ नाडी, १० राशि, ११ राशिस्वामी मित्रता, १२ नामाक्षर, १३ अंशक, १४ लग्न, १५ तिथि, १६ वार, १७ ऋक्ष, १८ योग, १९ वर्ग, २० तत्त्व, २१ आयुष्य १ थी ४.

आयादि मेळवत्राना स्थान

पाषाणे पूर्ण मेहानि भित्ति मध्येतु इष्टिका ।
मृत्का गर्भ मात्रेण चिह्नेया नाऽत्र संशय ॥ ५ ॥

पाषाणना गृहादिने अंदरथी, छिन्ना वास्तुने लीति मध्ये अने माटीना वास्तुने अंदरना लाग्ती गळित मेणवतुं. अेमां संशय हरवेो नडिं. ५

भित्ति मध्ये गृहे मानं तन्मध्ये शयनासने ।
प्रासादे भित्ति बाह्येषु मंडपे च सुरालये ॥ ६ ॥

गृहादिमां भित्तिनी अंदरथी, शयनासने पणु अंदरथी. देवतायेना प्रासाद तथा मंडपने भित्तिनी अंदरनी आन्वृथी छेोअे गळित मेणवतुं. ६

नोट-१. आयतत्राधिकार अने अशुची शिल्पकृति वास्तु विद्यायाम्. पूर्वार्धमां विगतवार आपेक के.

साधना करेल क्षेत्र

सत्रधारेण यच्छुद्धं कृतं यत्स्थान साधनम् ।

तत्स्थानं सर्वं जन्तुनां सुखदं स्यान्न संशय ॥ ७ ॥

सूत्रधारे जे स्थाननी साधना सर्व प्रकारे शुद्ध करी छोय ते स्थान सर्व प्राणीन्मोने सुखदाय थाय तेमां देश पण संशय नछि. ७

सूत्रारंभ नक्षत्र

सूत्रारम्भो गृहादीना मुत्तरायां करत्रये ।

ब्राह्मं पुष्ये मृगे मैत्र्ये पौष्ये वासववारुणे ॥ ८ ॥

प्रासाद अने गृहादिना सूत्रने आरंभ उत्तराश्लेषुन, उत्तराषाढा, उत्तराभाद्रपद, उस्त, चित्रा, स्वाती, रोहिणी, मृगशिरा, अनुराधा, रेवती, धनिष्ठा अने शतलिषा आ नक्षत्रमां करवे. ८ (प्रासादभंडन ६३)

उत्तरात्रय रोहिण्य आर्द्रां चैत्र पुनर्वसु ।

पुष्यानुराधा श्रवणं मृगास्वात्यौचहस्तकम् ।

मूलं च नक्षत्राणि हि गृहे विष्टि विवर्जितम् ॥ ९ ॥

उत्तराश्लेषुन, उत्तराषाढा, उत्तराभाद्रपद, रोहिणी, आर्द्रा, पुनर्वसु, पुष्य, अनुराधा, श्रवण, मृगशिरा स्वाती, उस्त अने मूल, आ तेर नक्षत्रमां सूत्रारंभ करवे. पण विष्टियोग तजवे. ९ (अपराजित. ६५)

खनन मुहूर्त

अधो मुखे खनेत् सुधी प्रपूरयेत्तूर्ध्वमे ।

दिशं प्रसाध्य शाखतो दिशविमूढके मृत्ति ॥ १० ॥

भूमि-गुडप्रासादादि खनन अधोमुख नक्षत्रमां करवुं, १ लरणी, २ कृत्तिका, ३ अश्लेषा, ४ मघा, ५ पूर्वाश्लेषुन, ६ पूर्वाषाढा, ७ पूर्वाभाद्रपद, ८ मूल अने ९ विशाखा. आ नक्षत्रमां खनन करी जाडो जलथी परिपूर्ण लरवे. ज्यां गृहादि अनाववाना छोय ते शाखथी विधिपूर्वक दिक्षसाधन करी शङ्खात करवी. विमूढ दिशां मृत्यु थाय. १० (वास्तुमुक्तावली ६५)

अधो मुखे च नक्षत्रे शुभेऽन्दि शुभवासरे ।

चन्द्रतारानुकल्पे च खननारंभं शुभम् ॥ ११ ॥

नोटः-शल्यशाधन, दिक्षसाधनविधि, शिल्प स्मृति वास्तु विद्यायाम् पूर्वार्धमां आयेल छे.

૧ ભરણી, ૨ કૃતિકા, ૩ અષ્ટમી, ૪ મઘા, ૫ પૂર્વાશ્વિન, ૬ પૂર્વાષાઢા, ૭ પૂર્વાભાદ્રપદ, ૮ મૂલ અને ૯ વિશાખા એ અધોમુખ નક્ષત્રમાં શુભવાર અને ચંદ્ર તથા તારાબલ નેઈ ખનન (પાથો ખોદવાનું) કરવું. (મુદૂર્તમાર્તંડ. ૧૧)

સૂત્રારંભે વારા

સૌરીન્દુ જીવ સોમ્યાનાં માર્ગવસ્ય ચ વાસરે ।

સત્રપાતાદિકં કાર્ય મિષ્ટ સમભિવાઙ્મહતા ॥ ૧૨ ॥

સૂર્ય, ચંદ્ર, બૃહસ્પતિ, બુધ અને શુક્ર એ વારોમાં સૂત્રપાતાદિક કાર્ય કરવું. અ-વારો શુભ મનવાંચિત ક્ષણ આપનાર છે. ૧૨.

સૂત્રારંભ રેખા

કં વક્ષસ્થલ મુરુ પાદયુગલં સંસ્પૃશ્ય વિપ્રાદિકો ।

રેખા સૂત્ર વદગ્નિજેન સ્વચેત્તદ્વચ મિત્તિ શિલા ॥ ૧૩ ॥

પ્રાક્ષણાદિવર્ણ અનુક્રમે માથે, છાતીએ, બન્ને જંઘાએ, એ પગે, હાથ લગાડી (ન્યાસ કરી) હાથમાં સુવર્ણશલાઠા (સોનાની સળી) લઈ સૂત્ર બાંધેલ મુજબ અગ્નિ-કેાણથી સવ્ય માર્ગે રેખા કરે. પ્રાસાદ તથા ગૃહાદિની રચના મુજબ સૂત્ર બાંધવું. ૧૩.
-મુદૂર્તમાર્તંડ

સૂત્રારંભે દોષ પરિહાર

શાલાદોષ્ણા સાધને સત્રપાત્રે છેદોઽર્ચ્યેર્ચદ્ ગ્રંથિરાત્વૈચ કર્તુઃ ।

કૈલોમંગ સ્યાદ્ભૂજે ક્ષમાનિમગ્નઃ કીલઃ શૂન્યંવિસ્મયઃ સ્વાતદેશે ॥૧૪॥

ગૃહાદિની ભુજા દોરતા સૂત્ર તૂટી જાય તો ગૃહાદિ કરનારને પીડા થાય, ખાત કરવાના ભાગમાં રોપેલ કીલક (ખીલી) તૂટી જાય તો રોગ ઉત્પન્ન થાય, તેમજ તે કીલક (ખીલી) જમીનમાં પેસી જાય તો ગૃહ શૂન્ય રહે. ૧૪.

સ્વનન ફલાનિ

કાષ્ટેષ્ટિકા તુષાઙ્ગાર પાષાણઽસ્થિસરી સૃપાન્ ।

હલાગ્રેણોદ્ ધૃતાન્દષ્ટવા તત્ર વિદ્યા દિદં ફલમ્ ॥ ૧૫ ॥

કાષ્ટેષ્વગ્નિમયં વિદ્યાદિષ્ટિકાસુ ધનાગમઃ ।

અઙ્ગારેષુ તથા રોગં તુષેષ્વેત ધનક્ષયઃ ॥ ૧૬ ॥

નોટ:-માસ, સંક્રાંતિ આદિ શુભાશુભ ફલાનિ શિલ્પ સ્મૃતિ વાસ્તુ વિદ્યાયામ્. પૂર્વાર્ધમાં વિગતવાર જણાવેલ છે.

पापाणेष्वपि कल्याणं कुलनाशं तथाऽस्थिषु ।

सरी सृपेषु सर्वेषु तादभ्यो भयमा दिशेत् ॥ १७ ॥

अनन करतां, उलथी जोहतां. डाण्ड, छंट, लुसा, राभ, पत्थर, डाडकां अने सर्प अये प्रभाखे लूमिनी अंहर हेभाय तो नीचे सुख इल जाखुं. डाण्ड नीकणे तो अग्नि लय, छंट मणे तो धन प्राप्ति, राभ, कोलसा नीकणे तो धन नाश, पाषाणु नीकणे तो रूखाणु, डाडकां नीकणे तो कुल नाश, साप, वीछी आदि लुये नीकणे तो साप वीछी आदि जनावरना लय. १५, १६, १७.

खनन-विशेषः शुभाशुभ फलानि

खाते यदाश्मा लभते हिरण्यं तथेष्टि कार्यां च समृद्धिश्च ।

द्रव्यं च रम्याणि सुखानि धत्ते ताम्रादि धातुर्यदितत्र वृद्धि ॥ १८ ॥

पिपीलिकाः षोडश पक्ष निद्रा भवन्तिचे तत्र वसेन्न कर्ता ।

तुषारिश्च चीराणि तथैव भस्मान्यएडानि सर्पा मरण प्रदाःस्यु ॥ १९ ॥

वराटका दुःख फलिप्रदात्री कार्पास एवाति ददाति दुःखम् ।

काष्ठ प्रदग्धं चति रोग भीतिर्भवत्फलः खर्यं दर्शनेन ॥ २० ॥

लोहेन कर्तुर्मरणं निगद्यं विचार्य वास्तु प्रवदन्ति धीरा ॥ २१ ॥

अनन करतां पाषाणु मणे तो सुवर्ण सिद्धि, छंट मणे तो नाना प्रकारनी संपत्ति, द्रव्य मणे तो सुख, त्रांभा आदि धातु मणे तो अनेक प्रकारनी वृद्धि, पिपीलीका (कीडीआ) नीकणे तो सोण पक्ष सुधी सुवर्णवाजा रडे. हेडका नीकणे तो सुखपूर्वक निवास न करी शके, लूसी, डाडकां चिथरा, लस्म, छंडा, सर्प आदि नीकणे तो मरण, कोडी नीकणे तो दुःख अने अधडानी प्राप्ति, कपास नीकणे तो अत्यंत दुःख, कोलसा मणे तो रोगना अधिष्ठ लय, वांस नीकणे तो लडार्ध अधडानी प्राप्ति, ढोड मणे तो गृहपतिनु मृत्यु. आ जधी वस्तुना विचार करी गृह प्रासाद आदि जांधवा. १८ थी २१.

भूमि शुद्धि

सम्मार्जने नाक्षनेन शेकेनोल्लेखनेन च ।

गर्वां च सन्निवासेन भूमिः शुद्धयति पञ्चमि ॥ २२ ॥

संमार्जन, पोतना, सीथना, जोहना अथवा जायोने जेसारवी अये पांच प्रकारे भूमि शुद्ध करवी. २२.

खनन-राहु दिक्-

देवालये गेहविधौ जलाशये राहुमुखं शुभदिशो विलोमतः ।

मीनार्क सिंहार्क मृगार्क तस्त्रिभे खाते मुखात् पृष्ठ विदिक भवेत् ॥२३॥

પ્રાસાદ બનાવવાના પ્રારંભમાં મીન, મેષ અને વૃષભનો સૂર્ય હોય ત્યારે રાહુ મુખ ઈશાનકોણમાં હોય. મિથુન, કર્ક અને સિંહનો સૂર્ય હોય ત્યારે રાહુ મુખ વાયવ્ય કોણમાં. કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિકનો સૂર્ય હોય ત્યારે નૈઋત્યમાં અને ધન મકર અને કુંભના સૂર્યમાં અગ્નિકોણે રાહુ મુખ હોય.

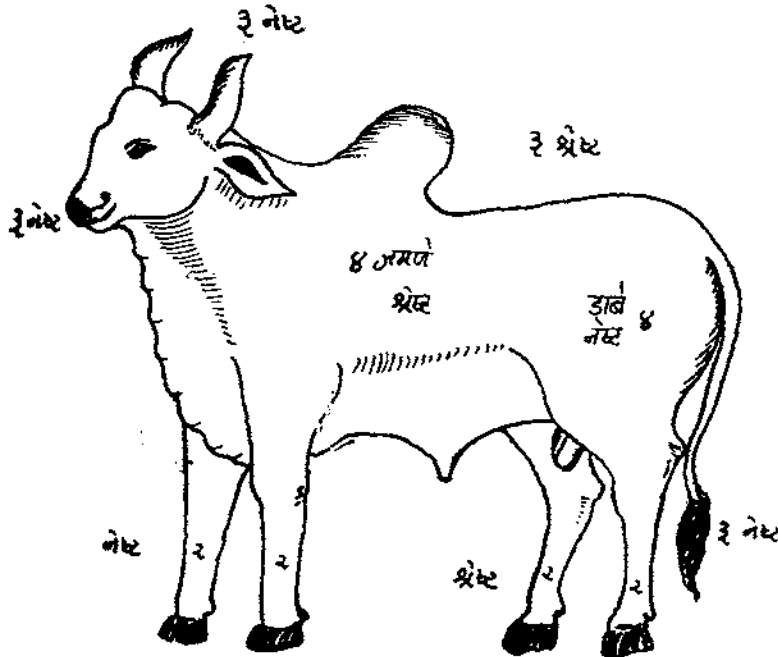
गृहप्रारंभ

સિંહ, કન્યા અને તુલાના સૂર્યમાં ઈશાનમાં. વૃશ્ચિક, ધન અને મકરના સૂર્યમાં વાયવ્યમાં. કુંભ, મીન અને મેષના સૂર્યમાં નૈઋત્યમાં. વૃષભ, મિથુન અને કર્કના સૂર્યમાં અગ્નિકોણમાં રાહુ મુખ બાણવું.

जलाराय

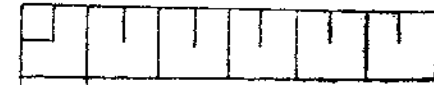
કુવા, તળાવ આદિના પ્રારંભમાં મકર, કુંભ અને મીનના સૂર્યમાં ઈશાનમાં મેષ, વૃષભ અને મિથુનના સૂર્યમાં વાયવ્યમાં. કર્ક, સિંહ અને કન્યાના સૂર્યમાં નૈઋત્યમાં. તુલા, વૃશ્ચિક અને ધનના સૂર્યમાં અગ્નિકોણમાં રાહુ મુખ બાણવું.

वृषचक्र



६-गण

९-काट्ययुगे



८-शकर



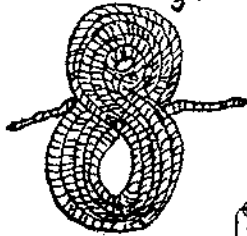
१-द्वेष्टिस्तम्भ



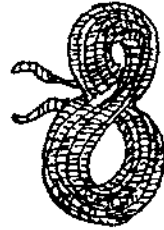
५-ओम्बो



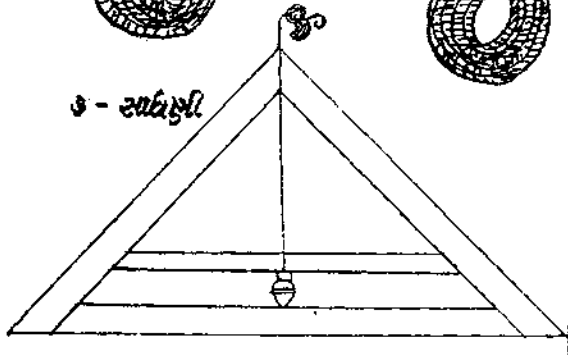
३-मुलनीहोरी



४-सुतरीहोरी



७-सर्पगुली



જે દિશામાં સુખ હોય તેની પાછળની દિશા (વિદિશા) કોણમાં ખાત કરવું પાછળની દિશામાં ખાલી કુક્ષિ હોય છે.

જ્યોતિષ શાસ્ત્ર મત—

પ્રાસાદ ખાત		ગૃહ ખાત		જલાશય ખાત	
સંક્રાંતિ	દિશા	સંક્રાંતિ	દિશા	સંક્રાંતિ	દિશા
મીન, મેષ, વૃષભ	અગ્નિ	સિંહ, કન્યા, તુલા	અગ્નિ	મકર, કુંભ, મીન	અગ્નિ
મિથુન, કર્ક સિંહ	ઈશાન	વૃશ્ચિક, ધન, મકર	ઈશાન	મેષ, વૃશ્ચિક, મિથુન	ઈશાન
કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક	વાયવ્ય	કુંભ, મીન, મેષ	વાયવ્ય	કર્ક સિંહ, કન્યા	વાયવ્ય
ધન, મકર, કુંભ	નૈઋત્ય	વૃષભ, મિથુન, કર્ક	નૈઋત્ય	તુલા, વૃશ્ચિક, ધન	નૈઋત્ય

શિલ્પ શાસ્ત્ર મત—

પ્રાસાદ ખાત		ગૃહ ખાત		જલાશય ખાત	
સંક્રાંતિ	દિશા	સંક્રાંતિ	દિશા	સંક્રાંતિ	દિશા
મીન, મેષ, વૃષભ	અગ્નિ	સિંહ, કન્યા, તુલા	અગ્નિ	મકર, કુંભ, મીન	અગ્નિ
મિથુન, કર્ક સિંહ	નૈઋત્ય	વૃશ્ચિક, ધન, મકર	નૈઋત્ય	મેષ, વૃષભ, મિથુન	નૈઋત્ય
કન્યા, તુલા, વૃશ્ચિક	વાયવ્ય	કુંભ, મીન, મેષ	વાયવ્ય	કર્ક, સિંહ, કન્યા	વાયવ્ય
ધન, મકર, કુંભ	ઈશાન	વૃષભ, મિથુન, કર્ક	ઈશાન	તુલા, વૃશ્ચિક, ધન	ઈશાન

ગૃહ-પ્રાસાદારંભે માસ ફલાનિ

ચૈત્રે શોક કરં ગૃહાદિ રચિતં સ્યાન્માધવેર્થપ્રદં ।

જ્યેષ્ઠે મૃત્યુકરં શુચો પશુહરં તદ વૃદ્ધિદં શ્રાવણે ॥

શુન્યે માદ્રપદે ત્વિષે કલિકરં મૃત્યુક્ષયં કાર્તિકે ।

ધાન્ય માર્ગે મહસ્યર્દહને મીર્માધેશ્રિયં ફાલ્ગુને ॥ ૨૪ ॥

ચૈત્ર માસમાં ગૃહાદિ આરંભ કરવાથી શોક ઉત્પન્ન થાય, વૈશાખે ધન લાભ થાય, જ્યેષ્ઠમાસમાં મૃત્યુ થાય, અષાઢે પશુનો નાશ થાય, શ્રાવણે દરેક પ્રકારની વૃદ્ધિ થાય,

ભાદ્રપદે શૂન્ય રહે, અશ્વિની માસે ક્લેશ થાય, કાર્તિકે નોકરનો નાશ થાય, માગશીર્ષે ધાન્ય પ્રાપ્તિ થાય, પોષમાં કામ સંપદા, માઘે અગ્નિ લય અને કાલ્દશુન માસે લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ થાય. ૨૪.

ગૃહ-પ્રાસાદાઽરંભે રાશિ ફલોનિ

ગૃહસંસ્થાપનં સૂર્યે મેષસ્થે શુભદં ભવેત્ ।

વૃષસ્થે ધન વૃદ્ધિઃ સ્યાન્મિથુને મરણં ધ્રુવમ્ ॥ ૨૫ ॥

કર્કટે શુભદં પ્રોક્તં સિંહં ભૃત્ય વિવર્ધનમ્ ।

કન્યાયાં રુક તુલે સોરુયં વૃશ્ચિકે ધનવર્ધનમ્ ॥ ૨૬ ॥

કાર્તુકે ચ મહાહાનિર્મકરે સ્યાદનાગમઃ ।

કુમ્ભે તુ રત્ન લાભઃ સ્યાન્મીને સદમ મયાવહમ્ ॥ ૨૭ ॥

મેષ રાશિના સૂર્યમાં ગૃહાદિ આરંભ શુભ, વૃષરાશિના સૂર્યમાં ધન વૃદ્ધિ, મિથુન રાશિમાં સ્વામીનું મરણ, કર્ક રાશિમાં શુભ ફલ પ્રાપ્તિ, સિંહ રાશિમાં નોકરની વૃદ્ધિ, કન્યા રાશિમાં રોગ, તુલા રાશિમાં સુખ, વૃશ્ચિક રાશિના સૂર્યમાં ધન વૃદ્ધિ, ધન રાશિમાં મોટી હાનિ, મકર રાશિમાં ધન લાભ. કુંભ રાશિમાં રત્ન લાભ, મીન રાશિના સૂર્યમાં ગૃહારંભ લયકારક થાય. ૨૫ થી ૨૭.

ગૃહ-પ્રાસાદાઽરંભે વત્સ દિશા

કન્યાદિત્રિષુ પૂર્વતો યમદિશિ ત્યાજ્યં ચ ચાપાદિતઃ ।

દ્વારં પશ્ચિમતલ્લિકે જલ ચરાત્ સૌમ્યે સ્ત્રી યુગ્મતઃ ॥ ૨૮ ॥

તસ્માદ્વત્સ મુત્ત્વં દિશાસુ ભવન દ્વારા દિકં હાનિ કૃત્ ।

સિંહચાથ વૃષં ચ વૃશ્ચિક ઘટંતે હિતે સર્વદા ॥ ૨૯ ॥

કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં વત્સનું સુખ પૂર્વ દિશામાં હોય છે. ધન, મકર અને કુંભ રાશિમાં વત્સસુખ દક્ષિણે હોય છે. મીન, મેષ અને વૃષભ રાશિના સૂર્યમાં વત્સસુખ પશ્ચિમે હોય છે. મિથુન, કર્ક અને સિંહ એ રાશિના સૂર્યમાં વત્સસુખ ઉત્તરમાં હોય છે. માટે જે દિશામાં વત્સસુખ હોય તે દિશામાં દ્વાર મૂકવામાં આવે તો હાનિ થાય અને વત્સની પાછળ દ્વાર મૂકાય તો આયુષ્યનો ક્ષય થાય. માટે બંને બાબુ દ્વાર મૂકવું પણ સિંહ, વૃષ, વૃશ્ચિક અને કુંભ રાશિના સૂર્યમાં ચારે બાબુ દ્વાર મૂકી શકાય. તેમાં વત્સ દોષ લાગે નહીં. ૨૮, ૨૯.

॥ वत्स चक्र ॥

पूर्व
कन्या तुला वृश्चिक

उत्तर	उत्तर	उत्तर	उत्तर	उत्तर	उत्तर	उत्तर	उत्तर	उत्तर	
उत्तर	५	१०	१५	द्विपद ३०	१५	१०	५	अग्नि	
सिद्ध	५	शुद्ध प्रासाद लूभि						५	
	१०							धन	
	१५							१५	
उत्तर कर्क	३०							३०	भक्त इक्षिण्य
	१५							१५	
सिद्ध	१०							१०	कुंज
	५							५	
वायव्य	५	१०	१५	३०	१५	२०	५	नेत्रत्य	
	वृषभ		भेष		भीम				
	पश्चिम								



६४ पद भद्रक वास्तु

पूर्व
रक्षक

उत्तर

आग्नेय

वैश्वानर

अग्नि

उत्तर
पिशाचिन्ध

दक्षिण
अर्थभा

वायव्य

पश्चिम

पुनर्वसु

नेत्रय

नृलक्ष
पश्चिम

ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ
ॐ	ॐ		ॐ		ॐ		ॐ
ॐ	ॐ		ॐ		ॐ		ॐ
ॐ	ॐ		ॐ		ॐ		ॐ
ॐ	ॐ		ॐ		ॐ		ॐ
ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ	ॐ



भूमि खनन

सूत्रधारो महाप्राज्ञ शुक्लाम्बर धरः शुचिः ।
करे गृहीत्वा कुदालं दृढश्रैकाग्रमानसः ॥ ३० ॥
तूरि वादित्रनिर्घोषे मङ्गलैः शब्द संकुलम् ।
प्रहार दाययेत्त्र तत्कक्षौ वह्नि गोचरे ॥ ३१ ॥

बुद्धिमान सूत्रधारे सश्रेष्ठ वस्त्र पडेरी हाथमां कुदाल लक्ष दृढ अने ओहाअ मनथी, शरक्षाय आदि वादित्रना घोष, मंगल गीत आदि शपठोना नाह वस्त्रे अग्निकोष्णे आसी कुक्षिमां डोहालनो प्रहार करी आत करवुं. ३०, ३१

रेणु-दिक् फल

उद्धतेचैव कुदाले तत्तरेणु निरीक्षयेत् ।
उत्तरेतु भवेत्क्षेमं पश्चिमे पुत्र पौत्रकम् ।
पूर्वतथोत्तमं विद्या ईशाने मोक्षदायकम् ।
इतरासुचतुर्दिशु सर्वं दोष समुद्भवः ॥ ३३ ॥

कुदालथी ओहतां रेणु उडे तेनुं निरीक्षणु करवुं-उत्तरे क्षेम, पश्चिमे पुत्र-पौत्र-कारक, पूर्वे उत्तम, ईशाने मोक्षदायक, आ सिवाय भीष्म आरे दिशा सर्वे दोषकारक आणुपी. ३२. ३३

भूमि खनन निर्णय

पाषाणन्त जलान्त वा बालुकान्त द्रढ भूमि ॥ ३४ ॥
पाषाणु, जल, बालुका (रेती) अथवा दृढ भूमि सुधी ओहवुं. ३४ द्विपार्श्व
शिलान्तं वा जलान्त वा खात्वा शल्यं समुद्धरेत् ॥ ३५ ॥
शिला-पाषाणु तथा जल सुधी अथवा शल्य न रडे त्यां सुधी ओहवुं.
अपराञ्जित.

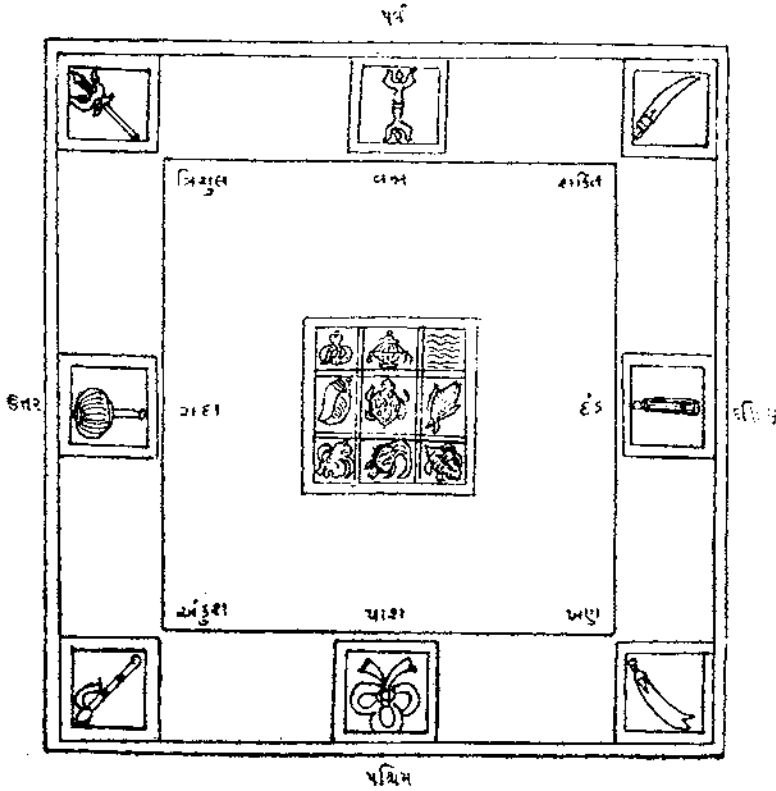
कर्करान्तं जलान्तं वा शल्यदोषजिघांसया ।
खानयेद्भृकुमारी चेद्विधिना शल्यमुद्धरेत् ॥ ३६ ॥

कठणु जभीन अथवा जल सुधी, शल्यदोष न रडे त्यां सुधी भूमि कुमारी ओहडे शुद्ध आवे त्यां सुधी शल्य काढी शुद्ध करवी.
अग्निपुराणु.

क्षिप्त्वा चंद्रकलाङ्गुलीरधिभुवोद्वाभ्यामथापित्रिभि ।
 अष्टाब्धियुगराम-अङ्गुलमितौ रामाब्धिहस्तान्त ।
 तस्योर्ध्वं च शतार्धके च मुनिभिर्वृद्धथाङ्गुलीः षोडशकम् ।
 पादमानमिदं बुवन्ति मुनयः शून्यद्वयं चाष्टमि ॥ ३७ ॥

भूमिभनन

એક હાથના પ્રાસાદને સોળ આંગળ ઉંડી ભૂમિ ખોદવી, બે ગળે ૩૨ અંગુલ, ત્રણ ગળે ૪૮ અંગુલ, ચાર ગળે ૬૪ અંગુલ, ચાર ગળથી પચાસ ગળ સુધી દર ગળે સોળ સોળ અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી, આઠસો અંગુલ અથવા તેત્રીશ ગળ આઠ અંગુલ પાયા ખનન પ્રમાણ મુનિજનોએ કહેલું જે. ૩૭. —પ્રાસાદતિલક



यद्येवं शिथिला महीच तदथ पूर्तिं स्ततः स्था शिला ।
दीर्घपाणि वसु प्रयुक्तमपि तच्छुद्धार्य्य संयुक्तकम् ॥
शुद्रायामत एव शिल्प रचने कार्यौ तथा पुष्पिका ।
प्राय शर्करिकाख्य आलय विधौव्या चष्ट विधानिधि ॥ ३८ ॥

ये लूमि शिथिल-नरम होय अने शुद्ध वर्णनी होय तो ज्याशी अंशुलनी
बांडाई करी नीचे शर्करा, पत्थरनी डांढरीना थरो नाणी पायो पुरवो. ते उपर पुर
शिला भूकवी, अे रीते शिल्प रचनाना विषयमां लवन निर्माणुने प्रारंभ करवो तेवुं
विधानिधिअे कडेले छं. -प्रासादतिलक.

शिला नामानि

नंदा भद्रा जया रिक्ता चाजितावापराजिता ।
शुक्ला सौभागिनी चैव धरणी नवमी शिला ॥ ३९ ॥

१ नंदा, २ लद्रा, ३ जया, ४ रिक्ता, ५ अजिता, ६ अपराजिता, ७ शुक्ला,
८ सौभागिनी, ९ धरणी. अे नव शिलाना नाम लखुवा. -क्षीरार्थव.

नन्दा भद्रा जया पूर्णा विजया पञ्चमी शिला ।
मंगलाह्यजिताऽपराजिता च धरणी भवा ॥ ४० ॥

१ नंदा, २ लद्रा, ३ जया, ४ पूर्णा, ५ विजया, ६ मंगला, ७ अजिता, ८
अपराजिता, ९ धरणी. -अपराजित.

नन्दा भद्रा जया रिक्ता पूर्णाख्यापञ्चमी मता ।
प्रासादेस्म शिला शैल इष्टका इष्टका मये ॥ ४१ ॥

१ नंदा, २ लद्रा, ३ जया, ४ रिक्ता, ५ पूर्णा, अे पांच शिला लखुवी.
प.वाणुना प्रासादने पावाणु अने छंटना प्रासादने छंटनी शिला करवी.
-पंचशिलाप्रमाणु अग्निपुराणु.

नन्दा भद्रा जया पूर्णा अजिताचापराजिता ।
विजया मङ्गलाख्या च धरणी नवमी शिला ॥ ४२ ॥

१ नंदा, २ लद्रा, ३ जया, ४ पूर्णा, ५ अजिता, ६ अपराजित, ७ विजया,
८ मंगला, ९ धरणी. -अग्निपुराणु

કૂર્મશિલા પ્રમાણ

શ્રી વિશ્વકર્મા ડવાચ—

ઁક હસ્તે તુ પ્રાસાદે શિલા વેદાઙ્ગુલા ભવેત્ ।

દ્વયંગુલા ભવેદ્ વૃદ્ધિ યાવન્દશહસ્તકં ॥ ૪૩ ॥

દશોર્ધવિશ પર્વત હસ્તહસ્તેકમંગુલં ।

અર્ધાંગુલં ભવેદ્ વૃદ્ધિર્યાવત્હસ્ત શતાર્દ્ધકં ॥ ૪૪ ॥

વિશ્વકર્મા નારહલને કહે છે કે, પ્રાસાદની કૂર્મશિલાનું માન કહું છું—એક હસ્તના પ્રાસાદને ચાર અંગુલની કૂર્મશિલા કરવી, જે થી દશ હસ્ત સુધી પ્રત્યેક હસ્તે બપ્પે અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી, અગિયાર થી વીશ હસ્ત સુધી અકેક અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી અને એકવીશથી પચાસ હસ્તના પ્રાસાદ સુધી અર્ધા આંગળની વૃદ્ધિ કરવી. —ક્ષીરાચ્ચંવ.

તૃતીયાંશ કૃતે પિંડ સ્તદોર્ધાક્ષોભમામકં ।

પૂષ્પરમ્ય યદાકારં શિલા મધ્યેમલંકૃતમ્ ॥ ૪૫ ॥

લહેર ચ મચ્છ મંડૂકં મકરં ગ્રાસમેવ ચ ।

શંખ સર્પ ઘટયુક્તં શિલા મધ્યે મલંકૃતમ્ ॥ ૪૬ ॥

ઉપર કહેલ માનથી સમચોરસ કરવી અને ત્રીજે ભાગે બાડી કરવી, તેના ઉપરના ભાગમાં રમ્ય એવી પુષ્પના આકારે આકૃતિ કરવી, નવ ખાના પાડી અલંકૃત કોતરવી, તે નવ ખાનામાં ૧ જળની લહેર, ૨ માછલી, ૩ દેડકો, ૪ મગર, ૫ ગ્રાસ, ૬ શંખ, ૭ સર્પ, ૮ કુંભ, ૯ કૂર્મ, મધ્યે ભાગે કરવો.

મતાન્તરે કૂર્મશિલા પ્રમાણ

ઁક હસ્તે તુ પ્રાસાદે શિલા વેદાઙ્ગુલા ભવેત્ ।

ષટ્ઙ્ગુલા દ્વિહસ્તે ચ ત્રિહસ્તે ચ ગ્રહાઙ્ગુલા ॥ ૪૭ ॥

ચતુર્હસ્તે ચ પ્રાસાદે શિલા સ્યાદ્ દ્વાદશાઙ્ગુલા ।

તૃતીયાંશોદયઃ કાર્યો હસ્તાદૌ ચ યુગાન્તત્ ॥ ૪૮ ॥

તતઃ પરેષ્ટહસ્તાન્ત વૃદ્ધિચ્ચઙ્ગુલતો ભવેત્ ।

પુનર્દઘઙ્ગુલતો વૃદ્ધિ પચ્ચાશદ્ધસ્તકાવધિ ॥ ૪૯ ॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને શિલા ચાર અંગુલની કરવી, જે હસ્તને છ અંગુલ, ત્રણ હસ્તને નવ અંગુલ, ચાર હસ્તને બાર અંગુલ શિલા કરવી, ત્રીજે ભાગે બાડી કરવી, પાંચથી આઠ હસ્ત સુધી અકેક અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. નવથી પચાસ હસ્ત સુધી અર્ધા અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી.

—અપરાચિત.

પ્રાસાદમાન કૂર્મ

एक हस्ते तु प्रासादे कूर्मः स्याच्चतुरङ्गुलं ।
 अर्धाङ्गुला भवेद् वृद्धिः प्रतिहस्तं दशावधि ॥ ५१ ॥
 पाद वृद्धिः पुनः कुर्याद्विंशति हस्ततः करे ।
 ऊर्ध्वं वै त्रिंशद्वस्तान्तं वसु हस्ते कमङ्गुलम् ॥ ५२ ॥
 ततः परं शतार्धन्तं सूर्य हस्तकमङ्गुलम् ।
 अनेन क्रमयोगेन मन्वङ्गुल शतार्धके ॥ ५३

એક હસ્તના પ્રાસાદને કૂર્મ ચાર આંગળ કરવો, દશ હસ્ત સુધી અર્ધા અર્ધા અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી, વીશ હસ્ત સુધી પા અંગુલની વૃદ્ધિ કરવી અને ત્રીશ હસ્ત સુધી દરેક હસ્તે $\frac{1}{2}$ અંગુલની વૃદ્ધિ કરવી, ૩૧ થી ૫૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૫૩ થી ૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૬૦ થી ૭૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૭૦ થી ૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૮૦ થી ૯૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૯૦ થી ૧૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૧૦૦ થી ૧૨૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૧૨૦ થી ૧૪૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૧૪૦ થી ૧૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૧૬૦ થી ૧૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૧૮૦ થી ૨૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૨૦૦ થી ૨૨૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૨૨૦ થી ૨૪૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૨૪૦ થી ૨૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૨૬૦ થી ૨૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૨૮૦ થી ૩૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૩૦૦ થી ૩૨૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૩૨૦ થી ૩૪૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૩૪૦ થી ૩૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૩૬૦ થી ૩૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૩૮૦ થી ૪૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૪૦૦ થી ૪૨૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૪૨૦ થી ૪૪૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૪૪૦ થી ૪૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૪૬૦ થી ૪૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૪૮૦ થી ૫૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૫૦૦ થી ૫૨૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૫૨૦ થી ૫૪૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૫૪૦ થી ૫૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૫૬૦ થી ૫૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૫૮૦ થી ૬૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૬૦૦ થી ૬૨૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૬૨૦ થી ૬૪૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૬૪૦ થી ૬૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૬૬૦ થી ૬૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૬૮૦ થી ૭૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૭૦૦ થી ૭૨૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૭૨૦ થી ૭૪૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૭૪૦ થી ૭૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૭૬૦ થી ૭૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૭૮૦ થી ૮૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૮૦૦ થી ૮૨૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૮૨૦ થી ૮૪૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૮૪૦ થી ૮૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૮૬૦ થી ૮૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૮૮૦ થી ૯૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૯૦૦ થી ૯૨૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૯૨૦ થી ૯૪૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૯૪૦ થી ૯૬૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૯૬૦ થી ૯૮૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી, ૯૮૦ થી ૧૦૦૦ હસ્ત સુધી તે ભાગની વૃદ્ધિ કરવી.

कनिष्ठ पादहीनं च ज्येष्ठ पादाधिकं तथा ।
 साधारण मिदंमानं त्रिविधं कूर्म मानतः ॥ ५४ ॥

ચોથો ભાગ હીન કરવાથી કનિષ્ઠ માન અને ચોથો ભાગ વૃદ્ધિ કરવાથી જ્યેષ્ઠ માન થાય, સાધારણ રીતે કૂર્મના ત્રણ માન બાણવા.

हैमो रोष्यश्च कर्त्तव्यः सर्व पाप प्रणाशनः ।
 इत्थं कूर्म यः करोति सर्व यज्ञ फलं भवेत् ॥ ५५ ॥

કૂર્મ-સુવર્ણ અથવા રૂપાનો કરવો. સર્વ પાપનો નાશ કરનાર અને સર્વ યજ્ઞનું ફલ આપનાર છે. -અપરાજિત.

પ્રાસાદમાન કૂર્મ

अर्धाङ्गुलो भवेत्कूर्म एक हस्त सुरालये ।
 अर्धाङ्गुला ततो वृद्धिः कार्या तिति करावधि ॥ ५६ ॥
 एकत्रिंशत्करान्तश्च तदर्धा वृद्धि रिष्यते ।
 ततोऽर्धापि शतार्धान्तं कुर्यादङ्गुल मानतः ॥ ५७ ॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને (સુવર્ણ તથા રૌપ્યનો) કૂર્મ અર્ધા અંગુલનો કરવો, પાછી દરેક હસ્તે પંદર હસ્ત સુધી અર્ધા અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી, સોળથી ત્રીશ હસ્ત સુધી તેનાથી અર્ધ એટલે $\frac{1}{2}$ અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી અને બત્રીશથી ૫૩ હસ્ત સુધી તેનાથી અર્ધ એટલે $\frac{1}{2}$ અંગુલની પ્રત્યેક હસ્તે વૃદ્ધિ કરવી.

ચતુર્થા સાધિકો જ્યેષ્ઠઃ કનિષ્ઠો હીન યોગતઃ ।
સુવર્ણ રૂપ્યજો વાપિ સ્નાપ્યઃ પશ્ચામૃતેન વૈ ॥ ૫૮ ॥

કૂર્મના કહેલ પ્રમાણથી ચોથે ભાગે અધિક કરવાથી જેઠમાન અને ચોથે ભાગે ન્યૂન કરવાથી કનિષ્ઠમાન બાણવો, સુવર્ણ તથા રોપ્યનો કૂર્મ કરવો, કૂર્મને પંચામૃત સ્નાન કરાવી સ્થાપન કરવો.

-પ્રાસાદમંડન

શિલામાન કૂર્મ

મધ્યે કૂર્મશ્ચ દાતવ્યો રત્નાલકાર સંયુતઃ ।
હેમ રૂપ્યમયઃ કાર્યો દ્વઢરૂપ મયો ભવેત્ ॥ ૫૯ ॥
શિલાયા પશ્ચમાંશેન કર્તવ્યં કૂર્મ ઉત્તમઃ ।
સર્વાલકાર સંયુક્તો દિવ્ય પૂજા સપૂજિતઃ ॥ ૬૦ ॥
વસ્ત્ર વૈદુર્ય સંયુક્ત ઇન્દ્રનીલ સમન્વિતઃ ।
પુષ્પ રાગેશ્ચ ગૌમેર્દઃ પ્રવાલે પરિ વેષ્ટિતઃ ॥ ૬૧ ॥

ખનન કરેલ ભૂમિના મધ્ય ભાગે રત્નો અને અલંકારોથી વિભૂષિત સુવર્ણ અથવા રોપ્યનો દ્વઢ નક્કર કૂર્મ કરવો. શિલાના પાંચમા અંશે કૂર્મ કરવો ઉત્તમ છે, સર્વ અલંકાર સંયુક્ત અને દિવ્ય પૂજાની સામગ્રીથી પૂજવો. વસ્ત્ર અને વૈદુર્ય, ગોમેદ, ઇન્દ્રનીલ, પુષ્પરાગ, પ્રવાલ આદિ રત્નોથી આચ્છાદિત કરવો.

અષ્ટ શિલા પ્રમાણ

एक हस्ते च प्रासादे शिला सप्ताङ्गुल भवेत् ।
ततः पञ्चकरं यावद् वृद्धि कार्या च द्वयङ्गुला ॥ ६२ ॥
पञ्चोद्ध दश पर्यन्तं वृद्धि रेकाङ्गुला स्मृता ।
दशोर्ध्वं विंशपर्यन्तं पादोना वृद्धिरङ्गुला ॥ ६३ ॥
विशोर्ध्वश्च शतार्धान्तं वृद्धिरर्धाङ्गुला करे ।
चतुरस्रा समा कार्या स्थूला वै चतुरंशत् ॥ ६४ ॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને સાત અંશુલ શિલા કરવી અને પછી એ થી પાંચ સુધી એ અંશુલ વૃદ્ધિ કરવી. છ થી દસ હસ્ત સુધી એક અંશુલ વૃદ્ધિ, અગિયારથી વીસ હસ્ત સુધી પોણા અંશુલ વૃદ્ધિ અને એકવીશથી પચાસ હસ્ત સુધી અર્ધાઅંશુલ વૃદ્ધિ કરવી, શિલામાન પ્રમાણે ચોરસ કરવી અને ચોથા ભાગે બડી કરવી. -શિલ્પરત્નાકર

અષ્ટશિલા-બૃહદ શિલ્પ શાસ્ત્ર :-

એક હસ્ત પ્રાસાદને શિલા સાત અંગુલ, બે થી પાંચ હસ્ત સુધી બપ્પે અંગુલ વૃદ્ધિ, છ થી દશ હસ્ત એક અંગુલ વૃદ્ધિ, અગિયારથી પચાસ હસ્ત સુધી અર્ધા-અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી, લંબાઈના અર્ધમાને પહોળા અને પહોળાઈના અર્ધમાને બાડી કરવી.

પ્રાચીન હસ્ત લિખીત શિલ્પ ગ્રંથ પ્રમાણ

કૂર્મશિલા

પ્રાસાદ હસ્ત

૧ શિલા અંગુલ	૪
૨ શિલા અંગુલ	૬
૩ શિલા અંગુલ	૮
૪ શિલા અંગુલ	૧૦
૫ શિલા અંગુલ	૧૨

છ થી દશ હસ્ત સુધી બે અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. અગિયારથી વીશ હસ્ત અકેક અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. એકવીશથી પચાસ હસ્ત અર્ધા અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી.

અષ્ટશિલા પ્રમાણ

૧ નંદા, ૨ ભદ્રા, ૩ જ્યા, ૪ રિક્તા, ૫ અન્વિતા, ૬ અપરાન્વિતા, ૭ શુક્રલા, ૮ સૌભાગ્યની.

પ્રાસાદ હસ્ત	શિલા	અંગુલ	લંબાઈ	પહોળાઈ	બાડાઈ
૧	શિલા	”	૪	૨	૧
૨	શિલા	”	૬	૩	૧ ^૨ / _૩
૩	શિલા	”	૮	૪	૨
૪	શિલા	”	૧૦	૫	૨ ^૨ / _૩
૫	શિલા	”	૧૨	૬	૩

હસ્ત છ થી દશ બે અંગુલ વૃદ્ધિ, અર્ધ પહોળા, ચોથે ભાગે બાડી. બાડાઈના અર્ધ ભાગે સ્વરૂપનું ખોદાણું કરવું.

હસ્ત અગિયારથી વીશ સુધી અકેક અંગુલ વૃદ્ધિ, અર્ધ પહોળા, ચોથે ભાગે બાડી કરવી.

હસ્ત એકવીશથી પચાસ સુધી અર્ધા અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી અને અર્ધ ભાગે પહોળા, ચોથે ભાગે બાડી કરવી.

શિલા	આયુધ	વસ્ત્ર
૧ પૂર્વ	વજ્ર	પીળું વસ્ત્ર
૨ અગ્નિ	શક્તિ	લાલ વસ્ત્ર
૩ દક્ષિણ	દંડ	શ્યામ વસ્ત્ર
૪ નૈઋત્ય	ખડ્ગ	વાદળી વસ્ત્ર
૫ પશ્ચિમ	પાશ	ગુલાબી વસ્ત્ર
૬ વાયવ્ય	અંકુશ	સફેદ વસ્ત્ર
૭ ઉત્તર	ગદા	લીલું વસ્ત્ર
૮ ઈશાન	ત્રિશુલ	સફેદ વસ્ત્ર
૯ ધરણી શિલાને	—	પીળું વસ્ત્ર

શૈલજે શૈલજા કાર્યા ણ્ટિકે ચેષ્ટી કામથી ॥ ૬૫ ॥

પાષાણના પ્રાસાદને પાષાણની અને ઈંટના પ્રાસાદને ઈંટની શિલા કહવી.

અષ્ટશિલા

નન્દા ભદ્રા જયા પૂર્ણા વિજયા પશ્ચમીશિલા ।
 મંગલા હ્યજિતાઽપરાજિતા ચ ધરણી મવા ॥ ૬૬ ॥
 શિલા નિવેશયેત્પૂર્વ પશ્ચાત્પીઠ નિબન્ધનમ્ ।
 જહ્વાયા શિખરે ચૈવ વેદિકા કલશાન્તરે ॥ ૬૭ ॥
 શિલોપરિ સમસ્તં તન્છિલાધશ્ચોપ પીઠકમ્ ।
 ઇતિ યુક્તિર્વિધાત્તવ્યા શિલાન્ત શુભ લક્ષણા ॥ ૬૮ ॥

૧ નંદા, ૨ ભદ્રા, ૩ જયા, ૪ પૂર્ણા, ૫ વિજયા-પશ્ચમી શિલા જાણવી, ૬ મંગલા, ૭ અજિતા, ૮ અપરાજિતા, અને ધરણી નવમી શિલા જાણવી. આ શિલા પૂર્વ-પશ્ચિમ આદિ દિશાઓમાં પાયા નીચે મૂકવી, તેના ઉપર જ્યાં શિખર વેદી અને કલશના અંત સુધી પીઠ બંધન સમસ્ત પ્રાસાદની રચના થશે. માટે યુક્તિ અને વિધિએ કરી શિલા સ્થાપન કરવું એ શુભ લક્ષણ છે.

શિલા સ્વરૂપ

શિલા: કૃત્વા પ્રમાણેન શિલાનામુપરિત્તત: ।
 અગ્નિકોણાત્ સમારભ્ય સ્વરૂપાણિ પ્રકલ્પયેત્ ॥ ૬૯ ॥

शक्तिं दण्डं तथा खड्गं पाशाङ्कुशं गदां स्तथा ।

त्रिशूलं वज्रकञ्चव आयुधानि प्रकल्पयेत् ॥ ७० ॥

रक्तं श्यामं तथा नीलं पाण्डुरं श्वेतं वर्णकम् ।

हरितं शुक्लं पीते च वस्त्राणि परिदापयेत् ॥ ७१ ॥

प्रासादमाने शिलायां करवी अने अग्निकोष्ठी आरंभी शिलायां नीचे भूषण स्वर्णो करवां, अग्निकोष्ठी शिलायां शक्ति, दक्षिण दिशानी शिलायां दंड, नैऋत्य कोष्ठी शिलायां खड्ग, पश्चिमनी शिलायां पाश, वायव्यकोष्ठी शिलायां अंकुश, उत्तरदिशानी शिलायां गदा, ईशानकोष्ठी शिलायां त्रिशूल, पूर्वदिशानी शिलायां वज्र करवुं. आ प्रमाणे आयुधो करवां अने उपरना कुम्भी शिलायां रातुं, काणुं, आसमाना पांडु रंग, धोणुं, लीलुं, सईद, पीणुं, अ रंगना वस्त्रां परिधान कराववां.

शिलोर्ध्वं तु न दातव्या इष्टिका च कदाचन ।

दिक्पालोभ्यो बलिं दद्याद् दिव्य वस्त्रं च शिल्पिने ॥ ७२ ॥

अर्चयित्वा प्रयत्नेन होमकर्मादि मंगलम् ।

अनेन विधिनाचैव सर्वपाप क्षयो भवेत् ॥ ७३ ॥

पाषाणुनी शिला उपर छंटी शिला कटापी पथु स्थापित करवी नडि. (अर्थात् पाषाणुनी शिला उपर पाषाणुनी शिला संपुटनी जेभ हांकरवी) दिक्पालोतुं पूजन करी अलीदान आपवुं. दिव्य वस्त्राणुषणु आपी शिल्पिने संपुष्ट करवा. पूजन वगेरे प्रयत्नशी करी होम वगेरे भांगलिक कार्य करवुं. आ प्रमाणे अनेक विधि-विधानशी शिलायां स्थापित करवाशी सर्व पापना नाश थाय छे.

नव निधि कुंभो

अधः खाते सम्पुटेषु निधि कुम्भांश्च योजयेत् ।

पद्मश्चाथ महापद्मं शङ्खो मकर कच्छपौ ॥ ७४ ॥

सुकुंदं कुन्दं नीलाश्रुं खर्वंश्च निधयो नव ।

सुभद्रं विभद्रं सुनन्दः पुष्पदन्तकः ॥ ७५ ॥

जयोऽथ विजयश्चैवं कुम्भ पूर्णं स्तथोत्तम ।

इत्येवं नव कुम्भाश्च नियोज्या स्तत्र वैक्रमात् ॥ ७६ ॥

भूमिमां ओदी नव निधि कुंभो संपुट सडित स्थापवा. १ पद्म, २ महापद्म, ३ शंख, ४ मकर, ५ कच्छप, ६ सुकुंद, ७ कुंद, ८ नील, ९ खर्व. अने नव कुंभो १ सुभद्र, २ विभद्र, ३ सुनंद, ४ पुष्पदंत, ५ जय, ६ विजय, ७ कुंभ, ८ पूर्ण, ९ उत्तम. अने नव कुंभो योजनापूर्वक कुम्भे स्थापवा.

કૂર્મશિલા સ્વરૂપો વિધાન

કૂર્મો મધ્યસ્થલે તુ ગર્ભ રચના વન્હે શિલાયાજલં ।
યામ્યે મીન મુખશ્ચ નૈઋતદિશિ સ્થાપ્યં તથા દર્દુરમ્ ॥
વારુણ્યાં મકરશ્ચ વાયુદિશિ વૈગ્રાસશ્ચસોમ્યેધ્વનિઃ ।
નાગંશક્રુર દિક્ષુ પૂર્વવિષયે કુંભ શિલા વહ્નિત ॥ ૭૭ ॥

કૂર્મશિલાના મધ્ય ભાગમાં કૂર્મ કરવો, અગ્નિકોણે જલતરંગ, દક્ષિણ દિશામાં મચ્છ, નૈઋત્યકોણે દેડકો, પશ્ચિમ દિશાએ મકર, વાયવ્યમાં ગ્રાસ, ઉત્તરમાં શંખ, ઇશાનમાં સર્પ, પૂર્વમાં કલશ કરવો, આ સ્વરૂપો અગ્નિકોણથી શિલામાં સવ્ય પ્રદિક્ષણાએ કરવાં.

કૂર્મ મુખ

હેમજં તારજં કૂર્મ વૃષ વા દ્વાર સમન્વિતઃ ॥ ૭૮ ॥

સોનાના અથવા રૂપાના બનાવેલ કાચબા અથવા વૃષને કાર સામે સ્થાપવો.

અષ્ટ શિલા સ્થાપન માટે મતાન્તર

નંદા પૂર્વા પ્રદાતવ્યા શિલાઃ શેષાઃ પ્રદક્ષિણા ॥ ૭૯ ॥

નંદાશિલા પૂર્વદિશામાં સ્થાપવી. બાકી શેષ શિલા પ્રદક્ષિણાએ સ્થાપવી.

^{પુષ્ટ}

-ક્ષીરાર્ણવ-અપરાજીત.

ઉપરોક્ત મત અગ્નિપુરાણનો છે, તેમાં અગ્નિકોણે નંદાશિલા અને અગ્નિદેવનું આયુધ અસિ સ્પષ્ટ કરેલ છે, આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે નવશિલા સ્થાપનમાં નંદા અગ્નિકોણે સ્થાપવી અને બાકીની સવ્ય પ્રદક્ષિણાએ શિલાઓ સ્થાપી, મધ્યે નવમી ધરણી શિલાનું સ્થાપન કરવું.

કૂર્મશિલામાં પૂર્વે લહેર કરવાની પરાપૂર્વ પદ્ધતિ છે પણ શાસ્ત્રકરોએ દિશા સ્પષ્ટ કરેલ નથી. પણ વાસ્તુરાજમાં સૂત્રધાર વીરપાળે સ્પષ્ટ કરેલ છે.

કૂર્મો મધ્ય સ્થલે ગર્ભ રચના વન્હે શિલાયા જલં ॥ ૮૦ ॥

શિલાના ગર્ભ મધ્યે કૂર્મ કરવો અને અગ્નિકોણે જલતરંગ કરવા. આ સ્પષ્ટ કરેલ છે.

કૂર્મ પ્રતિષ્ઠા મહાફલ

કૃત કૂર્મ પ્રતિષ્ઠાયાં સ્વાતે પૂર્ણ સુસંસ્થિતે ।

મૂર્લોકે લભતે રાજ્યં સર્વ જન્મસુ શાશ્વત્તમ ॥ ૮૧ ॥

કૂર્મ પ્રતિષ્ઠા કરી ખાતનો નાલિનાલ પૂર્ણ રીતે ચણી લેવાથી જન્મોજન્મ ભૂલોકમાં શાશ્વત રાજ્ય પ્રાપ્ત થાય.

અષ્ટ શિલા પ્રતિષ્ઠા ફલ

શિલા પ્રતિષ્ઠ માનાસુ દૈવતૈસ્ત્ર શુચતે ।

સ્વર્ગે ચામીપ્સિતં સ્થાનં રાજ્યં ચ જન્મજન્મનિ ॥ ૮૨ ॥

અષ્ટશિલાઓનું અષ્ટદિશામાં સ્થાપન કરવાથી દેવો વિચારમાં પડે છે અને સ્થાપન કરનાર સ્વર્ગમાં ઇચ્છિત સ્થાન મેળવે છે અને જન્મોજન્મ રાજ્ય પ્રાપ્ત કરે છે.

શિલા પ્લવ દિક્

શિલાન્યાસમાં શિલા કઈ તરફ ઢળતી રાખવી તેનો સ્થપતિએ પહેલા નિર્ણય કરવો. શિલા સ્થાપિત કર્યા પછી ચલાયમાન કરવી તે અશુભ છે, શિલાનો ઢાળ પૂર્વ-ઉત્તર તરફ કરવો શુભદાયક છે, વાસ્તુ કાર પૂર્વ તરફ હોય તો પૂર્વ તરફ ઢાળ રાખવો અને ઉત્તર તરફ કાર હોય તો ઉત્તર તરફ ઢાળ રાખવો, પણ પશ્ચિમ મુખ વાસ્તુ હોય તો ઉત્તર તરફ અને દક્ષિણ મુખ વાસ્તુ હોય તો પૂર્વ તરફ ઢાળ રાખવો કારણ કે પશ્ચિમ દક્ષિણ ઢાળવાળી શિલા અશુભ છે.

પ્રાર્થના

ઘરણિ લોકધારિણી ત્વામન્ન સ્થાપયામ્યહમ્ ।

નિર્વિઘ્નં ધારયત્વમે પ્રાસાદ સર્વદા શુભે ॥ ૮૩ ॥

કૂર્મ સ્થાપન મંત્ર

અલિપેક કરી તૈયાર રાખેલ સુવર્ણ, રૌપ્ય, તામ્રમય કૂર્મને લઈ ઐ કૂર્મ ઇહા-ડડગ્ચ્છ ઇહ તિષ્ઠ ઐ કૂર્માય નમઃ આ મંત્ર લણી કૂર્મને મધ્યશિલા ઉપર પ્રતિષ્ઠિત કરવો. કેસર, ચંદન, અક્ષત, પુષ્પથી પૂજન કરવું.

પ્રાર્થના

સર્વ લક્ષણ સંપન્ન કૂર્મ મૂઘરણં ક્ષમ્ ।

ચૈત્યંકર્તુ મહીપૃષ્ઠે, મમાર્જાદાતુ મર્હસિ ॥ ૮૪ ॥

પ્રાર્થના કરી કૂર્મ ઉપર પુષ્પાંજલી અર્પવી. ગીત વાગ્ગિત્ર વગડાવવા, દિક્પાલોને ખલી અર્પવું. ગૃહસ્વામીએ યથાશક્તિ યાચકોને દાન આપવું. શિલ્પીનો સત્કાર કરવો.

शिलान्यास पछी शुभकर्मों

विन्यस्य चैव पुनरिष्टकांच गंधोदकैः संपरिपूर्यगर्तम् ।

कृत्वा प्रसूनानि परीक्षयेच्च, निक्षिप्य चावर्तमयाक्षतानि ॥ ८५ ॥

तदक्षिणा वर्तमतीव शस्तं, वामं तु निर्घं खलु दुःखदत्त्वात् ।

शाल्यादिभिः क्षेत्रज मृत्तिका मिस्तन्मध्यगर्तं परिपूर्य रक्षेत ॥ ८६ ॥

उक्त विधिशी शिलान्यास करीने, ते आडाने शुद्ध सुगंधी जलवडे पुरीने उपर पुष्पो तथा अक्षतो नाष्ठीने, आवतीनी परीक्षा करवी, जे ते आतना जलमां इक्षिष्यावर्त उत्पन्न थाय अटवे पुष्प अक्षतादि सृष्टि कर्मे करतां हेभाय तो निमित्त जलु ज उत्तम समजुं, जलमां अथी विपरीत वामावर्त उत्पन्न थाय तो निमित्त अशुल जलुपुं, इक्षिष्यावर्त के वामावर्त कंठ न थाय तो निमित्त मध्यम जलुपुं, अशुल निमित्त दृष्टिगोचर थाय तो शिलान्यास शुल सुद्धर्त जेठ करी करवा.

पद्मनाल—

सुवर्णं कशरायुक्तं पद्मनालं ततो न्यसेत् ।

देव देवेश शक्त्यादि मूर्ति पर्यन्त मास्रनम् ॥ ८७ ॥

...नानी अथवा मिक्स धातु युक्त पद्मनाल करवी, ते देव, देवाधिदेव अथवा शक्ति जे मूर्ति होय त्यां सुधी लई जवी.

योगनाल

भावि देव मुखं कूर्मं सुवर्णरौप्यनिधापयेत् ।

तत्पाद दषदोर्मध्य समायामं प्रणालकम् ॥ ८८ ॥

कूर्मं स्योपरि संस्थाप्य कारयेत् गर्तं पुष्णम् ।

सशर्करैर्वालुकैश्च, मृद्भिश्च दषदादिभिः ॥ ८९ ॥

दृढं प्रपुरयेच्छुद्धैर्जलैराप्लाप्य मुद्गरैः ।

मुशलै बृहच्चिखरस्कैस्तु, निहत्यदृढतानयेत् ॥ ९० ॥

गज संचारणं तत्र बहुश कारयेत् पुनः ।

एवदृढतरं कृत्वा, समी कृत्य जलादिभि ॥ ९१ ॥

दिग्ज्ञान प्रक्रियादक्षः सतत्कर्म समाचरेत् ॥ ९२ ॥



श्री जेम्पुर जैन देरासर उस्तितन दर्शन (जेन. सी. सोमपुरा)



રાણી રૂપમતિની મસ્જીદની બાજી

ભાવિ દેવ જે તરફ આવતાં હોય તે તરફ મુખ રાખી મુવર્ણ અથવા રૌપ્યને કૂર્મ સ્થાપવો અને તે ઉપર યોગનાલની સ્થાપના કરી ખાડો શુદ્ધ રેતી, માટી, ખડી પાષાણથી પુરી, પાણી નાખી મુદ્ગર અથવા મુશળથી કૂટિ મજબુત કરવો, અનેકવાર હાથી ચલાવી વાસ્તુ તલ અતિ દઢ કરવું. વાસ્તુભૂમિને દઢ અને સમતલ કર્યા પછી દિશા જ્ઞાનની પ્રક્રિયા બાણનાર ચતુર શિલ્પિએ વાસ્તુભૂમિમાં પૂર્વાદિ દિશાઓ નિશ્ચિત કરવાનું કાર્ય શરૂ કરવું.

નાલં સંસ્થાપનમ્

નાલમેવં પ્રકર્તવ્યં સૌમ્યં પ્રાસાદ મધ્યગમ્ ।

સ્થાપયિત્વા વિષેષણ અનેન વિધિના તથા ॥ ૧૩ ॥

નાલં ગન્ધોદકૈર્દિવ્યૈઃ સ્થાપયિત્વાહ્રદાબુધઃ ।

શાન્તિ હોમં તુ કુર્વીત વારુણ સક્ત મુશ્વરન્ ॥ ૧૪ ॥

સ્થાપકઃ સુપ્રસન્નાત્મા સુ મુહૂર્તે સુલગ્નકે ।

સર્વાલંકાર સંયુક્તં સર્વં તોય સમન્વિતમ્ ॥ ૧૫ ॥

નાલને અનેક વિધિએ કરીને વિશેષે પ્રાસાદની મધ્યે સ્થાપવી, નાલને સુગંધી દિવ્ય જલથી અભિષેક કરી સ્થાપવી, શાન્તિ હોમ કરવો અને વરૂણ સુક્ત બોલવો. સ્થાપકે સુપ્રસન્ન હીલથી, સારા મુહૂર્તે, શુભ લગ્ને સર્વ અલંકાર યુક્ત અને જલોનો સમન્વય કરીને નાલનું સ્થાપન કરવું.

શુભ વારા

આદિત્ય ભૌમ વર્જન્તુ સર્વેવારાઃ શુભાવહાઃ ॥ ૧૬ ॥

રવિ અને ભૌમ વાર તજવા, બીજા સર્વ વારો શુભકારક છે.

શિલાન્યાસ નક્ષત્ર

શિલાન્યાસતુ રોહિણ્યા શ્રવણે હસ્ત પુષ્યયોઃ ।

મૃગશિર્ષ ચ રેવત્યા-મુત્તરાત્રિતયે શુભ ॥ ૧૭ ॥

રોહિણી, શ્રવણ, હસ્ત, પુષ્ય, મૃગશિર્ષ, રેવતી, ઉ. કા., ઉ. પા., ઉ. લા., આ નક્ષત્રોમાં શિલાન્યાસ કરવો શુભ છે. - પ્રાસાદમંડન

શિલાન્યાસઃ પ્રકર્તવ્યો ગૃહાણાં શ્રવણે મૃગે ।

પૌષ્ણે હસ્તે ચ રોહિણ્યાં પુષ્યાશ્વતિ ન્યુત્તરાત્રયે ॥ ૧૮ ॥

શ્રવણ, મૃગશિર્ષ, રેવતી, હસ્ત, રોહિણી, પુષ્ય, અશ્વિની, તથા ત્રણ ઉત્તરામાં શિલાન્યાસ કરવો. - મુહૂર્તમાર્તંદુઃ

શિલાન્યાસ પ્રકત્તવ્યો:—

ઉત્તરેપિ ચ રોહિણ્યાં પુષ્યે મૈત્રે કરદ્વયે ।

ધનિષ્ઠા દ્વિતયે યોષ્ણે ગૃહારમ્મ પ્રશસ્યતે ॥ ૯૯ ॥

શિલાન્યાસમાં ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, પુષ્ય, અનુરાધા, હસ્ત, ચિત્રા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા અને દેવતી આ નક્ષત્રો ગૃહારંભે પ્રશસ્ત છે. —વાસ્તુ રત્નાકર

અશ્વિની રોહિણી મૂલમુત્તરાત્રય મૈદવમ્ ।

સ્વાતી હસ્તોઽનુરાધા ચ ગૃહારંભે પ્રશસ્યતે ॥ ૧૦૦ ॥

અશ્વિની, રોહિણી, મૂલ, ત્રણ ઉત્તરા, સ્વાતી, હસ્ત અને અનુરાધા એ નક્ષત્રોમાં ગૃહારંભ પ્રશંસનીય છે. —વાસ્તુ પ્રતિષ્ઠાકલ્પ

ઉત્તરાત્રય રોહિણ્યા આર્દ્રાં ચૈવ પુનર્વસુ ।

પુષ્યાનુરાધા શ્રવણં મૃગસ્વાત્યો ચ હસ્તકમ્ ॥ ૧૦૧ ॥

મૂલં ચ નક્ષત્રાણિ હિ ગૃહે વિષ્ટિ ચિવર્જિતમ્ ।

એતસોક્તં પ્રતિષ્ઠાદૌ દેવાન્તદેવ વેદમનામ્ ॥ ૧૦૨ ॥

ત્રણ ઉત્તરા, રોહિણી, આર્દ્રાં, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અનુરાધા, શ્રવણ, મૃગશિર્ષ, સ્વાતી, હસ્ત, મૂલ એ નક્ષત્રો ગૃહ અને દેવપ્રાસાદોમાં શિલા આદિ પ્રતિષ્ઠામાં શુભ છે. વિષ્ટિયોગ તબ્ધો. —અપરાજિત

વાસ્તુ ચક્ર—

આરંભે વૃષભચક્ર સ્તંભે જ્ઞેય તુ કૂર્મકમ્ ।

પ્રવેશે કલશચક્ર વાસ્તુચક્ર બુધૈ સ્મૃતમ્ ॥ ૧૦૩ ॥

ગૃહારંભમાં 'વૃષભ ચક્ર' સ્તંભ સ્થાપન કરવામાં 'કૂર્મ ચક્ર' પ્રવેશમાં 'કલશ ચક્ર' આ પ્રમાણે ત્રણ વાસ્તુચક્ર બોવાનું વિદ્વાનોએ કહેલ છે.

વૃષવાસ્તુ ચક્ર

મેહાદ્યારંભેઽર્ક માદ્વત્સશીર્ષે રામે ૩ દાહો વેદ ૪ મૈત્રપાદે શુન્યં વેદૈઃ ।

૪ પૃષ્ટપાટે સ્થિરત્વં રામેઃ ૩ પૃષ્ઠે શ્રીયુગૌ ૪ દર્શ કુક્ષૌ ॥૧૦૪॥

લામો રામેઃ ૩ પુચ્છરૌઃ સ્વામીનાશો વેદૈ ૪ નૈષ્ટવં વામ કુક્ષૌ મુલસ્યૈ ।

રામેઃ ૩ પીઠા સંતતંવાર્ક ધિષ્ણાદશ્ચૈ, રુદ્રેદિગ્મિ ૧૧ રુક્કશ્ય સંતસત્ ॥૧૦૫॥

એ નક્ષત્ર ઉપર સૂર્ય હોય તે નક્ષત્રથી દિનના નક્ષત્ર સુધી ગણીને ૩ નક્ષત્રો વૃષના મસ્તકમાં સ્થાપવા. ક્લ : તે નક્ષત્રમાં ગૃહારંભ કરવાથી ગૃહ અગ્નિથી બળી જાય.

૪ નક્ષત્રો આગલા પગમાં શૂન્ય, ૪ નક્ષત્રો પાછલા પગમાં સ્થિરતા કરનાર છે, ૩ નક્ષત્રો પીઠમાં લક્ષ્મી આપનાર, ૪ નક્ષત્રો જમણી કૂક્ષિમાં લાલ, ૩ નક્ષત્રો પુછમાં સ્વામીનો નાશ, ૪ નક્ષત્રો ડાબી કૂક્ષિમાં દરિદ્રતા, ૩ નક્ષત્રો મુખમાં મૂઠવા તે પીઠા કરે, અલિ-
ખિત સહિત ૨૮ નક્ષત્રો ગણવા. ૭ અશુભ, ૧૧ શુભ, ૧૦ અશુભ બાણવા.

વૃષચક્ર સામિજિત

રવિ ભાત્સપ્ત નેષ્ટાનિ શુભાન્યેકાદશાષ્ટમાત્ ।

દશ શેષાણ્ય નિષ્ટાનિ સામિજિદ વૃષવાસ્તુનિ ॥ ૧૦૬ ॥

જે નક્ષત્ર ઉપર સૂર્ય હોય તે નક્ષત્રથી અંદ્ર નક્ષત્ર સુધી ગણતાં ૭ નક્ષત્ર અશુભ, ૧૧ શુભ અને ૧૦ નક્ષત્રો અશુભ ફલ આપે છે.

નિર્વાણકલિકાના મતે શિલાન્યાસ વિધિ

તત્ર પ્રાસાદ ક્ષેત્રમષ્ટધા વિભજ્ય ચતુષ્પષ્ટિકાન્ કૃત્વાચેશાનનૈઋત્ય મૂર્ધ્વંશ
આગ્રેયાશ્ચ વાયવ્યાન્તં તિર્યંશદ્વયંદત્વા દ્વિપદં ષડ્પદં ચ રક્ષાષ્ટકં વિન્યસ્ય મર્માણિજ્ઞાત્વા
ઇશાનેકોણાર્થે ઇશંદત્વા પર્જન્ય જયમાહેન્દ્ર રવિ સત્ય મૃશાન્પદિકાન્ સમ્પૂજ્ય

અગ્નિકોણ કોષ્ટકે વ્યોમપાત્રકૌ વિન્યસ્ય પૂષા વિતથ ગ્રહક્ષત યમ ગન્ધર્વ
મૃજ્ઞાન્ પદિકાન્ દત્વા

નૈઋત્યકોણ કોષ્ટકે મૃગપિતરૌ વિન્યસ્ય દૌવારિક સુગ્રીવ પુષ્પદન્ત
વરુણ અસુર શેષાન્ પદિકાન્ સમ્પૂજ્ય તદન્તુ ॥

વાયવ્યકોણ કોષ્ટકે રોગ વાયુ વિન્યસ્ય નાગ મુખ્ય ભલ્લાટ સોમ
શૈલ અદિત્યન્તાન્ પદિકાન્ સમ્પૂજ્ય । ઇશાનકોણે દિતિ સંપૂજયેત્ ॥

પ્રાસાદ ક્ષેત્રના આઠ આઠ ભાગ કરી ચોસઠ પદ કરવા. તેમાં ઇશાનથી નૈઋત્ય તિર્યંગ રેખા કરવી અને અગ્નિથી વાયવ્ય તિર્યંગ રેખા કરવી. તેમાં જે પદ, છ પદ આઠ પદનો મર્મ બાણવો. ઇશાનના અર્ધપદમાં ઇશ, પર્જન્ય, જય મહેન્દ્ર, રવિ, સત્ય, અને ભૃશ એ દરેકને પદમાં પૂજવા.

અગ્નિકોણથી વ્યોમ, પાવક, પૂષા, વિતથ, ગ્રહક્ષત, યમ, ગન્ધર્વ ભૃંગ પદોમાં સ્થાપવા. નૈઋત્ય કોણે મૃગ, પિતરો, દૌવારિકા, સુગ્રીવ, પુષ્પદન્ત, વરુણ, અસુર, શેષ, પદોમાં પૂજવા.

નોટ :-શિલાન્યાસ, ગહારભમુહૂર્તો તથા શિલાન્યાસ વિધિ, ગણેશચંડી, દિક્ષપાલ, વાસ્તુ, આદિ પૂજનવિધિ શિલ્પ સ્મૃતિ વસ્તુ વિદ્યાયામ પૂર્વાધિમાં સંપૂર્ણ રીતે બાણાવેલ છે.

वायव्य कोणु रोग, वायु, नाग, सुष्य, लक्षाट, सोम, शैल, अदिति पदोभं पूजवा.

धशान कोणु दितितुं पूजन करवुं.

मध्ये पद चतुष्टये ब्रह्माणं तस्यैशान्यां पदिको आपवत्सौ प्रायाषटपद मरीचि आग्नेयां सविता सावित्रौ पदिकौ दक्षिणस्यां षट्पदं विवस्वन्तं नैऋत्या-मिन्द्रजयौ पदिकौ वारुण्या षट्पदं मित्रम् वायव्यां रुद्र रुद्रदासौ पदिकौ उत्तरस्यां षट्पदं धराधरं इति इति आपवत्सादिक्रमेणर्द्वादध्यक्षतादिभिः सम्पूज्य इशानादि दिक्षु चरकी स्कन्दा विदारी अर्यमा ललना जंभा पुतना पापाराक्षसी पिलि-पिच्छान्तैर्वाहिर्देवताष्टकं पूजयेदिति ।

मध्ये चार लागना अह्ना, धशाने आप, पूर्वे छ पद मरीचि, अग्निमे सविता सावित्र पदमां, दक्षिणे छ पद विवस्वन्त, नैऋत्ये छन्द, छन्द्रीय, पश्चिमे छ पद मित्र-गणु, वायव्ये इद्र, इद्रदास, उत्तरे छ पद धराधर, धशाने आपवत्स कुमे जाणुवा. ये सर्वेने पूजवा. धशानथी अष्ट दिशा. आठ देवो अठार पूजवा. धशान चरकी, पूर्व स्कन्ध, अग्नि विदारिका, दक्षिणु अर्यमा, नैऋत्य पुतना, पश्चिम जंभक, वायव्य पापा, उत्तर पिलिपिच्छ.

शिला प्रतिष्ठा विधि

एकाशीतिपदे गृह्णास्तौ मध्ये ब्रह्मा नवपदे मरीचाद्याः षट्पदा ईशानाद्याः आपचन्द्राद्या द्विपदाः पदिका वटि देवताश्च पूर्ववाद सरक्षादिकं चेति एवं वास्तुं सम्पूज्य-मर्माणि परिहृत्य शिला प्रतिष्ठादिकं विदध्यात् ॥

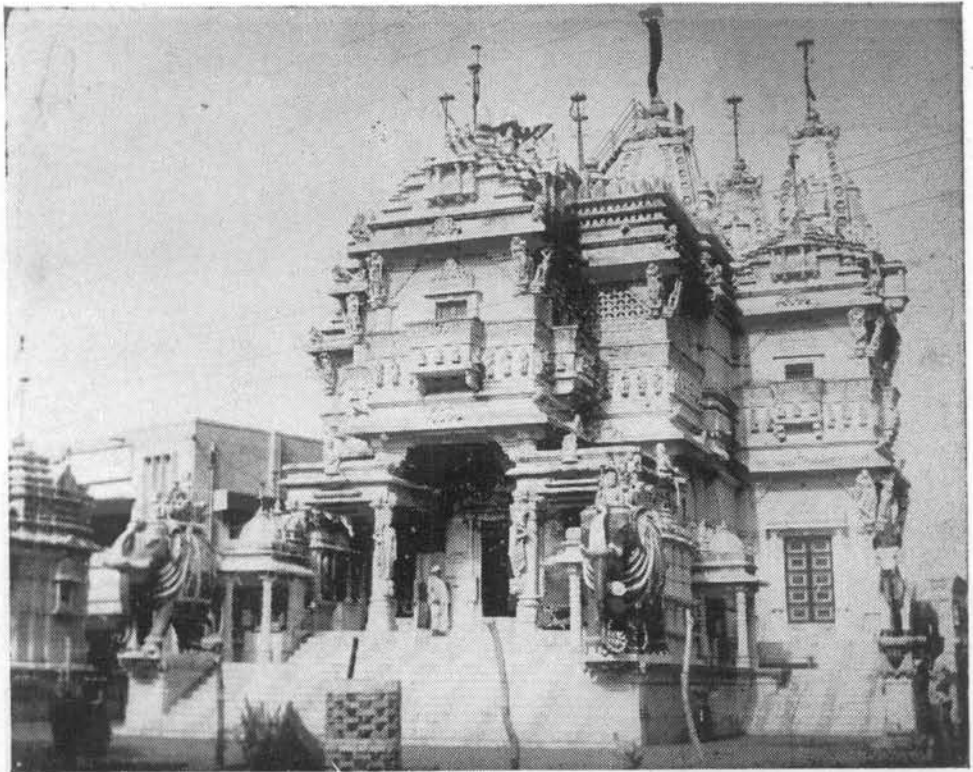
अेक्षशी पदनेो वास्तु गृहे पूजयेो. मध्ये नवपद अह्ना मरीचि आदि. छ पदना धशान कोणुादि देव. ये पदना अठारना देवो अडेक पदना पूर्व प्रभाणे शिला प्रति-ष्ठां वास्तुनुं पूजन करवुं.

स्थापकत्रयं आचार्यं, ब्रह्मा, शिल्पी जनार्दन, गृहपति इंद्र.

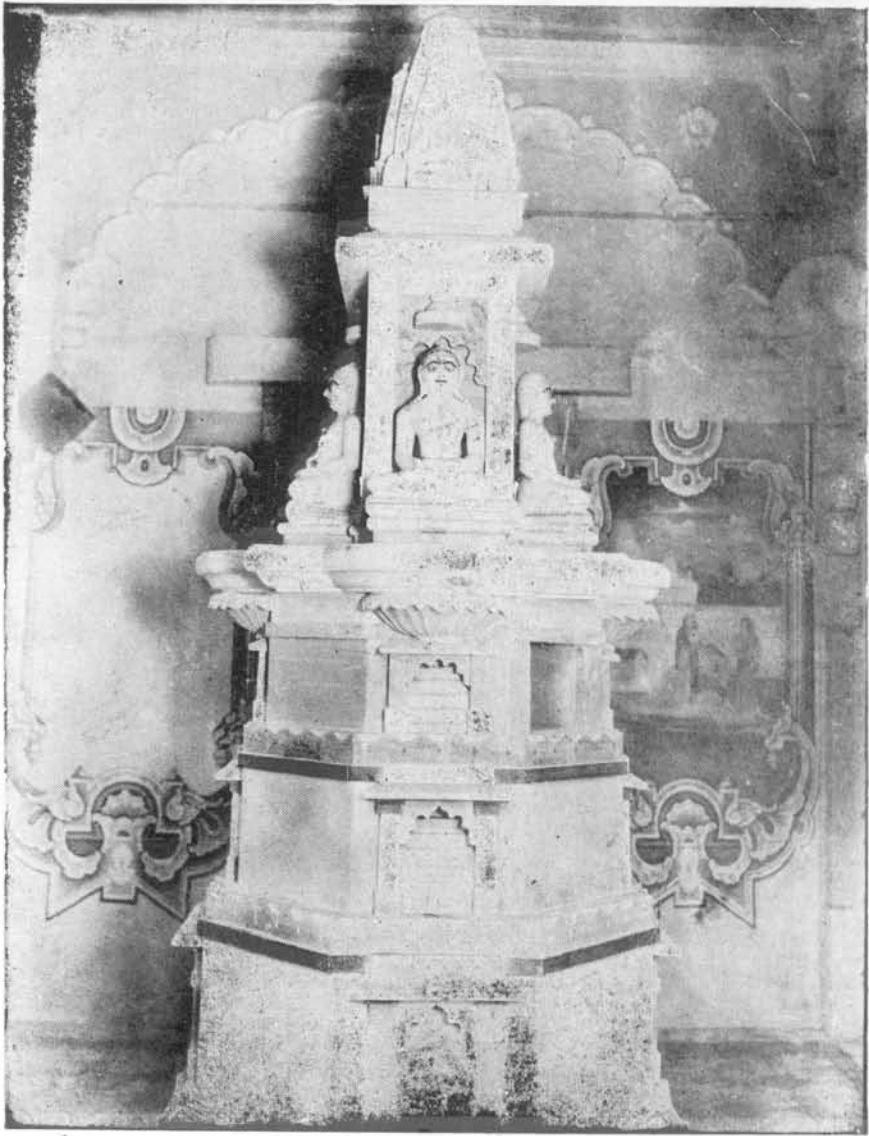
आचार्यं लक्षण-सर्वाङ्गवयवरमणीयः क्षान्तिमार्दवार्जव सत्यशौच संपन्नः

मद्यमांसादि भोग रहितः कृतज्ञो विनीतः

आचार्यं लक्षणः—सभानवयनेो, रमणीक, शान्तिवान, क्षभावान, सत्य ओलनार, शुद्ध, मद्य मांसादिना लोग रहित, कृतज्ञ, विवेकी.



केसरिया



वठवाणु सिटी समवसरणु मंदिर (अन.प्री.सी.सिमपुरा)

शिल्पी-सिद्धान्तवान् विचक्षणः कृतवर्मा भूमिगृह-वास्तु लक्षणना ज्ञाता सूत्रपातादि विज्ञान स्पष्टा सर्वतोभद्रादि मण्डलनामसमः प्रभावे आलस्यवर्जित प्रियंवदो दीनानाथवत्सलः सरल स्वभावो वा सर्वं गणान्वितश्चेति ।

सिद्धांतवादी, विचक्षण, बुद्धिमान, कार्यरत, भूमि गृह वास्तु लक्षण ज्ञानार, सूत्रपातादि ज्ञानवाणो, सर्वतोभद्र आदि मंडल ज्ञानार, प्रभावशाली, आलस रहित प्रिय भोलनार, गरीम उपर तथा राभनार, सरल स्वभाववाणो, सर्वशुभ संपन्न ज्ञानो.

गृहपति इन्द्र लक्षण

विशिष्ट जाति कुलवन्तो युवा कान्तशरीरः कृतक्षो रूपलावण्यादि गुणाधारः सकलजन नयनानन्दकारी सर्वं लक्षणोपेतो देवता गुरु भक्तः सम्यक् रत्नालङ्कृतः व्यसना सङ्गपराह मुखं शीलवान पञ्चाणु व्रतादि गुणयुतो गम्भीर कनक कुण्डलादि भूषित शरीरस्तार द्वार विराजितवक्षस्थलः

गृहपति इन्द्र :- उच्चजातिनो, कुलवान, युवान, कान्तवान, कृतज्ञ, रूपवान, शुभवान सकलजनने प्रिय लागे तेवो, सर्व लक्षण युक्त, देव-गुरुनो भक्त, समदृष्टिवाणो, रत्नादि अलंकारवाणो, व्यसनथी हर रडेनार, शीलवान, पंथाशुभतना शुभवाणो, गंभीर, कनक कुंडल अने वक्षस्थलमां द्वार विभूषित श्रेष्ठ ज्ञानो.

शिलाभिषेक

शिलास्थानो अभिषेक करी पछी यथास्थान प्रतिष्ठित करवी. शिलास्थो करेले पीठीका उपर, लाकडाना पाटला अथवा पाट पर पधराववी. गंगा, जमना, नर्मदा, सरस्वती आदि मंडानदीस्थानुं जल कलशमां लरी अभिषेक करवो, जलमां सर्वोषधि चूर्ण, सुवर्णरज, सुगंधी द्रव्यो, सुगंधी पुष्पो नाथवा, जल लरेले पात्र पर वस्त्रा-छादन करी, हाथ दध अलङ्कशान्ति पाठ करवो, पछी ते जलवडे अभिषेक करवो.

स्नानविक्षिप्त स्थपति अथवा गृहपति हाथमां जल कलश लधने—

ॐ हिरण्यगर्भाः पावित्र्यः शुचयो दुरितच्छिदः ।

पुनन्तु शान्ताः श्रीमस्य, आपो युष्मान् मधुच्युतः ॥ १०७ ॥

आ प्रभाणे मंत्र जोली करेक शिलानो अभिषेक करवो, उपशिला तथा निधि-कुलोना पछ उपर भूजम अभिषेक करवो. शिलास्थो शुद्ध कपडाथी कोरी करी अदन, केसर, यक्षकर्कम, पुष्प, सुवर्ण, रौप्य, वरुणथी पूज करी वस्त्रो परिधान करवा.

रत्न धात्वौषधिनि न्यास

अनेन क्रमयोगेन रत्नन्यासं तथोत्तमम् ।

पूर्वादि क्रमयोगेन, रत्नधात्वौष धामि च ॥ १०८ ॥

वज्र-वैडूर्यं मुक्ताश्च, इन्द्रनील सुनीलकम् ।

पुष्परागं च गोमेदं प्रवाल पूर्वतः क्रमात् ॥ १०९ ॥

हेमं रौप्यं ताम्र कांस्ये, रीतिकां नाग वङ्गकौ ।

पूर्वादि क्रमतश्चैव, आयसं चैवमन्ततः ॥ ११० ॥

पूर्वादि कुम्भे योग्यी रत्न, धातु अने औषधिने न्यास करवो.

रत्नो :-१ हीरो, २ वैडूर्य (अकीक), ३ मोती, ४ इन्द्रनील, ५ मङ्गनील, ६ पुष्पराग (पुष्पराज), ७ गोमेद, ८ प्रवाल. पूर्वादि दिशाथी आठे दिशाभां अननभां स्थापवा.

धातुयो :-१ सोनुं, २ इयु, ३ त्रांयु, ४ हांसु ५ पित्तल, ६ सीसुं, ७ क्लर्ध, ८ लोह. पूर्वादि कुम्भे स्थापवा.

वचा वह्निः सहदेवी, विष्णुकान्ता च वारुणी ।

संजीवनी ज्योतिष्मती, ईश्वरी पूर्वतः क्रमात् ॥ १११ ॥

यवो व्रीहिस्तथा कंगु-जृणाद्याश्च तिलैर्युताः ।

शाली मुद्गाः समारुयाता, गोभूमाश्च क्रमेण तु ॥ ११२ ॥

औषधिओ :-१ वचा (घोडावज), २ चित्रक, ३ सहदेवी, ४ विष्णुकान्ता, ५ वाङ्गुली, ६ संलवनी, ७ ज्योतिष्मती (माल कडवुली) अने ८ ईश्वरी (शिवलिंगी) आ औषधिओ पूर्व कुम्भे स्थापवी.

धान्यो :-१ जव, २ व्रीही, ३ कंग, ४ लुङ्गा (लुआर), ५ तल, ६ शादि, ७ मग अने ८ गेहु. आ धान्यो पूर्वादि कुम्भे स्थापवा. अने मध्य पातभां सर्व रत्नो, सर्व धातुओ, औषधि, सर्व धान्यो स्थापी शिला प्रतिष्ठित करवी.

शिलान्यास अने स्नादिन्यास मंत्रो

१ ॐ इन्द्रस्तु महतां दीप्तः सर्वदेवाधिपो महान् ।

वज्रहस्तो गजारूढ-स्तमै नित्यं नमो नमः ॥ ११३ ॥

२ ॐ अग्नितु महतां दीप्तः सर्व तेजोधिपो महान् ।

मेषारूढः शक्तिहस्तं-स्तमै नित्यं नमोनमः ॥ ११४ ॥

- ३ ॐ यमस्तु महतां दीप्तः सर्वं प्रेताधिपो महान् ।
महिषस्यो दण्डहस्तस्तमै नित्यं नमोनमः ॥ ११५ ॥
- ४ ॐ निकृतिस्तु महादीप्तः सर्वक्षेत्राधिपो महान् ।
खड्गहस्त शिवारूढ-स्तमै नित्यं नमोनमः ॥ ११६ ॥
- ५ ॐ वरुणस्तु महादीप्तः सर्ववार्यधिपो महान् ।
नकारूढः पाशहस्त-स्तमै नित्यं नमोनमः ॥ ११७ ॥
- ६ ॐ वायुस्तु महतां दीप्तः सर्वमण्डलपो महान् ।
ध्वजाहस्तो मृगारूढ-स्तमै नित्यं नमोनमः ॥ ११८ ॥
- ७ ॐ कुबेरस्तु महादीप्तः सर्वयक्षाधिपो महान् ।
निधिहस्तो गजारूढ-स्तमै नित्यं नमोनमः ॥ ११९ ॥
- ८ ॐ इशानस्तु महादीप्तः सर्वं योगाधिपो महान् ।
शूलहस्तो वृषारूढ-स्तमै नित्यं नमोनमः ॥ १२० ॥
- ९ ॐ धरणस्तु महादीप्तः सर्वं सर्पाधिपो महान् ।
पद्मारूढो नागहस्त-स्तमै नित्यं नमोनमः ॥ १२१ ॥

उपर कछेल रत्नो, धातुओ, औषधिओ, धान्यो पूर्वोद्वि दिशायी कुमे मंत्र ओली रथापित करवां अने पछी उपरना मंत्रथी निधिकुलो तथा शिलाओ प्रतिष्ठित करवी.

चतुः शिला प्रतिष्ठा

१ नंदा शिला-ॐ आधार शिले । सुप्रतिष्ठिताभव ।

आ मंत्र ओली अग्नि कोषे आधार शिला स्थापवी,

ॐ पद्म ! इहाऽऽगच्छा इहतिष्ठ, ॐ पद्मनिघये नमः

आ मंत्र ओली पद्म निधिनी स्थापना करवी.

ॐ नन्देः इहाऽऽगच्छ, इह, ॐ नन्दायै नमः

आ मंत्र ओली नंदा शिलानो न्यास करवो अने वासक्षेप करवो, सुगंधी द्रव्यो छांटवा, अने नीचे प्रभाषे प्रार्थना करवी.

प्रार्थना

वीर्येणा दिवराहस्य, वेदायैस्त्वमि मंत्रिताम् ।

वसिष्ठ नन्दिनी नन्दा, प्राक् प्रतिष्ठापयाम्यहम् ॥ १२२ ॥

સુમુહૂર્તે સુદિવસે, સાત્ત્વં નન્દે નિવેશિતા ।

આયુઃ કારયિતુર્દીર્ઘં શ્રિયાં ચામ્યામિહાઽઽનય ॥ ૧૨૩ ॥

૨ ભદ્રાશિલા

ૐ આધારશિલેઃ સુપ્રતિષ્ઠિતાભવ ।

ૐ મહાપદ્મ ! ઇહાઽઽગચ્છ, ઇહતિષ્ઠ, ૐ મહાપદ્મ નિધયે નમઃ ૐ મદ્રે ! ઇહાગચ્છ, ઇહતિષ્ઠ, ૐ મદ્રાયે નમઃ ।

આ પ્રમાણે મંત્રથી આધારશિલા નિધિકુંભ અને ભદ્રાશિલાને સ્થાપવી. નંદાશિલાની જેમ વાસક્ષેપ આદિ અર્પવા.

પ્રાર્થના

ભદ્રાસિ સર્વતોભદ્રા, મદ્રે ! મદ્રં વિધીયતામ્ ।

કશ્યપસ્ય પ્રિય સુતે ! શ્રી સ્તુ ગૃહમેધિન ॥ ૧૨૪ ॥

૩ જયા શિલા—ૐ આધાર શિલે સુપ્રતિષ્ઠિતા ભવ । ૐ શંખ ! ઇહાગચ્છ, ઇહતિષ્ઠ, ૐ શંખનિધયે નમઃ ૐ જયે ! ઇહાગચ્છ, ઇહતિષ્ઠ, ૐ જયાયૈ નમઃ

આ મંત્રેથી જ્યાને વાયવ્ય કોણમાં સુપ્રતિષ્ઠિત કરવી. વાસક્ષેપ આદિ અર્પવા.

પ્રાર્થના

જયે ! વિજયતાંસ્વામી, ગૃહસ્યાઽસ્ય માહાત્મ્યતઃ ।

આચન્દ્રાર્ક યશશ્વાસ્ય ભૂમ્યામિટ વિગોહતુ ॥ ૧૨૫ ॥

૪ પૂર્ણા શિલા—ૐ આધાર શિલે સુપ્રતિષ્ઠિતા ભવઃ ।” ૐ સુમદ્ર ! ઇહા ગચ્છ, ઇહ તિષ્ઠ, ૐ સુમદ્રનિધયે નમઃ । ૐ પૂર્ણે ! ઇહાઽઽગચ્છ, ઇહ તિષ્ઠ, ૐ પૂર્ણાયૈ નમઃ ।”

પ્રાર્થના

ત્વયિ સંપૂર્ણ ચન્દ્રાભે । ન્યસ્તાયાં વાસ્તુ નસ્તલે ।

ભવત્વેષ ગૃહસ્વામી, પૂર્ણે ! પૂર્ણ મનોરથઃ ॥ ૧૨૬ ॥

ઉપરના મંત્ર બોલી આધાર શિલા, નિધિ, કુંભ અને પૂર્ણા શિલાને સુપ્રતિષ્ઠિત કરી. વાસક્ષેપ, અંદન, કેસર સુગંધી દ્રવ્યો અક્ષત પુષ્પ અર્પણ કરવા.

પંચ શિલા પ્રતિષ્ઠા

૧ નન્દા—“ ૐ આધારશિલે ! સુપ્રતિષ્ઠા ભવ ” ૐ પદ્મ ! ઇહાઽઽગચ્છ, ઇહ તિષ્ઠ પદ્મનિધયે નમઃ । ૐ નન્દે ! ઇહાઽઽગચ્છ, ઇહ તિષ્ઠ, ૐ નન્દાયૈ નમઃ ।

आ मंत्रथी नन्दाने अशिकोळुमां स्थापन करी नीचेना प्रकोष्ठथी प्रार्थना करवी.

प्रार्थना

नन्दे । त्वं नन्दिनी पुसां त्वांमत्र स्थापययाम्यहम् ।
वेष्मनि त्विह संतिष्ठं, यावच्चन्द्रार्कं तारकाः ॥ १२७ ॥
आयुः कामं श्रियं देहि, देववासिनिः नन्दिनि ! ।
अस्मिन् रक्षा त्वया कार्या, सदा वेष्मनि यत्नतः ॥ १२८ ॥

२ भद्रा शिला—ॐ आधार शिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ॐ महापद्म !
इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ ॐ महापद्म निधये नमः ।

ॐ भद्रे ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ. ॐ भद्रायै नमः
आ मंत्र ओळी नैऋत्य कोळुमां भद्रानी सुप्रतिष्ठा करवी.

प्रार्थना

भद्रे ! त्वं सर्वदा भद्रं, लोकानां कुरु काश्यपि ! ।
आयुदा कामदा देवि ! सुखदा च सदा भव ॥ १२९ ॥
त्वामत्र स्थापयाम्यद्य, गृहेऽस्मिन् भद्र दायिनि ॥ १३० ॥

३ जया शिला—“ ॐ आधार शिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ” ॐ शंख !
इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ शंख निधिये नमः । ॐ जये ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ,
ॐ जयायै नमः । ”

आ मंत्र ओळी वायव्य कोळुमां जय शिलाने प्रतिष्ठित करी षट्पदी वडे प्रार्थना करवी.

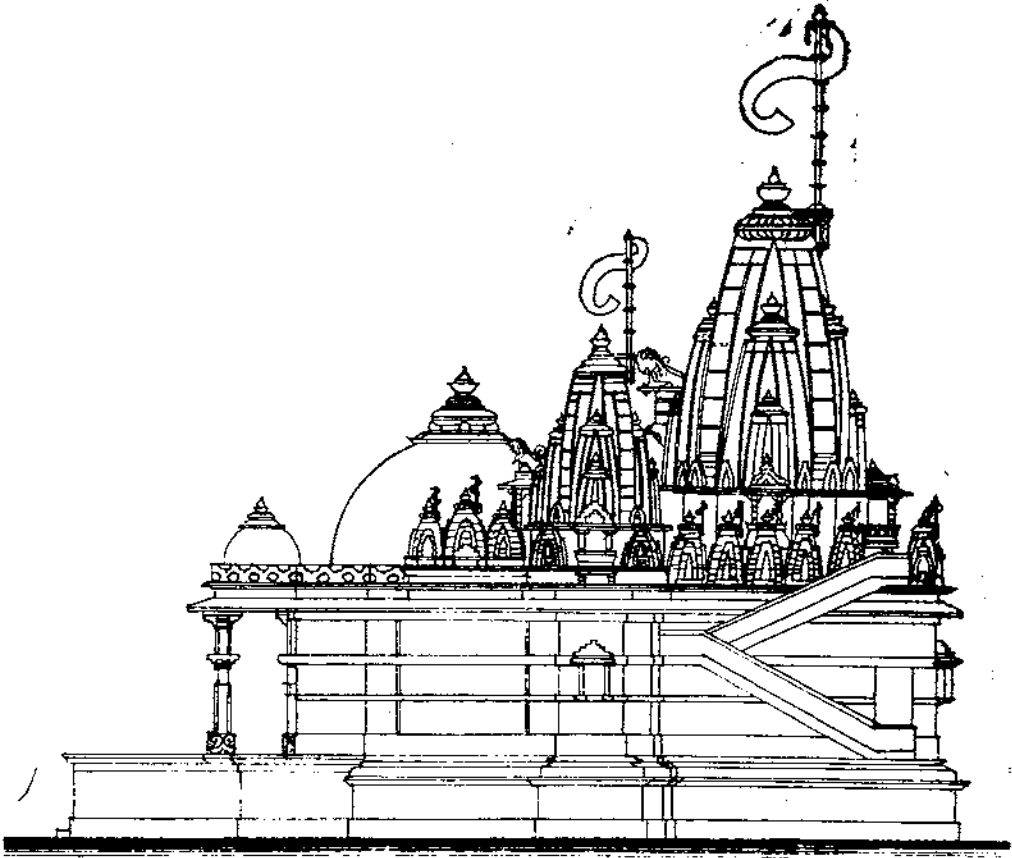
प्रार्थना

मर्गगोत्र समुद्भूतां, त्रिनेत्रां च चतुर्भुजाम् ।
गृहेऽस्मिन् स्थापयाम्यद्य, जयां चारु विलोचनाम् ॥ १३१ ॥
नित्यं जयाय भूत्यै च, स्वामिनो भव भार्गवि ॥ १३२ ॥

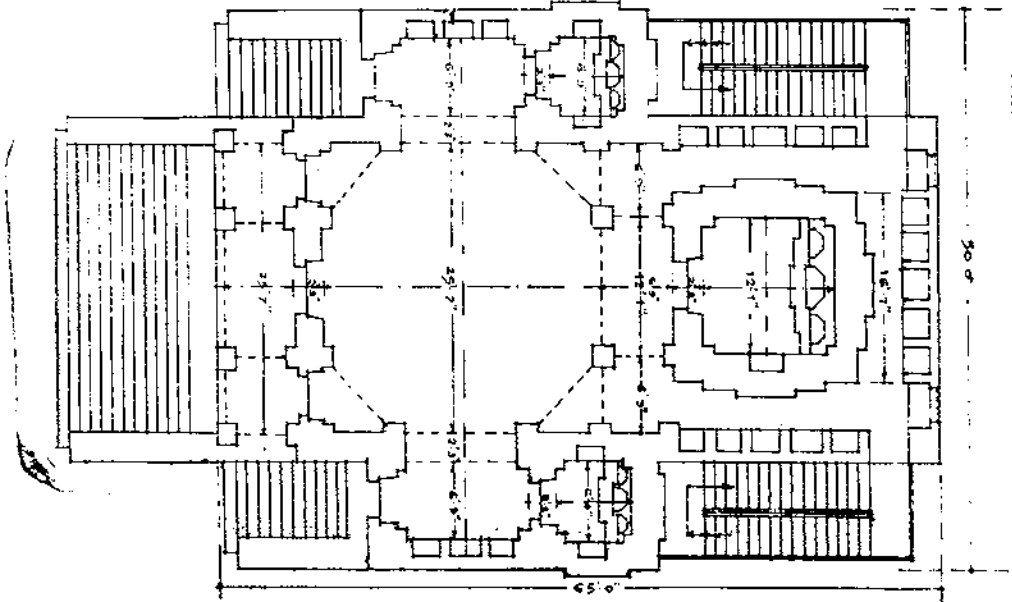
४ रिक्ता शिला—ॐ आधार शिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ॐ मकर ! इहा-
ऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ मकर निधये नमः । ॐ रिक्ते ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ,
ॐ रिक्तायै नमः । ”

आ मंत्रथी धशान कोळु रिक्ता शिलाने सुप्रतिष्ठित करवी.

श्री शंटीवती शैव देवालय-सु. ७५४



Side elevation.



Ground Plan.

(दीन. शं. सोमपुरा.)

प्रार्थना

रिक्ते ! त्वं रिक्तदोषन्धे ! सिद्धि मुक्ति स्दे ! शुभे ।
दो सर्वदा सर्वदोषन्धि ! तिष्ठऽस्मिन् तत्रनेदिनि ॥ १३३ ॥

पूर्णाशिलाः—“ ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव ” । ॐ सुभद्र इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ सुभद्रनिधये नमः ॐ पूर्णे ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ ॐ पूर्णायै नमः ।

आ भंत्र ओली वास्तुना मध्य भागमां आधार शिला, निधि कुंल, अने पूर्णा शिला प्रतिष्ठित करी पासे द्विषष्ठ भूडी प्रार्थना करवी.

प्रार्थना

पूर्णे ! त्वं सर्वदा पूर्णान्, लोकान्, संकुरु काश्यपि ।
आयुर्दा कामदा देवि ! धनदा सुतदा भव ॥ १३४ ॥
गृहधारा वास्तुमयी, वास्तु दीपेन संयुता ।
त्वामृते नास्ति जगता-माधारश्च जगत्प्रिये ॥ १३५ ॥

नव शिला प्रतिष्ठा

१ नन्दा शिला—ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ॐ पन्न ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ पन्ननिधये नमः । “ ॐ अग्नेये नमः ॐ शक्तये नमः । ”
ॐ नन्दे ! इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ ॐ नन्दायै नमः । ”

आ भंत्र द्वारा आग्नेय कोणमां नन्दाने प्रतिष्ठित करी प्रार्थना करवी.

प्रार्थना

नन्दे ! त्वं नन्दिनी पुंसां, त्वामत्र स्थापयाम्यहम् ।
प्रासादे त्विह संतिष्ठ, यावश्चन्द्रार्कतारकाः ॥ १३६ ॥

२ भद्राशिला—“ ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ” ॐ महापन्न ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ महापन्न निधये नमः । “ ॐ यमाय नमः ॐ दण्डाय नमः ” “ ॐ भद्रे ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ भद्रायै नमः । ”

आ भंत्र द्वारा दक्षिण दिशाभां लद्द शिलाने प्रतिष्ठित करी प्रार्थना करवी.

प्रार्थना

भद्रे ! त्वं सर्वदा भद्रं, लोकाना कुरु काश्यपि ! ।

त्वामत्र स्थापयाम्यद्य, प्रासादे भद्र दायिनि ! ॥ १३७ ॥

३ जयशिला—“ ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ” ॐ शंखे ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ शंखनिधये नमः ।

आ भंत्रोत्थी नैऋत्य कोणुभां जयानी प्रतिष्ठा करी प्रार्थना करवी.

प्रार्थना

गर्गगोत्रसमुद्भूतां, त्रिनेत्रां च चतुर्भुजाम् ।

प्रासादे स्थापयाम्यद्य जयां चारु विलोचनाम् ॥ १३८ ॥

४ रिक्ता—“ ॐ आधारिशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ” ॐ मकर ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ मकर निधये नमः । ॐ वरुणाय नमः, ॐ पाशाय नमः । ॐ रिक्ते ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ रिक्तायै नमः ।

आ भंत्रो द्वारा रिक्ताने पश्चिम दिशाभां सुप्रतिष्ठित करवी.

प्रार्थना

रिक्ते ! त्वं रिक्तदोषघ्ने ! ऋद्धि वृद्धि प्रदे शुभा ! ।

सर्वदा सर्वदोषघ्ने ! तिष्ठऽस्मिन् तत्र नंदिनी ॥ १३९ ॥

५ अजिता शिला—“ ॐ आधार शिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ॐ कुन्द ! इहाऽऽगच्छ इह तिष्ठ, ॐ कुन्द निधये नमः । ॐ वायव्ये नमः, ॐ अंकुशाय नमः ।

ॐ अजिते ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ अजिते नमः ।

आ भंत्रोत्थोत्थी वायव्य कोणुभां अजिताने प्रतिष्ठित करवी.

प्रार्थना

अजिते ! सर्वदा त्वं मां, कामानाम जितंकुरु ।

प्रासादे तिष्ठ संहृष्टा, यावच्चन्द्रार्कतारकाः ॥ १४० ॥

६ अपराजिता—“ ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ॐ नील ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ नील निधये नमः । ॐ कुवेराय नमः । ॐ गदायै नमः । ॐ अपराजिते ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ अपराजितायै नमः ।

आ भंत्रो उत्थी उत्तर दिशाभां अपराजिताने स्थापवी.

प्रार्थना

स्थिराऽपराजिते भूत्वा, कुरु मामपराजितम् ।

आयुर्दा धनदा चात्र, पुत्रपौत्रप्रदा भव ॥ १४१ ॥

७ शुक्ला शिला—“ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव !” ॐ कच्छप !
इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ कच्छप निधये नमः । ॐ ईशानाय नमः, ॐ त्रिशूलाय
नमः । “ॐ शुक्ले ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ शुक्लार्यै नमः ।

आ भंत्रथी ध्यान कोणुभां शुक्लाने सुप्रतिष्ठित करवी.

प्रार्थना

शुक्ले ! त्वं देहि मे स्थैर्यं, स्थिरा भूत्वाऽत्र सर्वदा ।

आयुः कामं श्रियं चापि, प्रासादेऽत्रममाऽनवे । ॥ १४२ ॥

८ सौभागिनी शिला—“ ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ” ॐ मुकुन्द !
इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ मुकुन्द निधये नमः । ॐ इन्द्राय नमः । ॐ वज्राय नमः
ॐ सौभागिनि ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ सौभागिन्यै नमः

आ भंत्रथी सौभागिनी शिलाने पूर्वभां प्रतिष्ठित करवी.

प्रार्थना

“ प्रासादेऽत्रस्थिरा भूत्वा, सौभागिनि ! शुभकुरु ।

धनधान्य समृद्धिं च, सर्वदा कुरु नन्दिनि ॥ १४३ ॥

९ धरणी शिला—“ ॐ आधारशिले ! सुप्रतिष्ठिता भव । ” ॐ खर्व ।
इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ खर्वनिधये नमः । “ ॐ नागाय नमः, ॐ उत्तराय
नमः ॐ धरणि ! इहाऽऽगच्छ । इह तिष्ठ, ॐ धरण्यै नमः । ”

आ भंत्र ओली मध्यभागभां धरणी शिला सुप्रतिष्ठित करवी.

प्रार्थना

धरणी ! लोकधरणीं, त्वामत्र स्थापयाम्यहम् ।

निर्विघ्नं धारय त्वं मे, प्रासादं सर्वदा शुभे ॥ १४४ ॥

पछी अबिषेक करीने तैयार करेव कूर्म सुवर्ण, रौप्य के ताअभय डाथभां लई
ॐ कूर्म ! इहाऽऽगच्छ, इह तिष्ठ, ॐ कूर्मार्यै नमः

आ भंत्र वडे मध्य शिला उपर कूर्मने सुप्रतिष्ठित करी वासक्षेपपूर्वक केसर,
अद्वन्द, पुष्प, धूप, दीप आदिथी पूजन करवु.

પ્રાર્થના

સર્વ લક્ષણ સંપન્ન ! કૂર્મ ! મૂઘરણંશ્ચમ ! ।

ચૈત્યં કર્તુ મહીપૃષ્ઠે મમાજ્ઞાં દાતુમર્હસિ ॥ ૧૪૫ ॥

પ્રાર્થના બોલ્યા પછી નીચેના મંત્રથી વાસક્ષેપ નાંખવો—

“ ॐ હ્રીં શ્રીં કૂર્મ તિષ્ઠ તિષ્ઠ દેવગૃહં ધારય ધારય સ્વાહા ”

આ મંત્રથી કૂર્મ ઉપર વાસક્ષેપ કરવો. વાસક્ષેપ કર્યા પછી ૧ સૌભાગ્ય, ૨ સુરભી, ૩ પ્રવચન, ૪ કૃતાંજલિ, ૫ ગરૂડ મુદ્રા દેખાડવી. પછી ચૈત્યવંદન કરવું. શિલા સ્થાપન કરી વાસક્ષેપ પુષ્પાંજલી નાખવી. વાજિત્રો વગડાવવાં, માંગલિક ગીત ગાવાં, દિક્પાલોને બલિ આપવું, ગૃહસ્વામીએ યથાશક્તિ યાચકોને દાન આપવું, સાધર્મિક ભક્તિ પ્રભાવનાદિક કરવું, શિલ્પીનો સત્કાર કરવો.

આગ્રેયામાદિતો નન્દા સ્થાપયંત ક્રમશ શિલામ ।

સમરાંગણ સૂત્રધાર પૃ. ૮૬

પદ્માદિષુનન્દાદ્યા કોણેવમ્પ્રયાદિષુ ક્રમાત્ ।

અગ્નિપુરાણ અ. ૯૪

ॐ પદ્મનિધયેનમઃ ॐ અગ્નૈનમઃ ॐ નન્દાયૈનમઃ ।

કલ્યાણકલિકા, શિલાસ્થાપન અધ્યાય

નંદા આદિ નવ શિલાઓ છે તે પ્રાસાદ અને ગૃહના બીજરૂપ છે. તેમાંથી કલ્પ-વૃક્ષ શહેકુલે અને જીવંત બને. શિલા સ્થાપન કર્યા વગરના ગૃહો-પ્રાસાદો નિર્જીવ છે તે ફલદાયી થતા નથી. માટે પ્રાસાદ ગૃહોમાં શિલા બીજરૂપે હોવાથી અવશ્ય સ્થાપિત કરવી જોઈએ.

દક્ષિણ પૂર્વેકોણે કૃત્વા નંદા શિલાન્યસેત્રપ્રથમામ્ ।

અગ્નિકોણે પૂજા કરી નંદા શિલા પહેલી સ્થાપન કરે પછી બધી શિલા પ્રદક્ષિણ ક્રમથી સ્થાપન કરવી.

શિલાન્વાસ વિશ્વકર્મા વિદ્યાપ્રકાશ ।

શિલા પ્રતિષ્ઠિતાઃ ન ચાલયેતઃ—

પ્રતિષ્ઠિતાસ્તાઃ પ્રથમં, મૃતલે સુસ્થિતાઃ સમાઃ ।

ન ચાલયેચ્ચાલને તુસ્યાદ્, ગૃહ મર્તુમર્હદ્મયમ્ ॥ ૧૪૬ ॥

કંપને ચ મયં વિદ્યા-દેતાસાંસ્થિતા પુનઃ ।

સ્થપતેર્ગૃહ મર્તુશ્ચ, મજ્જલં પરમં વિદુઃ ॥ ૧૪૭ ॥

પ્રાગ્દક્ષિણાયાશ્ચલને, ગૃહભર્તુર્મહદ મયમ્ ।
 માર્યા વિનાશો નૈઋત્યાં, શૂન્યં મીતિર્મરુદિશિ ॥ ૧૪૮ ॥
 ગુરોશ્ચ મયમં જ્ઞાન્યાં, મધ્યચારેઽપિ તદ્ભવેત્ ।
 પ્રથમં સ્થાપિતા નેત્રં, સ્તંભાનપિ ન ચાલયેત્ ॥ ૧૪૯ ॥
 નોદ્ધરેત પ્રણુદ્યાચ, વિધિ સ્તુભ્યોયતોઽનયોઃ ।
 વિન્યાસં પ્રથમં તસ્માત્ કુર્યાત્સમ્યગ્સમાહિતઃ ॥ ૧૫૦ ॥
 શિલાનાં સ્થપતિસ્તદ્વત સ્તંભા નામપિ સર્વથા ॥ ૧૫૧ ॥

ભૂમિતલમાં પ્રથમ સારી રીતે પ્રતિષ્ઠિત કરેલી સમ અને સુસ્થિત શિલાઓને પાછળથી ચલિત ન કરવી, એમ કરવું તે ગૃહસ્વામીના માટે ભયકારક છે, એટલું જ નહિ પણ શિલાઓને કુપાયમાન કરવાથી પણ ગૃહકારકને ભય ઉત્પન્ન કરે છે, એથી વિપરીત શિલાઓની સ્થિરતા શિષ્ટી તેમ જ ગૃહપતિને પરમ મંગલકારક છે.

અગ્નિકોણમાં પ્રતિષ્ઠિત શિલાને ચલાયમાન કરવાથી ગૃહસ્વામીને ભય, નૈઋત્ય કે.ણની શિલાને ચલાવવાથી સ્ત્રીનું મૃત્યુ, વાયવ્ય કોણની શિલાને ચલાવવાથી શૂન્યતા તથા ભય, ઇશાન કોણની શિલા ચલાવવાથી ગુરૂને ભય ઉપજવે છે, એ જ રીતે પ્રથમ વિધિપૂર્વક પ્રતિષ્ઠિત કરેલા સ્તંભોને પણ પોતાના સ્થાનથી વિચલિત કરવાથી અશુભ ફળ આપે છે, કારણ કે શિલાન્યાસ અને સ્તંભન્યાસનો વિધિ સમાન છે, સ્થપતિએ પ્રથમથી જ મનને સ્થિર કરી શિલાન્યાસ અને સ્તંભરોપ એવી ખૂબીથી કરવો કે પાછળથી તેને ચલાયમાનની આવશ્યકતા ન રહે.

શિલાન્યાસ શુભાશુભ નિમિત્તો—

વિન્યસ્ય ચૈવં પુનરિષ્ટકાં ચ, ગંધોદકૈઃ સંપરિપૂર્યં ગર્તમ્ ।
 કૃત્વા પ્રહ્નનાનિ પરીક્ષયેચ્ચ, નિક્ષિપ્યચાવર્તમધાક્ષતાનિ ॥ ૧૫૨ ॥
 તદ્દક્ષિણા વર્તમતીવ શસ્તં, વામં તુ નિઘંત્વલુ દુઃસ્વ દત્વાત્ ।
 શાલ્યાદિભિઃ ક્ષેત્રજમૃતિકામિસ્તન્મધ્યગર્તં પરિપૂર્ધરક્ષેત્ ॥ ૧૫૩ ॥

ઉક્ત વિધિથી શિલાન્યાસ કરીને તે ખાડાને શુદ્ધ સુગંધી જલ વડે ભરી ઉપર પુષ્પો તથા અક્ષત નાખીને આવર્તોની પરીક્ષા કરવી. જે તે ખાડોના જલમાં દક્ષિણાવર્ત ઉત્પન્ન થાય એટલે પુષ્પઅક્ષતાદિ સૃષ્ટિક્રમે કરતાં દેખાય તો નિમિત્ત ઘણું જ ઉત્તમ જાણવાં પણ જલમાં એથી વિપરીત વામાવર્ત ઉત્પન્ન થાય તો નિમિત્ત અશુભ સમજવું. પરિણામ સાડું નથી એમ જાણવું. દક્ષિણાવર્ત કે વામાવર્ત કંઈ ન થાય તો નિમિત્ત મધ્યમ જાણવું. જે અશુભ નિમિત્ત દષ્ટિગોચર થાય તો શિલાન્યાસ ફરી શુભમુદૂર્ત કરવો.

॥ અનન્તલઙ્ઘિનિધાનાય શ્રીમતે ગૌતમગણધરાય નમઃ ॥

शिलान्जास विधि

सौ प्रथम भूमि शुद्ध करवी. पछी विधि सङ्गित स्नात्र लक्ष्णावयुं. अष्टप्रकारी पूजा करी, नवत्रयपङ्क्तुं पूजन करवुं. ते पछी कोरा जलित्थी दशदिक्पालनुं आह्वान करवुं. अने पछी द्विक्पालनुं पूजन करवुं, अने नैवेद्य नीचे प्रभाषे देवुं. शेटकी शेर ११, मोहक ७, पुरी शेर १। तेथी विशेष थाय तेम करी शान्तिउद्घोषणानी १० गाथा छडीने आरति उतारवी.

शिल्पीने स्नानादिकथी शुद्ध करी नूतन वस्त्र, तथा उपवस्त्र पहिरावी, कंकणु होरा भांभी, तिलक करी उथीयारने शुद्ध करी सर्वने वज्रपञ्जरथी अंगरक्षा करवी.

अथ वज्रपञ्जर स्तोत्रम्

ॐ परमेष्ठिनमस्कारं, सारंनवपदात्मकम् ।

आत्मरक्षाकरं वज्र-पञ्जराभं स्मराम्यहम् ॥ १ ॥

ॐ नमो अरिहंताणं, शिरस्कं शिरसिस्थितम् ।

ॐ नमो सच्च सिद्धाणं, मुखे मुखपटाम्बरम् ॥ २ ॥

ॐ नमो आयरियाणं, अंगरक्षातिशायिनी ।

ॐ नमो उवज्जायाणं, आयुधं हस्तयोर्दृढम् ॥ ३ ॥

ॐ नमो लोए सच्चसाहूणं, मोचके पादयोः शुभे ।

एसो पंचनमुक्तागे, शिला वज्रमयी तले ॥ ४ ॥

सच्चपावपणासणो, वप्रोवज्रमयोवहिः ।

मंगलाणं च सच्चवेसिं, स्वादिरांगास्वातिका ॥ ५ ॥

स्वाहान्तं च पदं ज्ञेयं, पदमं हवइ मंगलम् ।

वप्रोपरि वज्रमयं, पिधानं देह रक्षणे ॥ ६ ॥

महाप्रभावा रक्षेयं, क्षुद्रोपद्रवनाशिनी ।

परमेष्ठि पदोद्भृता, कथिता पूर्व घुरिमिः ॥ ७ ॥

यश्चैनां कुरुते रक्षां, परमेष्ठिपदैः सदा ।

तस्य न स्याद् भयं व्याधि-राधित्वापि कदाचन ॥ ८ ॥

इति वज्रपञ्जर कवच

લગવાનની જમણી બાજુ નવચંદનો અને ડાબી બાજુ દિક્ષપાલનો પાટલો રાખી પૂજન કરવું.

૧ પંચરત્ન, ૨ પારો, ૩ ગાયનું ઘૂત, ૪ સાકરની ચાસણી, ૫ કોડી, ૬ સપ્ત-ધાન્ય, દાલ, ધરો, ત્રાંબાના સોનાથી રસેલા પાંચ કલશ તે મધ્યે ઉપર મુજબની વસ્તુ પધરાવવી, પાંચ કલશ, અગ્નિ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય અને ઇશાન ખૂણે પધરાવવા અને એક કલશ મધ્યે પધરાવવો. પૂર્વ આદિ ચાર દિશાઓ ત્રાંબાના સંપૂટ ઉપર, ઉપર મુજબ વસ્તુ મૂકી પધરાવવા અને પાંચ કલશ ઉપર પાંચ સંપૂટ પધરાવી શિલા સ્થાપન કરવી. મધ્યે કૂર્મ શિલા ઉપર ચક્ષુર્દર્શની નીચે મુજબ લખવું.

ૐ કૂર્મ નિજપૃષ્ઠે પ્રાસાદં ધારય ધારય સ્વાહા ।

સૂર્ય સંક્રાંતિ મુજબ જે દિશામાં શિલાન્યાસ આવતો હોય ત્યાંથી પ્રારંભ કરી સ્પર્શક્રમે શિલા સ્થાપવી અને પછી મધ્ય શિલા સ્થાપવી. મંગલગીત વાજિત્ર અને ઉદ્ધૃત-ધાત્રીથી શિલા સ્થાપન કરવું.

ૐ હૌં શ્રી કૂર્મ તિષ્ઠ તિષ્ઠ જિનગૃહં ધારય ધારય સ્વાહા ।

કહી વાસક્ષેપ નાખવો.

પ્રથમથી ગોધૂમ શેર ૧૦ ના બાકળા કરાવી તેમાં ગોબ, ટોપડું લેખવી સર્વેને વહેંચવા.

ચીજ્ઞેની યાદી

૧ કૂર્મ શિલા, ૮ દિશાની અષ્ટશિલા, વચ્ચે-પૂર્વ પીઠું, અગ્નિ રાતુ, દક્ષિણ કાઠું, નૈઋત્ય વાદળી, પશ્ચિમ ગુલાબી, વાયવ્ય સફેદ, ઉત્તર લીલું, ઇશાન સફેદ, મધ્ય શિલા પીઠું, સંપૂટ માટે પાંચ ત્રાંબાના કલશ, તથા ત્રાંબાના ૧૮ કોડીયા, નવચંદ દિક્ષપાલના પાટલા, સોનાના વરખ; ચાંદીના વરખ; નાડાછડી, પંચરત્ન પોટલી ૧૫, પારો ભાર-૫, ચક્ષુર્દર્શ, કેસર, કંકુ, અખીલ, ગુલાલ, અક્ષત, સરસવ, ગાયનું ઘી, સાકરની ચાસણી, પંચામૃત, કોડી ૧૫, મીઠણ, મરડાશીંગી, દાલ, ધરો, પુષ્પ, આસો-પાલવના તોરણ, નાગરવેલના પાન ૨૫, સોપારી શેર ૧૧, બદામ, કમળકાંકરી, તજ, લર્વાંગ, એલચી, રોષ્ય ભસ્મ તોલો-૧૧, દીપક, ધૂપ, ફળ, મિષ્ટાન્ન, નૈવેદ્ય, શ્રીફળ ૫.

સાત ધાન્ય-૧. જવ શેર ૦૧૧, ૨. ઘઉં શેર ૦૧૧, ૩. બુવાર શેર ૦૧૧, ૪. ચણા શેર ૦૧૧, ૫. ચોખા શેર ૦૧૧, ૬. મગ શેર ૦૧૧, ૭. અડદ શેર ૦૧૧.

પુરી શેર ૧૧, રોટલી શેર ૧૧, લાડવા ૭, સાત ધાનથી દેવ આહ્વાન કરવું અને વિધિ સંપૂર્ણ થયે બલી આપવા.

પ્રશસ્તિ

इति श्री शिवाकर्षा वास्तुकला चिंतन हरविद्या गुणकीर्ति प्रकाश जिनप्रासादमार्तण्ड शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा संग्रहिते शिलान्यास नाम्नो द्वितीयोऽध्यायः संपूर्ण ॥

તૃતીયો અધ્યાય.

આયત્ત્વાધિકાર

જ્યોતિષવિદ્યા એ આ સૃષ્ટિના જીવોના જીવનવહનને સ્પર્શતી બાબત છે. તેમ જ્યોતિષવિશારદો કહે છે. સૂર્ય આદિ ત્રણે નક્ષત્ર વગેરે જ્યોતિષગણોને આ સૃષ્ટિના જીવોમાં શું રસ હશે તે અહીં ઉકેલ પ્રશ્ન છે. જીવન સાથે જ્યોતિષ મંડળનો સંબંધ છે ત્રણ નક્ષત્ર આદિ જ્યોતિષગણોના સંચાલનની અસર મનુષ્ય આદિ જીવો પર પડે છે તેમ માનીએ તો ગૃહ પ્રાસાદ એ જીવનનું એક અંગ છે. પૂર્વાચાર્યોએ જણાવ્યા મુજબ જીવનને સ્પર્શતી બાબત છે તેથી ગૃહ પ્રાસાદ આદિ પણ જ્યોતિષ ચક્રના આધારે બનાવવા જોઈએ. તેની અસર બનાવનાર સમાજ ગામ અને દેશ પર પડે છે માટે ગૃહ પ્રાસાદ આદિ વાસ્તુ શાસ્ત્રોક્ત વિધિસર ગણિત યુક્ત થાય તો વિશેષ ફલદાયી છે.

છાયા વાણું રણું કેશાગ્ર લીક્ષા યૂકા પ્રોક્તા સ્યાદ્યવંસ્ત્વગુલશ્ચ ।

છાયાદિ મ્યોષ્ટનમાનસ્યવૃદ્ધિઃ પ્રોક્તો હસ્તૌ જૈન સંખ્યા ગુલશ્ચ ॥ ૧ ॥

છાયાદિકેના અનુક્રમે આઠ આઠ ગણા કરવાથી માપ થાય છે. આઠ છાયા એક અણુ, આઠ અણુ એક રેણુ, આઠ રેણુ એક કેશાગ્ર, આઠ કેશાગ્ર એક લીક્ષા, આઠ લીક્ષા એક યૂકા, આઠ યૂકા એક આડા જવ, આઠ આડા જવ એક આંગળ તેવા ચોવીસ આંગળ એક હસ્ત. (જિન સંખ્યા પ્રમાણે)

॥ આંગળથી પ્રમાણે ॥

૧ આંગળ ૧ માત્રા, ૨ આં. કળા, ૩ આં. પર્વ, ૪ આં. સુષ્ટી, ૫ આં. તલ, ૬ આં. કરપાદ (૦ ગજ) ૭ આં. દૃષ્ટિ, ૮ આં. તૂણી, ૯ આં. પ્રાદેશ, ૧૦ આં. શય-તાલ, ૧૧ આં. ગોકર્ણ, ૧૨ આં. વિસ્તતી, ૧૪ આં. અનાહપદ, ૨૧ આં. રત્ની, ૨૪ આં. અરત્ની-એક ગજ, ૪૨ આં. ક્ષિકુ, ૮૪ આં પુરૂષ, ૯૬ આં. ધનુષ્ય અથવા દંડ. ૧૦૦૦ ધનુષ્ય કોષ. ૨ કોષ ગચ્ચુતિ, ૨ ગચ્ચુતિ જોજન.

॥ હસ્તના ત્રિવિધ પ્રમાણે ॥

જ્યેષ્ઠં ચાષ્ટયવૈઃ પ્રોક્તં મધ્યમં સપ્તર્થિયવૈ ।

સ્યાત્કનિષ્ઠં ષટ્ યવૈ સ્તચતુર્વિંશતિભિઃ કરઃ ॥ ૨ ॥

આઠ યવનો એક આંગળ તે જોઈ, સાત યવનો એક આંગળ તે મધ્યમ અને છ યવનો એક આંગળ તે કનિષ્ઠ આ પ્રમાણે ચોવીસ આંગળનો હસ્ત.

નગર ગ્રામ શેટાદીન્ ક્રોશાદિ યોજનાદિકમ્ ।

વનોપવન માર્ગાદીન્ જ્યેષ્ઠ હસ્તેન માપયેત્ ॥ ૩ ॥

નગર, ગામ, ખેટ, (ખેડુતને રહેવાનું ગામડું), કોશ અને યોજન, વન-ઉપવન (બાગ), માર્ગ. આદિ જ્યેષ્ઠગજથી માપવા.

પ્રાસાદ પ્રતિમાલિંગ્ જગતી પીઠ મંડપાન્ ।

રાજા નિવાસ હમ્યાણિ મધ્ય માનેન માપયેત્ ॥ ૪ ॥

દેવપ્રાસાદ, પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, રાજ્યપ્રાસાદ અને ગૃહો મધ્યમ ગજથી માપવા.

શય્યાસને ચયાનાનિ છત્ર સિંહાસનાદિકમ્ ।

શસ્ત્રાર્થ કૂપ પાત્રાણિ કનિષ્ઠેન ચ માપયેત્ ॥ ૫ ॥

શય્યા (પલંગ-ખાટલો), આસન યાન (મ્યાના પાદખી), છત્ર, સિંહાસન, શસ્ત્રો, કુવા આદિ જળપાત્ર કનિષ્ઠ ગજથી માપવા.

ઉત્તમા મધ્યમાધમં ત્રિવિધો માન નિર્ણયઃ ।

ન્યુનાધિકે કૃતે હસ્તે દોષં સ્યાચ્ચ મહામયમ્ ॥ ૬ ॥

ઉત્તમ મધ્ય અને કનિષ્ઠ એ ત્રણ પ્રકારનું માન બાણુલું. કહેલ પ્રમાણથી નાનો અથવા મોટો હસ્ત વાપરે તો દોષ અને મહાલય ઉપજે.

આયજ્યયાંશકા ઋક્ષં તારા ચંદ્ર બલં ગૃહે ।

જીવિતં મરણં જ્ઞેયં વાસ્તુ વિજ્ઞાન પૂર્વકમ્ ॥ ૭ ॥

આય, વ્યય, અંશક, નક્ષત્ર, તારા ચંદ્રબલ અને આયુષ્ય એ ગૃહ આદિ વાસ્તુ-કર્મમાં જ્ઞાનપૂર્વક બેવું.

માન દેવં ગૃહાદિ ભૂપસદને શાસ્ત્રોક્ત હસ્તેન તત્ ।

ગૈહે કર્મકસ્ય નાથ કરતઃ સ્યાત્તાર્ણ છાદ્યે ગૃહે ॥ ૮ ॥

આયો દંડ કરાંગુલાદિ મપિતો સ્તંગુલેરશતં ।

ક્ષેત્રસ્યાપ્યનુમાનતોપિ નગરે દંડે ન માનં પુરે ॥ ૯ ॥

દેવમંદિર અને રાજના ઘર વિષે શાસ્ત્રમાં કહેલા હસ્ત વડે માપ કરવું અને સાધારણ લોકના ઘરનું માપ શિલ્પીના હાથે કરવું. પણ ધાસ અને પાંદડાની છાદવાળા ઘરનું માપ ઘરધણીના હસ્તથી લેવું. દંડ હસ્ત તથા આંગળથી માપ કરીને ગણતરી પ્રમાણે આય મેળવવા પણ નગર અને પુરનું ક્ષેત્રક્ષેત્ર દંડથી કાઢવું.

યાવદ્ ભૂરિગુણં દ્વિ સ્ફુરતિ તત્ત્વાવદ્વિચાર્યં કરે ।

શ્રેતૈર્નો તનુયાદિ હાં ગુલ મુલં ક્ષિપ્ત્વા વિદ્યાયાથવા ॥ ૧૦ ॥

પોતાના અંતઃકરણને આનંદ આપે એવું ઘણા શુભ ગુણવાળું જ્યાં સુધી લંબાઈ ને પહોળાઈમાં હસ્તોના માપથી જ આયાદિક આવે ત્યાં સુધી હાથથી જ ગણતરી કરવી. પરંતુ તેમ ન મળે તેા લંબાઈ-પહોળાઈમાં આંગળો ઉમેરી અથવા ઘટાડીને ક્ષેત્રફળ કાઢી આયાદિ મેળવવા.

પાષાણે પૂર્ણ મેહાનિ મિતિર્મધ્યે તુણ્ણિકા ।

મૃતિકા ગર્ભ માત્રેણ વિજ્ઞેયા નાઞ્ચ સંશયઃ ॥ ૧૧ ॥

પાષાણના ગૃહાદિને બહારથી, ઇંટના (વાસ્તુ આદિને) ઓસારના મધ્યેથી અને માટીના કામને અંદરના ભાગથી ગણવું. એમાં સંશય કરવો નહિ.

કાષ્ટ પાષાણયોર્ચાહ્યા મિષ્ટકાર્યાં તદર્ધકમ્ ।

મૃતિકા ગર્ભ માત્રં ઇતિ પ્રાહ પરાશરઃ ॥ ૧૨ ॥

લાકડા અને પાષાણને બહારથી, ઇંટને અર્ધ ઓસારે અને માટીને અંદરથી ક્ષેત્ર ગણવું તેમ પારાશરનો મત છે.

પ્રાસાદે મિત્તિ સંયુક્તો ગૃહે મિતિસ્તુ વાહ્યતઃ ।

કર્ત્તવ્યો મંડપે યુક્તો જગત્યા યામ એવ ચ ॥ ૧૩ ॥

પ્રાસાદને ભીતિ સહિત, ગૃહોને ભીત વગર, મંડપ તથા જગતીને ભીતિ સહિત ગણવું.

પ્રમાણં કુમ્ભકે મૂલે નાસિકે મિતિ વાહ્યતઃ ॥ ૧૪ ॥

ભીતની બહાર પુણે કુભના મૂળમાં પ્રમાણ બાણવું.

પ્રાસાદને મેળવવાના એકવિંશ અંગો ૧ ક્ષેત્રફળ, ૨ આય, ૩ નક્ષત્ર, ૪ નક્ષત્ર-ગણ, ૫ અંદ્ર, ૬ નક્ષત્રવૈર, ૭ વ્યય, ૮ તારા, ૯ નાડી, ૧૦ રાશિ, ૧૧ રાશિવૈર, ૧૨ નામાક્ષર, ૧૩ અંશક, ૧૪ ભગ્ન, ૧૫ તિથિ, ૧૬ વાર, ૧૭ કરણ, ૧૮ યોગ, ૧૯ વર્ગ, ૨૦ તરવ, ૨૧ આયુષ્ય.

૧ ક્ષેત્રફળ ચોરસ :- લંબાઈ ગજ અને પહોળાઈ ગજના ગુણાકાર કરતા જે આવે તે ચોરસનું ક્ષેત્રફળ બાણવું.

૨ ગોળનું ક્ષેત્રફળ :- લંબાઈ પહોળાઈ તે વ્યાસ કહેવાય. વ્યાસને ત્રણગણું કરવું. તેમાં સાતમો ભાગ ઉમેરવો (વ્યાસનો) તે પરિઘ થયું. તેને અર્ધું કરવું અને વ્યાસને અર્ધું કરી બન્નેનો ગુણાકાર કરવો જે આવે તે ગોળનું ક્ષેત્રફળ બાણવું. સમસ્ત પરિઘને વ્યાસના ચોથા ભાગે ગુણવાથી પણ ગોળનું ક્ષેત્રફળ આવે.

૩ અષ્ટાંશનું ક્ષેત્રફળ :-લંબાઈ પહોળાઈનો ગુણાકાર કરવો. તેમાંથી છઠ્ઠો ભાગ બાદ કરવો અને છઠ્ઠા ભાગનો અડતાલીશમો ભાગ બાદ કરવો, બાકી રહે તે અષ્ટાંશનું ક્ષેત્રફળ બાબુવું.

૪ ષષ્ટાંશ ક્ષેત્રફળ :-લંબાઈ પહોળાઈનો ગુણાકાર કરી તેમાંથી છઠ્ઠો ભાગ હિન કરવો બાકી રહે તે ષષ્ટાંશનું ક્ષેત્રફળ બાબુવું.

૫ ષોડાંપનું ક્ષેત્રફળ :-લંબાઈ પહોળાઈનો ગુણાકાર કરી તેમાંથી છઠ્ઠો ભાગ તથા છઠ્ઠા ભાગનો ચૌદમો ભાગ બાદ કરવો. બાકી રહે તે સોળાંશનું ક્ષેત્રફળ બાબુવું.

૬ ત્રિકોણ ક્ષેત્રફળ:-એક ભાગની લંબાઈ પુરા છેડા સુધી લેવી અને બીજા ભાગની લંબાઈના અર્ધ ભાગ કરી બન્નેનો ગુણાકાર કરવો. જે આવે તે ત્રિકોણનું ક્ષેત્રફળ બાબુવું.

૭ અર્ધ ચંદ્ર ક્ષેત્રફળ :-લંબાઈ ને પહોળાઈનો ગુણાકાર કરવો. તેમાંથી ચોથો ભાગ હિન કરવો, બાકી રહે તે અર્ધચંદ્ર ક્ષેત્રનું ક્ષેત્રફળ બાબુવું.

૨-આયાધિકાર

ધામસ્ય દીર્ઘતોવ્યાસ ગુણય ચાષ્ટ ભાજિતે ।

ધ્વજાદિનં શેષમાયં લભ્યતે નાત્ર સંશયઃ ॥ ૧૫ ॥

ક્ષેત્રની લંબાઈ પહોળાઈને ગુણી આઠે ભાગવા, જે શેષ વધે તે ધ્વજાદિ આપે બાબુવા તેમાં શંકા નહિ.

ધ્વજો ધૂમ્ર સ્તથા સિંહઃ શ્વાનો વૃષ સ્વરોગજઃ ।

ધ્વાંક્ષ ચૈવ સમદ્રષ્ટાઃ પ્રાચ્યા દિશુ પ્રદક્ષિણાઃ ॥ ૧૬ ॥

૧ ધ્વજ, ૨ ધુમ્ર, ૩ સિંહ, ૪ શ્વાન, ૫ વૃષ, ૬ ખર, ૭ ગજ, ૮ ધ્વાંક્ષ એ આઠ આય પૂર્વ આદિ દિશાએથી અનુક્રમે પ્રદક્ષિણાએ સામસામી દષ્ટિ કરીને રહેલ છે.

ધ્વજઃ સિંહો વૃષગજૌ શસ્યન્તે સુર વેશ્મનિ ।

અધમાનાં સ્વરધ્વાઙ્ગ ધૂમ્રશ્વાનઃ સુસ્વાવહા ॥ ૧૭ ॥

ધ્વજઃ પ્રાયઃ કૃતયુગે ત્રેતાયાં સિંહ એવ ચ ।

દ્વાપરે વૃષ બાહુલ્યં ગજ એવ કલૌ યુગે ॥ ૧૮ ॥

દેવપ્રાસાદોમાં ધ્વજ, સિંહ, વૃષ ને ગજ ઉત્તમ છે. અધમ લોકોને ત્યાં ખર, ધ્વાંક્ષ ધૂમ્ર તથા શ્વાન સુખકારી છે. ધ્વજ આય વિશેષે સત્યયુગે ત્રેતાયુગમાં સિંહ આય, દ્વાપરે ઘણું કરીને વૃષ આય અને કલિયુગે ગજ આય શ્રેષ્ઠ છે.

કલ્યાણં કુરુતે સિંહો નૃપાણાં ચ વિશેષતઃ ।

ધ્વજઃ પ્રશસ્યતે વિપ્રૈર્વૃષો વૈશ્યે મુદાહૃતઃ ॥ ૧૯ ॥

ઉત્તરોત્તર માહ્યાતાશ્ચતુર્વર્ણં ફલપ્રદાઃ ।

ધ્વજે ચૈવાર્થ લાભશ્ચ ધ્રુમે સંતાપ એવ ચ ॥ ૨૦ ॥

રાજ્યપ્રાસાદોમાં સિંહાય વિશેષ કલ્યાણકારી છે. બ્રાહ્મણના ઘર વિષે દેવળય, વૈશ્યના ઘર વિષે વૃષાય, ક્ષુદ્રના ઘર વિષે ગળય એમ ઉત્તરોત્તર ચારે વર્ણને ક્ષણદાયક બ્રહ્મવા. દેવળય અર્થે લાભ આપનાર, ધ્રુમાય સંતોષકારક છે.

॥ હસ્ત પ્રમાણ ॥

યવ	અંગુલ	હસ્ત	હસ્ત	ઉપયોગ
		અંગુલ	પ્રમાણ	
૮	૧	૨૪	૧ જેઠ	નગર, ગ્રામ, ખેટ, કોશ, યોજન, વન, ઉપવન, માર્ગ આદિ જેઠ ગજે માપવા.
૭	૧	૨૪	૧ મધ્યમ	દેવપ્રાસાદ, પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, રાજ્યપ્રાસાદ અને ગૃહો મધ્યમ ગજથી માપવા.
૬	૧	૨૪	૧ કનિષ્ઠ	શય્યા, આસન, યાન, (મ્યાના પાલખી) છત્ર, સિંહાસન, શસ્ત્રો, કુવા આદિ જગાશયો, કનિષ્ઠ ગજથી માપવા.

॥ આયાદિ અંગ ગણિત અંગો સ્થાન ॥

પાષાણુ, કાષ્ટ	બહારના ખુણે આયાદિ અંગો મેળવવા.
પ્રાસાદ, જગતી, મંડપ,	
ઈંટના ગૃહને	આંસારના મધ્યે આયાદિ અંગો મેળવવા.
માટીના ગૃહને	અંદરના ભાગમાં આયાદિ અંગો મેળવવા.

॥ આયાદિ સ્થાન ॥

આય	દિશા	શુભ સ્થાનો
૧ દેવજ	પૂર્વ	બ્રાહ્મણના ઘરે, પ્રાસાદ, પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, વેદી, કુંડ, શુચિ, દેવળ, છત્ર, ચામર, વાવ, કુવા. તળાવ, કુંડ આદિ જગાશયે અને દેવજ દેવજકુંડ રાખવાનું સ્થાન, દેવપીઠિકા, વસ્ત્ર, અલંકાર આદિ આલૂષણો કેચુર, મુકુટ આદિ સ્થાને દેવજ આય આપવો શુભ છે.

- ૨ ધૂમ્ર અગ્નિ અગ્નિ કર્મ ઉપર હવનારને ત્યાં યજ્ઞશાખા, રસોઈઘર, હોમ-કુંડ અને હોમ કરવાના ઘરમાં ધૂમ્રાય દેવો.
- ૩ સિંહ દક્ષિણ સમસ્ત આયુષો રાખવાના સ્થાને, રાજ્યમહેલમાં, રાજ્ય સિંહાસને, સિંહદ્વારે સિંહાય આપવો અને ક્ષત્રીઓના ઘરે શુભ છે.
- ૪ શ્વાન નૈઋત્ય મ્લેચ્છ ભતિના ઘરે, શ્વાન ઉપર આજીવિકા કરનારને ત્યાં, ચાંડાલના ઘરે તથા અશુદ્ધ સંડાસ વિગેરે સ્થળે શ્વાનાય દેવો શુભ છે.
- ૫ વૃષ પશ્ચિમ વેપાર કરનારને ત્યાં, દુકાને તથા ઘરે, ભોજન પાત્ર તથા મંડપે, અશ્વશાળા, ગૌશાળા અને ગોવાળના ઘરે વૃષાય દેવો શુભ છે.
- ૬ ખર વાયવ્ય વણકરને ત્યાં જત્ર આદિ સ્વર નીકળે તેવા વાજત્રને કલાલ, ધોળી અને ગધેડા ઉપર આજીવિકા કરનારને ત્યાં ખરાય શુભ છે.
- ૭ ગજ ઉત્તર હસ્તિશાલા, પાલખી, સુખપાલ, રથ, પલંગ, તંબુ, વહાણ, કોચ, રાણીવાસ, પેંડાર આદિના ઘરે (ઢોર ચારનાર) ક્ષુદ્રના ઘરને વિષે, ક્રિડા ગૃહમાં ગજાય દેવો.
- ૮ ધ્વાંક્ષ ઇશાન સંન્યાસીઓના મઠે, યત્રશાલાએ, જિનશાલાએ અને શિલ્પ કર્મ કરનારને ઘરે ધ્વાંક્ષાય દેવો.

કુટનોટ

આય વ્યયાંશકા ઋક્ષં તારા ચન્દ્ર બલં ગૃહે ।

જીઘ્ઠિતં મરણં જ્ઞેયં વાસ્તુ વિજ્ઞાન પૂર્વકમ્ ॥ ૧ ॥

આય, વ્યય, અંશક, નક્ષત્ર, તારા, ચંદ્રબલ, આયુષ્ય, ગૃહે વાસ્તુ વિજ્ઞાનપૂર્વક જ્ઞેવા.

નગરે વા પુરે જ્ઞેવ માનં દષ્ટૈર્વિધીયતે ।

વાસ્તુ દષ્ટ્વ ઇતિ પ્રોક્તં સોઽથ વૈ વાસ્તુ મહ્ત્યાયા ॥ ૨ ॥

નગર તથા પુરે ઠંડથી ગણિત વિધિવત્ કરવું ચાર હસ્ત ઉપરના ગૃહાદિને હસ્તથી ગણિત કરવું.

અતુર્હસ્તં ચ યત્ક્ષેત્ર મગુહ્લૈશ્ચ ફલપ્રદમ્ ।

વસ્થાગુહ્લૈશ્ચ ક્ષેત્રં તુ પાર્દૈર્વા પ્રતિ શોચયેત્ ॥ ૩ ॥

ચાર હસ્તના ક્ષેત્રને અંગુલથી ગણિત ફલદાયક છે. અંગુલાદિ ક્ષેત્રને પા અંગુલ અથવા ચવથી ગણિત શોષન કરવું.

પાર્દૈર્વાપિ યદૈર્વાપિ ગૃહક્ષેત્રાનુસારતઃ ।

તૃણઋત્વે સ્વામિહસ્તૈર્હર્માદૌ કર્મિ હસ્તતઃ ॥ ૪ ॥

अंक	नक्षत्र	मूलशशि	गण	चंद्र	व्यथ	नक्षत्र	वैर	धानि	धानि	वैर	नाडी
१	अश्विनी	१७	देव	उत्तर	१	उ. श.		अश्व	मंडिष		आद्य
२	भरणी	७	मनुष	उत्तर	२	स्वाती		उस्ती	सिंछ		मध्य
३	कृतिका	२४	राक्षस	पूर्व	३	०		अण	कपिमृग		अंत्य
४	रोहिणी	१४	मनुष	पूर्व	४	उ. पा.		सर्प	नकुल		अंत्य
५	मृगशीर्ष	४	देव	पूर्व	५	०		सर्प	नकुल		मध्य
६	आर्द्रा	२१	मनुष	पूर्व	६	०		श्वान	कपि		आद्य
७	पुनर्वसु	११	देव	पूर्व	७	श्रवण		भार्ग्वर	भूषक		आद्य
८	पुष्य	१	देव	पूर्व	८	अश्लेषा		अण	कपिमृग		मध्य
९	अश्लेषा	१८	राक्षस	पूर्व	९	पुष्य		भार्ग्वर	भूषक		अंत्य
१०	मघा	८	राक्षस	दक्षिण	२	०		भूषक	भार्ग्वर		अंत्य
११	पू. शत्रुघ्न	२५	मनुष	दक्षिण	३	८		भूषक	भार्ग्वर		मध्य
१२	उ. शत्रुघ्न	१५	मनुष	दक्षिण	४	अश्विनी		गाय	व्याघ्र		आद्य
१३	उस्त	५	देव	दक्षिण	५	त्रिना		मंडिष	अश्व		आद्य
१४	त्रिना	२२	राक्षस	दक्षिण	६	उस्त		व्याघ्र	गौ		मध्य
१५	स्वाति	१२	देव	दक्षिण	७	भरणी		मंडिष	अश्व		अंत्य
१६	विशाखा	२	राक्षस	दक्षिण	८	ज्येष्ठा		व्याघ्र	गौ		अंत्य
१७	अनुराधा	१६	देव	पश्चिम	१	०		मृग	अण		मध्य
१८	ज्येष्ठा	६	राक्षस	पश्चिम	२	विशाखा		मृग	अण		आद्य
१९	मूग	२६	राक्षस	पश्चिम	३	०		श्वान	कपि		आद्य
२०	पू. पाढा	१६	मनुष	पश्चिम	४	०		कपि	श्वान		मध्य
२१	उ. पाढा	६	मनुष	पश्चिम	५	रोहिणी		नकुल	सर्प		अंत्य
२२	श्रवण	२३	देव	पश्चिम	६	पुनर्वसु		कपि	श्वान		अंत्य
२३	धनिष्ठा	१३	राक्षस	पश्चिम	७	०		सिंछ	उस्ति		मध्य
२४	सतलिषा	३	राक्षस	उत्तर	८	०		अश्व	मंडिष		आद्य
२५	पू. भाद्रपद	२०	मनुष	उत्तर	१	०		सिंछ	उस्ति		आद्य
२६	उ. भाद्रपद	१०	मनुष	उत्तर	२	०		गौ	व्याघ्र		मध्य
२७	रेवती	२७	देव	उत्तर	३	०		गण	सिंछ		अंत्य

कुटनोट यालु

ग्रहक्षेत्रानुसार—या अंशुले अने धवे गलित करवुं. तृण जंढना ग्रहने स्वामीना उस्तथी अने ग्रहने काम करनारना उस्तथी गलित करवुं.

राजवेदम पुरादीनां वापी कृपादिकस्य च ।

प्रासादेषु च देवानां शास्त्र हस्ते न केवलम् ॥ ५ ॥

राज्ये प्रासाद, नगर, वाग, कुत्रा, आदि अने देवप्रासादने शास्त्र उस्तथी केवण भाषवुं.

—आयाधिकार अराजितपृकडा.

सिंहे च विपुला भोगाः कल्हः श्वाने सदा भवेत् ।
 धन धान्यं वृषेचैव स्त्रीमरणं तु रासभे ॥ २१ ॥
 गजे भद्राणि पश्यन्ति ध्वाङ्क्षे च मरणं ध्रुवम् ।
 स्वस्य स्थाने स्थिताः सर्वे सर्वदा शुभकारकाः ॥ २२ ॥

सिंहाय अथाग लोग आपनार छे. श्वानायथी सदा क्लेश रहि. वृषाय धन धान्यने आपे. पशाय आपवाथी स्त्रीतुं मरण्ण थाय. गज्जय कल्याणकारक छे. ध्वांक्षायथी निश्चय मरण्ण थाय. पोतपोताना स्थाने आपवाथी सर्वे आयो शुभकारक छे.

प्रासाद प्रतिमा लिङ्गे जगती पीठ मंडपे ।
 वेदि कुण्ड शुचिचैव पताका छत्र चामरे ॥ २३ ॥
 वापी कूप तडागानां कुण्डानां च जलाशये ।
 ध्वजोच्छ्रयस्य संस्थाने ध्वजं तत्र निवेशयेद् ॥ २४ ॥
 आसने देव पीठेषु वस्त्रालंकार भूषणे ।
 केयूर मुकुटाद्यं च निवेशयेच्च ध्वजंशुभः ॥ २५ ॥

प्रासाद प्रतिमा लिङ्गे तेमज्ज जगती पीठ मंडप वेदी कुंड शुचि ध्वज, छत्र, आमर, पाव, कुवा, तणाव, कुंड आदि जलाशये ध्वजकुंड (ध्वज राखवानुं स्थान) ते स्थाने ध्वजभय देवो जेसवाना आसने देवपीठिका वस्त्र अलंकार आदि आभूषण्णे केयूर मुकुट आदिने ध्वजय देवो शुभ छे.

अग्नि कर्मसु सर्वेषु होम शाला महानसे ।
 धूमोऽग्नि कुण्ड संस्थाने होम कर्म गृहेऽपिवा ॥ २६ ॥

अग्नि कर्म उपर जवनारने त्यां होमशाला, रसोर्ध घर, होम कुंड तथा होम करवाना घरमां धूम्राय देवो.

आयुधानां समस्तानां नृपाणां भवनेषु च ।
 नृपासने सिंहद्वारे सिंह तत्र निवेशयेत् ॥ २७ ॥

समस्त आयुधो राखवाना स्थाने, राजना मछेले, राज्ज्य सिंहासने, सिंहा द्वारे सिंहाय आपवो.

श्वानश्च म्लेच्छजातौ ज गेहे श्वानोप जीविताम् ।
 तथा चाऽशुद्ध संस्थाने प्रशस्त श्वानको मतः ॥ २८ ॥

શ્વાનાય મ્હેચ્છ જાતીના ઘરે, શ્વાન ઉપર આજીવિકા કરનારને ત્યાં, ચાંડાલ તથા અશુદ્ધ (સંડાસ વિગેરે સ્થળે) એટલા સ્થળે શ્વાનાય દેવો શ્રેષ્ઠ છે.

વળિકર્મસુ સર્વેષુ મોહ્ય પાત્રેષુ મળ્દપે ।

વૃષસ્તુરજ્જ શાલાયાં ગોશાલાયાં ચ ગોકુલે ॥ ૨૯ ॥

વેપાર કરનારની દુકાને તથા ઘરે, ભોજનપાત્ર તથા મંડપે, અશ્વશાળા, ગૌશાળા અને ગોવાળના ઘરને વિષે વૃષાય દેવો.

તત વિતતાદિ સ્વરે વાદિત્રે વિવિધે તથા ।

કુલાલ રજકાદીનાં સ્વરો ગર્દભ જીવિનામ્ ॥ ૩૦ ॥

વણકરોને ત્યાં, જંત્ર આદિ સ્વર નીકળે તેવા વાજંત્રને, કલાલ ધોળી અને ગધેડા ઉપર આજીવિકા કરનારના ઘરને વિષે ખરાય દેવો.

ગજશ્ચ ગજશાલાયાં યાન જ્ઞમ્પાનયોરથે ।

શય્યાયાં શિલ્પિકાયાં ચ ગજમુદ્રા ચતુષ્કતઃ ॥ ૩૧ ॥

અન્તઃપુરે ગૃહે પ્રોક્તઃ પિષ્ઠાં વોસ્પાદિકોઽશ્વઃ ।

અન્યોપસ્કર કાદૌ ચ મદનાગારકે ગજઃ ॥ ૩૨ ॥

હસ્તિશાળા, પાલખી, સુખપાલ, રથ, પલંગ, તંબુ, વહાણ, કોચ, રાણીવાસ, પેંડાર (ઢોર ચારનાર) આદિના ઘરે શુદ્રના ઘરને વિષે અને ક્ષીડા ગૃહમાં ગભ્ય દેવો.

મટેષુ યંત્રશાલાષુ જિન શાલાદિ કેષુ ચ ।

ધ્વાજ્જ કલ્યાણ કૃષ્ણેવ શિલ્પકર્મોપજીવિનામ્ ॥ ૩૩ ॥

સંન્યાસીઓના મટે, યંત્રશાલાએ, જિનશાળાએ અને શિલ્પ કર્મ કરનાર શિલ્પીઓના ઘરોમાં ધ્વાંક્ષાય કલ્યાણકારી છે.

સ્વકે સ્વકે વૈસ્થાને ચ સર્વે કલ્યાણકારકાઃ ।

મિત્ર સ્નેહાનુગાર્થેવ તે સર્વે કલ્યાણકારકાઃ ॥ ૩૪ ॥

આઠે આયો પોતપોતાના અનુકૂળ સ્થાને કલ્યાણકારી છે. એક બીજાની પરસ્પર સ્નેહ અને મૈત્રી બેઈ આપવાથી સર્વ પ્રકારે હિત અને અમનાઓને સફળ કરનાર છે.

વૃષ સ્થાને ગર્જદઘાત્ સિંહં વૃષમ હસ્તિનોઃ ।

ધ્વજઃ સર્વેષુદાતવ્યો વૃષા નાઽન્યત્ર દીયતે ॥ ૩૫ ॥

વૃષાયના સ્થાને ગભ્ય દેવો પણ વૃષાય તથા ગભ્ય સિંહાય સાથે ન દેવો. ધ્વજાય સર્વ સાથે દેવો પણ વૃષાય બીજે ન દેવો.

पूर्वे च ध्वजंदद्यात् धूम्रं चैवाग्नि संस्थिता ।
 याम्यायां च तथा सिंहं नैऋत्ये श्वान मेवच ॥ ३६ ॥
 पश्चिमायां वृषदद्यात् वायव्ये खर मुच्यते ।
 उत्तरे च गजं दद्यात् इशाने ध्वाङ्गं मेव च ॥ ३७ ॥

ધ્વજનય પૂર્વ દિશામાં, ધૂમ્રાય અગ્નિકોણમાં, સિંહાય દક્ષિણ દિશામાં, શ્વાનાય નૈઋત્ય કોણમાં, વૃષાય પશ્ચિમ દિશામાં, ખરાય વાયવ્ય કોણમાં, ગભ્ય ઉત્તર દિશામાં, ધ્વાંક્ષાય ઇશાન કોણમાં આ રીતે આઠે દિશામાં આઠ આયો રહેલા છે તે દિશાના તે અધિપતિ છે.

सर्वे तु सिंहग्रीवाश्च प्रबलाश्च महोत्कटाः ।
 महा गुणेश्वराः प्रोक्ताः अष्टदिक् क्षेत्रपालकाः ॥ ३८ ॥
 वास्तुकर्मसु सर्वेषु चाष्टात्रायादि संपदः ।
 पूजिताः प्रति पूज्यंते निर्विघ्नं च पदे स्थिताः ॥ ३९ ॥

સર્વે આયોનું સિંહ બેધુ ગળું છે. ઘણા પ્રબળ તેજસ્વી અને મોટા ગુણવાન છે. આઠે દિશામાં ક્ષેત્રપાલ તરીકે રહેલ છે. સર્વ પ્રકારના વાસ્તુકર્મોમાં આ આઠ આયોનું પૂજન કરવાથી પોતાના સ્થાનમાં રહી નિર્વિઘ્ન કામની સમાપ્તિ કરાવી મનોરથો સફળ કરે છે.

૩-નક્ષત્રાધિકાર

आयानां यत्तु क्षेत्रं च गुणितव्यं प्रतिष्ठयेत् ।
 तत्क्षेत्रस्य फलं साध्यं गुणितं दैर्घ्यं विस्तरैः ॥ ४० ॥
 फलेचाष्ट गुणे तस्मिन् सप्तविंशति भाजिते ।
 यच्छेषं लभ्यते तत्र नक्षत्रं तद्गृहस्य च ॥ ४१ ॥

હાંબાઈ અને પહોળાઈને ગુણવાથી ક્ષેત્રફળ સિદ્ધ થાય, તેને આઠે ગુણી સત્તાવીશે ભાગવાથી જે શેષ રહે તે ગૃહનું નક્ષત્ર બાણવું.

બીજી રીત

आयामं क्षेत्रं संभूतं विस्तारं गुणयेद्य ।
 सप्तविंशतिरेज्जागं शेषं स्यात्फलं निश्चयः ॥ ४२ ॥

ક્ષેત્રની હાંબાઈ અને પહોળાઈને ગુણી સત્તાવીશે ભાગવા. શેષ રહે તે ફળ નક્કી બાણવું. જે ફળ આવ્યું તે નક્ષત્રની મૂળ રાશિ બાણવી.

મૂળરાશિ.	૧૭	૭	૨૪	૧૪	૪	૨૧
નક્ષત્ર.	૧ અશ્વિની. ૨ ભરણી. ૩ કૃતિકા. ૪ રોહિણી. ૫ મૃગશીર્ષ ૬ આર્દ્રા					
મૂળરાશિ.	૧૧	૧		૧૮	૮	૨૫
નક્ષત્ર.	૭ પુનર્વસુ. ૮ પૂષ્ય. ૯ અશ્લેષા. ૧૦ મઘા. ૧૧ પૂર્વાશ્લેષુન.					
મૂળરાશિ.	૧૫	૫	૨૨	૧૨		૨
નક્ષત્ર.	૧૨ ઉત્તરાશ્લેષુન. ૧૩ ડસ્ત. ૧૪ ચિત્રા. ૧૫ સ્વાતિ. ૧૬ વિશાખા.					
મૂળરાશિ.	૧૯	૯	૨૬	૧૬		૬
નક્ષત્ર.	૧૭ અનુરાધા. ૧૮ જ્યેષ્ઠા. ૧૯ મૂળ. ૨૦ પૂર્વાષાઢા. ૨૧ ઉત્તરાષાઢા.					
મૂળરાશિ.	૨૩	૧૩		૩		૨૦
નક્ષત્ર.	૨૨ શ્રવણ. ૨૩ ધનેષ્ઠ. ૨૪ સતતારા. ૨૫ પૂર્વાભાદ્રપદ.					
મૂળરાશિ.	૧૦	૨૭				
નક્ષત્ર.	૨૬ ઉત્તરાભાદ્રપદ. ૨૭ રેવતિ.					

ઉપર આવેલ શેષ તે મૂળરાશિ આવી. મૂળરાશિ સત્તાવીશ નક્ષત્રમાંથી દશ હીન કરવાથી ૧૭ અશ્વિની તેમ દરેક આંકમાંથી દશ દશ હીન કરતા જવું અને શેષ ઓછી રહે તો સત્તાવીશ ભેળવવાં પછી દસ બાદ કરવા એ રીતે મૂળરાશિ ઉત્પત્તિ થાય.

ફલેચાષ્ટ ગુણે તસ્મિન્ સપ્તવિંશતિ ભાજિતે ।

યચ્છેષં લભ્યતે તત્ર નક્ષત્રં તદ્ ગૃહેષુ ચ ॥ ૪૩ ॥

મૂળરાશિને આઠે ગુણી સત્તાવીશે ભાગતા જે શેષ આવે તે ગૃહ આદિનું નક્ષત્ર બાણુવું.

૪-નક્ષત્ર ગણાધિકાર

દેવનૃ રાક્ષસાનાં ચ નક્ષત્રાણાં ત્રિધાગણઃ ।

યસ્યયસ્યાડનુગા મૈત્રી વૈરંસ્યાન્ચ પરસ્પરમ્ ॥ ૪૪ ॥

દેવ, મનુષ્ય અને રાક્ષસ એ નક્ષત્રના ત્રણ પ્રકારના ગણુ છે. પ્રયત્ને કરીને મરણુ, અનુરાગ મૈત્રી, વૈર, પરસ્પર બેવા.

સ્વગુણે પરમ પ્રીતિ મધ્યમા દૈવ માનુષે ।

મર્ત્ય રાક્ષસ યો મૃત્યુઃ કલહો દેવ રાક્ષસોઃ ॥ ૪૫ ॥

એક જ ગણુ હોય તો પરમ પ્રીતિ, મનુષ્ય અને દેવગણુ હોય તો મધ્યમ, મનુષ્ય અને રાક્ષસગણુ હોય તો મૃત્યુ, દેવ અને રાક્ષસગણુ હોય તો કલેશ રહે.

नव देव गणाः प्रोक्ता मानुषा नव कीर्तिताः ।

नव रक्षो गणाश्चैव नक्षत्राणां त्रिधा गणः ॥ ४६ ॥

नव नक्षत्र देवगणा ऋषुवा, नव मनुष्यागणा, नव राक्षस गणा ये प्रभाण्डे नक्षत्रनां त्रयु गणु ऋषुवा.

कृतका मघा विशाखा अश्लेषा शततारका ।

चित्रा युक्ता धनेष्टा च ज्येष्ठा मूलं च राक्षसाः ॥ ४७ ॥

१ कृत्तिका, २ मघा, ३ विशाखा, ४ अश्लेषा, ५ शततारा, ६ चित्रा, ७ धनेष्ठा, ८ ज्येष्ठा, ९ मूल. ये नव राक्षसगणु ऋषुवा.

मृगशिखिनी रेवती च हस्त स्वातिः पुनर्वसु ।

पुष्यानुराधा श्रवण एते देवगण स्मृतः ॥ ४८ ॥

१. मृगशिखि, २. अश्विनी, ३. रेवती, ४. हस्त, ५. स्वाति, ६. पुनर्वसु, ७. पुष्य, ८. अनुराधा. ९. श्रवण. ये नव देवगणु ऋषुवा.

॥ नक्षत्र जलु ॥

देवः—मृगशिखि, अश्विनी, रेवती, हस्त, स्वाती, पुनर्वसु, पुष्य, अनुराधा, श्रवण.

मनुष्य—भरणी, पूर्वाषाढा, पूर्वाश्रवण, पूर्वाभाद्रपद, उत्तराषाढा, उत्तराश्रवण, उत्तराभाद्रपद, आर्द्रा, रोहिणी.

राक्षसः—कृत्तिका, मूण, अश्लेषा, मघा, चित्रा, विशाखा, धनिष्ठा, सतलिषा, ज्येष्ठा.

॥ अंद्राधिकार द्विकु ॥

पूर्वः— १ कृत्तिका, २ रोहिणी, ३ मृगशिखि, ४ आर्द्रा, ५ पुनर्वसु, ६ पुष्य, ७ अश्लेषा,

दक्षिणः— १ मघा, २ पूर्वा श. ३ उत्तरा श. ४ हस्त, ५ चित्रा, ६ स्वाती, ७ विशाखा.

पश्चिमः— १ अनुराधा, २ ज्येष्ठा, ३ मूण, ४ पूर्वाषाढा, ५ उत्तराषाढा, ६ श्रवण ७ धनिष्ठा.

उत्तरः— १ शतलिषा, २ पूर्वाभाद्रपद, ३ उत्तराभाद्रपद, ४ रेवती, ५ अश्विनी, ६ भरणी.

॥ नक्षत्र वैर ॥

नक्षत्र	वैर	नक्षत्र	वैर	नक्षत्र	वैर
अश्विनी	ॐ. श्रवण	मघा	०	मूण	०
भरणी	स्वाती	पू. श्रवण	०	पू. षाढा	०
कृत्तिका	०	ॐ. श्रवण	अश्विनी	ॐ. षाढा	रोहिणी
रोहिणी	ॐ. षाढा	हस्त	चित्रा	श्रवण	पुनर्वसु
मृगशिखि	०	चित्रा	हस्त	धनिष्ठा	०
आर्द्रा	०	स्वाती	भरणी	सतलिषा	०
पुनर्वसु	श्रवण	विशाखा	ज्येष्ठा	पू. भाद्रपद	०
पुष्य	अश्लेषा	अनुराधा	०	ॐ. भाद्रपद	०
अश्लेषा	पुष्य	ज्येष्ठा	विशाखा	रेवती	०

अंक नक्षत्र	अंक व्यय	अंक नक्षत्र	अंक व्यय	अंक नक्षत्र	अंक व्यय
१ अश्विनी	१ शान्ता	१० मघा	२ प्रौर	१६ मूण	३ प्रद्योत
२ भरणी	२ प्रौर	११ पू. क्षा.	३ प्रद्योत	२० पू. पादा	४ श्रियानंद
३ कृत्तिका	३ प्रद्योत	१२ उ. क्षा.	४ श्रियानंद	२१ उ. पादा	५ मनोहर
४ रोहिणी	४ श्रियानंद	१३ उस्त	५ मनोहर	२२ श्रवण	६ श्रावत्स
५ मृगशिरा	५ मनोहर	१४ चित्रा	६ श्रावत्स	२३ धनिष्ठा	७ विलव
६ आर्द्रा	६ श्रावत्स	१५ स्वाती	७ विलव	२४ शतभिषा	८ चिन्तात्मक
७ पुनर्वसु	७ विलव	१६ विशाखा	८ चिन्तात्मक	२५ पू. ला.	१ शान्ता
८ पुष्य	८ चिन्तात्मक	१७ अनुराधा	१ शान्ता	२६ उ. ला.	२ प्रौर
९ अपरेषा	१ शान्ता	१८ ज्येष्ठा	२ प्रौर	२७ रेवती	३ प्रद्योत

तिस्रः पूर्वाश्र भरणी आर्द्रा वै रोहिणी तथा ।

उत्तरात्रय सम्यक्तः कीर्तितो मानुषो गणः ॥ ४९ ॥

त्रय पूर्वा-१ पूर्वा क्षाद्युन, २ पूर्वापादा, ३ पूर्वालाद्रपद, ४ भरणी, ५ आर्द्रा, ६ रोहिणी. त्रय उत्तरा :-७ उत्तराक्षाद्युन, ८ उत्तरापादा, ९ उत्तरालाद्रपद ये नव मनुष्य गणु जाणुवा.

५-चंद्राधिकार

कृत्तिकादि सप्त सप्त पूर्वाद्याश्च प्रदक्षिणाः ।

सप्तविंशति युक्तानां तत्र चंद्रमृनि हरेत् ॥ ५० ॥

कृत्तिकाथी सात सात नक्षत्र पूर्वथी प्रदक्षिणायुजे जाणुवा. उत्तरे पडेला ये अने छेवला आर मणी छ जाणुवा, जे दिशाये नक्षत्र आवे ते अंद्र जाणुवा.

पूर्व :-१ कृत्तिका, २ रोहिणी, ३ मृगशिरा, ४ आर्द्रा, ५ पुनर्वसु, ६ पुष्य, ७ अपरेषा.

दक्षिण :-१ मघा, २ पूर्वाक्षाद्युन, ३ उत्तराक्षाद्युन, ४ उस्त, ५ चित्रा, ६ स्वाती, ७ विशाखा.

पश्चिम :-१ अनुराधा, २ ज्येष्ठा, ३ मूण, ४ पूर्वापादा, ५ उत्तरापादा, ६ श्रवण, ७ धनिष्ठा.

उत्तर :-१ शततारा, २ पूर्वालाद्रपद, ३ उत्तरलाद्रपद, ४ रेवती, ५ अश्विनी, ६ भरणी.

आ प्रमाणे पूर्व आदि कुमथी नक्षत्रनी दिशा जाणुवी. ते न अंद्र जाणुवा.

गृहाग्रे च यदाचंद्रो क्षयं वेश्म करोतिहि ।

राट् चौराग्नि भयं घोरं चंद्रं वै पृष्ट भागते ॥ ५१ ॥

ધન ધાન્ય ક્ષમારોગ્યં કુરુતે દક્ષિણ સ્થિતે ।

શ્રી સ્ત્રી પુત્રા ઉત્તમાશ્ચ ચંદ્રે વૈ ઉત્તરે સ્થિતા ॥ ૫૨ ॥

ગૃહની સન્મુખ અંદ્ર આપવાથી ઘરઘણીનો નાશ થાય, પાછળ અંદ્ર આપવાથી પ્રહારાક્ષસ, ચોર, અગ્નિ સર્પનો ભય ઉત્પન્ન થાય, જમણા અંગે અંદ્ર આપવાથી ધન ધાન્ય, ભૂમિ વિગેરે મળે અને આરોગ્ય રહે અને ડાબા અંગે અંદ્ર આપવાથી લક્ષ્મી, સ્ત્રી, પુત્રાદિકનો ઉત્તમ લાભ થાય.

પ્રાસાદે રાજ્ય વેદમણુ ચંદ્રોદઘાત્ અગ્રતઃ ।

અન્યેષાં ચ ન દાતવ્ય શ્રીમદાદિ ગૃહેષુ ચ ॥ ૫૩ ॥

દેવ, પ્રાસાદો તથા રાજ્ય મહેલમાં અંદ્ર સન્મુખ દેવો. પરંતુ ખીજા કોઈ શ્રીમંતને પણ આગળ અંદ્ર આપવો નહિ.

૬-નક્ષત્ર વૈરાધિકાર

વૈરં ચોત્તર ફાલગુનીશ્ચિયુગલે સ્વાતિભરણ્યોર્ઘ્યોઃ ।

રોહિણ્યુત્તરણાઢ્યોઃ શ્ચુતિ પુનર્વસ્વોર્વિરોધ સ્તથા ॥ ૫૪ ॥

ચિત્રા હસ્ત મયોશ્ચ પુષ્યફણિનો જ્યેષ્ઠા વિશાસ્વઢ્યોઃ ।

પ્રાસાદે ભવનાઽસને ચ શયને નક્ષત્ર વૈરં ત્યજેત્ ॥ ૫૫ ॥

ઉત્તરો શક્યુન અને અશ્વિની, સ્વાતિ અને ભરણી, રોહિણી અને ઉત્તરણાઢા, શ્રવણ અને પુનર્વસુ, ચિત્રા અને હસ્ત, પુષ્ય અને અશ્ર્લેષા, જેષ્ઠા અને વિશાખા એ નક્ષત્રોને પરસ્પર શત્રુતા છે. માટે પ્રાસાદ, ગૃહ, આસન, શય્યા વિગેરેમાં નક્ષત્ર વૈર તજવું.

૭-વ્યયાધિકાર

નક્ષત્રે વસુભિર્ભક્તે યચ્છેષં વ્યયમાદિશેત્ ।

અઢ્ટૌ વ્યયાસ્તથા પ્રોક્તા આયેશ્વઢ્ટસુયોજિતા ॥ ૫૬ ॥

આયાશ્ચ કથિતા પૂર્વ વ્યયાનાં લક્ષણં તૃણુ ।

ઐકૈકા યસ્ય સંસ્થાને વ્યયાશ્ચ ત્રિવિધાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૫૭ ॥

જે નક્ષત્રનો અંક આયો હોય તેને આઠે ભાગતા જે શેષ વધે તે વ્યય બાણુવો. આઠ આયની સાથે આઠ વ્યય યોજના પૂર્વક આપવા. આયો પહેલા કહેલ છે. હવે વ્યયના લક્ષણુ સાંભળો. એકેક આય સાથે વ્યય ત્રણ પ્રકારે આવી શકે.

સમો વ્યયઃ પિશાચશ્ચ રાક્ષસસ્તુ વ્યયોઽધિકઃ ।

વ્યયો ન્યૂનો યક્ષશ્ચૈવ ધન ધાન્ય કરઃ સ્મૃતઃ ॥ ૫૮ ॥

આય અને વ્યય સરખા આવે તો પિશાચ, વ્યયનો આંક અધિક આવે તો રાક્ષસ, વ્યય ઓછો આવે તો યક્ષ ધન ધાન્યને આપનાર બાબુવે.

ધ્વજાદિષ્વષ્ટસ્વાયેષુ અષ્ટો શાન્તાદિકવ્યયાઃ ।

પ્રત્યેકવ્યય સંસ્થાને આયો ન્યુનેતરઃ સ્મૃતઃ ॥ ૫૯ ॥

શાન્તઃ પૌરઃ પ્રદ્યોતશ્ચ શ્રિયાનંદો મનોહરઃ ।

શ્રીવત્સો વિભવશ્ચૈવ ચિન્તાત્મક વ્યયાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૬૦ ॥

ધ્વજાદિ આઠ આયો અને આઠ શાન્તાદિ. વ્યય પ્રત્યેક વ્યય આયના સ્થાને ઓછા આપવાઃ. ૧ શાન્તા, ૨ પૌર, ૩ પ્રદ્યોત, ૪ શ્રિયાનંદ, ૫ મનોહર, ૬ શ્રીવત્સ, ૭ વિભવ, ૮ ચિન્તાત્મક એ આઠ વ્યય બાબુવા.

સ્મૃતો ધ્વજે શુભઃ શાન્તઃ નિત્યં કલ્યાણ કારકઃ ।

મોજ્યં પૂજાફલં શાન્તિ નૃત્યં ગીત સુરાલયે ॥ ૬૧ ॥

ધ્વજાયની સાથે શાન્ત વ્યય શ્રેષ્ઠને કહ્યાબાકારી છે. દેવપ્રાસાદમાં આપવાથી ભોગ બલી, પૂજા, ફળ, શાન્તિ, ગીત અને નૃત્યને આનંદ આપે.

ધૂમ્રસ્થાને યદા શાન્તો હેમસ્તનાદિ સમ્ભવઃ ।

અગ્ન્યુપજીવકાનાં ચ ધાતુ દ્રવ્ય ફલ પ્રદઃ ॥ ૬૨ ॥

ધૂમ્રાય સાથે બ્યારે શાન્ત વ્યય આપવામાં આવે તો સોનું રત્ન આદિ મળે. અગ્નિ કર્મ પર જીવનારને ધાતુ દ્રવ્ય આદિનો લાભ થાય.

સિંહ સ્થાને ચ પૌરથેત્ સિંહ વચ્ચ પરાક્રમૈઃ ।

નિહન્તિ રિપુ સૈન્યાનિ હ્યાત્મ સ્થાને મહોત્સવાઃ ॥ ૬૩ ॥

સિંહાય સાથે પૌર વ્યય આપવાથી સિંહના જેવો પરાક્રમી થાય અને દુશ્મનના સૈન્યનો નાશ કરી પોતાના સ્થાને મહોત્સવ થાય.

પ્રદ્યોતઃ શ્વાન સંસ્થાને નિત્યં ભોગ સુખાવહઃ ।

શય્યાસુ વેશ્મનિ તથા નેક ભોગાદિ કામદઃ ॥ ૬૪ ॥

શ્વાનાય સાથે પ્રદ્યોત વ્યય આપે તો નિત્ય ભોગ આદિ સુખ મળે. ઘર, શય્યા તથા અનેક કામાદિ ભોગ મળે.

શ્રિયાનંદો વૃષસ્થાને નિત્યં શ્રી સુત્ર શાન્તિદમ્ ।

વ્યવહારો પસ્કરં ચ ગુરુ દેવાર્ચને રતિમ્ ॥ ૬૫ ॥

વૃષાયના સ્થાને શ્રિયાનંદ વ્યય આપે તો હંમેશા સુખ, શાન્તિ અને લક્ષ્મી મળે. વ્યવહારમાં કુશળ થાય અને ગુરુ તથા દેવ અર્ચનના અતિ લાભ મળે.

મનોહરઃ સ્વરે યુક્તઃ સર્વ મનોરથ પ્રદઃ ।

સમન્ત ભોગ યુક્તાના તીર્થ યાત્રા પ્રકાશકઃ ॥ ૬૬ ॥

ખરાય સાથે મનોહર વ્યય આપે તો સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થાય અને સર્વ જાતના ભોગ મળે ને પ્રસિદ્ધ તીર્થ યાત્રા થાય.

શ્રી વત્સો ગજ સંસ્થાને સ્ત્રીણાં ક્રીડાત્મનઃ સ્મૃતાઃ ।

શૃંગાર ભોગ યુક્તાનાં બલ પુષ્ટિ પ્રદાયકઃ ॥ ૬૭ ॥

ગભય સાથે શ્રીવત્સ વ્યય આપે તો સ્ત્રી આદિના ભોગો મળે. શૃંગાર ભોગ-સુકત મળે. બલ અને પુષ્ટિની વૃદ્ધિ થાય.

વિભવો ધ્વાક્ષ્ય સંસ્થાને શિલ્પિનાં હિત કામદઃ ।

સૂત્ર શાસ્ત્રાર્થ સમ્પન્ના ભોગ શૃંગાર નિશ્ચલાઃ ॥ ૬૮ ॥

ધ્વાક્ષાય સાથે વિભવ વ્યય આપે તો શિલ્પિને હિતકર્તા છે, સૂત્ર તથા શાસ્ત્રમાં નિપૂણ થાય, શૃંગાર અને ભોગ નાશ ન થાય તેવા મળે.

સર્વેષુ શાન્ત આયેષુ પ્રશસ્તઃ સર્વ કામદઃ ।

ષટ્સુ સિંહાદિષુ શુભઃ પૌરો ધૂમ્ર ધ્વજૌવિના ॥ ૬૯ ॥

બધા આયોની સાથે શાન્ત વ્યય શ્રેષ્ઠ અને સર્વ કામને આપવાવાળો છે, ધ્વજાય અને ધૂમ્રાય સિવાય સિંહાયથી છએ આયોને પૌર વ્યય શુભ છે.

॥ વ્યયાધિકાર શુભ સ્થાનો ॥

અંક	આય	વ્યય	ફલ
૧	ધ્યજાય	શાન્ત	શ્રેષ્ઠ કથ્યાણુકારી દેવપ્રાસાદમાં આપવાથી ભોગ બહી, પૂજા, ફલ, શાંતિ, ગીત અને નૃત્યનો આનંદ આપે.
૨	ધૂમ્રાય	શાન્ત	સોનું, રત્ન અને અગ્નિકર્મ પર જીવનારને ધાતુ દ્રવ્ય મળે.
૩	સિંહાય	પૌર	સિંહના જેવા પરાક્રમી થાય. દુશ્મનના સૈન્યનો નાશ કરી પોતાના સ્થાને મહોત્સવ થાય.
૪	શ્વાનાય	પ્રધોત	નિત્ય ભોગ આદિ સુખ મળે. ગૃહ લાભ કામાદિ ભોગ મળે.
૫	વૃષાય	શ્રિયાનંદ	હંમેશા સુખ, શાન્તિ, લક્ષ્મી, વ્યવહાર કુશળતા અને ગુરુ તથા દેવ અર્ચનના અતિ લાભ મળે.

૬	ખરાય મનોહર	મનોરથ સિદ્ધ થાય અને સર્વ જાતના ભોગ મળે. પ્રસિદ્ધ તીર્થયાત્રા થાય.
૭	ગજય શ્રીવત્સ	સ્ત્રી આદિના ભોગ શૃંગાર, ભોગયુક્ત, બલ અને પુષ્ટિની વૃદ્ધિ થાય.
૮	ધ્વાંક્ષાય વિભવ	શિલ્પીને હિતકર્તા, સૂત્ર તથા શાસ્ત્રમાં નિપુણ થાય. શૃંગાર ભોગ નાશ ન થાય તેવા મળે.

॥ તારાધિકાર ॥

અંક	તારા	ફલ
૧	શાન્તા	હંમેશા શાન્તિ આપનાર.
૨	મનોહરા	મનને ઉદ્ધાસ આપનાર.
૩	કૂરા	ચોર અગ્નિ આદિ ભય કરનાર.
૪	વિજયા	જય અને કલ્યાણકારી.
૫	કલોદ્ભવા	કલહ કરનાર.
૬	પદ્મિની	સુખ આપવાવાળી, મોટા તીર્થોનું ફલ આપનાર.
૭	રાક્ષસી	ભયંકર રાત્રીમાં ભય ઉત્પન્ન કરનાર.
૮	વીરા	સૌમ્ય ભોગ આપનાર,
૯	આનંદા	આનંદકારી.

॥ નક્ષત્ર નાડી-અધિકાર ॥

આદ્ય :—અશ્વિની આર્દ્રા પુનર્વસુ ઉ. ક્ષા. હસ્ત જ્યેષ્ઠા મૂલ શતભિષા પૂ. ભા.

મધ્ય :—ભરણી મૃગશિર્ષ પુષ્ય પૂ. ક્ષા. ચિત્રા અનુરાધા પૂ. ષાઠા ઘનિષ્ઠા ઉ. ભા.

અન્ત્ય :—કૃત્તિકા રોહિણી અશ્લેષા મઘા સ્વાતી વિશાખા ઉ. ષાઠા શ્રવણ રેવતી.

ધ્વજે ધૂમ્રે તથા સિંહે પ્રઘોતાદીન્ વિવર્જયેત્ ।

શેષાણાં સુપ્રદસ્તાશ્ચ તથા સ્થાનેષુ પશ્ચસુ ॥ ૭૦ ॥

ધ્વજ ધૂમ્ર તથા સિંહાયને તજને બાકીના પાંચ આયોના સ્થાને પ્રઘોત વ્યય આપવો વિશેષ શ્રેષ્ઠ છે.

સ્વરે વૃષે શ્રિયાનંદો ગજે ધ્વાહ્લક્ષે ચ શોભનઃ ।

મનોહરં ત્યજેત્સોડય સ્વરે ધ્વાહ્લક્ષે ગજે શુભઃ ॥ ૭૧ ॥

ખર વૃષ ગજ અને ધ્વાંક્ષાય સાથે શ્રિયાનંદ શુભ છે. મનોહર વૃષાય તજને ખરાય ગજાય અને ધ્વાંક્ષાય સાથે શુભ છે.

શ્રી વત્સશ્ચ ગજે ધ્વાહ્લક્ષે વિભવો ધ્વાહ્લક્ષ કે શુભઃ ।

વ્યયો ન્યુનતરઃ શ્રેષ્ઠો હ્યધિક શૈવ રાક્ષસઃ ॥ ૭૨ ॥

શ્રીવત્સ ગબ્ધ અને ધ્વાંક્ષાય વિભવ-ધ્વાંક્ષાય સાથે શુભ છે. આચ કરતા વ્યય ઓછો હોવો બેઠએ. અધિક હોય તો રાક્ષસ અશુભ બાણવો.

ચિન્તાત્મકં વ્યયં ચાપિ આયેષ્વશ્તુ વર્જયેત્ ।

પિશાચક્રમાય સમં ન કુર્યાન્નુભ કર્મસુ ॥ ૭૩ ॥

ચિન્તાત્મક વ્યય આઠે આયો સાથે વર્જવો તે પિશાચ સમ છે માટે શુભ કર્મમાં આપવો નહિ.

૮ તારાધિકાર—

ગણયેત્સ્વામિ નક્ષત્રાઘાવદક્ષં ગૃહસ્ય ચ ।

નવમિસ્તુ હરેન્દ્રાગં શેષા સ્તારાઃ પ્રકીર્તિતાઃ ॥ ૭૪ ॥

ગૃહસ્વામિના નક્ષત્રથી ગૃહના નક્ષત્ર સુધી ગણતાં જે અંક આવે તેને નવે ભાગતાં જે શેષ રહે તે તારા સમજવી.

શાન્તા મનોહરા કૂરા વિજયા ચ કુલોદ્ભવા ।

પદ્મિની રાક્ષસી વીરા હ્યાનન્દા નવમી સ્મૃતા ॥ ૭૫ ॥

૧ શાન્તા, ૨ મનોહરા, ૩ કૂરા, ૪ વિજ્યા, ૫ કુલોદ્ભવા, ૬ પદ્મિની, ૭ રાક્ષસી, ૮ વીરા, ૯ આનંદા. એ નવ તારા બાણવી.

શાન્તા શાન્તિકરી નિત્યં મનોહ્રાદા મનોહરા ।

કૂરા પ્રવર્જિતા પ્રાજ્ઞૈ શ્ચૌરાગ્ન્યાદિ ભયંકરી ॥ ૭૬ ॥

શાન્તા હંમેશ શાન્તિ આપનાર છે. મનોહરા મનને ઉદ્ધાસ આપનાર છે. કૂરા ડાહ્યા પુરુષે વર્જવી. ચૌર અગ્નિ આદિ ભયકારી છે.

૧૧ રાશ્યાધિકાર ॥

નક્ષત્ર	ચરણ	નક્ષત્ર	ચરણ	નક્ષત્ર	ચરણ	કુલચરણ	રાશિ
અશ્વિની	૪	ભરણી	૪	કૃતિકા	૧	૯	મેષ
કૃતિકા	૩	રોહિણી	૪	મૃગશિર્ષ	૨	૯	વૃષભ
મૃગશિર્ષ	૨	આર્દ્રા	૪	પુનર્વસુ	૩	૯	મિથુન
પુનર્વસુ	૧	પુષ્ય	૪	અશ્લેષા	૪	૯	કર્ક
મઘા	૪	પૂ. ફા.	૪	ઉ. ફા.	૧	૯	સિંહ
ઉ. ફા.	૩	હસ્ત	૪	ચિત્રા	૨	૯	કન્યા
ચિત્રા	૨	સ્વાતી	૪	વિશાખા	૩	૯	તુલા
વિશાખા	૧	અનુરાધા	૪	જ્યેષ્ઠા	૪	૯	વૃશ્ચિક
મૂળ	૪	પૂ. પા.	૪	ઉ. પા.	૧	૯	ધન
ઉ. પા.	૩	શ્રવણ	૪	ધનિષ્ઠા	૨	૯	મકર
ધનિષ્ઠા	૨	શતભિષા	૪	પૂ. ભા.	૩	૯	કુંભ
પૂ. ભા.	૧	ઉ. ભા.	૪	રેવતી	૪	૯	મીન

॥ રાશ્ય વર્ણાધિકાર ॥

બ્રાહ્મણુઃ—	વૃશ્ચિક	કર્ક	મીન	ઉત્તમ વર્ણુની સ્ત્રી
ક્ષત્રીયઃ—	મૃગ	મેષ	સિંહ	તથા ગૃહ ડાહ્યા
વૈશ્યઃ—	વૃષ	કન્યા	મકર	પુરુષોએ તજવા.
શુદ્રઃ—	મિથુન	તુલા	કુંભ	

વિજયા જય કલ્યાણા કલિકા કલહપ્રદા ।

પદ્મયા પ્રાપ્યતે સૌખ્યં મહતીર્થં ફલં તથા ॥ ૭૭ ॥

રાક્ષસી ચ તથા ઘોરા નિશાયાં ભયદાયિની ।

વીરા સૌમ્યા ભોગદા ચ હ્યાનન્દા નંદ કારિણી ॥ ૭૮ ॥

વિજયા અને જય કલ્યાણકારી છે, કલોહલવા કલહ કરવાવાળી, પદ્મિની સુખ આપવાવાળી તથા મોટા તીર્થનું ક્ષણ આપવાવાળી, રાક્ષસી ભયંકર રાત્રીમાં ભય ઉત્પન્ન કરવાવાળી, વીરા સૌમ્ય અને ભોગ આપનાર, આનંદા આનંદકારી છે.

શ્શીણશ્ચંદ્રો યદાવારે ભવે-તારા વલ પ્રદા ॥ ૭૯ ॥

બ્યારે ચંદ્ર ક્ષીણ હોય ત્યારે તારા બળદાયક બન્યુવી.

કૂરા ચ કલિકા ચૈવ રાક્ષસી તુ તૃતીયકા ।

કૂરાઘા ઇતિ વૈ તિસ્ત્રો વર્જયેચ્છુમ કર્મસુ ॥ ૮૦ ॥

શાન્તા મનોહરા ચૈવ વિજયા પદ્મિની તથા ।

વીરા નન્દેતિ ષટ્ તારા નિત્યં કલ્યાણકારિકાઃ ॥ ૮૧ ॥

કૂરા, કલોહલવા અને રાક્ષસી એ ત્રણ કૂરા આદિ ત્રણ તારા, શુભ કર્મમાં તજવી, શાન્તા, મનોહરા, વિજયા, પદ્મિની, વીરા અને આનંદા એ છ તારા હંમેશા શુભ ક્ષણ આપવાવાળી છે.

૧ નક્ષત્ર નાહ્યાધિકાર—

આઘ-અશ્વિની, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, ઉત્તરાશ્લેશુન, હસ્ત, જ્યેષ્ઠા, મૂલ, સતતારા, પૂર્વાભાદ્રપદ.

મઘ-ભરણી, મૃગશિર્ષ, પુષ્ય, પૂ. ક્ષેશુન, ચિત્રા, અનુરાધા, પૂ. વાહા, ધનેષા, ઉત્તરાભાદ્રપદ.

અન્ત્ય-કૃત્તિકા, રોહિણી, અશ્વેષા, મઘા, સ્વાતિ, વિશાખા, ઉ. વાહા, શ્રવણ, રૈવતી.

સેવ્ય સેવકયોશ્ચૈવ ગૃહત્સ્વામિનોરપિ ।

પરસ્પરં મિત્રયોશ્ચ એકાનાહી પ્રશસ્યતે ॥ ૮૨ ॥

સ્વામી અને સેવક ગૃહ તથા સ્વામીની એકનાહી પરસ્પર મૈત્રીકારક પ્રશંસનીય છે.

૧૦ રાજ્યાધિકાર—

ગૃહક્ષેત્રેષુ યદ્દક્ષં ષષ્ટિભિર્ગુણિતં તથા

પંચત્રિંશત્શતૈભક્તે શેષ વૈ મેષકાદયઃ ॥ ૮૩ ॥

ક્ષેત્રનું જે નક્ષત્ર આપ્યું હોય તેને સાઠે ગુણુવા અને તેને એકસો પાંત્રીશે ભાગવા શેષ રહે તે મેષાદિ ઘટીકા જાણવી.

સાઠ ઘટીનું એક નક્ષત્ર તેથી નક્ષત્રને સાઠે ગુણુ ઘટી કરવી અને રાશિના ઘટી એકસો પાંત્રીશ હોવાથી એકસો પાંત્રીશે ભાગવા. ભાગમાં આવે તે રાશિ અને શેષ વધે તે ઘટીકા જાણવી. શેષની પણ એકરાશિ ગણી ભાગ સાથે ભેગવવી કારણ કે તે પછીની રાશિની ઘટી છે માટે એક ગણુવું.

સ્વર્મેષાઘ્યા રાજયશ્ચ અશ્વિન્યાદિક્રમેષુ ચ ।

વાસ્તુકર્મેષુ સર્વેષુ ગ્રહવેધવિશોધનૈઃ ॥ ૮૪ ॥

અશ્વિનાદિ નક્ષત્રની ક્રમે મેષાદિ રાશિ જાણવી. દરેક વાસ્તુ કર્મમાં અહ વેધ પણ જોવો.

અશ્વિન્યાદિ ત્રયં મેષે સિંહે પ્રોક્તં મવાત્રયમ્ ।

મૂલાદિત્રિતયંચાપે શેષમેષુ દ્વયં દ્વયમ્ ॥ ૮૫ ॥

અશ્વિની, ભરણી, કૃતિકા એ ત્રણ નક્ષત્રની મેષ રાશિ. મઘા, પૂર્વાશ્લેશુન અને ઉત્તરાશ્લેશુનની સિંહરાશિ. મૂલ પૂર્વાષાઠા અને ઉત્તરાષાઠા એ ત્રણ નક્ષત્રની ધન રાશિ બાકીના બધાં નક્ષત્રની રાશિ જાણવી.

રોહિણી ને મૃગશિર્ષાની વૃષભરાશિ, આર્દ્રા ને પુનર્વસુની મિથુન રાશિ, પુષ્ય ને અશ્લેષાની કર્કરાશિ, હસ્ત ને ચિત્રાની કન્યારાશિ, સ્વાતિ ને વિશાખાની તુલારાશિ, અનુરાધા ને જ્ઞાની વૃશ્ચિકરાશિ, શ્રવણ ને ધનેષાની મકરરાશિ, શતતારા ને પૂર્વાભાદ્રપદની કુંભરાશિ, ઉત્તરાભાદ્રપદ ને રેવતિની મીન રાશિ જાણવી.

૧૧ રાશિવૈરાધિકાર—

ષડષ્ટકે ધ્રુવં મૃત્યુઃ પ્રીતિઃ સ્યાત્ સમસપ્તમૈ ।

અનિષ્ટ પંચ નવમે પુષ્ટિર્દશ ચતુર્થકે ॥ ૮૬ ॥

તૃતીયૈકાદશે મૈત્રી દ્વિતીયે દ્વાદશે રિપુઃ ।

રાજયઃ ષડ્વિધા એવ મન્યોન્યં પતિ વેશ્મનો ॥ ૮૭ ॥

છટ્ટી અને આઠમી રાશિ આવે તો નિશ્ચય મૃત્યુ, સાતમી ઉત્તમ પ્રીતિ કરનાર, પાંચમી અને નવમી અનિષ્ટ, દશમી અને ચોથી પુષ્ટિકારક, ત્રણ અને અગિયાર મૈત્રીકારક, બે અને બાર શત્રુતા ઉત્પન્ન કરે. આ પ્રમાણે છ રીતે ગૃહ તથા ગૃહપતિને અન્યોઅન્ય જોવું.

वृश्चिकः कर्कटो मीनो ब्राह्मणाः परिकीर्तिताः ।

धनुर्मेघ स्तथा सिंहो राजन्याश्च शुभा स्मृताः ॥ ८८ ॥

वृषः कन्या च मकर एते वैश्य उदाहृताः ।

मिथुनं च तुला कुम्भ सूर्यं शूद्रा प्रकीर्तिताः ॥ ८९ ॥

वृश्चिक, कर्कट तथा मीन एते ब्राह्मण वर्णवर्णी लक्षणी. धन, मेघ ने सिंह क्षत्रिय वर्णनी, वृष-कन्या ने मकर एते वैश्य वर्णनी, मिथुन-तुला ने कुंभ एते वृष शूद्र वर्णनी राशि लक्षणी.

वर्णनोत्तम कामिनी च भवनं वर्ज्यं बुधै यन्नतः ॥ ९० ॥

उत्तम वर्णनी स्त्री तथा गृह यत्नपूर्वकं आद्या पुरुषे तन्वुः.

भवेद् द्वादशमिर्विप्रः क्षत्रियो नवमिस्तथा ।

षड् राशीभ्यो भयेद् वैश्य स्त्रिभिः शूद्रः प्रशस्यते ॥ ९१ ॥

ब्राह्मणने आरे राशिनं गृहं करवुं, क्षत्रियने वृष ब्राह्मण राशि छोडीने नव राशिनं, वैश्यने छ विप्र तथा क्षत्रिय राशि छोडीने, शूद्रने वृष राशिनं ब्राह्मण क्षत्रिय तथा वैश्य राशि तलने गृहं करवुं तेन प्रशंसनिय छे.

मेघ वृश्चिकयो भौमः शुक्रो वृष तुलाधिपः ।

बुध कन्या मिथुन प्रोक्तो कर्कस्य चंद्रमा स्मृतः ॥ ९२ ॥

सिंहस्याधिपतिः सूर्यो धन मीनाधिपो गुरुः ।

शनिर्भकर कुंभस्य ह्येते राश्यधिपा मताः ॥ ९३ ॥

मेघ अने वृश्चिक राशिनो स्वामी भंगण, वृष ने तुलानो स्वामी शुक्र, कन्या अने मिथुननो स्वामी बुध, कर्कटो स्वामी चंद्र, सिंहनो स्वामी सूर्य, धन अने मीननो स्वामी गुरु, मकरने कुंभनो स्वामी शनि, आ प्रभाणे राशिआत, अधिपति लक्षणा.

आत्मक्षेत्रेण पीडयन्ति स्वस्था वै क्षेत्रपालकाः ।

रिपुगृहं पीडयन्ति भस्मी कुर्वन्ति विग्रहे ॥ ९४ ॥

पैताना क्षेत्रमां स्थिर रडेवाथी क्षेत्रपालक पीडा करता नथी. पक्षु शत्रुना स्थानमां पीडा करे छे अने विग्रहथी नाश करे छे.

मित्राणि द्युमणे कुजेज्य राशिन शुक्रार्कजोवैरिणौ ।

सौम्यश्चास्यसमो विधोर्बुध रवि मित्रे न चाऽस्यद्विषत् ॥ ९५ ॥

शेषाश्चास्य समाकुजस्य सुहृत्त्रन्द्रेज्य सूर्या बुधः ।

शत्रु शुक्रशनि समौ च शशभृत्सूनोः सिताऽहस्करौ ॥ ९६ ॥

મિત્રે ચાઽસ્ય રિપુઃ શશી ગુરુ શનિ ક્ષમાજાઃ સમા ગીષ્યતે ।
 મિત્રાણ યર્ક કુજેન્દવો બુધ સિતૌ શત્રૂ સમઃ સૂર્યજઃ ॥ ૯૭ ॥
 મિત્રે સૌમ્ય શનિ કવેઃ શશી રવિ શત્રૂ કુજેજ્યૌ સમા ।
 મિત્રે શુક્ર બુધો શનૈઃ શશી રવિક્ષમાજાદ્વિષોઽન્યઃ સમઃ ॥ ૯૮ ॥

સૂર્યના-મંગળ, બૃહસ્પતિ ને ચંદ્રમા-મિત્ર, શુક્ર, શનિ-શત્રુ બુધ-સમ.
 ચંદ્રમાના-બુધ, સૂર્ય-મિત્ર, મંગળ, બૃહસ્પતિ શુક્ર ને શનિ-સમ, શત્રુ કોઈ નથી.
 મંગળને-ચંદ્ર, બૃહસ્પતિ ને સૂર્ય-મિત્ર, બુધ-શત્રુ, શુક્ર ને શનિ-સમ.
 બુધને-શુક્ર ને સૂર્ય-મિત્ર ચંદ્ર-શત્રુ, બૃહસ્પતિ શનિ, મંગળ-સમ ઉદાસીન.
 બૃહસ્પતિ-સૂર્ય, ચંદ્ર ને મંગળ-મિત્ર, બુધ ને શુક્ર-શિત્રુ, શનિશ્વર-સમ.
 શુક્ર-બુધ ને શનિશ્વર-મિત્ર, સૂર્ય ને ચંદ્ર-શત્રુ મંગળ, બૃહસ્પતિ-સમ.
 શનિશ્વર-શુક્ર, બુધ-મિત્ર, સૂર્ય, ચંદ્ર ને મંગળ-શત્રુ, બૃહસ્પતિ-સમ ઉદાસીન.
 આ પ્રમાણે રાશિના સ્વામીનો મિત્ર-શત્રુ-સમ ભાવ બોધો.

૧૨ ક્ષેત્રનામાક્ષરાધિકાર—

ચતુર્ભિર્ગુણિતં ક્ષેત્રં ફલં ષોડશમિર્મજેત્ ।
 શેષં ધ્રુવાદિકં જ્ઞેયં તન્નામાનિ યથાક્રમમ્ ॥ ૯૯ ॥

જે ક્ષેત્રકળ આઠ્યું હોય તેને ચારે ગુણવા અને સોળે ભાગવા શેષ વધે તે ક્રમે ધ્રુવાદિ નામ જાણવા.

ધ્રુવ ધાન્ય જયં નંદ ત્વરં કાન્ત મનોહરમ્ ।
 સુમુખં દુર્મુખં ક્રૂરં સુપક્ષં ધનદં ક્ષયમ્ ॥ ૧૦૦ ॥
 આક્રન્દ વિપુલં ચૈવ વિજયં ષોડશોત્તમમ્ ।
 કથિતાર્લિદ મેદેન ધ્રુવાદિ નામ ષોડશ ॥ ૧૦૧ ॥

૧ ધ્રુવ, ૨ ધાન્ય, ૩ જય, ૪ નંદ, ૫ ત્વર, ૬ કાન્ત, ૭ મનોહર, ૮ સુમુખ, ૯ દુર્મુખ, ૧૦ ક્રૂર, ૧૧ સુપક્ષ, ૧૨ ધનદ, ૧૩ ક્ષય, ૧૪ આક્રંદ, ૧૫ વિપુલ, ૧૬ વિજય. આ પ્રમાણે સોળ નામ છે. તે અલિદ (ઓસરીના) ભેદે ધ્રુવાદિ નામ ધારણ કરે છે તેના પોતપોતાના નામ પ્રમાણે શ્રેષ્ઠ નેષ્ટ જાણવા.

૧૩ અંશકાધિકાર—

મૂલરાશો વ્યયં ક્ષિપ્ત્વા ગૃહનામાક્ષરાણિ ચ ।
 ત્રિભિરેવં હરેન્નામં યન્લેષ મંશક સ્મૃતઃ ॥ ૧૦૨ ॥

મૂળરાશિનો અંક, વ્યયનો અંક અને ઘરના નામાક્ષરનો અંક તે ત્રણેનો સરવાળો કરી ત્રણે ભાગતા, શેષ વધે તે અંશક બાણવા.

इन्द्रो यमश्च राजा च त्रिभिर्नामभिरंशकाः ।

त्रि प्रमाणं त्रिधोत्काश्च ज्येष्ठ मध्य कनिष्ठिकाः ॥ १०३ ॥

૧ ઈંદ્રાંશ, ૨ યમાંશ, ૩ રાજાંશ ત્રણ ત્રણ નામના અંશક બાણવા, તે પોતાના નામ પ્રમાણે જ્યેષ્ઠ મધ્ય અને કનિષ્ઠ છે.

ઈંદ્રાંશ ઉત્તમ, યમાંશ કનિષ્ઠ અને રાજાંશ મધ્યમ બાણવા.

प्रासाद प्रतिमा लिङ्गे जगती पीठ मण्डपे ।

वेदि कुण्डश्रुक्षु चैव इन्द्रश्चैव ध्वजादिषु ॥ १०४ ॥

स्वर्गादि भोग युक्तेषु नृत्य गीत महोत्सवे ।

अन्येषु शुभ कार्येषु शुभ इन्द्रांशको मतः ॥ १०५ ॥

પ્રાસાદ પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, વેદિકુંડ, ઈંદ્ર, ધ્વજ, પતાકા, સ્વર્ગ સમાન સુખ ભોગવાના સ્થળે, નૃત્યશાળા, ગીતશાળા, મહોત્સવ સ્થાને અને બીજા શુભ કાર્યોમાં ઈંદ્રાંશક આપવો શુભ છે.

॥ राश्याधिपति ॥

અધિપતિ

રાશિઓ.

સૂર્ય

સિંહ

ચંદ્ર

કર્ક

મંગળ

મેષ, વૃશ્ચિક,

બુધ

કન્યા, મિથુન,

શુક્ર

ધન, મીન,

શુક્ર

વૃષ, તુલા,

શનિ

મકર, કુંભ,

॥ ગ્રહાદિ મૈત્રી સમ શત્રુ ॥

ગ્રહ	રાશિ લોગ	ગ્રહ વૈર	મિત્ર	મધ્યમ	પરસ્પર મૈત્રિ	શત્રુ	પરસ્પર બળ
સૂર્ય	૧ માસ	શુક્ર શનિ	સોમ, મંગળ, ગુરુ	બુધ	સો. મં. ગુ.	શુક્ર શનિ	૭
ચંદ્ર	૨૧ દિવસ	૦	રવિ, બુધ	મં. ગુ. શુ. શ.	૨. મં. ગુ.	૦	૬
મંગળ	૧૧૧ માસ	બુધ શુક્ર	રવિ, ગુરુ, ચંદ્ર	શુક્ર શનિ	૨. સો. ગુ.	બુધ	૨
બુધ	૧ માસ	ચંદ્ર	રવિ, શુક્ર, શ.	મં. ગુ. શ.	શુ. શ. ૨.	ચંદ્ર	૩
ગુરુ	૧૩ માસ	બુધ શુક્ર	રવિ, ચંદ્ર મંગળ	શનિ	૨. સો. મં.	બુ. શુ.	૪
શુક્ર	૧ માસ	સૂર્ય ચંદ્ર	બુધ શનિ	મં. ગુ.	બુ. શ. ૨.	૨. સો.	૫
શનિ	૩૦ માસ	સૂર્ય, ચંદ્ર મંગળ	બુધ શુક્ર	ગુરુ	બુ. શુ. ૨.	૨. સો. મંગળ	૧

॥ ક્ષેત્ર નામાક્ષરાધિકાર ॥

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
દ્રુવ	ધાન્ય	જય	નંદ	ખર	કાન્ત	મનોહર	સુસુખ
૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
દુસુખ	કૂર	સુપક્ષ	ધનદ	ક્ષય	આકંઠ	વિપુલ	વિજય

॥ અંશકનામાધિકાર ॥

ઈદ્રાંશક ॥ ૧ ॥

યમાંશક ॥ ૨ ॥

રાજાંશક ॥ ૩ ॥

ઉત્તમ.

કનિષ્ઠ.

મધ્યમ.

ઈદ્રાંશક—પ્રાસાદ, પ્રતિમા, લિંગ, જગતી, પીઠ, મંડપ, વેત્રીકુંડ, ઈદ્રધ્વજ, પતાકા, સ્વર્ગ સમાન સુખ લોગવવાના સ્થળે, નૃત્યશાળા, લોજનશાળા, ગીતશાળા, મહેત્સવ સ્થાને અને બીજા શુભ કાર્યોમાં ઈદ્રાંશક શુભ છે.

યમાંશક—લૈરવ, ક્ષેત્રપાલ, બાહ્ય આદિ શસ્ત્રાગારે, ગ્રહ માતૃકાના મંદિરે, દરેક પ્રકારના વેપારીની દુકાને, મઘમાંસાદિ વેચવાના સ્થાને, સમસ્ત આયુધો રાખવાના સ્થળે યમાંશક આપવો શુભ છે.

રાજાંશક-સિંહાસને, શય્યા, અશ્વશાળા, ગજશાળા રથાદિ વાહનો, રાજ્યની નાનાપ્રકારની સામગ્રી રાખવાના સ્થળે અને નગરના વિષે રાજાંશક આપવો શ્રેષ્ઠ છે.

॥ લગ્નાધિકાર ॥

૧ મેષ, ૨ વૃષભ, ૩ મિથુન, ૪ કર્ક, ૫ સિંહ, ૬ કન્યા, ૭ તુલા, ૮ વૃશ્ચિક, ૯ ધન, ૧૦ મઠર, ૧૧ કુંભ, ૧૨ મીન. આ બાર લગ્નો બધાવા.

॥ તિથિ અધિકાર ॥

નંદા	૧	૬	૧૧	બ્રાહ્મણના ગૃહોને શુભ.
ભદ્રા	૨	૭	૧૨	ક્ષત્રીઓના ગૃહોને શુભ.
જ્યા	૩	૮	૧૩	વૈશ્યના ગૃહોને શુભ.
રિક્તા	૪	૯	૧૪	શૂદ્રના ગૃહોને શુભ.
પૂર્ણા	૫	૧૦	૧૫	સર્વ પ્રકારના શુભ સ્થાનોમાં યોજવાથી પૂર્ણ સુખ આપે.

॥ વારાધિકાર ॥

વાર	ફળાર્ફળ	ફળ
રવિ	શુભ કર્મમાં વર્જવો.	અશુભ
સોમ	દરેક શુભ કર્મમાં લેવો.	શુભ
મંગળ	શુભ કર્મમાં તજવો.	અશુભ
બુધ	શુભ કર્મમાં શ્રેષ્ઠ.	શુભ
શુક્ર	સર્વ શ્રેષ્ઠ.	શુભ
શનિ	શ્રેષ્ઠ	શુભ
	મધ્યમ	મધ્યમ

મૈત્રવે ક્ષેત્રપાલે ચ વાણાગારે તથૈવ ચ ।

ગ્રહમાતૃગણાદીનાં સંસ્થાનેષુ તથૈવ હિ ॥ ૧૦૬ ॥

વણિક્ કર્મ વિધૌચૈવં મદ્યમાંસાદિકોઽન્નવે ।

આયુષાના સમસ્તાનાં યમાંશકં પ્રદાપયેત્ ॥ ૧૦૭ ॥

ભૈરવ, ક્ષેત્રપાલ, બાણુઆદિ શસ્ત્રાગારે, ગ્રહમાતૃકાના મંદિરે, દરેક પ્રકારના વેપારીની હુકાને, મદ્ય-માંસાદિ વેચવાના સ્થાને, સમસ્ત આયુષી રાખવાના સ્થાને યમાંશક આપવો.

સિંહાસને ચ શય્યાયાં અશ્વાદિ ગજ વાહને ।

રાજ્યોપસ્કર હર્મ્યેષુ રાજાંશક પુગદિષુ ॥ ૧૦૮ ॥

સિંહાસને, શય્યા, અશ્વશાળા ગજશાળા, રથાદિ વાહનો, રાજ્યની નાના પ્રકારની સામગ્રી રાખવાના સ્થાને અને નગરને વિષે રાજાંશક આપવો શ્રેષ્ઠ છે.

૧૪ લગ્નાધિકાર—

આયમૃક્ષં વ્યયં તારા મંશકં તુ તથૈવ ચ ।

તત્સર્વં માનુના મક્તં શેષં લગ્ન મુદીરિતમ્ ॥ ૧૦૯ ॥

આય, નક્ષત્ર, વ્યય, તારા ને અંશક એ પાંચના અંકોનો સરવાળો કરવો તેને બારે ભાગતા જે શેષ વધે તે મેષાદિ બાર લક્ષ બાણવાં.

૧૫ તિથિ અધિકાર—

આય મૃક્ષં વ્યયં તારા મંશકં તુ તથૈવ ચ ।

એકી કૃત્ય તુ ત્રિશક્ષિર્મક્તં શેષં તિથિર્મવેત્ ॥ ૧૧૦ ॥

નંદાદ્યાસ્તિથયો જ્ઞેયાઃ સ્વનામ સદ્દશં ફલમ્ ।

નંદા ચ બ્રાહ્મણે પ્રોક્તા મદ્રા ચૈવ હિ ક્ષત્રિયે ॥ ૧૧૧ ॥

વૈશ્યલોકે જયા જ્ઞેયા રિક્તા શુદ્રે પ્રદીયતે ।

શુભ સ્થાનેષુ સર્વેષુ પૂર્ણાં ચૈવ નિયોજયેત્ ॥ ૧૧૨ ॥

આય, નક્ષત્ર, વ્યય, તારા ને અંશક એનો સરવાળો કરી ત્રીસે ભાગતાં જે શેષ વધે તે તિથિ બાણવી. નંદાદિ તિથિઓ પોતાના નામ પ્રમાણે ફળ આપનાર છે. બ્રાહ્મણોને નંદા, ક્ષત્રિયોને ભદ્રા, વૈશ્ય લોકોને જયા અને શુદ્રોને રિક્તા તિથિ આપવી સારી છે. પૂર્ણા તિથિ સર્વ પ્રકારનાં શુભ સ્થાનોમાં યોજવાથી પૂર્ણ સુખ આપનાર છે.

૧૬ વારાધિકાર—

ક્ષેત્રં રુદ્રગણં કૃત્વા સપ્તભિર્ભાગમા હરેત્ ।

શેષં રુયાદયો વારા રવિ ભૌમૌ વિવર્જિતૌ ॥ ૧૧૩ ॥

ક્ષેત્રફળને અગિયારે શુભ સાતે ભાગતા જે શેષ રહે તે અનુક્રમે રવિ આદિ વારે બાણવા. તેમાં રવિ મંગળ તજવા.

૧૭ કર્ણાધિકાર—

ક્ષેત્રં નંદ ગુણં કૃત્વા રુદ્રૈશ્ચ ભાગમાહરેત્ ।

કર્ણં જાયતે શેષં વવાદીનિ વિલોકયેત્ ॥ ૧૧૪ ॥

ક્ષેત્રક્રાંતે નવે શુભી અગિયારે ભાગતાં જે શેષ વધે તે બવાદિ કરણો બાણવા.

૧ બવ, ૨ બાલવ, ૩ કૌલવ, ૪ તૈતિલ, ૫ ગર, ૬ વહિજ, ૭ વિષ્ટિ, ૮ શકુનિ, ૯ ચતુષ્પદ, ૧૦ નાગ ૧૧ કિસ્તુદ્ધ. મુખ્ય કરણો સાત છે. ચાર સ્થિર કરણો મળી અગિયાર થાય છે. તેમાં ૬ શ્રેષ્ઠ બાણવા. ૧ બવ, ૨ બાલવ, ૩ કૌલવ, ૪ તૈતિલ, ૫ ગર, ૬ વહિજ. તે શુભ કામમાં લેવા.

૧૮ યોગાધિકાર—

ક્ષેત્રં વિશ્વગુણં કૃત્વા સપ્તવિંશતિભાજિતે ।

યચ્છેષં જાયતે યોગો વિષ્કુમાદિર્વિનિર્દિશેત્ ॥ ૧૧૫ ॥

ક્ષેત્રની મૂળરાશિને તેરે શુભી સત્તાવીશે ભાગતા શેષ વધે તે વિષ્કુંલાદિ યોગ બાણવા.

વિષ્કુંભઃ પ્રીતિરાયુષ્માન્સૌભાગ્યઃ શોભન સ્તથા ।

અતિગઢઃ સુકર્મા ચ ધૃતિઃ શૂલ સ્તથૈવ ચ ॥ ૧૧૬ ॥

ગઢો વૃદ્ધિર્ધ્રુવ શ્રૈવ વ્યાઘાતો હર્ષણ સ્તથા ।

વજ્ર સિદ્ધિ વ્યતીપાતો વરીયાન્પરિઘઃ શિવઃ ॥ ૧૧૭ ॥

સિદ્ધઃ સાધ્યઃ શુભઃ શુદ્ધો બ્રહ્મેન્દ્રો વૈધૃતિ સ્તથા ।

સપ્તવિંશતિ યોગાસ્તુ કુર્યુર્નામ સમં ફલમ્ ॥ ૧૧૮ ॥

૧ વિષ્કુંભ, ૨ પ્રીતિ, ૩ આયુષ્યમાન, ૪ સૌભાગ્ય, ૫ શોભન, ૬ અતિગંડ, ૭ સુકર્મા, ૮ ધૃતિ, ૯ શૂલ, ૧૦ ગંડ, ૧૧ વૃદ્ધિ, ૧૨ ધ્રુવ, ૧૩ વ્યાઘાત, ૧૪ હર્ષણ, ૧૫ વજ્ર, ૧૬ સિદ્ધિ, ૧૭ વ્યતીપાત, ૧૮ વરીયાન, ૧૯ પરિઘ, ૨૦ શિવ, ૨૧ સિદ્ધિ, ૨૨ સાધ્ય, ૨૩ શુભ, ૨૪ શુદ્ધ, ૨૫ બ્રહ્મા, ૨૬ ઈન્દ્ર, ૨૭ વૈધૃતિ. એ સત્તાવીશ યોગો બાણવા. તેના નામ પ્રમાણે શુભાશુભ ક્રાંતિ આપનાર છે. ૧ અતિગંડ, ૨ ગંડ, ૩ વ્યાઘાત, ૪ વજ્ર, ૫ વ્યતિપાત, ૬ પરિઘ, ૭ શૂલ, ૮ વૈધૃતિ. એ આઠ યોગો અશુભ બાણવા.



॥ इन्द्राधिपति ॥

१	अथ	शुभ	१	७	११	किन्दोभ	१०	११
२	आसव	शुभ	२	६	अपिप	नष्ट	१०	११
३	शुभ	शुभ	३	५	शक्ति	नष्ट	१०	११
४	तेति	शुभ	४	४	विष्टि	नष्ट	१०	११
५	गर	शुभ	५	३	विष्टि	नष्ट	१०	११
६	वर्षि	शुभ	६	२	विष्टि	नष्ट	१०	११
७	वर्षि	शुभ	७	१	विष्टि	नष्ट	१०	११

॥ योभाधिपति ॥

१	वर्षि	शुभ	१	५	६	शुभ	६	६
२	भ्रति	शुभ	२	४	सिद्धि	शुभ	६	६
३	आश्व	शुभ	३	३	अतिग	अशुभ	६	६
४	शुभ	शुभ	४	२	शुभ	शुभ	६	६
५	शुभ	शुभ	५	१	शुभ	शुभ	६	६
६	शुभ	शुभ	६	०	शुभ	शुभ	६	६
७	शुभ	शुभ	७	०	शुभ	शुभ	६	६
८	शुभ	शुभ	८	०	शुभ	शुभ	६	६
९	शुभ	शुभ	९	०	शुभ	शुभ	६	६
१०	शुभ	शुभ	१०	०	शुभ	शुभ	६	६
११	शुभ	शुभ	११	०	शुभ	शुभ	६	६
१२	शुभ	शुभ	१२	०	शुभ	शुभ	६	६
१३	शुभ	शुभ	१३	०	शुभ	शुभ	६	६
१४	शुभ	शुभ	१४	०	शुभ	शुभ	६	६
१५	शुभ	शुभ	१५	०	शुभ	शुभ	६	६
१६	शुभ	शुभ	१६	०	शुभ	शुभ	६	६
१७	शुभ	शुभ	१७	०	शुभ	शुभ	६	६
१८	शुभ	शुभ	१८	०	शुभ	शुभ	६	६
१९	शुभ	शुभ	१९	०	शुभ	शुभ	६	६
२०	शुभ	शुभ	२०	०	शुभ	शुभ	६	६
२१	शुभ	शुभ	२१	०	शुभ	शुभ	६	६
२२	शुभ	शुभ	२२	०	शुभ	शुभ	६	६
२३	शुभ	शुभ	२३	०	शुभ	शुभ	६	६
२४	शुभ	शुभ	२४	०	शुभ	शुभ	६	६
२५	शुभ	शुभ	२५	०	शुभ	शुभ	६	६
२६	शुभ	शुभ	२६	०	शुभ	शुभ	६	६
२७	शुभ	शुभ	२७	०	शुभ	शुभ	६	६
२८	शुभ	शुभ	२८	०	शुभ	शुभ	६	६
२९	शुभ	शुभ	२९	०	शुभ	शुभ	६	६
३०	शुभ	शुभ	३०	०	शुभ	शुभ	६	६

॥ वैराधिपति ॥

१	गह	अ-रि-रि-रि-	५	सर्प	त-श-र-र-ध-न
२	गर्भ	क-अ-ग-ध-र-	६	सिद्ध	प-र-र-र-र-र-
३	सिद्ध	अ-र-र-र-र-	७	सिद्ध	श-र-र-र-र-र-
४	शान	र-र-र-र-र-	८	सिद्ध	श-र-र-र-र-र-

॥ वभाधिपति ॥

१	गह	अ-रि-रि-रि-	५	सर्प	त-श-र-र-ध-न
२	गर्भ	क-अ-ग-ध-र-	६	सिद्ध	प-र-र-र-र-र-
३	सिद्ध	अ-र-र-र-र-	७	सिद्ध	श-र-र-र-र-र-
४	शान	र-र-र-र-र-	८	सिद्ध	श-र-र-र-र-र-

॥ तत्त्वाधिकार ॥

	१	२	३	४	५
तत्त्व	पृथ्वीतत्त्व	जलतत्त्व	अग्नितत्त्व	वायुतत्त्व	आकाशतत्त्व
विनाश	भूकंपथी	वर्षाथी	आगथी	पवनथी	वीज्यथी

१९ वर्गाधिपत्याधिकार—

दैर्घ्यपृथुत्वेन च योजनीयं तयोर्द्वैक्यं पुनरुच्छ्रयेण ।

शेषोऽधिनाथो वसुभाजितेऽस्मिन् समः प्रशस्तो विषमस्तुनैव ॥११९॥

क्षेत्रनी लंआर्ध पछोणाधने शुष्णिने तेमां प्रासाद अथवा गृहनी उाधार्ध आंठ लेणधी तेने आठे लागता शेष रछे ते अधिपति वर्गं जाणुवे. ऐकी संप्यावाणा शुल जाणुवा. ऐकी संप्यावाणा अशुल जाणुवा.

अ वर्गो गरुडो ज्ञेयो विलाडः स्यात् क वर्गकः ।

च वर्गः सिंहनामा स्याद्द वर्गं कुक्कुरः स्मृतः ॥१२०॥

सर्षारुक्कः स्यात् त वर्गोऽपि प वर्गो मूषकः स्मृतः ।

य वर्गो मृगनामा स्यात्तथा मेषः श वर्गकः ॥ १२१ ॥

स्ववर्मात्पञ्चमे शत्रुं शत्रुर्धे मित्र संज्ञकः ।

उदासीने तृतीयश्च वर्गं भेदा स्त्रिधोच्यते ॥ १२२ ॥

१ अ वर्गने गरुड अधिपति. २ क वर्गने आर्धर अधिपति. ३ अ वर्गने सिंठ अधिपति.
 ४ ट वर्गने श्वान अधिपति. ५ त वर्गने सर्ष अधिपति. ६ प वर्गने मुषक अधिपति.
 ७ य वर्गने मृग अधिपति. ८ श वर्गने मेष अधिपति जाणुवे. पोताना वर्गथी पांचमे वर्गं शत्रु जाणुवे. चोथो वर्गं मित्र अने त्रीजे वर्गं उदासीन. आ प्रभाणे वर्गना त्रलु लेद छे.

२० तत्त्वाधिकार—

अष्टमिश्चहतेक्षेत्रे फले षष्टि विभाजिते ।

लब्धे दशगणे जीवो मृत्युर्वै भूत भाजिते ॥ १२४ ॥

પૃથ્વી વ્યાપસ્તથા તેજો વાયુરાકાશ મેવ ચ ।

પંચ તત્ત્વાનિ પ્રોક્તાનિ વિભક્તાનિ સ્યુરન્તકે ॥ ૧૨૪ ॥

ક્ષેત્રફળને આઠે ગુણી સાઠે ભાગવા. તેને દશ ગણા કરી પાંચે ભાગવા. શેષ વધે તે પૃથ્વી આદિ તત્ત્વ બાણવા. ૧ પૃથ્વી, ૨ જળ, ૩ અગ્નિ, ૪ વાયુ, ૫ આકાશ. એ પાંચ તત્ત્વો છે અને જે તત્ત્વ ઘરમાં આવ્યું હોય તે જ તત્ત્વથી ગૃહ આદિનો વિનાશ બાણવો.

૨૧ આયુષ્યાધિકાર—

ફલનાગતૃણં ષષ્ટયા હૃતં લઘ્વં ફલં ભવેત્ ।

મૃન્મયે કર્કરા યુક્તે ગૃહે જીવઃસુનિશ્ચલઃ ॥ ૧૨૫ ॥

ક્ષેત્રફળને આઠે ગુણી સાઠે ભાગતા જે શેષ અંક રહે તેટલા વર્ષનું માટી અને કાંકરીના બનાવેલ ગૃહો આદિનું આયુષ્ય નિશ્ચયપૂર્વક બાણવું.

દશ ગુણં ભવેદાયુરિષ્ટિકા મૃત્સુધામયે ।

ચુર્ણં પાષાણ જેત્રિશદ્ ગુણઞ્ચ સ્થિતિરુત્તમા ॥ ૧૨૬ ॥

ઉપર આવેલ અંકને દશ ગુણા કરવાથી ઇંટ. માટી અને ચુનાથી બનેલા ગૃહ અથવા પ્રાસાદનું આયુષ્ય બાણવું. તે ફળને ત્રીસ ગણું કરવાથી ચુના અને પત્થરથી બનેલા ગૃહ આદિનું આયુષ્ય બાણવું. ઉત્તમ સ્થિતિ આ ફળમાં છે.

નવતિઘ્ને ફલે નાર્ગે યુક્ત પાષાણ જં ગૃહે ।

ધાતુજે ભવને સ્વાદ્રિલોચનઘ્ને ફલે ભવેત્ ॥ ૧૨૭ ॥

ઉપરના ફળને નેવું ગણા કરવાથી સીસાથી ચોડેલ પાષાણના ગૃહનું આયુષ્ય બાણવું. તે જ ફળને ત્રણસો સીતેર ગણું કરવાથી ધાતુથી નિર્મિત ગૃહો પ્રાસાદ આદિનું આયુષ્ય બાણવી.

આય વ્યાંશનક્ષત્રં તારા ચન્દ્ર મૈત્ર્યાદિકમ્ ।

પ્રીતિરાયુશ્ચ મૃત્યુશ્ચ ચિરંનન્દતિવેચ્છુમાઃ ॥ ૧૨૮ ॥

આય, વ્યય, અંશક, નક્ષત્ર, તારા, ચંદ્ર મૈત્રી, પ્રીતિ, આયુષ્ય, મૃત્યુ, સ્થિર, નંદાદિ, તિથિ એ શુભ છે.

ત્રિમિઃશ્રેષ્ઠસ્તુ શ્રેષ્ઠ સ્યાત્ પશ્ચમિશ્ચોત્તમોત્તમમ્ ।

સપ્તમિઃ સર્વં કલ્યાણં નવમિર્જય સંપદા ॥ ૧૨૯ ॥

એકવીશ અંગોમાંથી ત્રણ મળે તે પછી શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ. પાંચ મળે તે ઉત્તમમાં ઉત્તમ. સાત સર્વ કલ્યાણકારી. નવ જય અને સંપત્તિ આપનાર છે.

નષ્ટ્રકાષ્ટકં ત્રિકોણં દ્વાદશી દ્વિતીયાષ્ટમી ।
 નચાષ્ટ દ્વાદશે રાશી તારા ત્રિપચ્ચ સપ્તમી ॥ ૧૩૦ ॥
 નદ્વિતીયાંશકં કુર્વાત્ તથા ચાષ્ટમમાયકમ્ ।
 નષ્ટ્રતસ્તથા ચન્દ્રં નવ વાસ્તુક કર્મણિ ॥ ૧૩૧ ॥

છ, આઠમા સ્થાને તથા ત્રિકોણનું લગ્ન, બારશ બીજ ને આઠમ, આઠમી, બારમી રાશિ, ત્રીણ, પાંચમી, સાતમી તારા, બીજે અંશક, આઠમે આય, પાછળ ચંદ્ર એ સઘળું વાસ્તુકર્મમાં તજવું.

અલ્પદોષં ગુણશ્રેષ્ઠં દોષાયતં ન તદ્ગૃહમ્ ।
 આય વ્યયૌ પ્રયત્નેન વિરુદ્ધશ્ચવિવર્જયેત્ ॥ ૧૩૨ ॥

થોડો દોષ હોય અને ગુણ વધારે હોય તે તે ગૃહ દોષકારક ગણાય નહિ. પ્રયત્ને કરીને આય-વ્યય મેળવવા અને વિરુદ્ધ અંગોનો ભાગ કરવો.

અલ્પદોષાર્ધમાધિક્યં પ્રાસાદ મઠ મંદિરમ્ ।
 લિઙ્ગવા પ્રતિમા ચૈવ ન તદ્ દોષ કરં ભવેત્ ॥ ૧૩૩ ॥

રાજ્યપ્રાસાદ, મઠ, દેવપ્રાસાદ, લિંગ ને પ્રતિમા એ બધા જો અલ્પદોષથી અર્ધ ગુણાધિક્ય હોય તે પછી દોષકારક નથી.

સૂત્રધારેણ ચચ્છુદ્ધં કૃતં યસ્થાન સાધનમ્ ।
 તસ્થાનં સર્વં જન્તુનાં સુખદં સ્યાન્ન સંશયઃ ॥ ૧૩૪ ॥

સૂત્રધારે જે સ્થાનની સાધના શુદ્ધ કરી હોય તે સ્થાન સર્વ ભયોને સુખદાયી થાય છે. તેમાં લેશ પણ સંશય નથી.

—x—

પુરુષાધિકાર

વિશ્વકર્મા ઉવાચ—

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ આયાનાં ચ વિશેષતઃ ।
 યસ્ય યસ્ય ભવેન્નાયુ-ર્વપુષઃ પુરુષસ્ય ચ ॥ ૧૩૫ ॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છે :- હવે હું પુરુષના શરીરનો જે આય હોય, તેને વિશેષ પ્રકારે કહું છું.

સચાયુસ્તદ્ વિજાનીયા-દન્યથા નિષ્ફલં મવેત્ ।
નક્ષત્રં દેહસંજ્ઞાત્વા-દંશકં ચ મહામુને ! ॥ ૧૩૬ ॥

તારાઃ પચ્ચ મહાશુક્લા-સ્તદત્ર ગૃહમેથિનઃ ।
एकान्तेषु प्रदातव्यो ध्वजादिराय उत्तमः ॥ ૧૩૭ ॥

હો મહામુનિ, એ રીતે આય ઉપભવવા, બાકી અન્ય સર્વ નિષ્ફલ બાણુવું. મનુષ્યના દેહની સંજ્ઞાથી નક્ષત્ર, અંશક, તારા, જેમાં પાંચ શુભ છે, બીજા અંગે ઉપભવી ગૃહમાં જોવા. ઉપજેલા આય ધ્વજાદિથી એકાન્તરે દેવા તે ઉત્તમ બાણુવા.

रुद्र भागायते क्षेत्रं विस्तारे भूत मागिके ।
विन्यसे तत्र देवांश्च एभिः स्युश्च विलक्षयेत् ॥ ૧૩૮ ॥

ક્ષેત્રની લંબાઈના અગિયાર ભાગ અને વિસ્તારના પાંચ ભાગ કરવાં, તેમાં નીચે સુબળ અંકો અને અક્ષરો લખવા.

इन्द्राङ्गं प्रथमे भागे नक्षत्राणि द्वितीयके ।
तृतीये लोचनं देय चतुर्थे तु रविस्तथा ॥ ૧૩૯ ॥

पञ्चमे तु तिथिः प्रोक्तो वसुं षष्ठे नियोजयेत् ।
सप्तमे भागे वेदाश्च लोकश्चैवाष्टमे तथा ॥ ૧૪૦ ॥

इषु संख्या नवमे च दशमे च रस स्तथा ।
एकादशे ग्रहसंख्या कथितं मुनि पुंगवैः ॥ ૧૪૧ ॥

કોષ્ટકની ઉપરની પ્રથમ પંક્તિના અગિયાર ખાનાઓમાં અનુક્રમે ૧૪, ૨૭, ૨, ૧૨, ૧૫, ૮, ૪, ૩, ૫, ૬, ૯ એમ લખવાં, એવું મહામુનિઓએ કહેલ છે.

कोष्ठेषु कथिता अंका मातृकान् वर्णान् योजयेत् ।
नपुंसकं विसर्गश्च त्यजेच्च योगमक्षरम् ॥ ૧૪૨ ॥

અંકોની નીચેની ચાર પંક્તિના કોષ્ટાઓમાં અનુક્રમે માતૃકા અક્ષરો લખવાં, તેમાં ઋ, ઋ લૂ લ, અઃ સ્વરોને, વિસર્ગને તથા સંયુક્ત (જેડીયા) અક્ષરો ક્ષ, ઋ એ વ્યંજનોને છોડી દેવા.

કોષ્ટક

૧૪	૨૭	૨	૧૨	૧૫	૮	૪	૩	૫	૬	૯
અ	આ	ઈ	ઇ	ઉ	ઊ	એ	ઐ	ઑ	ઔ	અં
ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ	ચ	છ	જ	ઝ	ઞ	ટ
ઠ	ડ	ઢ	ણ	ત	થ	દ	ધ	ન	પ	ફ
બ	ભ	મ	ય	ર	લ	વ	શ	ષ	સ	હ

સ્વામિનામાક્ષરાંકેન ગુણયે દૂર્ધ્વ પંક્તિમાન્ ।

ફલં હરેદદ્દષ્ટમિસ્તુ શેષમાયો મનુષ્યસ્ય ॥ ૧૪૩ ॥

દ્વજાદીનાં ચત્વર્ણીં તુ ચત્વારો વૃષભાદયઃ ।

મક્ષકા ભવને વજ્ઞર્ચા ગૃહસ્વામ્યાય મક્ષકઃ ॥ ૧૪૪ ॥

ગૃહસ્વામીના નામનો પહેલો અક્ષર હોય તે શોધીને નામના બેટલા અક્ષરો હોય તેટલી સંખ્યાને પહેલી પંક્તિમાં જે અંક હોય તેટલાથી ગુણી અને તેનો આઠે ભાગ દેતાં જે શેષ રહે તે ઘરધણીનો ધ્વજાદિ આય બજુવો, ધ્વજાદિ (ધ્વજ, ધૂમ્ર, સિંહ અને શ્વાન) એ ચાર આયોના અનુક્રમે ચાર (વૃષ, ખર, ગજ અને ધ્વાક્ષ) આયો પરસ્પર ભક્ષક છે તે ભક્ષક આય ગૃહ સ્વામિના આયનો ભક્ષક હોય તો ગૃહસ્વામિનું મૃત્યુ થાય. માટે આય સામે ભક્ષક આવે તે તજવા.

॥ પરસ્પર ભક્ષક આયો ॥

૧	૨	૩	૪
ધ્વજ	ધૂમ્ર	સિંહ	શ્વાન
૫	૬	૭	૮
વૃષ	ખર	ગજ	ધ્વાક્ષ

॥ મિતિ આયનિર્ણય ॥

અગ્રમિત્તૌ ગજંદધાત્ વામદક્ષિણચોર્ધ્વજઃ ।

પૃષ્ઠમિત્તૌ તથા સિંહ સુસ્ત્ર સૌભાગ્ય દાયકાઃ ॥ ૧૪૫ ॥

ગૃહની આગળની સિતિમાં ગજાય, ડાબી અને જમણી સિતિમાં ધ્વજાય તથા પાછળની સિતિમાં સિંહાય આપવો તે સુખ અને સૌભાગ્યને આપનાર છે.

ઉદાહરણ:-

૧. ગૃહસ્વામિનું નામ ભવાનીશંકર છે તો “ભ” અક્ષરનો ઉપલી પંક્તિમાં ૨૭ અંક આવ્યા. ભવાનીશંકર નામના ૬ અક્ષરો થયા. $૨૭ \times ૬ = ૧૬૨$ તેને ૮ ભાગતાં ૨ શેષ વધે તો ભવાનીશંકરનો ધૂમ્રાય આવ્યો. હવે જો ઘરનો આય ખરાય હોય તો ભક્ષક છે, તો મૃત્યુ નિપજો. આ સિવાય ખીજો આય હોય તો દોષ નથી. જો ભક્ષક આય આવે તો ગૃહનો આય ગણત્રી કરી બદલવો.

॥ એકવીશ અંગો ॥

૧ ક્ષેત્રફલ	૨ આય ફલ	૩ નક્ષત્ર ફલ	૪ નક્ષત્ર ગણ
૫ નક્ષત્ર ચંદ્ર દિશા	૬ નક્ષત્ર વૈર	૭ વ્યય	૮ તારા
૯ નાડી	૧૦ રાશિ	૧૧ રાશિસ્વામી	૧૨ ગૃહનામાક્ષર
૧૩ અંશક	૧૪ લગ્ન	૧૫ તિથિ	૧૬ વાર
૧૭ કરણ	૧૮ યોગ	૧૯ વર્ગ	૨૦ તત્ત્વ
૨૧ આયુષ્ય			

॥ इतिश्री विश्वकर्मा वास्तुकलाचिन्तन हरविद्या गुणकीर्तिप्रकाश जिनप्रासाद मार्तण्ड
शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा संग्रहिते आयतत्त्वाधिकार
नाम्नो तृतीयोऽध्याय संपूर्ण ॥



પ્રાસાદનિરૂપણ નામ્નો ચતુર્થોઽધ્યાય

ક્રાષ્ટે મૃદિષ્ટકે ચૈવ પાષાણે ધાતુ રત્નજે ।

ઉત્તરોત્તર દદં દ્રવ્યં લોહકર્મ વિવર્જયેત્ ॥ ૧ ॥

કાષ્ટ, ઈટ, પાષાણુ, ધાતુ અને રત્ન, આ દ્રવ્યો એક બીજાથી ઉત્તમોત્તમ છે પણ લોહ કર્મ કરવું નહિ.

ઉત્તમોત્તમ ધાત્વાદિ પાષાણોષ્ટિકાષ્ટકમ્ ।

શ્રેષ્ઠમધ્યાધમં દ્રવ્યં લોહં ચૈવાધમાધમમ્ ॥ ૨ ॥

ધાતુ આદિ દ્રવ્યો ઉત્તમોત્તમ છે, પાષાણુ, ઈટ અને કાષ્ટ એ ત્રણ દ્રવ્યો અનુક્રમે, શ્રેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ છે પણ લોહ દ્રવ્ય તો અધમાધમ એટલે કનિષ્ઠમાં કનિષ્ઠ છે. એટલે અત્યંત હીન દ્રવ્ય છે.

શિલેષ્ટિકા સુધાદારુમૃત્સ્નામૃલ્લોષ્ટ લોહકાઃ ।

एतानि शिल्पद्रव्याणि मुख्यत्वेन निरूपिताः ॥ ૩ ॥

પાષાણુ, ઈટ, ચુનો, કાષ્ટ માટી અને અષ્ટધાતુ આ વસ્તુઓ મુખ્યત્વે શિલ્પ વાસ્તુમાં ઉપયોગી દ્રવ્યો બાબવા.

પ્રાસાદ પ્રતિમા રાજગૃહ વાપ્યાદિ સંસ્કૃતિઃ ।

કથિતા યત્રતચ્છિલ્ય શાસ્ત્ર મુક્તં મહર્ષિભિ ॥ ૪ ॥

દેવમંદિર, પ્રતિમા, રાજગૃહ, વાવ આદિ જળાશયો, નગર, કિલ્લા આદિ રચનાની વિધાને મહર્ષિઓએ શિલ્પશાસ્ત્ર કહેલ છે.

શિલ્પશાસ્ત્રના જ્ઞાતા :-

भृगुरत्रिर्वसिष्ठश्च विश्वकर्मा मयस्तथा ।

नारदो नग्नजित्त्वैव विशालाक्षः पुरंदर ॥ ૫ ॥

ब्रह्मा कुमारो नंदीशः शौनकोगर्ग एव च ।

वासुदेवोऽनिरुद्धश्च तथा शुक्र बृहस्पति ॥ ૬ ॥

अष्टादशैने विख्याताः शिल्प शास्त्रोपदेशकाः ।

૧ ભૃગુ, ૨ અત્રિ, ૩ વસિષ્ઠ, ૪ વિશ્વકર્મા, ૫ મય, ૬ નારદ, ૭ નગ્નજિત, ૮ વિશાલાક્ષ, ૯ પુરંદર, ૧૦ બ્રહ્મા, ૧૧ કુમાર, ૧૨ નંદીશ, ૧૩ શૌનક, ૧૪ ગર્ગ ૧૫ વાસુદેવ, ૧૬ અનિરુદ્ધ, ૧૭ શુક, ૧૮ બૃહસ્પતિ. એ શિલ્પશાસ્ત્રના ઉપદેશક તથા વિખ્યાત આચાર્યો છે.

શિલ્પિનઃ હૃદયે બ્રહ્મા હસ્તયેર્વિષ્ણુ શંકરી ।

ચંદ્રાદિત્યૌ ચ ચક્ષુષોઃ સર્વાંગે માત્ર દેવતા ॥ ૭ ॥

શિલ્પીના હૃદયમાં બ્રહ્મા વસે છે, તેના બન્ને હાથમાં વિષ્ણુ અને શંકર રહેલ છે એ આંખોમાં સૂર્ય અને ચંદ્ર બિરાજે છે અને તેના સર્વાંગે દેવતાઓ વસે છે.

પ્રાસાદો દેવરૂપઃ સ્યાત્ પાદૌ પાદ શિલાસ્તથા ।

ગર્ભશ્રૈવૌદરં જ્ઞેયં જંઘા પાદોર્ધ્વ મુચ્યતે ॥ ૮ ॥

સ્તંભાશ્ચજાનવોજ્ઞેયા ઘંટા જિહ્વા પ્રકીર્તિતા ।

દીપઃ પ્રાણ રૂપો જ્ઞેયા હૃદયને જલ નિર્ગતઃ ॥ ૯ ॥

બ્રહ્મ સ્થાનં યદેતદ્ધ તન્નામિ પરિકીર્તિતા ।

હૃદય પીઠિકા જ્ઞેયા પ્રતિમા પુરુષઃ સ્મૃતઃ ॥ ૧૦ ॥

પ્રાસાદની રચનાને દેવશરીર રૂપ કલ્પ્યું છે, પાયાની શિલા પગ રૂપે, ગર્ભગૃહ ઉદર-પેટ રૂપે, પાયા પરની જગતી બાંધ રૂપે, થાંભલા રૂપે ઢીંચણ, ઘંટા જિહ્વા રૂપે, દીપક પ્રાણ રૂપે, ગુહા રૂપે પ્રવાહ, દેવનું બ્રહ્મ સ્થાન નાભી, પીઠિકા રૂપે હૃદય અને પ્રતિમા પુરુષ રૂપે બાણુવાં.

પાદચારસ્ત્વહંકારો જોતિસ્તચક્ષુરુચ્યતે ।

તદર્ધ્વ પ્રકૃતિસ્તસ્ય પ્રતિમાત્મા સ્મૃતૌ વૃધૈઃ ॥ ૧૧ ॥

તલ કુંભા દધો દ્વારં તસ્ય પ્રજનનં સ્મૃતમ્ ।

શુકનાશ્ચા ભવેન્નાસા ગવાક્ષઃ કર્ણ ઉચ્યતે ॥ ૧૨ ॥

કાયાપાલી સ્મૃતઃ સ્કંધે પ્રીવા ચામલસારિકા ।

કલશસ્તુ શિરો જ્ઞેયો મહાદિત્યર સંયુતં ॥ ૧૩ ॥

પગનો સંચાર અહંકાર, હીપનો પ્રકાશ ચક્ષુ રૂપે, ઉપરનો ભાગ તેની પ્રકૃતિ, પ્રતિમા આત્મા રૂપે બુદ્ધિમાને બાણુવા. દ્વારના કુંભીના તલથી નીચેનો ભાગ લિંગ રૂપે બાણુવો, શિખરનો શુકનાશ એ નાસિકા રૂપ, ગવાક્ષ-જરૂખા કાન રૂપ, શિખરનો સ્કંધ તે ખભો અને આમલસારાનું ગળું તે કંઠરૂપ, આમલસારાને કલશ મસ્તક રૂપે બાણુવાં, ચુનાનું પ્લાસ્ટર તે ચામડી રૂપે બાણુવું.

મેદશ્ચ વસુધા વિદ્યાત્ પ્રલેપો માસ મુચ્યતે ।

અસ્થિનો ચ શિલાસ્તસ્ય સ્નાયુ કીલાદયઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૪ ॥

ચક્ષુષિ શિખરા સ્તસ્ય ધ્વજાકેશ પ્રકીર્તિતાઃ ।

એવ પુરુષરૂપં તુ ધ્યાયેચ્ચ મનસા સુધીઃ ॥ ૧૫ ॥

પૃથ્વી મેઢ રૂપે, યુનાનો લેપ માંસ રૂપે, શિલાઓ હાડકાં રૂપે, ખીલા પાગરૂપે કુકરા સ્નાયુ રૂપે, શૂંગ અક્ષુ રૂપ, ધ્વજ કેશ રૂપે. આ રીતે પ્રાસાદના સર્વ અંગોનું પુરુષ રૂપે ધ્યાન કરવું.

નાગરા દ્રાવિડાશ્ચ લતિનાશ્ચ વિમાનકા ।

મિશ્રકાશ્ચ વરાટાશ્ચ સાન્ધારા ભૂમિના સ્તથા ॥ ૧૬ ॥

વિમાન નાગરચ્છંદા વિમાન પુષ્પકાથવા ।

વહ્નમા ફાંસનાકારા સિંહાવલોકા રથરૂદા ॥ ૧૭ ॥

પ્રાસાદના ભત્તિચ્છંદઃ- ૧ નાગરાદિ, ૨ દ્રાવિડાદિ, ૩ લતિનાદિ, ૪ વિમાનાદિ, ૫ મિશ્રકાદિ, ૬ વરાટાદિ, ૭ સાન્ધારાદિ, ૮ ભૂમિભાદિ, ૯ વિમાનનાગરાદિ, ૧૦ વિમાનપુષ્પકાદિ, ૧૧ વલ્લભાદિ, ૧૨ ફાંસનાકારાદિ, ૧૩ સિંહાવલોકનાદિ, ૧૪ રથારૂડાદિ. એમ પ્રાસાદની ચૌદ ભત્તિ ભણવી.

एते चतुर्दश विख्याता प्रासादजातया स्मृताः ।

मृत्साकाष्ठेष्टकाशैल धातु रत्नभवाः सुधीः ॥ १८ ॥

कुर्यात् स्वशक्ति प्रासादश्चातु वर्गफलं भवेत् ।

पांसुनादि सुरागारे क्रीडया विहितं श्रितः ॥ १९ ॥

એ ચૌદ ભત્તિના વિખ્યાત પ્રાસાદો માટીના, કાષ્ઠના, ઈંટના, પાષાણુના ધાતુ-રત્નાદિ વાસ્તુ દ્રવ્યાદિના પોતાની શક્તિ અનુસાર કરવાથી ચાર વર્ગ (ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ)ના ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. દેવાલયે લક્ષ્મી ક્રીડા કરે છે.

कोटि वर्षं तृणच्छन्दे दशकोटयस्तु मृष्मये ।

इष्टिकायां दशगुणं पुण्यं शैलेह्यनन्तरा ॥ २० ॥

કોટિ વર્ષ તૃણનું, દશ કોટિ માટીનું, તેથી દશગણું ઈંટનું અને પાષાણુના પ્રાસાદ કરવાથી અનંત ગણું પુણ્ય મળે.

पद्मशिला द्वारे चैव तच्छिलापुरुषे तथा ।

कलशध्वजे प्रतिष्ठा सप्तगुणं पुण्यं भवेत् ॥ २१ ॥

૧ પદ્મશિલા, ૨ દ્વાર, ૩ શિલા, ૪ ધ્વજપુરુષ, ૫ કલશ, ૬ ધ્વજ, ૭ પ્રતિષ્ઠા. આ રીતે સાત ગણું પુણ્ય મળે છે.

મણિ મુક્તા પ્રવાલાદયૈ ભૂષણૈઃ સુવિભૂષિતાઃ ।

સૌવર્ણૈ રાજતૈશ્ચૈવ દેવાનાં સત્તતં પ્રિયાઃ ॥ ૨૨ ॥

મણિ, માણિક્ય, મોતી અને પ્રવાલાદિ અલંકારોથી સારી રીતે અલંકૃત કરાયેલા સુવર્ણ તથા સૌવર્ણના પ્રાસાદો દેવલોકોને નિત્યપ્રિય છે.

રીતિકા સ્તામ્ર યુક્તાશ્ચ પિશાચોરગરક્ષસામ્ ।

દેવલોકે ભવન્યેતે કામ સ્વચ્છંદ ચારિણ ॥ ૨૩ ॥

પિત્તળ અને ત્રાંબાના પ્રાસાદો પિશાચ, નાગ અને રાક્ષસોને પ્રિય છે. આ પ્રાસાદો દેવલોકમાં ઠામનાની યથેશા સિદ્ધિ કરનાર છે.

પાતાલેऽપિ વિનિર્દિષ્ટા પાપાણેઃ સ્ફટીકૈ સ્તથા ।

ઇષ્ટકા કાષ્ઠ પાપાણૈ મૃત્યુલોકે ત્વનિન્દિતા ॥ ૨૪ ॥

પાતાલમાં પાપાણુ અને સ્ફટિકના પ્રાસાદો કરવા કહેલ છે, અને મૃત્યુલોકમાં ઈંટ, કાષ્ઠ અને પાપાણુના પ્રાસાદો કરવામાં આવે તો આતંક આપનાર છે.

નગરાણાં ભૂષણાર્થં દેવાનામાલયાય ચ ।

લોકાનાં ધર્મહેતોશ્ચ ક્રીડાર્થં સુરયોષિતામ્ ॥ ૨૫ ॥

આલયઃ સર્વભૂતાનાં વિજયાય જિતાત્મનામ્ ।

ધર્માર્થં કામ મોક્ષાણાં પ્રાપ્તિ હેતુશ્ચ કામદઃ ॥ ૨૬ ॥

પ્રાસાદ, નગરોની શેલા, દેવતાઓના નિવાસ, લોકોના કલ્યાણુ તેમજ ધર્મ હેતુ માટે, દેવાંગનાઓની ક્રીડા માટે અને ધાર્મિક પુરુષોની વિજય કીર્તિ માટે હોય છે. તેમજ પ્રાણીમાત્રને આશ્રય રૂપ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિના કારણુ રૂપ તથા સર્વકામનાઓને આપનાર છે.

શુદ્ધચ્છંદાષ્ટ પ્રાસાદો :-

નાગરા દ્રાવિડાશ્ચૈવ વરાટકાશ્ચમિશ્રકાઃ ।

લતિનાશ્ચૈવસાન્ધારા વિમાના ભૂમિજા સ્તથા ॥ ૨૭ ॥

एते चाष्टान्वये रास्ताः शुद्धच्छन्दाः प्रकीर्तिताः ।

देशजाति कुल स्थान वर्णभेदे स्तथापरे ॥ ૨૮ ॥

૧ નાગરાદિ, ૨ દ્રાવિડાદિ, ૩ વરાટકાદિ, ૪ મિશ્રકાદિ, ૫ લતિનાદિ, ૬ સાન્ધારાદિ, ૭ વિમાનાદિ, ૮ ભૂમિજાદિ. એ આઠ પ્રકારના પ્રાસાદો શુદ્ધ છંદના કીર્તિદાયક છે. દેશ, જાતિકુલ, સ્થાન, વર્ણ ભેદે સ્થાપવા.

પ્રાસાદ દેશાનુક્રમો

જાતયોઽષ્ટો પ્રવર્તન્તે ગંગાતીરેષુ સર્વદા ।

અદિ રાજેષુ સાન્ધારો નાગરશ્ચ પ્રશસ્યતે ॥ ૨૯ ॥

ગોઢયજ્ઞકામરૂપે સાન્ધારો લતિનસ્તથા ।

તુરકોઢહાલેષુ ગજ્ઞોદઘૌ વિમાનક ॥ ૩૦ ॥

ઉપર કહેલ આઠ જાતિના પ્રાસાદો ગંગાના તીરે કરવા સર્વદા કલ્યાણકારી છે. સાન્ધારાદિ અને નાગરાદિ અહિ રાજ્યમાં કરવા શુભ છે. ગોડ, બંગ અને કામરૂપ દેશમાં સાન્ધારાદિ અને લતિનાદિ તથા તુર કોડ અને હાલમાં તેમજ ગંગા સાગરના પ્રદેશોમાં વિમાનાદિ પ્રાસાદો કરવા પ્રશસ્ત છે.

ચૌલદેશે મહાનીલે શ્રીનીલે પર્વતે તથા ।

મલ્યકલિજ્ઞ કર્ણાટે કાન્ય કુન્જનિવાસકે ॥ ૩૧ ॥

વૈરાજ્યેષુ વિરાટે ચ કોંકણે દક્ષિણાપથે ।

નાગરાદ્રાવિહાસહ્રન્દા વરાટા ભૂમિજાસ્તથા ॥ ૩૨ ॥

લતિનાશ્ચૈવ સાન્ધારા મિશ્રકાશ્ચ વિમાનકા ।

અષ્ટહ્રન્દા સ્તથા ચૈતે પ્રાસાદાઃ પરિકીર્તિતા ॥ ૩૩ ॥

ચૌલદેશે મહાનીલ તથા શ્રી નીલપર્વતે, મલય, કલિંગ, કર્ણાટક, કાન્યકુબ્જ, વૈરાજ્ય, વિરાટ, કોંકણ અને દક્ષિણ પ્રદેશોમાં નાગરાદિ, દ્રાવિડાદિ, વરાટાદિ, ભૂમિજાદિ તથા લતિનાદિ, સાન્ધારાદિ, મિશ્રકાદિ અને વિમાનાદિ. આ આઠ છંદના પ્રાસાદ કરવા શુભદાયક છે.

જયન્ત્યાં માલવેદેશે કાશ્ચયા કલિઞ્જરેતથા ।

અન્તર્વેદ્યા ચ મગધે મથુરાયાં હિમાશ્રયે ॥ ૩૪ ॥

દણ્ડકારણ્ય સહ્યા-ઘો શ્વત્વારહ્રન્દકાઙ્ગમે ।

લતિના નાગરાશ્ચૈવ સાન્ધારા ભૂમિજાસ્તથા ॥ ૩૫ ॥

જયંતી (ઉજ્જયિની) માળવાદેશ, કાંચી, કલિંજરદેશ, અન્તર્વેદપ્રદેશ (ગંગા જમના વચ્ચેનો પ્રદેશ), મથુરા અને હિમાલયના આશ્રયભૂત પ્રદેશો, તેમજ દંડકારણ્ય સહિત સમુદ્રકિનારાના પ્રદેશમાં લતિનાદિ, નાગરાદિ, સાન્ધારાદિ અને ભૂમિજાદિ અતુઃ છંદપ્રાસાદો કરવા હિતાવહ છે.

सिन्धौ च सुरषाणो च तेजो मक्षणकादिषु ।
 सर्वमोहनमादि युक्ते ? पश्चिमे पार्श्वमण्डले ।
 सौराष्ट्रे गुर्जररे देशे काश्मीरे च स्वयंभरे ॥ ३६ ॥

सिंध, सुरषाणु तथा तेजोगक्षुकादि प्रदेशोभां, पश्चिम प्रदेश तथा पार्श्व-
 मंडलभां, सौराष्ट्र, गुर्जरप्रदेश, काश्मीरभां अने स्वयंभू (अक्षावर्त) उपर कडेल
 अतुःछंद प्रासादो युक्तिअये करीने करवा.

विमान नागरांच्छन्दान् कुर्याद्विमान पुष्पकान् ।
 सिंहावलोक बलभी फांसनाथ रथारुहान ॥ ३७ ॥
 प्रवर्तन्ते सर्वदेशे व्योम चैकं न वर्तते ।
 एताषु भरत क्षेत्राद्यं देशानुक्रम कथ्यताम् ॥ ३८ ॥

विमाननागरादि, विमानपुष्पकादि, सिंहावलोकनादि, फांसनादि अने रथाड्डादि
 अये सर्व प्रासादो सर्व देशोभां प्रवर्तं छे, परंतु भरतक्षेत्रभां आ प्रासादो देशानुसार
 करवा तेम कडेल छे.

प्रासाद विप्रजाति ज्ञाति निर्णय :-

नागरो विप्रजातिः स्याद् द्राविडः क्षत्रियोद्भवः ।
 व्यंतरो वैश्यजातिश्च वेशर स्तत्र संभवः ॥ ३९ ॥

नागरादि-विप्रजाति, द्राविडादि-क्षत्रियजाति, व्यंतरादि (नपुंसकादि) तथा वेशरादि
 (वैश्यादि) वैश्य जाति अणुवा.

प्रासाद वर्ण निर्णय

नागराः श्वेतवर्णानो द्राविडो रक्तवर्णकः ।
 व्यन्तरः पीत संकाशो वेशरो हरितोपमः ॥ ४० ॥

नागरादि-श्वेत, द्राविडादि-रक्त, व्यंतरादि-पीत, अने वेशरादि वीक्षा वर्णना
 प्रासादो अणुवा.

सात्त्विक राजस तामस प्रासाद :-

सात्त्विकं नागरं विद्याद्राजसं द्राविडं तथा ।
 तामसं वेशरश्चेति त्रयो ब्रह्मादि दैवताः ॥ ४१ ॥
 राजसं तामसं चैव सात्त्विकं च तृतीयकम् ।
 धर्मस्य त्रिविधं ज्ञानं संसारे सं प्रवर्तते ॥ ४२ ॥

નાગરાદિ-સાત્વિક, દ્રાવિડાદિ-રાજસ અને વેશરાદિ પ્રાસાદો તામસ પ્રકૃતિના બાહ્યવા. આ ત્રણે પ્રાસાદો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શંકર ત્રણે દેવરૂપ છે. રાજસ, તામસ અને સાત્વિક એ ત્રણે ધર્મના ત્રિવિધજ્ઞાનરૂપ સંસારમાં પ્રવર્તેલ છે.

સમન્તાદન્ય દ્રવ્યેષુ રાજસે દિગ્ગુણાધિકમ્ ।

તામસે જ્ઞતા પુણ્યમનન્તં સાત્વિકે તથા ॥ ૪૩ ॥

શક્તિ પ્રમાણે દ્રવ્ય અર્થવાથી, રાજસ દસગણું, તામસ સો ગણું અને સાત્વિક અનંત ગણું પૂણ્ય આપે છે.

યશ્ચદેવાલયં કુર્યાત સ્વર્ગલોકે લભતે ધ્રુવમ્ ।

ક્રીડાં સહ સુરસ્રીમિર્માનવો દેવતા ભવેન્ ॥ ૪૪ ॥

દેવાલય કરવાથી દેવલોક નિશ્ચિત પ્રાપ્ત થાય છે. દેવતાઓ, દેવીઓ માનવો સહિત ક્રીડા કરે છે.

નામરઃ સાત્વિકે દેસે રાજસે દ્રાવિડસ્તથા ।

વેશર સ્તામસે દેસે ક્રમેણ પરિકીર્તિતાઃ ॥ ૪૫ ॥

નાગરો ભૂસુરોજાત્યા વેશરો વૈશ્ય ઉચ્ચતે ।

દ્રાવિડસ્તુ નૃપો જ્ઞેય આકૃતિઃ કથ્યતેઽધુના ॥ ૪૬ ॥

સાત્વિક દેશમાં નાગરાદિ, રાજસદેશમાં દ્રાવિડાદિ અને તામસ દેશમાં વેશરાદિ પ્રાસાદો કરવા કહેલા છે, નાગરાદિ બ્રાહ્મણ, વેશરાદિ વૈશ્ય અને દ્રાવિડાદિ ક્ષત્રિય જાતિના પ્રાસાદો સમજવા. હવે આગળ પ્રાસાદોની આકૃતિ કહેવામાં આવશે.

एते समस्त प्रासादा देशानुक्रम संस्थिताः ।

यथाक्रम स्तथा कार्याः प्रासादानां तु सर्वतः ॥ ४७ ॥

विभक्ति स्तल छंदेषु शिखरोर्ध्वञ्च कारवेत् ।

अभिधानो ધ્વંમારુયાતં યથાક્તં તલ છંદયો ॥ ૪૮ ॥

यदि वै छंदछंदोन चाद्यद्यं न प्रतिष्ठयेत् ।

तत्પ્રાસાદ ફલં નાસ્તિ મોક્ષશ્ચાપિ ત્રવિદ્ય તે ॥ ૪૯ ॥

ઉપર કહેલા સમસ્ત પ્રાસાદો દેશાનુક્રમે સ્થિતિ કરી રહેલા છે. અને જે પ્રાસાદોનો જેવો ક્રમ કહેલ છે તે ક્રમ પ્રમાણે તે પ્રાસાદો કરવા, ક્ષેત્રના વિભાગ અને તલછંદથી શીખર પર્યંત જે પ્રાસાદોનું જે જે તલછંદ હોય તે પ્રમાણે પ્રાસાદો

કરવા, જે પ્રાસાદોમાં છંદે છંદ મળતો ન આવે તો જે જે અંગોની અનુક્રમે પ્રતિષ્ઠા કરવાની હોય તેની પ્રતિષ્ઠા કરવી નહિ. છંદ રહિત કરેલા પ્રાસાદનું ફળ મળતું નથી. અને તેવા પ્રાસાદથી મોક્ષ પણ થતો નથી.

પ્રાસાદાનાશ્ચ સર્વેર્યાં જાયતે દશ મેદતા ।

ચતુર્દશ પ્રવર્તન્તે જ્ઞેયા લોકાનુ સારતઃ ॥ ૫૦ ॥

સમસ્ત પ્રાસાદોના લેદ સામાન્ય રીતે દસ પ્રકારે થાય છે. તેમજ પહેલા કહેલા ચૌદ ભતિના પ્રાસાદો પણ દસ લેદે કરી લોકમાં પ્રવર્તે છે. તે બીજા શાસ્ત્રો લોકાચાર અને વિદ્વાન પુરૂષો દ્વારા ભણી લેવા.

પ્રાસાદ ન્યુનાધિક લક્ષણાત્મકં

હીનમાને તુયે દોષાઃ કથયેતાન્ સમાસતઃ ।

આયુર્હાનિ દ્વારહીને નાલિહીને ધનક્ષય ॥ ૫૧ ॥

કહેલ માન પ્રમાણે કરવું, હિન કરવાથી દોષ ઉત્પન્ન થાય છે, દ્વારહિન કરવાથી આયુષ્યની હાનિ થાય છે, નાલીહિન કરવાથી ધનનો ક્ષય થાય છે.

અપદસ્થાપિતૈઃ સ્તમ્ભૈર્મહારોગં વિનિર્દેશેત્ ।

સ્તમ્ભવ્યાસોદયેહીને કાન્તા તત્ર વિનશ્યતિ ॥ ૫૨ ॥

પદ સ્થાન તજ સ્તંભ સ્થાપવાથી મહારોગ ઉત્પન્ન થાય, સ્તંભ બડાયમાં હિન કરવાથી સ્ત્રીનો નાશ થાય.

પ્રાસાદે પીઠહીને તુ નશ્યતિ ગજવાજિનઃ ।

સ્થોપરથહીને તુ પ્રજાપીઠાં વિનિર્દેશેત્ ॥ ૫૩ ॥

પ્રાસાદ પીઠહીન કરવાથી ગજ અશ્વનો નાશ થાય, સ્થોપરથ હિન કરવાથી પ્રજામાં પીડા ઉત્પન્ન થાય.

કર્ણહીનો યદા વાસ્તુરયુક્ત ફલમાદિશેત્ ।

ક્રીડન્તિ રાક્ષસાસ્ત્ર ફલં કાપિ ન વિદ્યતે ॥ ૫૪ ॥

વાસ્તુરેખા હિન કરવાથી અફલ મળે, રાક્ષસો ક્રીડા કરે કદાપી શુભફળ મળે નહિ.

જહ્વાહીને ભવેદ્ વન્ધુકર્તૃકાવરનાશનમ્ ।

શિખરે હીનમાને તુ નશ્યન્તિ પુત્રપૌત્રકાઃ ॥ ૫૫ ॥

જ્યાં હિન કરવાથી કરનારના ભાઈનો નાશ થાય, શિખર હિન માન કરવાથી પુત્ર પૌત્રાદિનો નાશ થાય.

માનાધિકો ન કર્તવ્યો માનહીનં નકારયેત્ ।

શાસ્ત્રોક્ત વિધિમાનેન શુભદં સર્વં કર્મસુ ॥ ૫૬ ॥

માનથી અધિક કરવું નહિ અને માન હિન પણ ન કરવું. શાસ્ત્રોક્તવિધિમાને કરવું. સર્વકાર્ય શુભ છે.

જગત્યજ્ઞ સમુદાયો

સુરાલયવિભૂત્યર્થે ભૂષણાર્થે પુરસ્ય તુ ।

નરાણાં મુક્તિ મુક્ત્યર્થે સત્યાર્થે ચૈવ સર્વદા ॥ ૫૭ ॥

લોકાનાં ધર્મહેતુશ્ચ ક્રીડા હેતુશ્ચસ્વર્ભૂવામ્ ।

કીર્તિરાયુર્યજ્ઞોર્ઞ્યં ચ રાજ્ઞાં કલ્યાણકારકેઃ ॥ ૫૮ ॥

દેવાલય નગરની વિભૂતિ અર્થે ભૂષણરૂપ છે, મનુષ્યોને ભક્તિ અને મુક્તિ અર્થે છે, એ સર્વદા સત્ય છે. લોકોના ધર્મ, અર્થ, યશ કીર્તિ આયુષ્ય માટે છે, દેવાલય દેવોની ક્રીડા અર્થે અને રાજાને કલ્યાણકારક છે.

જગત્યા લક્ષણં વત્સ શૃણુ વક્ષ્યામિ સામ્પ્રતમ્ ।

સા ચામૂઢ દિશાભાગા મનોજ્ઞા સર્વતઃ પ્લવા ॥ ૫૯ ॥

હિ વત્સ ! તું જગતીના લક્ષણ સાંભળ, મનોજ્ઞા ચારે દિશાએ (પ્લવ) ઢાળવાળી કરવી.

ચતુરશ્ચા તથાયતા વૃત્તા વૃત્તાયતા તથા ।

અષ્ટાશ્ચા ચ તથા કાર્યા પ્રાસાદસ્યાનુ રૂપતઃ ॥ ૬૦ ॥

ચારસ, લંબચારસ, ગોળ, લંબગોળ અને અષ્ટાંશ પણ પ્રાસાદના રૂપ પ્રમાણે કરવી.

જેષ્ઠા કનિષ્ઠ પ્રાસાદે મધ્યમે મધ્યમા તથા ।

જેષ્ઠે કનિષ્ઠા વ્યાખ્યાતા જગતી માનસહુલ્યયા ॥ ૬૧ ॥

જેષ્ઠમાનની કનિષ્ઠમાનના પ્રાસાદને કરવી. મધ્ય માનના પ્રાસાદને મધ્ય માનની અને જેષ્ઠ માનના પ્રાસાદને કનિષ્ઠ માનની જગતી કરવી.

કનિષ્ઠે ભ્રમણી ચૈકા મધ્યમે ભ્રમણી દ્વયમ્ ।

જ્યેષ્ઠે તિસ્ત્રો ભ્રમણ્યશ્ચ સાહુગોપાહુગિક સહુલ્યયા ॥ ૬૨ ॥

કનિષ્ઠ માનના પ્રાસાદને એક ભ્રમણી કરવી, મધ્યમાને બે ભ્રમણી અને જેષ્ઠ માનના પ્રાસાદને ત્રણ ભ્રમણી ચારે બાજુ કરવી.

પ્રાસાદ પૃથુમાનેન દ્વિગુણા ચોત્તમાતથા ।

મધ્યમાં ચતુર્ગુણા યાધમા પશ્ચગુણોચ્યતે ॥ ૬૩ ॥

ઉત્તમં જ્યેષ્ઠ માનના પ્રાસાદને બે ગણી, મધ્ય માને ચાર ગણી અને અધમ કનિષ્ઠ માનના પ્રાસાદને પાંચ ગણી બ્રમણી કરવી.

ષટસપ્તગુણાख्याता च युक्ति पर्याय संस्थिता ।

यत्र त्रिपुरुषा यद्वा द्वारिकार्या निगद्यते ॥ ૬૪ ॥

યુક્તિએ કરીને છ અને સાતગણી કરવી. તે ત્રિપુરુષ બ્રહ્મા, વિશ્ણુ અને મહેશને અને દ્વારિકાપ્રાસાદની રચનામાં કરવી.

समा सपादा साद्धौचा द्विगुणा वा मुखायते ।

अपराजित कर्णाढ्या पूर्वमण्डपानु क्रमेः ॥ ૬૫ ॥

હું અપરાજિત ! કર્ણથી સમ, સવાઈ, દોઢી અને બ્રમણી બ્રમણી કરવી. આગળ મંડપના ક્રમે કરવી.

चतुरश्रा सूर्यकर्णा विशकर्णाष्टविंशतिः ।

तथा षटत्रिंशत्कर्णा च भ्रमण्यः पञ्चकीर्तिता ॥ ૬૬ ॥

૧ ચાર કોણવાળી, ૨ બારકોણવાળી, ૩ વીસ કોણવાળી, ૪ અઠ્ઠાવીસ કોણવાળી, ૫ છત્રીસ કોણવાળી. એ પાંચ પ્રકારની બ્રમણી કીર્તિકાયક છે.

भ्रमणी त्रिभागोत्सेधे यावन्मूल प्रासादकम् ।

कर्णो देवकुलाशंतायतन तस्मृतम् । ॥ ૬૭ ॥

મૂલ પ્રાસાદથી બ્રમણી ત્રણ ગણી કરવી, કર્ણોએ દેવકુલોના આયતાન દેવો કરવાં.

तथै वानुक्रमेवृद्धिभ्रमण्यो यावत्षोडश ।

भद्रनिष्काशस्तद् बाह्ये शेषाः कर्णैव सहस्रवया ॥ ૬૮ ॥

એમ અનુક્રમે વૃદ્ધિ સોળ ગણી બ્રમણીની કરવી. ભદ્રના બહાર નીકળેલી રેખાથી કરવા અને કોણ સંખ્યા ગણવી.

चतुर्द्वारि समायुक्तश्चतुर्भिर्मण्डपैस्तथा ।

दिग्दिग्द्वार समायुक्तं सहस्राय ततोत्तम ॥ ૬૯ ॥

ચાર દ્વાર સરખી યુક્તિએ કરીને મૂકવા અને મંડપે પાંચ ચાર દ્વાર મૂકવા, દિશાએ સરખા દ્વાર મૂકવાં પૂર્વાદિ ઉત્તમોત્તમ બાણુ.

प्रासाद स्यानुमानेन बहुदेव कुलानि च ।

प्राकारं कुर्यात्विहानीं षडविधं च सलक्षणम् ॥ ૭૦ ॥

પ્રાસાદના માને બધા દેવકૃતો કરવા. પ્રાકાર છ પ્રકારના લક્ષણ યુક્ત વિધવિધ કરવા.

કર્ણજા ભ્રમજાશ્ચૈવ ભદ્રજાગર્ભજા સ્તથા ।

મધ્યજાઃ પાર્શ્વજાશ્ચૈવ ભેદા વૈ षઢ્ ભવન્તિ ચ ॥ ૭૧ ॥

૧ કર્ણજા, ૨ ભ્રમજા, ૩ ભદ્રજા, ૪ ગર્ભજા, ૫ મધ્યજા અને ૬ પાર્શ્વજા એ ભ્રમણીના છ ભેદો જાણવા.

કર્ણેષુ કર્ણજા રુચાતા ભ્રમજા ચ પરિભ્રમે ।

ભદ્રજા ભદ્રસમ્ભૂતા ગર્ભજા ગર્ભમાનતઃ ॥ ૭૨ ॥

કર્ણયુક્ત કર્ણજા, ભ્રમયુક્ત ભ્રમજા, ભદ્રયુક્ત ભદ્રજા, અને ગર્ભમાને કરેલ ગર્ભજા.

પરિભ્રમસ્ય મધ્યાણો મધ્યજા સા પ્રકીર્તિતા ।

ચતુઃ પાર્શ્વેષુ તસ્યાશ્ચ પાર્શ્વજા સામિધીયતે ॥ ૭૩ ॥

મધ્ય અંગે પરિભ્રમ યુક્ત મધ્યજા જાણવી. ચારે બાજુ ભ્રમણયુક્ત પાર્શ્વજા જાણવી.

પ્રતોલીચારાતઃ કાર્યા કપાટપુટ સંયુતા ।

દ્રઢાર્ગલઽચ કર્તવ્યા કથ્યતેઽથ તથોચ્છ્રયઃ ॥ ૭૪ ॥

જગતી આગળ પ્રતોલી કમાઠ સંયુક્ત દેહ અર્ગલા કરવા તેમ કહેલ છે.

एक हस्ते तु प्रासादे जगत्या उच्छ्रयः समः ।

द्विहस्ते हस्त सार्धस्तु त्रिहस्ते तु द्विहस्तकम् ॥ ૭૫ ॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને જગતીની ઉંચાઈ એક હસ્ત કરવી, બે હસ્તે દોઢ હસ્ત, ત્રણ હસ્તે બે હસ્ત કરવી.

सार्धं द्विकर मुत्सेधः प्रासादे वेद हस्तके ।

चतुर्हस्त स्योपरिष्ठाद् यावद् द्वादश हस्तकम् ॥ ૭૬ ॥

પ્રાસાદ સ્યાર્ધમાનેન્ ત્રિભાગેન તતઃ પરમ્ ।

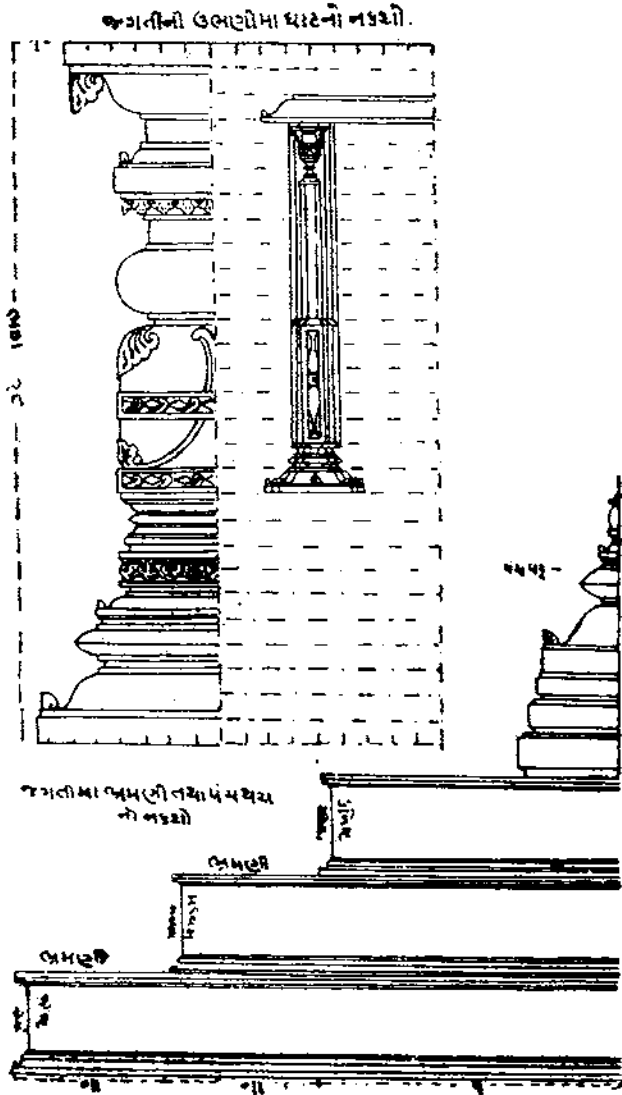
चतुर्विंशति हस्तान्तं कारयेत्तद्विचक्षण ॥ ૭૭ ॥

ચાર હસ્તના પ્રાસાદને અઢી હસ્ત અને ચાર હસ્તથી બાર હસ્ત સુધી અર્ધ ભાગે ઉંચાઈ કરવી, બાર હસ્તથી ચોવીસ હસ્ત સુધી ત્રી ભાગે ઉંચી જગતી કરવી

पादे नैवोच्छ्रयं तावद् यावत्थञ्चाशब्दस्तकम् ।

एव मन्यश्च कर्तव्यो जगतीनां समुच्छ्रयः ॥ ७८ ॥

योवीश उस्तथी पयास उस्त सुधी, योथे लागे ज्ञयी करवी. जगती आ मान प्रमाणे करवी ते शुभकारक छे.



જગતી સ્વરૂપ વિભાગ

ઝડચકુલ	૩	ભાગ
કર્ણિકા	૨	,,
શિર્ષપત્રિકા	૩	,,
શુરક	૨	,,
કુલક	૭	,,
કલશ	૩	,,
અંતઃપત્ર	૧	,,
કપોતાલી	૩	,,
પુષ્પક	૪	,,

કુલ ૨૮ વિભાગ

જગતી સ્વરૂપ વિભાગ

તથોચ્છયં મજેત્રાજ્ઞ અષ્ટાવિંશપદૈરધઃ ।
 જાઢઘ કુમ્ભં ચ ત્રિપદં કર્ણકં દ્વિપદ તથા ॥ ૭૯ ॥
 પદ્મપત્ર સમાયુક્તા ત્રિપદા શીર્ષ પત્રિકા ।
 શુરકં દ્વિપદં પ્રોક્તં કુમ્ભકં સપ્તમિઃ પદૈઃ ॥ ૮૦ ॥
 ત્રિપદં કલશઃ પ્રોક્તઃ પદં ચાન્તરપત્રિકમ્ ।
 કપોતાલી ચ ત્રિપદા પુષ્પકં યુગસહ્સ્વયયા ॥ ૮૧ ॥
 પુષ્પકઠ સુત્રાઽમ્ભં નિર્ગતં ચાષ્ટમિ પદૈ ।
 કર્ણેષુ ચ દિશાપાલાઃ પ્રાચ્યાદિષુ પ્રદક્ષિણાઃ ॥ ૮૨ ॥

જગતીની ઊંચાઈના પ્રાજ્ઞ શિલ્પીએ અઠાવીશ (૨૮) વિભાગ કરવા. તેમાં ત્રણ ભાગનો ઝડચકુલ, બે ભાગની કર્ણિકા, ત્રણ ભાગનું પદ્મપત્ર યુક્તસર પટ્ટિકા, બે ભાગનો શુરક (ખરો), સાત ભાગનો કુલક (કુલો) ત્રણ ભાગનો કળશ, એક ભાગ અંતર પટ્ટી, ત્રણ ભાગની કપોતાલી અને ચાર ભાગનો પુષ્પકંઠ (દારો) કરવો. પુષ્પકંઠ અને ઝડચકુલ નિર્ગમે (નીકાળે) ચાર ભાગ રાખવા. કુલ આઠ ભાગ ભણુવાં અને કર્ણોમાં પૂર્વાદિ દિશાથી દિક્ષપાલોની મૂર્તિઓ કરવી.

શ્રીકર્ણી આદિ અષ્ટ જગત્યાં અથ-જિનેન્દ્રસ્ય શુભા—
વિશ્વકર્મોવાચ—

ચતુર્વિંશતિ વિસ્તારે ચત્વારિંશન્મુસ્વાયતે ।
દૌ દૌ ભાગૌ ત્યજેત્કર્ણં પુરતોઽગ્રો ભયસ્તદા ॥ ૮૩ ॥
અપરસ્યર્જુ સૂત્રેણ પ્રાસાદસ્તુ કલાંશકૈઃ ।
શુકનાસો ભવેદ્ ભાગો મળ્ડયઃ પટ પ્રવિસ્તૃતઃ ॥ ૮૪ ॥
મદ્રં તુ ભાગનિષ્કાસ ઉભયોર્વામદક્ષયોઃ ।
ચતુષ્કિકા ચેત સ્યાગ્રે દ્વિભાગાયાં વિસ્તારે ॥ ૮૫ ॥
દ્વિક્ષણં ત્રિકમાર્યાતં ચતુર્ભિસ્તુ ચતુષ્કિકા ।
આયામશ્ચાષ્ટ ભાગઃ સ્યાત્ પૃથુત્વં ચૈવચાષ્ટતઃ ॥ ૮૬ ॥
અષ્ટાંશૈરુત્તમં ર્યાતં મળ્ડયં નૃત્યકં વિદુઃ ।
દ્વિભાગા ક્ષણચતુષ્કા દ્વિભાગા પટ્ટ શાલિકા ॥ ૮૭ ॥
કુર્યાન્છાલાં દ્વિભાગાં ચાહ્યશ્ચો ચ દેવસન્મુસ્વાઃ ।
સપ્ત સપ્તો ભયેપક્ષે દ્વાવિંશતિર્જિનાલયા ॥ ૮૮ ॥
ત્રિકૌ ત્રિકસ્યો ભયતઃ સદ્ધ્યા ચતુર્વિંશતિઃ ।
ચતુર્ભિઃ પૃથુનિષ્કાસોઽગ્રે સ્યાદેવં બલાણકમ્ ॥ ૮૯ ॥
શ્રીદા શાન્તિકરા નિત્યં પુરમધ્યે સુસ્વાવહાઃ ।
જિનેન્દ્રસ્ય ભવનસ્યા સાવૈ શ્રીકર્ણિકામિધા ॥ ૯૦ ॥

વિસ્તારે ચોવીશ ભાગ અને ચાલીશ ભાગ મુખાયતે, એ એ ભાગ પ્રાસાદ રેખાએ આગળ અને અંત્રે બાબુ ઉપરના ભાગ સહિત પ્રાસાદ સોળ ભાગનો બાબુવો.

શુકનાશ એક ભાગ, મંડપ છ ભાગ વિસ્તારે લક્ષ્મીની નીકાળો એક ભાગ તે પ્રમાણે અંત્રે બાબુ વામ દક્ષિણ બાબુવું. ચતુષ્કિકા આગળ એ ભાગ, આયામ અને વિસ્તારે એ પદનો ત્રીક મંડપ ચાર ભાગનો બાબુવો, નૃત્ય મંડપ આયામ અને વિસ્તારે આઠ ભાગ કરવો. એ ભાગ એક પદ ચતુષ્કિકા, એ ભાગ પુલ્કો પટ્ટશાલ, પાછળ એ ભાગ પ્રદક્ષિણા, આગળ આઠ ભાગ દેવસન્મુખ. સાત સાત ભાગ અને પક્ષે અને ચોવીશ ભાગનું જિનાલય ત્રિક ચોકી અંત્રે મળી ચોવીશ સંખ્યા થઈ ચાર ભાગનું આગળ એ દેવ હોય તેનું બલાણક કરવું લક્ષ્મીદાયક નિત્ય શાન્તિકરક, નગર મધ્યે જિનેન્દ્ર-પ્રાસાદને શ્રીકર્ણી નામની જગતી કરવી મુખદાયક છે.

नायिका

मण्डपाद् गर्भसूत्रेण त्वष्टापदं याम्योत्तरे ।

नायिकेतिचतन्नाम जिनेन्द्रे सर्वदायिका ॥ ९१ ॥

मंडपना गर्भसूत्रे ङाणी जमणी आनु अष्टापद करवा तो नायिका नामनी जगती सर्वज्ञ देवावाणी थाय.

रत्नचूडा

अष्टापदं परित्यज्य तत्र कुर्याद् बलाणकम् ।

रत्नचूडेति तन्नाम कर्तव्या शान्ति मिच्छता ॥ ९२ ॥

अष्टापद तलु अने अलाणुक करवा तो रत्नचूडा नामनी जगती थाय, ते शान्ति आपनार छे.

गोमावती

यथा पूर्वं तथापरे शालाः स्युश्चतुर्विंशतिः ।

गोमावती तदा नाम कर्तव्या सर्वकामदा ॥ ९३ ॥

पूर्व तथा पश्चिमे थेवीश लागनी शाला करवाथी गोभावती नामनी जगती सर्व कामदायिक थाय.

अर्धनारीश्वरी

याम्योत्तर बलाणका न परे पट्टशालिका ।

अर्धनारीश्वरी नाम वीतरागे तु शान्तिदा ॥ ९४ ॥

उत्तर दक्षिण अलाणुक उपर पट्टशाला करवाथी वीतरागने शान्तिदायक अर्धनारीश्वरी नामनी जगती थाय.

भैरवी

अपरे रथशाला स्यान्मठो याम्ये प्रतिष्ठिता ।

उत्तरे रथरन्ध्रे च नाम्ना सा शान्ति भैरवी ॥ ९५ ॥

पश्चिमे रथशाला, दक्षिणे गेठक, उत्तरे रथ जवानेो रस्ती, तो शान्ति आपनार भैरवी नामनी जगती थाय.

प्रधाना

याम्योत्तरे च द्वाराग्रे कुर्यादष्टापदं तथा ।

प्रधानेति च तन्नाम सिद्ध किन्नर सेविता ॥ ९६ ॥

ઉત્તર દક્ષિણ દ્વાર પાસે અષ્ટાપદ કરે તેો સિદ્ધકિન્નર સદા સેવે છે તે પ્રધાના નામની જગતી થાય.

સર્વકૂટા

અષ્ટાપદસ્ય સંસ્થાને શાલાત્રિકં તુ કારયેત્ ।

સર્વ કૂટેતિ તન્નામ કર્તવ્યા તુ જિનેશ્વરે ॥ ૯૭ ॥

અષ્ટાપદના સ્થાને ત્રિશાલા કરે તેો સર્વકૂટા નામની જગતી જિનેશ્વરને કરવી.

યાદશો મૂલપ્રાસાદૌ જગતી ચૈવ તાદૃશી ।

મિશ્નચ્છન્દા ન કર્તવ્યા જગતી પ્રાસાદસ્થિતિ ॥ ૯૮ ॥

એ જાતનો પ્રાસાદ હોય તે જાતની જગતી કરવી બુદ્ધા છંદની કરવી નહીં. જગતી પ્રાસાદ મુજબ કરવી.

ચતુરશ્ચા તથા યતા વૃત્તા વૃત્તાયતા તથા ।

અષ્ટાશ્ચા ચ તથા કાર્યા છન્દાઃ પશ્ચ પ્રકીર્તિતા ॥ ૯૯ ॥

ચોરસ, લંબચોરસ, ગોળ, લંબગોળ, તથા અષ્ટાંશ એ પાંચ છંદની જગતી પ્રખ્યાત છે.

ચતુસ્થા વીરભદ્રા સુપતાકાતથાયતા ।

વૃત્તા ચ પૂર્ણભદ્રા ચ વૃત્તાયતા ભદ્રાક્લિકા ॥ ૧૦૦ ॥

વીરભદ્રા ચોરસ, સુપતાકા લંબચોરસ, પૂર્ણભદ્રા ગોળ અને ભદ્રાક્લિકા લંબગોળ કરવી.

અષ્ટાશ્ચા ચ જયા પ્રોક્તા વિજયાચૈવ સ્વસ્તિકા ।

અજિતા ષોડશાશ્ચા ચ દ્વાત્રિશાશ્ચા પરાજિતા ॥ ૧૦૧ ॥

જયા અષ્ટાંશ, વિજયા સ્વસ્તિકા, અજિતા ષોડશાશ્ચા, અપરાજિતા બત્રીશાશ્ચા.

જિનેંદ્રાયતન ક્રમ

જિનાલયે પ્રવક્ષ્યામિ જિનેન્દ્ર ભવનં તથા ।

આશ્રયન્તિ તતોદિવ્યા જિનશાસનપારગાઃ ॥ ૧૦૨ ॥

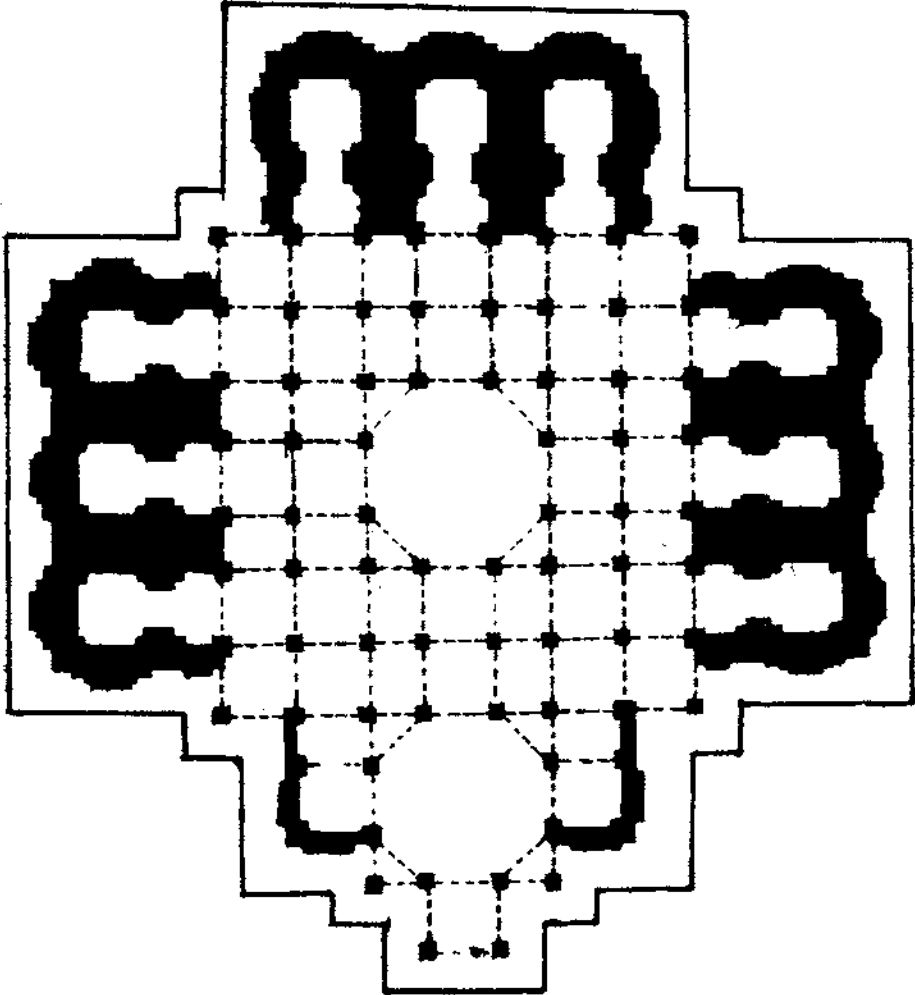
જિનેન્દ્રસ્ય તથા યક્ષા દેવ્યશ્ચ જિનમાતૃકાઃ ।

તીર્થકરાણાં સર્વેષામતીતા નામ વર્તિનામ્ ॥ ૧૦૩ ॥

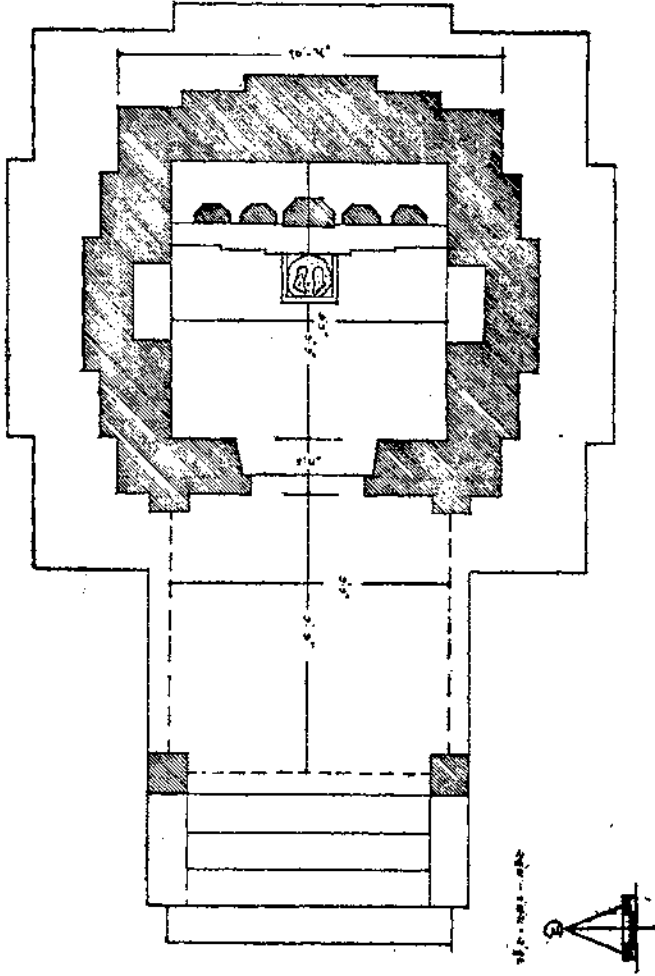
કેવલઋષભદેવાદ્યાઃ પદ્મનામાદિતઃ ક્રમાત્ ।

પૃથક્ ચતુર્વિંશતિર્વૈજિનાનાં વા દ્વાસન્તતિઃ ॥ ૧૦૪ ॥

જિનેશ્વર પ્રભુના જિનાલયમાં આશ્રિત જિનશાસનના પારંગ દેવો જિનેન્દ્ર તથા
 યક્ષ ચક્ષિણી સર્વ તીર્થઠરોના નામ પ્રમાણે સ્થાપવા, ઋષભદેવ અને પદ્મપ્રભ જિન
 કુમાંક પ્રથક, ચૌવીશ તથા બોતેર જિનાલયમાં સ્થાપવા.



અજિયાર જિનાલય



थोपीश निनालय
बलाणक लक्षणं

विश्वकर्मावाच —

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि बलानक सुलक्षणम् ।
विस्तीर्णं जगतीपादे पदपाद विवर्जितम् ॥ १०५ ॥
प्रासाद व्यास मानेन गर्भ मानेन चास्थवा ।
शालालिन्द प्रमाणेन त्रिविधं मान लक्षणम् ॥ १०६ ॥

अलाञ्छना सुलक्ष्णं कर्तुं शक्यं । नगती अथ पाद वधारवी अने प्रासादथी अथ
 पद छोडवुं । १ प्रासादनी पडोणार्ध प्रमाणे, २ गर्भगृह प्रमाणे अथवा ३ आगणनी
 शिकी प्रमाणे अथ त्रिविधमान लक्ष्ण अलाञ्छना नक्षुवा ।

कनिष्ठे चोत्तमं कार्यं मुत्तमे च कनिष्ठकम् ।

मध्यमे मध्यमं कार्यं मेतन्मानं च शोभनम् ॥ १०७ ॥

कनिष्ठे उत्तम मान लेवुं । उत्तमे कनिष्ठमान लेवुं अने मध्ये मध्यमान देवाथी
 शालायमान थरी ।

अन्यच्च युक्ति भेदेश्च पुरतः पृथतोऽपि वा ।

अनकर्थं भेदेश्च कथयाम्यपराजिता ॥ १०८ ॥

हे अपराजित-अन्यत्र युक्ति लेई करीने आगण पाछण अनेक लेईथी समजवुं ।

वामनश्च विमानश्च हर्मशालाश्च पुष्करं ।

तथा चोत्तुंग नामा च पञ्चैते च बलानकाः ॥ १०९ ॥

१ वामन, २ विमान, ३ उभयशाला, ४ पुष्कर, ५ उत्तुंग अथ पांच नाम
 अलाञ्छना नक्षुवा ।

जिनेन्द्रस्य तथा यक्षा देवाश्च जिन मातृकाः ।

आश्रयन्ति जिनं सर्वे ये चोक्ताजिनशासने ॥ ११० ॥

जिनेन्द्र तथा यक्षदेव अने जिनमातृका जिनशासनना आश्रित सर्वे जिनेन्द्र
 प्रासादमां पधराववा ।

वर्जयेद्दहृतः पृष्ठमंत्रं तु शिव सूर्ययोः ।

पार्श्वं तु ब्रह्मविष्णोश्च बहिर्वास्तुक वर्जितम् ॥ १११ ॥

अर्द्धतनी पीठ पृष्ठ लाग, शिव सूर्यानी आगण, ब्रह्म विष्णुनी पडणे गृहादि
 वास्तुकर्म न करवुं ।

प्रसिद्ध राजमार्गाश्च प्राकारान्तरतोऽपि वा ।

स्थापयेच्चान्य देवांश्च बहिर्वास्तुक वर्जितम् ॥ ११२ ॥

प्रसिद्ध राजमार्ग लेई, प्राकार छिद्वेळ करेळ होय तो पक्ष अन्य देव स्थापवा
 नहि अने वास्तुकर्म वर्जित छे ।

जैन दर्शन

जैने च ह्यग्र संस्थाने स्तोत्र मन्त्रादिनार्चनम् ।

न देयं वर्तने पृष्टं सन्मुखे द्वारलङ्घनम् ॥ ११३ ॥

जिनेश्वरना अग्रभागे स्तोत्र मंत्र अर्चन करी वणता पूंठ ईरवी द्वार उल्लंघन करवुं नछि. प्रभु सन्मुख मुख राभी द्वारनु उल्लंघन करवुं.

जिन-प्रणाल निर्णय

अर्चनां मुख पूर्वाणां प्रणाल वामतः शुभम् ।

उतरा स्यात् विज्ञेया अर्वा रूपेण देवताः ॥ ११४ ॥

जैन मुक्ताः समास्ताश्च यामोत्तर क्रमै स्थिताः ।

वाम दक्षिण योगेन कर्तव्यं सर्वकामदम् ॥ ११५ ॥

वामे वामं प्रकुर्वीत दक्षिणे दक्षिणं शुभम् ।

मण्डपादिषु प्रतिमा येषु युक्ता विधीयते ॥ ११६ ॥

देव (प्रासाद)नु मुख पूर्व डोय तो प्रखाल वाम भागे करवी-उत्तर दिशाये करवी. देव मूर्तिना रूपे समस्त वीतराग दक्षिण उत्तर स्थित डोय तो दक्षिण दिशाने वामे अटले पूर्वे अने उत्तर दिशाने दक्षिणे अटले नमस्त्रा अंगे अटले पूर्वे प्रखाल करवी. मंडपमां स्थापित प्रतिमाने उभी नमस्त्रा ने रीते अटले डोय ते रीते युक्तिअे करी प्रखाल करवी.

देवतादि भाग

विश्वकर्मावाच—

यतो मुखश्च यो देवो यथा वै यत्र पश्यति ।

तदहं कथयिष्यामि दष्ट्वा शास्त्रार्थं निश्चयम् ॥ ११७ ॥

ने मुखना ने देवे डोय ते अत्रे नमस्त्रा. शास्त्रानो निर्णय नमस्त्रां छुं ते नुओ.

दक्षिणोत्तरमुखेन प्राच्यां वै वरुणे तथा ।

वीतरागस्य प्रासादः पुरमध्ये सुखावहः ॥ ११८ ॥

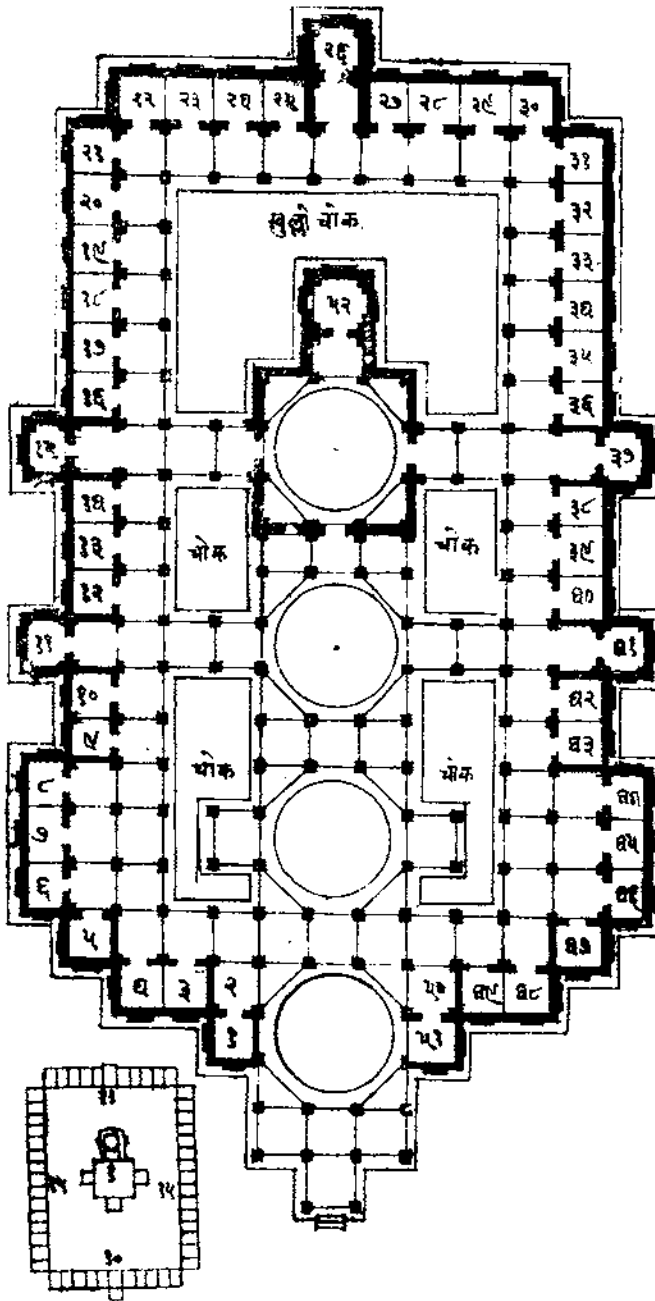
दक्षिण, उत्तर, पूर्व अने पश्चिम मुखना वीतरागना प्रासाद करवा. पुर मध्ये मुख आपनार छे.

जिनप्रासाद चतुर्दिक्षु देवकुलिका विधान—

द्वि सप्तत्या द्वि बाणैर्वा चतुर्विंशतितोऽथवा ।

जिनालयैश्चतुर्दिक्षु सहितं जिनमंदिरम् ॥ ११९ ॥

जिनालयनी आरे दिशाओमां ओतेर (७२) आवन (५२) अथवा ओपीश (२४) जिनालय सहित जिन मंदिर करवुं.



जावन गिनालय

વાવન જિનાલય ક્રમ-

વામદક્ષે ચતુર્વિંશદષ્ટોઽગ્રે નવ પૃષ્ઠતઃ ।

મૂલ પ્રાસાદ સંયુક્ત વર્ણ સંખ્યા જિનાલયે ॥ ૧૨૦ ॥

મૂળ પ્રાસાદની ડાબી જમણી બાજુએ સત્તર સત્તર મળી ચોત્રીસ આઠ અગ્રે તથા નવ પૃષ્ઠે મૂળ પ્રાસાદ સહિત બાવન જિનાલય બાણવાં.

વોંતેર જિનાલય

વામદક્ષે ચ પચ્ચાશત્ પૃષ્ઠે રુદ્રોઽગ્રનો દશ ।

મૂલ પ્રાસાદ સંયુક્તે દ્વા સમતિર્જિનાલયે ॥ ૧૨૧ ॥

મૂળ પ્રાસાદની ડાબી તથા જમણી બાજુ પચીસ પચીસ દેવકુલિકા, પાછળ અગીયાર અને અગ્રે દશ મૂળ પ્રાસાદ સહિત કુલ વોંતેર (૭૨) જિનાલય બાણવાં.

પ્રાસાદ સ્તંભ કર્ણાના વેધં દ્વારેષુ વર્જયેત્ ।

પ્રાસાદ મણ્ડપાનાન્તુ ગર્ભે કૃત્વા સુલં બહેત્ ॥ ૧૨૨ ॥

આરે તરફની દેરીઓના દ્વારોમાં મુખ્યપ્રાસાદના સ્તંભો તથા કલ્પોનો વેધ તજવો, જિનાલયની દેવકુલિકા પ્રાસાદ તથા મંડપના ગર્ભે કરવાથી અનંત સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રાસાદ ચતુર્દિશુ રથશાલાદિ વિધાન

અપરે રથશાલા ચ મઠઃ સઘ્વે પ્રતિષ્ઠિતઃ ।

ઉત્તરે સૂદશાલા ચ પ્રોક્તા શ્રી વિશ્વકર્મણા ॥ ૧૨૩ ॥

કોષ્ટાગારશ્ચ વાયવ્યે વહ્નિ ભાગે મહાનસમ્ ।

પુષ્પગેહં તથેશાને નૈઋત્યે પાત્ર શાલિકા ॥ ૧૨૪ ॥

શસ્ત્રાગારશ્ચ પુરતો વારુણે ચ જલાશ્રયમ્ ।

મઠસ્યો પરિતઃ કુર્યાદ્ વિદ્યાવાચન મણ્ડપમ્ ॥ ૧૨૫ ॥

પ્રાસાદની પશ્ચિમે રથશાલા, દક્ષિણે મઠ, ઉત્તરે સૂદશાળા (રસોયાની શાળા) તેમ વિશ્વકર્માએ કહેલું છે.

વાયુકોણમાં કોષ્ટાગાર (કોઠાર), અગ્નિકોણમાં મહાનસ (પાઠશાળા), ઈશાન કોણમાં પુષ્પગૃહ, નૈઋત્યકોણમાં પાત્રશાલા (વાસણ મૂકવાની શાળા), પ્રાસાદના અગ્ર ભાગે શસ્ત્રાગાર (આયુધશાળા), પશ્ચિમે જલાશય, (કુંડ, શંકુ) અને મઠની ઉપરની ભૂમિમાં વિદ્યા વાંચનનો મંડપ કરવો.

પૌષ્ઠશાલા વિધાન

પ્રાસાદ સ્ત્રોત્તરે ચામ્યાં તથાગ્રે પશ્ચિમેઽપિ ચ ।

યતીનામાશ્રયં કુર્યાત્ મઠં તદ્ દ્વિત્રિ ભૂમિકમ્ ॥ ૧૨૬ ॥

દ્વિશાલ મધ્યે ષટ્દારુઃ પટશાલાગ્ર શોભિતા ।

મત્ત વારણમગ્રે ચ તદૂર્ધ્વં પટ ભૂમિષુ ॥ ૧૨૭ ॥

પ્રાસાદની ઉત્તરે, દક્ષિણે, પૂર્વે અથવા પશ્ચિમે ચતિઓના નિવાસાર્થે મઠ કરવો, અને તે બે કે ત્રણ ભૂમિવાળો કરવો. મઠમાં બે શાલાઓ, મધ્યે ષટ્દારુ (બે દિવાલમાં રતબ ચાર અને બે પાટડીઓ મળી નંગ ૬ તે ષટ્દારુ) મૂકવા, આગળના ભાગે સુશોભિત પટશાળા કરવી અને તેના અગ્રભાગે પટશાળાની અગ્ર ભૂમિકામાં મત્તવારણ (કઠેડા) કરવાં.

સાન્ધાર પ્રાસાદ વિધાન

દશ હસ્તાધિકેભ્યઃ સ્યાત્ પ્રાસાદો ભ્રમસંયુતઃ ।

નવાષ્ટદશ ભાગેશ્ચ ભ્રમભિત્તિર્વિધીયતે ॥ ૧૨૮ ॥

દશ (૧૦) હસ્તથી ઉપરાંતના પ્રાસાદો ભ્રમવાળા કરવા. પ્રાસાદની પહોળાઈના આઠમા, નવમા અથવા દશમા ભાગે ભ્રમ ભિત્તિ કરવી.

ભ્રમ યુક્ત પ્રાસાદ

સભ્રમે સભ્રમં કુર્યાન્નિર્ભ્રમેનિર્ભ્રમ તથા ।

અન્યથા કારણેઘસ્તુ સદોષં ભ્રમહીનકમ્ ॥ ૧૨૯ ॥

જે પ્રાસાદ ભ્રમ યુક્ત કરવાનો કહ્યો છે તે પ્રાસાદ ભ્રમ યુક્ત કરવો. અને નિભ્રમ પ્રાસાદ ભ્રમ વગરનો કરવો, અન્યથા કરે તો ભ્રમહીન થાય અને તે સદોષ, દોષયુક્ત ગણાય.

પ્રાસાદો ભ્રમસંયુક્તો હ્યદોષઃ સિધ્યતિ તદા ।

સદોષો ભ્રમ હીનશ્ચ કર્તા તસ્ય વિનશ્યતિ ॥ ૧૩૦ ॥

ભ્રમવાળો પ્રાસાદ નિર્દોષ કહેવાય અને તે કૃણ સિદ્ધિ આપે છે, પરંતુ ભ્રમહીન પ્રાસાદ સદોષ દોષ યુક્ત થાય છે, અને તેથી તેનો કર્તા નાશ પામે છે.

ભ્રમ ભિત્તિ પ્રમાણ

સભ્રમાદશમાંશેન ભિત્તિ યુગ્મે ભ્રમન્વિકા ।

મધ્ય ક્ષોષ્ણોઽઙ્ગવા રેસ્વા ભ્રમભિત્તિઃ ક્રમોદ્ગતા ॥ ૧૩૧ ॥

પશ્ચમાશેન પૃથક્વં દશહસ્તાન્મ મળ્હુરમ્ ।

તૃતીયાંશેન વિશ્રાન્તં હીનં કુર્યાત્સમુચ્છ્રયમ્ ॥ ૧૩૨ ॥

બ્રમવાળા પ્રાસાદને જે દિવાલની વચ્ચેમાં પ્રાસાદની પહોળાઈના દશમા ભાગે બ્રમણી કરવી અને બ્રમણીના મધ્ય ભાગમાંથી ઉત્પન્ન થતી રેખાઓ (ખાંચાઓ) ક્રમ પ્રમાણે સીધી ઉપર લઈ જવી.

બ્રમની દિવાલ પ્રાસાદના પ્રમાણથી પાંચમા ભાગે બાડી કરવી અને બ્રમણીનો મંડોવર દશ હસ્તથી વધારે ઊંચો કરવો નહિ, પરંતુ ત્રીજા ભાગે વિશ્રાંત કરવો અર્થાત્ ઢાંકી મજલા પાડવા, અનુક્રમે નીચેના મજલાથી ઉપરના મજલા થોડા અંશે નાના કરવાઃ

વિશોર્ધ્વન્તુ શતાધન્તિ મદ્રોદય પ્રમાણતઃ ।

एवं युक्तिर्विधातव्या प्रासादे परमोदये ॥ ૧૩૩ ॥

વીશ ગજથી પચાસ ગજ સુધીના પ્રાસાદને ભદ્રની ઊંચાઈના પ્રમાણે બ્રમણીની ઊંચાઈ કરવી, આ યુક્તિ મોટા પ્રમાણના પ્રાસાદોની બ્રમણીના ઉદયમાં કરવી.

બ્રમયુક્તમંડપ વિધાન

પ્રાસાદં મળ્હપન્ચૈવ સબ્રમં સ્તંભ સંયુગમ્ ।

પુત્ર પૌત્રાદિ વૃદ્ધિશ્ચ રાજ્યં તસ્ય ભવેત્તદા ॥ ૧૩૪ ॥

બ્રમબતિના પ્રાસાદોને પ્રાસાદ તથા મંડપ બ્રમયુક્ત કરવા અને મંડપનો બ્રમ ધાંભલાઓ વડે કરવો. ઉપર પ્રમાણે બ્રમ યુક્ત પ્રાસાદ તથા મંડપ કરવાથી પુત્ર પૌત્રાદિની વૃદ્ધિ તથા રાજ્ય પ્રાપ્તિ થાય.

વિશાલ પ્રાસાદો બ્રમયુક્ત કરવા

તસ્ય વાસ્તોર્ભવેદ્વૃદ્ધિર્વૃદ્ધિ હીનં ન કારયેત્ ।

વૃદ્ધિસ્તુ શુભદા જ્ઞેયા હીને હાનિર્ન સંશયઃ ॥ ૧૩૫ ॥

બ્રમયુક્ત પ્રાસાદો કરવા હોય તો વિશાલ પ્રમાણના કરવા, પરંતુ વૃદ્ધિહિન કરવા નહિ. બ્રમયુક્ત પ્રાસાદો પ્રમાણમાં જેમ વિશાલ કરવામાં આવે તેમ શુભ બાણ્યું. કારણ કે બ્રમ યુક્ત પ્રાસાદો પ્રમાણમાં નાના કરવામાં આવે તો હાનિકર્તા થાય, એમાં સંશય કરવો નહિ.

सर्वं संकलितो वायुः पथ्या संकीर्णं मुद्धरेत् ।

वेध संघटिते वास्तौ परस्पर विरोधकाः ॥ ૧૩૬ ॥

બ્રમયુક્ત પ્રાસાદની બ્રમણી સાંકડી થાય તો સર્વ માણસોના શ્વાસોશ્વાસનો વાયુ ભેગો થાય, માટે પથ્યાસંકીર્ણતાનો ઉદ્ધાર કરવો. અર્થાત્ બ્રમણી સાંકડી કરવી નહિ. (એટલા માટે બ્રમયુક્ત પ્રાસાદો મોટા માનના કરવા કહેલ છે.) વેદયુક્ત વાસ્તુ (પ્રાસાદ) થાય તો તે પરસ્પર વિરોધ કર્તા બંધવો.

નિરંધાર પ્રાસાદ—

પટ્ટત્રિંશત્કરાધસ્તાદ્ યાવદ્બ્રહ્મસ્ત ચતુષ્ટયમ્ ।

નિરંધારા વિના ભ્રામૈઃ કર્તવ્યાઃ શાન્તિમિચ્છતા ॥ ૧૩૭ ॥

શાન્તિ ઈચ્છતા પુરુષે છત્રીશ ઉસ્તથી ચાર ઉસ્ત સુધીના પ્રાસાદો નિરંધાર બ્રમ વગરના કરવા.

વેધ વાસ્તુ

વેધ સંઘાતકં વાસ્તુ વિધ્યન્તિ તત્ર દેવતાઃ ।

દેવવેધે હતઃ શિલ્પી સ્વામિનઃ કુલનાશનમ્ ॥ ૧૩૮ ॥

વેધ ઘાત કર્તા બે વાસ્તુ થાય તો વાસ્તુમાં રહેલા દેવતાઓ વિધાય અને દેવતાનો વેધ ઘતા શિલ્પી ઉચ્ચાય તથા વાસ્તુના માલીકના કુલનો નાશ થાય.

ત્રિના શાસ્ત્ર પ્રાસાદ મળ્ડપ

પ્રાસાદો મળ્ડપશ્ચૈવ વિનાશાસ્ત્રેણયઃ કૃતઃ ।

વિપરીતં વિમાગેષુ યોઽન્યથા વિનિવેશયેત્ ॥ ૧૩૯ ॥

વિપરીતં ફલં તસ્ય અરિષ્ટ તુ પ્રજાયતે ।

આયુર્નાશો મનસ્તાપઃ પુત્રનાશઃ કુલક્ષયઃ ॥ ૧૪૦ ॥

શાસ્ત્રપ્રમાણ વગર પ્રાસાદ અને મંડપ તથા તલના વિભાગો પણ વિપરીતપણે સ્વરૂપના ભાગોનો નિવેશ કરવામાં આવે તો તેવા પ્રાસાદનું કૃણ વિપરીત આવે અને તેથી આનંદ (અશુભ) થાય તથા આયુષ્યનો નાશ, મનનાં સંતાપ, પુત્ર નાશ અને કુલનો ક્ષય થાય.

દીપ સ્થાન

દીપાલયં પ્રકર્તવ્યં ગૃહસ્ય દક્ષિણાઙ્ગકે ।

વામાઙ્ગે તુ ન કર્તવ્યં સ્વામિયશઃ સુસ્વાવહમ્ ॥ ૧૪૧ ॥

પ્રાસાદ અથવા ગૃહના બમણા અંગે દીપાલય કરવો. પરંતુ ડાબા અંગે કરવો નહિ. કારણ કે ગૃહસ્વામીના યશ તથા સુખને હર્તા છે.

पूर्वे च दीपः पशुवृद्धिकश्च ।
 वामे च दीपः पशुनाशनश्च ॥ १४२ ॥
 पश्चाच्च दीपो धनराजलक्ष्मी ।
 रुद्रे च दीपो धनपुत्रलामः ॥ १४३ ॥

પૂર્વ ભાગે દ્વીપ પશુની વૃદ્ધિકર્તા, વામ ભાગમાં પશુઓનો નાશ કર્તા, પાછળના ભાગમાં ધન અને રાજ લક્ષ્મી આપનાર તથા ઈશાન કોણમાં મૂકેલો દીપ ધન અને પુત્રનો લાભ કર્તા છે.

પ્રાસાદાગ્રે કોલિ વિધાન

दशभक्ते द्वित्रि वेदै भागैश्चैवतथार्धतः ।
 तृतीये पादके कोलिस्तर्ध्वे शुक्रनाशकः ॥ १४४ ॥

પ્રાસાદના વ્યાસ (પહોળાઈ)ના દશ ભાગ કરી તેમાંના બે, ત્રણ અથવા ચાર ભાગની કોલી કરવી અથવા પ્રાસાદના વ્યાસના અર્ધા ભાગે, ત્રીજા ભાગે અગર ચોથા ભાગે કોલી કરવી અને તેના ઉપર શુક્રનાશ કરવો.

अश्विता कुश्विता शस्या त्रिधोदित क्रमागता ।
 मध्यस्था भ्रमा सभ्रमा षट्कोल्य परिकीर्तिता ॥ १४५ ॥
 प्रासादे दशधा भक्ते भूमि सीमा विचक्षणः ।
 अश्विता च द्वि भागा स्यात् त्रिभागा कुश्विता तथा ॥ १४६ ॥
 शस्या चैव चतुर्भागा त्रिधा चोक्त क्रमागता ।
 प्रासादपद मध्यस्था भ्रमा सन्न त्रि भागत ॥ १४७ ॥
 अर्धे तु सभ्रमा कार्या प्रासादस्य प्रमाण तः ॥ १४८ ॥

૧ અશ્વિતા, ૨ કુશ્વિતા, ૩ શસ્યા. આ ત્રણ કોલી અનુક્રમે કઢી છે. બીજી ત્રણ કોલીઓ ૧ મધ્યસ્થા, ૨ ભ્રમા, ૨ સંભ્રમા નામની પણ છે. પ્રાસાદ કોણુ સીમા વિસ્તારના દશ ભાગ કરવા. ૨ ભાગની અશ્વિતા, ૩ ભાગની કુશ્વિતા ૪ ભાગની શસ્યા નામની કોલી બાણુવી, પ્રાસાદ વિસ્તારના ચોથા ભાગની ૧ મધ્યસ્થા, ત્રીજા ભાગની ૨ ભ્રમા અને પ્રાસાદના વિસ્તારથી અર્ધ ભાગની ૩ સંભ્રમા નામની કોલી કરવી.

સ્વરશિલા માન

પ્રાસાદચ્છન્દમસ્યોર્ધ્વે દ્વદશ્વર શિલોત્તમા ।
 એક હસ્તે ષાદ હસ્તા પશ્ચાન્તેઽઙ્ગુલ વૃદ્ધિતઃ ॥ ૧૪૯ ॥
 અર્ધાઙ્ગુલં તદુર્ધ્વે તુ નવાન્તં સુદ્રઢોત્તમા ।
 પાદવૃદ્ધિ પુનર્દઘાદ્ હસ્તે હસ્તે તથા પુનઃ ॥ ૧૫૦ ॥
 હસ્તાનાં ત્રિશતિર્ધાપવદર્ધપાદા તદુર્ધ્વતઃ ।
 વિંશયઙ્ગુલપિન્ડ ચ શતાર્ધે તુ સ્વરા શિલા ॥ ૧૫૧ ॥

પ્રાસાદ છંદની ઉપર ઘણી મજબૂત અને સારી ખર શિલા (ખરશલ) બનાવવી. એક હસ્તના પ્રાસાદને છ અંગુલ જાડી બનાવવી, એ થી પાંચ હસ્તના પ્રાસાદને હસ્તે હસ્તે એકેક અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી, છ થી નવ હસ્તના પ્રાસાદને પ્રત્યેક હસ્તે અર્ધા અર્ધા અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી, દશથી ત્રીશ હસ્ત પ્રાસાદને પ્રત્યેક હસ્તે પા પા અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. એકત્રીશથી પચાસ હસ્તના પ્રાસાદને પ્રત્યેક હસ્તે એકેક સુત વધારવું. આ પ્રમાણે પચાસ હસ્તના પ્રાસાદને વીશ અંગુલ જાડી શિલા બનાવવી.

પ્રાસાદ ધારિણી શિલા સ્વરશિલા

અતિ સ્થૂલા સુવિસ્તીર્ણા પ્રાસાદ ધારિણી શિલા ।
 અતીવ સુદઢા કાર્યા ઇષ્ટિકા ચૂર્ણ વારિભિ ॥ ૧૫૨ ॥

પ્રાસાદને ધારણ કરવાવાળી ખર નામની શિલા અતિ સ્થૂલ અને સારી વિસ્તારવાળી બનાવવી, તે ઇંદ ચુના અને પાણીથી મજબૂત કરવી.

શિલાસ્તાશ્ચૈવ તીક્ષ્ણાગ્રાઃ સ્પર્શયેત પ્રયત્નતઃ ।
 સુદઢાઃ સમતાન્યાશ્ચ સૂત્રપાત્રં તદુર્ધ્વતઃ ॥ ૧૫૩ ॥

શિલા પ્રયત્ને કરીને તીક્ષ્ણ લેવી સારી મજબૂત સરખી લેવી. તેના ઉપર પ્રાસાદના છંદને સૂત્રપાત્ર કરવાને છે.

પ્રથમ ભિટ્ટ સ્યાધસ્તાત્ પિન્ડો કૂર્મ શિલોત્તમા ।
 તસ્ય પિન્ડસ્ય ચાર્ધેન સ્વર શિલા પિન્ડમેવ ચ ॥ ૧૫૪ ॥

પહેલા ભિટ્ટની નીચે કૂર્મશિલાની જાડાઈથી અર્ધામાનની ખરશિલાની જાડાઈ કરવી.

ખર શિલા માન

હસ્ત	અંગુલ	હસ્ત	અંગુલ	હસ્ત	અંગુલ
૧	૬	૧૮	૧૪૧	૩૫	૧૭૧૧-૧
૨	૭	૧૯	૧૪૧	૩૬	૧૮
૩	૮	૨૦	૧૪૧૧	૩૭	૧૮-૧
૪	૯	૨૧	૧૫	૩૮	૧૮૧
૫	૧૦	૨૨	૧૫૧	૩૯	૧૮૧-૧
૬	૧૦	૨૩	૧૫૧	૪૦	૧૮૧
૭	૧૧	૨૪	૧૫૧૧	૪૧	૧૮૧-૧
૮	૧૧૧	૨૫	૧૬	૪૨	૧૮૧
૯	૧૨	૨૬	૧૬૧	૪૩	૧૮૧-૧
૧૦	૧૨૧	૨૭	૧૬૧	૪૪	૧૯
૧૧	૧૨૧	૨૮	૧૬૧	૪૫	૧૯-૧
૧૨	૧૨૧	૨૯	૧૭	૪૬	૧૯૧
૧૩	૧૩	૩૦	૧૭૧	૪૭	૧૯-૧
૧૪	૧૩૧	૩૧	૧૭૧-૧	૪૮	૧૯૧
૧૫	૧૩૧	૩૨	૧૭૧	૪૯	૧૯૧-૧
૧૬	૧૩૧	૩૩	૧૭૧-૧	૫૦	૧૯૧
૧૭	૧૪	૩૪	૧૭૧		

भिट्ट निर्माण मान

एक हस्ते तु प्रासादे भिट्टं वेदाङ्गुलं स्मृतम् ।

एकत पञ्च हस्तानां चैकैकमङ्गुलम् ॥ १५५ ॥

पञ्चोर्ध्वं दशपर्यन्तं हस्त पादोनमङ्गुलम् ।

विशत्यन्तं दशोर्ध्वं च वृद्धि र्धाङ्गुलाकरे ॥ १५६ ॥

शतार्धान्त ततो हस्त चतुष्के चेक मङ्गुलम् ।

अनेनैव प्रकारेण भिट्टोच्छ्रायं प्रकल्पयेत् ॥ १५७ ॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને ભિટ્ટ ચાર અંગુલતું કરવું. એકથી પાંચ હસ્ત સુધી અકેક અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. પાંચથી દસ હસ્ત સુધી યોણા યોણા અંગુલ વૃદ્ધિ, દશથી વીશ હસ્ત સુધી અર્ધા અંગુલ વૃદ્ધિ, વીશથી પચાસ હસ્ત પા પા અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી, આ પ્રકારે ભિટ્ટનો ઉદય કલ્પવો.

અપરાજિતપૃચ્છા

શિલોપરિ ભવેદ્ ભિટ્ટ-મેકહસ્તે ગુમાઙ્ગુલમ્ ।

અર્ધાઙ્ગુલા ભવેદ્ વૃદ્ધિ-ર્યાવદ્ધસ્ત શતાર્ધકમ્ ॥ ૧૫૮ ॥

ખરશિલા ઉપર ભિટ્ટ કરવું તે એક હસ્તના પ્રાસાદને ચાર અંગુલ ભિટ્ટનો ઉદય કરવો, પછી પ્રત્યેક હસ્તે અર્ધા અર્ધા અંગુલની વૃદ્ધિ પચાસ હસ્ત સુધી કરવી.

ક્ષોરાર્ણવ

एक भिट्टं द्वि भिट्टं वा भिट्ट त्रयमयोच्यते ।

एवं त्रिपुष्पकं चैव हर्षो धर्मो यशोऽपि च ॥ १५९ ॥

तृतीये च तदर्धेन पुष्कान्वित चिप्पिता ।

उच्छ्रयात् पाद निष्काशं कुर्यादि स्व स्व मानत ॥ १६० ॥

कर्णभद्रोप भद्राश्च स्थोपरथ कर्णिकाः ।

इदं मानं तु भिट्टस्य पीठं चैव तदुर्ध्वतः ॥ १६१ ॥

એક ભિટ્ટ, એ ભિટ્ટ અને ત્રણ ભિટ્ટ ઉપરા ઉપર કરવા. એ ત્રણે પુષ્પયુક્ત કરવા. ૧ હર્ષ, ૨ ધર્મ, ૩ યશ. નામ જાણવા. ત્રીજા ભિટ્ટ ઉપર પુષ્પયુક્ત ચિપ્પિકા કરવી, દરેક ભિટ્ટ પોતાના ઉદયથી સ્વ સ્વ માનથી ચોથે ભાગે નિકાળાવાળા કરવા. રેખા, ભદ્ર, ઉપભદ્ર, રથ, ઉપરથ, ઠણ્ઠિયા એ માનથી ભિટ્ટ કરવું અને તે ઉપર પીઠ કરવું.

सीकृ मान-१

हस्त	अंगुल	हस्त	अंगुल	हस्त	अंगुल
१	४	१८	१५।।।	३५	२०।
२	५	१९	१६।	३६	२०।।।
३	६	२०	१६।।।	३७	२१
४	७	२१	१७	३८	२१।
५	८	२२	१७।	३९	२१।।
६	८।।।	२३	१७।।	४०	२१।।।
७	९।।	२४	१७।।।	४१	२२
८	१०।	२५	१८	४२	२२।
९	११	२६	१८।	४३	२२।।
१०	११।।।	२७	१८।।	४४	२२।।।
११	१२।	२८	१८।।।	४५	२३
१२	१२।।।	२९	१९	४६	२३।
१३	१३।	३०	१९।	४७	२३।।
१४	१३।।।	३१	१९।।	४८	२३।।।
१५	१४।	३२	१९।।।	४९	२४
१६	१४।।।	३३	२०	५०	२४।
१७	१५।	३४	२०।		

सीट्टे मान-२

हस्त	अंगुल	हस्त	अंगुल	हस्त	अंगुल
१	४	१८	१२॥	३५	२१
२	४॥	१९	१३	३६	२१॥
३	५	२०	१३॥	३७	२२
४	५॥	२१	१४	३८	२२॥
५	६	२२	१४॥	३९	२३
६	६॥	२३	१५	४०	२३॥
७	७	२४	१५॥	४१	२४
८	७॥	२५	१६	४२	२४॥
९	८	२६	१६॥	४३	२५
१०	८॥	२७	१७	४४	२५॥
११	९	२८	१७॥	४५	२६
१२	९॥	२९	१८	४६	२६॥
१३	१०	३०	१८॥	४७	२७
१४	१०॥	३१	१९	४८	२७॥
१५	११	३२	१९॥	४९	२८
१६	११॥	३३	२०	५०	२८॥
१७	१२	३४	२०॥		

પીઠ ઉદયમાન—૧

એક હસ્તે તુ પ્રાસાદે પીઠં વૈ દ્વાદશાઙ્ગુલમ્ ।
 દ્વયષ્ટાઙ્ગુલં દ્વિ હસ્તે ચ ત્રિ હસ્તેઽષ્ટાદશાઙ્ગુલમ્ ॥ ૧૬૨ ॥
 અર્ધ પાદં ત્રિભાગં વાત્રિવિધં પરિકલ્પયેત્ ।
 ત્ર્યશોનાર્ધેન પાદેન ચતુર્દસ્તે સુરાલયે ॥ ૧૬૩ ॥
 પાદં પીઠોચ્છ્રયં કાર્યં પ્રાસાદે પશ્ચ હસ્તકે ।
 પશ્ચોર્ધ્વં દશપર્યન્તં રસાંશં હસ્ત વૃદ્ધયે ॥ ૧૬૪ ॥
 તતો હસ્તે ચાષ્ટમાંશા વૃદ્ધિ સ્યાદ્ દ્વાદશાવધિ ।
 ષટત્રિશદન્ત દ્વિહસ્તુ-હસ્તે વૈ દ્વાદશાંશિકા ॥ ૧૬૫ ॥
 ચતુર્વિંશત્યંશિકા તદૂર્દે યાવચ્છતાર્ધકમ્ ।
 મધ્યેન્યુનેઽધિકે પશ્ચમાંશે જ્યેષ્ઠં કનિષ્ઠકમ્ ॥ ૧૬૬ ॥

એક હસ્તના વિસ્તૃત પ્રાસાદને પીઠનો ઉદય બાર અંગુલ, બે હસ્તના પ્રાસાદને સોલ અંગુલ અને ત્રણ હસ્તના પ્રાસાદને પીઠનો ઉદય અઠાર અંગુલ કરવો. અર્થાત્ એક હસ્તના પ્રાસાદને અર્ધા ભાગે, બે હસ્તના પ્રાસાદને ત્રીજે ભાગે અને ત્રણ હસ્તના પ્રાસાદને ચોથે ભાગે પીઠનો ઉદય કરવો, ચાર હસ્તના પ્રાસાદને અર્ધે, ત્રીજે અને ચોથે ભાગે પીઠનો ઉદય કરવો, પાંચ હસ્તના પ્રાસાદને ચોથે ભાગે, છ થી દશ હસ્તના પ્રાસાદને પ્રત્યેક હસ્તે છઠ્ઠો ભાગ, ચાર અંગુલ, અગિયારથી વીશ હસ્ત સુધી પ્રત્યેક હસ્તે આઠમો ભાગ, ત્રણ અંગુલ, એકવીશથી છત્રીશ હસ્તના પ્રાસાદને પ્રત્યેક હસ્તે બારમો ભાગ બે અંગુલ, અને સાડત્રીસથી પચાસ હસ્ત પ્રત્યેક હસ્તે ચોવીશમો ભાગ, એક અંગુલ. આ પ્રમાણે પીઠનો ઉદય કરવો, પાંચમો ભાગ વધારવાથી જ્ઞેષ્ઠ અને હિન કરવાથી કનિષ્ઠ માન બાજુલું. (અપરાજિતપૃચ્છા)

પીઠોદય માન—૨

પ્રાસાદ વિસ્તારાર્ધેન સ્વોચ્છિતં પીઠમુત્તમમ્ ।
 મધ્યમં પાદહીનં સ્યાદુત્તમાર્ધેન કન્યસમ્ ॥ ૧૬૭ ॥

પ્રાસાદના વિસ્તારથી અર્ધા ભાગે પીઠનો ઉદય કરવો. તે ઉત્તમ પીઠ છે. આ પીઠના ચાર ભાગ કરી ત્રણ ભાગનો ઉદય તે મધ્યમ અને બે ભાગનો ઉદય તે કનિષ્ઠ પીઠ માન બાજુલું. (વસુનંદિકૃત પ્રતિષ્ઠાસારોદ્ધાર)

पीठ मान-१

छस्त	अंगुल	छस्त	अंगुल	छस्त	अंगुल
१	१२	१८	७४	३५	११०
२	१६	१९	७७	३६	११२
३	१८	२०	८०	३७	११३
४	२४	२१	८२	३८	११४
५	३०	२२	८४	३९	११५
६	३४	२३	८६	४०	११६
७	३८	२४	८८	४१	११७
८	४२	२५	९०	४२	११८
९	४६	२६	९२	४३	११९
१०	५०	२७	९४	४४	१२०
११	५३	२८	९६	४५	१२१
१२	५६	२९	९८	४६	१२२
१३	५९	३०	१००	४७	१२३
१४	६२	३१	१०२	४८	१२४
१५	६५	३२	१०४	४९	१२५
१६	६८	३३	१०६	५०	१२६
१७	७१	३४	१०८		

५० छस्ते पा छस्त
—अपराजित

ଫିଟ୍ତ ମାନ-୨

ଊତ୍ତ	ଅଂଶୁଳ	ଊତ୍ତ	ଅଂଶୁଳ	ଊତ୍ତ	ଅଂଶୁଳ
୧	୧୨	୧୮	୨୧୫	୩୧	୪୨୦
୨	୨୪	୧୯	୨୨୮	୩୨	୪୩୨
୩	୩୬	୨୦	୨୪୦	୩୩	୪୪୪
୪	୪୮	୨୧	୨୫୨	୩୪	୪୫୬
୫	୬୦	୨୨	୨୬୪	୩୫	୪୬୮
୬	୭୨	୨୩	୨୭୬	୩୬	୪୮୦
୭	୮୪	୨୪	୨୮୮	୩୭	୪୯୨
୮	୯୬	୨୫	୩୦୦	୩୮	୫୦୪
୯	୧୦୮	୨୬	୩୧୨	୩୯	୫୧୬
୧୦	୧୨୦	୨୭	୩୨୪	୪୦	୫୨୮
୧୧	୧୩୨	୨୮	୩୩୬	୪୧	୫୪୦
୧୨	୧୪୪	୨୯	୩୪୮	୪୨	୫୫୨
୧୩	୧୫୬	୩୦	୩୬୦	୪୩	୫୬୪
୧୪	୧୬୮	୩୧	୩୭୨	୪୪	୫୭୬
୧୫	୧୮୦	୩୨	୩୮୪	୪୫	୫୮୮
୧୬	୧୯୨	୩୩	୩୯୬	୪୬	୬୦୦
୧୭	୨୦୪	୩୪	୪୦୮		

पीठोदय थरमान

त्रिपञ्चाशत समुत्सेधे द्वाविंशत्यंश निर्गमे ।

नवांशो जाड्य कुम्भश्च सप्तांशा कर्णिका भवेत् ॥ १६८ ॥

सान्तरालं कपोतालिः सप्तांशा ग्रासपट्टिका ।

सूर्य दिग् वसु भागैश्च गजवाजिनराः क्रमात् ॥ १६९ ॥

वाजि स्थानेऽथवा कार्यं स्व स्व देवस्य वाहनम् ॥ १७० ॥

जे भानथी पीठ अनाप्युं छोय तेना उदयना त्रेपन लाग करवा, तेमां अत्रीश लाग निर्गम (नीकाणो) करवो. उदयना त्रेपन लागमां नव लागनो जाड्यो अंतराल साथे, सात लागनी कर्णिका, सात लागनी कपोताली (छाजली) साथे आसपट्टी तेनी उपर आर लागनो गजथर, दश लागनो अश्वथर अने आठ लागनो नरथर करवो, अश्वथरना अदळे जे देवना प्रासाद छोय ते देवना वाहनना पणु थर करी शक्या.

(प्रासादमंडन)

क्षीरार्णव पीठोदय मान—३

विश्वकर्मावाच—

एक हस्ते तु प्रासादे पीठं च द्वादशांगुलम् ।

हस्तादि पंच पर्यंतं हस्ते हस्ते पंचाङ्गुलम् ॥ १७१ ॥

पंचोर्ध्वं दशयावत् वृद्धिं वेदाङ्गुलं भवेत् ।

दशोर्ध्वं विशपर्यंतं हस्ते चैवाङ्गुलं त्रयं ॥ १७२ ॥

विशोर्ध्वं षट्त्रिंशतिं करं वृध्याद्द्वयांगुलम् ।

अत उर्ध्वं शतार्धेन हस्ते हस्तैकमंगुलम् ॥ १७३ ॥

श्री विश्वकर्मा कहे छे :-अेक उस्तना प्रासादने आर अंगुलनुं उदय माने पीठ करवुं, जे थी पांच उस्तना प्रासादने प्रत्येक उस्ते पांच पांच अंगुल वृद्धि करवी, छ थी दश उस्ते प्रत्येक उस्ते, आर-आर अंगुल वृद्धि करवी. अगिचारथी वीश उस्तना प्रासादने प्रत्येक उस्ते त्रय-त्रय अंगुल वृद्धि, अेकवीशथी छत्रीशउस्ते अपणे अंगुल वृद्धि, साउत्रीशथी पचास उस्तना प्रासादने प्रत्येक उस्ते अेकैक अंगुल वृद्धि करवी.

पंचमांशे ततोहीनं कन्यसंशुभ लक्षणम् ।

पंचमांशाधिकं चैव ज्येष्ठे तद्विचक्षते ॥ १७४ ॥

आवेद पीठना मानमांथी पांचमे लाग हीन करे तो शुभ लक्षणवाणुं कनिष्ठ मान अने पांचमे लाग वृद्धि करे तो जेष्ठमान अुद्धिमान शिल्पीअे जाणवुं.

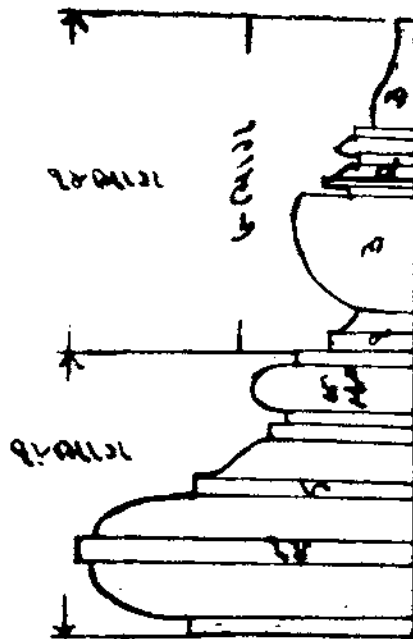
પીઠ માન-૩

હસ્ત	અંગુલ	હસ્ત	અંગુલ	હસ્ત	અંગુલ
૧	૧૨	૧૮	૭૬	૩૫	૧૧૨
૨	૧૭	૧૯	૭૯	૩૬	૧૧૪
૩	૨૨	૨૦	૮૨	૩૭	૧૧૫
૪	૨૭	૨૧	૮૪	૩૮	૧૧૬
૫	૩૨	૨૨	૮૬	૩૯	૧૧૭
૬	૩૬	૨૩	૮૮	૪૦	૧૧૮
૭	૪૦	૨૪	૯૦	૪૧	૧૧૯
૮	૪૪	૨૫	૯૨	૪૨	૧૨૦
૯	૪૮	૨૬	૯૪	૪૩	૧૨૧
૧૦	૫૨	૨૭	૯૬	૪૪	૧૨૨
૧૧	૫૫	૨૮	૯૮	૪૫	૧૨૩
૧૨	૫૮	૨૯	૧૦૦	૪૬	૧૨૪
૧૩	૬૧	૩૦	૧૦૨	૪૭	૧૨૫
૧૪	૬૪	૩૧	૧૦૪	૪૮	૧૨૬
૧૫	૬૭	૩૨	૧૦૬	૪૯	૧૨૮
૧૬	૭૦	૩૩	૧૦૮	૫૦	૧૩૦
૧૭	૭૩	૩૪	૧૧૦		

પચાસ હસ્તે ૫-૧૦
—સીરાણીવ

पीठना थरमान पउ विभाग

थर	भाग
नाडलो	६
कल्लिका	७
कपोतालीआसपट्टी	७
गजथर	१२
अश्वथर	१०
नरथर	८
—	
कुल भाग	५३



ક્ષીરાર્ણવ પીઠમાન

દિવ્ય વ્યાપી મહા મુક્તં પ્રમાણ દ્વયમેવ ચ ।
 મિટ્ટ ત્રયેણ સંયુક્તં મહાપીઠ ત્રિમાનકં ॥ ૧૭૫ ॥
 મિશ્રક પીઠ કર્તવ્યં દ્વિમિટ્ટં ચોર્ધ્વયો મવેત્ ।
 મિટ્ટૈક ત્રિ મહાયુક્તા પ્રમાણં દ્વય મેવ ચ ॥ ૧૭૬ ॥
 એવમાદિ મુને કાર્યા પીઠ ભેદ મુનીશ્વરમ્ ।
 ઉદયં કથિતં પૂર્વ મતો વિભાગં નિગદ્યતે ॥ ૧૭૭ ॥

હે દિવ્ય બ્રહ્મમાં વ્યાપી રહેલ મહામુનિ ! પીઠના બે પ્રમાણ છે, ત્રણ ભિટ્ટ-વાળું ઉંચું મહાપીઠ વિમાનાદિ જાતિને કરવું. બે ભિટ્ટ ઉપર પીઠ મિશ્રકાદિ જાતિને કરવું. વળી નાગરાદિમાં એક, બે ત્રણ ભિટ્ટ યુક્ત એમ બે પ્રમાણો કહ્યા છે. આ રીતે મહામુનિ મેં પીઠના ભેદ કહ્યા, પીઠનું ઉદય પ્રમાણ માન કહ્યું. હવે પીઠના વિભાગો આગળ કહીશ.

દ્રાવિડં પ્રાસાદો માનં વૈરાટં ચ અતઃમૃગુ ।
 મંડોવરં વિશ્વભાગ ષડ્ ભાગં પીઠમેવ ચ ॥ ૧૭૮ ॥

દ્રાવિડાદિ અને વૈરાટાદિ પ્રાસાદનો પીઠમાન હવે કહું છું. મંડોવરની જાગ્યાઈના વીશ ભાગ કરી છ ભાગનો પીઠનો ઉદય કરવો.

અર્ધ માગે ત્રિભાગે વા પીઠચૈવ નિયોજયેત્ ।
 સ્થાનમાનાશ્રયં જ્ઞાત્વા તત્ર દોષો ન વિદ્યતે ॥ ૧૭૯ ॥

પીઠની જાગ્યાઈના કહેલા માનથી અર્ધા કે ત્રીજા ભાગે પીઠની યોજના સ્થાન માનનો આશ્રય જાણીને કરવી, આ રીતે એછું કરવામાં દોષ ન જાણવો.

ક્ષીરાર્ણવ

શુભદ્રં સર્વતો મદ્રં પદ્મકન્ધ વસુંધરમ્ ।
 સિંહપીઠં તતો વ્યોમ ગરુડ હંસમેવ ચ ॥ ૧૮૦ ॥
 વૃષભં યદ્ ભવેત્પીઠં મેરુમાધાર કારણમ્ ।
 પીઠમાન મિતિચ્યાતં પ્રાસાદે આદિ સીમયા ॥ ૧૮૧ ॥

અનુક્રમે હસ્ત માન પ્રમાણે ૧ સુભદ્ર, ૨ સર્વતોલદ્ર, ૩ પદ્મક, ૪ વસુંધર, ૫ સિંહ, ૬ વ્યોમ, ૭ ગરુડ, ૮ હંસ, ૯ વૃષભ. આ નવ પીઠના નામ જાણવા. વૃષભ પીઠ મેરુ પ્રાસાદને આધારભૂત છે. તેવી રીતે તે દરેક પીઠ પોતાપોતાના પ્રમાણ અનુસાર પ્રાસાદને આધારભૂત છે. આ પ્રમાણે પ્રાસાદના વિસ્તારથી પીઠમાન કહ્યું છે.

પીઠ થસનિર્ગમ

પશ્ચાશ કર્ણિકાગ્રે તુ નિર્ગમો જાહ્યકુમ્ભકઃ ।

ત્રિસાદ્ધાં કર્ણિકા સાદ્ધાં ચતુર્ભિર્ગ્રાસ પટ્ટિકા ॥ ૧૮૨ ॥

કુઞ્જરાક્ષત્રરા વેદા રામયુગ્માંશ નિર્ગમાઃ ।

અન્તરાલ મધસ્તેષા-મૂર્ધ્વાધઃ કર્ણયુગ્મકમ્ ॥ ૧૮૩ ॥

કર્ણિકાના અગ્રભાગથી પાંચ ભાગ નીકળેા જડ'લેા, આસ પટ્ટીથી આગળ નીકળતી કર્ણિકા સાડા ત્રણ ભાગ, ગજથરથી આગળ નીકળતી આસ પટ્ટીકા સાડા ચારભાગ, અશ્વથરથી ગજથરનો નિર્ગમ ચાર ભાગ, નરથરથી અશ્વથરનો નિર્ગમ ત્રણ ભાગ અને પુરાથી નરથરનો નિર્ગમ બે ભાગ રાખવેા. આ પ્રમાણે પીઠના નિર્ગમના બાવીશ ભાગ થાય છે. આ ગજથર આદિ થરોની વચ્ચે અંતરાલ રાખવેા અને તે અંતરાલ ઉપર અને નીચે બે બે કર્ણિકાઓ કરવી.

સ્વલ્પ દ્રવ્યે સાધારણ પીઠમાન

ગજપીઠં વિના સ્વલ્પ-દ્રવ્યે પુણ્યં મહત્તરમ્ ।

જાહ્યકુમ્ભશ્ચ કર્ણાલી ગ્રાસપટ્ટી તદા ભવેત્ ॥ ૧૮૪ ॥

કામદં કણપીઠં ચ જાહ્યકુમ્ભ કર્ણિકા ।

લતિને નિર્ગમં હીનં સાન્ધારે નિર્ગમાધિક ॥ ૧૮૫ ॥

(યથાશક્તિ પ્રાસાદ કરવાનું વિધાન હોવાથી) અલ્પ દ્રવ્યથી પણ મોટું પુણ્ય પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, તે માટે ગજ, અશ્વ આદિ થરો વિનાના જડ'બેા, કર્ણી અને છાજલી સહિત આસપટ્ટી કરવી, આ પીઠને કામદપીઠ કહે છે, અને જડ'લેા તથા કર્ણી કરવામાં આવે તો 'કણપીઠ' કહેવાય છે, લતિનાદિ જાતિને કણપીઠનો નિર્ગમ ઓછો અને સાંધારાદિ જાતિના પ્રાસાદને પીઠનો નિર્ગમ અધિક હોય છે.

સર્વેષાં પીઠ માધારઃ પીઠહીનં નિરાશ્રયમ્ ।

પીઠહીનં વિનાશાય પ્રાસાદ ભવનાદિકમ્ ॥ ૧૮૬ ॥

સર્વ પ્રકારના પ્રાસાદોનો આધાર પીઠ છે, પીઠ રહિત દેવાલયો નિરાશ્રય-નિરાધાર થાય છે. નિરાધાર દેવાલયો તથા ભવનાદિનો નાશ થાય છે.

સમસ્ત પ્રાસાદોદયમાનો-૧

વિશ્વકર્મોવાચ—

एक हस्ते चौदयस्तु स्यात्त्रय स्त्रिशदङ्गलः ।

પ્રાસાદે ચ ત્રિહસ્તે તુ પશ્ચચ્ચ શદ્ગ્ગલૈઃ ॥ ૧૮૭ ॥

सप्त सप्तायङ्गुलानि प्रासादे तु त्रिहस्तके ।
 एकोन शताङ्गुलैश्च वेद हस्ते सुरालये ॥ १८८ ॥
 प्रासादे पञ्चहस्ते चैकविंशत्युत्तरं शतम् ।
 हास वृद्धी पञ्चयावत् हस्वं कुर्यात्तदूर्ध्वतः ॥ १८९ ॥
 पञ्चोर्ध्वं नवपर्यन्त वृद्धिर्मन्वङ्गुलैर्भवेत् ।
 अष्ट हस्तोदयश्चैव प्रासादे दशहस्तके ॥ १९० ॥
 विंशत्यन्तं दशोर्ध्वं च वृद्धिं सूर्याङ्गुलैर्भवेत् ।
 त्रयोदशकराः सप्ताङ्गुलं विंशति हस्तके ॥ १९१ ॥
 अत ऊर्ध्वं पुनर्वृद्धिर्हस्ते हस्ते करार्धतः ।
 त्रिंशद्दहस्ते सप्ताङ्गुलं हस्ता अष्टादशैव च ॥ १९२ ॥
 ऊर्ध्वं पञ्चाशदन्तं च हस्ते हस्ते नवाङ्गुला ।
 करार्णा वै सार्धपञ्च विंशश्चि शतार्धके ॥ १९३ ॥
 एकोन विंशत्यङ्गुला कामदा च तदग्रतः ।
 एषा युक्तिं विद्यातव्या प्रासादस्योत्तमोदये ॥ १९४ ॥
 नागरे लतिने चैव सान्धारे चैव मिश्रके ।
 विमान नागरच्छन्दे कुर्याद्विमान पुष्पके ॥ १९५ ॥
 कुम्भकादि प्रहारान्त प्रयुक्तं वास्तुवेदिमिः ।
 तद् घ स्तातु पीठं च उर्ध्वं स्याच्छिखरोदय ॥ १९६ ॥

ओष्ठ उस्तना प्रासादने तेत्रीश (३३) अंगुल, जे उस्तना प्रासादने पंचायन
 (५५) अंगुल, त्रष्टु उस्ते सत्योतेर (७७) अंगुल, चार उस्ते नव्वाष्टुं (८८)
 अंगुल उदय ऋषुवे, पांच उस्ते ऐकसो ओष्ठवीश (१२१) अंगुल, आम पांच उस्त
 सुधी छ्वास करवा छतां उदय कंठक अधिक उाय पष्टु ते पष्ठी उस्तमां छ्वास थतो ऋषु,
 पांच पष्ठी छ थी नव पर्यांत प्रति उस्ते चौद चौद अंगुल वृद्धि करवी. दश उस्तना
 प्रासादने उदय आठ उस्त करवे. दशथी वीश उस्त सुधी चार चार अंगुल वृद्धि
 करवी, वीश उस्तना प्रासादने तेर उस्त अने सात अंगुल उदय करवे. जे पष्ठी पुनः
 वृद्धि त्रीश उस्त पर्यांत चार चार अंगुल करवी, त्रीश उस्तना प्रासादने उदय अठार
 उस्त सात अंगुल करवे, त्रीशथी पचास उस्त सुधी नव नव अंगुल वृद्धि करवी,

પચાસ હસ્તના પ્રાસાદને ઉદય પચીશ હસ્ત થશે, ઉક્ત ઉદય માનમાં ઓગણીશ અંગુલની વૃદ્ધિ કરવાથી પચીશ હસ્ત ઓગણીશ અંગુલ થાય એમ યુક્તિએ ઠરી વૃદ્ધિ કરવાથી ઉત્તમોદય થશે નાગર, લતિન, સાન્ધાર, મિશ્રક, વિમાનનાગર, વિમાનપુષ્પક આદિ જાતિના પ્રાસાદને ઉપર પ્રમાણે ઉદય કરવો.

વાસ્તુશાસ્ત્રના જાણનારાએ ઉદય કુલકથરના પ્રારંભથી પ્રહારથર એટલે છબના થર સુધી કરવાનું કહ્યું છે કુલક નીચે પીઠ અને પ્રહાર છબ ઉપર શિખરનો ઉદય થાય છે. (અપરાજિતપૂરણ)

મળ્ડોવરમાન

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ મળ્ડોવરસ્ય લક્ષણમ્ ।

પ્રાસાદસ્ય પ્રમાણઞ્ જ્ઞાતવ્યં મૂલનાસિકમ્ ॥ ૧૯૭ ॥

રથોપરથ નંદી ચ મદ્રોપમદ્ર મેવ ચ ।

एते तु ब्राह्मतः ज्ञेया निर्गमाः पीठकादिकम् ॥ ૧૯૮ ॥

હવે આગળ મળ્ડોવરનું લક્ષણ કહીશ, પ્રાસાદની મૂલ નાસિકાથી-કર્ણરેખાથી તેનું પ્રમાણ જાણવું. રથ, ઉપરથ, નંદી, ભદ્ર, ઉપભદ્ર, તેમજ પીઠાદિના નિર્ગમો પ્રમાણથી બહાર સમજવા.

પ્રાસાદોદયમાન-૨

हस्तादि पञ्च पर्यन्तं विस्तारेणादयः समः ।

सुरेशमनु सप्तपुराम चन्दाङ्गुलाधिकः ॥ ૧૯૯ ॥

पञ्चादि दश पर्यन्तं त्रिशद्या वत्शतार्धकम् ।

हस्ते हस्ते क्रमाद् वृद्धिर्मनुसृत्य नवाङ्गुला ॥ ૨૦૦ ॥

એક હસ્તથી પાંચ હસ્ત સુધી ઉભણી પ્રાસાદના વિસ્તારે કરવી, અથવા હસ્તના પ્રાસાદને એક હસ્ત ચૌદ અંગુલ. બે હસ્તના પ્રાસાદને બે હસ્ત ચૌદ અંગુલ. ત્રણ હસ્તના પ્રાસાદને ત્રણ હસ્ત સાત અંગુલ. ચાર હસ્તના પ્રાસાદને ચાર હસ્ત પાંચ અંગુલ અને પાંચ હસ્તના પ્રાસાદને પાંચ હસ્ત ત્રણ અંગુલ. પાંચ હસ્તથી દશ હસ્ત સુધી હસ્તે હસ્તે ચૌદ અંગુલ વૃદ્ધિ. દશથી ત્રીશ સુધી બાર અંગુલ ને ત્રીશથી પચાસ સુધી દરેક હસ્તે નવ અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી.

ପ୍ରାସାଦ ଉଦ୍ଦିୟମାନ-୧

ଉତ୍ତ	ଓ. ଅ.	ଉତ୍ତ	ଓ. ଅ.	ଉତ୍ତ	ଓ. ଅ.
୧	୧ - ୯	୧୮	୧୨ - ୦	୩୫	୧୦ - ୪
୨	୨ - ୭	୧୯	୧୨ - ୧୨	୩୬	୧୦ - ୧୩
୩	୩ - ୫	୨୦	୧୩ - ୭	୩୭	୧୦ - ୧୧
୪	୪ - ୩	୨୧	୧୩ - ୧୯	୩୮	୧୧ - ୭
୫	୫ - ୧	୨୨	୧୪ - ୭	୩୯	୧୧ - ୧୬
୬	୫ - ୧୫	୨୩	୧୪ - ୧୯	୪୦	୧୧ - ୧
୭	୬ - ୫	୨୪	୧୫ - ୭	୪୧	୧୧ - ୧୦
୮	୬ - ୧୯	୨୫	୧୫ - ୧୯	୪୨	୧୧ - ୧୯
୯	୭ - ୯	୨୬	୧୬ - ୭	୪୩	୧୩ - ୪
୧୦	୮ - ୦	୨୭	୧୬ - ୧୯	୪୪	୧୩ - ୧୩
୧୧	୮ - ୧୨	୨୮	୧୭ - ୭	୪୫	୧୩ - ୧୧
୧୨	୯ - ୦	୨୯	୧୭ - ୧୯	୪୬	୧୪ - ୭
୧୩	୯ - ୧୨	୩୦	୧୮ - ୭	୪୭	୧୪ - ୧୬
୧୪	୧୦ - ୦	୩୧	୧୮ - ୧୬	୪୮	୧୫ - ୧
୧୫	୧୦ - ୧୨	୩୨	୧୯ - ୧	୪୯	୧୫ - ୧୦
୧୬	୧୧ - ୦	୩୩	୧୯ - ୧୦	୫୦	୧୫ - ୧୯
୧୭	୧୧ - ୧୨	୩୪	୧୯ - ୧୯		

प्रासाद उदयमान-२

उत्तर	उ. अं.	उत्तर	उ. अं.	उत्तर	उ. अं.
१	१ - १४	१८	१२ - १	३५	१६ - २२
२	२ - १४	१९	१२ - १३	३६	२० - ७
३	३ - ७	२०	१३ - १	३७	२० - १६
४	४ - ५	२१	१३ - १३	३८	२१ - १
५	५ - ३	२२	१४ - १	३९	२१ - १०
६	५ - १७	२३	१४ - १३	४०	२१ - १६
७	६ - ७	२४	१५ - १	४१	२२ - ४
८	६ - २१	२५	१५ - १३	४२	२२ - १३
९	७ - ११	२६	१६ - १	४३	२२ - २२
१०	८ - १	२७	१६ - १३	४४	२३ - ७
११	८ - १३	२८	१७ - १	४५	२३ - १६
१२	९ - १	२९	१७ - १३	४६	२४ - १
१३	९ - १३	३०	१८ - १	४७	२४ - १०
१४	१० - १	३१	१८ - १०	४८	२४ - १६
१५	१० - १३	३२	१८ - १६	४९	२५ - ४
१६	११ - १	३३	१९ - ४	५०	२५ - १३
१७	११ - १३	३४	१९ - १३		
१८					

प्रासाद उदयमान-३

उत्तर	उ. अं.	उत्तर	उ. अं.	उत्तर	उ. अं.
१	१ - ०	१८	११ - १२	३५	१६ - ६
२	२ - ०	१९	१२ - ०	३६	१६ - १८
३	३ - ०	२०	१२ - १२	३७	२० - ३
४	४ - ०	२१	१३ - ०	३८	२० - १२
५	५ - ०	२२	१३ - १२	३९	२० - २१
६	५ - १२	२३	१४ - ०	४०	२१ - ६
७	६ - ०	२४	१४ - १२	४१	२१ - १५
८	६ - १२	२५	१५ - ०	४२	२२ - ०
९	७ - ०	२६	१५ - १२	४३	२२ - ६
१०	७ - १२	२७	१६ - ०	४४	२२ - १८
११	८ - ०	२८	१६ - १२	४५	२३ - ३
१२	८ - १२	२९	१७ - ०	४६	२३ - १२
१३	९ - ०	३०	१७ - १२	४७	२३ - २१
१४	९ - १२	३१	१७ - २१	४८	२४ - ६
१५	१० - ०	३२	१८ - ६	४९	२४ - १५
१६	१० - १२	३३	१८ - १५	५०	२५ - ०
१७	११ - ०	३४	१९ - ०		

प्रासाद उदयमान-४

उदय	उ. अं.	उदय	उ. अं.	उदय	उ. अं.
१	१ - ०	१८	११ - ७	३५	१८ - १२
२	२ - ०	१९	११ - १८	३६	१८ - २२
३	३ - ०	२०	१२ - ५	३७	१९ - ८
४	४ - ०	२१	१२ - १६	३८	१९ - १८
५	५ - ०	२२	१३ - २	३९	२० - ४
६	५ - १२	२३	१३ - १२	४०	२० - १४
७	६ - ०	२४	१३ - २२	४१	२१ - ०
८	६ - १२	२५	१४ - ८	४२	२१ - १०
९	७ - ०	२६	१४ - १८	४३	२१ - २०
१०	७ - १२	२७	१५ - ४	४४	२२ - ६
११	८ - ०	२८	१५ - १४	४५	२२ - १६
१२	८ - १२	२९	१६ - ०	४६	२३ - २
१३	९ - ०	३०	१६ - १०	४७	२३ - १२
१४	९ - ११	३१	१६ - २०	४८	२३ - २२
१५	९ - २२	३२	१७ - ६	४९	२४ - ८
१६	१० - ६	३३	१७ - १६	५०	२५ - ६
१७	१० - २०	३४	१८ - २		

प्रासादोदयमान-३

एक हस्तादि पञ्चातं पृथुत्वे नोदय समः ।

हस्ते सूर्याङ्गुला वृद्धिर्यावद त्रिंशत्करावधि ॥ २०१ ॥

नवाङ्गुल करे वृद्धिर्यावद हस्त शतार्धकम् ।

पीठोर्ध्वे तूदयश्चैव छाद्यान्तो नागरादिषु ॥ २०२ ॥

એક હસ્તથી પાંચ હસ્ત સુધી વિસ્તાર જેટલો ઉદય કરવો. પાંચથી ત્રીશ હસ્ત સુધી હસ્તે હસ્તે બાર અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. ત્રીશથી પચાસ હસ્ત સુધી પ્રત્યેક હસ્તે નવ અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. નાગરાદિ બાતિના પ્રાસાદોમાં પીઠ ઉપરથી છબના મથાળા સુધી ઉદય બાધવો.

પ્રાસાદોદયમાન-૪

હસ્તાદિ પञ्चपर्यन्तं વિस्तારેણ સમુચ્છયઃ ।

દ્વાદશાઙ્ગુલ વૃદ્ધિઃ સ્યાદ યાવદહસ્તત્રયોદશ ॥ ૨૦૩ ॥

एकादशाङ्गुला वृद्धिर्पर्यन्त मेकविंशतिः ।

दशाङ्गुलैक विशोर्ध्वं यावत्पञ्चाश हस्तकम् ॥ ૨૦૪ ॥

એક હસ્તથી પાંચ હસ્ત સુધી વિસ્તારમાને ઉલણી ઉદય કરવો. પાંચ હસ્તથી તેર હસ્ત સુધી પ્રત્યેક હસ્તે બાર અંગુલ વૃદ્ધિ, તેરથી એકવીશ હસ્ત પર્યંત અગિયાર અંગુલ અને એકવીશથી પચાસ હસ્ત સુધી દશ અંગુલ ઉદયના માનમાં વૃદ્ધિ કરવી.

उदयमानमां हीनाधिक

अङ्गुलद्वित्रिकं वापि कुर्यात् हीनाधिकं तथा ।

आय दोष विशुद्ध्यर्थं ह्रस्व वृद्धी न दूषयेत् ॥ २०४ ॥

ઉપરના માનમાં બે ત્રણ અંગુલ એછું વધતું કરવું ઘટે તો કરવું કારણ કે આય-દોષની વિશુદ્ધિ માટે કરવામાં આવેલ વધ ઘટ દોષરૂપ થતી નથી.

मंडोवर अंगनुं पुनर्विधान

अङ्गोदये च कर्तव्यं प्रथमं षट् च छाद्यकम् ।

यावत्समोदयश्चैव तावन्मण्डोवरं कृतम् ॥ २०५ ॥

तथाद्यच्छाद्य संस्थाने द्वे जंघे च प्रकीर्तिते ।

दशजंघा स्तथा शेषे शतार्धस्यो दयान्तिमम् ॥ ૨૦૬ ॥

षड्विधं खेट छाद्यञ्चद्वि भूम्योरन्तरे सुने ।

भरणीकोर्ध्वे मन्वेमं चि छाद्योर्ध्वेऽपि मंचिका ॥ २०७ ॥

न च जंघाप्रदातव्यां यावद् द्वादश संख्यया ।

किञ्चित्किञ्चद्वेभ्युनं कर्तव्यम् भूमिकोच्छ्रये ॥ २०८ ॥

ज्ञतार्थे च महामानं महामेरौ तथाधिकम् ।

विस्तारश्च तथा वर्चिम् शृणु त्वं ऋषिसप्तम् ॥ २०९ ॥

मंडोवरनी जंघाप्रदाना प्रमाणमां अेकथी छ सुधी छला करवा अने प्रासाद जेटका पडोणे छाय तेदवी जे तेनी जंघाप्रदाने छाय तो तेवा समउदय विस्तारवाणा प्रासादने मंडोवर करवो अर्थात् अेकथी पांच उस्त सुधीना प्रासादने इकत मंडोवर न करवो. आथी मोटा मानना प्रासादने पडोला छलना स्थानमां जे नंघाओ करवी. तथा पचास उस्त पडोणा प्रासादना उदयमां उपरा उपरी दश नंघाओ करवी, अने उपर नीचेनी भूमिदाना अंतरमां छ प्रकारना जेट छाद्य अर्थात् कूट लामसीओ तथा महणे युक्त छाद्य करवा, लरणीना थर उपर तेभन छला उपर मंचिकाओनो थर करवो अने प्रासादने अेक साथे उपरा उपरी आर नंघाओथी वधारे करवी नडि, तथा प्रासादनी भूमिदाना अेक थीनथी थोडा थोडा अंशे कमे कमे उपरनी ओछी करवी. आ महामान पचास जण पडोणा तथा महा मेवादि प्रासादानुं छे. उवे मंडोवरना अंगोनो विस्तार कहुं छुं.

१४४ विभाग मण्डोवर धरमान

वेदवेदेन्द भक्तु छाद्यान्तं पीठमस्तकात् ।

खुरकः पञ्चभागः स्याद्विंशतिः कुंभकस्तथा ॥ २१० ॥

कलशोऽष्टो द्वि सार्धन्तु कर्तव्य मन्तरालकम् ।

कपोतिकाष्ट मञ्चिच कर्तव्या नव भागिका ॥ २११ ॥

पञ्चत्रिंशद्यदा जंघा तिथ्यशैरुद्रमो भवेत् ।

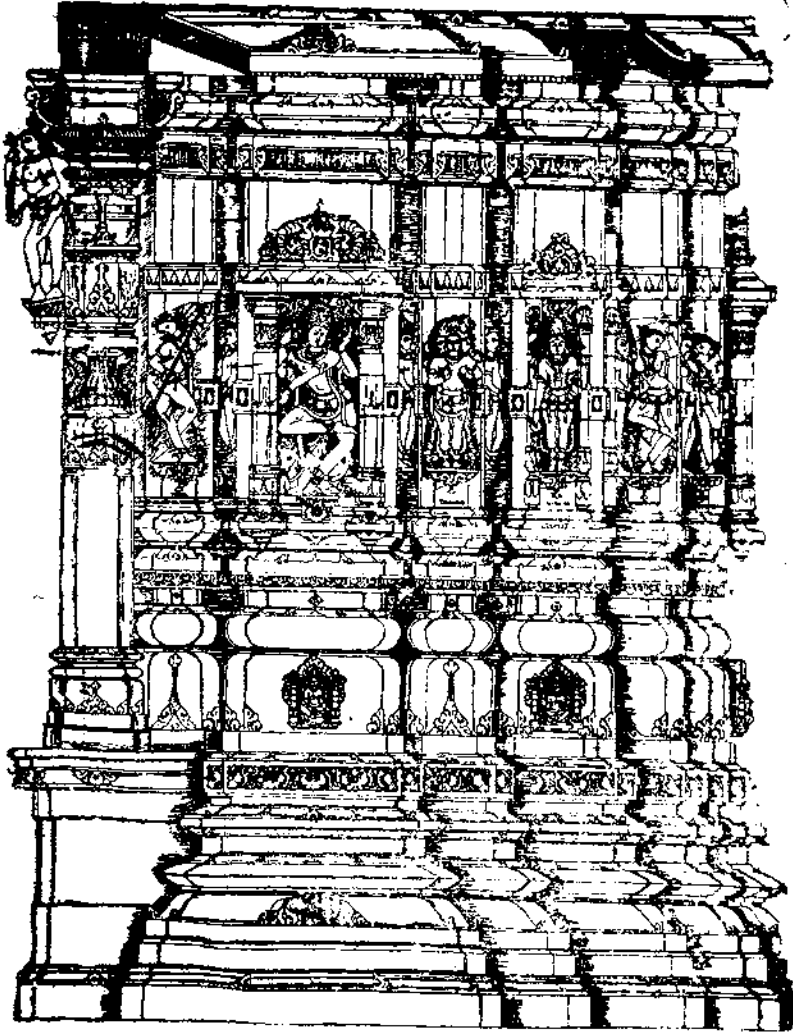
वसुभिर्भरणिः कार्या शिरावट्टिदिगशका ॥ २१२ ॥

अष्टांशा च कपोताल्लिद्विसार्धमन्तरालकम् ।

छाद्यं त्रयोदशांशं च दश भागो विनिर्गमः ॥ २१३ ॥

पीठना मथाजेशी छलना मथाणा सुधी अेकसो सुंमालीश (१४४) लाग करवा. तेमां ५ लाग भरो, २० लाग कुंभो, ८ लाग कलशो, २१ लाग अंतराल, ८ लाग कपोताली, ६ लाग मंचिका, ३५ लाग नंघा, १५ लाग उदयम, ८ लाग लरणी, १० लाग शिरावट्टी, ८ लाग कपोताली, २१ लाग अंतराल, १३ लाग छणु करहुं. १० लाग नीकाणे करवो.

१४४ भाग मण्डोवर स्तंभ साथे.



१ खुरक

१४४ विभाग मण्डोवर विभक्तिस्तर प्रमाण

उच्छ्रयां कथिताः पूर्वं प्रासादं नागराभिधे ॥

विभक्ति भाग सङ्ख्यां च कथयामि च साम्प्रतम् ॥ २१४ ॥

चतुश्चत्वारिंशदुक्तान् स्थापयद्ग्रतः क्रमात् ।

एक हस्तादितो यावत् पञ्चाशद्वस्तकं भवेत् ॥ २१५ ॥

सुरोन्नति पंचभागा दिभागः सुर निर्गमः ।

अन्तपत्रं च भार्गव द्वि भाग कर्ण ऊर्ध्वतः ॥ २१६ ॥

चिप्पिका सार्धभागा स्यात् सार्धश कर्णकं भवेत् ।

तीक्ष्णाग्रं तत्प्रकर्तव्यं पट्टिका द्वय भूषितम् ॥ २१७ ॥

पट्टिका पादनिष्कासा सपादांश च कर्णकम् ।

स्कन्धः कुम्भो मुखाली च कर्णान्ते नद्विनिर्गम ॥ २१८ ॥

नागरादि ऋतिनु उदयमान पूर्व-आगण कडेल छे, उवे विलङ्घित अने विभाग संख्या कहुं छुं-એક સો ચુખાલીશ ભાગ કમે કરવા એક ઉસ્તના પ્રાસાદથી પચાસ ઉસ્તના પ્રાસાદ સુધી પુરા પાંચ ભાગ કરવો, એ ભાગ નીકાળો કરવો, અર્ધા ભાગનું અંતરપત્ર, એ ભાગનો કણ, દોઢ ભાગની ચિપ્પિકા કરવી, દોઢ ભાગ કણુક કરવું; કણુકનો અંતરભાગ એ પટ્ટીએથી સુશોભિત કરવો અને પટ્ટીકાએ નીકાળે એક ભાગ રાખવી. કણુક નીકાળે સવા ભાગ કરવું તથા કુંભાની ચુખાલી કણુકથી એ ભાગે નીકાળે કરવી.

૨ કુમ્ભક

વિંશતિ ભાગ મુત્સેયં તદુર્ધ્વં કુમ્ભકં ન્યસેત્ ।

ભાર્ગવસ્કન્ધ પટ્ટી ચ ચિપ્પિકા ચૈક ભાગિકા ॥ ૨૧૯ ॥

વૃત્તાકારં સુલલિતં સ્કન્ધ કુર્યાત્તુ કુમ્ભકે ।

વિચિત્ર પહ્લવાકીર્ણ ચિપ્પી પત્રાદિ રાજિતમ્ ॥ ૨૨૦ ॥

પ્રાતર્મધ્યાહ્નપરાસુ બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વરાઃ ।

ત્રિસન્ધ્યં મદ્રશોભાદયં ચિત્રે, પરિકરૈર્વૃત્તમ્ ॥ ૨૨૧ ॥

નાસાર્યાં રૂપ સંઘાટા રથિકા દલ ગર્ભતઃ ।

મૃણાલપત્ર શોભાદયં સ્તમ્ભેષુ તોરણન્યસેત્ ॥ ૨૨૨ ॥

સર્વે રૂપોપમાઃ કાર્યાં વિચિત્રકાર રૂપિણઃ ।

સુરમાનં યથા ચાદૌ કુમ્ભમાનં તથા ભવેત્ ॥ ૨૨૩ ॥

પુરા ઉપર વીશ ભાગના ઉદયવાળા કુંભાનો થર કરવો, અર્ધા ભાગ સ્કંધ પટ્ટ તથા એક ભાગની ચિપ્પિકા કરવી, કુંભાનું સ્કંધપટ્ટ સુંદર ગોળાકાર અને વિચિત્ર પહલવોથી યુક્ત કરવું, ચિપ્પિકા કમલ પાંખડીઓ યુક્ત કરવી, પહેલી વચલી અને છેલ્લી એમ કુંભામાં ત્રણે બાજુમાં અતુકમે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શુક્રની મૂર્તિઓ કરવી. ત્રિ

સંધ્યાનાં સ્વરૂપો વડે ભદ્ર શોભા સંપન્ન તેમજ વિચિત્ર પરિકરોથી યુક્ત કરવું, નાસિકાઓ એટલે કર્ણો પ્રતિરથના યુજ્યાઓના મધ્ય ગર્ભે રૂપ સંઘાટા એટલે મૂર્તિ યુક્ત કરવા, સ્તાંભિકાઓ તોરણ કમળપત્ર તથા કમલદંડથી શોભા યુક્ત કરી ઉપર પ્રમાણે સમગ્ર કુંભો સ્વરૂપમય તથા વિચિત્રકાર સ્વરૂપનો કરવો આદિ પુરાના માનમાંથી નીકળેલું કુંભાનું પ્રમાણ બાણવું.

૩-૪ કલશ-અંતરપટ્ટ

કલશં ચાષ્ટભાગૈઃ સ્યાદેકાશા મધ્ય ચિપ્પિકા ।

વૃત્ત ચ ષડ્ભાગ મુક્તં ભાગાર્થે ઋર્ધ્વચિપ્પિકા ॥ ૨૨૪ ॥

પટ્ટિકા બન્ધશોભાઢ્યાં નૈકરત્નૈઃ સમાકુલા ।

અન્તઃપટ્ટ સાર્ધદ્વયં પુષ્પકાદિ વિભૂષિતમ્ ॥ ૨૨૫ ॥

કુંભા ઉપર આઠ ભાગનો કલશ કરવો તેનો છ ભાગનો મધ્ય ભાગ ચિપ્પિકાઓથી ગોળ કરવો, તેના ઉપર એક ભાગની ચિપ્પિકા કરવી, તથા તેના ઉપર એક ભાગની ચિપ્પિકા કરવી. નાના પ્રકારના રત્નયુક્ત અને શોભા સંપન્ન પટ્ટબંધ કરવો ને પુષ્પના આકારોથી દિવ્ય શોભાવાળું અઢી ભાગનું અંતરપટ્ટ કરવું.

૫ કપોતાલી

કપોતાલીચાષ્ટ ભાગા ભાગાર્થે સ્કંધપટ્ટિકા ।

સ્કન્ધઃ સપાદ દ્વયંશ સ્વેકપાદા મુલ્લપટ્ટિકા ॥ ૨૨૬ ॥

કાર્યકર્ણો દ્વિ ભાગશ્ચ સ્કન્ધઃ સાર્ધદ્વયોન્નતઃ ।

ભાગાર્થે સ્કન્ધપટ્ટી ચ કર્તવ્યા મધ્યવ્યક્તય ॥ ૨૨૭ ॥

મુસ્વાપટ્ટાદધોઽગ્રે તુ કર્તવ્યાશ્ચ ગગારકાઃ ।

સમતાગ્ર વિધાતવ્યા સ્તરાહુગુલ વિદાંશકૈઃ ॥ ૨૨૮ ॥

ઉર્ધ્વે સ્કંધો વિધાતવ્યો દલાનાં ગર્ભે ભદ્રતઃ ।

ઠકારા મુલ્લ લૂમોર્ધ્વે કપોતાલીત્વિતારિતા ॥ ૨૨૯ ॥

કપોતાલી આઠ ભાગની કરવી, તેમાં અર્ધા ભાગની સ્કંધપટ્ટીકા, સવા બે ભાગનો સ્કંધ, પા ભાગની મુખપટ્ટીકા, બે ભાગનો કર્ણ (વચલી પટ્ટી) અને સ્કંધ બહાર નીકળતો અઢી ભાગનો કરવો, અર્ધા ભાગનો સ્કંધ પટ્ટ મધ્યે અવ્યક્ત કરવો મુખપટ્ટી કરવી, તેમાં નીચેના અગ્રભાગે ગગારક કરવા અને તે બધા આગળના ભાગે આર આર ભાગે સરખા કરવા. કંલના અર્ભમાંથી નીકળતો ઉર્ધ્વ સ્કંધ કરવો તથા કપોતાલીના દરેક અંગના મધ્ય ગર્ભે ઉપર ઠગારિકા કરવી.

६ मञ्चिका

मञ्चिकाश्च प्रवक्ष्यामि व्यक्तिस्तु नव भागतः ।
 अन्तःपट्टं सपादं वा पादोनं कामरूपकम् ॥ २३० ॥
 पट्टिकाभागपादेन स्कन्धश्चैव द्वि भागिकः ।
 मुखपट्टी भवेत्पादा सपादः कर्ण एव च ॥ २३१ ॥
 सपादश्च भवेत्स्कन्धः पादाचान्तरपट्टिका ।
 कर्णिकसार्धं भागं च पादा निर्वाणपट्टिका ॥ २३२ ॥
 कपोताली युक्ति सूत्रे कारयेत् गगारकान् ।
 जङ्घास्तमैर्निर्गमाढ्या भरणी लम्बनाकृतिः ॥ २३३ ॥

इये मञ्चिकायां करवाना घाटे कहुं छुं. मञ्चिका नव भाग अन्थी करवी, तेमां सवा लागतुं अंतरपत्र, पोष्ठा लागतुं कामरूप, या लागनी पट्टीका, ये लागनो स्कंध, या लागनी मुखपट्टी, सवा लागनो स्कंध, सवा लागनी अंतरपट्टी, अर्धा लागतुं कहुं अने या लागनी निर्वाणपट्टीका करवी, कपोताली सूत्रे गगारको करवा, जंघाना थांलदा नीकजता राभव्या अने तेनी नीचे हुंजे गोगाकार लटकती करवी.

७ जङ्घा

कार्या तदुर्ध्वं जङ्घा च पञ्चत्रिंशत्समुच्छ्रिता ।
 भ्रम निर्माणतः स्तमैर्नासिकोपाङ्गकालना ॥ २३४ ॥
 मूलनासासु सर्वासु स्तम्भैः स्युश्चतुरश्रिकाः ।
 गजश्च सिंहव्यालेश्च मकरैः समलंकृताः ॥ २३५ ॥
 कर्णेष्वष्टौ च दिक्पालाः प्राच्यादिषु प्रदक्षिणम् ।
 नरेश पश्चिमे भद्रे ह्यन्धकैः सह दक्षिणे ॥ २३६ ॥
 चण्डस्य चोतरे देवी दंष्ट्रनन सुशोभिताः ।
 वीतरागे च शासनदेव्यश्चैव दिशा प्रति ॥ २३७ ॥
 वारिमार्गे मुनीन्द्रास्तु प्रलीनांश्च तपः सुच ।
 गवाक्षाकारभद्रे तु कूर्यान्निर्गम भूषितान् ॥ २३८ ॥
 नानाभरणकैः स्तमैस्तिलकच्छाद्य भूषिताः ।
 ब्रह्माविष्णु महेशाद्या इल्लिका बलणैर्युताः ॥ २३९ ॥

મંગ્લિકા ઉપર પાંત્રીશ ભાગના ઉદયમાને જંઘા કરવી, ગોળાકાર થાંભલીઓ સહિત નાસિકાઓના ફાલનાઓ કરવાં, બધી મૂલ નાસિકાઓમાં થાંભલીઓની ચોકીઓ કરવી, અને તે હસ્તિ, સિંહ અને વ્યાહ (આસ) તથા મકરોથી અલંકૃત કરવી, જંઘાના ક્ષેત્રોમાં પૂર્વાદિ ક્રમથી અષ્ટદિક્પાલો કરવા, પશ્ચિમ બાબુના ભદ્રમાં નટશ (નૃત્ય કરતા શિવ), દક્ષિણમાં અંધકાસૂરની સાથે લડતા શિવ અને ઉત્તરે અંડદેવનો નાશ કરતી તથા દંબૂઓથી શોભિત મુખવાળી દેવી કરવી. વીતરાગ પ્રાસાદે ભદ્રે શાસનદેવ કરવા. પ્રતિરથમાં સૂત્રદેવો તથા દિશાધિપો કરવા, વારિમાર્ગોમાં તપમાં ધ્યાનાવસ્થિત થયેલા મુનિઓ કરવા, ભદ્રમાં ગવાક્ષો કરવા અને તે નિકાળે સુશોભિત તથા નાનાભરણુ યુક્ત સ્તંભો, તિલક, તોરણુ છાદો, અર્ધ ગોળાકાર તોરણો, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ આદિ દેવોને કરવા.

૮ ઉદ્ગમ

પશ્ચદશોબ્જતઃ કાર્યં ઉદ્ગમઃ સર્વં કામદઃ ।

હાથં માર્ગં તથાર્ધાં ચ કપોતાલી તદુર્ધ્વતઃ ॥ ૨૪૦ ॥

પાદચ્ચાન્તરપત્રં ચ સાર્ધં પંચોદ્ગમોદયઃ ।

દ્વિતીયશ્ચોદ્ગમઃ કાર્યં સાર્ધાષ્ટાંશઃ સમુચ્છિન્નઃ ॥ ૨૪૧ ॥

અન્તઃપત્રી ચ માર્ગાર્ધં તત્પ્રમાણાન્નકારિકા ।

ગ્રાસસ્ય પટ્ટીકા કાર્યા ત્રિભિર્માર્ગેઃ સમુચ્છિન્ના ॥ ૨૪૨ ॥

ચિત્રાણી કપિ રૂપાણિ નિર્ગમોદ્ગમકર્ણિકે ।

દલરૂપાશ્ચોત્પતન્તિ વીક્ષન્તે ભાવ રૂપકા ॥ ૨૪૩ ॥

ઉદ્ગમ ભાગ પંદરનો ઊંચો કરવો, અર્ધા ભાગનું છબ્બુ, પા ભાગની કપોતાલી પા ભાગનું અંતરપત્ર અને સાડાપાંચ ભાગનો પહેલો ઉદ્ગમ ઊંચો કરવો, બીજો ઉદ્ગમ સાડા આઠ ભાગનો ઊંચો કરવો, અર્ધા ભાગનું અંતરપત્ર અને અર્ધા ભાગની અંધારિકા કરવી, આસપટ્ટી ઊંચી ત્રણ ભાગની કરવી, ઉદ્ગમના નીકાળે કર્ણિકાઓ કરવી. વિચિત્ર રૂપોના કપિઓ (વાંદરાઓ) કુદાકુદ કરતા કરવા તથા નાના પ્રકારના ભાવો બતાવતા માલુમ પડે તેવા સ્વરૂપો સમૂહરૂપે કરવા.

૯ મરણી

મરણ્યષ્ટાંશકોત્સેધી અધશ્ચન્દં તુ વૃત્તકમ્ ।

ઉદ્ગમે ગ્રાસપટ્ટી ચ મરણી સ્કન્ધ પટ્ટિકા ॥ ૨૪૪ ॥

વૃત્તાકારાઃ પ્રકર્તવ્યાઃ સમપત્રા ચ નિર્ગમે ।

પાદોનાશં કામરૂપં પાદં સ્યાત્ સ્કંધપટ્ટીકા ॥ ૨૪૫ ॥

त्रिपिका चार्धभागा स्यात् सपादा कर्णपालिका ।
 पट्टीकान्तर पट्टी च पादपादं प्रकल्पयेत् ॥ २४६ ॥
 स्कन्धः कार्यो द्विभागश्च भागार्धं कर्णपालिका ।
 पट्टीकान्तरपट्टी च पादपादं प्रकल्पयेत् ॥ २४७ ॥
 भागार्धं च भवेत्स्कन्धः कर्णपादोनभागिकः ।
 अन्तपत्रं चार्धभागं कर्तव्यं सर्वकामदम् ॥ २४८ ॥
 नासोपाङ्गेषु सर्वेषु पल्लवाः कामरूपिणं ।
 अशोकपल्लवाकाराः कर्तव्यं सर्वकामदम् ॥ २४९ ॥
 तमालपत्रका काराः कर्णक स्कन्धवन्धकाः ।
 तदालीनाकार पत्रैर्वक कस्योर्ध्वं समार्गकैः ॥ २५० ॥

लरणी आठ लागनी करवी अने लरणीनेो नीयेनेो छंद गोजाकार करवो, नीक-
 जती आसपट्टी तेमळ लरणीनी स्तंधावटी गोजा करवी, समत्र लरणी गोजाकार करवी
 नडि, नीकाणे समदल करवी, पोष्ठा लागनुं कामरूप, पा लागनी स्तंधपट्टीका, अर्धा
 लागनी त्रिपिका, सवा लागनुं कळुक तथा पा पा लागनी पट्टीका, अने अंतराल
 करवुं. जे लागनेो स्तंध, अर्धा लागनुं कळुत्पल अने पट्टीकाणी अंतराल पा पा
 लागनी करवी, अर्धा लागनेो स्तंध, पोष्ठा लागनुं कळुं करवुं, अर्धा लागनुं अंतर-
 पत्र करवुं, ते सर्व कामनाने आपनार छे. नासिकाओना सर्व उपांगोभां काम रूप
 पल्लवो करवा ते आसोपालवना पत्रना जेवा आकृति युक्त करवा ते सर्व कामनाने
 आपवावाणा छे, कळुकभां तमालपत्रना आकारना लरणीना उपरना गोजा लागे कळुकभां
 लीन थता पत्रोथी स्तंधना अंधको-अंधो करवा.

१० पट्टयुक्ता शिरोवटी

शिरोवटी दिग्भागो समुच्छ्राये प्रकीर्तिता ।
 भारपुतलिका युक्ता त्रिभागैस्तां च कारयेत् ॥ २५१ ॥
 पादोनस्तु भवेत्स्कन्धः कर्णः पादो न भागिकः ।
 अन्तःपत्रं चार्धभागं कर्तव्यं सर्वकामदम् ॥ २५२ ॥
 तदूर्ध्वं च भवेत्पट्टं भागैः पंचमिराच्छितम् ।
 तन्त्रकेन च संयुक्तं युक्तालङ्कार भूषितम् ॥ २५३ ॥

शीरोवटीना उदय दश भागना करवो, तेमां त्रयु भागनी बार पुतदिकाओ युक्त करवी, पोष्ठा भागना स्कंध, पोष्ठा भागना कर्णु अने अर्धा भागनु अंतरपत्र करवुं ते सर्वकामनाओने आपनार छे, तेना उपरना भागे पट्ट करवो, गोणार्धमां शिरोवटी भाग पांचनी करवी, अने तेने तंत्र युक्त प्रयुक्त मोतीना अलंकारोथी विभूषित करवी.

११-१२ कपोताल्या माला

तदूर्ध्वं तु कपोताली पूर्वमान प्रकल्पिता ।

सार्धं द्वयं च तत्पट्टं कर्तव्यं सर्वकामदम् ॥ २५४ ॥

शिरोवटीना उपर कपोताली पूर्वमान प्रमाणे करवी. अंतरपत्र अदी भागनु करवुं ते सर्व कामनाओने आपनार छे.

१३ छाद्य

कूटच्छाद्योत्सेधमानं स्यात्रयोदश भागतः ।

भागार्धं स्कन्धपट्टी च स्कन्धश्चैव त्रिभागिकः ॥ २५५ ॥

भागार्धं मुखपट्टी च छाद्योत्सेधो युगांशकः ।

एक भागा दण्डिका च अर्धं चान्तर पत्रिका ॥ २५६ ॥

कर्णं सपाद भागश्च स्कन्धश्चैव द्विभागिकः ।

स्कन्धपट्टी भागपादा कर्तव्या सर्वकामदा ॥ २५७ ॥

कपोताल्य ग्रनिष्कासं कुर्यात्तु दश भागिकम् ।

चतुर्भागं मध्यः स्कन्ध सार्धं च मणि बन्धकम् ॥ २५८ ॥

ततूल्याग्रे चिप्पिका तु कर्तव्या सर्व कामदा ।

उच्छ्रयं कथविष्यामि शृणु चैकाग्रमानसः ॥ २५९ ॥

कामरूपं भवेद् भागं पदिका स्कन्धपट्टिका ।

भागार्धं चिप्पिकां कुर्यात् पादं च मुख पट्टिकाम् ॥ २६० ॥

कर्णो द्वि भाग इत्युक्तो भागार्धं दण्डकं मतम् ।

मणिबन्धस्थ संस्थाने त्रिभागं सारिलम्बनम् ॥ २६१ ॥

षड्भिर्भागेः प्रवेशः स्यात् षोडशांशे च निर्गमः ।

चार्यन्तरं च षड्भागैः प्रवेशः षड्भिरेष च ॥ २६२ ॥

स्वके स्वके च स्थाने च इदल्लघु क्रमे स्तथा ।

भक्तिपाद षोडशांशे पृथुत्व बुद्ध कान्तरे ॥ २६३ ॥

કૂટછાદની ઊંચાઈ તેર ભાગ કરવી, તેમાં અર્ધા ભાગની સ્કંધપટ્ટી, ત્રણ ભાગનો સ્કંધ, અર્ધા ભાગની સુખપટ્ટી, ચાર ભાગનો છાદનો ઉદય, એક ભાગ દંડિકા, ચાર ભાગ અંતરપત્રિકા, સવા ભાગનો કર્ણ, બે ભાગનો સ્કંધ, અને પા ભાગની સ્કંધપટ્ટી કરવી, તે સર્વ કામનાઓને આપનાર છે, કપોતાલીથી છાદનો નિર્ગમ દશ ભાગ કરવો, છાદ નીચેનો સ્કંધ ચાર ભાગનો કરવો અને મણિબંધ દોઢ ભાગનો કરવો, મણિબંધના અથ ભાગે તેના બરાબર ચિપ્પિકા કરવી. તે સર્વ કામદા બાણવી, હવે છાદના ઉપરના ભાગનું પ્રમાણ કહું છું તે એકાગ્ર ચિત્તથી શ્રવણ કર:-

કામરૂપ ભાગ એક પા ભાગની સ્કંધપટ્ટી, અર્ધા ભાગની ચિપ્પિકા, પા ભાગની સુખપટ્ટી, બે ભાગનો કર્ણ અને અર્ધા ભાગનો દંડક કરવો, તથા મણિબંધના સ્થાને ત્રણ ભાગનું સારિલંબન કરવું, છ ભાગનો છાદનો પ્રવેશ કરવો અને નિર્ગમ દશ ભાગ કરવો, વારિમાર્ગ છ ભાગનો અને પ્રવેશ પણ છ ભાગનો કરવો, પોતપોતાના સ્થાનમાં સ્થિત સ્થેલ સમગ્ર સ્વરૂપ ક્રમપણે બલ આપનાર છે અર્થાત્ પ્રાસાદને મજબૂત કરનાર છે, ભાગના સોળમા ભાગે પાણિતારની પહોળાઈ કરવી.

ચતુઃ પ્રકાર જહ્નુ

નાગરી ચ તથા લાટી વૈરાટી દ્રાવિડી તથા ।

શુદ્ધા તુ નાગરીરૂપાત પરિકર્મ વિવર્જિત ॥ ૨૬૪ ॥

સ્ત્રીયુગ્મ સંયુતા લાટી વૈરાટી પત્ર સહુલા ।

મહરી બહુલાકાર્યા જંઘા ચ દ્રાવિડી સદા ॥ ૨૬૫ ॥

નાગરી મધ્યદેશેષુ લાટી લાટે પ્રકીર્તિતા ।

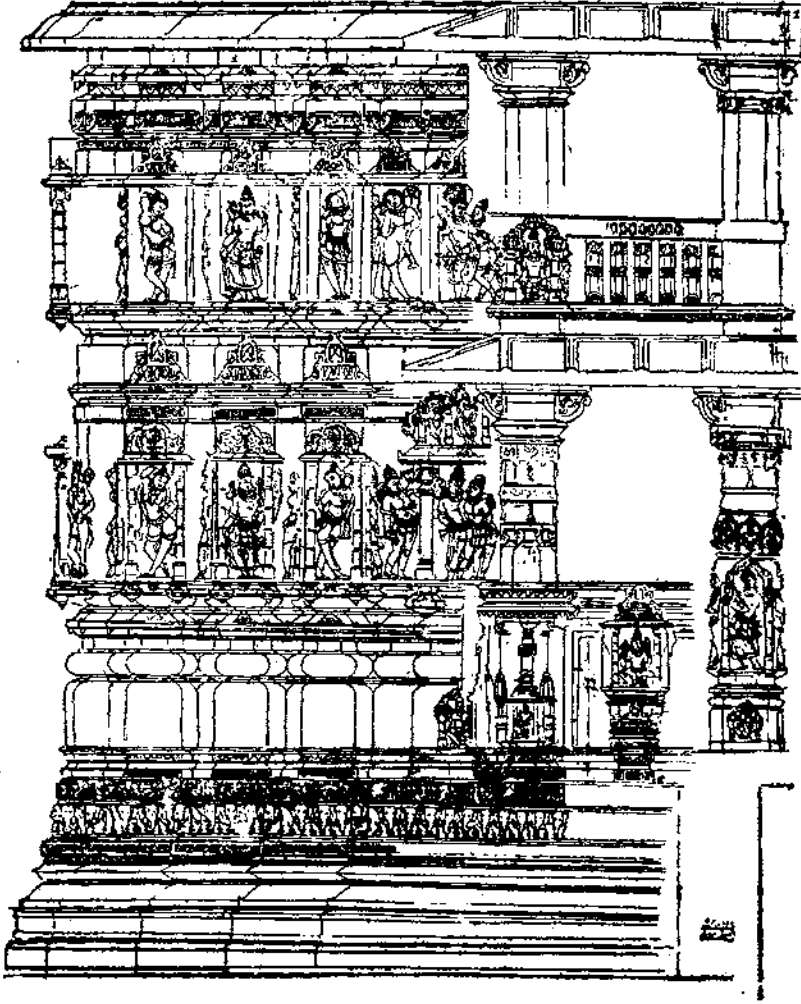
દ્રાવિડી દક્ષિણે દેશ વૈરાટી સર્વ દેશજા ॥ ૨૬૬ ॥

નાગરી, લાટી, વૈરાટી અને દ્રાવિડી એ ચાર પ્રકારની જંઘા છે. તેમાં નાગરી-જંઘા રૂપ વગરની અને શુદ્ધ છે, લાટીજંઘા સ્ત્રી યુગલવાળી, વૈરાટીજંઘા પત્રોથી વ્યાપ્ત બનાવેલી અર્થાત્ પત્રોનાજ્ઞ બુથવાળી, અને દ્રાવિડીજંઘા ઘણી મંજરીઓવાળી કરવી, મધ્યપ્રદેશમાં નાગરી, લાટદેશમાં લાટી, દક્ષિણ દેશમાં દ્રાવિડી અને સર્વદેશોમાં વૈરાટીજંઘા કરવી.

મેરુ મળ્હોવર માન

મેરુ મળ્હોવરે મંચી મરણ્યુર્ષ્વેઽષ્ટમાગિકા ।

પચ્ચવિંશતિકા જહ્નુ ઉદ્ગમથ ત્રયોદશ ॥ ૨૬૭ ॥



अष्टांशा भग्नी शेषं पूर्ववत् कल्पयेत् सुधीः ।

सप्त भागा भवेन्मञ्जी कुट छाद्यस्य मस्तके ॥ २६८ ॥

षोडशंशा पुनर्जङ्घा भग्नी सप्त भागिका ।

शिरावती चतुर्भागा पट्टः स्यात् पञ्च भागिका ॥ २६९ ॥

सूर्यांशैः कूटछाद्यं च सर्वकामफलप्रदम् ।

कुम्भकस्य युगांशेन स्थावराणां प्रवेशकः ॥ २७० ॥

प्रथमं अष्टौशु युग्मादीश लागना भंडोवरनी लरलीनी उपर आठ लाग भंय,
पन्चिंश लाग नंधा, तेर लाग उद्गम अने आठ लागनी लरली करवी, लरलीनी

ઉપર શિરાવટી કેવાલ અંતરાલ અને છાદ એકસો ચુંભાલીશ ભાગના મંડોવર માને કરવું. છાદ ઉપર ફરી સાત ભાગની મંચી, સોલ ભાગની જંઘા, સાત ભાગની ભરણી, ચાર ભાગની શિરાવટી, પાંચ ભાગનો કેવાલ અને બાર ભાગનું છાદ કરવું, આ મેરૂ મંડોવર બધા ઇચ્છિત ફલ આપનાર છે. ઉપર થરોનો પ્રવેશ કુંભાના ચોથે ભાગે કરવો, અર્થાત્ કુંભાના ઉદયના ચાર ભાગ ફરી તેમાંનો એક ભાગનો દરેક થરોનો નિર્ગમ કરવો.

મેરૂ મંડોવરમાં બે ત્રણ જંઘા હોય છે, મેરૂ મંડોવરમાં ઉપર સુજબ મંડોવર કર્યા પછી મંચીથી ઉપરના થરો શરૂ થાય છે. મેરૂ મંડોવરમાં ઉપર થરોમાં ખુરો, કુંભો, કલશ, અંતરાલ અને કેવાલ એ પાંચ થર બનતા નથી. તેનું પ્રમાણ ઉપર સુજબ છે.

સામાન્ય મળડોવર

શિરાવટ્યુદ્ગમો મઝી જહ્વા રૂપાણિ વર્જયેત્ ।

અલ્પદ્રવ્યે મહત્પુષ્યં કથિતં વિશ્વકર્મણા ॥ ૨૭૧ ॥

શિરાવટી, ઉદ્ગમ (ડોદીઓ) મંચી અને જંઘામાં રૂપો નહિ બનાવવા, તે અલ્પ દ્રવ્યે મહાન પૂણ્ય થાય છે. તેમ વિશ્વકર્માએ કહેલ છે.

મળડોવર થર સમસૂત્રે

કુંભાદિ સ્થાવરાણાં ચ નિર્ગમઃ સમસૂત્રતઃ ।

પીઠસ્ય નિર્ગમો નાહ્યે તર્થવાચ્છાદકસ્ય ચ ॥ ૨૭૨ ॥

કુંભાદિ થરો નિર્ગમે ઓલંબો એક સૂત્રે કરવા અને પીઠ તથા છબ્બનો નિર્ગમ કુંભાદિથી બહારના ભાગે નીકળતો કરવો.

૧૦૮ વિભાગ મળડોવર

સુરઞ્ચ ચતુર્ભાગં કુંભકં દશપચ્ચકમ્ ।

પ્રવેશઞ્ચ ચતુર્ભાગં સ્કન્ધં ચ પત્ર સંયુતમ્ ॥ ૨૭૩ ॥

કલશઞ્ચ ષડ્ભાગં ત્રિભાગાન્તર પત્રકમ્ ।

કપોતાલી ચ ષડ્ભાગા મઞ્ચિકાપિ તથૈવ ચ ॥ ૨૭૪ ॥

દ્વાત્રિશ ત્યાદિકોચ્છ્રાયા કાર્યા જંઘા વિચક્ષણૈઃ ।

ઉદ્ગમં ચૈવ ષડ્ભાગા કપોતાલી પટેવ તુ ॥ ૨૭૫ ॥

ત્રિ ભાગાન્તર પત્રં ચ કર્તવ્યં ચ વિચક્ષણૈઃ ।

સ્વટ છાદ્યઞ્ચ દિગ્ભાગં સમ્ ભાગાદિ નિર્ગમઃ ॥ ૨૭૬ ॥

એકસો આઠ લાગના મંડોવરમાં ચાર લાગનો ખુરો, અને પંદર લાગનો કુંભો કરવો. કુંભાના ઘાટ ચાર લાગ અંદર પેસતો કરવો તથા સ્કંધ પશ્ચિમના પાંદડાથી અલંકૃત કરવો, છ લાગનો કલશ, ત્રણ લાગની અંતરાલ, છ લાગની કપોતાલી, છ લાગની મંચી કરવી, બુદ્ધિમાનોએ ધત્રીશ લાગની જંઘા કરવી, અગિયાર લાગનો દોઢીએ કરવો. વાંદરા અને આસ મુખોથી સુશોભિત કરવો, છ લાગની ભરણી, છ લાગની કપોતાલી અને ત્રણ લાગની અંતરાલ કરવી, છબ્બુ દશ લાગનું કરવું અને સાત લાગથી વધારે નીકળતું કરવું.

૨૭ વિભાગ મળ્ડોવરમાન

પીઠતા છાઘ પર્યન્તં સપ્તવિંશતિ માર્જિતે ।

દ્વાદશ સુરકાદીનાં ભાગ સંખ્યા ક્રમેણ ચ ॥ ૨૭૭ ॥

સ્વાદક વેદ સાર્ધાર્ધ સાર્ધ સાર્ધાષ્ટમિ સ્ત્રિભિઃ ।

સાર્ધ સાર્ધા ર્ધે ભાગદ્વિ દ્વયં શૈર્વિ નિર્ગમઃ ॥ ૨૭૮ ॥

પીઠથી છાઘ સુધીના સત્યાવીશ ભાગ કરવા, તેમાં ખુરાદિ બાર થરોની ભાગ સંખ્યા નીચે મુજબ જાણવી. ૧ ખુરો, ૪ કુંભો, ૧૫ કલશ, ૦૫ અંતરાલ, ૧૫ કેવાલ ૧૫ મંચી, ૮ જંઘા, ૩ ઉદ્દગમ, ૧૫ ભરણી, ૧૫ કેવાલ, ૦૫ અંતરાલ, ૨૫ છાઘ તથા નિર્ગમ એ ભાગ કરવું.

૧૬૯ વિભાગ મળ્ડોવર

પુનરેવ ચ પ્રવક્ષ્યામિ ક્ષુરક ઋતુ ભાગતઃ ।

ત્રયો વિંશત્કંભકશ્ચ કલશો દશ સાર્દ્ધકઃ ॥ ૨૭૯ ॥

અન્તઃપત્ર ચતુર્ભાગં નવસાર્દ્ધાં કપોતિકા ।

મચ્ચિકા દશ સાર્દ્ધાં ચ વેદ વેદા ચ જંઘિકા ॥ ૨૮૦ ॥

સાર્દ્ધકોન વિંશતિશ્ચ કર્તવ્યો વ્યુદ્ગમો બુધૈઃ ।

મરણી દ્વાદશ ભાગા દશ ભાગા મથોતિકા ॥ ૨૮૧ ॥

અન્તઃપત્રં ચતુર્ભાગા પોડશાંશ તુ છાઘકમ્ ।

નિર્ગમો દશ ભાગેન એવં જ્ઞાતસુ સિલ્પિભિઃ ॥ ૨૮૨ ॥

એકસો એગણી સીતેર લાગનો મંડોવર કહું છું :- છ લાગનો ખુરો, ત્રેવીશ લાગનો કુંભો, સાડાદસ લાગનો કલશ, ચાર ભાગ અંતરાલ, સાડા નવ લાગનો કેવાળ, સાડા દશ ભાગ મંચિકા, ચુન્માલીશ લાગની જંઘા, સાડી એગણીશ લાગનો ઉદ્દગમ, બાર લાગની ભરણી, દશ લાગનો મહાકેવાલ, ચાર લાગનો અંતરાલ અને સાળ લાગનું છાઘ, દશ ભાગ નીકળતું જ્ઞાનવાન ઉત્તમ શિલ્પીએ કરવું.

चतुर्मुख प्रासाद ५७ विभाग मण्डोवर

चतुर्मुखे तु प्रासादे मण्डोवर मतः शृणु ।

सुरकश्च द्वि भि भागैः कुम्भकः सप्त एव च ॥ २८३ ॥

कलशश्च त्रिभागोच्छो भागैकान्तर पत्रकम् ।

कपोताली त्रि भागेन चार्धं वै त्वंतरालकम् ॥ २८४ ॥

मञ्चिकाया स्त्रि भागाश्च जंघा पञ्चदशोत्तमा ।

उद्गमः पञ्च भागाश्च त्रि भागा भरणी भवेत् ॥ २८५ ॥

अर्धमन्तर पत्रं वै चतुर्भिश्च शिरावटी ।

तेषां चतुर्मुखानां च प्रासाद छादनं शुभम् ॥ २८६ ॥

कपोताली त्रिभागा च माला च त्रयमेव च ।

चर्तुभिः कूटछाद्यं च प्रहारो वेदसंज्ञकः ॥ २८७ ॥

इदं अतुर्मुख प्रासादने ऋष्यानां मण्डोवरतुं प्रमाणं सांख्येण. २ भागं सुरो, ७ भागं कुंभो, ३ कलश, १ अंतराल, ३ कपोताली, ०११ अंतराल, ३ मञ्चिका, १५ जंघा, ५ द्वोदीयो, ३ लरणी, ०११ अंतरपत्र, ४ शिरावटी, अतुर्मुख प्रासादने शिरावटीना मथाणे ढांकी देवो शुभ छे. छादन कर्था पञ्ची ३ कपोताली, ३ माला देवाल, ४ छाद्य करवुं. प्रहार (नीकाणे) ४ भागं करवुं.

गर्भगृहोच्छ्रयमानम्

विश्वकर्मावाच—

गर्भगृह प्रमाणं च विश्वकर्मावचोयथा ।

तथाते सम्प्रवक्ष्यामि शृणुत्वमपराजित ॥ २८८ ॥

कुम्भीतु कुम्भके ज्ञेया स्तम्भो ज्ञेयस्तथोद्गमः ।

भरणं भरणी ज्ञेया कपोताली तथा शिरः ॥ २८९ ॥

अधस्तात् कूटछाद्यस्य कुर्यात्पट्टस्य पेटकम् ।

अर्धोदये करोटं च कर्तव्यं विधिपूर्वकम् ॥ २९० ॥

विश्वकर्मा गर्भगृहं प्रमाणं कळे छे, इदं तुं अपराजित सांख्येण. कुंभो कुंभो परापर, स्तंभो उद्गम परापर, लरणी परापर लरणी, कपोताली परापर शिर्षक (स३) अने कूट छाद्य पट्ट साथे करवुं, अने अर्धं भागे विधिपूर्वकं वितानं करवो.

ઉદમ્બરં તથા વક્ષ્યે કુસ્મિકાન્તં તદુચ્છ્રયઃ ।

તસ્યાર્ધેન ત્રિ ભાગેન પાદો ન રહિતં તથા ॥ ૨૯૧ ॥

ઉક્તંચતુર્વિધ શસ્ત્રં કુર્યાન્નૈવમુદુમ્બરમ્ ।

અત્યુક્તમાશ્ર ચત્વારો ન્યુનાદુષ્યા તથાધિકા ॥ ૨૯૨ ॥

ઉદંબર કુંલા બરાબર કરવો, અર્ધ ભાગે, ત્રીજા ભાગે, ચોથા ભાગે એ ચાર પ્રમાણે ઉદંબરના ભૂખા, તે મુજબ નીચે કરવો, અત્યુક્તમ એ ચાર પ્રમાણ છે. તેથી ન્યુન અધિક દોષિત છે.

સુરકાર્ધર્ધઽચન્દ્ર સ્સ્યાત્ તદુર્ધ્વં સ્યાદુદુમ્બરઃ ।

ઉદુમ્બરાર્ધેત્ર્યંશે વા પાદેવા ગર્ભ ભૂમિકા ॥ ૨૯૩ ॥

મળ્ડપેષુ ચ સર્વેષુ પીઠાન્તે રજ્ઞ ભૂમિકા ।

एषा युक्तिर्विधातव्या सर्वं काम फलोदया ॥ ૨૯૪ ॥

પુરા બરાબર અર્ધઅંદ્ર તેને ઉપર ઉદંબર, ઉદંબરથી અર્ધ, ત્રી ભાગે અથવા ચોથા ભાગે નીચી ગર્ભગૃહની ભૂમિ રાખવી. સર્વ મંડપની ભૂમિ પીઠ બરાબર અને રંગ મંડપની ભૂમિ પીઠના અંતે કરવી, એ રીતે યુક્તિ અને વિધિથી કરવું. જેથી સર્વ કામ ફલ આપે.

देवोना पदस्थान अन्य ग्रन्थ

पट्टाधो यक्षभूताद्याः पट्टाग्रे सर्व देवताः ।

तदग्रे वैष्णवं ब्रह्मा मध्येलिङ्गं शिवस्य च ॥ ૨૯૫ ॥

ગર્ભગૃહની પાછળ દીવાલે સ્તંભ ઉપર પાટ નાખવામાં આવે છે, તે પાટ નીચે યક્ષ ભૂતાદિ સ્થાપવા. પાટના આગળના ભાગમાં સર્વદેવતા, તેની આગળ વિષ્ણુ બ્રહ્મા અને મધ્યે શિવલિંગ સ્થાપવું.

પ્રાસાદગર્ભસ્યદલે વિધેયે, દ્વારાગ્ર સ્વળ્ડ પરિવર્જનિયમ્ ।

અન્યદલે પશ્ચવિભાગ મક્તે, તસ્મિન્વિધેયાનિ નિજાસનાનિ ॥ ૨૯૬ ॥

યક્ષાદયશ્ચ પ્રથમે વિમાગે, દ્વિતીયભાગેઽસ્તિલદેવતાશ્ચ ।

ब्रह्मा च विष्णुश्च जिन स्तृतीये, चतुर्थ भागादधिकेहरश्च ॥ ૨૯૭ ॥

ગર્ભગૃહના બે ભાગ કરી દ્વાર ત્તરફનો એક ભાગ તળવો. બીજા ભાગના પાંચ ભાગ કરવા. પહેલા ભાગમાં યક્ષ (ભિતિ તરફના), બીજા ભાગમાં સઠલ દેવતાઓ, ત્રીજા ભાગમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને જિન અને ચોથા ભાગમાં મધ્યે શિવ, (અધિક ભાગમાં) સ્થાપવા. (આચારદિનકર)

મક્તે પ્રાસાદ ગર્ભાર્ધે, દશઘા પૃષ્ઠ ભાગતઃ ।

પિશાચ-રક્ષો-દનુજાઃ સ્થાપ્યા ગન્ધર્વ-ગુહ્યકાઃ ॥ ૨૯૮ ॥

આદિત્ય-ચણ્ડિકા-વિષ્ણુ-બ્રહ્મેશાનાઃ પદ ક્રમાત્ ॥ ૨૯૯ ॥

પછીત તરફના અર્ધ ગર્ભગૃહના દશ ભાગ કરવા, ભીત તરફ ક્રમશઃ ૧ પિશાચો, ૨ રાક્ષસો, ૩ દૈત્યો, ૪ ગન્ધર્વો, ૫ યક્ષો, ૬ સૂર્ય, ૭ ચંડિકા, ૮ વિષ્ણુ, ૯ બ્રહ્મા, ૧૦ શિવ સ્થાપવા. (સમરાંગણસૂત્રધાર)

ગર્ભે વડ્ભાગ મક્તે વા, ત્યક્ત્વેકં પૃષ્ઠતા અંશકમ્ ।

સ્થાપનં સર્વદેવાનાં, વશ્વમેઽર્ચં પ્રશસ્યતે ॥ ૩૦૦ ॥

અર્ધ ગર્ભગૃહનાં છ ભાગ કરવા, પછીતથી એક ભાગ છોડી પાંચ ભાગમાં સર્વ દેવોની સ્થાપના કરવી પ્રશંસનીય છે. (દ્વિતીયમત સમરાંગણસૂત્રધાર)

વડભિર્વિભાજિતે ગર્ભે ત્યક્ત્વા ભાગં ચ પૃષ્ઠતઃ ।

સ્થાપનં વશ્વમાંશે ચ યદિ વા વસુભાજિતે ॥

સ્થાપનં સપ્તમે ભાગે પ્રતિમા સુ સુસ્વાવહમ્ ॥ ૩૦૧ ॥

અર્ધ ગર્ભગૃહના છ ભાગ કરવા. તેમાં પછીત તરફનો એક ભાગ છોડીને તેની આગળનાં પાંચ ભાગમાં સર્વ દેવોને સ્થાપવા, અથવા ગર્ભગૃહના આઠ ભાગ કરી પછીતનો એક ભાગ છોડી તેની આગળના ભાગમાં સર્વ દેવોને સ્થાપવા સુખકારક છે. (અગ્નિપુરાણ)

મૃદિષ્ટકા કર્મયુક્તાં મિતિ પાદાં પ્રકલ્પયેત્ ।

વશ્વમાંશેઽથવા સા તુ વષ્ટાંશે શૈલજે ભવેત્ ॥ ૩૦૨ ॥

દારુજે સપ્તમાંશે ચ સાન્ધારે ચાષ્ટમાંશકે ।

ધાતુજે રત્નજે મિત્તિઃ પ્રાસાદે દશમાંશતઃ ॥ ૩૦૩ ॥

પ્રમાણં તદ્યત્પૃથુત્વં કુમ્ભકે મૂલ નાસિકે ।

ત્રિવશ્વ સપ્તનન્દાન્તં ફાલનો પાઙ્ગ બ્રાહ્મતઃ ॥ ૩૦૪ ॥

રથે પ્રતિરથે કર્ણે કર્ણિકાયાં ચ નન્દિકા ।

કર્ણિકા મદ્રનિષ્કાસ મુખમદ્રં શુકાગ્રકમ્ ॥ ૩૦૫ ॥

एतत्सर्वं प्रयोक्तव्यं कर्णोपाङ्गादिनासिकम् ।

મૂલસીમાન્તતો બ્રાહ્મે નૈતદ વાસ્તુ પરિગ્રહ ॥ ૩૦૬ ॥

માટી અને ઇંટના પ્રાસાદની ભિતિ ચોથા ભાગે, શૈલના પ્રાસાદને પાંચમે અથવા છટકે ભાગે ભિતિ કરવી, લાકડાના પ્રાસાદને સાતમે ભાગે, સાન્ધારાદિ પ્રાસાદને આઠમે ભાગે ભિતિ કરવી, ધાતુરત્નના પ્રાસાદને દશમા ભાગે ભિતિ કરવી, પ્રાસાદ કુંભે મૂલનાસિકા એટલે રેખાએ પ્રમાણ જાણવું.

ત્રણ, પાંચ, સાત, નવ ક્ષણના ઉપાંગો બહાર કાઢવા. રથ, પ્રતિરથ, કર્ણુ, કર્ણિકા, નંદિ, કર્ણિકા, ભદ્ર નિકાળે કરવાં. મુખભદ્ર આગળ શુકનાશ કરવો, એ સર્વ પ્રયુક્તિ પૂર્વકે કર્ણુથી બહાર ઉપાંગો કરવા મૂલ સીમાથી, રેખાથી બહાર વાસ્તુ કર્મ મુજબ ક્ષણના કરવાં.

ગર્ભગૃહ ફાલના

ચતુરશ્ચં મદ્રકં ચ સુમદ્રં પ્રતિમદ્રકમ્ ।

ગર્ભગૃહં ફાલનીયં મર્મ તત્ર ન પીડયેત્ ॥ ૩૦૭ ॥

ગર્ભગૃહના ક્ષણના ચોરસ, ભદ્રક, સુભદ્ર, પ્રતિભદ્રક અને મર્મદોષ ન થાય તે રીતે કરવાં.

યમચુલી દોષ

એકદ્વિત્રિ માત્રામિ ગર્ભગૃહં યદાયતમ્ ।

યમચુલી તદાનામ મર્તુગૃહ વિનાશિકા ॥ ૩૦૮ ॥

એક, બે અને ત્રણ માત્રા પણ ગર્ભગૃહ આયતન ઊંડો થાય તો યમચુલી નામનો દોષ ઉત્પન્ન થાય તે ગૃહસ્વામીનો નાશ કરે.

દારુજે વલમીનાં તુ આયતં ચ ન દૂષયેત્ ।

પ્રશસ્તં સર્થ કૃત્યેષુ ચતુરશ્ચં શુભપ્રદમ્ ॥ ૩૦૯ ॥

દારુબદિ તથા વલમીબદિના પ્રાસાદને આયતન દોષ નથી, પણ વધારે પ્રશંસનીય અને શુભકારક ચોરસ ગર્ભગૃહ છે માટે સર્વકર્મમાં કરવો.



इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिंतन हरविद्या गुण कीर्ति प्रकाश
जिनप्रासाद मार्तण्ड शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा
संग्रहिते प्रासाद निरूपण नाम्नो चतुर्थोऽध्याय संपूर्णः

द्वारलक्षण नाम्नो पंचमोऽध्याय

प्रासाद द्वार दिक्

एक द्वारं भवेत् पूर्वं द्वितीयञ्चैव पश्चिमे ।

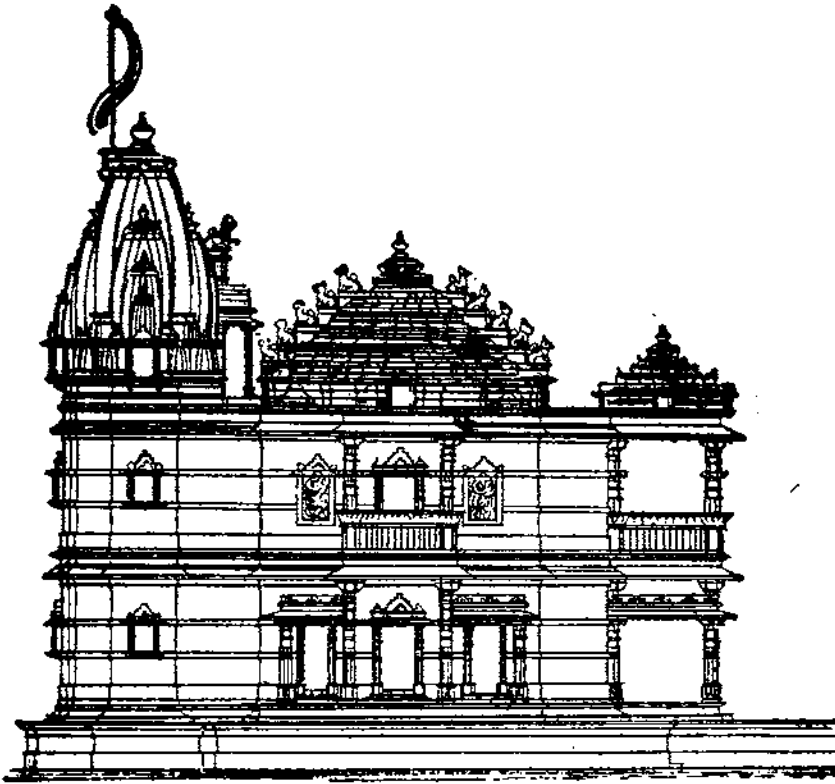
तृतीयं मध्य द्वारञ्च दक्षिणायां विवर्जयेत् ॥ १ ॥

प्रथम द्वार पूर्वदिक्, अग्रे पश्चिममां अने त्रीणुं पूर्व पश्चिम मध्ये, उत्तरमां
दक्षिण्य दक्षिण्यदिक् द्वार करवु नडि.

चतुर्द्वारं चतुर्दिक्षु शिव ब्रह्म जिनालये ।

होमशाला चतुर्द्वारा किञ्चिद्राजगृहे तथा ॥ २ ॥

शिव, ब्रह्मा अने विनेश्वरने चारे दिशाभ्यामां चार द्वार करवा, तथा होम-
शाला चार द्वार युक्ता करवी. तेमज्ज कोष्ठ प्रसंगे राज्य प्रासाद अथवा मंडपने चार
द्वार करवा.



अपराजित भत

नागर दारमान

क्रमा	अ.गुंल	क्रमा	अ.गुंल
१	१६	२६	११३
२	३२	२७	११५
३	४८	२८	११७
४	६४	२९	११९
५	८०	३०	१२१
६	९०	३१	१२३
७	९३	३२	१२५
८	९६	३३	१२७
९	९९	३४	१२९
१०	८३	३५	१३१
११	८३	३६	१३३

शिदपरत्नाडर भत

नागर दारमान

क्रमा	अ.गुंल	क्रमा	अ.गुंल
१	१६	२६	१३८
२	३२	२७	१३२
३	४८	२८	१३४
४	६४	२९	१३६
५	८०	३०	१३८
६	९०	३१	१३९
७	९३	३२	१४०
८	९६	३३	१४१
९	९९	३४	१४२
१०	८३	३५	१४३
११	८३	३६	१४४

નાગર પ્રાસાદ દ્વારમાન

एक हस्ते तु प्रासादे द्वारं स्यात् षोडशाङ्गुलम् ।

कार्या षोडशतो वृद्धि पर्यन्ते च चतुष्करम् ॥ ૩ ॥

गुणाङ्गुलाऽगृहस्तान्तं तत्परं द्वयङ्गुलाकरे ।

पञ्चाशद्वस्त पर्यन्तं प्रयुक्ता वास्तु वेदिभिः ॥ ૪ ॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને દ્વાર સોળ અંગુલ કરવું, ચાર હસ્ત પર્યન્ત સોળ અંગુલની વૃદ્ધિ કરવી. પાંચથી નવ હસ્ત સુધી ત્રણ અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. તે ઉપર પચાસ હસ્ત સુધી બધાં અંગુલ પ્રત્યેક હસ્તે વૃદ્ધિ કરવી, પ્રાસાદ (વાસ્તુ)ની રેખાથી સુક્તિએ કરીને પ્રમાણ બાણવું. (અપરાજિતપૃષ્ઠ)

एक हस्ते तु प्रासादे च द्वारञ्च षोडशाङ्गुलम् ।

इयं वृद्धिः प्रकर्तव्या घावद्वस्त चतुष्टयम् ॥ ૫ ॥

वेदाङ्गुला भवेद् वृद्धियावत् दश हस्तकम् ।

हस्तेर्विंशतिमाने हस्ते हस्ते त्रयाङ्गुला ॥ ૬ ॥

द्वयाङ्गुला च भवेद्यावत् प्रासादेर्त्रिंशहस्तके ।

अङ्गुलैकाતતો વૃદ્ધિયાવત પંચાશહસ્તકમ્ ॥ ૭ ॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને દ્વાર સોળ અંગુલ ઊંચાઈનું કરવું, અને ચાર હસ્ત સુધી સોલ સોલ અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી, પાંચથી દશ હસ્ત સુધી ચાર અંગુલ વૃદ્ધિ, અગિયારથી વીંશ હસ્ત સુધી ત્રણ અંગુલ વૃદ્ધિ, એકવીંશથી ત્રીંશ હસ્ત સુધી બે અંગુલ અને એકત્રીંશથી પચાસ હસ્ત પર્યન્ત એક અંગુલ વૃદ્ધિ દ્વારમાનમાં કરવી. (શિલ્પરત્નાકર)

ક્ષીરાણવ મતઃ—

नागरं द्विविधं द्वारं मुक्तं क्षीराणव तथा ।

दशमांशेन वै हीनं द्वारं स्वर्गं मनोरमम् ॥ ૮ ॥

अधिकं दशमांशेन प्रासादे पर्वताश्रये ।

तावत्क्षेत्रान्तरे ज्ञातुमर्हस्यादि मुनीश्वर ॥ ૯ ॥

વિશ્વકર્મા કહે છે કે હે નારદ નાગરાદિ બાતિના પ્રાસાદનું દ્વારમાન બે પ્રકારનું થાય છે. આવેલા માનમાંથી દશમા અંશે હીન કરવામાં આવે તો સ્વર્ગના દ્વાર જેવું મનોરમ દ્વાર થાય, પર્વતના આશ્રયે આવેલ પ્રાસાદને દશમાં અંશે વૃદ્ધિ કરવામાં આવે તો શુભ છે, હે નારદ આદિ મુનીશ્વર આ પ્રમાણે ક્ષેત્રાન્તરેમાં દ્વાર માન બાણવાને તમે યોગ્ય છે.

શિવદ્વારં ભવેજ્જેઠં કનિષ્ઠશ્ચ જિનાલયે ।

મધ્યમં સર્વં રેશ્વાનાં સર્વં કલ્યાણકારકમ્ ॥ ૧૦ ॥

ઉત્તમમુદયાર્થેન મધ્યં પાદાધિકં તથા ।

કનિષ્ઠં ચાધિકં તત્ર વિસ્તારે દ્વાર મેવ ચ ॥ ૧૧ ॥

શિવાલયને જ્યેષ્ઠ. જિનાલયને કનિષ્ઠ અને ળીજ્ઞ સર્વ દેવોને મધ્યમ દ્વારમાન કરવું તે સર્વે કલ્યાણકારી છે. દ્વારની ળંચાઈના અર્ધા ભાગે દ્વાર પહોળું કરવાથી જ્યેષ્ઠ, પહોળાઈના માનમાં ચોથા ભાગે અધિક કરવાથી મધ્યમ અને તેમાં પણ કંઈક અધિક કરવાથી કનિષ્ઠ દ્વારમાન બાણવું.

દ્વારં પ્રાસાદસદમાદૌ યાનસમ્પાનતલ્પકે ।

પૃથુત્વમર્ધમર્ધ ચ શુભં સ્યાત્તુ કલાધિકે ॥ ૧૨ ॥

પાદખી અને પદાંગ એ સર્વ લંબાઈના અર્ધ ભાગે પહોળા કરવા, પ્રાસાદ ગૃહ આદિના દ્વારે લંબાઈના અર્ધ ભાગે પહોળા કરવા અને ળંચાઈના સોળમાં ભાગે પહોળાઈમાં વૃદ્ધિ કરવાથી શોભાયમાન થાય છે. —અપરાજિત.

ભૂમિજપ્રાસાદ દ્વારમાનમ્

એક હસ્તે તુ પ્રાસાદે દ્વારં સૂર્યાઙ્ગલોદયમ્ ।

હસ્તે હસ્તે સૂર્યવૃદ્ધિઃ યાવત્સ્યાત્ પશ્ચહસ્તકમ્ ॥ ૧૩ ॥

પશ્ચાઙ્ગલા ચ સપ્તાન્તા નવાન્તા વેદ વૃદ્ધિકા ।

તદુર્ધ્વં શતાધાન્ત ચ વર્ધયેદ્ દ્વયઙ્ગુલૈઃ પુનઃ ॥ ૧૪ ॥

ઉચ્છયાર્થેન વિસ્તારં શુભં સ્યાતુ ફલાધિકમ્ ।

ભૂમિજે દ્વારમાનં ચ પ્રયુક્તં વામ્તુવેદિમિ ॥ ૧૫ ॥

એક હસ્તના પ્રાસાદને બાર અંશુલ દ્વાર કરવું, પાંચ હસ્ત પર્યાંત બાર અંશુલ વૃદ્ધિ કરવી. છ થી સાત હસ્ત પર્યાંત પાંચ અંશુલ વૃદ્ધિ કરવી, આઠથી નવ હસ્ત સુધી ચાર અંશુલ વૃદ્ધિ કરવી, દશથી પચાસ હસ્ત પર્યાંત બપ્પે અંશુલ વૃદ્ધિ કરવી.

દ્વારની ળંચાઈના અર્ધ ભાગે દ્વાર પહોળું કરવું, ળંચાઈનો સોળમો ભાગ પહોળાઈમાં વૃદ્ધિ કરે તો શુભકર્તા છે દ્વારમાન વાસ્તુશાસ્ત્રના બાણકાર વિક્રાનોએ ભૂમિ-ભદિ પ્રાસાદોમાં કરવું.

ଭୂମିକା ଆସାହୀକାରମାନ

କ୍ରମ	ଆ.ଗୁଣ	କ୍ରମ	ଆ.ଗୁଣ
୧	୧୨	୨୬	୧୧୨
୨	୨୪	୨୭	୧୧୪
୩	୩୬	୨୮	୧୧୬
୪	୪୮	୨୯	୧୧୮
୫	୬୦	୩୦	୧୨୦
୬	୭୨	୩୧	୧୨୨
୭	୮୪	୩୨	୧୨୪
୮	୯୬	୩୩	୧୨୬
୯	୧୦୮	୩୪	୧୨୮
୧୦	୧୨୦	୩୫	୧୩୦
୧୧	୧୩୨	୩୬	୧୩୨

ଦ୍ରାବିଡ଼ ଆସାହୀକାରମାନ

କ୍ରମ	ଆ.ଗୁଣ	କ୍ରମ	ଆ.ଗୁଣ
୧	୧୦	୨୬	୧୧୨
୨	୨୦	୨୭	୧୧୪
୩	୩୦	୨୮	୧୧୬
୪	୪୦	୨୯	୧୧୮
୫	୫୦	୩୦	୧୨୦
୬	୬୦	୩୧	୧୨୨
୭	୭୫	୩୨	୧୨୪
୮	୯୦	୩୩	୧୨୬
୯	୧୦୫	୩୪	୧୨୮
୧୦	୧୨୦	୩୫	୧୩୦
୧୧	୧୩୫	୩୬	୧୩୨

ଅଂକ	ଅ.ନି.ସଂ	ଅ.ନି.ସଂ	ଅ.ନି.ସଂ	ଅ.ନି.ସଂ
୦୩୧	୦୩	୦୧୧	୧୨	୧୨
୦୩୨	୦୩	୦୧୨	୧୩	୧୩
୦୩୩	୦୩	୦୧୩	୧୪	୧୪
୦୩୪	୦୩	୦୧୪	୧୫	୧୫
୦୩୫	୦୩	୦୧୫	୧୬	୧୬
୦୩୬	୦୩	୦୧୬	୧୭	୧୭
୦୩୭	୦୩	୦୧୭	୧୮	୧୮
୦୩୮	୦୩	୦୧୮	୧୯	୧୯
୦୩୯	୦୩	୦୧୯	୨୦	୨୦
୦୪୦	୦୪	୦୨୦	୨୧	୨୧
୦୪୧	୦୪	୦୨୧	୨୨	୨୨
୦୪୨	୦୪	୦୨୨	୨୩	୨୩
୦୪୩	୦୪	୦୨୩	୨୪	୨୪
୦୪୪	୦୪	୦୨୪	୨୫	୨୫
୦୪୫	୦୪	୦୨୫	୨୬	୨୬
୦୪୬	୦୪	୦୨୬	୨୭	୨୭
୦୪୭	୦୪	୦୨୭	୨୮	୨୮
୦୪୮	୦୪	୦୨୮	୨୯	୨୯
୦୪୯	୦୪	୦୨୯	୩୦	୩୦

ଅଂକ	ଅ.ନି.ସଂ	ଅ.ନି.ସଂ	ଅ.ନି.ସଂ	ଅ.ନି.ସଂ
୦୫୧	୦୫	୦୩୧	୩୨	୩୨
୦୫୨	୦୫	୦୩୨	୩୩	୩୩
୦୫୩	୦୫	୦୩୩	୩୪	୩୪
୦୫୪	୦୫	୦୩୪	୩୫	୩୫
୦୫୫	୦୫	୦୩୫	୩୬	୩୬
୦୫୬	୦୫	୦୩୬	୩୭	୩୭
୦୫୭	୦୫	୦୩୭	୩୮	୩୮
୦୫୮	୦୫	୦୩୮	୩୯	୩୯
୦୫୯	୦୫	୦୩୯	୪୦	୪୦
୦୬୦	୦୬	୦୪୦	୪୧	୪୧
୦୬୧	୦୬	୦୪୧	୪୨	୪୨
୦୬୨	୦୬	୦୪୨	୪୩	୪୩
୦୬୩	୦୬	୦୪୩	୪୪	୪୪
୦୬୪	୦୬	୦୪୪	୪୫	୪୫
୦୬୫	୦୬	୦୪୫	୪୬	୪୬
୦୬୬	୦୬	୦୪୬	୪୭	୪୭
୦୬୭	୦୬	୦୪୭	୪୮	୪୮
୦୬୮	୦୬	୦୪୮	୪୯	୪୯
୦୬୯	୦୬	୦୪୯	୫୦	୫୦

द्राविडप्रासाद द्वारमान

एक हस्ते तु प्रासादे द्वारं विद्याद्दशाङ्गुलम् ।
 दशाङ्गुलं प्रतिकरं यावत् षडहस्तकं भवेत् ॥ १६ ॥
 अतउर्ध्वं दिक्करान्तं वृद्धिः पञ्चाङ्गुला भवेत् ।
 द्वयङ्गुलाचततो वृद्धिः पञ्चाशद्वस्तकावधि ॥ १७ ॥
 पृथुत्वं च तदर्धेन शुभं स्यात्तु फलाधिकम् ।
 द्राविडे द्वारविस्तारः प्रयुक्तो वास्तुवेदिभि ॥ १८ ॥

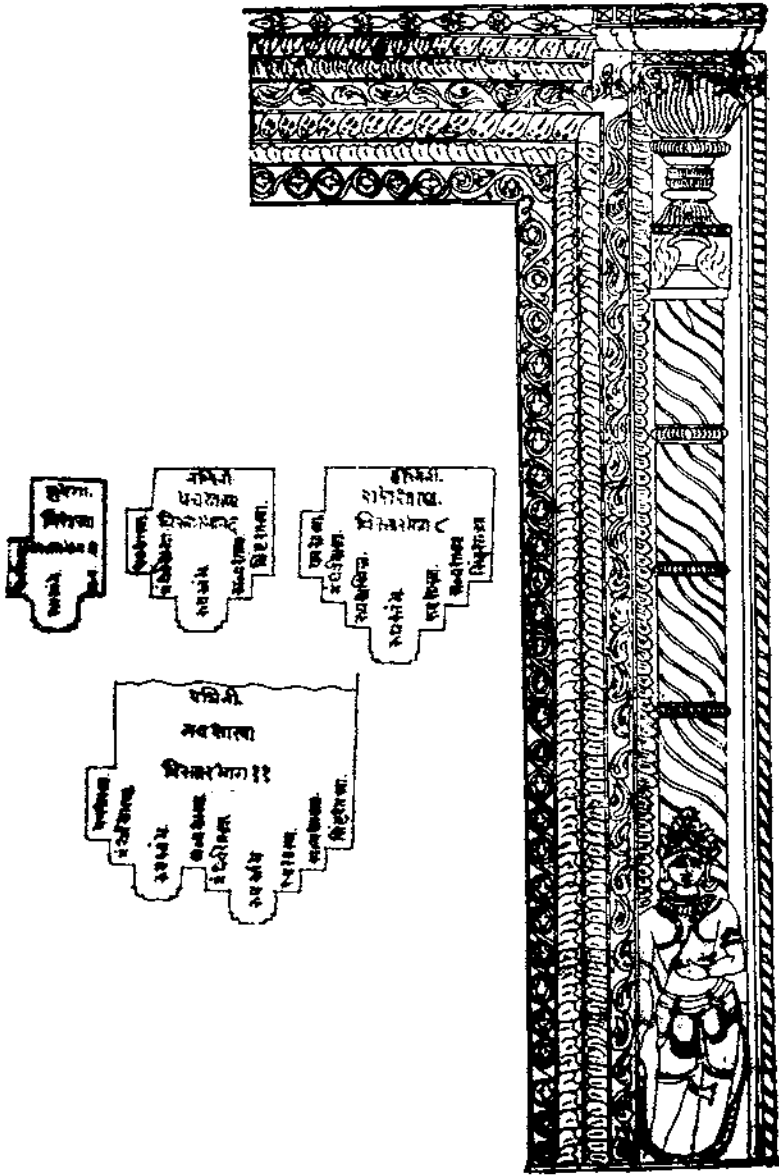
येक उस्ते द्वारने। उदय दश अंशुल करयो. दश अंशुल वृद्धि प्रत्येक उस्ते छ उस्त सुधी करवी, ते उपरांत सात उस्तथी दश उस्त सुधी पांच अंशुल वृद्धि करवी, अग्यारथी पचास उस्त सुधी अण्णे अंशुल वृद्धि करवी, उदयथी अर्धे भागे विस्तार करयो, विस्तारमां सोण अंशे वृद्धि करे तो शुभद्वार थाय, आ द्राविड प्रासादने। द्वार विस्तार प्रासाद रेखा माने युक्तिअे करी लणुयो.

अन्यजाती प्रासाद द्वारमान

विमाने भूमिजेमानं वराटेषु तथैव च ।
 मिश्रके लतिने चैव मानं शस्तं च नागरम् ॥ १९ ॥
 दशहस्तात्परम चैव सान्धारे कामदं तथा ।
 विमान नागरच्छन्दे कुर्याद्विमान पुष्पके ॥ २० ॥
 नागरं शोभनं द्वारं तथा सिंहावलोकने ।
 बलभ्यां भूमिजमानं द्राविडं फासनाकृतौ ॥ २१ ॥
 धातुजे रत्नजेचैव दारुजे च रथारुहे ।
 यश्छन्दश्चैव प्रासादे द्वारं तन्मानकं भवेत् ॥ २२ ॥

विमान तथा वैराट् अतिना प्रासादने भूमिज् अतिना प्रासाद भुज्ज द्वारमान करवुं, मिश्रक तथा लतिनादि प्रासादने नागरादि अतिना प्रासादमाने द्वार करवुं, दश उस्तादि सान्धारदि प्रासादने, विमान, नागर तथा विमान पुष्पक तथा सिंहावलोकन प्रासादने नागरअतिना प्रासादमाने शोभित द्वार करवुं, बलबी अतिना प्रासादने भूमिज् अति प्रासाद द्वारमाने करवुं, इंसनादि तथा सुवर्णादि धातु अने मञ्जु भाण्डेक आदि रत्नाना प्रासादने तेभज् दाड्अदि अने रथाड्अदि अतिना प्रासादने द्राविड अतिना प्रासादमान प्रमाणे द्वार करवुं.

दरैकने पोताना छंद भुज्ज प्रासादने द्वारमान करवा.



प्रासादविभक्ति द्वार निर्णयो

तदनन्तरमुदिष्ट द्वाराणां लक्षणं शुभम् ।
 ज्येष्ठ मध्यं कनिष्ठं च प्रत्येकं त्रिविधं तथा ॥ २३ ॥
 पद्मिनी नवशाखं च सप्तशाखं तु हस्तिनी ।
 नन्दिनी पञ्चशाखं तु त्रिविधं चोत्तमं भवेत् ॥ २४ ॥

મુકુલી માલિની જ્યેષ્ઠા ગાન્ધારી સુભગા તથા ।
 મધ્યમેતિ દ્વિધા પ્રોક્તા કનિષ્ઠા સુપ્રભાસ્મૃતા ॥ ૨૫ ॥
 મુકુલીચાષ્ટશાસ્ત્રં ચ ષટશાસ્ત્રં ચૈવ માલિની ।
 ગાન્ધારી ચ ચતુઃશાસ્ત્રં ત્રિશાસ્ત્રં સુભગા સ્મૃતા ॥ ૨૬ ॥
 સુપ્રભા તુદ્વિશાસ્ત્રં ચૈકશાસ્ત્રં સ્મરકીર્તિતમ્ ।
 નવાન્તમેકશાસ્ત્રાદિ લક્ષણં કથ્યતેઽધુના ॥ ૨૭ ॥

દ્વારના શુભ લક્ષણુ બુદ્ધ્યો બેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ પ્રત્યેક ત્રિવિધ પ્રમાણુ છે. નવશાખા પદ્મની, સપ્ત શાખા હસ્તિની પંચશાખા નન્દિની, એ ત્રણે પ્રકારની શાખા ઉત્તમ છે.

મુકુલી, માલિની-બેષ્ઠા, ગાંધારી અને સુભગા એ બે મધ્યમા, સુપ્રભા કનિષ્ઠા જાણવી. અષ્ટશાખા મુકુલી, છ શાખા માલિની, ચારશાખા ગાંધારી, ત્રિશાખા સુભગા, દ્વિશાખા સુપ્રભા, એક શાખા કીર્તિ. નવ શાખાથી એક શાખા સુધીના લક્ષણુ ઉમણાં ઠઠાં.

દ્વારશાસ્ત્રે આચારિનિર્ણય

નવશાસ્ત્રે ધ્વજશ્ચૈકો વૃષભ પશ્ચશાસ્ત્રિકે ।
 ત્રિશાસ્ત્રે ચ તથા સિંહઃ સપ્તશાસ્ત્રે ગજ સ્મૃતઃ ॥ ૨૮ ॥
 દ્વિશાસ્ત્રે ધૂમ્ર ઇત્યુક્તમગ્નિ કર્મ ગૃહં ભવેત્ ।
 ચતુઃ શાસ્ત્રે તુ કર્તવ્યઃ શ્વાનઃ કારુત્વજીવિનામ્ ॥ ૨૯ ॥
 ષટશાસ્ત્રે ચૈવ કર્તવ્યઃ રજકાદેઃ ત્વર સ્મૃતઃ ।
 ધ્વાજ્જશ્ચૈવાષ્ટશાસ્ત્રે તુ વિદજ્ઞાદે સ્તથા સ્મૃતઃ ॥ ૩૦ ॥

નવશાસ્ત્રે ધ્વજાય દેવો, પંચશાસ્ત્રે વૃષાય, ત્રિશાસ્ત્રે સિંહાય, સપ્તશાસ્ત્રે ગજાય, દ્વિશાસ્ત્રે ધૂમ્રાય અગ્નિ કર્માદિ ગૃહમાં કરવી, ચતુઃશાસ્ત્રે શ્વાનાય તે ઉપર જીવનારને ગૃહે કરવી, ષટશાસ્ત્રે ખરાય ધોળી આદિના ગૃહે કરવી, અષ્ટશાસ્ત્રે ધ્વાંશાય દેવો દૃષ્ટિ સૂત્રનું કામ કરનારને ત્યાં કરવી.

દ્વારશાસ્ત્ર નિર્ણય

નવશાસ્ત્ર મહેશસ્ય દેવાનાં સપ્તશાસ્ત્રિકમ્ ।
 પંચશાસ્ત્ર સર્વભૌમે ત્રિશાસ્ત્રં મળ્ડલેશ્વરે ॥ ૩૧ ॥
 એક શાસ્ત્રં ભવેદ્ દ્વારં શુદ્રે વૈશ્યે દ્વિજે સદા ।
 સપ્તશાસ્ત્રં ચ ધૂમ્રાયેશ્વાને રાસભ વાયસે ॥ ૩૨ ॥

નવશાખ મહેશના દેવાલયે કરવી, બીજા સમસ્ત દેવોના પ્રાસાદને સપ્તશાખા, સમ્રાટો (ચક્રવર્તિ રાજા) ના રાજ્ય પ્રાસાદને પંચશાખાવાળા દ્વાર કરવા, માંડલિક રાજાઓને ત્રિ શાખા દ્વાર કરવા, બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય અને ક્ષુદ્રના ગૃહીને એક શાખ કરવી, સમશાખ બે, ચાર, છ અને આઠ શાખ ધૂમ્ર, શ્યામ, ખર અને ધ્વાંક્ષ એ ઉપર આજીવિકા કરનારના ગૃહોમાં કરવી.

પ્રાસાદ જાતિરૂપં યત્ તદ્દ્વારં ચ સુવ્રતઃ ।

તલચ્છન્દાનુ સારેણ દ્વારશાખા વિભાજયેત્ ॥ ૩૩ ॥

ભતિને અનુરૂપ પ્રાસાદો અને પ્રાસાદોને અનુરૂપ સમસૂત્રે દ્વારો અને તલ છંદ અનુસાર દ્વારશાખાના વિભાજ કરવા.

શાખનું ન્યુનાધિકમાન

અહુગુલં સાર્ધમર્થં વા કુર્યાદ્ધિનં તથાધિકમ્ ।

આય દોષ વિશુદ્ધર્થં હ્રસ્વ વૃદ્ધી ન દુષયેત્ ॥ ૩૪ ॥

એક અંશુલ, દોઢ અંશુલ અથવા અર્ધા અંશુલ માનમાં આયાદિ મેળવવા પ્રમાણથી વધઘટ કરવામાં દોષરૂપ નથી.

દ્વારશાખ વિસ્તાર માન

દ્વારોચ્છ્રય પ્રમાણેન શાખાં વિસ્તરયેન્સુધીઃ ।

ષટ્શેન ત્રિશાખા વૈ પચ્ચશાખા ચ પચ્ચમિઃ ॥ ૩૫ ॥

સપ્ત શાખા યુગાંશેન નવશાખા ત્રિમિસ્તતથા ।

ઇદં માનચ્ચ જ્ઞાતવ્યં શાખાનાં વિસ્તરે શુભમ્ ॥ ૩૬ ॥

શિષ્યના જ્ઞાતાએ દ્વારની ઊંચાઈના માને શાખાઓની પહોળાઈ કરવી, છઠ્ઠા ભાગે ત્રિશાખા, પાંચમા ભાગે પંચશાખ, ચોથા ભાગે સપ્તશાખ અને ત્રીજા ભાગે નવશાખ કરવી. આ માન શાખાના વિસ્તારમાં શુભ ભણવું.

દ્વારશાખ વિભક્તિ નિર્ણય

ત્રિશાખ લક્ષણ

વિશ્વકર્મોવાચ—

ચતુર્ભાગાંકિતં કૃત્વા ત્રિશાખં વત્તયેત્તતઃ ।

મધ્યેદ્વિભાગિકં કુર્યાત્ સમ્ભં પુરુષ સંજ્ઞકમ્ ॥ ૩૭ ॥

स्त्रीसंज्ञा च भवेच्छाखा पार्श्वयोः पृथुभागिका ।
 निर्गमथैकभागेन रूपस्तम्भे प्रशस्यते ॥ ३८ ॥
 पट्टके विस्तारः कार्यः प्रवेशश्चतुरंशतः ।
 कोणिका स्तम्भ मध्ये तु भूषणार्थाय पार्श्वतः ॥ ३९ ॥
 शाखोत्सेधे चतुर्थांशे द्वारपालौ निवेशयेत् ।
 कालिन्दी वामशाखायां दक्षिणे चैव जाह्नवी ॥ ४० ॥
 गङ्गाऽर्कतमया युग्ममुभयोर्वाम दक्षिणे ।
 गन्धर्वा निर्गमे कार्या एकभागा विचक्षणै ॥ ४१ ॥
 तत्सूत्रे खस्वशाखा च सिंहशाखा च भागिका ।
 नदी च वामशाखायां कालो दक्ष लताश्रितः ॥ ४२ ॥
 यक्षास्युरन्त शाखायां निधिहस्ताः शुभोदयाः ।
 इति त्रिशाखं सम्प्रोक्तं पञ्चशाखमतः शृणु ॥ ४३ ॥

द्वार शाखना चार भाग करी त्रिशाख करवी, मध्यमां पुरुषसंज्ञक स्तंभ जे
 भागने करवे, स्त्री संज्ञक शाख अन्ने आयु करवी अकेक भागनी रूप स्तंभने निकाणे।
 अेक भागने करवे, पट्टक अेटवे शाखाने आगणने अडार नीकणते। भाग अर्थात्
 द्वारपालवाणे ठेकीने भाग प्रवेशथी योथा अंशे अडार राखवे, शाखा अने रूप-
 स्तंभ मध्ये अन्ने आयु शोभा माटे कर्णिकाओ करवी.

शाखनी ज्ञियाधना योथे अंशे द्वारपालो करवा, वामशाखामां यमुना अने जमणी
 शाखमां गंगादेवी करवा, अन्ने शाखामां गंगा यमुना अन्नेनुं जेडुं वाम-दक्षिण करवुं.
 तथा पुद्धिमान शिल्पीअे गंधर्व शाखा अेक भाग नीकाणे करवी, ते ज सूत्रमां अटव-
 शाखा अने अेक भागनी सिंहशाख करवी, वामशाखमां नदी नामना गणुनी भूति
 करवी अने दक्षिणशाखमां महाकालनी भूति करवी, अंतनी शाखमां निधिहुंलो युक्त
 सुशोभित यक्ष करवा, आ रीते त्रिशाख करवी. उवे पंचशाख मान सुषो।

पञ्चशाख लक्षण

शाखा विस्तारमानं च षड्भिर्भागैर्विभाजयेत् ।
 एक भागा भवेच्छाखा रूप स्तम्भो द्वि भागिक ॥ ४४ ॥
 निर्गमथैक भागेन रूप स्तम्भे प्रशस्यते ।
 कोणिका स्तम्भ मध्ये च उभयो वाम दक्षिणे ॥ ४५ ॥

गन्धर्वा निर्गमे कार्या एक भागा विचक्षणैः ।
 तत्सूत्रे खल्वशाखा च सिंह शाखा च भागिका ॥ ४६ ॥
 सपादः सार्धभागो वा रूपस्तम्भः प्रशस्यते ।
 उत्सेधे चाऽष्टमांशेन शस्तं शाखोदरंमतम् ॥ ४७ ॥
 पत्र शाखा च गन्धर्वा रूपस्तम्भस्तुतीयकाः ।
 चतुर्थी खल्वशाखा च सिंह शाखाततः परम् ॥ ४८ ॥
 पञ्चशाख मिति ख्यातं संक्षेपात् कथितं मया ।
 सप्तशाखं प्रवक्ष्यामि श्रुणु त्वम पराजिता ॥ ४९ ॥

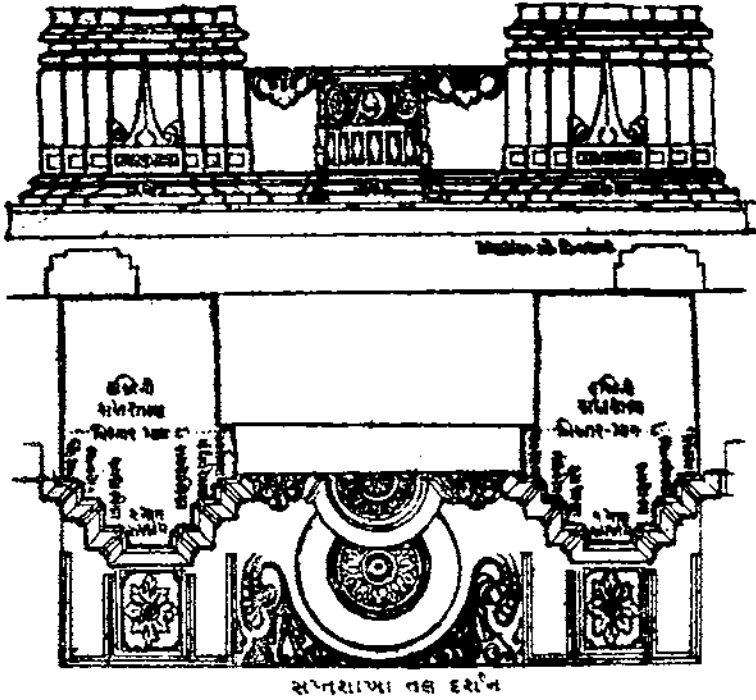
शाख विस्तारना छ लाग करी पंचशाखाना विलाग करवा. दरेक शाख ज्येठेक लागनी करवी, रूपस्तंल ज्ये लाग करवो, रूपस्तंल नीकाणे ज्येक लाग करवो प्रशसनीय छे. अने ज्येठे वाम दक्षिणलागे स्तंल तथा शाखाज्येठाना मध्यलागमां कौण्डिकाज्येठ करवी, बुद्धिमान शिल्पीज्येठे गंधर्वशाखा नीकाणे ज्येक लागनी करवी. तेमज तेना ते ज सूत्रमां अद्वशाखा तथा सिंहाशाखा ज्येक लागनी करवी, रूपस्तंल नीकाणे सवाथे तथा दोढा करवो प्रशसनीय छे. तथा उंचाईना आठमा लागे शाखानुं उदर करवु प्रशसनीय छे, पडेली पत्रशाखा, भील गंधर्वशाखा, त्रीजे रूपस्तंल, चौथी अद्वशाखा, पांचमी सिंहाशाखा, आ पंचशाख प्रसिद्ध छे ते मे संक्षेपमां कही, उवे सप्तशाखा लक्ष्यु कहीश, छे अपराजित सांखण.

सप्तशाख लक्षण

शाखा विस्तरयेन्मानं वसुभाग विभाजितम् ।
 भाग भागाश्च शाखाः स्युर्मध्य स्तम्भो द्वि भागिके ॥ ५० ॥
 कौण्डिका भाग पादेन विस्तारे निर्गमे तथा ।
 निर्गमः सार्ध भागेन रूप स्तम्भः प्रशस्यते ॥ ५१ ॥
 गंधर्वा सिंह शाखा च निर्गमो भाग एव च ।
 निर्गमश्च तदर्धेन शेषं शाखा प्रशस्यते ॥ ५२ ॥
 पत्रशाखा च गंधर्वा रूप शाखा तृतीयका ।
 स्तंभशाखा भवेन्मध्ये रूप शाखा तुपञ्चमी ॥ ५३ ॥

ષ્ટી સ્યાત્ સ્વલ્લશાખા ચ સિંહ શાખા ચ સપ્તમી ।
પ્રાસાદ કર્ણ સહિતં વિંદ શાખાગ્રસૂત્રતઃ ॥ ૫૪ ॥

શાખ વિસ્તારના આઠ લાગ કરી વિભાગ કરવા, દરેક શાખા એકેક લાગની અને વચ્ચેનો રૂપસ્તંભ બે લાગનો કરવો, વિસ્તારમાં તથા નીકાળે પા લાગની કોણિકા કરવી, અને રૂપસ્તંભનો નીકાળો ઢોઢ લાગ કરવો તે પ્રશંસનીય છે. ગંધર્વા અને સિંહશાખા નીકાળે એકેક તથા શેષ શાખાઓ નીકાળે અર્ધભાગે કરવી પ્રશંસનીય છે. પહેલી પત્રશાખા, બીજી ગંધર્વશાખા, ત્રીજી રૂપશાખા, ચોથી રૂપસ્તંભ, પાંચમી રૂપશાખા, છઠ્ઠી ખલ્લશાખા અને સાતમી સિંહશાખા, આ સમશાખા બાજુવી, સિંહશાખા પ્રાસાદના કર્ણસૂત્રે રાખવી.



શંકુદ્વાર, ઉદમ્બર, ગર્ભગૃહ મण्डप તલમાન

खुरकोर्ध्वेऽर्धेचन्द्रस्यात् तदुर्ध्वं स्यादुदुम्बरः ।

उदुवारार्धेऽर्धे वापादे वा गर्भ भूमिका ॥ ५५ ॥

मण्डपेषु च सर्वेषु पीठान्ते रङ्गभूमिका ।

एषा युक्तिर्विधातव्या सर्वकाम फलोदया ॥ ५६ ॥

उदुम्बरं तथा वक्ष्ये कुम्भिकान्तं तदुच्छयः ।

तस्यार्धेन त્રિભાગેન પાદોનરહિતં તથા ॥ ૫૭ ॥

उक्तं चतुर्विधं शस्तं कुर्याच्चैवमुदुम्बरम् ।

अत्युत्तमाश्च चत्वारो न्युना दुष्यास्तथाधिकाः ॥ ५८ ॥

પુરકના ઉપર અર્ધઅંદ્ર સ્થાપવો, તેના ઉપર ઉદમ્બર. ઉદમ્બરના અર્ધ ત્રિભાગે અથવા અતુભાગે ગર્ભગૃહની ભૂમિ કરવી. સર્વ મંડપની ભૂમિપીઠ બરાબર કરવી. રંગ મંડપની ભૂમિ પીઠના અંતે કરવી, એ પ્રમાણે યુક્તિએ કાર્ય કરવાથી સર્વ કામ ફલદાયક થાય છે, ઉદમ્બર કુંભાની બરાબર ઊંચો કરવો અથવા તેના અર્ધભાગે ત્રિભાગે તથા ચોથે ભાગે હીન કરવા. એ ચતુર્વિધમાન પ્રમાણે ઉદમ્બર કરવો. અતિ-ઉત્તમ એ ચાર માન છે, ન્યૂન અધિક દોષકર્તા છે.

अर्ध चन्द्र

अर्धचन्द्रं प्रवक्ष्यामि यथोक्तं लक्षणान्वितम् ।

द्वारस्य विस्तरार्धेन कर्तव्यं स्तस्य निर्गमः ॥ ५९ ॥

निर्गमस्य प्रमाणेन द्विगणं दैर्घ્યतस्तः ।

त्रिभागं चोत्सृजेत भागं वृत्तं तु भ्रामयेत्त ॥ ૬૦ ॥

अर्धचन्द्रा कृति कुर्याच्छाखाग्रे गर्भं कान्वितम् ।

गगारक याम्योत्तरे तस्यान्ते धैव पादूकाः ॥ ૬૧ ॥

पत्र शाखा समायुक्ताः पत्राकारैरलङ्कृताः ।

गगारकौ च द्वा मध्ये वृत्तस्य वामदक्षिणे ॥ ૬૨ ॥

नाम्युद् भवलता मध्ये गगारोदर निर्गमः ।

एव मुक्तश्चार्धचन्द्रः सर्वं काम फलप्रदः ॥ ૬૩ ॥

અર્ધચંદ્રના ચથાવૃત્ત લક્ષણ કહું છું. દ્વારના વિસ્તારથી અર્ધ ભાગે નિર્ગમ કરવો. નિર્ગમથી બેગણો લાંબો કરવો. તેના ત્રણ ભાગ કરવા. એક ભાગનું વૃત્ત ફેરવવું, એટલે બે ભાગ અર્ધચંદ્ર થયો. બન્ને શાખાના ગર્ભે અર્ધ ચંદ્રાકૃતિ કરવી. બન્ને બાબુ ડાબી જમણી બાબુ અર્ધ અર્ધ ભાગના કરવા, પત્રશાખાની બરાબર કમદ્વાકૃતિ અલંકૃત કરવી, બે ગગારકની મધ્યે વૃત્ત કરવું. ડાબી જમણી બાબુ ગગારક કરવા. શંખ અને લત્તા બરાબર ગગારકનો નિકાળો કરવો, એ પ્રમાણે વિલક્ષ્ણ અર્ધચંદ્ર સર્વ પ્રકારના કાર્યમાં ફલદાયક છે.

અર્ધ ચન્દ્ર

સુરકેન સમં કુર્યાદર્ધચન્દ્રસ્ય ચોછતિઃ ।

દ્વાર વ્યાસ સમં દૈર્ઘ્યં નિર્ગમં ચ તદર્ધતઃ ॥ ૬૪ ॥

દ્વિ ભાગમર્ધ ચન્દ્રશ્ચ ભાગેન દૌ ગગારકૌ ।

શઙ્ખ પત્ર સમાયુક્તં પદ્મા કારૈરલક્ષ્ણકૃતમ્ ॥ ૬૫ ॥

પુરાના મથાળા બરાબર અર્ધચંદ્ર કરવો, દ્વારની પહોળાઈ જેટલો લાંબો અને તેનાથી અર્ધભાગે પહોળો કરવો, અર્ધચંદ્રભાગ-૨ અને અર્ધા અર્ધા ભાગના બે ગગારક કરવા, અર્ધચંદ્ર અને ગગારકની વચ્ચે શંખ પત્રયુક્ત કરવો અને અર્ધચંદ્ર પદ્મ યુક્ત અલંકૃત કરવો.

ઉદમ્બરમાન

મૂલ કર્ણસ્ય સુત્રેણ કુંભેનોદુમ્બરં સમમ્ ।

તદધઃ પશ્ચરસ્નાનિ સ્થાપયેત્ શિલ્પ પૂજનાત્ ॥ ૬૬ ॥

દ્વારઘ્યાસત્રિ ભાગેન મધ્યે મંદારિકો ભવેત્ ।

વૃત્તં મંદારિકં કુર્યાત્ સૃણાલ પત્ર સંયુતમ્ ॥ ૬૭ ॥

જાઙ્ઘ કુંભઃ કળાલી ચ કીર્તિવૈકુઢ્યં તથા ।

ઉદુમ્બરસ્ય પાર્શ્વે ચ શાખાયાસ્તલ રૂપકમ્ ॥ ૬૮ ॥

મૂલકર્ણ (પ્રાસાદની રેખા) ના એક સૂત્રમાં કુંભાની બરાબર ઉદમ્બર રાખવો. ઉદમ્બર તથા શિલ્પીની પૂજા કરી પંચરત્ન મૂકી ઉદમ્બર સ્થાપવો, દ્વારની પહોળાઈના ત્રીજા ભાગે મધ્યમાં મંદારિકા કરવો અને તે અર્ધ ચંદ્રાકારે ગોળ કરવો, તથા તેને કમળપત્ર સંયુક્ત કરવો, અર્ધ ચંદ્રાકાર માણાની નીચે બાંધવો કર્ણી યુક્ત કરવો તથા મંદારિકાની બન્ને બાબુ કોણિકા તથા (કીર્તિવક્ર) ગ્રાસના મુખ કરવા, ઉદમ્બરની બન્ને બાબુ જે બાતની શાખાઓ હોય તેના તલ મુજબ તલરૂપ કરવાં.

उदम्बर ततो वक्ष्ये कुंभतस्योदयं भवेत् ।
 तस्यार्धेन त्रिभागेन पादोन हृतोत्तमं ॥ ६९ ॥
 चतुर्विधं तथा स्वस्थं कुर्यात्त्रैवमुदम्बरम् ।
 उत्तमोत्तमं चत्वारो न्यूनाधिकाश्च दोषदा ॥ ७० ॥
 उदम्बरांते हते कुंभी स्तम्भं च पूर्ववत् ।
 सार्धारेस्य निरन्धारे कुंभि कृत्वा मुदम्बरम् ॥ ७१ ॥

उदम्बरनी विचार्य कुंभा अराधर करयी. तेनाथी अर्धं भागे त्रीण भागे, तथा
 योथा भागे उदम्बर नीचो गाणवो (अतारवो). आ रीते आरमान उत्तमोत्तमं कृते
 छे, तेनाथी अधिक न्यून दोषकर्ता छे, कुंभीथी उदम्बर (हृत करवो) गाणवो. परंतु
 कुंभीस्तंभ पूर्वमान सुख्य राधवा, सान्धार तथा निरन्धार प्रासादने कुंभीथी
 उदम्बरमापवो.

उत्तरंगमान

उदम्बर सपादेन उत्तरङ्गं विनिर्दिशेत् ।
 विभज्यते तदुच्छ्रायः भागा अथैकं विंशतिः ॥ ७२ ॥
 पत्रं शाखा विशाखा च द्वि सार्धं तु प्रकारयेत् ।
 मालाधरं त्रिभागं च कर्त्तव्यं वामदक्षिणे ॥ ७३ ॥
 पादोना छजीका पट्टी पादोना चोर्ध्वं फालना ।
 रथिका सप्त भागाश्च भागैकं कंठं मेघं च ॥ ७४ ॥
 पट्टं भागमुत्सेधं कार्यं—मुद्गमं च प्रशस्यते ।
 इदं कारयेत्प्राज्ञः सर्वं यज्ञं फलं भवेत् ॥ ७५ ॥
 यस्य देवस्य या मूर्तिः सैव कार्योन्तरङ्गके ।
 परिवारश्च शाखायां गणेशं श्रौतस्त्रुके ॥ ७६ ॥

उत्तरंगं मान तथा घाट विभाग उदम्बरथी सवायो लडो उत्तरंगं करवो, तेना
 विचार्यना अेकपीश भाग करवा. नीचेथी पत्रशाखा, विशाखा अदीभागमां, मालाधर
 त्रुलाग, दापी नमष्ठी अन्ने आनु करवां. तेना उपर पोष्ठा भागनी पट्टी, उला
 शालनाना भांवायो पोष्ठा पोष्ठाभागना, छन उपर सात भागनी रथिका, तेना उपर
 अेक भागनो कंठं (छान्नी जेवो) ते उपर छ भाग विचार्यना दोदीया गाणामां आस-

મુખ આ રીતે ઉત્તરંગની ઊંચાઈના ભાગે વિદ્વાન શિષ્યીએ કરવા તેથી સર્વ ચક્ષુ' ફલ મળે છે, જે દેવ પ્રાસાદમાં પધરાવ્યા હોય તેની મૂર્તિ ઉત્તરંગમાં કરવી, અથવા શાખામાં પરિવાર કરવા અને ઉત્તરંગે ગણેશ મૂર્તિ કરવી.

જિનેન્દ્રસ્ય પ્રતિહારૌ

ઇન્દ્ર ઇન્દ્રજયશ્ચૈવ મહેન્દ્રો વિજયેન્દ્રકઃ ।

ધરણેન્દ્રઃ પદ્મકશ્ચ સુનાભ સુરદુન્દુભિઃ ॥ ૭૭ ॥

इत्येष्टौ च प्रतिहाराः वीतरागा दिशान्तिदाः ।

पृथમે कैकशश्चैव कथयिष्याम्यनुक्रमम् ॥ ७८ ॥

ઇન્દ્ર, ઇન્દ્રજય, મહેન્દ્ર, વિજય, ધરણેન્દ્ર, પદ્મક, સુનાભ, સુરદુન્દુભિ એ આઠ જિન પ્રતિહારો બાણવા, તેને પૂર્વાદિ દિશ્વથી અનુક્રમે યુગ્મ (અષ્ટ) સ્થાપવા. હવે અનુક્રમે પૃથક-પૃથક કહું છું.

पूर्वदिक् प्रतिहारौ

फलं वज्राङ्कुशो दण्ड इन्द्रोऽसव्ये इन्द्रजयः ॥ ७९ ॥

ઇન્દ્ર:-ફલ, વજ્ર, અંકુશ અને ઠંડને ધારણ કરનાર પૂર્વદિશાના ડાબા અંગના પ્રતિહાર બાણવા.

ઇન્દ્રજય:-શસ્ત્ર સવ્ય અપસવ્યે પૂર્વદિશાના જમણા અંગના પ્રતિહાર ઇન્દ્રજય બાણવા. આયુધો ઉપર મુજબ સમજવા.

दक्षिणदिक् प्रतिहारौ

दौ वज्रो फल दण्डौ च महेन्द्रोऽसव्ये विजयः ॥ ८० ॥

મહેન્દ્ર:-બે વજ્ર, ફલ અને ઠંડ ધારણ કરનાર દક્ષિણદિશાના ડાબા અંગના પ્રતિહાર મહેન્દ્ર બાણવા.

વિજય:-શસ્ત્ર, સવ્યાપસવ્યે દક્ષિણદિશાના ડાબી બાજુના પ્રતિહાર વિજય બાણવા.

पश्चिमदिक् प्रतिहारौ

वज्रा भय फणीदण्डै धरणेन्द्रश्च पद्मकः ॥ ८१ ॥

ધરણેન્દ્ર:-વજ્ર, અભય, સર્પ અને ઠંડને ધારણ કરનાર પશ્ચિમદિશાના વામ અંગના પ્રતિહાર ધરણેન્દ્ર બાણવા.

પદ્મક:-સવ્યાપસવ્ય શસ્ત્રોથી પશ્ચિમદિશાના જમણા અંગના પ્રતિહાર પદ્મક બાણવા.

उत्तरदिक् प्रतिहारो

फल वंशी द्वयं दण्डः सुनामः सुरदुन्दुभिः ॥ ८२ ॥

સુનામઃ—ફલ, બંને ઉસ્તમાં વાંસળી (નિધિહસ્તા) અને દંડ ધારણ કરેલ ઉત્તરદિશાના ડાબા અંગના પ્રતિહાર બાણવા.

સુરદુંદુભિઃ—સવ્યાપસવ્ય આયુધોથી ઉત્તરદિશાના જમણા અંગના પ્રતિહાર સુરદુંદુભિ બાણવા.

દ્વરેક પ્રતિહારોને હસ્તિ વાહન કરવું.

इत्यष्टौ च जिनेन्द्रस्य प्रतिहाराश्च शान्तिदाः ।

नगरादौ पुरे ग्रामे सर्वं विघ्न प्रणाशनाः ॥ ८३ ॥

આ આઠે જિનેન્દ્ર પ્રભુના પ્રતિહારો શાન્તિદાયક બાણવા. નગર, પુર, ગામમાં સ્થાપવાથી સર્વ વિઘ્નનો નાશ કરે.

॥ इति जिनेन्द्रस्य अष्ट प्रतिहाराः ॥

विषमस्था शुभाचैवं विषमेचा शुभोद्गमः ।

दृष्टि दोष विपाकेन स्थान नाशो धनक्षयम् ॥ ८४ ॥

नगरे च पुरे ग्रामे राष्ट्रेतीर्थे तपोवने ।

बाह दृष्टिहतं यच्च न पुनस्तत्प्ररोहति ॥ ८५ ॥

વિષમ સ્થાનમાં દૃષ્ટિ શુભ છે, અને વિલોમ સ્થાનમાં રહેલ દૃષ્ટિ અશુભની ઉત્પત્તિ કરે છે. દૃષ્ટિ દોષના પરિણામે સ્થાનનો નાશ તથા ધનનો ક્ષય થાય છે. નગર, ગામ, પુર, રાષ્ટ્ર, તીર્થ, તપોવન અને આશ્રમ. આ સ્થાનોમાં બે વિલોમ સ્થાનમાં રહેલી દેવોની દૃષ્ટિથી હણાય તો તે ફરી સજીવન થતા નથી, અર્થાત્ સમૂલ નષ્ટ થાય છે.

उर्ध्वं दृष्टिर्द्रव्यनाशो भोगहानिरघस्तथा ।

सुखदा सर्वकाले च समदृष्टि न संशयः ॥ ८६ ॥

યોગ સ્થાનથી ઊંચી દૃષ્ટિ હોય તો દ્રવ્યનો નાશ થાય, અને નીચી દૃષ્ટિ હોય તો ભોગની હાનિ કરે, સમદૃષ્ટિ સર્વકાળ સુખ આપનારી છે, એમાં કોઈ વાતનો સંશય રાખવો નહિ.

द्वारोच्छ्रयोऽष्ट धामक्तं उर्ध्वं भागं परित्यजेत् ।

सप्तमा सप्तमे भागे तस्मिन् दृष्टिस्तु शोभना ॥ ८७ ॥

द्वीपार्णव-क्षीरार्णव

દ્વારની ઊંચાઈના આઠ ભાગ કરી, ઉપરનો આઠમો ભાગ તજ અને સાતમો ભાગના આઠ ભાગ કરી તેના સાતમા ભાગે દેવોની દૃષ્ટિ રાખવી તે શોભાયમાન બાણુવું. ક્ષીરાણુવ

આયભાગે મજેદ દ્વાર-મષ્ટમમુર્ધ્વ તસ્યજેત્ ।

સપ્તમ સપ્તમે દૃષ્ટિ-વૃષ સિંહ ધ્વજે શુભા ॥ ૮૮ ॥

પ્રાસાદમંડન

દ્વારના ઉદ્ભવર અને ઉત્તરંગ વચ્ચેના આઠ ભાગ કરવા, તેમાં ઉપરનો આઠમો ભાગ તજવો, સાતમા ભાગના આઠ ભાગ કરી ઉપરનો એક ભાગ તજવો. સાતમા ભાગના સાતમે ભાગે દૃષ્ટિ રાખવી. દૃષ્ટિ, વૃષ, સિંહ અને ધ્વજને શુભ બાણુવી. પ્રાસાદમંડન

ઠકકુર ફેરૂનું દૃષ્ટિ વિધાન (વાસ્તુસાર)

દસ ભાગકય દુવારં, ઉદુમ્બર-ઉત્તરંગમજ્જેણં ।

પદમંસિ સિવ દિટ્ટી, વીણ સિવસત્તિજાણેહ ॥ ૮૯ ॥

સયણા સણ સુર તદ્દણ, લચ્છી નારાયણં ચડુસ્થેય ।

વારાહં પંચમણ, છટ્ટંસે લેવ ચિત્તસ્સ ॥ ૯૦ ॥

સાસણસુર સત્તમંણ, સત્તમસત્તંસિ વીયરાગસ્સ ।

ચંડિય મરુવ અદમે, નવમિંદા ચમર છત્તધરા ॥ ૯૧ ॥

દસમે માણ સુન્નં, અહવા ગંધવ્વર રક્કુવસા ચેવ ।

દિઠાઠ કમિ ઢવિજ્જહ, સયલ સુરાણં ચ દિટ્ટી ણ ॥ ૯૨ ॥

इति वास्तुसार दृष्टि विधान ॥

ઉદ્ભવરથી ઉત્તરંગ વચ્ચેના દ્વારોદયના દશ (૧૦) ભાગ કરીને દૃષ્ટિ સ્થાન નક્કી કરવું, (૧) પ્રથમ ભાગે શિવદૃષ્ટિ. (૨) બીજા ભાગે શિવ શક્તિ, (૩) ત્રીજા ભાગે શેષશાયી, (૪) ચોથા ભાગે લક્ષ્મીનારાયણ, (૫) પાંચમા ભાગે વરાહ, (૬) છઠ્ઠાભાગે લેપચિત્રની મૂર્તિ, (૭) સાતમા ભાગે શાસન દેવોની, (૮) સાતમા સાતમા ભાગમાં (સાતમા ભાગના દશ ભાગ કરી સાતમા) વીતરાગ દેવની, (૯) આઠમા ચંડિકા સૈરવ, (૧૦) નવમામાં ચમરધર, છત્રધર દેવોની દૃષ્ટિ, (૧૦) દશમો ભાગ દૃષ્ટિ રહિત રાખવો, અથવા ગંધર્વ રાક્ષસની દૃષ્ટિ રાખવી. વાસ્તુસાર

ઠકકુર ફેરા વિશેષ દૃષ્ટિ વિધાન

માગઢ્ઠ મળંતેગે સત્તમ્-સત્તંસિ વિયરાગસ્સ ।

ગિહ દેવાલિ પુણેવં, કીરહ જહ હોહ વુહ્ઠ્ઠિકરં ॥ ૯૩ ॥

કોઈ દ્વારના (૮) આઠ ભાગ કરીને સાતમાના સાતમા ભાગમાં વીતરાગની દષ્ટિ સ્થાપવાનું કહે છે. ૧૪ આમ ઘર દેરાસરમાં કરવું એક એક કે બેથી વૃદ્ધિ-કારક થાય. વાસ્તુસાર

આચાર્ય વસુનન્દિ

વિભજ્ય નવધા દ્વારં, તત્પદ્ ભાગાન ઘસ્યજેત્ ।

ઉર્ધ્વં દ્વૌ સપ્તમં તદ્વદ્ વિભજ્ય સ્થાપયેદ્ દ્વશમ્ ॥ ૧૪ ॥

પ્રતિષ્ઠા સારોદ્ધાર ॥

દ્વારના (૯) નવ ભાગ કરી (૬) છ નીચે અને (૨) બે ઉપર છોડવા પછી સાતમા ભાગના નવ ભાગ કરી સાતમા ભાગમાં દષ્ટિ સ્થાપન કરવી.

દ્વારપ્રતિષ્ઠા

દ્વારસ્ય ચોચ્છ્રયઃ કાર્યઃ શુભચન્દ્ર વલ સ્થિતૌ ।

સ્વાતં કૃત્વોદુમ્બરસ્ય વશ્વરત્નાનિ નિક્ષિપેત્ ॥ ૧૫ ॥

શાસ્ત્રાશ્વોદુમ્બરશ્ચૈવ હીનાશ્વોત્તરજ્ઞત્ ।

વશ્વેનાચ્છાદિતં કૃત્વા વાસ્તુદેવ સમર્ચયેત્ ॥ ૧૬ ॥

આદૌ દક્ષિણ શાસ્ત્રાયાં સ્થાપનં કુરુતે ધ્રુવમ્ ।

શાસ્ત્રોત્સેધ ચતુર્થાંશે દ્વારપાલો પ્રપૂજયેત્ ॥ ૧૭ ॥

અપરાજિત પૃષ્ઠા-સૂત્ર સંતાન-દષ્ટિ પ્રમાણ

દ્વારના ૬૪ ભાગ કરી દરેક દેવોના દષ્ટિ સ્થાન નક્કી કરેલ હોય છે. અપરાજિતપૃષ્ઠા પૃષ્ઠા ભાગમાં રૂ છે. સૂત્રસંતાનમાં શુક્રાચાર્યનું દષ્ટિસ્થાન જણાવેલ છે. આ સિવાય ખીન્ને મતભેદ નથી.

દરેક દષ્ટિસ્થાનો એકા, વિષમ શુભ કહેલ છે, ૬૪ માંથી ૩૨ દષ્ટિસ્થાનો છે.

ક્ષીરાણ્યવ અને દ્વીપાણ્યવમાં ૩૨ ભાગ કહેલ છે. અને નીચેના આઠ ભાગથી અઠાર ભાગ સુધી બેકા (સમ) ભાગ લીધેલ પછી બન્ને સમ વિષમ ભાગમાં દષ્ટિસ્થાન આપેલ છે.

ક્ષીરાણ્યવ-દ્વીપાણ્યવ વિશેષ દેવ દષ્ટિસ્થાન

દ્વારના ૮ ભાગ કરી ઉપરનો એક ભાગ તથા સાતમા ભાગમાં આઠ ભાગ કરી એક ઉપરનો ભાગ તથા સાતમા સાતમા ભાગમાં દષ્ટિસ્થાન રાખવું.

પ્રાસાદમંડન—ઉપર મુજબ આઠ ભાગ કરી સાતમા ભાગમાં આઠ ભાગ કરી સાતમા ભાગે દષ્ટિ રાખવી, તેમ કહે છે પણ દષ્ટિ વૃષેસિંહ ધ્વજે શુભાઃ એટલે સાતમા ભાગમાં સાત ભાગમાં ૧-૩-૫ ભાગમાં વિશેષ દષ્ટિસ્થાન જણાવેલ છે, ૭ મો ભાગ જે ગજસ્થાન છે. તે પહેલા દષ્ટિસ્થાનમાં જણાવેલ છે, આ સિવાય ખીન્ન કોઈ શાસ્ત્રમાં આયાદિ મેળવી દષ્ટિસ્થાન નક્કી કરવું. તેમ જણાવેલ નથી; ઉપર મુજબ સિવાય તેના કોઈ વિકલ્પ નથી. ત્રીજી વખત આઠ ભાગ કરવાનું કહેલ નથી કે સાતમા સાતમા ભાગમાં આઠ ભાગ કરી આયાદિ મેળવવા.

મદિરખ્યૈઃ સુફલ શૈર્વશ્ચૈરાચ્છાદિતૈઃ ક્રમાત્ ।
 ઉદુમ્બરસ્માઽભિષેક સ્તથા શાસ્ત્રોત્તરજ્ઞયો ॥ ૯૮ ॥
 ઉદુમ્બરે ચ શાસ્ત્રાયાં પ્રતિષ્ઠા ચ યથોચ્યતે ।
 કાર્યા તથા ચોત્તરજ્ઞે પ્રતિષ્ઠા સર્વ કામદા ॥ ૯૯ ॥
 શિલ્પિનં પૂજયેત્ત્ર વસ્ત્રાલંકાર ભૂષણૈઃ ।
 અન્યે ચ પૂજનીયાસ્તે તત્રયે કર્મચારિણઃ ॥ ૧૦૦ ॥
 વિશ્રામસ્તદિને વાસ્તુઃ સર્વ વિધન પ્રશાન્તિકૃત્ ।
 તદગ્રે કથિતચ્યં ચ દ્વારસૂત્ર પ્રમાણકમ્ ॥ ૧૦૧ ॥

દ્વાર પ્રતિષ્ઠા કાર્ય શુભચંદ્ર બલ જોઈ કરવી, ઉદુમ્બર નીચે ખોદી પંચરત્ન પથ-
 રાવવા, શાખા ઉદુમ્બર અને પછી ઉત્તરંગ વસ્ત્રથી, આચ્છાદિત કરી વાસ્તુદેવતું
 પૂજન કરવું, પહેલી જમણી શાખ નિશ્ચિત સ્થાપવી. શાખના ચોથે ભાગે રહેલ દ્વાર-
 પાલોતું પૂજન કરવું. હિરણ્ય દક્ષિણા, વસ્ત્ર આચ્છાદિત કરવાં. ઉદુમ્બર, શાખો તથા
 ઉત્તરંગને અભિષેક કરવો. ઉદુમ્બર શાખાઓની પ્રતિષ્ઠા કરવી, અને ઉત્તરંગની પ્રતિષ્ઠા
 સર્વ કામને આપવાવાળી છે, શિલ્પીનું વસ્ત્રાલંકાર આપી પૂજન કરવું, અને ખીજા
 કર્મચારીનું પૂજન કરી સન્માન કરવું, અને વાસ્તુકર્મ શુભદિને કરવાથી સર્વ વિધનો
 નાશ થાય. ઉપે દ્વારસૂત્રના પ્રમાણો આગળ કહું છું.

વસ્તુદિક્

કન્યા દિત્રિષુ પૂર્વતો યમદિશ્ચિ ત્યાજ્યં ચચાપાદિતો ।
 દ્વારં પશ્ચિમ તસ્મિન્ને જલચરાત્સૌમ્યે સ્વૌ યુગ્મતઃ ॥ ૧૦૨ ॥
 તસ્માદ્વયસ્ત દિશામુખં તુ ભવન દ્વારાદિક્ હાનિકૃત્ ।
 સિંહેચાસ્થ વૃષે ચ વૃશ્ચિક ઘટં યાતે દિતં સર્વતઃ ॥ ૧૦૩ ॥

પ્રાસાદમંડન :—સાતમા આખો ભાગ દ્રષ્ટિસ્થાન માટે લીધેલ છે. સમ ભાગ છોડી વિષમ
 ભાગ આયાદિ મેળવવા લીધેલ છે.

વાસ્તુસાર :—હકુરે ફેરના દ્રષ્ટિસ્થાન ભુદા આવે છે. તેણે અષ્ટ ભાગના દ્રષ્ટિસ્થાનને
 ગ્રહપ્રાસાદ માટે શુભ કહેલ છે.

વસુનંદિ કૃત પ્રતિષ્ઠાનારોદ્ધાર

દ્વારના ૯ ભાગ કરી સાતમા ભાગમાં ૯ ભાગ કરી સાતમા ભાગે દ્રષ્ટિસ્થાન કહેલ છે,
 અપરાજિત-સૂત્રસંતાન વિન દ્રષ્ટિસ્થાન (૬૪) ચોસઠ ભાગના (૫૫) પંચાવન ભાગે જણાવેલ છે
 જે આઠ ભાગના સાતમા ભાગના સાતમા ભાગ સાથે જ આવે છે.

વિશેષે કરીને સર્વ દ્રષ્ટિ માનો અપરાજિત તથા સૂત્રસંતાનના વિષમ સ્થાન એટલે આયાદિ
 મુજબ છે. આય વિષમ શુભ છે. સમ નિષેદ છે, માટે વિષમ સ્થાનમાં દ્રષ્ટિસ્થાન રાખવું શુભ છે.

વત્સદિક્ક:-કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક રાશિના સૂર્યમાં વત્સ પૂર્વ દિશામાં રહે. ધન, મકર અને કુંભરાશિના સૂર્યમાં દક્ષિણ દિશામાં. મીન, મેષ અને વૃષ રાશિના સૂર્યમાં વત્સ પશ્ચિમ દિશામાં. મિથુન, કર્ક અને સિંહ રાશિના સૂર્યમાં વત્સ ઉત્તર દિશામાં રહે છે. વત્સ જે દિશામાં હોય તે દિશામાં દાર મૂકવું નહિ, હાનિકર્તા છે, પણ સિંહ, વૃષ અને કુંભ રાશિમાં ચારે દિશાના દાર મૂકવામાં દોષ નથી, હિતકારક છે.

વત્સચક્ર

		કન્યા		તુલા		વૃશ્ચિક									
		૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	અગ્નિ						
સિંહ	૫	પ્રાસાદભૂમિ						૫	ધન						
	૧૦							૫							
કર્ક	૧૫							૧૦	૫	૫	૧૦	૧૫	૫	મકર	
	૩૦							૧૫	૧૦	૫					
ઉત્તર	૧૫							૧૦	૫	૫	૧૦	૧૫	૫	દક્ષિણ	
	૧૦							૫	૫	૧૦	૧૫	૫			
મિથુન	૫							૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	કુંભ
	૫							૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	
વાયવ્ય								૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	નૈઋત્ય
								વૃષભ			મેષ		મીન		
		પશ્ચિમ													

દ્વારચક્ર

સૂર્યર્ષાદ્યુગમૈઃ શિરસ્થ ફલં લક્ષ્મીસ્તતઃ કોણ મૈ ।

નાગૈરુદ્ધસનં તતો ગજમિતૈઃ શાસ્વાસુ સૌખ્યં ભવેત્ ॥ ૧૦૪ ॥

દેહલ્યાં ગુણ ભૈમૃતિર્ગૃહપતેર્મધ્ય સ્થિતૈર્વેદમૈઃ ।

સૌખ્યં ચક્ર મિદં વિલોક્ય સુધિયા દ્વારં વિધેયં શુભમ્ ॥ ૧૦૫ ॥

દ્વારચક્ર ॥

સૂર્યનક્ષત્રથી ૪ નક્ષત્રો ઉત્તરંગે તેનું ફળ લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ, તે પછીના આઠ અનુ-ક્રમ કોણે ફલ ઉદ્દાસ. તે પછીના આઠ નક્ષત્રો શાખામાં ફલ સુખ પ્રાપ્તિ, ૩ નક્ષત્ર ઉમરામાં ગૃહપતિનું મરણ, ૪ દ્વાર મધ્યે ફલ સુખ લાભ. આ પ્રમાણે ખુદ્ધિમાને ચક્ર જોઈ દ્વાર સ્થાપન કરવું શુભ છે.

દ્વારચક્ર

૨ નેષ્ટ	૪ શુભ	૨ નેષ્ટ
શુભ ૪	શુભ ૪	શુભ ૪
નેષ્ટ ૨	નેષ્ટ ૩	નેષ્ટ ૨

દ્વાર સ્થાપન યોગ

ભવેત્પૂષ્ણી મૈત્ર પુષ્યે ચ શક્રે ।

કરે દક્ષચિત્રાઽનિલેચાસ્તિૌ ચ ॥ ૧૦૬ ॥

ગુરુશ્ચન્દ્ર શુક્રાર્ક સૌમ્યે ચ વારે ।

તિથૌ નન્દપૂર્ણાજયા દ્વારશાસ્ત્રા ॥ ૧૦૭ ॥

દ્વારસ્થાપન નક્ષત્રો દ્વાર

રેવતી, અનુરાધા, પુષ્ય, જ્યેષ્ઠા, હસ્ત, અશ્વિની, ચિત્રા, સ્વાતી, પુનર્વસુ, એ નવ નક્ષત્રો અને શુક્ર, સોમ, શુક્ર, રવિ, બુધ, નંદા, જ્યા, પૂર્ણા તિથિ દ્વાર સ્થાપન કરવું શુભ છે. વાસ્તુમુક્તાવલિ

અન્યયોગ

ચરે સ્થિરે ચ નક્ષત્રે બુધ શુક્ર દિન તિથૌ ।

શુભે ક્ષપાટયોગઃ સ્યાદ્ દ્વિસ્વભાવોદયે ગૃહે ॥ ૧૦૮ ॥

સ્વાતિ પુનર્વસુ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, સતલિષા, રોહિણી અને ત્રણ ઉત્તરા એ નવ નક્ષત્ર, બુધ, શુક્ર ૧-૨-૩-૫-૭-૧૦-૧૧-૧૩-૧૫ એ તિથિઓ દ્વિસ્વભાવ રાશિ દ્વાર સ્થાપન કરવાથી શુભ ફળ આપે છે. વાસ્તુરત્નાકર

દ્વાર સ્થાપન વિધિ

યસ્યોન્દુરુર્વિઘ્નચયં વિનાશતે વિકાશતે બુદ્ધિમનૂપ શુદ્ધિઃ ।

હેરમ્બમાદૌ દ્વિદિ સન્નિધાય, તનોમ્યહં દ્વારન્યાસનીતિમ્ ॥ ૧૦૯ ॥

યજમાન સપત્ની સહિત સ્નાન કરી, નૂતન વસ્ત્રો ઉપવસ્ત્રો પહેરી, પૂર્વ સન્મુખ બેસી, દીપ પ્રગટાવે, પવિત્રી પહેરી આચમન પ્રાણાયામ કરવો. કુશ (દર્ભ) ત્રણ લઈ પાણીથી માર્જન કરવું.

અપવિત્રોઃ પવિત્રોઃ સર્વાસ્થાંગતોપિવા એ મંત્રથી માર્જન કરવું.

પ્રાસાદ દ્વાર પ્રતિષ્ઠા વિધિ

ચૈત્યદ્વાર સમારોધો, વિધેયો વિધિપૂર્વકમ્ ।

યસ્માદ્ દ્વારમુખં ચૈત્યં શસ્ત્રદ્વારં શુભાવહમ્ ॥

ચૈત્યનો દ્વારરોપ વિધિપૂર્વક કરવો જ્યેષ્ઠએ, કારણકે દ્વાર ચૈત્યનું મુખ છે. શુભ દ્વારવાળું ચૈત્ય જ શુભ ફલદાયક થાય છે.

પ્રાસાદનું દ્વાર ઉભું કરતાં પહેલાં તેના અંગોનો અભિષેક કરી અધિવાસના કરવા સાથે તેના અંગોમાં દેવતાઓનો ન્યાસ કરવો, એનું નામ દ્વાર પ્રતિષ્ઠા છે. દ્વાર પ્રતિષ્ઠાનું મુહૂર્ત નક્કી કરી. પ્રતિષ્ઠોપયોગી અભિષેકની ઔષધિઓ વિગેરે દ્રવ્યો પ્રથમ તૈયાર કરી રાખવાં, મુહૂર્તના દિવસે પ્રથમ પ્રાસાદના દ્વારપાલોનું નામ મંત્રોચ્ચારપૂર્વક સુગન્ધી

દ્રવ્યોવડે પૂજન કરવું. પ્રત્યેક દિશાના દ્વારપાલો ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. માટે જે દિશાનો પ્રાસાદ હોય તે દિશાના દ્વારપાલોની પૂજા કરવી. પૂર્વાદિદિશામુખ. જૈન પ્રાસાદના દ્વાર-પાલોની અનુક્રમે પૂર્વદિશા :-૧ ઈન્દ્ર, ૨ ઈન્દ્રજય. દક્ષિણ દિશા :-૧ મહેન્દ્ર, ૨ વિજય. પશ્ચિમદિશા :-૧ ધરણેન્દ્રાય, ૨ પદ્માય. ઉત્તરદિશા :-૧ સુનાભ, ૨ સુરદુન્દુભિ એ નામના બખ્ખે બાણવા. માટે જે દિશામુખનું દ્વાર હોય તે દિશા મુખના દ્વારપાલોનું નીચે પ્રમાણે મંત્ર લખી વાસક્ષેપે પૂજા કરવી.

૧. પૂર્વમુખદ્વારે ॐ ઇન્દ્રાય નમઃ ॐ ઇન્દ્રજયાય નમઃ ।
૨. દક્ષિણમુખદ્વારે ॐ માહેન્દ્રાય નમઃ ॐ વિજયાય નમઃ ।
૩. પશ્ચિમમુખદ્વારે ॐ ધરણેન્દ્રાય નમઃ ॐ પદ્માય નમઃ ।
૪. ઉત્તરમુખદ્વારે ॐ સુનામાય નમઃ ॐ સુરદુન્દુભ્યે નમઃ ।

પ્રથમ નામ મંત્રથી પોતાના જમણા હાથ તરફની બાર શાખના સ્થાને અને બીજા નામ મંત્રથી ડાબા હાથ તરફની બાર શાખના સ્થાને વાસક્ષેપ કરી દ્વારપાલોનું પૂજન કરવું. પછી દ્વારના અંગો, એ શાખાઓ. ઉંબરા અને ઉત્તરંગનું પૂજન કરવું. ૧ સપ્તધાન્ય, ૨ પંચરત્ન, ૩ મંગલમાટી, ૪ ક્ષાયછાલ, ૫ મૂલિકાયૂર્ણ, ૬ અષ્ટવર્ગ, ૭ પંચગવ્ય ૮ સુવર્ણરજ, ૯ તીર્થજળ આ નવ દ્રવ્યો જળમાં નાખીને તે જળવડે અભિષેક કરવો, દ્વારાંગોને ઘોઈ લૂછીને વસ્ત્ર સમર્પણ કરવું. કેસર, કુમકુમ અક્ષત યુગ્પ ચડાવવા. દિઠ્પાલને આવાહ કરી બલી દેવા, વાસ્તુપૂજન કરવું.

ઉત્તરંગમાં લીલું વસ્ત્ર વીંટવું અને ગજકર્ણમાં સરસવ ત્રણ શેરીનીધૂળની, પોટલી બાંધી ઉત્તરંગમાં બાંધવી. મીઠળ, મરડાશીંગી, લોખંડની કડી, ઢાંતની કડી નાડા-છડીમાં પરોવી ઉત્તરંગમાં બાંધવી. ઉત્તરંગ ઉપર વસ્ત્ર પાઘડી અથવા ધોતીયું મૂકવું. ઉંબરા ઉપર નૈવેદ્ય ફળફૂલ મીઠાઈ તથા, પાદમાં થાળી વાટકો લોટો મૂકવો. થાળીમાં ચોખ્ખા, વાટકામાં મગ, લોટામાં ઘૂત ભરવું.

આગચ્છ સર્વ કલ્યાણિ વસુધે લોક ધારિણી ।

ઉદ્ઘૃતાસિ વરાહેણ શરીલવન કાનેન ॥

इति मन्त्रेण भूमि प्रार्थना कृत्वां गर्तमध्ये पारदं पञ्चरत्न विनस्य गर्ते द्वार स्थापयेत् ॥

ઉપર આપેલ મંત્રથી ભૂમિ પ્રાર્થના કરી, ભૂમિમાં પારદ તથા પંચરત્ન સ્થાપી દ્વાર સ્થાપવું.

द्वारन्यास

स्थापितासि मया शाखे सुखदा ऋद्धिदा भव ।
पूजितासि मया भक्ता स्थापिता च स्थिराभव ॥
धारयन्त्वं महाभागे निर्मिता विश्वकर्मणा ।
स्थापिता शुभदा नित्यं मम प्रामाद शुभ कुरु ।

हस्तना चतुर्विंशति देवो—

अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि जिनाना तीर्थङ्करोमिधान ।
चतुर्विंशति मख्यांश्च ऋषभोऽजित सम्भवो ॥
अभिनन्दन नामा च सुमति पद्मप्रभु स्तथा ।
सुपार्श्वश्चन्द्र प्रभुश्च सुविधि, स्यादय शीतलः ॥
श्रेयांसो वासुपूज्यश्च त्रिमलोऽनन्त तीर्थकृत ।
धर्मः शान्तिश्च कुन्धुश्चाऽरो मल्लिर्घुनि सुव्रतः ॥
नमि नेमिश्च पार्श्वश्च महावीर स्तथा स्मृतः ।
चतुर्विंशतिर्हन्त लोके पूज्यतमाः स्मृताः ॥

दरेक अंगुल उपर सुवर्ण के रौप्य मुद्रा मूडी तीर्थंकरना नामाभिषेकथी उस्त-
पूजन करवुं.

द्वारन्यास

स्थापितासि मया शाखे सुखदा ऋद्धिदा भव ।
पूजितासि मया भक्त्या स्थापिता च स्थिराभव ॥ ११० ॥

नोट :-ये देव होय ते देवना ॐ दिशानुं द्वार होय ते दिशाना प्रतिद्वारनुं पूजन करवुं.
जमष्ठी शाखायां गंगा तथा वाम शाखायां जमनानुं पूजन करवुं. मध्ये ॐ देव होय तेनुं पूजन
करवुं. प्रासादना देव अथवा गणपतिनुं पूजन उत्तरंगे मध्ये बागे करवुं.

१. पूर्वद्वार—दक्षिण शाखायां ॐ विधाये नमः वामशाखायां नमः मध्यमे श्रिये नमः
औत्तरंगे श्री गणेशाय नमः
२. दक्षिणद्वार—दक्षिण शाखायां ॐ सबलाय नमः वामशाखायां बलाय नमः मध्ये श्रिये
नमः औत्तरंगे श्री गणेशाय नमः
३. पश्चिमद्वार—दक्षिण शाखायां ॐ विजयाय नमः वामशाखायां जयाय नमः मध्यमे
श्रिये नमः औत्तरंगे श्री गणेशाय नमः
४. उत्तरद्वार—दक्षिण शाखायां ॐ प्रचण्डायाय नमः वामशाखायां चण्डाय नमः मध्यमे
श्रिये नमः औत्तरंगे श्री गणेशाय नमः

ધારયત્વં મહાભાગે નિર્મિતા વિશ્વકર્મણા ।
 સ્થાપિતા શુભદા નિત્યં મમ ગેહં શુભ કુરુ ॥
 ઇતિ મન્ત્રાભ્યાં સમ્પ્રાર્થ્યં બ્રાહ્મણ પૂજનં આચાર્યાય ।
 પુરોધસે ચ દક્ષિણાદેયા ભૂયસી દક્ષિણા દેયા ચ ।
 યસ્ય સ્મૃત્યે તીર્થાર્પણમ્ । તતો વિસર્જનં વિષ્ણાવેનમઃ ॥

પ્રતિમા પ્રમાણં

વિશ્વકર્મોવાચ—

પ્રાસાદમાનોદ્ભવાર્ચા પ્રમાણં સ્ત્રિ વિધોદિતા ।
 સીમા ગર્ભ દ્વારમાન તુર્યો હસ્તાહ્ગુલૈર્વિધિ ॥ ૧૧૧ ॥
 આદૌ સીમા પુનર્ગર્ભ દ્વારમાન તૃતીયકમ્ ।
 હસ્તાહ્ગુક્રમોકં ચ અચામાનં ચતુર્થેકમ્ ॥ ૧૧૨ ॥

વિશ્વકર્મા કહે છે—પ્રાસાદમાને ઉત્પન્ન થયેલ પ્રતિમાના ત્રણ પ્રકારના માન છે. ૧ પ્રાસાદ રેખા માન, ૨ ગર્ભ માન, ૩ દ્વાર માન અને ૪ હસ્તાંગુલ માન જાણવું. પ્રથમ રેખામાન, બીજું ગર્ભમાન, ત્રીજું દ્વારમાન અને ચોથું હસ્તાંગુલ માન જાણવું.

પ્રાસાદ રેખામાન પ્રતિમા

પ્રાસાદ તુર્ય ભાગસ્ય સમાના પ્રતિમા મતા ।
 ઉત્તમાયક્રુતે સાતુ, કાર્યૈકોનાઽધિકાંગુલા ॥ ૧૧૩ ॥
 અથવા સ્વદશાંશેન, હીનસ્યાપ્યધિકસ્યવા ।
 કાર્યા પ્રાસાદ પાદસ્ય, શિલ્પિભિઃ પ્રતિમા સમા ॥ ૧૧૪ ॥
 અતિહીના તુયાઽર્ચા સ્યાત્, પ્રાસાદ પંચમાંશકે ।
 સર્વેષામપિ ધાતુનાં, રત્ન સ્ફટિકયોરપિ ।
 પ્રવાલસ્ય ચ વિમ્બેષુ ચૈત્યમાનં યદ્દ્વચ્છયા ॥ ૧૧૫ ॥

પ્રાસાદ સીમા (રેખા) માને એવા ભાગના બિંચા પ્રતિમા કરવા તે ઉત્તમ છે. તેને ઉત્તમ આય લાવવા અઠેક અધિક ઓછા કરવા, પ્રાસાદમાને આવેલા પ્રતિમાને દશાંશ અધિક તથા હીન કરવા (ઉત્તમ, મધ્યમ, ઠનિષ્ઠ) માનના પ્રતિમા શિલ્પીએ પ્રાસાદમાં સ્થાપવા. પ્રાસાદના પંચમાંશ પ્રતિમા અતિ હીન ગણાય. સર્વ ધાતુઓની, રત્નની, સ્ફટિકની અને પ્રવાલની પ્રતિમાને પ્રાસાદમાનનો નિયમ હોતો નથી.

ગર્ભમાન

ચતુર્શ્રી કૃતે ક્ષેત્રે દશઘા પ્રવિભાજિતે ।
 ચતુર્ભાગૈશ્ચ દ્વે મિત્તી શેષે ગર્ભગૃહં મતમ્ ॥ ૧૧૬ ॥
 ગર્ભ ગૃહ ત્રિભાગૈશ્ચ હ્યર્ચા કાર્યા મુશોમના ।
 દશાંશોના મધ્યમા પચ્ચાશોના કનીયસી ॥ ૧૧૭ ॥

ચારસક્ષેત્રના દશ ભાગ કરવા, ચાર ભાગની બે ભિત્તી, શેષ છ ભાગ ગર્ભગૃહ બાહુવે, ગર્ભગૃહના ત્રીજે ભાગે પ્રતિમા (અર્ચા) કરવાથી સુસ્થિત થાય, દશ ભાગ હીન કરવાથી મધ્યમાન અને પાંચ ભાગ હીન કરવાથી કનિષ્ઠમાન બાહુવું.

દ્વારમાને મૂર્તિ આસનાનિ

દ્વારોચ્છયશ્ચ નવઘા ભાગમેકં પરિત્યજેત્ ।
 દ્વાત્રિશઙ્ગિર્ભજેદ્ દ્વારં ચતુર્ભાગાન્ પરિત્યજેત્ ॥ ૧૧૮ ॥

દ્વારની ઊંચાઈના નવ (૯) ભાગ કરી ઉપરનો એક ભાગ તજવો અને બાકીના આઠ ભાગમાં ચાર ભાગ મૂર્તિ અને ચાર ભાગનું આસન કરવું, તે જ પ્રમાણે દ્વારની ઊંચાઈના બત્રીશ (૩૨) ભાગ કરી તેમાંથી ઉપરના ચાર ભાગો છોડવા, બાકી (૨૮) અઢાવીશ ભાગોમાં નીચે મુજબ મૂર્તિ આસન પ્રમાણ બાહુવું.

દ્વારમાન પ્રતિમા

દ્વારદૈર્ઘ્યે તથા વિશ્વ તિથિ શક્ર ફલાંશકૈઃ ।
 ઉર્ધ્વે ચૈવાસન સ્થાનં મનુશક્ર તિથીનકૈ ॥ ૧૧૯ ॥

દ્વારની ઊંચાઈના ચૌદ (૧૪), પંદર (૧૫), તેર (૧૩) અને સોળ (૧૬) ભાગે પ્રતિમા તથા, ક્રમે, ચૌદ (૧૪) તેર (૧૩) પંદર (૧૫) અને બાર (૧૨) ભાગે આસન કરવું.

પ્રાસાદમાને ઉમ્મી મૂર્તિ વિધાન

એક હસ્તે તુ પ્રાસાદે મૂર્તિમેકા દશાહુગુલા ।
 દશાહુગુલા તતો વૃદ્ધિર્યાવદ્ધસ્ત ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૧૨૦ ॥
 દ્વયહુગુલા દશહસ્તાન્તં શતાર્ધમહુગુલસ્ય ચ ।
 અતિ વૃદ્ધિર્દશાંશોના મધ્યમા ચ કનીયસી ॥ ૧૨૧ ॥

એક ઉસ્ત પ્રાસાદને મૂર્તિ અગિયાર (૧૧) અંગુલ ઊંચી કરવી, ચાર ઉસ્ત સુધી ઉસ્તે દશ (૧૦) અંગુલ વૃદ્ધિ અને દશ ઉસ્ત સુધી બધ્ધે અંગુલ અને દશથી પચાસ ઉસ્ત સુધી અકેક અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. આ પ્રમાણે જેઠમાનમાંથી દશમે ભાગ હીન કરવાથી મધ્યમ અને તેમાંથી દશમે ભાગ હીન કરવાથી કનિષ્ઠ માન થાય.

મૂર્તિમાન

પ્રાસાદમાને સ્યાદર્ચા દ્વારમાને વિશેષતઃ ।

પ્રમાણં દ્વારમાનેન હ્યન્થા નિષ્કલં ભવેત્ ॥ ૧૨૨ ॥

પ્રાસાદમાને મૂર્તિ કરવી, પરંતુ વિશેષતઃ દ્વારમાને કરવી શુભ છે. કારણકે મૂર્તિનું માન દ્વારમાને લેવું સારું, અન્યથા નિષ્ફળ થાય છે.

જિન પ્રતિમામાન

અર્ચાચોત્પન્નમાનેન દ્વારાધિપાજ્ઞિનોદયઃ ।

પ્રાસાદો વીતરાગસ્યનો શાસ્ત્રોદર મધ્યમ ॥ ૧૨૩ ॥

દેવલોક ત્રિલોકેષુ નવૈ શ્યા તથાર્ચિતા ।

જયઃ સ્યાદધમેમાને શાસ્ત્રોદરં ન લંઘયેત્ ॥ ૧૨૪ ॥

ઉત્પન્ન થયેલા માને કરેલી જિનપ્રતિમા દ્વારપાલથી ઊંચે સ્થાપવી, તથા વીતરાગનો પ્રાસાદ, જેની શાખાઓનું ઉદર મધ્યમાનનું છે તેવો કરવો નહિ. અર્થાત્ વીતરાગના પ્રાસાદની પહોળાઈ મધ્ય માનની કરવી નહિ, મધ્યમાન દ્વારના માને કરેલી પ્રતિમાની પૂજા સ્વર્ગલોક તથા ત્રિલોકમાં પ્રશંસનીય થતી નથી. કનિષ્ઠ માનનું દ્વાર કરવાથી જય થાય છે, માટે તે સિવાયના માને કરી શાખોદરનું ઉલ્લંઘન કરવું નહિ.

સ્થિતઽર્ચા ચતુર્વિધ માન

આદ્યં દ્વારઞ્ચ પાદોનં પ્રાન્તે શાસ્ત્રોદરી તથા ।

ત્રિધા મક્તઞ્ચ કર્તવ્યં પ્રમાણઞ્ચ ચતુર્વિધમ્ ॥ ૧૨૫ ॥

દ્વારમાને પ્રતિમા કરવાનું ચાર પ્રકારનું પ્રમાણ નીચે મુજબ બહુવું, પ્રથમ દ્વારની પહોળાઈમાં ચાર ભાગ કરી તેમાંથી એક છોડી ત્રણ ભાગની. બીજું માન શાખાઓના અંત ભાગ સુધીની, ત્રીજું શાખાઓના ઉદરમાં પ્રવેશતી અને ચોથું ત્રણ ભાગ કરી બે ભાગની પ્રતિમા કરવી.

त्रिविधमान

पञ्चमात्रं प्रान्तद्वारं विस्तरार्धमलङ्कृतम् ।

त्रिधामानञ्च कर्तव्यमर्चा चतुर्मुखायदा ॥ १२६ ॥

शैभुष प्रासादमां आरे द्विशाभां प्रतिमा स्थापन करवा ने द्वार माने नीचे मुजुष प्रभाषु त्रिविध मान लेवुं. पंच भाग करी आर भागे द्वारना प्रान्त भागे तथा विस्तारना अर्ध भागे शैलायमान प्रतिमामान करवुं.

अन्य देवप्रनाल

अर्चानांतु मुखपूर्वं प्रणाल वामत शुभम् ।

जैन युक्त समस्ताश्च, याम्योत्तरक्रमे स्थिताः ॥ १२७ ॥

वाम-दक्षिण-योगेन कर्तव्यं सर्वकामदम् ।

मण्डपादि प्रतिमानां तथा युक्ता विधायते ॥ १२८ ॥

मण्डपे ये स्थितादेवा स्तेषा वामे च दक्षिणे ।

प्रणालं कारयेद्विमान, जगत्यां वै चतुर्दिशम् ॥ १२९ ॥

पूर्व मुष प्रतिमाना प्रासादने प्रनाल वाम अटले उत्तरदिक् करवी, जैन आदि समस्त देव प्रतिमा दक्षिण उत्तर मुष डोय तेने डाणी तथा जमणीआणु प्रनाल राखवी. दक्षिण आणुने डाणी आणु अटले पूर्व उत्तर दिशाने जमणीआणु अटले पूर्व मंडपादिमां प्रतिमा अटले डोय तेने सुक्तिपूर्वक विधिवत् प्रनाल करवी. मंडपना देवाने वाम दक्षिण प्रनाल करवी, जगतीने आरे आणु प्रनाल करवी.

अन्य प्रनाल विधान

पूर्वापरस्य प्रासादे प्रणालशुभमुत्तरे ।

दक्षोत्तर शुभं पूर्वं चतुर्जगती मण्डपे ॥ १३० ॥

पूर्व पश्चिमना प्रासादने प्रनाल उत्तरदिक् शुभ आणुवी, दक्षिण उत्तर प्रासादने पूर्व शुभ, जगती अने मंडपने आरे दिशाअे प्रनाल करवी.

इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिंतन हरविद्या गुणकीर्ति प्रकाश

जिनप्रासाद मार्तण्ड शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा

संग्रहिते द्वार लक्षण नाम्नो पञ्चमोऽध्याय संपूर्ण ॥

મળ્ડપાધિકાર નામ્નો ષઠ્ઠમીઽધ્યાય

વિશ્વકર્મોવાચ—

અથાતઃ સમ્પ્રવક્ષ્યામિ મળ્ડપાનાં તુ લક્ષણમ્ ।
 પ્રાસાદસ્ય પ્રમાણેન મળ્ડપં કારયેદ્ બુધઃ ॥ ૧ ॥
 સમં સપાદં સાર્ધં ચ પાદોન દ્વય મેવ ચ ।
 દ્વિગુણં ચાઽપિ કર્તવ્યં સપાદ દ્વય મેવ ચ ॥ ૨ ॥
 સાર્ધં દ્વયં તુ કર્તવ્યમત ઝર્ષ્ઠ્ઠં ન કારયેત્ ।
 સપ્તઘા પ્રમાણ સૂત્રં વાસ્તુ વિદ્મિ રુદાહતમ્ ॥ ૩ ॥

વિશ્વકર્મો ઠહે છે:— હવે પ્રાસાદોને કરવાના મંડપોના લક્ષણ ઠહે છે, વિદ્વાન શિલ્પીએ પ્રાસાદના પ્રમાણ અનુરૂપ મંડપ કરવા. (૧) પ્રાસાદ પ્રમાણે, (૨) સવાથો, (૩) ઠોઠો, (૪) પોણા યે ગણો, (૫) બમણો, દ્વિગુણો, (૬) સર્ધા યે ગણો, (૭) અઠીગણો કરવો. તેથી મોઠો નહિ કરવો. આ સાત મંડપના પ્રમાણ સૂત્ર બાણવા. તે મુજબ વાસ્તુ હિતકર્તા છે.

પ્રાસાદેષુ ચ સર્વેષુ દશહસ્તાધિકેષુ ચ ।
 ઉક્તં સમં સપાદં ચ મળ્ડપં વાસ્તુ વૈદિમિઃ ॥ ૪ ॥
 પશ્ચહસ્તાત્પરં ચૈવ યાવત્સ્યાદ્ દશહસ્તકમ્ ।
 સાર્ધાયામ મળ્ડપં ચ સુષ્ટં વૈ વિશ્વકર્મણા ॥ ૫ ॥
 ચતુર્હસ્તે ચ પ્રાસાદે પાદોન દ્વયંશ વિસ્તરઃ ।
 ત્રિહસ્તે દ્વિગુણશ્ચૈવ તદ્વિશિષ્ટા ચતુષ્કિકા ॥ ૬ ॥
 ચતુષ્કં વાઽપિ ચાષ્ટાંશં શુકસ્તમ્બાનુ સારતઃ ।
 વિતાન વૈ સંવરણા ચોર્ષ્ઠ્ઠમાનેન મળ્ડપે ॥ ૭ ॥

દશ હસ્તથી અધિક પ્રાસાદને મંડપ સરખો અથવા સવાથો કરવો, પાંચ હસ્તથી દશ હસ્તના પ્રાસાદને મંડપ ઠોઠો કરવો, તેમ વિશ્વકર્મો ઠહે છે. ચાર હસ્તના પ્રાસાદને મંડપ પોણા યે ગણો કરવો, ત્રણ હસ્તના પ્રાસાદને મંડપ બમણો કરવો, યે અને એક હસ્ત પ્રાસાદને ચતુષ્કિકા (ચોઠી) કરવી, શુકસ્તમ્બના માને મંડપની અષ્ટાંશ મુજબ રચના કરવી. મંડપની ઉપર વિતાન તથા સંવરણા કરવી.

अलिन्दौ द्विगुणेश्चाऽत्र द्विगुणं च प्रकल्पयेत् ।

द्वौ त्रयश्चत्वारोऽलिन्दा द्विगुणात्पर मण्डपे ॥ ८ ॥

मंडपनी अन्ने आबु अलिह (पट) करवाथी अमळ्या मंडपनी कल्पना थाय, जे त्रणु अथवा चार अलिह (पट) करवाथी जे गळ्याथी पणु भोटे। मंडप थाय.

भित्ति प्रासाद मानेन पीठान्तोत्तानपट्टका ।

एक वा त्रीणि वा कुर्यात् द्वाराणि तत्र सर्वदा ॥ ९ ॥

मंडपनी भित्ति प्रासादना मान प्रमाळु करवी, पीठ उपरथी पाट सुधी मंडपने द्वार अेक अथवा त्रणु करवा.

वातायनाश्च कर्तव्या सहचन्द्रावलोकौ ।

प्रासाद द्वारवद् द्वार विस्तारो मण्डपे भवेत् ॥ १० ॥

उवा भाटे लणीया तथा पारी अंद्रावलोकन करवी. प्रासादना द्वार प्रमाळु मंडपने द्वारने। विस्तार करवा.

प्रासाद गर्भ मानत कुर्यात् मुख मण्डप ।

मूल स्तम्भे यथासत्र स्तम्भो देवस्तु मण्डपे ॥ ११ ॥

प्रासाद गर्भ मानथी भुज मंडपनी रचना करवी. गर्भगुडना मूल स्तंभना सूत्रे मंडपना स्तंभे। करवा.

मूल कर्णेन सूत्रेण सलिलश्च चतुष्किका ।

मण्डपस्तद्विनिष्क्रान्तः प्रासादशिखरं ततः ॥ १२ ॥

कर्णं गूढो विलोकास्य एकं त्रिद्वारं संयुतः ।

प्रासादाग्रे प्रकर्तव्याः सर्वं देवस्य मण्डपाः ॥ १३ ॥

प्रासादनी भूज रेखाना अेक सूत्रभां जेडी केडी (सलिल) तेमळ अॅडी करवी, अने तेनाथी नीकणतो मंडप करवा, प्रासादना उपर शिखर करवुं, गूढ मंडप तथा विलोकास्य (गुढ्के) मंडप अेक द्वार तथा त्रणु द्वारवाणे। करवा, आ प्रमाळु सर्व देवाना प्रासादने अथ लागे मंडपे। करवां.

शुक्रस्तम्भानु सूत्रेण चाष्टांशं भित्तिमाचरेत् ।

मध्य पीठोच्छयोत्सेधा मण्डपाद्याः समस्तकाः ॥ १४ ॥

शुक्र (सलील, केडी)ना स्तंभना सूत्रे भित्तिनी अंदर अष्टांशे मंडपनी रचना करवी, मध्य लाग पीठनी अराअर जेथे अथा मंडपाने करवा.

ગૂઢક્રિકાસ્તથાનન્તાઃ ક્રમેણ મળ્ડપાસ્તથા ।

જિનસ્યાગ્રં પ્રકર્તવ્યાઃ સર્વેષાં તુ બલાળકમ્ ॥ ૧૫ ॥

જિન દેવાલયોના અગ્રલાગે કુમે ગૂઢ મંડપો અને તેના અગ્રલાગે ચોકીઓ તથા ચોકીના અગ્રે રંગ મંડપો (નૃત્યમંડપો) કરવા અને બલાણક તેો સર્વ દેવોને કરવાં.

મળ્ડપના પદ વિભાગ

પચ્ચભાગે દ્વયં મધ્યે સપ્તભાગે ત્રયં તથા ।

ચત્વારિ નવભાગે શાલા મધ્યે પ્રમાળકમ્ ॥ ૧૬ ॥

ચતુષ્કચ્ચ તથાષ્ટાંશં શુભં સ્તમાનુ સારતઃ ।

સંવરણં વિતાનચ્ચ હર્ધમાનેન મળ્ડપે ॥ ૧૭ ॥

પ્રાકારૈર્મણ્ડિતાઃ કાર્યાશ્ચતુર્દારાણિ મળ્ડપે ।

મકરૈર્જલ નિષ્કાસાઃ સોપાન તોરણાદિમિઃ ॥ ૧૮ ॥

મંડપના પાંચ લાગ કરી મધ્યપદ બે લાગ (બાજુના ૧૧-૧૧), સાત લાગમાં ત્રણ મધ્યે (૨-૨ બાજુના પદ), નવ લાગમાં મધ્યપદ ચાર લાગ (બાજુના ૨૧-૨૧ લાગના પદ બાંધવાં), સ્તંભોને અનુસરી ચોરસ તથા અષ્ટાંશ મંડપ કરવા શુભ છે, તેમજ મંડપ ઉપર સંવરણ તથા ધુમ્મટ કરવો. તેની ઊંચાઈ પહોળાઈના અર્ધ લાગે કરવી, મંડપો લિત્તિઓથી યુક્ત કરવાં, તથા મંડપમાં ચારે દિશાઓમાં દ્વારો મૂકવાં, મકરના મુખવાળી પાણી નીકળવાની પ્રનાલો કરવી, તેમજ મંડપને પગથીયા તથા તોરણ વગેરેથી સુશોભિત કરવો.

મળ્ડપ સ્તમ્ભ ઉર્ધ્વ પ્રમાણ

મજેદષ્ટા મિરેકાંશા કુંમિઃ સ્તમ્ભચ્ચ પચ્ચમિઃ ।

અર્ધેન મરણં શીર્ષમર્ધેનૈકેન પટ્ટકઃ ॥ ૧૯ ॥

ઊંચાઈના આઠ લાગ કરી તેમાં એક લાગ કુંભી, પાંચ લાગ સ્તંભ, અર્ધા લાગનું ભરણું, અર્ધા લાગનું શીર્ષ (શરૂ) અને એક લાગનો પાટ ઊંચા કરવો.

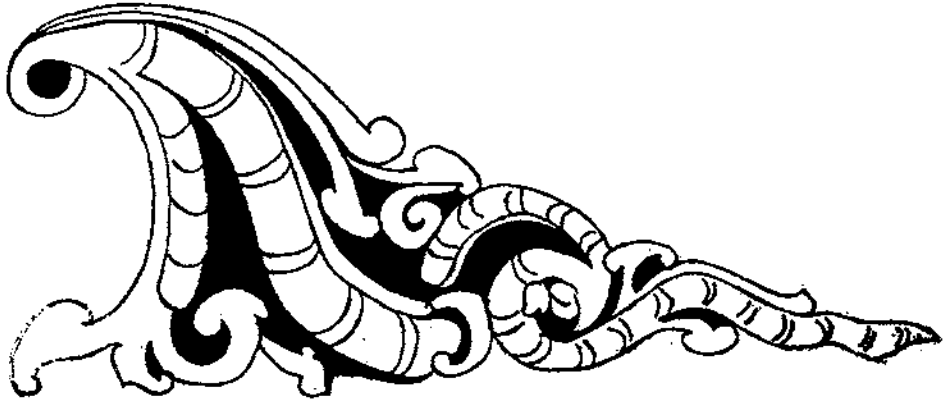
વિશેષ પ્રમાણ

નવમક્તે સમુચ્છે તુ માર્ગૈકા કુંમિકા સ્મૃતા ।

ષટ્કભાગચ્ચ મવેસ્તંભો માર્ગાર્ધ મરણં તથા ॥ ૨૦ ॥

માર્ગાર્ધ ચ મવેતશિર્ષ માર્ગૈકેન ચ પટ્ટકઃ ।

ઉચ્છ્રેયેન સમઃ કાર્યઃ સપાદો વિસ્તરોઽથવા ॥ ૨૧ ॥



કલાકૃતિ

ઉભાણીની ઊંચાઈના નવ ભાગ કરી તેમાં એક ભાગની કુંભી, છ ભાગનો સ્તંભ, અર્ધા ભાગનું ભરણું, અર્ધા ભાગનું શરૂ તથા એક ભાગનો પાટ કરવો, ઊંચાઈથી સરખો અથવા સવાથો પહોળો કરવો.

પદ્મસ્તથા સ્તંભ સમ વિષમ

મુખ્ય મળ્ડપ સંઘાતે યદા મિચ્યન્તરં ભવેત્ ।

ન દોષા સ્તંભપટ્ટાદૌ સમેડપિ વિષમેતલે ॥ ૨૨ ॥

મુખ્ય મંડપ સાથે બીજો મંડપ કરવામાં બે ભિત્તિનું અંતર આવતું હોય તો સ્તંભ અને પાટ વગેરે સમ અથવા વિષમ તત્ત્વ કરવામાં આવે તો પણ દોષ લાગતો નથી.

સમસૂત્ર પ્રમાણ

કૂંભકેન સમા કુમ્ભિઃ સ્તંભશ્ચૈવ તથોદ્ગમે ।

ભરણી ભરણં જ્ઞાત્વા કપોતાલી તથા શિરમ્ ॥ ૨૩ ॥

કૂટછાદ્ય મધ્યસૂત્રે કુર્યાત્પટ્ટસ્ય પેટકમ્ ।

અર્ધોદયે કરોટશ્ચ કર્તવ્યં ત્રિધિ પૂર્વકમ્ ॥ ૨૪ ॥

કુંભાના એક સૂત્રમાં કુંભી, દોઢીયાના મથાળે એક સૂત્રમાં સ્તંભ, ભરણી સાથે એક સૂત્રમાં ભરણું તથા કપોતાલી અને શરૂ એક સૂત્રમાં કરવું, નીચે એક સૂત્રમાં કૂટછાદ્ય અને પાટનો તળાંચો (પેટક) એક સૂત્રમાં કરવાં, પહોળાઈથી અર્ધો ઊંચાઈમાં વિધિપૂર્વક ધુમ્મટ કરવો.

स्तंभ विस्तार पञ्चसूत्र

प्रासादस्य दशांशेन स्तंभानां पृथुविस्तरः ।

कार्यं एकादशांशेन द्वादशांशेन वै तथा ॥ २५ ॥

त्रयोदशांशमानेन शकांशेन तथोच्यते ।

एतन्मानं यथोदिष्टं स्तंभानां पृथु विस्तरेः ॥ २६ ॥

स्तंभानां पृथु (जडाधने) विस्तार प्रासादनी पडोणाधना प्रमाणना दशमे भागे, अजियारमे भागे, बारभा, तेरभा तथा चौदभा भागे करवो, स्तंभानां जडाधनुं आ पांच प्रकारे मान यथाशास्त्र कडेले छे, अटके पाषाणनी मज्जुतीना आधारे योग्यमान लेवुं.

स्तम्भ विस्तार विशेष प्रमाण

प्रासाद एकहस्ते तु स्तंभो वा चतुरङ्गुल ।

द्विहस्ते चाङ्गुलाः सप्त त्रिहस्ते नवएव च ॥ २७ ॥

ततो द्वादशहस्तान्तं हस्ते हस्ते द्वयाङ्गुला ।

सपादाङ्गुल वृद्धिः स्यात्पावत्षोडशहस्तकम् ॥ २८ ॥

अङ्गुलिका ततो वृद्धिश्च त्वारिशत्करावधि ।

तदुर्ध्वं च शतार्धान्तं पादोनाङ्गुलिका भवेत् ॥ २९ ॥

अेक उस्तना प्रासादने आर अंशुल स्तंभ, अे उस्तना प्रासादने सात अंशुल स्तंभ, त्रषु उस्तना प्रासादने नव अंशुल विस्तारे स्तंभ करवो, त्रषु उस्तथी आर उस्त सुधी उस्ते उस्ते अे अंशुल वृद्धि करवी, आरथी सोण उस्त सुधी सवा अंशुल, सोणथी आदीश उस्ते अेकेक अंशुल वृद्धि करवी, अने आदीशथी पचास उस्त पर्यन्त उस्ते उस्ते पाण्णे अंशुल वृद्धि करवी.

स्तम्भ स्वरूप लक्षण

रुचका भद्रकार्थैव वर्धमाना स्तृतीयकाः ।

अष्टास्रा स्वस्तिकार्थैव स्तंभाः प्रासाद रूपतः ॥ ३० ॥

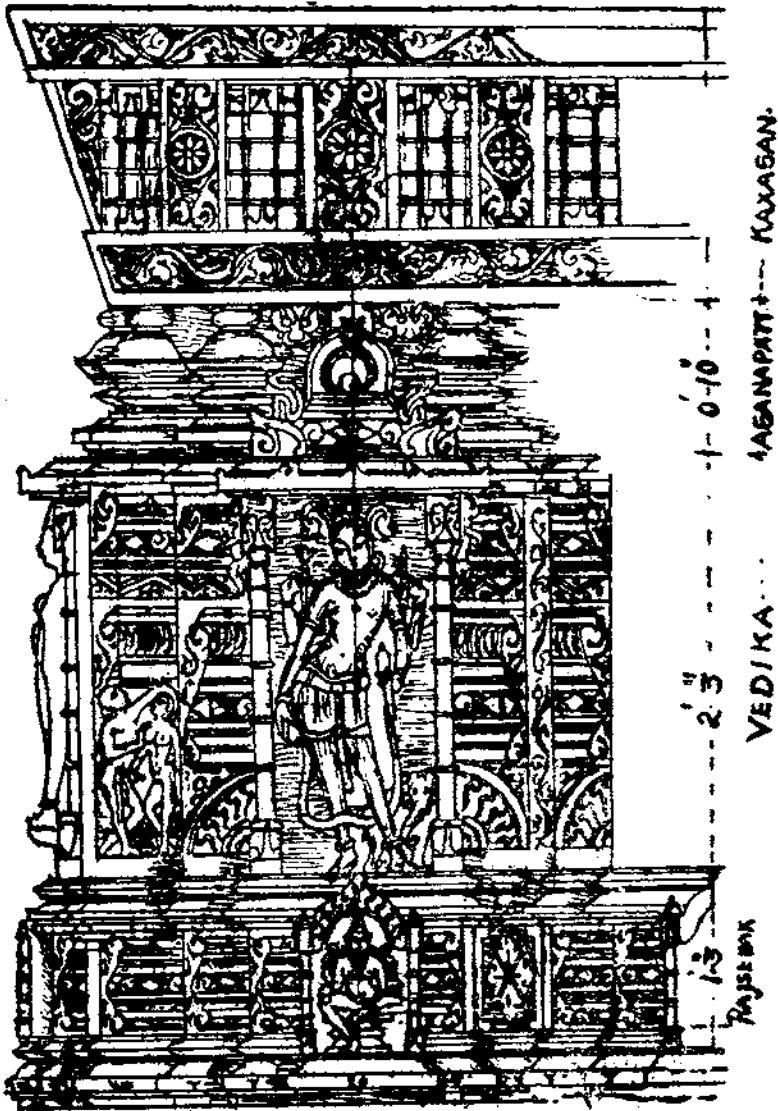
रुचकाश्चतुरस्राः स्युर्भद्रका भद्र संयुताः ।

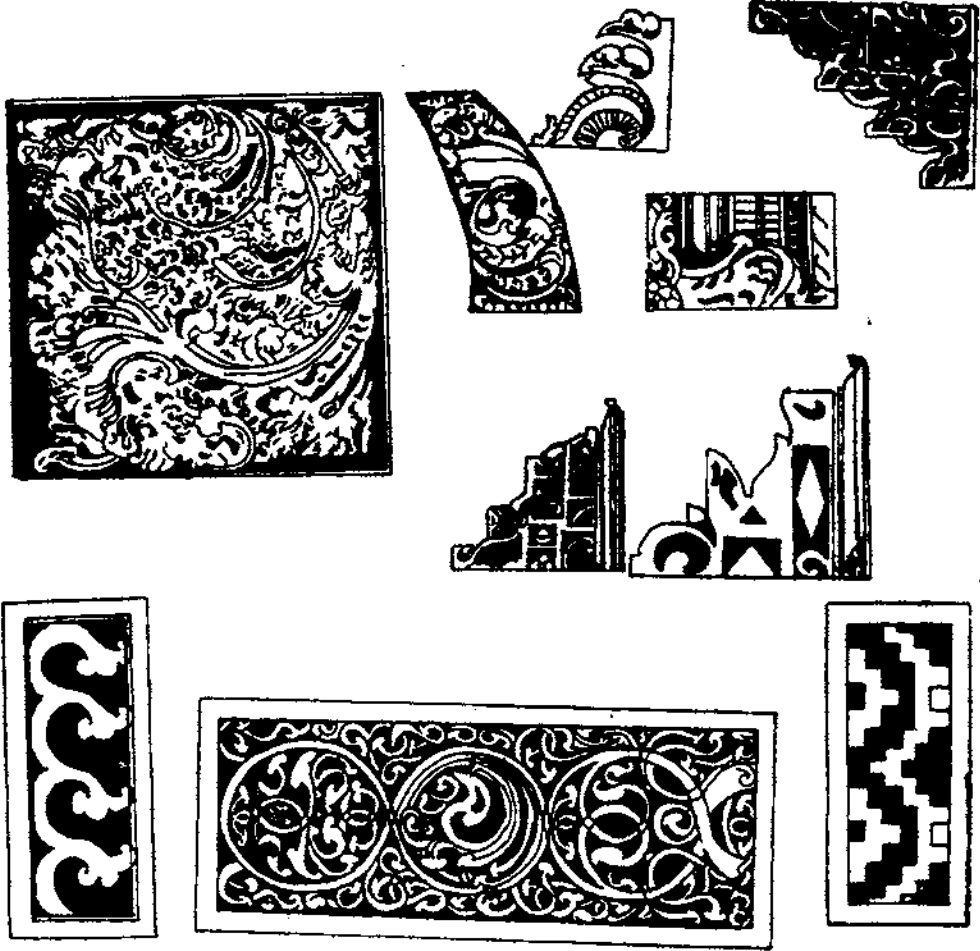
वर्धमानोप भद्राः स्युरष्टास्राश्चाष्टका मताः ॥ ३१ ॥

आसनोर्ध्वं भवेद् भद्रं स्वस्तिकाश्चाष्टक कर्णकैः ।

पञ्चविधाश्च कर्तव्याः स्तंभाः प्रासाद रूपिणः ॥ ३२ ॥

પ્રાસાદને અનુરૂપ સ્તંભો પાંચ પ્રકારના થાય છે, તે અનુક્રમે નીચે મુજબ જાણવા, ૧ રૂચક, ૨ ભદ્રક, ૩ વર્ધમાન, ૪ અષ્ટાંશ અને ૫ સ્વસ્તિક. આ પાંચ પ્રકારના સ્તંભોના નામ જાણવા. રૂચક સ્તંભો ચોરસ, ભદ્રક સ્તંભો ભદ્ર સંયુક્ત, વર્ધમાન સ્તંભો ઉપભદ્રયુક્ત, અષ્ટાંશ સ્તંભો અષ્ટકોણ, તથા સ્વસ્તિક સ્તંભો મથાળે ભદ્ર સંયુક્ત અને અષ્ટકોણ જાણવા, આ પાંચ પ્રકારના સ્તંભો પ્રાસાદોને અનુરૂપ જાણવા.





स्तम्भो अलंकृत

स्तम्भाऽष्टाङ्गवृत्त भद्र सहितो रूपेण चालङ्कृत ।

युक्तः पल्लव कै स्तथा भरणकं यत्पल्लवेना वृत्तम् ॥ ३३ ॥

कुम्भी भद्रयुक्ता कुमार सहितं शीषं तथा किन्नराः ।

पत्रे चेति गृहे न शोभन मिदं प्रासादके शस्यते ॥ ३४ ॥

स्तां अष्टकोषु, सुन्दर गोजाकार, भद्र सहित, भूर्तिभ्याना इपोथी अलंकृत अने पल्लवे सहित कोतरैवो करवा, लरल्लु वेवोथी अलंकृत अने कोतरकाम करेल करवुं, तेमज कुंली पल्लु लद्रयुक्त तथा शराभ्यामां क्रीयक अने किन्नरीनां स्वइपो कोतरैवा करवा, अवा स्तम्भो गृहोनी अंदर करवा सारा नडि परंतु प्रासादोभां करवाभां आवे तो उत्तम जाणुवा.

વીતરાગ પ્રાસાદે મંડપ વિધાન

જિનાગ્રે સમોસર્ણં ચ શુક્લાગ્રે ગૂઢમણ્ડપઃ ।

ગૂઢસ્યાગ્રે ચતુષ્કા વૈ તદગ્રે નૃત્ય મણ્ડપઃ ॥ ૩૫ ॥

જિનપ્રાસાદને અથલાગે સમોસર્ણું શુક્ર, કેલીના અગ્રે ગૂઢમંડપ, અને ગૂઢમંડપના અગ્રે ચોક્કી અને આગળ નૃત્ય મંડપ કરવો.

ચતુર્મુખ પ્રાસાદે મેઘનાદાદિ મણ્ડપ વિધાન

પ્રાસાદ છન્દ-ઉક્તાશ્ચ મણ્ડપાઃ સર્વ કામદાઃ ।

સિંહદ્વારે વિશેષણ મેઘશ્ચ શ્રી મનોરમઃ ॥ ૩૬ ॥

તદગ્રે મેઘનાદશ્ચ કોઠાનિ પશ્ચવિંશતિઃ ।

નાલી મણ્ડપ આખ્યાતો વિસ્તારે મેઘ ઉત્તમ ॥ ૩૭ ॥

મણ્ડપં મેઘનાદશ્ચ કુર્વાન્ચ દ્વિષણાન્તરે ।

તથા સળાન્તરે નાલ્યં બલાળશ્ચ તુ મુર્ધનિ ॥ ૩૮ ॥

પ્રાસાદના છંદાનુસાર કહેલા મંડપો સર્વ કામનાઓને આપનાર છે. ચૌમુખ અને ભ્રમવાળા પ્રાસાદોના સિંહદ્વારે વિશેષ કરીને મેઘ મંડપની માફક સુંદર મેઘ મંડપ અને તેના અગ્ર ભાગે મેઘનાદ મંડપ કરવો, અને તે પચ્ચીશ પદનો કરવો. તેની આગળ નાલિમંડપ કરવો, એટલે કે પગથીયાં ચઢવાના નીચે આવે તેવા મંડપને નાલી મંડપ કહે છે. મેઘ મંડપથી એક પદ છોડી મેઘનાદ મંડપ કરવો અને મેઘનાદથી એક પદ છોડી નાલિ મંડપ કરવો અને તેના ઉપર બલાણુક કરવું.

વીતરાગ પ્રાસાદ ચતુર્દિક્ષુ પ્રાસાદ વિધાન

દ્વિસાતત્યા દ્વિવાણૈર્વા ચતુર્વિંશતિતોઽથવા ।

જિનાલયૈ શ્વતુર્દિક્ષુ સહિતં જિન મંદિરમ્ ॥ ૩૯ ॥

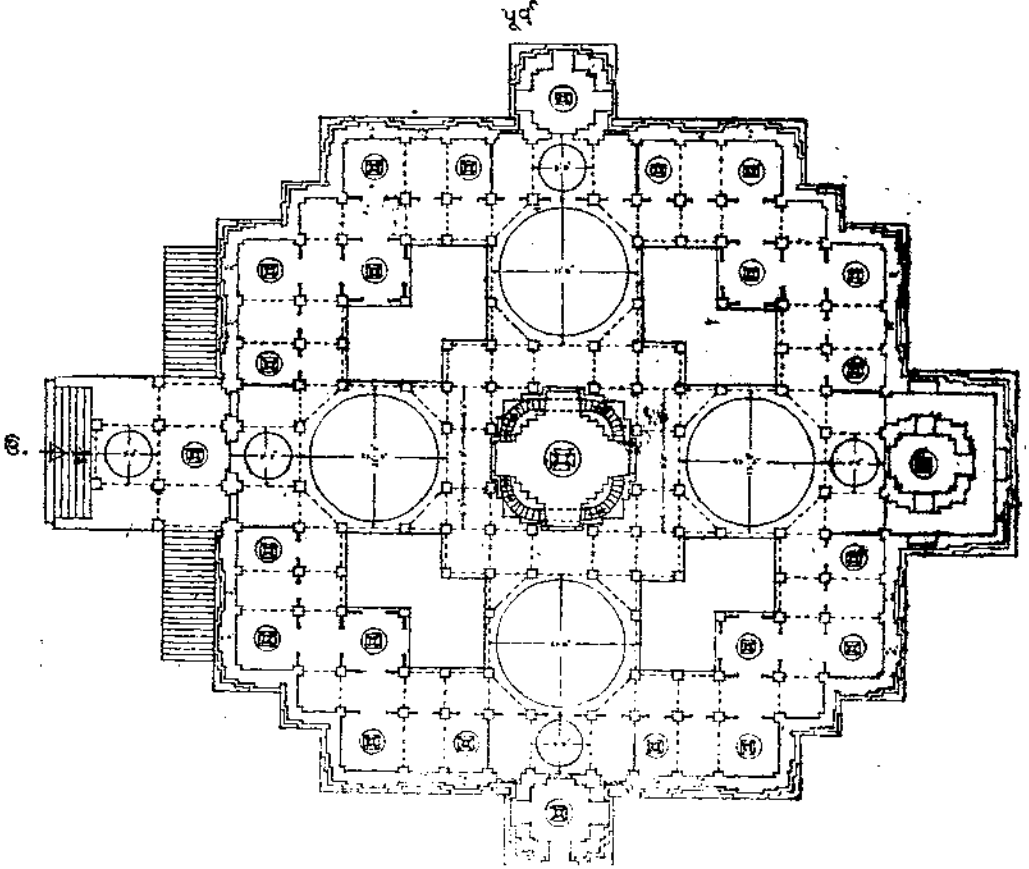
જિનાલયની ચારે દિશાઓમાં એતેર, ખાવન અથવા ચોવીશ જિનાલય સહિત જિન મંદિર કરવું.

દ્વીપઞ્ચાશ જિનાલય વિધાન

વામદક્ષે ચતુર્સિંશદશૌઞ્ચે નવ પૃષ્ઠતઃ ।

મૂલ પ્રાસાદ સંયુક્તે વર્ણ સંખ્યા જિનાલયે ॥ ૪૦ ॥

મૂળ પ્રાસાદની ડાબી જમણી બાજુએ સત્તર સત્તર દેવ કુલિકાઓ કરવી. વામદક્ષ સહિત કુલ ચૌત્રીશ બાણુવી, આઠ અગ્રભાગે અને નવ પૃષ્ઠ ભાગે તથા મૂલ પ્રાસાદ મળી આવન જિનાલય બાણુવા.



ચૌત્રીશ જિનાલય

૫.

[એન. સી. સોમપુરા]

દ્વાસપ્તતિ જિનાલય વિધાન

વામદક્ષે ચ પચ્ચાશત્ પૃષ્ઠે રુદ્રોગ્રતો દશ ।

મૂલ પ્રાસાદ સંયુક્તે દ્વાસપ્તતિજિનાલયે ॥ ૪૧ ॥

મુખ્ય પ્રાસાદની ડાબી જમણી બાજુ પચ્ચીશ પચ્ચીશ કુલ પચાશ, પૃષ્ઠભાગે અગિયાર, અગ્રભાગે દશ અને મુખ્ય પ્રાસાદ મળી કુલ બોતેર જિનાલય બાણુવા.

बलाणक लक्षण

विश्वकर्मावाच—

अथातः सम्प्रवक्ष्यामि बलानक सुलक्षणम् ।
 विस्तीर्णं जगतीपादे पदपाद विवर्जितम् ॥ ४२ ॥
 प्रासाद व्यासमानेन गर्भमानेन चाऽथवा ।
 शालालिन्दु प्रमाणेन त्रिविधमान लक्षणम् ॥ ४३ ॥
 कनिष्ठे चोत्तमं कार्यं मुत्तमे च कनिष्ठकम् ।
 मध्यमे मध्यमं कार्यं मेतन्मानं च शोभनम् ॥ ४४ ॥
 वामनश्च विमानश्च हर्म्यशालश्च पुष्करः ।
 तथा चोत्तुङ्गनामा च पञ्चैते च बलानका ॥ ४५ ॥
 वर्तनं कथयिष्यामि पदसंस्थान मानत ।
 प्रासादाग्रे च प्राकारे मन्दिरे वारि मध्यत ॥ ४६ ॥
 वामनं जगती ग्रस्तं विमानं तु तदाश्रितम् ।
 हर्म्यशालं गृहे वाऽपि प्रासादे नगरानने ॥ ४७ ॥
 पुष्करं वारि मध्य स्यमग्रत चैव भूषितम् ।
 सप्तभूमं नव भूममत ऊर्ध्वं न कारयेत् ॥ ४८ ॥
 प्रासादाग्रे-जं कुर्याजगती मुख मण्डपम् ।
 लक्षणं तस्य वक्ष्यामि स्थानमानं च भूमिकाम् ॥ ४९ ॥
 एक द्वि त्रिचतुः पञ्चषट् सप्ताष्ट भिरेव च ।
 स्थानं तस्य-सेवोक्तं कर्तव्यं तदनन्तरम् ॥ ५० ॥
 प्रासादादि क्रमद्वारं मण्डपान्ते निवेशयेत् ।
 तत्क्रमेण प्रकर्तव्यं द्वार तस्य बलानके ॥ ५१ ॥
 हस्तेङ्गुला भवेद् वृद्धिरङ्गुल हस्तमानत ।
 कर्तव्यं पूर्वमानेन हीने हीनं समे समम् ॥ ५२ ॥
 तत्समं तु प्रकर्तव्यं मुत्तमाङ्ग सपट्टकम् ।
 उदयोन्नत मानेन सोपानं तूलमध्यतः ॥ ५३ ॥

તત્રેવ તેન મારેન તત્સમં ચ તુલોદયમ્ ।
 કુમ્ભી સ્તમ્ભશિરઃ પટ્ટ પૃથક્ સ્ત્રાતુલાદિકમ્ ॥ ૫૪ ॥
 યુક્તા ન્યસ્તાઃ સમા કુમ્ભી સ્તમ્ભોદમ્બરશિર્ષિકાઃ ।
 ભૂમિ તુ ભૂમિ માનેન સમ સ્ત્રૈ વિચક્ષણાઃ ॥ ૫૫ ॥
 મૂલપીઠ સમસૂત્રે આદિ ભૂમેસ્તુ મસ્તકમ્ ।
 ઉર્ધ્વ પટ્ટાનુક્રમેણ કર્તવ્યો ભૂમિકાક્રમઃ ॥ ૫૬ ॥
 શિવમ્બર્યૌ બ્રહ્મવિષ્ણુ ચણ્ડિકા જિનૈવ ચ ।
 એતેશાં ચ સુરાણાં ચ કુર્યાદગ્રે ચલાનકમ્ ॥ ૫૭ ॥
 વિમાનસ્તુઙ્ગનામા ચ રાજવેરમાગ્રતઃ શુભઃ ।
 હર્મશાલો ગૃહે વાપિ કર્તવ્યો ગોપુરાકૃતિઃ ॥ ૫૮ ॥
 પુષ્કરો વારિ મધ્યસ્થો વામનો દેવતાગ્રતઃ ।
 હ્યુભેદા વામનાઘ્વાઃ કર્તવ્યાસ્તુ ચલાનકાઃ ॥ ૫૯ ॥

વિશ્વકર્મા કહે છે :-હવે હું બલાણુકના શુભ લક્ષણ કહું છું :-જગતીના વિસ્તારે પદ તણને પ્રાસાદના રેખામાને ગર્ભમાને અથવા (શાલા અલિન્દ) પદ માને એ માન અને લક્ષણ બણવા; કનિષ્ઠ માનને ઉત્તમ, ઉત્તમ માનને કનિષ્ઠ અને મધ્યમાનને મધ્ય માનનું બલાણુક કરવું, એ શોભનીય છે, ૧ વામન, ૨ વિમાન, ૩ હર્મશાલા, ૪ પુષ્કર એ ચાર નામના બલાણુક બણવા.

હવે સ્થાન કહું છું :-પદના માને પ્રાસાદના આગળ તથા પ્રાસાદને ચારે બાજુ પાણીતાર કરવા, મધ્યે વામન જગતી આગળ, વિમાન રાજયાશ્રીત, હર્મશાલા ગૃહે પુષ્કર વાવ આદિ જલાશયે ભૂષણુરૂપ બણવા.

બલાણુક સાત અને નવ ભૂમિ સુધી ઊંચું કરવું. તેથી વિશેષ ઊંચું કરવું નહિ. પ્રાસાદના અથ ભાગે જગતી ઉપર મંડપના મુખ પાસે કરવું. હવે હું સ્થાન માનના લક્ષણ કહું છું. એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત અને આઠ પદના પ્રાસાદથી અંતરે કરવું, પ્રાસાદના ક્રમે દ્વાર અથવા મંડપની બરાબર, તે મુજબ બલાણુકે દ્વાર કરવું, હસ્તાંશુલ વૃદ્ધિ કે હીન ન કરવી, જે પૂર્વમાન હોય તે મુજબ હીને હીન, સમે સમ તે મુજબ કરવું. ઉત્તરંગ તથા પટ્ટ બરાબર કરવા. ઉભણી પ્રાસાદમાને કરવી. પદમધ્યે (સોપાન) પગથીયાં કરવા. તે મુજબ તે જ માને બધું કરવું. કુંભી, સ્તંભ, શરૂ અને પાટ તુલા, છત, સમસૂત્રમાં કરવાં, યુક્તિએ કરીને કુંભી, સ્તંભ, ઉદ્ભવર, ઉત્તરંગ, શરૂ, દરેક માને માન સમસૂત્રમાં વિચક્ષણુ રીતે કરવું.

મૂલપીઠ માને પીઠ સમસૂત્રમાં, પ્રથમ ભૂમિ અને મસ્તક ઉપર પાટ દરેક ક્રમે કરવું, શિવ, સૂર્ય, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, ચંડિકા અને જિનેશ્વરપ્રભુને આટલા દેવોના પ્રાસાદાત્રે બલાણુક કરવું. વિમાન બલાણુક રાજ્ય પ્રાસાદે કરવું શુભ છે.

ઉર્મશાલા ગૃહે ગોપુરા કૃતિ કરવું, પુષ્કર જલાશયે અને વામન દેવ પ્રાસાદ અથત કરવું, આ વામનાદિ બલાણુકના લેક છે આ પ્રમાણે બલાણુક કરવાં.

વૌતરાગ પ્રાસાદ વિધાન

મण्डपाद्गर्भं सूत्रेण वामद दक्षिणयोर्दिशोः ।

अष्टापदं प्रकर्तव्यं त्रिशालाया बलाणकम् ॥ ૬૦ ॥

મડપ ગર્ભ સૂત્રે ડાબી તથા જમણી બાબુમાં અષ્ટાપદ કરવા અને ત્રિશાલા ત્રણ પદની ચોડી વચ્ચે બલાણુક કરવું.

પ્રાસાદ ચતુર્દિક્ષુ રથશાલાદિ વિધાન

अपरे रथशाला च मठः सव्ये प्रतिष्ठितः ।

उत्तरे सूदशाला च प्रोक्ता श्री विश्वकर्मणा ॥ ૬૧ ॥

कोष्ठागारश्च वायव्ये वह्नि भागे महानसम् ।

पुष्पगेहं तथेशाने नैऋत्ये पात्र शालिका ॥ ૬૨ ॥

शस्त्रागारश्च पुरतो वारुणे च जलाश्रयम् ।

મઠસ્યોપરિતઃ કુર્યાદ્ વિદ્યાવાંચન મણ્ડપમ્ ॥ ૬૩ ॥

પ્રાસાદની પશ્ચિમે રથશાળા, દક્ષિણે મઠ અને ઉત્તરે સૂદશાળા (રસોઇઆઓની શાળા) કરવી. એમ વિશ્વકર્માએ કહેલ છે. વાયુકોણમાં કોષ્ટાગાર (કોઠાર), અગ્નિકોણમાં મહાનસ (પાઠશાળા), ઇશાનકોણમાં પુષ્પગૃહ, નૈઋત્યકોણમાં પાત્રશાલા (વાસણો મૂકવાની શાળા), પ્રાસાદના અગ્રભાગે શસ્ત્રાગાર (આયુધશાળા એટલે શસ્ત્ર મૂકવાનું સ્થાન) પશ્ચિમદિશામાં જલાશય (કુંડ, ટાંકુ, કુવો,) અને મઠની ઉપરની ભૂમિમાં વિદ્યાવાચનનો મંડપ કરવો. અર્થાત્ વ્યાખ્યાન આદિ ઉપદેશ કરવાનો મંડપ કરવો.

યતિનાશ્રય વિધાન

પ્રાસાદસ્યો-તરેયામ્યાં તથાગ્રે પશ્ચિમેઽપિ ચ ।

યતીનામાશ્રયં કુર્યાન્ મઠં તદ્ દ્વિત્રિ ભૂમિકમ્ ॥ ૬૪ ॥

દ્વિશાલ મધ્યે ષટશાલાગ્ર શોભિતા ।

મત્તવારણમગ્રે ચ તદુર્ધ્વે ષટ ભૂમિષુ ॥ ૬૫ ॥

પ્રાસાદની ઉત્તરે, દક્ષિણે, પૂર્વે અથવા પશ્ચિમે ચતિઓના નિવાસાર્થે ઉપાશ્રય કરવો અને તે બે કે ત્રણ ભૂમિવાળો કરવો, મઠ અથવા ઉપાશ્રયમાં બે શાલાઓ, મધ્યે પટ્ટદાર (બે દીવાલમાં ચાર સ્તંભ અને બે પાટડીઓ તેને પટ્ટદાર કહે છે.) મૂકવાં, આગળના ભાગે સુશોભિત પટશાળા કરવી અને તેના અગ્રભાગે પટશાળાની ઉપરની ભૂમિકાઓમાં મત્તવારણ્ય (કહેડા) કરવાં.

ગવાક્ષ પ્રમાણ

દ્વારોર્ધ્વે ચ ત્રિભાગેન દ્વારં જાલ ગવાક્ષકે ।

દૈર્ઘ્યે હીનં પ્રકર્તવ્યં સમસૂત્રઞ્ચ મૂર્ધનિ ॥ ૬૬ ॥

દ્વારની ઉચ્ચાર્ધના ત્રણ ભાગ કરી બે ભાગની બાજી તથા ગોખ કરવો, બાજી અને ગોખ લંબાઈમાં નાના હોય તો દોષ નથી પરંતુ દ્વાર, બાજી અને ગોખના ઉપરના વાઢ સમસૂત્રમાં કરવા.

સ્તમ્ભ પ્રતિષ્ઠા

સૂર્યાધિષ્ટિતં માત્રયં પ્રથમતો મધ્યે તથા વિંશતિઃ ।

સ્તમ્ભાગ્રે શર સંખ્યયા મુનિવરૈ રુક્તાનિ ધિષ્ણ્યામિ ચ ॥ ૬૭ ॥

સ્તમ્ભાગ્રે મરણં ભવેદ્ ગૃહપતેર્મૂલે ઘનાર્થશ્ચયઃ ।

મધ્યે ચૈવ સુખાર્થં કીર્તિમતુલાં પ્રાપ્નોતિ કર્તાસદા- ॥ ૬૮ ॥

સૂર્યના મહા નક્ષત્રથી ચંદ્રનક્ષત્ર સુધી ગણતરી કરી પ્રથમના ત્રણ (૩) સ્તંભના અગ્ર ભાગમાં વીશ નક્ષત્રો મધ્ય ભાગમાં અલિખિત સહિત, ૫ નક્ષત્રો સ્તંભના મૂળમાં એમ મુનિવરો કહે છે, સ્તંભના અગ્રભાગે આવેલ નક્ષત્રથી સ્વામી મરણ્ય, મૂળમાં આવ્યું હોય તો ધન અને મનોરથનો નાશ, મધ્ય ભાગના નક્ષત્રો સુખ, અતુલ ધન અને કીર્તિ પ્રાપ્ત કરાવનાર છે.

સ્તમ્ભસ્યા રોપણશ્ચૈવ પ્રાતર્મધ્યાધ્યાહ્નકે તથા ।

અન્યથા નિઘનં યાતિ કર્તા દૂષણમાપ્નુયાત ॥ ૬૯ ॥

સ્તંભનું આરોપણ્ય પ્રાતઃ કાળમાં કે મધ્યાહ્ન કાળમાં કરવું, અને આથી વિપરીત સમયે કરે તો ગૃહપતિનો નાશ થાય અને કર્તા દોષભાગી થાય.

ગૃહારંભે વૃષભચક્ર સ્તમ્ભે કુર્મ

આરંભે વૃષભચક્ર સ્તમ્ભે જ્ઞેયં તુ કૂર્મકપ્ ।

પ્રવેશે કલશંચક્ર વાસ્તુચક્ર બુધૈ સ્મૃતમ્ ॥ ૭૦ ॥

ગૃહારંભે વૃષભ ચક્ર, સ્તંભ આરોપણ કરતાં કૂર્મ ચક્ર અને પ્રવેશે કલશ ચક્ર
જેવું. એમ ત્રણ પ્રકારે વાસ્તુ ચક્ર જોવાનું વિક્ષવાનોએ કહેલ છે. -સુદૂર્તમાર્તૃક

કૂર્મચક્ર

તિથિસ્તુ પञ્ચગુણિતા કૃતકાઘૃક્ષ સંયુતા ।
તથા દ્વાદશ મિશ્રા ચ નવ ભાગેન ભાજિતા ॥ ૭૧ ॥
જલે વેદા મુનિચન્દ્ર સ્થલે પञ્ચદ્રયં વસુઃ ।
ત્રિષ્ટૂકનવ ચાકાશે ત્રિવિધ કૂર્મલક્ષણમ્ ॥ ૭૨ ॥
નલે લાભ સ્તથા પ્રોક્તઃ સ્થલે હાનિ સ્તથૈવ ચ ।
આકાશે મરણં પ્રોક્તમિદં કૂર્મસ્ય ચક્રકમ્ ॥ ૭૩ ॥

જે તિથિ સુદૂર્ત વખતે હોય તે તિથિને પાંચથી ગુણવી. તેમાં કૃતકા આદિ નક્ષત્ર
સુદૂર્તના નક્ષત્ર સુધી ગણી અંદર લેળવવા તેમાં ખીજા બાર લેળવવા, રકમ આવે તેને
નવે ભાગવા, શેષમાં ૧-૪-૭ રહે તે જલસ્થાને, ૫, ૨ અને ૮ શેષ રહે તે પૃથ્વી
ઉપર. ૩, ૬ અને ૯ શેષ રહે તે આકાશમાં કૂર્મ બાણવો, જલસ્થાને કૂર્મ હોય તે
લાલ, પૃથ્વી ઉપર હોય તે હાનિ અને આકાશમાં હોય તે મૃત્યુ આ પ્રમાણે કૂર્મ-
ચક્રનું ફલ છે. સ્તંભ સ્થાપતા અવશ્ય જોવું.

સ્તંભોચ્છ્રાય મુદૂર્ત

ઘ્ન મિત્તિ શિલાન્યાસં, સ્તંભસ્યારોપણંસદા ।
પૂર્વે દક્ષિણયોર્મધ્યે, કુર્પાદિત્યાહ કશ્યપઃ ॥ ૭૪ ॥

સૂત્રપાત, લિતિમયન, શિલાન્યાસ, અને સ્તંભોચ્છ્રાય. આ સર્વ કાર્યો હંમેશાં
આગ્નેયકોણથી શરૂ કરવાં આમ કશ્યપ ઋષિ કહે છે.

શાર્દૂલધર મત

પ્રાસાદેષુ ચ હર્મ્યેષુ મેહેષ્વન્યેષુ સર્વદા ।
આગ્રેયાં પ્રથમ સ્તંભમ્-સ્થાપયેદ્ વિધિનાતતઃ ॥ ૭૫ ॥

પ્રાસાદો હવેલીઓ અને ખીજા ગૃહોમાં હંમેશાં પ્રથમ સ્તંભ આગ્નેયી દિશામાં
સ્થાપન કરવો. સ્તંભારોપણ સામાન્ય દિન શુદ્ધિ અને સ્તંભચક્ર જોધને કરવું જોઈએ.

પટ્ટકારોપણ મુદૂર્ત

પ્રાસાદ અથવા ગૃહમાં પાટ અથવા મોલ સ્થાપવાનું મુદૂર્ત પંચાંગ શુદ્ધિ જોઈને આપવું. કર્તાને ચંદ્રબલ જોવું અને મોલ પાટમાં મોલ ચક્ર જોવું, દિન નક્ષત્ર શુભ સ્થાને આવતું હોય તે દિવસે શુભ ચોઘડીયે પટ્ટકારોપણ કરવું.

પદ્મશિલા-શુકનાશ પ્રાસાદ પુરુષ નિવેશન મુદૂર્તો

પદ્મશિલા શુકનાશ અને પ્રાસાદપુરુષ સ્થાપન મુદૂર્તો સૂત્રપાતાત્રિ મુદૂર્તોમાં જણાવેલ દોષો તથા પંચાંગ શુદ્ધિમાં કરવાં, લક્ષ્મી જો સાફ મલી શકતું હોય તે લક્ષ્મીમાં અન્યથા શુભ ચોઘડીયામાં અથવા વિજય મુદૂર્તમાં પણ એ મુદૂર્તો કરી શકાય છે.

કૂર્મચક્ર તથા સ્તંભચક્ર જોઈ શુભ મુદૂર્તો, ચંદ્ર તારાબલ જોઈ. શુભદિને, ગણેશ, ચંડી, દિક્કપાલ, વાસ્તુ આદિ પૂજન કરી સ્તંભ સ્થાપિત કરવો.



જંઘા સ્વરૂપ લક્ષ્મી

स्तंभ चक्र

पाट चक्र

३	५	८	८	३
नेष्ट	श्रेष्ट	श्रेष्ट	नेष्ट	श्रेष्ट

नेष्ट	३ अश्र
श्रेष्ट	२० मध्यमां
नेष्ट	३ भूलमां

पाट मोभ चक्र

मूले मोभे त्रिकुक्षे गृहपति मरणं पञ्चगर्भे सुखं स्यात् ।
 मध्येचैवाष्ट ऋक्ष धनसुत सुखदं पुच्छकेचाष्ट हानिः ॥ ७६ ॥
 पश्चादग्रे त्रिभानि गृहपति सुखदं भाग्य पुत्रार्थदं स्यात् ।
 स्रगदियं च ऋक्षं यदि विद्युदिनं भं मोभचक्रं विलोक्यम् ॥ ७७ ॥

सूर्यना भडानक्षत्रथी अंद्रना नक्षत्र सुधी गणुत्री करी. त्रषु नक्षत्रो भोलना भूलमां अशुल अने ते गृहपतिनुं मृत्यु करे, गर्भमां पांच भूकवा ते सुभ, मध्यमां आठ भूकवा ते धन-पुत्र आदि सुभ आपनार, पूछडे आठ नक्षत्रो डानिकर, पाछण त्रषु नक्षत्रो सुभ आपनार अने भाग्य तथा पुत्रनी वृद्धि करनार लषुवा, आ प्रभाषु पाट भोलचक्र अेक न छे. तेम विद्वानोअे लषुवुं.

इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिन्तन हरविद्या गुण कीर्ति प्रकाश
 जिनप्रासाद मार्तण्ड शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल संग्रहीते
 मण्डपाधिकार नाम्नो षष्ठमोऽध्यायः सम्पूर्ण ॥

દોષ પરિહાર નામ્નો સપ્તમોઽધ્યાય

નમામિ વિશ્વકર્માણં સર્વસૂત્ર પ્રવર્તકમ્ ।

પ્રાસાદાદિ પ્રસિદ્ધર્થ સમૃદ્ધિદમ્ ॥ ૧ ॥

સૃષ્ટિયાઘ સૂત્રધારસ્ય પ્રાસાદાદિ દ્વિશ્વકર્મણઃ ।

શ્રી કૃષ્ણસ્ય પ્રિયંકર્તુ દ્વારામતિ ચિનિર્મિતા ॥ ૨ ॥

સર્વ સૂત્ર પ્રવર્તક એવા વિશ્વકર્માને હું નમસ્કાર કરું છું. પ્રાસાદાદિ સર્વ સિદ્ધ સમૃદ્ધ પ્રસિદ્ધ કરનાર, સૃષ્ટિના આઘ સૂત્રધાર વિશ્વકર્માના પ્રસાદથી કૃષ્ણપ્રભુને પ્રિય જેણે દ્વારામતિનું નિર્માણ કર્યું છે.

વાસ્તુશાસ્ત્ર પ્રશંસા

વાસ્તુવેત્તા યથા બ્રહ્મા વાસ્તુવેત્તા યથા હરિઃ ।

વાસ્તુવેત્તા યથા રુદ્રો વાસ્તુવેત્તા ચ દેવતા ॥ ૩ ॥

વાસ્તુવેત્તા સમો વંધુર્વાસ્તુવેત્તા સમ સુહૃદ્ ।

વાસ્તુવેત્તા સમો યોદ્ધા ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥ ૪ ॥

વાસ્તુવેત્તા ભવદ્રાજા વાસ્તુવેત્તા ધનાધિપઃ ।

વાસ્તુવેત્તા સસ્વારાજ્ઞો વાસ્તુવિદં પ્રજ્ઞયેત્ ॥ ૫ ॥

કથં રુચ્યેત રાજાનઃ કથં રુચ્યાત્પ્રજાપતિઃ ।

કથં રુચ્યા દતુનાથો યસ્ય તુષ્ટો ગ્રહસસ્વાઃ ॥ ૬ ॥

અપ્રદીપા યથા શત્રિરનાદિત્યો યથા નમઃ ।

તથા શાસ્ત્રાર્થ સંપન્નો વાસ્તુશાસ્ત્ર વિના દ્વિજઃ ॥ ૭ ॥

ન વાસ્તુ વર્જિતલોકે વસ્તવ્યં મૃતિમિચ્છતાઃ ।

ચક્ષુર્ભૂતો હિ વાસ્તુજ્ઞસ્તત્ર ધર્મઃ સનાતનઃ ॥ ૮ ॥

વાસ્તુશાસ્ત્રનો જાણકાર બ્રહ્મા, હરિ અને રુદ્ર સમાન તેમજ દેવતા રૂપ છે. વાસ્તુવેત્તા બંધુ સુહૃદ અને યોદ્ધા સમાન છે એના જેવો હિતૈષી ખીલ્લે કોઈ થયો નથી અને થશે નહિ. વાસ્તુવેત્તા રાજા અને કુબેર સમાન છે, તથા રાજાનો મિત્ર છે. માટે વાસ્તુવેત્તાની પૂજા કરવી. વાસ્તુવેત્તાની પ્રસન્નતામાં જેના બધા અહો મિત્ર અને છે, તેના

ઉપર રાજા, પ્રજા, પ્રજાપતિ અને સૂર્ય કેવી રીતે કોપાયમાન થઈ શકે? જેમ દીવા વગરની રાત અને સૂર્ય વિનાનું આકાશ છે. તેમ વાસ્તુશાસ્ત્રને નહિ જાણનારો શાસ્ત્ર-સંપન્ન વિદ્વાન શોભાહિન જાણવો. પોતાનું ઠંઠ્યાણુ ચાહનારે વાસ્તુવર્જિત દેશમાં વાસ કરવો નહિ, કેમકે વાસ્તુશાસ્ત્રને જાણનાર નેત્રરૂપ છે, અને ત્યાં સનાતન ધર્મ રહેલો છે.

વાસ્તુશાસ્ત્રાવતાર

નકોપી કસ્ય ચિક્તર્તા કલ્પે કલ્પાન્તરાન્તરે ।
 વેદવચ્ચ સયુદ્ધર્તા વિશ્વકર્મા યુગે યુગે ॥ ૯ ॥
 ઋષિભિ વાસ્તુશાસ્ત્રશ્ચ મન્વાદિભિઃ પ્રકાશિતમ્ ।
 સૃષ્ટયાદૌ બ્રહ્મણા સાદ્દે માકાશાત્કથિતં પુરા ॥ ૧૦ ॥
 બ્રહ્મણસ્તુ મુનયઃ સર્વે પ્રાપ્તા વૈ વિશ્વકર્મણઃ ।
 પુનશ્ચ તપસાં કૃત્વા આત્મજ્ઞા ઋષિ સત્તમાઃ ॥ ૧૧ ॥

આ કલ્પ તથા કલ્પાન્તરમાં વાસ્તુશાસ્ત્રનો ઠર્તા બીજો કોઈ નથી, પરંતુ વેદની માફક પ્રત્યેક યુગે વિશ્વકર્મા જ વાસ્તુશાસ્ત્રના ઉદ્ધાર ઠર્તા છે. મનુ વગેરે ઋષિઓ દ્વારા વાસ્તુશાસ્ત્ર પ્રકાશમાં આવ્યું. પહેલા સૃષ્ટિના પ્રારંભમાં બ્રહ્મા સાથે આકાશમાંથી આ શાસ્ત્રનો ઉપદેશ થયેલો અને બ્રહ્મા તથા વિશ્વકર્મા પાસેથી આત્મજ્ઞ ઋષિમુનિઓએ તપ કરી પ્રાપ્ત કરેલ છે.

વાસ્તુ શાસ્ત્રના પ્રવર્તકઃ—

સુર જ્યેષ્ઠો વિશ્વકર્મા કુમારો નારદો મૃગુઃ ।
 ઇશ્વરો નન્દિકેશશ્ચ વ્યવનશ્ચ મહામુનિઃ ॥ ૧૨ ॥
 મયશ્ચાત્રિર્વાસ્તુદેવો વશિષ્ઠો મકરધ્વજઃ ।
 બૃહસ્પતિશ્ચાનિરુદ્ધો ધ્રુવનો ગર્ગ એવ ચ ॥ ૧૩ ॥
 શ્રીમત્સ્યશ્ચઃ મહાતેજા એતે ત્રાણાદશૈવ હિ ।
 શૌનકોત્કાઃ સુરા એતે વાસ્તુશાસ્ત્ર પ્રવર્તકાઃ ॥ ૧૪ ॥

૧. ઇન્દ્ર, ૨. વિશ્વકર્મા, ૩. કુમાર, ૪. નારદ, ૫. ભૃગુમુનિ, ૬. ઇશ્વર, ૭. નન્દિકેશ, ૮. મહામુનિચ્યવન, ૯. મય, ૧૦. અત્રિ, ૧૧. વાસ્તુદેવ, ૧૨. વશિષ્ઠ, ૧૩. મકરધ્વજ, ૧૪. બૃહસ્પતિ, ૧૫. અનિરુદ્ધ, ૧૬. ધ્રુવન, ૧૭. ગર્ગ, ૧૮. શ્રીમત્સ્ય, આ અઠાર શૌનકે કહેલ વાસ્તુશાસ્ત્રના પ્રચાર ઠર્તા જાણવા.

वास्तुशास्त्रना ज्ञाताः—

शौनको रावणो रामो रेणुकानन्दन हरिः ।
 रामांशो गालवो विप्रो गौतमो गोमिलस्तथा ॥ १५ ॥
 जयश्च विजयश्चैव सिद्धार्थश्चापराजितः ।
 विख्याचार्यो मुनिश्रेष्ठः त्रिदशैः पूजितस्तथा ॥ १६ ॥
 गच्छवीक्षमयपुत्रा कार्तिकेयो महामतिः ।
 च्यवनश्च वनत्सुनु वास्तुशास्त्रस्य वेदिनः ॥ १७ ॥

१. शौनको, २. रावण, ३. परशुराम, ४. हरि, ५. गालव, ६. गौतम,
 ७. गोमिल, ८. जय, ९. विजय, १०. सिद्धार्थ, ११. अपराजित, १२. विख्याचार्य,
 १३. गच्छ, १४. वीक्ष, १५. मयपुत्र, १६. कार्तिकेय. आ वास्तुशास्त्रना ज्ञाताभ्यो ज्ञातव्ये.

वास्तु वित्नी प्रशंसा

वास्तु वेदसमं ज्ञानं वास्तु वेद समक्रियम् ।
 वास्तु वेदसमं शास्त्रं वास्तुशास्त्रञ्च मानयेत् ॥ १८ ॥
 वास्तुज्ञानं स्तवः सिद्धं सृष्टि काम पुराकृतम् ।
 तेनैव वास्तुशास्त्रेण लोको भवति पूजितः ॥ १९ ॥

वास्तुशास्त्र वेदनी ज्ञेयं ज्ञान अने क्रियावाणुं छे. तेथी वास्तु, वेद जेवुं शास्त्र
 छे, तेथी तेनुं सन्मान करवुं. वास्तुज्ञान स्वयं सिद्ध सृष्टि अर्थे पळेदां रचयेवुं
 शास्त्रज्ञान छे. जेवा वास्तुशास्त्र वडे लोको सुधी थाय छे.

सूत्रधार पूजन विधानः—

अथै वानन्तरं वक्ष्ये पूजनं सूत्रधारकम् ।
 यज्ञ मण्डपयोर्मध्ये मण्डलं कारयेत्सुभम् ॥ २० ॥
 पट्टैरान्छादनं कृत्वा स्वस्तिकञ्च समालिखेत् ।
 सूत्रधारं सूत्रासने पादौ प्रक्षाल्य सादस्म् ॥ २१ ॥
 कुकुमालपनं कृत्वा दिव्यवस्त्रमावर्णयेत् ।
 मुकुटं कुण्डलं सूत्रं कंकणं मुद्रिकातमा ॥ २२ ॥

હારકેયુર સંયુક્તં પાદા ભરણ સંયુતમ્ ।
 યુગ્મ સ્ત્રી પુરુષાણાં ચ પુત્ર પૌત્રેશ્ચ સંકુલમ્ ॥ ૨૩ ॥
 ગૃહોપસ્કર સમસ્તં ગો મહિષ્યશ્ચાદિયુતમ્ ।
 દાસી-કર્મ કરાણાં ચ યાન સુસ્વાસનાદિકમ્ ॥ ૨૪ ॥
 ગ્રામાણિ ચ તતો દદ્યાદધવા ભૂમિરુત્તમા ।
 તેન તુષ્ટેન તુષ્ટાદિ વ્રહ્મા વિષ્ણુહરાદયઃ ॥ ૨૫ ॥
 કર્મકરણાં સર્વેષાં ધનં દદ્યાચ્ચ સર્વતઃ ।
 વસ્ત્ર પ્રાવરણૈઃ કૃત્વા પુણ્યં દાનં સુસર્વતઃ ॥ ૨૬ ॥
 યોજનીયાસ્તથા સર્વે મિષ્ટાન્નૈઃ સ્વઙ્કપકકૈઃ ।
 તામ્બુલં ચિલેપનં ચ યાત્રત્સંતુષ્ટ ચેતસઃ ॥ ૨૭ ॥
 તુષ્ટેન ચ જગત્તુષ્ટં ત્રૈલોક્યં સચરાચરમ્ ।
 સર્વં તીર્થોદ્ ભવં પુણ્યં સર્વં દેવાનુપૂજકમ્ ॥ ૨૮ ॥

હવે હું ઉત્તમ સૂત્રધારની પૂજનવિધિ કહું છું:—યજ્ઞમંડપ વચ્ચે શુભ મંડલ કરવું. વસ્ત્રોથી આચ્છાદિત કરી સ્વસ્તિક મંડલ રચવું. સૂત્રધારને પાદપક્ષાલન કરી સૂત્રાસને ઊંસાડવા. કુંકુમનું આલેપન કરી દિવ્ય વસ્ત્રો ઓઢાડવાં. મુકુટ પહેરાવવો. કુંડલ, સૂત્ર, કડાં, ઉત્તમવર્ષીટી, હાર, બાબુબંધ, પગનું આભરણ આ અલંકારો સ્ત્રી પુરુષ બન્ને તેમના પુત્ર-પૌત્રાદિક પરિવાર સહિત આપવા. તેમજ દરેક જાતની ગૃહ સામગ્રી, ગાય, ભેંસ, ઘોડો, દાસી કામ કરવા માટે ચાકર વર્ગ, વાહન, સુખપાલ, કોચ, પલંગ વગેરે આપવા, ગામ અથવા સારી ભૂમિનું દાન કરવું. સૂત્રધાર પ્રસન્ન થવાથી બ્રહ્મા; વિષ્ણુ, શંકર આદિ દેવો સંતુષ્ટ થયેલા જાણવા. તથા બીજા બધા કર્મકારને ધનાદિની બક્ષિસ આપવી અને યોગ્ય વસ્ત્ર ઓઢાડવા તથા દાન આપવું, વળી દરેકને મિષ્ટાન્ન લોજન કરાવવું, અને પાન-બીડા આપવા, ચંદન અર્ચવું અને દરેક રીતે તેમને પ્રસન્ન ચિત્તવાળા બનાવવા. એમના સંતુષ્ટ થવાથી સચરાચર ત્રિલોક સંતુષ્ટ થાય છે અને સર્વતીર્થોથી મળનારું તથા સર્વ દેવોનું પૂજન કરવાથી થનારું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે.

વાસ્તુકર્મનો અધિકાર:—

વાસ્તુ કર્મ સોમપુરા શિલ્પાચાર્યેણ કારયેત્ ।
 અન્યજાત્યાન કર્તવ્યં કર્તા ભર્તા વિનશ્યતિ ॥ ૨૯ ॥

વાસ્તુકર્મ સોમપુરા જાતિના શિલ્પાચાર્ય પાસે કરાવવું; ખીજી જાતિના શિલ્પી પાસે કરાવવું નહિ. કરાવે તો કર્તા અને ગૃહધણી બંનેનો વિનાશ થાય.

વાસ્તુ પીઠ સામગ્રી અધિકાર:-

વાસ્તુ પીઠસ્ય મોક્તારઃ સૂત્રધારશ્ચ શિલ્પકઃ ।

અત સ્તસ્મૈ પ્રદાતવ્યં વાસ્તુપીઠં શુભચ્છુના ॥ ૩૦ ॥

વાસ્તુપીઠની સામગ્રીના અધિકારી સૂત્રધાર અને શિલ્પીઓ છે. એટલા માટે કલ્યાણ ઇચ્છનારે વાસ્તુપીઠની સામગ્રી સૂત્રધારને આપવી.

દેવપૂજા સામગ્રી અધિકાર:-

યદેવા મરણં પૂજા વત્સાલઙ્કાર ભૂષણમ્ ।

સ્નાન મળ્ડપોપસ્કરં સ્યાલ પાત્રં તુશિલ્પિને ॥ ૩૧ ॥

શલાકા મધુપાત્રં ચ ઇત્રિકાયં ચ શિલ્પિને ।

સ્નાન શય્યા મહાધ્વજા દાતવ્યા ચૈવ શિલ્પિને ॥ ૩૨ ॥

દેવતા સંબંધીનું જે આલરણુ, પૂજા સામગ્રી, વસ્ત્ર, અલંકાર અને આભૂષણ હોય સ્નાન તેમજ મંડપ સંબંધી જે સામગ્રી હોય, થાળી, જલપાત્ર, શલાકા, મધુપાત્ર, છત્ર વગેરે તથા શય્યા અને મહાપતાકા વગેરે સામગ્રી શિલ્પીને આપવી.

સોમપુરા વિષે પ્રભાસખણ્ડાધિકાર:-

સોરાષ્ટ્રે સોમપૂર્યાં વૈ સોમેશ્વસ્ય સમીપતઃ ।

સોમેન ચ કૃતોયજ્ઞઃ સ્વપાપસ્ય વિશુદ્ધયે ॥ ૩૩ ॥

તત્ર યજ્ઞે વૃતા યે ચ બ્રાહ્મણાઃ પરમોજ્જ્વલાઃ ।

તેમ્યઃ સોમપુરં સર્વં નિવાસાર્થં દદૌ મુદા ।

દક્ષિણાસ્વર્ણં સ્ત્નાદયં દાનાનિ વિવિધાનિ ચ ।

સોમેન સોમપુર્યાં વૈ સ્થાપિતા યે દ્વિજોતમાઃ ॥ ૩૪ ॥

તે વૈ સોમપુરા વિપ્રા વિજ્ઞેયા નાત્ર સંશયઃ ।

નાડી માર્ગા સમસ્ત્રજાઃ પાર્વતી વચનાતદા ॥ ૩૫ ॥

સોમપુરાના કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો, ગણિત શાસ્ત્રનો વિદ્વાન, પુરાણોનો જ્ઞાતા, આનંદી સ્વભાવવાળો, લોભ વૃત્તિથી રહિત, ચિત્રકળાનો વિજ્ઞાતા, સર્વ દેશોનું જ્ઞાન ધરાવવાવાળો, સાચું બોલનાર, જિતેન્દ્રિય, નિરોગી, અપ્રમાદી, સાત મહાવ્યસનોથી મુક્ત, સુંદર નામવાળો, ઘણા અંધુ વર્ગવાળો અને વાસ્તુવિદ્યામાં પારંગત હોવો જોઈએ, ઉપર જણાવેલ સ્થપતિ-મુખ્ય શિલ્પી ઉપરાંત બીજા ત્રણ શિલ્પકારોનું વર્ણન પણ અંથોમાં મળે છે, મનુષ્યાલય અંદ્રિકા નામના અંથમાં પહેલા અધ્યાયમાં ચાર શિલ્પકારો બતાવ્યા છે.

સ્થપતિઃ સૂત્રગ્રાહી તક્ષક સંજ્ઞશ્ચ વર્ધકિઃ ક્રમશઃ ।

સ્યોચિત કર્મણિ દક્ષા ગ્રાહ્યાસ્તે કાસ્વશ્ચતુર્થેતિ ॥ ૩૬ ॥

સ્થપતિ, સૂત્રગ્રાહી, તક્ષક અને વર્ધકિ ક્રમે ચાર શિલ્પકારો પોતપોતાના કાર્યમાં દક્ષ હોવા જોઈએ.

શિલ્પીના ૧૪ દોષો:-

હીનાંગો હ્યધિકાંગશ્ચ પ્રલલ્લો વામન સ્તથા ।

કૃષ્ટાંગોહ્યન્ધકશ્ચૈવ મુલ્લવકઃ કૃશસ્તથા ॥ ૩૭ ॥

અસ્વરઃ શબ્દહીનશ્ચ કૃષ્ણાગસ્તસ્કરસ્તથા ।

વિકલશ્ચૈવ વૈરૂપઃ શિલ્પિદોષાશ્ચતુર્દશ ॥ ૩૮ ॥

ઓછાં અંગવાળો, અધિક અંગવાળો, પ્રમાણથી ઊંચો, ઠીંગણો, કેઢવાળો, આંધળો, વાંકા મોઢાવાળો, પાતળો, સ્વરહીન, રંગ કાળો, ચોરવૃત્તિવાળો, વિકલાંગ એટલે અપંગ અથવા અર્ધાંગ વાયુ વિગેરેથી દુઃખી તેમજ બેડોળ આ ચૌદ શિલ્પીનાં દોષો છે. સૂત્રધાર આ ચૌદ દોષોથી રહિત હોવો જોઈએ.

કાર્ય એક હસ્તે કરવા વિધાન

એક હસ્તે તુ કલ્પાણં દ્વિહસ્ત મૃત્સુરેવ ચ ।

ગૃહે દેવૈક શિલ્પિનાં માપિતં વિશ્વકર્મણા ॥ ૩૯ ॥

એક હસ્તે કરેલ કાર્ય કંઈયાણુકારી થાય છે અને બે હસ્તે થયેલ કાર્યમાં મૃત્યુનો સંભવ છે, માટે ગૃહ તથા દેવ કાર્ય એટલે દેવમંદિર વગેરે કાર્યો એક જ શિલ્પીના હસ્તે કરાવવાં એવું શ્રી વિશ્વકર્મણે કહેલું છે.

કાષ્ટે મૃદિષ્ટકે ચૈવ પાષાણેદ્ધાતુ રત્નજે ।
ઉત્તરોત્તર દ્વં લોહકર્મ વિવર્જયેત્ ॥ ૪૦ ॥

લાકડું, ઈંટો, પથ્થર, ધાતુ, રત્ન. આ દ્રવ્યો એક ખીલથી વધારે દ્રઢ (મજબૂત) છે. અર્થાત્ લાકડાથી ઈંટ, ઈંટથી પાષાણુ, પાષાણુથી સોનું વગેરે ધાતુઓ અને ધાતુઓથી રત્નો મજબૂત છે. લોહકર્મ તબ્બુ-લોખંડ વાપરવું નહિ.

ઉત્તમોત્તમ ધાત્વારિ પાષાણેષ્ટિકકાષ્ટકમ્ ।
શ્રેષ્ઠં મધ્યાધમં દ્રવ્યં લોહં ચૈવાધમાધમમ્ ॥ ૪૧ ॥

ધાતુ અને રત્ન:— આ દ્રવ્યો ઉત્તમોત્તમ છે. પાષાણુ, ઈંટ અને લાકડું આ ત્રણ દ્રવ્યો અનુક્રમે શ્રેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ છે પરંતુ લોહું આ દ્રવ્ય તો અધમાધમ છે. એટલે અત્યંત હિન દ્રવ્ય છે.

ગૃહેષુ યાં વિધિઃ પ્રોક્તો વિનિવેશપ્રવેશને ।
સ એવ ત્રિદુષા કાર્યો દેવતાયત નેષ્વમિ ॥ ૪૨ ॥

ગૃહ બનાવવાની તથા તેમાં પ્રવેશ કરવાની જે વિધિ વાસ્તુશાસ્ત્રમાં વિકાનોએ બતાવી છે, તે જ વિધિ પ્રમાણે પ્રાસાદોમાં પણ કાર્ય કરવું.

શાસ્ત્ર પ્રશંસા

एकेन शास्त्रेण गुणाधिकेन,
विना द्वितीयेन पदार्थसिद्धिः ।
तस्मात् प्राकारान्तरतो विलोक्य,
मणिर्गुणाढ्योऽपि सहायकाङ्गी ॥ ४३ ॥

અનેક શિલ્પશાસ્ત્ર રચનાર મહાકવિ સૂત્રધાર કહે છે કે—શિલ્પશાસ્ત્ર અનેક છે. તેમાં આ અધિક ગુણવાળા શિલ્પશાસ્ત્ર હોવા છતાં પણ ખીલ શિલ્પશાસ્ત્ર બાહ્ય વિના વાસ્તવિક પદાર્થની સિદ્ધિ થતી નથી. તે માટે પ્રાકારાન્તરે ખીલ શિલ્પશાસ્ત્ર પણ જોવા જોઈએ, જેમકે મણિ અધિક ગુણવાળો હોવા છતાં પણ એકલો શોભા આપતો નથી, પણ સોના આદિ પદાર્થની સાથે અધિક શોભાયમાન થાય છે, તેવી રીતે શિલ્પના અનેક ગ્રંથો જોવાથી શિલ્પી શિલ્પશાસ્ત્રના વિકાન થાય છે.

शिवलिङ्ग न्यूनाधिक मानः—

मान न्यूनाधिकं वापि स्वयम्भु बाणरत्नजे ।
घटितेषु विधातव्य—मर्चालिङ्गेषु शास्त्रतः ॥ ४४ ॥

સ્વયંભૂલિંગ, બાહ્યલિંગ અને રત્નલિંગ એ માનમાં ઓછા વધતા હોય તો દોષ નથી, પણ ઘડેલું શિવલિંગ અને ઘડેલી મૂર્તિ, એ શાસ્ત્રાનુસાર માન પ્રમાણે જ કરવા બેઠએ.

વાસ્તુ દોષ

बहुलेपालपलेपं च समसन्धि शिरोगुरुः ।

सशल्यं पादहीनं तु तच्च वास्तु विनश्यति ॥ ૪૫ ॥

અધિક લેપવાળું, ઓછાં લેપવાળું, સાંધાની ઉપર સાંધાવાળું, ઉપર બહુ, નીચે પાતળું, શલ્યવાળું અને ઓછા પાયાવાળું એવા પ્રકારનું વાસ્તુ જડી નાશ પામે છે.

અશુભ વાસ્તુ દ્રવ્ય

अन्य वास्तु च्युतं द्रव्य-मन्यवास्तुनियोजयेत् ।

प्रासादे न भवेत् पूजा गृहेतु नवसेद् गृही ॥ ૪૬ ॥

કોઈપણ ગૃહ આદિના પડી ગયેલ ઈંટ, ચુનો, પાષાણ અને લાકડાં આદિ વાસ્તુ-દ્રવ્ય ખીન્ન ગૃહ અથવા પ્રાસાદમાં લગાડવા નહિ, પ્રાસાદમાં લગાડે તો દેવ અપૂજિત રહે અને ગૃહમાં લગાડે તો માલિકનો વાસ થાય નહિ શૂન્ય રહે.

દિગ્મૂઢ પરિહાર

पूर्वोत्तर दिशामूढ मूढं पश्चिम दक्षिणे ।

तत्र मूढमમूढं वा यत्र तीर्थसमाहितम् ॥ ૪૭ ॥

પૂર્વોત્તરદિશ (ઈશાનકોણ) અથવા પશ્ચિમ દક્ષિણ દિશા (નૈઋત્ય) પ્રાસાદ વાંકો હોય તો દિગ્મૂઢ દોષ માનવામાં આવતો નથી. જેમ તીર્થસ્થાનમાં પ્રાસાદ મૂઢ અમૂઢનો દોષ માનવામાં આવતો નથી.

सिद्धायतन तीर्थेषु नदीनां सङ्गमेषु च ।

स्वयम्भू बाणलिङ्गेषु तत्र दोषो न विद्यते ॥ ૪૮ ॥

સિદ્ધાયતન એટલે સિદ્ધ પુરુષોના આશ્રયે, તીર્થસ્થાને, નદીના સંગમે ઇત્યાદિ સ્થાન પર પ્રાસાદ દિગ્મૂઢ હોય, તથા સ્વયંભૂ અને બાહ્યલિંગના પ્રાસાદ દિગ્મૂઢ હોય તો તેનો દોષ માનવામાં આવતો નથી.

શિલ્પીકૃત મહાદોષ

દિક્કમૂલો નષ્ટચ્છન્દશ્ચ આયહીન શિરોગુરુઃ ।

જ્ઞેના દોષાસ્તુ ચત્વારઃ પ્રાસાદ કર્મદારુણા ॥ ૪૯ ॥

પ્રાસાદ દિર્ઘમૂલ (વાંકો) થાય, નષ્ટચ્છન્દ એટલે પ્રાસાદના અંગોપાંગ ન હોય, આયાદિ બરાબર ન હોય અને ઉપરનો ભાગ બહો અને નીચે પાતળો હોય, એ ચાર મહાદોષો શિલ્પીએ કરેલા હોય છે.

વિશેષ દોષ ફલઃ—

દ્વારહીને હનેચ્છુ—નાલીહીને ધનક્ષયમ્ ।

અપદે સ્થાપિતે સ્તમ્ભે મહારોગં વિનિર્દિશેત્ ॥ ૫૦ ॥

માનથી નાનું દ્વાર હોય તો નેત્રની હાનિ કરે, નાલી હીન હોય તો ધનનો ક્ષય થાય, અને સ્તંભ એ પદે સ્થાપ્યા હોય તો મહા રોગ ઉત્પન્ન થાય.

સ્તંભવ્યાસોદયહીને કર્તા તત્ર વિનશ્યતિ ।

દે પીઠહીનેતુ નશ્યન્તિગજવાજિનઃ ॥ ૫૧ ॥

સ્તંભનું માન વિસ્તારમાં અથવા ઉદયમાં હીન થાય તો કર્તાનો નાશ થાય. પ્રાસાદની પીઠ માનમાં ઓછું કરે તો હસ્તિ. ઘોડા આદિ વાહનોની હાનિ થાય.

રથોપરથહીને તુ પ્રજાપીઠાં વિનિર્દિશેત્ ।

કર્ણહીને સુરાગારે ફલં કદાપિ ન લભ્યતે ॥ ૫૨ ॥

પ્રાસાદના રથ, ઉપરથ આદિ અંગો ઓછા હોય તો પ્રભને પીઠા થાય, જે કોણ માનમાં હીન હોય તો પૂજનું ફલ કદાપિ મળે નહિ.

જહ્વાહીને હરેદ બન્ધુ કર્તૃકાન્ કારકાદિકાન્ ।

શિશ્વર હીનમાને તુ પુત્રપૌત્ર ધનક્ષયઃ ॥ ૫૩ ॥

પ્રાસાદની જંઘા પ્રમાણમાં ઓછી હોય તો બંધુ તથા કરનાર, કરાવનાર અને બીજાઓની હાનિ થાય. શિશ્વર પ્રમાણમાં ઓછું હોય તો પુત્ર, પૌત્ર અને ધનનો ક્ષય થાય.

અતિદીર્ઘે કુલચ્છન્દોહસ્વે વ્યાધિવિનિર્દિશેત્ ।

તસ્માચ્છાસ્ત્રોક્ત માનેન્ સુખદં સર્વકામદમ્ ॥ ૫૪ ॥

શિખર માનમાં અધિક લાંબુ હોય તો કુળની હાનિ થાય અને માનમાં ઓછું હોય તો રોગ ઉત્પન્ન થાય તે માટે શાસ્ત્રમાં કહેલ માનથી બનાવે તો સર્વ ધર્મિષ્ઠ ફલ આપે.

જગત્યાં લોપચ્છાલાં શાલાયાં ચૈવ મળ્ડપમ્ ।

મળ્ડપેન ચ પ્રાસાદો ગ્રસ્તો વૈ દોષકારક ॥ ૫૫ ॥

જગતીમાં શાલા, શાલામાં મંડપ અને મંડપમાં પ્રાસાદ ગ્રસ્ત ગળતો હોય તો દોષકારક છે.

પ્રાસાદોચ્છાય વિસ્તારા-જગતી વામ દક્ષિણે ।

છાયા મેદા ન કર્તવ્યા યથા લિઙ્ગસ્ય પીઠીકા ॥ ૫૬ ॥

પ્રાસાદના ઊદ્ભવ અને વિસ્તારના માન પ્રમાણે ડાબી અને જમણી બાજુ જગતી શાસ્ત્રમાં કહેલ માન પ્રમાણે કરવી. એમ ન કરે તો છાયા ભેદ થાય છે, જેમ શિવ-લિંગને પીઠિકા રૂપ જગતી છે, તેમ પ્રાસાદને જગતી રૂપ પીઠિકા છે.

છન્દો મેદા ન કર્તવ્યા જાતિ મેદા સ્તથા પુનઃ ।

હીન શાખા ન કર્તવ્યા લતિને ચન્દ્રલોકનમ્ ॥ ૫૭ ॥

છન્દ ભેદ તથા જાતિ ભેદ કરવો નહિ, શાખા હીન કરવી, નહિ લતિનાદિ પ્રાસાદને અંદ્રવિલોકન-ખારી કરવી.

તલછન્દાનુસારેણ હીનાઙ્ગ શિખરં ભવેત્ ॥ ૫૮ ॥

તલછન્દથી હીન શિખર કરવું નહિ.

શુકનાસં ચ તસ્યાગ્રે કારયેદ્ વિધિપૂર્વકમ્ ।

શુકાગ્રે મળ્ડપં કુર્યાત્ સુરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ॥ ૫૯ ॥

શુકનાશ આગળ વિધિપૂર્વક મંડપ કરવો, તે પ્રમાણ અને લક્ષણ યુક્ત કરવો.

યદ્યત્સાદ વાચિકં સમ્યક્મં વિદ્યામિ સંજ્ઞકમ્ ।

શક્તોમુકોપિ યત્કતં કલા સંજ્ઞતુ તસ્મૃતમ્ ॥ ૬૦ ॥

જે કાર્ય વાણીથી થઈ શકે તેને વિદ્યા કહે છે અને મુંગા પણ કરી શકે તેને 'કળા' શિક્ષણ, ચિત્ર, નૃત્ય આદિ મૂઠલાવે થઈ શકે છે. તેથી તે દરેકને કળા કહી છે.

ગર્ભમૃદ્ધ રેવાગલ નિર્ણયઃ-

નિરંધારેષુ સર્વેષુ નાગરે મિશ્રકેઽપિ વા ।

વિમાનનાગરે છન્દે કુર્યાદ્ વિમાનપુષ્પકે ॥ ૬૧ ॥

મિત્તિપૃથુત્વમાનં યત્ તત્સંખ્યા ચ ક્રમોદ્રતા ।
 ગર્ભ મધ્યે યથા રેખા મહામર્મક્ષયોદ્રવા ॥ ૬૨ ॥
 એક દ્વિ ત્રિ ક્રમાર્ચૈવ રેખા ગર્ભ સમુદ્રવા ।
 સંકીર્ણા દોષદા જ્ઞેયા વિપુલા ચ સુખાવહા ॥ ૬૩ ॥

સર્વ પ્રકારના નિરંધારાદિ, નાગરાદિ, મિશ્રકાદિ, વિમાનનાગર છન્દ અને વિમાન-
 પુષ્પકાદિ પ્રાસાદોને ગભારાની ભિત્તિ હોય તેના માને ક્રમ અર્થાત્ શૃંગની સંખ્યા
 ચઠાવવી, પરંતુ જો ગર્ભગૃહ અંદર પાયાની રેખા ગળે તો મહામર્મ ક્ષય કરનારી છે.
 એક, બે અને ત્રણ ક્રમ શિખરો ચઠાવવાં ને તે શિખરના પાયાની રેખા ગભારાની
 દરક સુધી ચઠાવી શકાય છે. પરંતુ જો શિખરના પાયાની રેખા ગર્ભગૃહ કરતાં નાની
 થાય તો દોષ લાગે, વિપુલા એટલે વિસ્તારવાળી થાય તો સુખ આપે.

નિશ્ચિન્દં શિખરં દૃષ્ટ્વા ધ્વજહીનં સુરાલયમ્ ।
 અસુરા વાસમિચ્છન્તિ ધ્વજાહીનં ન કારયેત્ ॥ ૬૪ ॥

ચિન્દ રહિત શિખર તથા ધ્વજ રહિત દેવાલય જોઈ અસુરો વાસ કરવાને ઇચ્છે
 છે, માટે ધ્વજ વગર પ્રાસાદો રાખવા નહિ.

માન પ્રમાણ

અતિદીર્ઘં કુલચ્છેદો હસ્વે વ્યાધિ સમુદ્રવાઃ ।
 તસ્માચ્છાન્નકૃતે માને સુખદં સર્વકામદમ્ ॥ ૬૫ ॥
 માન પ્રમાણ સંયુક્તા શાસ્ત્રદૃષ્ટિશ્ચ કારયેત્ ।
 આયુઃપૂર્ણશ્ચ સૌભાગ્યં લભતે પુત્રપૌત્રકમ્ ॥ ૬૬ ॥

પ્રાસાદ પ્રમાણથી ઘણો ઊંચો કરવામાં આવે તો કુલનો નાશ થાય અને પ્રમા-
 ણથી નીચો કરવામાં આવે તો વ્યાધિની ઉત્પત્તિ થાય. તેથી શાસ્ત્રમાં કહેલ પ્રમાણથી
 પ્રાસાદનું માન કરવું તે સર્વ પ્રકારના સુખ તથા કામનાઓને આપનાર છે. માન અને
 પ્રમાણ સંયુક્ત શાસ્ત્ર દૃષ્ટિથી ગૃહ તથા પ્રાસાદ કરવાથી પૂર્ણ આયુષ્યની સાથે સૌભાગ્ય
 વૃદ્ધિ અને પુત્ર પૌત્રાદિકનું પૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

છન્દ મેદો ન કર્તવ્યઃ પ્રાસાદમઠપન્દિરે ।
 સ્ત્રી મૃત્યુ શોક સન્તાપ પુત્રપતિ ધનક્ષયઃ ॥ ૬૭ ॥

પ્રાસાદ, મઠ તથા મંદિરમાં છંદભેદ કરવો નહિ. કેમકે છંદભેદ કરવાથી સ્ત્રીનું
 મૃત્યુ, શોક, સંતાપ તથા પુત્ર, પતિ અને ધનનો નાશ થાય.

રાજમાર્ગાન્તરે વેધો ન પ્રકારાન્તરેઽપિ ચ ।

સ્તંભ પદાદિ વેધસ્તુનભિત્યન્તરતો ભવેત્ ॥ ૬૮ ॥

રાજમાર્ગ અથવા પ્રાકાર (કોટ-કિલ્લો) વચમાં આવતો હોય તો સામસામા દેવાલયો કરવામાં વેધદોષ લાગતો નથી. તેમજ સ્તંભોના પદોનો વેધ પણ જો વચમાં ભિત્તિનું અંતર પડતું હોય તો લાગતો નથી.

પદહીનં ન કર્તવ્યં પ્રાસાદમઠમંદિરમ્ ।

एकस्तंभे कृते द्वारे पुत्रपति धनक्षयः ॥ ૬૯ ॥

પ્રાસાદ, મઠ તથા મંદિર પદહીન કરવાં નહિ; દ્વારની વચ્ચે એક સ્તંભ આવે તો પુત્ર, પતિ અને ધનનો ક્ષય થાય છે.

સ્તંભિકા કુમ્ભિકા સર્વતલમાન ન લોપયેત્ ।

उदुम्बर शिरं सर्वं समसूत्रञ्च कारयेत् ॥ ૭૦ ॥

સ્તંભો અને કુલિઓ એ સર્વાનું તલમાન લોપવું નહિ અને તે સર્વ ઉદુમ્બરના મથાળે સમસૂત્રમાં કરવાં.

વાપી મણ્ડપ ગેહાનાં તૃતીયસ્તંભ વર્જનમ્ ।

शिल्पिनो नरकं यान्ति स्वामि सर्वं धनक्षयं ॥ ૭૧ ॥

વાવ, મંડપ અને ગૃહોમાં ત્રણ સ્તંભો મૂકવા નહિ, અર્થાત્ જો, ચાર, છ એમ એકીમાં મૂકવા અને જો એકી સ્તંભ મૂકવામાં આવે તો શિલ્પી નર્કમાં પડે અને ગૃહ-પતિના સર્વ ધનનો નાશ થાય.

પદલોપં દિશાલોપં ગર્ભલોપં તથૈવ ચ ।

उभौतो नरकं यातः स्थापकः स्थपक सदा ॥ ૭૨ ॥

પ્રાસાદમાં પદલોપ, દિશાલોપ તથા ગર્ભલોપ થાય તો પ્રાસાદ કરાવનાર તથા કરનાર બન્ને સદા માટે નરકે જાય.

થરમજ્જોયદાયસ્ય કોપિતાસ્ત્ર દેવતાઃ ।

शिल्पिनश्च क्षयं यान्ति तद्भवेत् स्वामिमृत्युदम् ॥ ૭૩ ॥

જો પ્રાસાદમાં ઈંટ કે પાષાણના થરોનો ભંગ કરવામાં આવે તો તેમાં રહેલા દેવતાઓ કોપાયમાન થાય છે. અને તેથી શિલ્પીઓનો ક્ષય થાય છે, તથા તેવો પ્રાસાદ સ્વામીનું મૃત્યુકર્તા નીવડે છે.

શૂચિ મુલ્કં ભવેચ્છિદ્રં પૃષ્ઠે યદા કરોતિ ચ ।

પ્રાસાદે ન ભવેત્પૂજા ગૃહે ક્રીડન્તિ રાક્ષસા ॥ ૭૪ ॥

પ્રાસાદ અથવા ઘરની પછીતમાં સોયના મુખ જેટલું છિદ્ર રહે તે તેવા પ્રાસાદમાં દેવપૂજા થતી નથી. અને ગૃહમાં રાક્ષસો નિવાસ કરે છે.

ભિત્તિ પ્રાસાદ માનેન પીઠાન્તોત્તાન પટ્ટકા ।

એકવા ત્રીણિ વા કુર્યાત દ્વારાણિ તત્ર સર્વદા ॥ ૭૫ ॥

મંડપની ભિત્તિ પ્રાસાદના માન પ્રમાણે કરવી. પીઠ ઉપરથી પાટ સુધી મંડપને દ્વાર એક તથા ત્રણ કરવાં.

પ્રાસાદ ગર્ભ માનત કુર્યાત મુલ્ક મળ્ડપ ।

મૂલ્ક સ્તમ્ભે યથા સ્ત્ર સ્તમ્ભોદેયસ્તુ મળ્ડપે ॥ ૭૬ ॥

પ્રાસાદના ગર્ભમાનથી મુખમંડપની રચના કરવી, ગર્ભગૃહના મૂલ્ક સ્તંભના સૂત્રે મંડપના સ્તંભો કરવા.

શાસ્ત્રવિધિ પ્રાસાદ મંડપવિધાન

પ્રાસાદો મળ્ડપશ્ચેવ વિના શાસ્ત્રેણ યઃ કૃતઃ ।

વિપરિતં વિમાગેષુ યોઽન્યથા વિનિવેશયેત્ ॥ ૭૭ ॥

વિપરિતં ફલં તસ્ય કરિષ્ઠં તુ પ્રજાપતે ।

આયુર્નાશો મનસ્તાપઃ પુત્રનાશ કુલક્ષયઃ ॥ ૭૮ ॥

શાસ્ત્રપ્રમાણ વગર પ્રાસાદ અને મંડપ તથા તલના વિભાગોમાં પણ વિપરિતપણે સ્વરૂપના ભાગોનો નિવેશ કરવામાં આવે તે તેવા પ્રાસાદનું ફળ વિપરિત આવે અને તેથી અનિષ્ટ (દુઃખ-અશુભ) ઉત્પન્ન થાય છે. તથા આયુષ્યનો નાશ, મન સંતાપ, પુત્રનાશ અને કુલનો ક્ષય થાય છે.

શાસ્ત્રમાર્ગ પરિત્યજ્ય આત્મ બુદ્ધિર્વદા ભવેત્ ।

તત્ફલં સર્વતો નાસ્તિ પ્રાસાદમઠ મંદિરસ્મ્ ॥ ૭૯ ॥

શાસ્ત્રની મર્યાદા અને વિધિનો ત્યાગ કરીને જે કર્તા કેવળ પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિર કરે છે, તે સર્વથા નિષ્ફળ બાથ છે, અર્થાત્ કેવળ બુદ્ધિના આધારે કરેલા પ્રાસાદ, મઠ અને મંદિરનું સમગ્ર ફળ નાશ પામે છે. માટે શાસ્ત્રમાર્ગ છોડીને અહં બુદ્ધિથી કદાપિ કાર્ય કરવું નહિ.

ચતુઃ પ્રવેશ દ્વારઃ

ઉત્સન્નઃ પૂર્ણબાહુશ્ચ હીનબાહુ સ્તથા પરઃ ।
 પ્રતિકાર્યં ઇતિ પ્રોક્તં પ્રવેશાનાં ચતુષ્ટયમ્ ॥ ૮૦ ॥
 ઉત્સન્ન શ્રોત્તરમુલ્લે પૂર્ણબાહુશ્ચ પૂર્વતઃ ।
 હીનબાહુસ્તથા યામ્યે પ્રતિકાર્યઃ સ્વારુણે ॥ ૮૧ ॥

૧ ઉત્સન્ન, ૨ પૂર્ણબાહુ, ૩ હીનબાહુ, ૪ પ્રતિકાર્ય આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના દ્વારના પ્રવેશ ઠઠાં છે. ઉત્તરભિમુખ દ્વારનો પ્રવેશ હોય તો તે ઉત્સન્ન, પૂર્વભિમુખ હોય તો પૂર્ણબાહુ, દક્ષિણભિમુખ હોય તો હીનબાહુ અને પશ્ચિમભિમુખ દ્વારનો પ્રવેશ હોય તો પ્રતિકાર્ય બાણવો.

અશાસ્ત્રં મંદિરં કૃત્વા પ્રજારાજગૃહતથા ।
 તદ્ગ્રહમશુભં જ્ઞેયં શ્રેય સ્તત્ર ન વિદ્યતે ॥ ૮૨ ॥

શાસ્ત્ર વિધિ રહિત દેવમંદિર તેમજ પ્રભા અને રાજાના ગૃહો કરવામાં આવે તો તે અશુભ બાણવું, તેવા ગૃહમાં નિવાસ કરવો શ્રેયસ્કર નથી.

ગૃહ પર વૃક્ષ અને પ્રાસાદ છાયા તજવોઃ—

યામયોર્ધેશમની છાયાં વૃક્ષ પ્રાસાદજાત્યજેત્ ।
 સૌમ્યાદિતઃ શુભા ફલક્ષવટૌદુમ્ભર પિપલાઃ ॥ ૯૩ ॥

દિવસના બીજા અને ત્રીજા પ્રહરની વૃક્ષ તથા પ્રાસાદની છાયા ગૃહ ઉપર તબવી, કારણકે દોષકર્તા છે. પરંતુ પહેલા અને ચોથા પ્રહરની છાયા દોષકારક નથી. ગૃહની ઉત્તરે પીપળો, પૂર્વે વડ, દક્ષિણે ઉમરડો, તથા પશ્ચિમે પીપર એ વૃક્ષો રોપવા શુભ છે.

પ્રાસાદ માનહિન પ્રમાણઃ—

દીર્ઘે માનાધિકે હસ્વે વક્રેચાપિ સુરાલયે ।
 છન્દમેદે જાતિમેદે હીનમાને મહદ્મયમ્ ॥ ૮૪ ॥

પ્રાસાદ ઉત્થાઈના પ્રમાણથી લાંબો, નાનો, વાંકો અથવા છંદલેદ અને બતિલેદ-વાળું હોય તથા માનહીન કરેલું હોય તો મોટો ભય કરે છે.

सुर्पक गृहः-

सुर्पकं व्यधिकं पृष्ठे विकर्णञ्चैव कारयेत् ।

शिल्पिनो नरकं यान्ति स्वामी निर्धनो भवेत् ॥ ८५ ॥

सुपडाना आकारवाणुं, पाछणना भागे पडोणुं अथवा वांक्षासुका भूष्णवाणुं गृह करवाभां आवे तो शिल्पी नरकं पडे अने गृहपति निर्धन थाय.

सुर्पाकारं गृहं कार्यं विकर्णं नैव कारयेत् ।

अग्रतश्च भवेच्छृष्टं पृष्ठिनं परिवर्जयेत् ॥ ८६ ॥

सुपडाना आकारनुं गृह करवुं. परंतु वांक्षासुका भूष्णवाणुं करवुं नडि. आगणना भागे पडोणुं डोय तो साइ, परंतु पाछणना भागे पडोणुं करवुं ते साइ नडि.

द्विकोणं गोमुखश्चैव धननाशः पतिव्रजः ।

त्रिकोणं मृत्युदं ज्ञेयं षडश धर्म नाशनम् ॥ ८७ ॥

ये भूष्णवाणुं अने गायना मुष्ण जेवुं गृह करे तो कमे धननाश थाय अने गृहपतिने परदेश गमन थाय, त्रिकोणु गृह मृत्यु आपनार अने छ डंशनुं गृह धर्मनाश करनार आणुवुं.

समूल गृहः-

कर्णाधिश्च हीनास्यं यद् गृहं तादशं भवेत् ।

समूलं तद्विजानीयात् हन्यते वन्धु बान्धव ॥ ८८ ॥

जे गृहना करे लाभा डोय अने पछीत टुंकी डोय ते गृह समूल कडेवाय, तेवा गृहमां रडेनारना परिवारना नाश थाय, माटे ओरडे जरा पडोणो राखवे अने लंभाड टुंकी करवी.

प्रतिकार गृह

पृष्ठे बाहुसमे मृत्युद्वार वास्तु यदा भवेत् ।

प्रतिकार्यं च तद् विद्याद् न वासं तत्र कारयेत् ॥ ८९ ॥

जे गृहमां पछीते अथवा आणुना करे आरणुं डोय ते गृह प्रतिकार कडेवाय तेवा गृहमां वास नडि करवे.

अंतक गृह

वामे ज्येष्ठ भवे तत्र दक्षिणे च कनिष्ठकम् ।

अन्तकारव्यं भवेद् देशम् हन्यते कुलसंपदा ॥ ९० ॥

એક ગૃહના બે ગૃહ કરેલ હોય, તેમાં ડાબી બાજુનું મોટું અને જમણી બાજુનું નાનું તે ગૃહ અંતક કહેવાય અને તે કુલની સંપત્તિનો નાશ કરે, (માટે બંને ગૃહ સરખાં કરવા અથવા જમણી તરફ મોટું કરવું અને મોટાભાઈને રહેવા આપવું તે દોષ નથી.)

ગૃહ કોણવેધ:-

ત્રિકોણં પશ્ચકોણં વા સ્થાકારં તથૈવ ચ ।

વેધશ્ચ નાહિ રેત્વાણાં તારાયા વંશ નાશકઃ ॥ ૯૧ ॥

ગૃહના ત્રણ કોણ પડે, પાંચ કોણ પડે તેવું ગૃહ કરવામાં આવે તો તથા સ્થાકાર (પાછળ પહોળું અને આગળ સાંકડું) તેમ નાડીરેખા અને તારાના વેધ જેમાં હોય તેવું ગૃહ વંશનો નાશકર્તા છે.

પ્લવ ભૂમિ:-

અત્યન્ત વૃદ્ધિદં નૃણા ઈશાન પ્રાગદક્ પ્લવમ્ ।

પુરુષાધઃ સ્થિતં શલ્યં ન ગૃહે દોષદં ભવેત્ ॥ ૯૨ ॥

ઈશાન અને પૂર્વ તરફના ઢાળવાળી જમીન સર્વને અત્યંત વૃદ્ધિ કરનારી બાજુવી. ગૃહની ભૂમિમાં શલ્ય દોષકારક છે, પરંતુ જમીન મથાળેથી એક મનુષ્ય પ્રમાણ શલ્ય દોષકર્તા નથી.

સ્મશાને પર્વતાગ્રે ચ ક્ષારભૂમિ તથૈવ ચ ।

ઉદકાશ્રિતા ચૈત્યાસ્થિ ડરે જાજિત યુદ્ધભૂમિ ॥ ૯૩ ॥

મ્લેચ્છ ચાંડાલ કુગ્રામન ત્યક્તા ભૂમિવસેન્નરઃ ।

પૂર્વાડપર સોમ શ્રેષ્ઠા ભૂ યમિ દિગ્ ચિવર્જિતા ॥ ૯૪ ॥

સ્મશાન તથા પર્વતની નજીક, ક્ષારવાળી, પાણીના ઘોઘવાળી (પ્રવાહવાળી), લેજ-વાળી, જ્યાં પૂર્વે, (પહેલા) દેવમંદિર કે સ્થાનક હોય, સર્પના રાક્ષાવાળી, જ્યાં પૂર્વે કુદ્ધ થયું હોય તેવી તથા મ્લેચ્છો, અંડાળો અને શુદ્ર વર્ણ વસતા હોય તેવી જમીન જ્યાં કુગ્રામ-દુર્જનો વસતા હોય આવા નેષ્ઠ સ્થાનોની ભૂમિ ઉપર મનુષ્યે ગૃહ કે પ્રાસાદ બાંધવા નહિ, પૂર્વ પશ્ચિમ અને ઉત્તર મુખ ગૃહપ્રાસાદ ભૂમિ શ્રેષ્ઠ બાજુવી, પરંતુ ક્ષિણ મુખ તજવું.

શીતકાલે ઉષ્ણદા ચ ઉષ્ણકાલે શિતપ્રદા ।

પ્રશસ્તા સર્વોત્તમા ભૂમિર્ભાષિત વિશ્વકર્મણા ॥ ૯૫ ॥

જે ભૂમિ ઠંડીના ઠાળમાં ગરમ હૂંફવાળી બાજુાય અને ગરમીના સમયમાં ઠંડક આપનારી તેવી ભૂમિ સર્વોત્તમ બાજુવી, તેવી ભૂમિ વસવાટ યોગ્ય વિશ્વકર્માએ કહી છે.

पूर्वोत्तरे च दिग्मूढं मूढं पश्चिमदक्षिणे ।

तयं मूढं अमूढं वा तत्तु तीर्थं समं हितम् ॥ ९६ ॥

पूर्व अने उत्तर दिशा वरये ओटले धशानकोणु तरइ अथवा पश्चिम दक्षिणु ओटले नैऋत्यकोणु तरइ दिग्मूढ छोय तो ते दिग्मूढ न लक्षणुं ते तीर्थं समान लक्षणुं.

सिद्धायतन तीर्थेषु नदीनासंगमेषु च ।

स्वयंभुवर्षाणि लिङ्गेषु तत्र दोषो न विद्यते ।

जिनंद्राणां समवसरणे दिग्दोषो न विद्यते ॥ ९७ ॥

सिद्ध पुत्रोना आश्रमे, तीर्थस्थाने, नदीना संगमे, स्वयंभूखिगना मंदिरे अने नैन तीर्थंकरना समवसरणुनी रचना युक्त प्रासादे दिग्मूढ दोष लागतो नथी.

शल्य शुद्धि

जलान्तिकं स्थितं शल्यं प्रासादे दोषदं नृणाम् ।

तस्मात्प्रासादादि भूमि खनेत् शिला जलान्विताम् ॥ ९८ ॥

प्रासादनी भूमि, पाणी तथा पाषाणु सुधी ओदवी, प्रासादभां शल्यशुद्धि जल-पाषाणु सुधी करवी.

पाषाणं तं जलान्त वा बालुकान्त खनेन भूमिम् ।

केशां गारा काष्ठ लोहा स्थिकान्ता शोधयेतु भूमि ॥ ९९ ॥

पाषाणु जल अथवा रेती आवे त्यां सुधी जमीन ओदवी भूमि शुद्ध करी शिला स्थापन करवी. केश, कोलसा, लाकडुं, लोडुं, लाडका, राभ आदि शल्य शोधन करवुं.

अथ गणितः—

आयकृक्ष गण चन्द्र चतुरङ्ग प्रयोजयेत् ।

आयव्ययोरंश शुद्धिर्न जीर्णोचितयेत्गृहे ॥ १०० ॥

आय, नक्षत्र, गण अने चंद्र अे चार अंगो गणितना भेगववा, परंतु निर्णो-द्वार प्रासादभां आय, व्यय के अंशउनी शुद्धि न्नेवानी जरू नथी.

देव प्रासाद दिक् गृहनिषेध

वर्जयेदहंतः पृष्ठमप्रतु शिव सूर्ययोः ।

ब्रह्मा विष्णुश्च पार्श्वन्तु चण्डी सर्वत्र वर्जयेत् ॥ १०१ ॥

जिन तीर्थंकरना प्रासाद पृष्ठे, शिव सूर्यनी अत्रे, ब्रह्मा विष्णुना वामदक्षिणु अत्रे अंतीदेवीना चारे आणुभां गृहं करवुं नडि.

નાભિ વેધ

અગ્રતઃ પૃથ્થતશ્ચૈવ વામ દક્ષિણતોઽપિવા ।

પ્રાસાદં કારણેદન્ય નાભિવેધં વિવર્જયેત્ ॥ ૧૦૨ ॥

કોઈ પણ પ્રાસાદની આબુઆબુ પ્રાસાદ કરવાનો હોય તો ગર્ભવેધ થવા ન દેવો, મૂળ પ્રાસાદના ગર્ભે અન્ય પ્રાસાદ કરવો તો ગર્ભવેધ થાય તો નાભિવેધનો દોષ બાબુવો અને તે તજવો.

શિવસ્યાગ્રે શિવં કુર્યાત્ બ્રહ્માણં બ્રહ્મણોઽગ્રતઃ ।

વિષ્ણુરગ્રે ભવેદ્વિષ્ણુ જિનોજિને રવો રવિઃ ॥ ૧૦૩ ॥

બ્રહ્મા વિષ્ણોરેક નાભૌ દ્વયોર્દોષો ન વિદ્યતે ।

શિવસ્યાગ્રેઽન્ય દેવસ્ય દૃષ્ટિવેધ મહાભયમ્ ॥ ૧૦૪ ॥

શિવના મંદિર સામે શિવનું, બ્રહ્માના સામે બ્રહ્માનું, વિષ્ણુની સામે વિષ્ણુનું, જિન સામે જિનનું, સૂર્ય સામે સૂર્યનું મંદિર બાંધવું તે નાભિવેદ તજીને બાંધવું, બ્રહ્મા અને વિષ્ણુના પ્રાસાદ સામસામા એક નાભિએ બાંધવામાં આવે તો દોષ નથી, પરંતુ શિવાલય સામે અન્ય કોઈપણ દેવ સ્થાપન ન કરવાં, કારણ કે દૃષ્ટિવેધથી મહાલય ઉપજે છે.

પ્રસિદ્ધ રાજમાર્ગે ચ પ્રાકારસ્યાન્તરેઽપિ વા ।

ત્યક્તવા દ્વિ ગુણીતાં ભૂમિ તત્રદોષો ન વિદ્યતે ॥ ૧૦૫ ॥

નાભિવેધમાં પ્રસિદ્ધ રાજમાર્ગ હોય અથવા કિલ્લો હોય અથવા બમણું અન્તર હોય તો કોઈપણ દોષ લાગતો નથી.

ઉચ્છાયાદ્ ભૂમિદ્વિગુણા ત્યક્તયા ચૈત્યેચતુર્ગુણામ્ ।

વેધાદિ દોષો નૈવસ્યાદેવં ત્વષ્ટ મતં તથા ॥ ૧૦૬ ॥

આચારદિનકરમાં કહ્યું છે કે—ગૃહની ઊંચાઈથી બમણી ભૂમિ તજીને જિન ચૈત્યની ઊંચાઈથી ચારગણી ભૂમિ તજીને વેધાદિદોષ લાગતો નથી એવું વિશ્વકર્માનું કથન છે.

વાસ્તુ પૂજનઃ—

કુર્મે કુમ્ભે પટ્ટેદ્વારે પદ્માભ્યાં યાંતુ પૌરુષે ।

ઘટધ્વયોઃ પ્રતિષ્ઠા યામેવ પુણ્યાયે સમકે ॥ ૧૦૭ ॥

પ્રાસાદ બનાવતા ચૈદ વખત મુહૂર્તોમાં વાસ્તુશાન્તિ કરવાનું કહ્યું છે, પરંતુ તેમાંયે ૧ શિલાસ્થાપન, ૨ કુંભસ્તંભ, ૩ પાટ, ૪ દ્વારસ્થાપન, ૫ પદ્મશિલા, ૬ પ્રાસાદ પુરૂષ સ્થાપના, ૭ ધ્વજ પ્રતિષ્ઠા સમયે એમ સાત વખત પુણ્યાહ પ્રસંગે અદ્શય વાસ્તુપૂજન કરવું.

अथ प्रासाद छन्द दोषः—

विभक्ति तलच्छन्दाय शिखरोर्ध्वहि कारयेत् । —

उर्ध्वाभिधानकं ख्याते तलच्छन्द तथाभिधम् ॥ १०८ ॥

प्रासादना तद्वच्छन्दनी विलक्षित प्रमाद्ये च शिखर करवुं, उपरवुं शिखर ने नामथी श्लोकात्तुं छोय ते च तद्वच्छन्द राखवुं. तेमां श्रेयश्चर कही करवो नडि.

न्युनाधिक मानदोषः—

हीनमाने कृते दोषाः कथ्यते तान् समासतः ।

आयुर्हानि द्वारहीने कौलिहीने धनक्षयः ॥ १०९ ॥

अपद स्थापितैः स्तंभैर्महारोगो विनिर्दिशेत् ।

स्तंभ व्यासोदये हीने कान्तातत्र चिन्शयति ॥ ११० ॥

द्वारमानथी हीन करवाथी आयुष्य घटे, कौली हीन करवाथी लक्ष्मी नाश थाय, अपदे स्तंभ स्थापवाथी मडारोगनी उत्पत्ति थाय. स्तंभनी लडार्थ तथा लडार्थ श्लोकी करवाथी अनो नाश थाय.

प्रासादे पीठ हीने तु नश्यति गजवाजिनः ।

स्थोपरथ हीने तु प्रजापीडा विनिर्दिशत् ॥ १११ ॥

जंघाहीने भवेत् बन्धोर्नाशः कर्तृकारिदिको स्तथा ।

शिखरे हीनमाने तु नश्यति पुत्र पौत्रकाः ॥ ११२ ॥

प्रासाद पीठ हीन करवाथी लडार्थ, घडा आदि वाडनोनी समृद्धिनो नाश थाय, प्रासादना रथ उपरना लपांगो मानथी श्लोकां करवाथी प्रलने पीडा थाय, लंघा श्लोकी करवाथी लधुवर्ग तथा करनार करवावनारनो नाश थाय, शिखर हीन करवाथी पुत्र पौत्रादिकनो नाश थाय.

यमचुष्टि वेधः—

एक द्वि त्रिकं मात्रामि गर्भगेहं यदायतम् ।

यमचुष्टि स्तदा नाम कर्तृ भर्तृ विनाशिकः ॥ ११३ ॥

प्रासादनो गर्भगृह पडोलाधथी अेक, अे, त्रषु मात्रा लडार्थमां वधारे छोय तो ते लंधनार लंधावनारनो विनाश करनारे यमचुष्टि नामनो वेध लखवो.

જગત્યાં લોપયેદ્છાલા શાલાયાં મળ્ડપં તથા ।

મળ્ડપે નૈવ પ્રાસાદો ગ્રસ્ત શ્વૈદ્ દોષકારકઃ ॥ ૧૧૪ ॥

જગતીની શાલા (ચોકી) ચોકીથી મંડપ, મંડપથી પ્રાસાદનો ગર્ભગૃહ એમ ઉત્તરોત્તર ભૂમિતલ ઊંચા ઊંચા કરવાં, તેમ ન કરવાથી દોષકારક થાય છે, તેથી ઉત્તરોત્તર ભૂમિ ઊંચી કરતાં જવું.

અથ ભિન્નદોષઃ—

ભિન્નદોષકરં યત્સ્યાત્ પ્રાસાદ મઠ મન્દિરમ્ ।

મુષકેર્જાલકે દ્વારા રશ્મિમિશ્ર પ્રમેદિતમ્ ॥ ૧૧૫ ॥

બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવકર્ણાં ભિન્ન દોષાન્ન દૃશ્યતે ।

જિન ગૌરિ ગણેશનાં ગૃહે ભિન્ન વિવર્જયેત્ ॥ ૧૧૬ ॥

પ્રાસાદ, મઠ કે મંદિરને ભિન્નદોષ કહ્યો છે, ઉદર કે કરોળીયાના બાળા હોય, અગર ભીંતો કાટીને સૂર્યના કિરણો ગર્ભગૃહમાં પ્રવેશતા હોય તો તે ભિન્નદોષ બહુવો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ અને સૂર્યને ભિન્નદોષ લાગતો નથી, પરંતુ જિન, પાર્વતી અને ગણેશના મંદિરોમાં ભિન્નદોષ લાગે છે.

મળ્ડલં જાલકં ચૈવ કીલકં સુપિરં તથા ।

છિદ્રં સંધિશ્ચકારાશ્ચ મહાદોષા इति स्मृता ॥ ૧૧૭ ॥

પ્રાસાદમાં ભમરા મંડળ કરે, કરોળીયા બાળાં કરે, જીવડાં ખાડા પાડે, ભમરા દર કરે—છિદ્ર પાડે, ચુનામાં તડો પડે એ સાત મહાદોષો છે.

બ્રહ્માવિષ્ણુરવીનાં ચ શમ્ભોઃ કાર્યાયદ્છયા ।

ગિરિજાયા જિનાદીનાં મન્વન્તર શુવાં તથા ॥ ૧૧૮ ॥

એતેષાં ચ સુરાણાં ચ પ્રાસાદામિન્ન વર્જિતાઃ ।

પ્રાસાદ મઠ વેદ્માન્ય મિન્નાનિ શુભદાનિ હિ ॥ ૧૧૯ ॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, સૂર્ય અને શીવ આ દેવોના પ્રાસાદ ભિન્ન અથવા અભિન્ન પોતાની ઈચ્છાનુસાર બનાવી શકાય છે. પણ ગૌરીદેવી, જિનદેવ અને મન્વંતરમાં ઉત્પન્ન થનારા દેવોના પ્રાસાદો તો ભિન્નદોષ રહિત કરવાં. પ્રાસાદ, મઠ અને ગૃહ એ ભિન્નદોષ રહિત હોય તો શુભકારક છે.

વ્યક્તાવ્યક્ત પ્રાસાદઃ—

વ્યક્તાવ્યક્તં ગૃહં કુર્યાદ્ ભિન્નમિન્ન મૂર્તિકમ્ ।

યથા સ્વામિ શરીરંસ્યાત પ્રાસાદમપિ તાદૃશમ્ ॥ ૧૨૦ ॥

ઉપર કહેલ અલિન્ન અને દોષવાળી દેવમૂર્તિઓ માટે વ્યક્ત અને અવ્યક્ત પ્રાસાદ બનાવે લિન્નદોષ રહિત બ્રહ્મા આદિ દેવમૂર્તિઓ માટે પ્રકાશવાળા અને લિન્નદોષવાળા ગૌરી આદિ દેવમૂર્તિઓ માટે અધકારમય પ્રાસાદ બનાવવા. જેમ સ્વામી પોતાના શરીરને અનુકુલ ગુણ બનાવે છે. તેમ દેવોને અનુકુલ પ્રાસાદ બનાવવા.

મહામર્મ દોષ:-

મિત્ર ચતુર્વિધં જ્ઞેય-મષ્ટધામિત્રક મતમ્ ।

મિત્રકં પૂજિતં તત્ર મિત્ર વૈ દોષકારકમ્ ॥ ૧૨૧ ॥

છન્દભેદો ન કર્તવ્યો જાતિભેદોઽપિ વા પુનઃ ।

ઉત્પદ્યતે મહામર્મ જાતિભેદ કૃતે સતિ ॥ ૧૨૨ ॥

લિન્નદોષ ચાર પ્રકારના છે અને મિત્રદોષ આઠ પ્રકારના છે, તેમાં મિત્રદોષ પૂજીત શુભ છે. અને લિન્ન દોષ દોષકારક છે, છંદલેદ જેમ છંદોમાં ગુરૂ લઘુ યથા-સ્થાન ન હોવાથી છંદ દોષિત થાય છે. જાતિ લેદ પ્રાસાદની અનેક જાતિઓમાંથી પીઠમંડોવર આદિ એક જાતિની અને શિખર ખીલ જાતિનું બનાવાય તો જાતિલેદ ધાય છે, આમ જાતિલેદ કરવાથી મહામર્મ દોષ ઉત્પન્ન થાય છે.

સમતલં ચ વિષમ સંઘાટો મુત્તમમ્હપે ।

મિત્યંતરે યદા સ્તંભઃ પટ્ટાદિ નૈવ દુષ્યતે ॥ ૧૨૩ ॥

પ્રાસાદ પાસે મુખ મંડપ જોડતાં જે બે ખંડ ઊંચા નીચા વચ્ચે લિતિનું અંતર હોય તો સ્તંભ પાટ આદિ સમ વિષમ આઘા પાછા કે ઊંચા નીચા હોય તો તેમાં દોષ લાગતો નથી.

ભૂત પ્રેત પિશ્ચાદિ રાક્ષસાશ્ચ વસન્તિકૈઃ ।

તસ્મત્પ્રાસાદ નિષ્વન્ને સર્વથા પ્રેક્ષણં ચરેત્ ॥ ૧૨૪ ॥

પ્રાસાદ દેવપ્રતિષ્ઠા વગરનો શૂન્ય રાખવાથી તેમાં ભૂત, પ્રેત, પિશ્ચાચ અને રાક્ષસ વાસ કરે છે. માટે પ્રાસાદ મૂર્તિ વગર રાખવો નહિ.

શુકનાસ ઘણ્ટા સમસૂત્ર:-

શુકનાસા સમા ઘણ્ટાન્યુના શ્રેષ્ઠા ન ચાધિકા ।

ઘૃતમાને ન વારાંગનારવ્યે મ્હપે ચ બલાણકે ॥ ૧૨૫ ॥

शिखरना शुक्रनाश भराभर मंडपना संवरणानो आमलसारा समसूत्रमां राभवा.
शुक्रनाशथी धंटा नीथी डोय तो श्रेष्ठ लणुवी पणु डोथी नडि राभवी अे न मान
प्रमाणे मंडप अने जलाणुकना आमलसारा समसूत्रमां करवां, शुक्रनाशथी सम अथवा
नीथा राभवा.

गृहमंदिर ध्वजदंड विधानः-

न कदापि ध्वजदण्डो स्थाप्यो वै गृहमन्दिरे ।

कलशामलसारी च शुभदौ परिकिर्तिता ॥ १२६ ॥

गृहस्थना गृहमां गृहमंदिर डोय तो ते पर कदापि ध्वजदंड न यदाववा.
आमलसारा अने कलश यदाववाथी शुभ कीर्तिदायक छे.

गृहमन्दिर प्रतिमा प्रमाणः-

अंगुष्ठ पर्वदारम्य वितस्तिर्याव देवतु ।

गृहेषु प्रतिमा पूज्या नाधिकाशस्यते बुधै ॥ १२७ ॥

अंगुष्ठाना पर्वथी वितस्ति (नव अंगुल प्रमाण) सुधीनी प्रतिमा गृहमां पूजवी.
तेथी मोटा प्रतिमा गृहपूजमां पुद्धिमाने न राभवां.

निर्दोष वारतु प्रमाणः—प्राहाणने १२ अंगुल भूर्तिप्रमाण, क्षत्रियने नव
अंगुल, वैश्यने सात अंगुल अने शुद्रने पांच अंगुल प्रमाणनी भूर्तिगृहे पूजवी.

गृहे लिङ्गादयं नाच्यं गणेशं त्रयमेव च ।

शक्ति त्रयं तथा शङ्ख मत्स्यादि दशकांकिम् ॥ १२८ ॥

द्वे चक्रे द्वारकायास्तु शालिग्राम द्वयं तथा ।

दौ शङ्खौ नाचयेत् तत्र सूर्ययुग्मं तथैव च ।

तेषां च पूजने नैव उद्वेगं प्राप्तुयां दृष्टी ॥ १२९ ॥

गृहस्थना गृहे पूजमां अे लिंग, त्रणु गणपति, त्रणु देवीभूर्ति, त्रणु शंभ,
मत्स्यादि दश अवतारो, द्वारकाना अे शालिग्राम, द्वारकाना अे शंभ अने अे सूर्यभूर्ति
आ सव अेक पूजमां राभवा नडि, तेथी उद्वेगनी प्राप्ति थाय.

नैकहस्तादि तोऽन्युने प्रासादे स्थिरता नयेत् ।

स्थिरं न स्थापयेद्देहे गृहीणां दुःख क्रुद्धयेत् ॥ १३० ॥

એક હસ્તથી નાની દેરીમાં સ્થિર લિંગ, અથવા પ્રતિમાનું સ્થાપન ન કરવું ગૃહસ્થે પોતાના ગૃહમાં મૂર્તિ કે લિંગની સ્થિર પ્રતિષ્ઠા કરવી નહિ, સ્થિર પ્રતિષ્ઠા કરવાથી દુઃખદાયક થાય છે.

પ્રતિમા કાષ્ટ લેપાશ્મ દંત ચિત્રાયસાં ગૃહે ।

માનાધિકા પરિવાર રહિત નૈવ પૂજયેત્ ॥ ૧૩૧ ॥

પ્રતિમા, કાષ્ટ, લેપ, પાષાણુ, હસ્તિદંત, ચિત્ર, લોહપંચઘાતુ એ માનથી ન્યુનાધિક હોય કે પરિવાર રહિત હોય તે તે ગૃહસ્થના ગૃહે પૂજવી નહિ.

નેમિનાથો વીર મહોનાથૌ વૈરાગ્યકારકાઃ ।

ત્રયો વૈ મન્દિર સ્થાપ્યા ન ગૃહે શુભદાયકા ॥ ૧૩૨ ॥

વીતરાગ પ્રભુમાં નેમનાથ, મહાવીરસ્વામી અને મહિનાથ એ ત્રણ મહા-વૈરાગ્યવાન છે, તેથી એ ત્રણ પ્રતિમાઓનું પ્રાસાદને વિષે સ્થાપન કરી પૂજન કરવું, પરંતુ ગૃહમંદિરમાં એ ત્રણે પ્રતિમાઓ સ્થાપન કરવી શુભદાયક નથી.

પ્રતિમા દોષાઃ—

કિલિકા છિદ્ર સુપિર—ત્રસ જાલક સંઘયઃ ।

મખ્ડલાનિ ચ ગારશ્ચ મહાદૂષણ હેતવે ॥ ૧૩૩ ॥

પ્રતિમાના દ્રવ્ય પાષાણુ કે કાષ્ટમાં ખીલા, છિદ્ર, પોલાણુ, છવના બળાં, સાંધા, મંડલાકાર રેખા કે ગાર ગાંઠા હોય તેવા દૂષણવાળું દ્રવ્ય દોષકારક છે.

રક્ષિતવ્યે પરિવારં દોષદા વર્ણસંકરાઃ ।

ન સમાંગુલ સંરુચેષ્ટ પ્રતિમા માનકર્ણિકે ॥ ૧૩૪ ॥

પ્રતિમાના પરિવારમાં કે પરિકરમાં પાષાણુની વર્ણસંકરતા (બે રંગ) હોય તે તે દોષકારક છે. પ્રતિમાનું ઊચ્ચાર્ધ પ્રમાણુ એકી અંગુલ રાખવું ઇષ્ટ છે.

પાણીપાદ વિહિનાંજાતુ ધનક્ષય વિનાશિનિ ।

ચિરંપર્યુષિતા યાતુ નાદર્તવ્યા યતસ્તતઃ ॥ ૧૩૫ ॥

ટુંકા હાથપગ, અંગ વગરની પ્રતિમા ધનક્ષય કરનાર છે, અવાવર્ણ પ્રતિમાઓ બધાં ત્યાંથી પ્રહણુ ન કરવી.

નાસાહીનાશ્રિયં હન્તિ દુઃસ્વદૈન્યે કપોલયોઃ ।

અગ્રદક્ પ્રતિમા શીઘ્ર નિહનવ્યતિ નાયકમ્ ॥ ૧૩૬ ॥

નાસિકાહીન પ્રતિમા લક્ષ્મીનો નાશ કરે છે, બેઠેલા ગાલવાળા પ્રતિમા દુઃખ આપનાર છે, અચંદ્ર દેખાવની પ્રતિમા કરાવનારનો શીઘ્ર નાશ કરે છે.

उर्ध्वदृष्टिश्च रौद्री राष्ट्र राज्ञो क्षयंकरी ।

अधोदृष्टिश्च रौद्री अर्चके निहनिष्यति ॥ १३७ ॥

यदि नासाग्र दृष्टिस्यात् शिल्पाचार्यो विनश्यति ।

पार्श्वदृक् बन्धुनाशाय समदृष्टि तु कारयेत् ॥ १३८ ॥

પ્રતિમાની ઊંચી કે વિકરાળ દષ્ટિ હોય તો રાજા અને રાજ્યનો નાશ કરે; નીચી કે કોંધાયમાન દષ્ટિ પૂજનારનો નાશ કરે, નાસિકા તરફ દષ્ટિવાળી પ્રતિમા શિલ્પી અને આચાર્યનો નાશ કરે, પડખે દષ્ટિવાળી ભાઈઓનો નાશ કરે. માટે સમદષ્ટિવાળી પ્રતિમા કરાવવી.

जंघा हीना भवेत् भक्षा कटि हीना च घातिनी ।

अधो हीनानि दुःखाय शिल्पिनो भोग वर्जिता ॥ १३९ ॥

माले नखे मुखे चैव क्षीणोऽधिके कुलक्षयः ।

कृशा द्रव्या विनाशाय दुर्भिक्षाय कृशोदरी ॥ १४० ॥

પાતળી જંઘાવાળી પ્રતિમા ભક્ષણ કરે, કેડથી પાતળી કર્તાનો નાશ કરે, નીચેથી પાતળી પ્રતિમા દુઃખ આપે અને શિલ્પીની સમૃદ્ધિનો નાશ કરે, કપાળ, નખ, મુખ વગેરે પાતળા હોય તો તેવી પ્રતિમાથી દુઃખાળ પડે.

रुदन्ती च हसन्ती चाधिकाङ्ग च शिल्पिना ।

अति दीर्घा च दृष्टा वेद गो ब्राह्मण विनाशिनी ॥ १४१ ॥

રૂદન કરતી, હસતી કે અધિક અંગવાળી પ્રતિમા શિલ્પીએ કરી હોય કે પ્રમાણથી ઘણી લાંબી દેખાતી હોય તેવી પ્રતિમા ગાય બ્રાહ્મણનો નાશ કરે છે.

अन्याय द्रव्य निष्पन्ना वास्तुदलोद्भवा ।

हीनाधिकाङ्गो प्रतिमा स्व परोक्षति नाशिनी ॥ १४२ ॥

અન્યાયથી પેદા કરેલ દ્રવ્યની પ્રતિમા કરાવી હોય અથવા ખીજા કાર્ય માટે લાવેલ દ્રવ્યમાંથી પ્રતિમા કરાવી હોય કે હીન અંગવાળી અથવા અધિક અંગવાળી પ્રતિમા પોતાનો અને પારકાનો નાશ કરે છે.

नर्तनं रोदनं हास्य मुन्मीलन निमीलने ।

देवायत्न प्रकुर्वन्ति तत्र विद्यान्महद्भयम् ॥ १४३ ॥

જે સ્થાને દેવ પ્રતિમા શબ્દ કરે, રૂદન કરે, હાસ્ય કરે અથવા નીચી, ઊંચી તીરછી દષ્ટિ કરે કે સ્વયં ચલાયમાન થાય તે સ્થળે મહાભય ઉપજે.

संस्कृते तुलिते चैव दुष्ट स्पर्शं परीक्षते ।
चाण्डाल पतितया द्रव्या सुकादि निरीक्षिता ॥
एते विम्बे च लिङ्गे च प्रतिष्ठा पुनरेव च ॥ १४४ ॥

क्षरण्यवशात् तोल करेली, दुष्ट मनुष्यनो स्पर्शं करेली, चोरायेली अगर परीक्षा करवी पडेल मूर्ति, पतित के चांडालनो स्पर्शं थयो हो के रजस्वला के सुवावडी स्त्रीनी दृष्टि पडेली होय तेवी प्रतिमा के दिंगनी इरीथी पूर्ववत् प्रतिष्ठा करवी.

अतितान्द शतास्यान्मूर्तिः स्थापिताया महत्तमै ।
खण्डिता स्फुटिताप्यर्चाऽ अन्यथा दुःखदायिका ॥ १४५ ॥

जे मूर्ति सो वर्षथी पूजती होय के मंडापुरुषे स्थापित करेली होय तेवी मूर्ति कदाच अंडित के शटेली होय तो पण्य पूजवी, परंतु भील्येवी अंडित मूर्ति पूजवाथी दोष लागे छे.

तत्तत् स्थानेषु ये देवा स्थापिताश्च महत्तरै ।
तत्साविभ्यं सर्वकाले व्यङ्गिता न विनत्यजेत् ॥ १४६ ॥

उत्तम स्थानमां मंडापुरुषोऽप्ये स्थापन करेद के तेमना सान्निध्यमां स्थापन थयेद होय तेवी मूर्ति के दिंग व्यंग होय तो पण्य कोर्ष काणे ते मूर्ति तजवी नछि.

खण्डितं स्फुटितं मान चलितं चालितं तथा ।
पतितं पातितं जीर्णं मग्नि लिङ्गो समुद्धरेत् ॥ १४७ ॥

अंडित थयेलुं के शटेलुं, लागेलुं, खलित थयेद के खलायमान करेद दिंग होय, पापीओथी अपवित्र थयुं होय, अग्निथी जणेद होय तो पण्य तेवा शिवदिंगने न तजवो. वेपादिथी समुद्धार करवो.

नवीनापि जीर्णोह्यर्चाया चातिव शोभना ।
परिष्कृताऽपरिष्कृता वा तत्र दोषो न विद्यते ॥ १४८ ॥

नवीन के लुब्ध-प्राचीन प्रतिमा होय ते मूर्ति रम्य अने अति मनोहर-आकर्षक होय तो ते गर्भे तेवी अवस्थां परिष्कार के अपरिष्कार (अंडित के तूटेली) होय तो पण्य तेवी मूर्ति द्रोषित गण्वाती नथी.

नख केशा भूषणादि शस्त्र वस्त्राद्यलंकृतिः ।
विषमा व्यंगिता नैव दूषयेन्मूर्तिं रंगकम् ॥ १४९ ॥

जे मूर्ति नभ, केश आभूषण अस्त्र, शस्त्र के आभूषणो विषम अथोग्य, वाक्कां के अंजित तथा डोय तो पक्ष ते मूर्तिना अंगने हूषित करता नथी. तेथी तेवी मूर्ति त्याग के अंजित गण्वाती नथी.

शान्ति पुष्टादि कृत्यैश्च पुनः सा च समीकृता ।

पुनरथोत्सवं कृत्वा प्रतिमाऽर्च्य ते मदा ॥ १५० ॥

उपर कही तेवी अंजित मूर्तिनां आभूषणो अस्त्र, शस्त्र वगेरेने इरीथी थोग्य अनावी शान्ति पुष्टादि कार्यो वडे तेमज् इरीथी रथोत्सव (वरघोडो) काडीने मंगल प्रतिमा स्थापन करी पूजन-अर्चन करवुं.

स्थापिता चैव या मूर्तिर्व्यङ्गिता चेद्विसर्जयेत् ।

तन्मूर्तिः प्रकर्तव्या नान्यमूर्तिं प्रवेशयेत् ॥ १५१ ॥

नख केशार्धगकेश्वहारैः कण्ठ विभूषणैः ।

कंकणै कटिसूत्रश्च किरीट कुण्डलादिभिः ॥ १५२ ॥

वनमाला तुरंगा द्या नूपुरैः पाद कंकणैः ।

शस्त्राद्यायुध भेदेश्च व्यङ्गितामपिन तां त्यजेत् ॥ १५३ ॥

स्थापित मूर्ति व्यंग अंजित थर्ष डोय तो विसर्जन करी अन्य मूर्तिना प्रवेश करावी स्थापित करवी. परंतु जे प्रतिमाना नभ, केश, अंगडार, कंठारण, कटिसूत्र, किरीट, कुंडल, वनमाला, वाहन, घोडो नूपुर अंजरे के शस्त्रादि आयुधो अंजित तथा डोय तो तेने सुधरावीने पुनःकिया विधिवत् स्थापन करवी. पक्ष तेना त्याग करवो नछि.

धातु रत्न विलेपोत्या व्यङ्ग संस्कार योग्यक ।

काष्ठ पाषाण जामग्रा संस्कारहीनदेवता ॥ १५४ ॥

धातु के रत्ननी मूर्ति अंजित के वांझी थूझी थर्ष गध डोय तो ते पक्ष संस्कार थोग्य पूजनिक लक्षणी परंतु पाषाण के काष्ठनी प्रतिमा अंजित थर्ष डोय तो ते संस्कार थोग्य न लक्षणी.

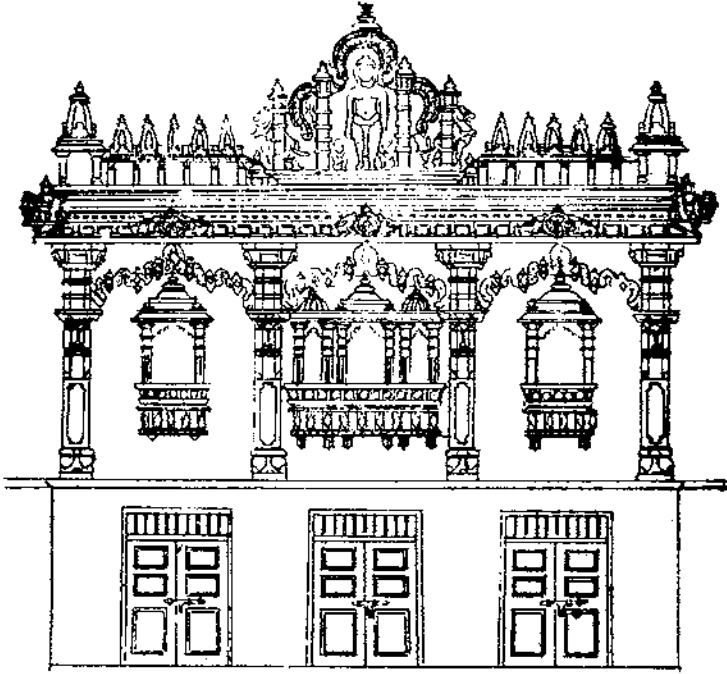
दोषो लघुत्तरे विम्बे नैवत्याज्यं कदाचने ।

बाहुच्छेदे करच्छेदे पावच्छेदे तथैव च ॥ १५५ ॥

तथैव स्फुटिते भिन्ने यस्मिन्नवयवे गते ।

वैरूप्यं जायते यस्य त् त्याज्यं प्रायशो भवेत् ॥ १५६ ॥

જે મૂર્તિ બહુદોષ કે વિશેષ ખંડિત ન હોય, તેવી મૂર્તિનો ત્યાગ ન કરવો, પરંતુ જેમાં હાથ-કાંડા, પગ તૂટેલા હોય કે ફાટેલા હોય. અવયવ ખંડિત થયા હોય તેવી કદરૂપી મૂર્તિ હોય તો તેનો ત્યાગ કરવો.



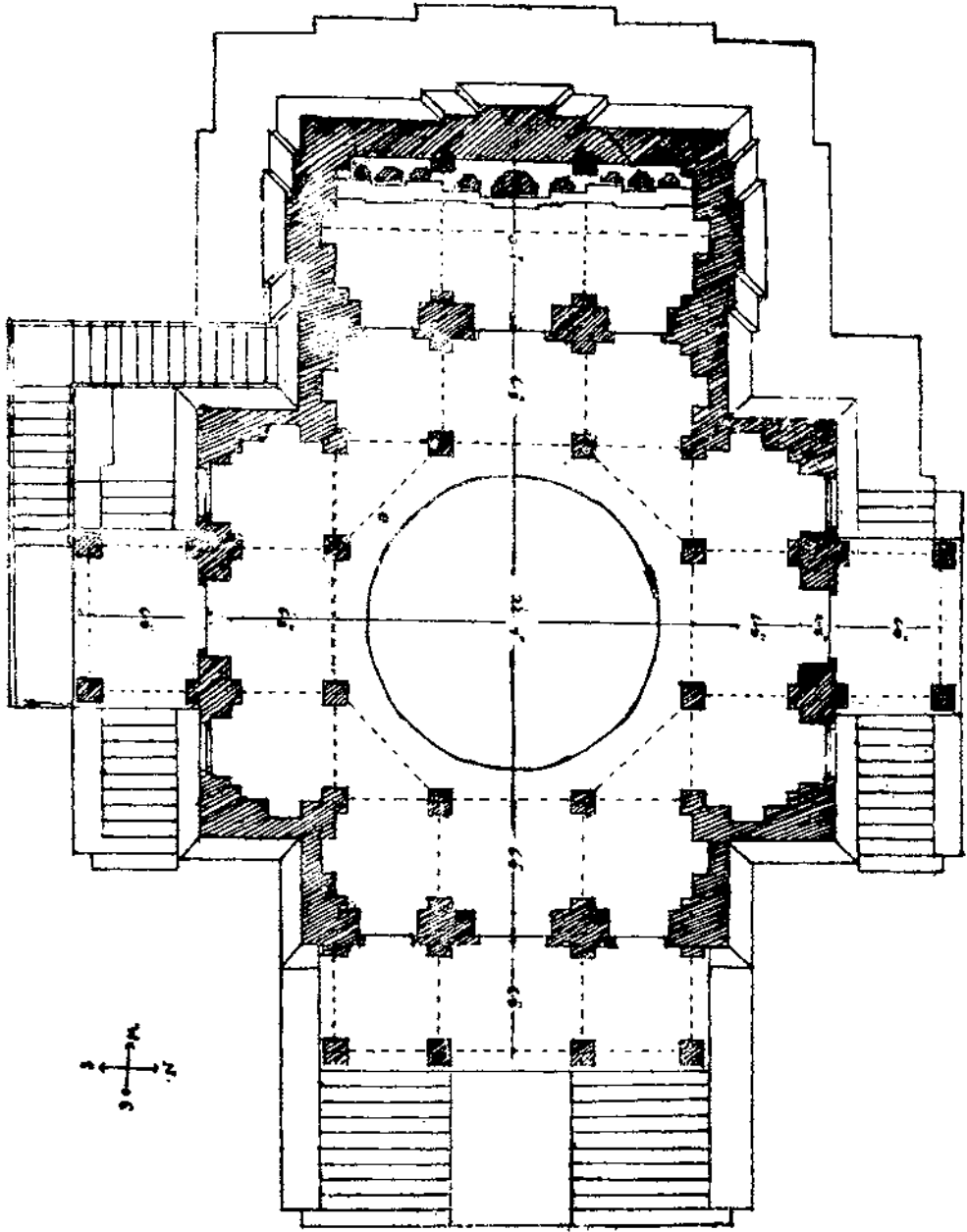
અજ્ઞો પાદ્મૈશ્વ પ્રત્યાજ્ઞૌ કથંચિદ્ વ્યંગ દુષિતામ્ ।
વિસર્જયેત તાં પ્રતિમામન્ય મૂર્તિ પ્રવેશયેત્ ॥ ૧૫૭ ॥

યા સ્વંહિતાશ્ચ દધ્વાશ્ચ વિશીર્ણાં સ્ફુટિતાસ્તથા ।
નતા સાં મન્ય સંસ્કારો ગતાશ્ચ તત્ર દેવતા ॥ ૧૫૮ ॥

પ્રતિમાના અંગ ઉપાંગ, પ્રત્યાંગ ખંડિત થયા હોય તો તેનું વિસર્જન કરી બીજી પ્રતિમાનો વિધિથી પ્રવેશ કરાવવો. ખંડિત, બળેલી, ફાટેલી કે તડકેલી પ્રતિમામાં મંત્રસંસ્કાર રહેતા નથી તેમજ તેમાં દેવપણું પણ રહેતું નથી.

બાહુપાદ શિરોહીના કર્ણનાસાસ્ય હીનકમ્ ।
તાદૃશાં પરિવારાણાં પ્રતિમા પરિવર્જયેત્ ॥ ૧૫૯ ॥

જેના હાથ, પગ, માથું, કાન, નાક અને મુખ ખંડિત થયાં હોય તેવી પ્રતિમા તેમજ તેવા પરિવાર (પરિકર)નો ત્યાગ કરવો.



श्री आडोला जैन देरासर तल दर्शन. (जैन. सी. सोमपुरा.)

कथितु बाल सदृशं सदैव तरुणा वपुः ।

मूर्तिना कल्पयेच्छिल्पी न वृद्ध सदृशं क्वचित् ॥ १६० ॥

शिल्पीये मूर्तिनुं स्वरूप उंभेशां तदृष्य-युवान् अनावपुं. कदाच कोर्ध वेणा
आणक जेवुं अनावपुं पडे परंतु कोर्धपण वेणा मूर्तिनुं वृद्ध स्वरूप अनावपुं नडि.

देवो भ्रष्टास्तथा भयो विषमे च तटे स्थितः ।

यथा प्रतिष्ठितश्चार्यैस्तत्र दोषो न विद्यते ॥ १६१ ॥

देवमूर्तिने असुरेये अष्ट करी होय, अंडित करी होय तेवुं विषम जंगल स्थान
के नदीना तट पर विषम स्थितिमां होय तो तेने आर्यदोकेये जेवी रीते प्रतिष्ठा
करेवी होय ते रीते लुण्ठोद्धार करी करी प्रतिष्ठा करवी, तेमां दोष नथी.

भिति संलग्न बिम्ब च पुरुषः सर्वथाऽशुभः ।

चित्रमयाश्च नागाद्य भित्तौ चैव शुभावहाः ॥ १६२ ॥

गर्भगृहमां पाछण लिप्तिये अदीने प्रमुअ देव प्रतिमा के श्रेष्ठ पुरुषनी मूर्ति
असाडवाथी उंभेशां अशुल इण हे छे, परंतु चित्रमय, देव, देवी, नाग आदि लिप्तिने
अदीने होय तो ते शुल लक्षुवा.

आयुध जिन देवानां केशांतदधिकं नहि ।

कृते कारयित्वा स्वामी गृहकर्ता विनश्यति ॥ १६३ ॥

जिनशासनमां यक्ष यक्षिणी आदि देवोनां आयुध केशान्तथी अधिक ङिया करवा
नडि. जे अधिक करे तो करावनार स्वामीने विनाश थाय.

प्रतिमा उत्थापन विधान

प्रासाद प्रतिमोत्थानक्षरे लग्ने शुभेदिने ।

लच्छनं चालयेद् देवं दोष विवर्जिते ॥ १६४ ॥

लच्छनं च गजाश्वस्य रूपकं वज्रकंस्तथा ।

शिल्पिना हियते दोषा सर्वकाम फलप्रदम् ॥ १६५ ॥

दोषरहित शुभदिने अलक्षमां प्रासादमांथी प्रतिमानुं उत्थापन करवुं, प्रथम
लच्छन वडे देवने अलित करवा. आंहीना उस्ति, अश्व के वज्र लच्छन सर्व कामनायेने
इल देनाहुं छे, आ रीते लच्छनथी प्रतिमालु उत्थापन करवां. प्रतिमा उत्थापन सारा
शिल्पी द्वारा कराववाथी दोष लागतो नथी.

सोमपुरा स्व हस्तेन संचरे देवशुद्धये ।

शिल्पि हस्ते कृते सौरुय शुद्धवर्णं विवर्जयेत् ॥ १६६ ॥

સોમપુરા જ્ઞાતિના હસ્તથી દેવશુદ્ધિ કરવી, સોમપુરા શિલ્પીના હસ્તે શુદ્ધિ સુખ-
કારક થાય, દેવશુદ્ધિના ઠાઠ્યમાં શુદ્રવર્ણ તજવો.

જીર્ણોદ્ધાર વિધાન

ત્રાપીકૂપ તડાગાદિ પ્રાસાદ ભવનાદિ ચ ।

જીર્ણાં ન્યુદ્ધારયેદ્યસ્તુ પુણ્યમષ્ટગણં લભેત્ ॥ ૧૬૭ ॥

જીર્ણ થયેલાં જગાશયો, વાવ, કુવા તળાવ તથા પ્રાસાદ અને ગૃહાદિનો
જીર્ણોદ્ધાર કરવાથી જે પુણ્ય નૂતન કરવાથી થાય તેનાથી આઠ ગણ પ્રાપ્ત થાય.

અચાલ્ય ચાલયે દ્વાસ્તુ વિપ્રવાસ્તુ શિવાલયમ્ ।

ન ચાલયેત્ સર્વદા તં હિ ચલિતે રાષ્ટ્ર વિભ્રમ્ ॥ ૧૬૮ ॥

જે વાસ્તુ જીર્ણ ન હોય તેવું બ્રહ્મા અને શિવના પ્રાસાદો ચલાવવા નહિ. જે તે
ચલાવે તો સર્વદેશ-રાષ્ટ્રનો નાશ થાય છે.

અથ ચેત્ ચાલયેત્ત જીર્ણ વ્યજ્ઞ ચ દૂષિતમ્ ।

આચાર્યૈ શિલ્પિભિઃ પ્રાજ્ઞો શાસ્ત્રદૃષ્ટ્વા સમુદ્ધરેત્ ॥ ૧૬૯ ॥

કદાચ જે જીર્ણ થયેલ પ્રાસાદ દૂષિત કે વાંકું થયેલ હોય તો બુદ્ધિમાન પુરુષોએ
સારા આચાર્ય અને વિદ્વાન શિલ્પીની સલાહ લઈને તેનો શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી જીર્ણોદ્ધાર
કરવો.

સ્વર્ણજં રૂપ્યજં ચાપિ કુર્યાન્નાગ વૃષદિકમ્ ।

તસ્ય શૃજ્ઞેન દન્તેન પતિતં પાતયેત્સુધીઃ ॥ ૧૭૦ ॥

શુભ મુહૂર્તમાં જીર્ણોદ્ધારનો પ્રારંભ કરવો વાસ્તુદેવનું પૂજન અને શિલ્પીને
સંતુષ્ટ કરીને સોના કે ચાંદીના હસ્તિદંતુશાળ કે નંદીના શીંગડાથી પહેલાં પાડવાનો
પ્રારંભ કરવો.

તદ્દુ તત્પ્રમાણં ચ પૂર્વસૂત્ર ન ચાલયેત્ ।

દીને તુ જાયતે હાનિરધિકે સ્વજનં ક્ષયઃ ॥ ૧૭૧ ॥

જીર્ણોદ્ધાર કરતાં જે માપનું હોય તેટલા જ માપનું કરવું. તેનું પૂર્વસૂત્ર ચલાયમાન
કરવું નહિ. જે પહેલાના માપથી ઓછું કરે તો હાની અને અધિક કરે તો પોતાના
કુટુંબનો નાશ થાય.

વાસ્તુ દ્રવ્યાધિકં કુર્યાત્ ભૃત્કાષ્ટે શૈલજંહિવા ।

શૈલજે ધાતુજે ચૈવ ધાતુજે રત્નજં તથા ॥ ૧૭૨ ॥

પ્રાસાદાદિ વાસ્તુકર્મના જીર્ણોદ્ધાર કાર્યમાં જે દ્રવ્ય પહેલા વાપરેલ હોય તેનાથી અધિક દ્રવ્યનું કરવું એટલે માટીનું હોય તો ઈટ-લાકડાનું, લાકડાનું હોય તો પાષાણનું કરવું, પાષાણનું હોય તો ધાતુનું અને ધાતુનું હોય તો રત્નનું કરવું તેમ દ્રવ્યાધિક લેવું.

અન્યવાસ્તુ વ્યુત્તંદ્રવ્ય મન્ય વાસ્તૌ ન યોજયેત્ ।

પ્રાસાદે ન ભવેત પૂજા ગૃહે ચ ન વસેન્નરઃ ॥ ૧૭૩ ॥

ખીલ વાસ્તુકર્મમાંથી નીકળેલ દ્રવ્ય પાષાણ, લાકડું, ઈટો, વગેરે તે નૂતન પ્રાસાદ કે ગૃહોમાં વાપરવા નહિ, જે ખીલ વાસ્તુનું પુરાતન દ્રવ્ય વાપરે તો પ્રાસાદમાં દેવ-પૂજા થાય નહિ અને ગૃહમાં વસનાર ન રહે.

અશક્ત મન્દિર કૃત્વા પ્રજારાજ્યં ગૃહાણિ ચ ।

તદ ગૃહાણ્ય શુભાન્વહ શ્રિયસ્તત્ર ન વિદ્યતે ॥ ૧૭૪ ॥

શિલ્પવિદ્યાથી રહિત મંદિર, પ્રબળ ગૃહ કે રાજલલન કરવાથી તે અશુભ બાણ્યાં, ત્યાં કદી લક્ષ્મી વાસ કરતી નથી.

ગુણ દોષો ચ વિજ્ઞાય શિલ્પિ કુર્યાત્ બુદ્ધિમાન ।

અન્યથા યદિ કુર્યાન્તુ કર્તા મર્તા વિનશ્યતિ ॥ ૧૭૫ ॥

શિલ્પીએ ગુણદોષ વિચારીને જ કાર્ય કરવું, એથી ઉલટું કરે તો વાસ્તુ કરનાર અને કરાવનાર બન્નેનો નાશ થાય છે.

અલ્પ દોષો ગુણાધિક્યં દોષાયન ભવેદ્ ગૃહમ્ ।

દોષાધિક્યં ગુણાલ્પત્વં ગૃહમન્તે વિવર્જયેત્ ॥ ૧૭૬ ॥

જે ગૃહકાર્ય થોડા દોષવાળું અને અધિક ગુણવાળું હોય તે વાસ્તુ દોષિત ગણાતું નથી. પરંતુ દોષ ઘણા હોય અને ગુણ ઓછા હોય તે દોષિત છે તેને પ્રયત્ને કરી તજવું.

દેવ પ્રદક્ષિણા

एक चण्डया रवे सप्त त्रिस्रिदधाद्विनायके ।

चतुरस्रो विष्णु देवस्य शिवस्याद् प्रदक्षिणा ॥ ૧૭૭ ॥

દેવ પ્રદક્ષિણા :—અંડીને એક, સૂર્યને સાત, ગણપતિને ત્રણ, વિષ્ણુને ચાર અને શિવને અર્ધી પ્રદક્ષિણા કરવી. (શિવપ્રનાલ ઓળંગવી નહિ.)

શુક્રાચાર્ય

શાસ્ત્રમાન વિહિનં યદ્ રમ્યં તદ્વિપિ પંશ્ચિતામ્ ।

એકેવામેવં તદમ્યં લગ્ન યત્ર ચ યસ્ય હૃત્ ॥ ૧૭૮ ॥

શાસ્ત્રમાર્ગથી રહિત હોય તે વિકાનોને રમ્ય લાગતું નથી, પરંતુ કેટલાકને એવો મત છે કે જ્યાં જેનું મન લાગ્યું-રુચ્યું હોય તે તેને પ્રિય લાગે છે. (તેમાં દોષ ન જાણવો.) [ઇતિ શુક્રનીતિઃ]

મનસશ્ચક્ષયોર્યત્ર સન્તાપો જાયતે હૃદિ ।

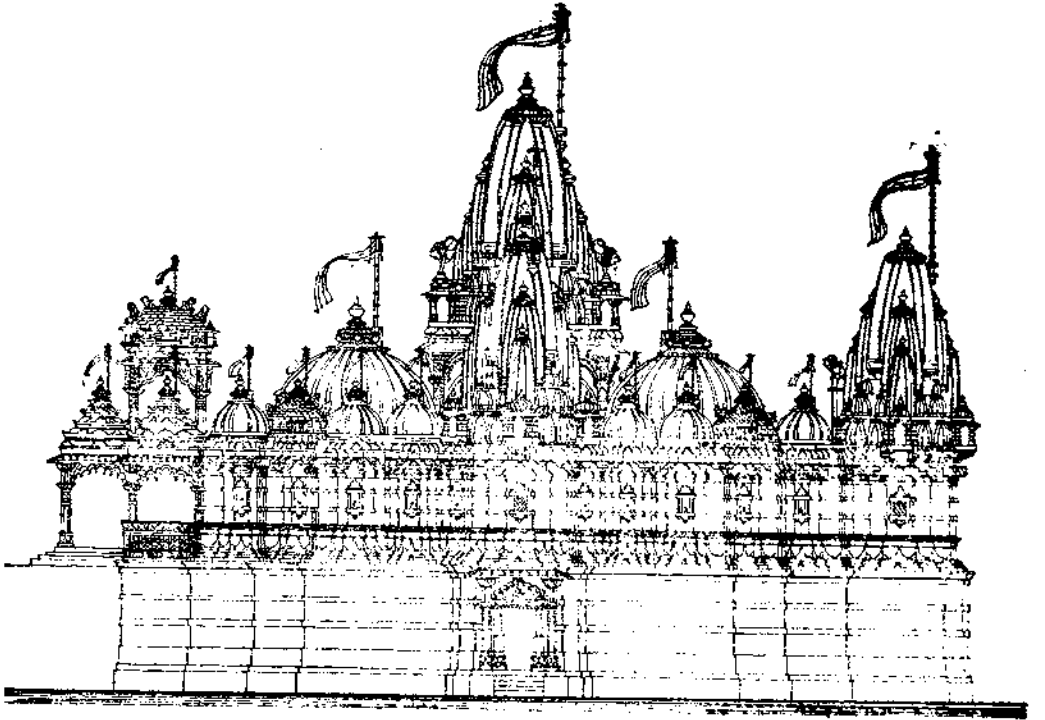
તથા કાર્ય ગૃહં સૈવરિતિ ગગસ્ય ભાષિત્ ॥ ૧૭૯ ॥

મન અને ચક્ષુને કાર્ય બેઠાને જ સંતોષ થાય તેવા કાર્યો હંમેશાં નિર્દોષ જાણવા એમ ગર્ગઃકથિ કહે છે. [ઇતિ ગર્ગતંત્રે પૃહ્લદ્વ સંહિતાઃ]

વાસ્તુલક્ષણ હીનેપિ યત્ર વૈરાચ્યતે મનઃ ।

તત્ર દોષો ન વિન્દ્યાચ્ચ ધર્મકામાર્થ મોક્ષદે ॥ ૧૮૦ ॥

જે વાસ્તુ લક્ષણહીન હોય પરંતુ જ્યાં મનની રુચિ વધે તેવું સાઈ લાગે તે દોષ ન જાણવો તેવા વાસ્તુ ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષને દેનારા જાણવા.



શ્રી સિદ્ધાચલ શાળુગાર ચતુર્વિંશતિ બિનેન્દ્ર પ્રાસાદ દર્શન

विसर्जन विधि

भंडित भूर्तिनुं विसर्जनं नृसिंहमंत्रं लक्ष्मीने करधुं.

ॐ तत्सद् ब्रह्मणेनमः ॐ विष्णवेनमः ॐ क्षौं ॐ नमोः

भगवते नृसिंहाय नमः ॐ भूर्नमो भगवते वराहाय नमः ॥ १८१ ॥

अग्निपुराण अ. २५ श्लोक, ३

ॐ ह्र हः फट हं गंधतन्मात्रं संहरामि नमः

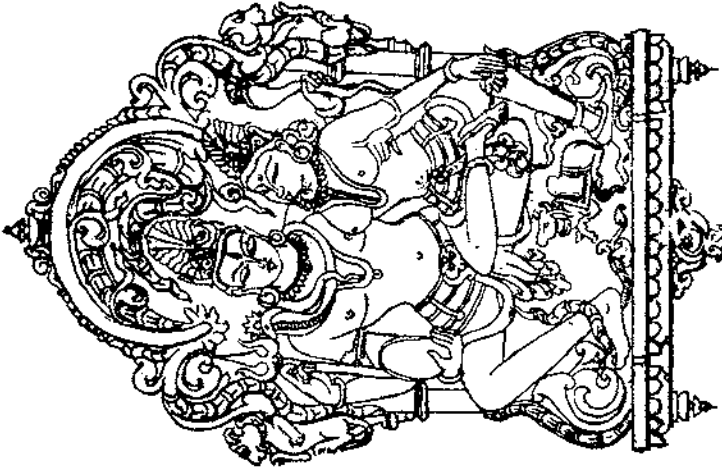
ॐ ह्र हः फट हं रस तन्मात्रं संहरामि नमः

ॐ ह्र हः फट हं रूप तन्मात्रं संहरामि नमः

ॐ ह्र हः फट हं स्पर्शतन्मात्रं संहरामि नमः

ॐ ह्र हः फट हं शब्द तन्मात्रं संहरामि नमः

आ मंत्रं श्लोकं आठ वधत भोक्षी विसर्जन विधि करवी.



इति श्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिंतन हरविद्या गुणकीर्ति प्रकाश

जिनप्रासाद मार्तण्डे दोषपरिहार नाम्नो सप्तमोऽध्याय

शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सोमपुरा संग्रहिते संपूर्ण ॥

शिखरलक्षण नाम्नो अष्टमोऽध्याय

शिखरोदय प्रमाणः-

रेखा विस्तारमानेन सपादेन तदुच्छ्रयः ।

त्रिभाग सहितश्चैव सार्धवातु विचक्षणः ॥ १ ॥

शिखर, रेखाये ञेटहुं डोय तेनाथी सवायु डियु करवुं अथवा १३ के दोहुं डियु शिखर बुद्धिमान शिल्पीये करवुं.

वालंजर प्रमाणः-

दशांशः शिखरे मूले चाग्रे तत्र नवांशका ।

सार्धांशको रथो कणौ द्वौ शेषं भद्रं मिषयते ॥ २ ॥

शिखरनी मूल रेखाया पायच्यामां १० (दश) लाग करवां, उपर मथाये ८ (नव) लाग करवां, तेमां अण्ये लाग ये कर्ण, दोढ दोढ लागे ये पठरा, त्रयु लाग लद्रमल्ली, १० लाग तणाये ळणुवा. आंधले अण्ये लाग ये कर्णे, दोढ दोढ ये पठरा, ये लाग लहर.

वालंजरः-

रेखामानं मयाख्यातं वालंजरमत सृणु ।

रेखा विस्तरस्यमानं द्वाविंशपदभाजितम् ॥ ३ ॥

कोणस्तु भागचत्वारः प्रतिरथ स्त्रिभागकः ।

उपरथो द्विभागस्तु भद्रार्धं हि द्वि भागकम् ॥ ४ ॥

स्कंधे त्रयोदश भागा त्रिधा कर्णे द्वयरथे ।

उपरथे चैक भागः शेषं भद्रं प्रकीर्तितम् ॥ ५ ॥

शिखरनी रेखानुं मान भे' कहुं, उवे वालंजर-शिखरना नासिकाना विलाग सांलणो, शिखर पायये ञेटहुं डोय तेना २२ (आवीश) लाग करवां. तेमां रेखा लाग-४ (चार), प्रतिरथ ३ (त्रयु), उपरथ २ (ये) लागना अने अर्धुं लद्र २ (ये) लागनुं करवुं, उवे शिखरनुं स्कंध ञेटहुं डोय तेना १३ (तेर) लाग करवा. तेमां रेखा लाग-३ (त्रयु) प्रतिरथ २ (ये) लाग, उपरथ १ (अेक) लाग अने लद्र लाग ना (अर्धो), आ रीते वालंजर विलाग ळणुवा.

સ્કન્ધ વેધ:—

સ્કંધહીનં ન કર્તવ્યં નાધિકં કિં ચ કારયેત્ ।
 સ્કંધહીને કુલોચ્છેદો મૃત્યુરોગ મયાવહમ્ ॥ ૬ ॥
 તસ્માત સર્વપ્રયત્નેન સ્કંધેઽધિકં ન કારયેત્ ।
 માન પ્રમાણં સંયુક્તં શાસ્ત્રદણ્યા ચ કારયેત્ ॥ ૭ ॥
 આયુરાશ્મ્ય સૌભાગ્યં લભતે નાત્ર સંશયઃ ।
 મૂલકન્દે પ્રવિષ્ટે તુ સ્કંધ વેધ इति स्मृतः ॥
 શિલ્પી સ્વામિનૌ હન્યે તે સ્કંધ વેધ ન સંશયઃ ।
 નિર્ગમો હસ્ત સંસ્થયૈર્વા અંગલૈરૂપપાદિતઃ ॥ ૮ ॥

શિખરને હીન સ્કંધ કરવો નહિ, અને અધિક માન પણ નહિ કરવું, સ્કંધ માનથી ઓછો થાય તો કુલનો નાશ થાય, તેમજ મૃત્યુ તથા રોગનો ભય થાય, તેથી સ્કંધ અધિક માનનો પણ નહિ કરવો. સર્વ ઉપાયોથી શાસ્ત્રમાં કહેલ માન યુક્ત કરવો, જેથી આયુષ્ય, આરોગ્ય અને સૌભાગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેમાં લેશ માત્ર સંશય નહિ.

શિખરના પાંચચામાં માનમાં ઓછું વધતું કરી વેધ કરવો નહિ, સ્કંધ વેધથી સ્વામી અને શિલ્પીનો નાશ થાય, તેમાં શંકા ન બાણવી, વાલંજરના નીકાળા દર હસ્તે ૦૧-૦૧ અંશુલ કરવા.

ક્ષોભવેદંશપાદોન પાદોનશ્ચાપિ વિસ્તૃતઃ ।
 इति रेखोच्छ्रयं कुर्याद् वालंजर इति स्मृता ॥ ९ ॥

વાલંજરના નાસિકાના મૂળમાં પાણીતાર પોણા લાગનો જાડો, પોણા લાગ પહોળો રાખવો, આ રીતે વાલંજરના લાગ બાણવા.

શિખર મદ્ર ગવાક્ષ વિધાન :-

त्रि मूर्तिर्यस्तु भद्रान्ते रथिका सर्वकामदा ।
 शुक्रनाशस्तथा सिंहो भद्रे त्वे कैक संयुतः ॥ १० ॥

શિખરના ત્રણે બાજુના લદ્રમાં ગવાક્ષ કરવા, તેમાં દેવમૂર્તિઓ કરવી, આવી દરેક રથિકા (લદ્ર) સર્વ કામનાને આપે છે, શિખરના અગ્રલાગે શુક્રનાશ કરવો અને ત્રણે બાજુમાં લદ્રના ગવાક્ષ ઉપર અકેક સિંહ બેસાડવો.

શુકનાશ સ્વરૂપ વિધાન :-

અગ્રે કોલી કપોલસ્તુ શુકનાસસ્તુ નાસિકા ।
 સાન્ધારે સ્તમ્ભ રેલા કર્તવ્યા મધ્ય કોષ્ટકે ॥ ૧૧ ॥
 પ્રાસાદસ્યે પુરો ભાગે નિર્વાણમૂલ શ્રંગકમ્ ।
 તદગ્રે શુકનાસં ચ એકાદિ સપ્તસમુદ્રમમ્ ॥ ૧૨ ॥
 તસ્યોપરિ સિંહઃ સ્થાપ્યો મળ્ડપ મકલશસમઃ ।
 દ્વિ સ્તંભઃ શુકનાસાગ્ર વિજ્ઞેયઃ પાદ મળ્ડપઃ ॥ ૧૩ ॥

પ્રાસાદની આગળ શિખરમાં કોલી એ કપોલરૂપ કૃત્તી છે અને તેમાં શુકનાશ એ નાસિકા રૂપ છે. સાન્ધાર પ્રાસાદોમાં મધ્યકોષ્ટ (સ્તૂપ)ની આગળ કોલીના સ્તંભો પર શિખરની રેખા આવે છે, પ્રાસાદના શિખરના અગ્ર ભાગમાં નીકળતા ઉચ્ચશ્રંગની આગળ શુકનાશ એકથી સાત દોઢીયા ચડાવી કરવો અને તેના ઉપર સિંહ સ્થાપન કરવો, તે મંડપના કલશ લગભગ સમસૂત્ર કરવો, શિખરમાં શુકનાશ આગળ બે સ્તંભો કરવા તે “ પાદ મંડપ ” નામથી બાણવા.

શુકનાશ ઉદયમાન :-

છાદ્યોર્ધ્વ સ્કન્ધપર્યન્ત-મેકવિંશતિભાજિતમ્ ।
 અંકદિગ્ રુદ્ર સ્વર્ણશ ત્રયોદશાંશમુત્સૃજતે ॥ ૧૪ ॥
 શુકનાસસ્ય સંસ્થાનં છાદ્યોર્ધ્વં પશ્ચધોન્નતમ્ ।
 તેનમાનેન પાદાંતં મળ્ડપોર્ધ્વં સમુત્સૃજેત્ ॥ ૧૫ ॥
 મળ્ડપોર્ધ્વં શુકઘણ્ટા સમાન્યુનાનચાધિકા ॥ ૧૬ ॥

પ્રાસાદના છબ ઉપરથી શિખરના સ્કંધ સુધીના ઉદયના એકવીશ ભાગ કરવા તેમાં છબ ઉપરથી નવ, દશ, અગિયાર, બાર અને તેર ભાગ સુધીમાં શુકનાશનું સ્થાન બાણવું. એ રીતે છબ ઉપરથી શુકનાસના ઉદયના પચ્ચવિધ પ્રમાણ કલ્યા છે, તે શુકનાસના ઉદય માનના વિભાગના અંત સુધી મંડપની ઉપરના સંવરણના ઘંટાની રચના કરવી. એટલે મંડપ ઉપર ઘંટા શુકનાસ બરાબર રાખવો, ઘંટા નીચે રહે પણ શુકનાસથી ઘંટા ઊંચી કરવી નહીં.

કોકિલા પ્રાસાદપુત્ર લક્ષણ :-

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ કોકિલા લક્ષણ પરમ્ ।
 સ્થાનં પ્રમાણમે તેષાં શુભં વા યદિવાઽશુભમ્ ॥ ૧૭ ॥

કર્ણ ગર્ભાન્તરે જ્ઞાત્વા કર્તવ્યા યત્ર તત્ર ચ ।
 કોણ વિસ્તાર વિસ્તીર્ણા કોકિલા શુભ લક્ષણા ॥ ૧૮ ॥
 અનેનૈવ પ્રકારેણ કર્તવ્યા શિલ્પિભિઃ સદા ।
 ઉભયોઃ પાર્શ્વયૌ રેવ ઈકૈકા ચ પ્રશસ્યતે ॥ ૧૯ ॥
 કોલી પ્રાસાદ રાજસ્ય વામ દક્ષિણતઃ સ્થિતા ।
 કોણાર્ધે કોકિલા યત્ર શ્રી નાશાદ્વેજનં કલિઃ ॥ ૨૦ ॥
 તસ્માત્ સર્વં પ્રયત્નેન કોણાર્દ્ધં ન વ્યતિક્રમેત્ ।
 યમદંષ્ટ્ર તુ વિજ્ઞેયા મિત્તિશ્ચૈવ શુભપ્રદા ॥ ૨૧ ॥
 સર્વં લક્ષણ સંયુક્તા કોકિલા સુફલપ્રદા ॥ ૨૨ ॥

હવે હું કોકિલાના લક્ષણ કહું છું, તેના સ્થાન પ્રમાણે શુભ અને અશુભ કહું છું, રેખાનો ગર્ભ ખરાખર બાજવી આધુ પાછું કરવું, કર્ણ રેખાની પહોળાઈ પ્રમાણે કોકિલાનો વિસ્તાર રાખવો તે શુભ બાણવું, આ કહેલ પ્રમાણે કોકિલા શિલ્પીઓએ કરવી બેઠાંએ, કોલી એ પ્રાસાદરાજની ડાબી જમણી તરફ બેઠી પડખે અકેક કોકિલા કરવી, (કોકિલા પ્રાસાદ પુત્ર) હવે તેના દોષ કહું છું, કોણ (રેખા)થી કોકિલા અર્ધ કરે તોલક્ષ્મીનો નાશ, ઉદ્વેગ અને ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય, માટે પ્રયત્ને કરીને રેખાથી અર્ધ ભાગની કોકિલા ન કરવી, કરે તો તે યમદંષ્ટ્ર રૂપ બાણવી. પણ ભિતિના માન પ્રમાણે કરવાથી શુભ ફલ દેનાર બાણવી.

આમલસારા લક્ષણ વિધાન :-

વિશ્વકર્મોવાચ—

પ્રતિરથા વૃથૌ મધ્યે વૃત્તે આમલસારકે ।
 તત્તદ્વિ મક્તિ માગં ચ કથ્યે યસ્ય યાદશમ્ ॥ ૨૩ ॥
 ઉદયે તુ તદુર્ધ્વે ચ વિમક્તે ચતુરંશતઃ ।
 ગ્રીવા પાદોન માગા સ્યાત્સવાદં ચ તથાણ્ડકમ્ ॥ ૨૪ ॥
 ચન્દ્રિકા ચૈક માગેન માગા આમલસારિકા ।

॥ અપરાજિતવૃચ્છા ॥

ખત્રે પ્રતિરથના મધ્યમાને ગોળ આમલસારો કરવો, તેના બે ભાગ કરવા. એટલે લંબાઈથી અર્ધ ઉત્તમમાન કરવું. તેના ચાર ભાગ કરવા, ગ્રીવા ૦ાા ભાગ, ૧ા ભાગ આમલસારાનું અંડક, ૧ ભાગ ચન્દ્રિકા અને ૧ ભાગ આમલસારિકા.

દ્વયોઃ પ્રથયોર્મધ્યે, વૃત્તમામલસારકમ્ ।
 ઉદયે ચ તદર્ધેનુ વિમક્તે ચતુર્ભાગિકે ॥ ૨૫ ॥
 ગ્રીવા પાદોન ભાગાસ્યાત્ સપાદં ચ તથાહ્ણકમ્ ।
 ચન્દ્રિકા ચૈક ભાગેન, ભાગાચામલસારિકા ॥ ૨૬ ॥

॥ કલ્યાણકલિકા ॥

બે પ્રતિરથ વચ્ચેના પ્રમાણે ગોળ આમલસારો કરવો, અર્ધ ભાગે ઉદય કરવો, ગ્રીવા ૦।। ભાગ, ૧। ભાગ અંડક અને એક ભાગ ચંદ્રિકા અને ૧ ભાગ આમલસારિકા કરવી.
 (કલ્યાણકલિકા)

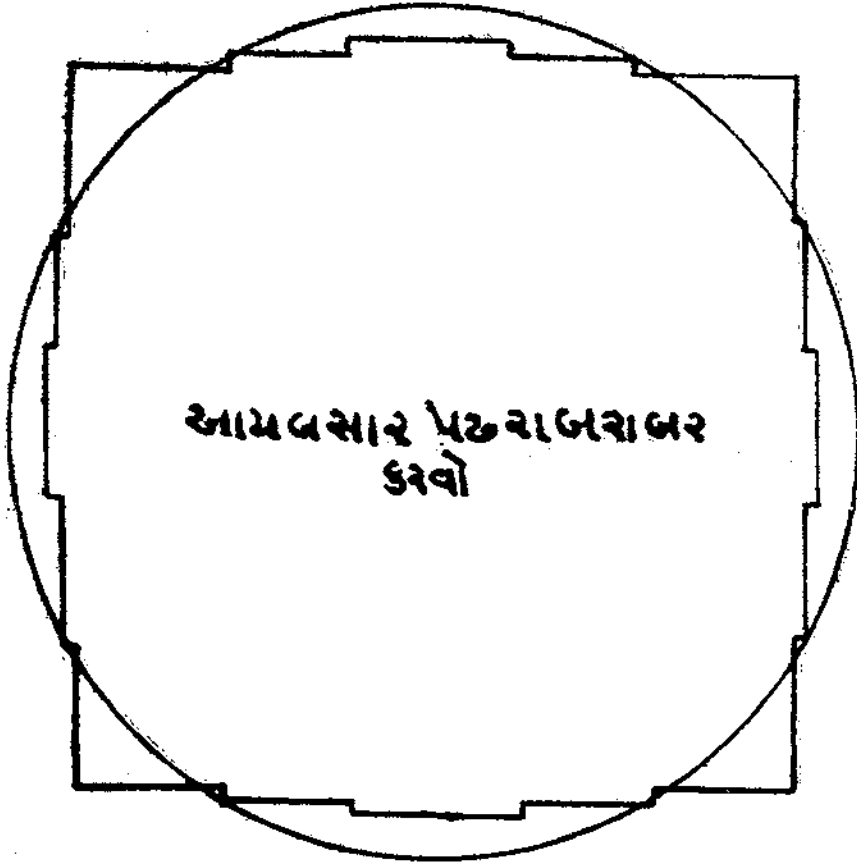
રથયોરુભયોર્મધ્યે વૃત્તમામલસારકમ્ ।
 ઉત્સેધો વિસ્તારાર્ધેન ચતુર્ભાગવિભાજિતમ્ ॥ ૨૭ ॥
 ગ્રીવા ચામલસારય પાદોનાથ સપાદકઃ ।
 ચન્દ્રિકા ભાગમેકેન ભૂમિરામલ સારિકા ॥ ૨૮ ॥

॥ શિલ્પરત્નાકર ॥

પ્રાસાદના સ્કંધે બે પ્રતિરથની વચ્ચેમાં પ્રતિરથ બરાબર ગોળ આમલસારો કરવો, અને પહોળાઈથી અર્ધ ભાગે ઊંચો કરવો ઊંચાઈમાં ચાર ભાગ કરવા, ૦।। ભાગનું ગળું, ૧। ભાગ આમલસારો, ચંદ્રિકા ભાગ ૧, અને આમલસારી (ઝાંઝરી) ભાગ એકની કરવી.

સ્કંધઃ षટ્ભાગકો જ્ઞેયઃ સપ્તાંશામસારકઃ ।
 ક્ષેત્રમષ્ટાવિંશભાગૈ - રુચ્છ્રયે ચ તદર્ધત ॥ ૨૯ ॥
 ગ્રીવા ભાગત્રયંકાર્ષા અંક પચ્ચભાગકઃ ।
 ત્રિભાગા ચન્દ્રિકા ચૈવ તથૈવામલસારિકા ॥ ૩૦ ॥
 નિર્ગમે ષટ સાર્ધ ભાગોભવેદામલસારિકા ।
 ચન્દ્રિકા દ્વિ સાર્ધભાગા અણ્કઃ પચ્ચ એવ ચ ॥ ૩૧ ॥

સ્કંધના વિસ્તાર છ ભાગ અને આમલસાર સાત ભાગ કરવો, આમલસારના વિસ્તારમાં અઠ્ઠાવીશ ભાગ કરવા, અને ચૌદ ભાગ આમલસારનો ઉદય કરવો, ગ્રીવા ત્રણ ભાગ, અંડક પાંચ ભાગ, ચંદ્રસ ત્રણ ભાગ અને ત્રણભાગ આમલસારી, એમ ચૌદ ભાગ ઉદયમાન જણવું. ઉવે વિસ્તાર ભાગ, ગર્ભથી સાડા છ ભાગ આમલસારી નીકળતી, અડીભાગ ચંદ્રસ અને પાંચ ભાગ અંડકનો નીકાળો કરવો. (જ્ઞાનપ્રકાશદ્વીપાણીવ)



आमलसारा देवस्वरूप विधानः-

शिवेचक्षररूपं तु ध्यानमग्नं विचक्षणः ।

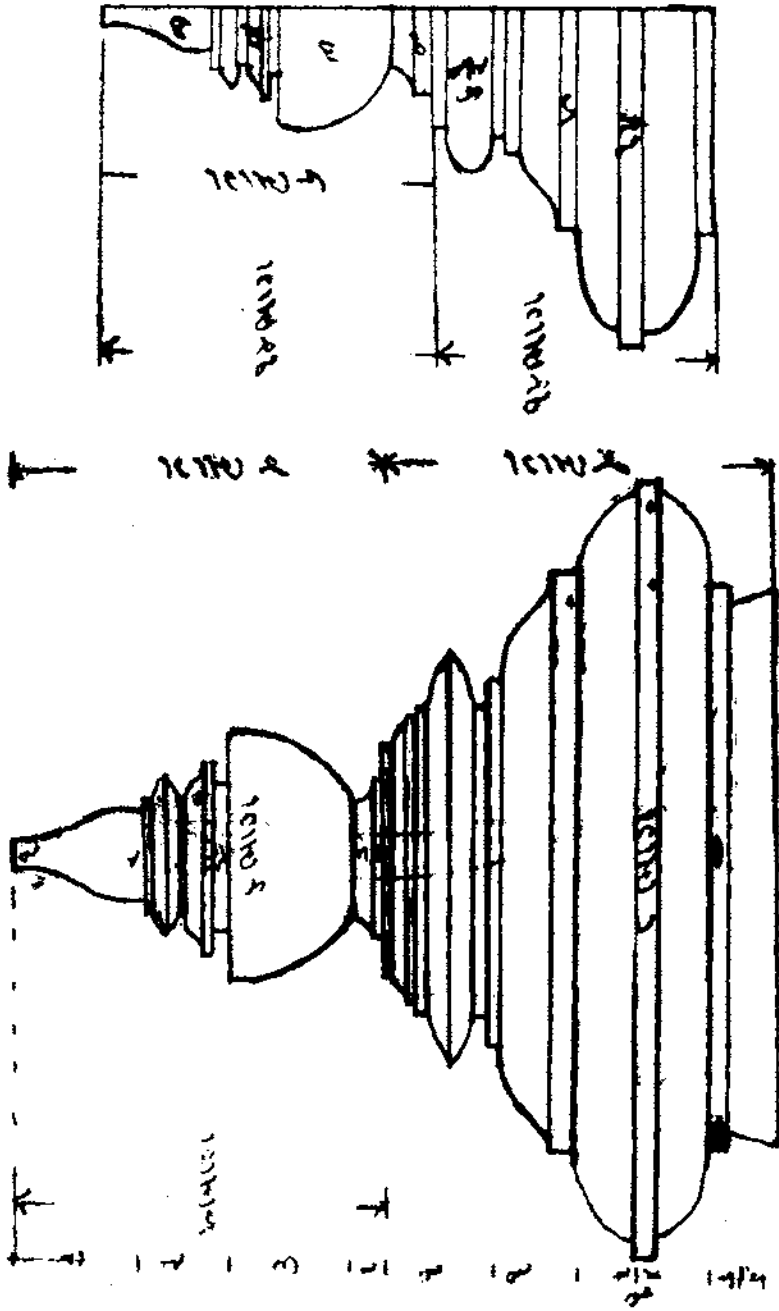
शिखर कर्णे दातव्यं जिने कुर्याज्जिनेश्वर ॥ ३२ ॥

शिखरना आमलसाराना कोष्णे शिवना प्रासादने छन्दर (शिव) ध्यानमग्न विचक्षण स्वरूप शिखरीये करवु' अने जिनप्रासादमां जिनेश्वरनी मूर्ति करवी.

कण्ठे मायां स रुद्रां च विद्याश्रामलसारके ॥ ३३ ॥

अग्निपुराण अ० १०२-२३

आमलसाराना गणामां माया अने इन्द्रना ३५ करवां.



आभदासार अने कुलश प्रभाणु दर्शन.

आयुधं वाहनं चिह्नं यस्य देवस्य यद्भवेत् ।
 तस्मादेकतमं चिह्नं कार्या चामलसारके ॥ ३४ ॥

चिह्न विष्णुगृहे तत्र गरुड वापि काश्येत् ।
दुर्गागृहे तथा सिंह त्रिशूलं हरवेऽमनि ॥ ३५ ॥
पद्मं लक्ष्मीगृहे चिह्नं हंसस्या ब्रह्मणोगृहे ।
मकरं कामदेवस्य तालं सङ्कर्षणस्य तु ॥ ३६ ॥
अर्धचन्द्र स्थितं सिंह मादित्यस्य गृहे भवेत् ।
वृत्त मण्डल मध्यस्थं मृगं चन्द्रसमो भवेत् ॥ ३७ ॥
वज्रं शक्रस्य कुर्वीत दण्डं वैवस्वतस्य च ।
वरुणस्य तथा पाशं गदां च धनदस्य च ॥ ३८ ॥
स्कन्दस्य शक्तिः कर्तव्या गणाध्यक्षस्य पार्श्वि ।
कर्तव्यं परशोश्चिह्नं बन्हेर्ज्वाला विधियते ॥ ३९ ॥
वायोस्वर भङ्ग तु उष्ट्रं निर्ऋतये तथा ।
अन्येषामपि देवानां चिह्नं स्यादायुधं स्वकम् ॥ ४० ॥

देवोना प्रासादे आमलसारभां आयुध अने वाहनना चिह्नं करवा. विष्णुप्रासादे गरुड, दुर्गा प्रासादे सिंह, शिव प्रासादे त्रिशूल, लक्ष्मी प्रासादे कमल, ब्रह्मना प्रासादे हंस, कामदेवना प्रासादे मकर, संकर्षणना प्रासादे ताल [उथेदी], अर्ध अंद्रभां भेडेल सिंह सूर्य प्रासादे करवा, वृत्तमंडल वस्थे हरणु अंद्र प्रासादे करवा, धंद्र-प्रासादे वज्र, यमराजना प्रासादे दंड; वरुण प्रासादे पाश, कुबेर प्रासादे गदा, अतिरुस्वामी प्रासादे शक्ति, गणाध्यक्ष प्रासादे इरशी, वह्नि (अग्नि) प्रासादे ज्वाला, वायुदेवने ध्वजदंड, नैऋतिने षट आ प्रभाणु अन्य देवोने वाहन अथवा आयुधनुं चिह्नं करवुं.

नागरे लतिने कुर्यात् सान्धारे चैव मिश्रके ।
विमाननागरच्छन्दे विमान-पुष्पके तथा ॥ ४१ ॥
विमानभूमिजे चैव वृत्तं च कर्णिकान्तकम् ।
द्राचिडे तु तथा चैव तं तु रेखा न रूपकम् ॥ ४२ ॥
वराटे तु भवेद् घण्टा यादम् मन्दारपुष्पकम् ।
बल्लमीषु च सर्वासु गजघृष्टा कृत्तिस्तथा ॥ ४३ ॥
नागरे घण्टा कृतिकां कुर्यात् सिंहावलोकने ।
घण्टा चैव मुपाख्याता प्रयुक्ता वास्तु वेदिमिः ॥ ४४ ॥

नागर, लतिन, सान्धार, मिश्रक, विमाननागर, विमानपुष्पक, विमान अने लूमिन्
 आ अथा प्रासादोने आमलसारे गोज करवो, अने इरती कृष्णो युक्त करवो, द्राविड
 प्रासादोने आमलसारे तेनी रेभाने अनुत्प करवो, वराट प्रासादोने आमलसारे मन्दार
 वृक्षने पुष्प आकारे, सर्वपल्लवी प्रासादोभां आमलसारे उस्तिनी पीठना आकारे लंज-
 गोज, तथा नागर अने सिंहावलोकन प्रासादोने आमलसारे धंटना आकारोने बनाववो,
 आ प्रमाणे वास्तुवेत्ताओओ आमलसारातुं निरूपणु कथुं छे.

कलश प्रमाण लक्षणं

विश्वकर्मावाच—

अथातः संप्रवक्ष्यामि कलशोत्पत्ति लक्षणम् ।
 भद्रंतु सर्वकल्याणं कलशं स्थापयेद्यथा ॥ ४५ ॥
 क्षीरोदारणवके पूर्वं मध्यमाने सुरासुरैः ।
 तत्रोत्पन्नं सुतिलकं कलशं कामरुपिणम् ॥ ४६ ॥
 प्रतिष्ठादिषु सर्वेषु सर्वं पुण्यं महोत्सवे ।
 संस्थाप्य पुण्यकलशं सर्वविघ्नोपशामकम् ॥ ४७ ॥
 अभिषेको दिव्यघण्टैः फल पल्लव संयुतैः ।
 सर्वं पापविनिर्मुक्तः श्रियं प्राप्नोति मानव ॥ ४८ ॥
 क्षीरणवे समुत्पन्नं प्रासादस्याग्र जातकम् ।
 प्रासादो देवतानां च नरेन्द्राणां च हर्म्यकम् ॥ ४९ ॥
 देवागारेषु सर्वेषु नृपाणां भवने तथा ।
 संस्थाप्य दिव्यकलशं विश्वकर्मावचोयथा ॥ ५० ॥
 उत्पत्तिः कथिता चैवं लक्षणं शृणु साम्प्रतम् ।
 विभक्ति भाग सखायानां प्रमाणं सूत्र मानतः ॥ ५१ ॥
 शैलजे शैलजं कुर्याद् दारुजे दारुजं तथा ।
 धातुजे धातुजं चैव अष्टिके चैष्टिकं शुभम् ॥ ५२ ॥
 चित्रे चित्रं विधातव्यं हेमजं सर्वं कामदम् ।
 श्रेष्ठं सर्वत्र श्रेष्ठानो सुवर्णं कलशध्वजम् ॥ ५३ ॥

વિશ્વકર્મા કહે છે—હવે હું કલશ ઉત્પત્તિ અને લક્ષણ કહું છું. કલશ સ્થાપવાથી સર્વ ભદ્ર કલ્યાણ થાય છે, પૂર્વે દેવ અને દેત્યો સમુદ્ર મંથન કરતા હતા. તેમાંથી કામનાને પૂર્ણ કરનાર એવો સુતિલક કલશ ઉત્પન્ન થયો. શુભ પુણ્યમહોત્સવે પ્રતિષ્ઠા દિને કલશ સ્થાપવાથી સર્વ વિઘ્નોનો નાશ કરે છે. ફલ પલ્લવ સહિત દિવ્ય કલશનો અભિષેક કરવો, સર્વ પાપનો નાશ કરે છે અને મનુષ્યને લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ થાય છે. ક્ષીર-સાગરમાં ઉત્પન્ન થયેલ કલશ પ્રાસાદની ભક્તિ પ્રમાણે કરવો, દેવાના પ્રાસાદે તથા રાજાના મહાલયમાં અને ગૃહ મંદિરે નૃપાણુ ગૃહે દિવ્ય કલશ સ્થાપવો તેમ વિશ્વકર્માનું વચન છે. ઉત્પત્તિ તમને કહી હવે લક્ષણ કહું છું. ભાગ સંખ્યાની સૂત્રમાને વિલક્ષિત કરવી.

પાષાણુના પ્રાસાદને પાષાણુનો, લાકડાના પ્રાસાદને લાકડાનો, ધાતુના પ્રાસાદને ધાતુનો અને ઇંટના પ્રાસાદને ઇંટનો કલશ કરવો. ચિત્રમાં ચિત્રનો હેમ પ્રાસાદ સર્વ કામનાને આપનાર છે, શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ સુવર્ણ કલશ તથા ધ્વજદંડ જાણવો.

પ્રાસાદ સ્યાદમાંશેન, પૃથુત્વં કલશાણ્ડક ।

પોલકશંશેયુતં શ્રેષ્ઠ મધ્યદ્વાત્રિશ દશત ॥ ૫૪ ॥

મૂલરેલા પશ્ચમાંશે, પૃથુત્વં તસ્ય કારયેત્ ।

ઘન્ટાઽવિસ્તાર પાદેન તત્પાદેન યુતં પુનઃ ॥ ૫૫ ॥

इत्यं कलश विस्तार उच्छ्रय स्तस्य सार्धतः ।

नागरे लतिने शस्त सान्धारे मिश्रके तथा ॥ ૫૬ ॥

विमान नागरच्छन्दे, विमान पुष्पके तथा ।

धातुजे रत्नजे चैव स्थारोहे च दारुजे ॥ ૫૭ ॥

शैलजे स चतुर्थांश, एष्टिकादो समस्तके ।

इत्युक्तः कलशश्चैव, सर्वकाम फलप्रदः ॥ ૫૮ ॥

પ્રાસાદમાનના આઠ ભાગ કરવા તે પ્રમાણે કલશના પટ્ટાનો વિસ્તાર કરવો એ કલશનું ઠનિષ્ઠમાન, એ માનમાં સોળમો (૧૬) ભાગ ઉમેરવાથી જ્યેષ્ઠમાન, અને બત્રી-શમો ભાગ વધારવાથી મધ્યમાન જાણવું, શિખર રેખામાનના પાંચમા ભાગે પણ કલશ કરી શકાય, ઘંટા (આમલસાર) ને સવાયા કરી ચોથા અંશે પણ કલશ કરી શકાય આ કલશનો વિસ્તાર કહ્યો એનો ઉદય વિસ્તારથી દોઢો કરવો, નાગર લતિન, સાન્ધાર, મિશ્રક, વિમાનનાગર, વિમાનપુષ્પક આ બધા પ્રાસાદોનો કલશ ઉપર મુજબ કરવો. ધાતુજ, રતનજ, સ્થારોહ, દારુજ (સિંહાવલોકન), શૈલજ, અને સર્વ પ્રકારના ઐષ્ટિક

આ બધી બાતના પ્રાસાદોમાં કલશ ઉક્તમાનથી સવાય (ચતુર્યોશાધિક) માનના બનાવવા, આ પ્રમાણે ઈષ્ટ ફલ આપનારો કલશ કરવો. આ પ્રમાણે માનાનુસાર બનાવેલ કલશ ઈચ્છિત ફલ આપે છે.

વરાટાદિ પ્રાસાદ કલશ માન—

વરાટે દ્રાવિડે ચૈવ, ભૂમિજે વિમાનોદ્ભવે ।

વલ્લભીષુ સમસ્તાષુ પ્રાસાદસ્ય षઢંશકે ॥ ૫૯ ॥

તત્ષઢંશયુતઃ શ્રેષ્ઠઃ કનિષ્ઠસ્ત દ્વિહીનકઃ ।

ઈત્યંમાનં સમુદિષ્ટે કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥ ૬૦ ॥

વરાટ, દ્રાવિડ, ભૂમિજ, વિમાન અને સર્વપ્રકારની વલ્લભીઓમાં પ્રાસાદના ષઢંશ જેટલો કલશનો વિસ્તાર કરવો, કલશનું આ મધ્યમમાન બાણુવું, આમાં છઠ્ઠો ભાગ ઉમેરતા જેષ્ઠમાન તથા છઠ્ઠો ભાગ હીન કરતાં કનિષ્ઠમાન બાણુવું. આ પ્રકારનું કલશનું માન સર્વ શુભ ફલદાયક છે.

કલશ અંગવિભક્તિ વિધાન

ઉચ્છ્રયો નવભાગઃ સ્યાત્ षઢ્ભાગા વિસ્તૃતિસ્તથા ।

અષ્ઢકં તુ ત્રિપદં ચ, પાદં ચ પદ્મપત્રિકા ॥ ૬૧ ॥

શ્રીવાપાદોનભાગા ચ, સપાદ દ્વે ચ કર્ણિકા ।

માતુલિઙ્ગ ત્રિભિર્ભાગૈઃ કર્તવ્યં સર્વકામદમ્ ॥ ૬૨ ॥

ઉચ્છ્રયઃ કથિતશ્ચૈવં, વિસ્તાર શૃણુ સાંપ્રતમ્ ।

પદ્મપત્રં ત્રિભિર્ભાગૈ સ્તત્કન્દં દ્વિ વિભાગકમ્ ॥ ૬૩ ॥

અષ્ઢકં ચ ઘટાકારં કુર્યાત્ षઢ્ભાગ વિસ્તૃતમ્ ।

શ્રીવા મધ્યે દ્વિ ભાગા સ્યાત્ ચતુર્ભિઃ કર્ણિકાન્તરે ॥ ૬૪ ॥

સાર્ધદ્વયશ્ચ ચીજપુર-મગ્રે નિમ્નં સુલક્ષણમ્ ।

પ્રમાણ સૂત્રમારુચ્યાતં કલશે સર્વ કામદે ॥ ૬૫ ॥

કલશની ઊંચાઈના ૯ (નવ) અને વિસ્તારના ૬ (છ) ભાગ કરવા, તે નવ ભાગમાંથી ૩ (ત્રણ) ભાગ અંડક, ૧ (એક) ભાગની પદ્મપત્રી, ૦૧૧ (પોણા) ભાગની શ્રીવા (ગળુ), ૧૧ (સવા) ભાગની બે ઠણ્ણિકા અને ૩ (ત્રણ) ભાગનો ખીબેડ (ટોડડો) કરવો એ શુભદાયક છે, એ કલશની ઊંચાઈના અંગ વિભાગો કલ્યા-

હવે વિસ્તારના વિભાગો સાંભળો. પદ્મપત્ર વિસ્તાર ૩ (ત્રણ) ભાગ, સ્કંધનો વિસ્તાર ૨ (બે) ભાગ અને અંક ૬ (છ) ભાગ વિસ્તૃત કરવું. તે ઘડાના આકારનું કરવું. ગ્રીવા મધ્યમાં બે ભાગ વિસ્તારે અને કર્ણિકાએ ૪ ભાગ વિસ્તારમાં કરવી, ખીલોડ્ નીચે બે ભાગ અને ઉપર ૧૥ ભાગ કરવું. આ પ્રમાણે સર્વ અંગો પોતપોતાના માને ઊંચા અને વિસ્તૃત ઉત્તમ લક્ષણ યુક્ત કરવા. આ પ્રમાણે સ્વેચ્છાપૂર્વક કલશનું પ્રમાણસૂત્ર કહ્યું, આ લક્ષણ નાગર પ્રાસાદના કલશનું છે.

મતાન્તરે કલશ અંગ વિભક્તિ પ્રમાણઃ—

અત ઉર્ધ્વ પુનશ્ચાન્યં, પ્રવક્ષ્યેઽહમનુક્રમમ્ ।
 પૂર્વવચ્ચ સમુત્સેથો, વિસ્તરઃ પૂર્વકલ્પિતઃ ॥ ૬૬ ॥
 પદ્મપત્રનિભાકારા, ત્રિપદા પદ્મપત્રિકા ।
 કર્ણિકા પદમેકં તુ, સપાદઃ પદ્મ સંભવ ॥ ૬૭ ॥
 દ્વિભાગં ચાષ્ટકં કુર્યાદ્, વૃત્તાકારં સુલક્ષણમ્ ।
 ગ્રીવા પાદોન ભાગા સ્યાદ્ ભાગાર્ધે ચાર્કપટ્ટિકા ॥ ૬૮ ॥
 લતિને ચૈવ કર્તવ્યાઃ અર્ધાંશે પદ્મ પત્રિકા ।
 ત્રિભાગં બીજપુર સ્યાદ્ વિકસિત પદ્માકૃતિ ॥ ૬૯ ॥
 ઉચ્ચૈઃ કથિત શ્રૈત્યં, વિસ્તરં શૃણુ સાંપ્રતમ્ ॥ ૭૦ ॥

આ પછી કલશના અંગોનો ખીલો ક્રમ કહું છું. કલશની ઊંચાઈ અને વિસ્તારના ૯ અને ૬ ભાગ કલ્પવા, ઊંચાઈના ૯ ભાગોમાંથી નીચે ૩ ભાગ પદ્મપત્રિકા કમલપત્રના આકારની કરવી. ૧ ભાગ કર્ણિકા, ૧૬ ભાગ કમલસંભવ (પત્ર) કરવો. તે પછી ૨ ભાગનું ગોલ આકારનું સુલક્ષણ અંક કરવું, ૦૧૬ ભાગ ગ્રીવા અને ૦૧૬ ભાગ અર્કપટ્ટી કરવી. લતિનપ્રાસાદના કલશમાં પદ્મપત્રિકા અર્ધભાગની કરવી, ૩ ભાગનું ખીલોડ્ કરવું, ખીલ પુરકનો આકાર વિકાસી કમલના ડાડલા જેવો કરવો, આમ ઊંચાઈના ભાગો કહ્યા છે. હવે પદ્મપત્રના વિસ્તાર વિષે આગળ કહું છું.

પદ્મપત્રં ત્રિભિર્ભાગે દ્વિભાગા કર્ણિકા વૃત્તા ।
 પદ્માગ્રે પત્રિ(ટ્ટિ)કાચૈવ ચતુર્ભાગા ચ વિસ્તરે ॥ ૭૧ ॥
 ષટ્ક્રમમ્ મષ્ટકં ચૈવ, ગ્રીવા મધ્યે દ્વિ ભાગિકા ।
 અર્કપટ્ટી ચતુર્ભાગા સાર્ધચ્યંશા ચ પટ્ટિકા ॥ ૭૨ ॥

सार्धद्वयं बीजपुरं निम्नाग्रे पद्मकाकृति ।

पद्मनिबन्ध तिलकं मुक्तरत्नां सुवृत्तकम् ॥ ७३ ॥

अर्केऽर्कं पट्टिकां कुर्यात् पद्मपत्राऽग्र ऊन्नताम् ॥ ७४ ॥

पद्मपत्रनो विस्तार उ लागनो, कर्णिकानो २ लागनो, पद्मपत्र पष्ठी पट्टिकानो विस्तार ४ लागनो, अंडकविस्तार ६ लागनो, श्रीवा मध्यमां जे लागनी, अर्धपट्टी ४ लागनी, उा लागनी पट्टिका अने २॥ लागणीकरणो विस्तार करवो. श्रीवा पुरकनो आकार उमणना उाउा जेवो करवो.

सूर्यना मंदिरे पद्मपत्रनी आगण जेयी अर्धपट्टि गोद पद्मना तिलक जेवी रत्नजडित करवी.

प्रासादपुरुष विधान :-

विश्वकर्मावाच :-

अथातः संप्रवक्ष्यामि पुरुषस्य निवेशनम् ।

न्यसेदेवालयेष्वेवं जीवस्थाने फलं लभेत् ॥ ७५ ॥

छादनोष प्रवेशेषु श्रृंगमध्येऽथवोपरि ।

शुकनासावसानेषु वेधूर्ध्वे भूमिकान्तरे ॥ ७६ ॥

गर्भमध्ये विधातव्ये हृदये वर्णको विधिः ।

हंसतुलीततः कुर्यात् ताम्रपर्यक संस्थिताम् ॥ ७७ ॥

शयनं चापी निर्दिष्टं पद्म च दक्षिणे करे ।

त्रिपताकं करं वामं कारयेद् हृदि संस्थितम् ॥ ७८ ॥

प्रमाणं तस्य वक्ष्यामि प्रासादादौ समस्तके ।

हस्तादि शतार्धं यावत् प्रकल्पयेदनुक्रमम् ॥ ७९ ॥

वृद्धिमर्धागुलां हस्ते यावन्मेसं प्रकल्पयेत् ।

एवविधः प्रकर्तव्यः सर्वकाम फलपदः ॥ ८० ॥

हेमजे तारजे वापि ताम्रजे वापि भागशः ।

कलशे आन्यपूर्णं तु सौवर्णपुरुषं न्यसेत् ॥ ८१ ॥

पर्यकचतुष्पादेषु कुम्भोश्चतुर एव च ।

हिरण्यनिधिं संयुक्तान् आत्म मुद्रामि मुद्रितान् ॥ ८२ ॥

एवं च रोपयेद् जीवं यथोक्त वास्तु शासने ।

तस्य न संभवेद् दौस्थ्यं यावदा भूत संप्लवम् ॥ ૮૩ ॥

વિશ્વકર્મા અપરાજિતને કહે છે—હવે હું પુરુષ પ્રવેશની વિધિ કહું છું. સર્વ પ્રાસાદોમાં જીવ સ્થાને પુરુષનો પ્રવેશ કરાવવો કે જેથી ફલ મળે.

શિખરના સ્કંધે, શિખરના મધ્ય ભાગે અથવા તેના ઉપલા ભાગમાં શુકનાશનઃ અંતે અને વેદિની ઉપર ભૂમિમાં ગર્ભના મધ્ય ભાગે હૃદય પ્રતિષ્ઠાની વિધિ કરવી. પ્રથમ ત્રાંબાનો પલંગ કરી તે ઉપર રેશમી ગાંઠી બિછાવવી અને તે ઉપર પ્રાસાદ-પુરુષને સુવરાવવો. પુરુષના જમણા હસ્તમાં કમલ અને વામ હસ્તમાં ત્રણ પતાકાવાળી ધ્વજ દંડ સહિત આપવી અને ડાબા હાથ પોતાની છાતીએ અડકેલો રાખવો.

હવે હું પુરુષ પ્રમાણ કહું છું. ૧ હસ્તથી ૫૦ હસ્ત પર્યંતના તમામ પ્રાસાદોનું પ્રમાણ એક હસ્તે અર્ધા અંગુલ વૃદ્ધિ કરતાં જવું, એકથી પચાસ હસ્ત પર્યંત પ્રતિ હસ્તે અર્ધા અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી. આ પ્રમાણે માનપ્રમાણથી પુરુષ કરવો જેથી ઈષ્ટ ફળ દેનારો થાય, સુવર્ણપુરુષને સોનાના, રૂપાના, ત્રાંબાના અથવા ત્રણે ધાતુઓના બનાવવા અને ઘૃતથી ભરેલ કળશ ઉપર સ્થાપિત કરવો, પલંગના ચાર પાયાઓ નીચે ઉપર પોત પોતાના લખેલ નામોવાળાં ઢાંકણાં વઢે સુદ્રિત કરીને સુવર્ણાદિ રત્ન ગર્ભિત ચાર નિધિ કુંભો સ્થાપવા, આ પ્રમાણે વાસ્તુશાસ્ત્રમાં કહેલ છે. વિધિથી પ્રાસાદના જીવસ્થાનમાં જે જીવ (પુરુષ)ની સ્થાપના કરે છે; તેને સૃષ્ટિના અંત પર્યંત દુઃખ દૌર્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થતું નથી.

ध्वजदण्ड स्थापन विधान :-

पूर्वमुखे च प्रासादे ध्वजा नैऋत्यकोणके ।

दक्षिणामિमुखे कार्या वायुकोणे न संशयः ॥ ૮૪ ॥

वारुणमुखे प्रासादे ध्वजाचे शानकोणके ।

उत्तरामिमुखे चैव अग्निकोणे च स्थापयेत् ॥ ૮૫ ॥

પૂર્વમુખના પ્રાસાદને નૈઋત્ય કોણમાં ધ્વજદંડ સ્થાપવી, દક્ષિણાલિમુખ પ્રાસાદને વાયવ્ય કોણમાં, પશ્ચિમાલિમુખ પ્રાસાદને ઈશાન કોણમાં અને ઉત્તરાલિમુખ પ્રાસાદને અગ્નિકોણમાં ધ્વજદંડ સ્થાપવો.

ध्वजधार स्तंभ विधान :-

पष्ठभागे हि रेखाया—स्तदंशः पादवर्जितः ।

ध्वजाधारस्तु कर्त्तव्यं प्रतिरथे च दक्षिणे ॥ ૮૬ ॥

प्रासादना शिपरनी भूणरेषाये उदयना छ लाग करी उपरना छू लागमां योथो लाग तलु त्यांथी ध्वजधार स्तंभ करवो. ध्वजधार शिपरनी पाछण जमण्णा अंगे प्रतिरथमां करवो.

ध्वजदण्ड विधान :-

ध्वजाधरस्तंभिका च कलशैश्च विभूषिता ।

वंशाधारा वज्रबन्धा वंशानां वेष्टनादिकैः ॥ ८७ ॥

ध्वजधार स्तंभिका (दंड) कलशो वडे शोभित करवी, दंडने अंथी वज्रबन्धथी पांथी सज्जड करवी.

वंशमयस्तु कर्तव्यं सारदारु समन्वितः ।

निर्व्रणः सुदृढः कार्याः पाङ्गलो दोषवर्जितः ।

समग्रंश्च विंघातव्यो विषमेः पर्वभिर्युतः ॥ ८८ ॥

दंड वांसनो करवो अथवा श्रेष्ठ जतिना लाकडानो करवो, दंड वा वाजेडो, नरम डे वाडो न डोथ येवो निर्दोष समग्रंश्चिवाडो अने विषम पर्ववाणो जनाववो.

दण्डमान लक्षण :-

आदि शिलोद्भवं मानं उर्ध्वं च कलशान्तिकम् ।

तृतीयांशे प्रकर्तव्यो ध्वजदण्डः प्रमाणतः ॥ ८९ ॥

अष्टमांशेन हीनोऽसौ मध्यमः शुभलक्षणं ।

कनिष्ठः स भवेद् दण्डो ज्येष्ठतः पादवर्जित ॥ ९० ॥

अर शिलाथी कलशाना मथाणा सुधी प्रासादनी उंचाधना त्रीज लाग जेटको दांगो दंड जेट माननो गण्णाय, येमांथी आठभो लाग छिन करतां मध्यमान अने योथो लाग छिन करतां कनिष्ठ माननो दंड थाय.

प्रासाद व्यास मानेन दण्डमानं प्रकीर्तितम् ।

मध्यं हीनं दशांशेन पञ्चमांशेन चावरम् ॥ ९१ ॥

प्रासादना रेषामाने ध्वजदंड करवो ते ज्येष्ठमान, तेमांथी दशभो लाग छिन करवाथी मध्यमान अने पांचभो लाग छिन करवाथी कनिष्ठमाननो ध्वजदंड लक्ष्णवो.

विशेष प्रमाण :-

मूलरेखा प्रमाणेन कनिष्ठं दण्ड संभवम् ।

मध्यमं द्वादशांशेन षडंशेन तथोत्तमम् ॥ ९२ ॥

મૂલરેખા (શિખરના પાયથા)ના પ્રમાણે કરવાથી કનિષ્ઠમાન, તેમાં બારમો ભાગ વૃદ્ધિ કરવાથી મધ્યમાન અને છઠો ભાગ વૃદ્ધિ કરવાથી જ્ઞેષ્ઠમાનનો ધ્વજદંડ બાણવો.

અન્ય પ્રમાણ :

પિંડઞ્ચ કથિતં વત્સ ઉદયઞ્ચ વ્યતઃ શ્રુણુ ।

પ્રાસાદકોણ મર્યાદાં સપ્ત હસ્તાન્તકં મતમ્ ॥ ૧૩ ॥

ગર્ભમાને ચ કર્તવ્યં હસ્તાઃ સ્યુઃ પશ્ચવિંશતિઃ ।

રેખામાનઞ્ચ કર્તવ્યં યાવત્પશ્ચાશ હસ્તકમ્ ॥ ૧૪ ॥

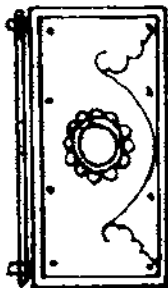
ધ્વજદંડનું માન કહ્યું. ઉવે ક્યુ માન કયાંથી કયાં સુધી લેવું તે કહ્યું છું તે સાંભળ; એક ઉસ્તથી સાત ઉસ્ત સુધી રેખામાને, પરચીશ ઉસ્ત સુધી ગર્ભગૃહમાને અને પચાસ ઉસ્ત સુધી શિખર રેખામાને ધ્વજદંડની લંબાઈ બાણવી.

ધ્વજદણ્ડ વિસ્તૃત પ્રમાણ:-

એકહસ્તે તુ પ્રાસાદે દણ્ડઃ પાદોન આહુગુલઃ ।

અર્ધાઙ્ગુલા ભવેદ્ વૃદ્ધિર્યાવત્પશ્ચાશહસ્તકમ્ ॥ ૧૫ ॥

એક ઉસ્તના પ્રાસાદને દંડ ૦૧૧ (પોણા) અંગુલ બડો કરવો અને પચાસ ઉસ્ત સુધી પ્રતિ ઉસ્તે ૦૧ (અર્ધા) અંગુલ વૃદ્ધિ કરવી.



વંશમયોઽથ કર્તવ્યં આબ્રનો મધુકસ્તથા ।
 સીસપઃ સ્વાદિરશ્ચૈવ પિંડશ્ચૈવ તુ કારયેત્ ॥ ૯૬ ॥
 સુવૃતઃ સારદારુશ્ચ ગ્રન્થિકોટર વર્જિતઃ ।
 પર્વભિર્વિષમઃ કાર્યઃ સમગ્રન્થિઃ સુસ્વાવહઃ ॥ ૯૭ ॥

ધ્વજદંડ વાંસનો, અંબન વૃક્ષનો, મધુક (મહુડા)નો, સીસમનો તથા ખેરનો કરવે અને તે ગોળ કરવો.

સુંદર ગોળાકાર, સારા, પાકા અને કઠણુ લાકડાનો થંથી (ગાંઠ), કોટર (કાંણુ)થી રહિત વિષમપર્વ અને સમગ્રથિવાળો ધ્વજદંડ કરવો તે સુખકારી છે.

પર્વઅંકે ધ્વજદણ્ડ ૧૩ નામો વિધાન

જયન્તસ્ત્વેત પર્વશ્ચ ત્રિપર્વઃ શત્રુમર્દનઃ ।
 પિંગ્લઃ પશ્ચપર્વૈશ્ચ સપ્ત મિર્માનુ સંભવ ॥ ૯૮ ॥
 શ્રીમુખો નવપર્વૈશ્ચ ત્વેકાદશે તુ નન્દનઃ ।
 ત્રયોદશે ત્રિ દિવ્યશ્ચ તિથિષુ દિવ્ય શેખરઃ ॥ ૯૯ ॥
 સપ્તદશે ચ કાલો વૈ ઉત્કટ અનવિશકઃ ।
 સૂર્યાક્ષસ્ત્વેક વિશશ્ચ દ્વયિકે કમલોદ્ભવ ॥ ૧૦૦ ॥
 દ્વયધિકે વિશ્વકર્મશ્ચ નામાનિ પર્વસંખ્યયા ।
 ત્રયોદશ વિજાનીયાત્ શિલ્પશાસ્ત્ર વિશારદઃ ॥ ૧૦૧ ॥

(૧) એક પર્વનો-જ્યન્ત (૨) ત્રણ પર્વનો-શત્રુમર્દન (૩) પાંચપર્વનો પિંગલ (૪) સાતપર્વનો-ભાનુસંભવ (૫) નવ પર્વનો-શ્રીમુખ (૬) અગિયાર પર્વનો નન્દન (૭) તેર પર્વનો-ત્રિદિવ્ય (૮) પંદર પર્વનો-દિવ્યશિખર (૯) સપ્તર પર્વનો-કાલદંડ (૧૦) આગણીસ પર્વનો-ઉત્કટ (૧૧) એકવીશ પર્વનો-સૂર્યાક્ષ (૧૨) ત્રેવીશ પર્વનો કમલોદ્ભવ (૧૩) પચીશ પર્વનો-વિશ્વકર્મ. આ તેર ધ્વજદંડના નામો છે, અને તે પર્વોથી સંખ્યાના માને નામ થાય છે, એ રહસ્ય શિલ્પશાસ્ત્રના વિશારદ પુરુષે બાણી લેવું.

દેવી ધ્વજદણ્ડ વિધાન

સમપર્વે યદા દણ્ડસ્ત્ર શક્તિમયં વહુ ।
 સમે ચ વિષમે પ્રોક્તં શુભં તદ્ભવને દ્વયમ્ ॥ ૧૦૨ ॥

સમપર્વ એટલે બેકી પર્વવાળો દંડ શક્તિમય ગણાય છે, એટલે દેવીના પ્રાસાદોમાં સમ અને વિષમ પર્વ બંને પ્રકારના ધ્વજદંડ શુભ કહેલ છે.

ધ્વજદણ્ડ મર્કટી વિધાન

તદૂર્ધ્વે સંપ્રક્ષ્યામિ મર્કટીશ્ચ સુશોભનામ્ ।
 દણ્ડદીર્ઘ પદંશેન મર્કટીચાઽર્ધ વિસ્તરા ॥ ૧૦૩ ॥
 સમુચ્છિતા ત્રિભાગૈશ્ચ કિંકિણી મણ્ડિતા શુભા ।
 કલશં કારયેત્તસ્યાઃ પશ્ચમાંશેન દીર્ઘતઃ ॥ ૧૦૪ ॥
 અર્ધચન્દ્રા કૃતિર્મધ્યે પક્ષે કુર્યાદ્ ગગારમ્ ।
 વંશોર્ધ્વે કલશશ્ચૈવ પક્ષે ઘણ્ટા પ્રલમ્બનમ્ ॥ ૧૦૫ ॥

ઉંચે હું ધ્વજદંડની ઉપરના ભાગે કરવાની સુશોભિત મર્કટીનું પ્રમાણ કહું છું. દંડની લંબાઈના છઠ્ઠાભાગે મર્કટી લાંબી કરવી, તથા લંબાઈના અર્ધભાગે પહોળી કરવી અને પહોળાઈના ત્રીજા ભાગે બડી કરવી તેમજ ડાંગરીના ઘાટોથી સુશોભિત કરવી તે શુભકર્તા બાબતી.

મર્કટીની લંબાઈના પાંચમા ભાગે કલશ ઊંચો કરવો, મર્કટીના નીચેના ભાગે અર્ધ અંદ્રાકાર કરવો અને તેની બંને બાજુએ ગગારક કરવો, દંડની ઉપર કલશ મૂકવો અને મર્કટી (પાટલી)ની ચારે બાજુએ ફરતી લટકતી ઘંટડીઓ કરવી.

ધ્વજદણ્ડ પતાકા પ્રમાણ

ધ્વજાદણ્ડ પ્રમાણેન દૈર્ઘ્યાઈશેન વિસ્તરે ।
 નાના વહ્ન વિચિત્રાહ્યા, ત્રિપશ્ચાગ્રમુખા ક્રમાત્ ॥ ૧૦૬ ॥

ધ્વજદંડના પ્રમાણે લાંબી અને આઠમા ભાગે પહોળી કરવી, ધ્વજ પતાકા નાના પ્રકારના રંગબેરંગી વસ્ત્રોથી શોભાયમાન કરવી અને ત્રણ અથવા પાંચ પટવાળી કરવી.

ધ્વજદણ્ડ સ્થાપન સ્તંભિકા

પ્રાસાદે વૃષ્ટિ ભાગે તુ, દક્ષિણે ચૈવ ચાઙ્ગુલ ।
 સ્તંભ વેધસ્તુ કર્તવ્યો મિતિ ષષ્ઠ સમાંશકે ॥ ૧૦૭ ॥
 ઘણ્ટોદય પ્રમાણેન સ્તંભિકા—ઉદયો ભવેત્ ।
 હસ્તસ્યાઙ્ગુલિ વિસ્તારં તસ્યાધઃ કલશો ભવેત્ ॥ ૧૦૮ ॥

પ્રાસાદના પાછલા ભાગે જમણે પથરે ધ્વજદંડનો કલાઓ કરવો અને તેની પહોળાઈ ભીંતીના છઠ્ઠા ભાગે રાખવી, આમલસારાની ઊંચાઈ બરાબર કલાઓ કરવો અને

ધ્વજદંડની બેઠક જેટલા હસ્તનો પ્રાસાદ હોય તેટલા આંગલ પહોળી કરવી, તથા નીચે લાંમસી આકારે ઠલશ કરવો, તેમાં ધ્વજદંડનું સાલ નાખવાનો છેલ પાડવો.

પ્રાસાદે મેરુશ્રંગે તુ મદ્રે કોણે ચ ચાતુગા ।

મૂલપ્રાસાદ માનેન દૃષ્ટવ્યં ધ્વજ લક્ષણમ્ ॥ ૧૦૯ ॥

મેરુશ્રંગ પ્રાસાદમાં ભદ્રે કર્ણે અથવા પદરે મૂલપ્રાસાદના માને ધ્વજદંડ રોપવાનું લક્ષણ બાણવું.

તોરણે તુ તથા ચૈવ શુકનાશે ચલાણકે ।

મૂલપ્રાસાદ માનેન ધ્વજાદણ્ડ નિવેશયેત્ ॥ ૧૧૦ ॥

તોરણ, શુકનાશ તથા બલાણકે મૂલપ્રાસાદના માને ધ્વજદંડ રોપવો.

ચતુર્મુખ પ્રાસાદે ધ્વજદણ્ડ વિધાન :-

ચતુર્મુખે તતો વક્ષ્ય પ્રાસાદ સર્વે કામદો ।

ઇશાની દિશામાશ્રિત્ય ધ્વજદણ્ડ નિવેશનમ્ ॥ ૧૧૧ ॥

હવે ચતુર્મુખ પ્રાસાદના ધ્વજદંડ રોપવાનું પ્રમાણ કહ્યું છે :-ચતુર્મુખ પ્રાસાદ એ સર્વે કામનાઓને આપનારો છે. તેમાં ઈશાન કોણનો આશ્રય કરી ધ્વજદંડનો નિર્વેશ કરવો.

ધ્વજદણ્ડ મર્કટી વિધાન :-

ઇશાન્યાં કુસ્તે કિચ્ચિત સ્થપકઃ સ્થાપકઃ સદા ।

રાજ્યવૃદ્ધિઃ સ્થલે વૃદ્ધિઃ પ્રજા સૌખ્યેન નન્દતિ ॥ ૧૧૨ ॥

સ્થપતિ તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર માલિક ઈશાન કોણનો કિચ્ચિત્ આશ્રય કરેલી ધ્વજદંડની મર્કટી (પાટલી) રાખે તો તેના રાજ્યની તેમજ સ્થાનની વૃદ્ધિ થાય અને પ્રજા સદા સર્વદા સુખથી આનંદ પામે.

ધ્વજા ફડકવા વિધાન :-

વાતાહત પતાકાનાં ફુફુકારો યત્ર દૃશ્યતે ।

તસ્કૃતં નિષ્ફલં યાતિ પુણ્યં તસ્ય ન વિદ્યતે ॥ ૧૧૩ ॥

પ્રતિષ્ઠા વખતે ધ્વજ ચઢાવતાં પવનને લીધે બેરથી ફડફડાટ કરતી પતાકા દેખાય તો કરેલું કાર્ય નિષ્ફલ બન્ય, અને તેનું પુણ્ય મળતું નથી.

પુરે ચ નગરે કોટેરથે રાજગૃહે તથા ।

વાપિ કૂપ તડાગેષુ ધ્વજા કાર્યા સુશોભના ॥ ૧૧૪ ॥

મળ્ડપે દિવ્ય માલ્યાતં જન્મ જન્મનિ કુલવામનમ્ ।
 પતાકા પાપહારી ચ શત્રુપક્ષ ક્ષયંકારી ॥ ૧૧૫ ॥
 ધ્વજારોપે કૃતં પૂજ્યં દશાશ્વમેધિકં ભવેત્ ।
 ધ્વજોદયે તુ તુષ્યન્તિ દેવાશ્ચ પિતરાસ્તથા ॥ ૧૧૬ ॥
 શિલ્પાચાર્યં યજમાના વિષ્ણુલોકગતાસ્તથા ।
 આત્મવંશં ભૂમિતલે તારયન્તિ ભવાર્ણવાત્ ॥ ૧૧૭ ॥

પુરે, નગરે, ગઢે, રથે, રાજગૃહે, વાવ, કુવા અને તળાવે સુશોભિત ધ્વજ અડાવવી. મંડપે દિવ્ય ધ્વજ અડાવવાથી જન્મોજન્મ કુળ વૃદ્ધિ થાય, પતાકા પાપહારી છે અને શત્રુપક્ષનો ક્ષય કરનારી છે. ધ્વજ રોપવાથી, દશ અશ્વમેધ યજ્ઞનું ફલ મળે છે, ઉપર ધ્વજ અડાવવાથી પિતૃદેવો અને દેવતાઓ પ્રસન્ન થાય છે, શિલ્પી, આચાર્ય અને યજમાન વિષ્ણુલોકમાં જાય છે અને પોતાના વંશને ભૂમિતલે લવોભવ તારે છે.

ધ્વજ વિનાના પ્રાસાદ વિધાન:-

નિશ્ચિહનં શિખરં દૃષ્ટ્વા ધ્વજાહિનં સુરાલયમ્ ।
 અસુરાવાસ મિચ્છન્તિ ધ્વજાહીન ન કારયેત્ ॥ ૧૧૮ ॥

ચિહ્ન રહિત શિખર તથા ધ્વજ રહિત પ્રાસાદને જોઈ અસુરો વાસ કરવાને ઇચ્છે છે, માટે ધ્વજ સિવાય પ્રાસાદો રાખવા નહિ.

શિખર ધ્વજારોપણ પૂણ્ય :-

ધ્વજોચ્છ્રાયેન તુષ્યન્તિ દેવતાઃ પિતરસ્તથા ।
 દશાશ્વમેધિકં પુણ્યં સર્વતીર્થ ધરાદિકમ્ ॥ ૧૧૯ ॥
 પશ્ચાશત્પૂર્વ પશ્ચાજ્ઞાનાત્માનશ્ચ તથાધિકમ્ ।
 શતમેકોત્તરં સોઽપિ તારયેન્નર કાર્ણવાત્ ॥ ૧૨૦ ॥

ધ્વજ અડાવવાથી, દેવતાઓ તથા પિતૃલોકો પ્રસન્ન થાય છે અને દશ અશ્વમેધ યજ્ઞનું સમગ્ર તીર્થમાં સ્નાન તથા સમસ્ત પૃથ્વી પ્રદક્ષિણાનું પુણ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. જે પુરુષ ધ્વજ અડાવે છે તે પચાસ થઈ ગયેલા પૂર્વજો અને પચાસ પછીના વંશજોનો અને અધિકમાં પોતાનો એમ કુલ એકસો એક (૧૦૧) પુરુષોનો નરકરૂપી સમુદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કરે છે.

સત્ત પ્રતિષ્ઠા

વિશ્વકર્માવાચ—

અથાતઃ સંપ્રવક્ષ્યામિ પ્રતિષ્ઠાવિધિસત્તકમ્ ।

તેષાં મન્ત્રક્રિયાશ્ચૈવ કથયામિ સમાસતઃ ॥ ૧૨૧ ॥

આદૌપાદ પ્રતિષ્ઠા સ્યાત્રય કૂર્મ ચ સ્થાપયેત્ ।

શિલા પ્રતિષ્ઠા દ્વિતીયા પીઠાન્તે મિત્તિમધ્યતઃ ॥ ૧૨૨ ॥

ઉદુમ્બરસ્તુતીયા ચ દ્વાર સ્થાપન નામતઃ ।

પન્નાકારા પન્નાશિલા પ્રતિષ્ઠા સા ચતુર્થિકા ॥ ૧૨૩ ॥

પ્રાસાદે પશ્ચમી ચૈવ પુરુષસ્ય નિવેશનમ્ ।

પૃષ્ઠી ચ કલશારોપઃ પ્રાસાદાગ્રેચયા ભવેત્ ॥ ૧૨૪ ॥

મહાયજ્ઞો મહોત્સાહો ધ્વજાનાં તુ સમુચ્છયઃ ।

સા સત્તમી પ્રતિષ્ઠા ચ પ્રયુક્તા વાસ્તુ વેદિમિ ॥ ૧૨૫ ॥

इति पुण्याह सप्तकम् ॥

વિશ્વકર્મા કહે છે કેઆ સમયે હું સપ્ત પ્રતિષ્ઠા વિધિ કહું છું. (૧) પાદ પ્રતિષ્ઠા કૂર્મ સ્થાપન, (૨) શિલાન્યાસ, (૩) દ્વારઉદમ્બર સ્થાપન. (૪) પન્નાકાર પન્નાશિલા પ્રતિષ્ઠા, (૫) પ્રાસાદ પુરુષ સ્થાપન, (૬) પ્રાસાદ ઉપર કલશ રોપણ, (૭) વાસ્તુ પ્રભુ પ્રતિષ્ઠા પ્રાસાદ અગ્રે મહાયજ્ઞ મહોત્સવ ધ્વજદંડ આરોપણ, આ સપ્ત પુણ્ય પ્રતિષ્ઠા જાણવી.

ચતુર્દશ શાન્તિકર્મ :-

ભૂમ્યા રમ્મપદે કૂર્મે શિલાયાં સૂત્રપાતને ।

સુરે દ્વારોદયે સ્તમ્ભે પટ્ટે પન્નાશિલાસુ ચ ॥ ૧૨૬ ॥

શુકાગ્રે પુરુષે ચૈવ ઘણ્ટાયાં કલશોચ્છ્વે ।

આખ્યાતાનિ ધ્વજારોપે શાન્તિકાનિ ચતુર્દશ ॥ ૧૨૭ ॥

૧ ભૂમિખનને, ૨ કૂર્મ સ્થાપના, ૩ શિલાન્યાસ, ૪ સૂત્રપાત, ૫ પૂરશિલા સ્થાપના, ૬ દ્વાર સ્થાપન, ૭ સ્તંભ મુહૂર્ત, ૮ પટ્ટ સ્થાપન, ૯ પન્નાશિલા, ૧૦ શુકનાસ સ્થાપન, ૧૧ પ્રાસાદ પુરુષ સ્થાપન, ૧૨ ઘંટારોપણ, ૧૩ કલશરોપણ, ૧૪ દેવપ્રતિષ્ઠા ધ્વજરોપણ. આ ચૌદ શાંતિ કર્મ છે. તેમાં વાસ્તુ પૂજન કરી સ્થાપન વિધિ કરવી.

प्रासाद देवता न्यासो

विश्वकर्मावाच—

प्रासादे देवतान्यासं स्थापये च समस्ततः ।
तदनुक्रमतो वक्ष्ये शुणुचैकाग्र मानसः ॥ १२८ ॥

पादे पराक्रमं देवं प्रतिष्ठाय भूमध्यतः ।
प्राग्भारोद्भवं देवं शिलायां च तदूर्ध्वतः ॥ १२९ ॥

शिलोद्भवोद्भता चादौ दंष्ट्याभूः समस्तिका ।
वराहरूपेण खरशिलायां धरणीधरः ॥ १३० ॥

सूत्रपातं समासार्यं स्थाप्यश्चिन्तामणिस्तथा ।
आद्यस्तरोर्ध्वदेशे च तत्र नागकुलानि च ॥ १३१ ॥

प्रतिष्ठाप्याः पन्नगाश्च स्थाने षोडशभिधानकैः ।
तदूर्ध्वं कुम्भकाख्ये च संस्थाप्या जल देवता ॥ १३२ ॥

पुष्पकं च तदूर्ध्वं तु चिप्पिका पुष्पकान्विता ।
संस्थायाः किन्नरास्तत्र चिप्पिका पुष्पकाकुलाः ॥ १३३ ॥

जाड्यकुम्भे स्थितो नन्दी कर्णाभ्यां च ततो हरिः ।
गजपीठे गणेशश्च अश्वपीठे तथाऽश्विनौ ॥ १३४ ॥

नरपीठे नराश्चैव स्थापयेत् क्रमयोगतः ।
क्षमा देवी च सुरके स्रष्टारं कुम्भके तथा ॥ १३५ ॥

निर्गमोद्भ्रम सीमायां ततः सृष्टिर्विनिर्गता ।
सन्ध्यात्रयं प्रतिष्ठाप्यं क्रमतो भद्रकत्रये ॥ १३६ ॥

कलशे च स्थिता देवी पार्वती तु हरप्रिया ।
धनदोऽन्तरपत्रे च प्रतिष्ठाप्यं यथाक्रमम् ॥ १३७ ॥

कपोताख्यां गन्धर्वा अन्तःपत्रे च किन्नरा ।
शारदा मञ्जिकायां च जंघायां मेरुरेव च ॥ १३८ ॥

लोकपालाश्च दिक्पालाः सुराश्चाथां गणेश्वरा ।
उदीच्या मिन्द देवश्च सावित्री भरणे स्थिता ॥ १३९ ॥

भाराधारः शिरावर्खां पट्टे देव्यश्च संस्थिताः ।
 विद्याधराः कपोताल्यामन्तःपत्रे सुरा स्तथाः ॥ १४० ॥
 पर्जन्यः कुटच्छाद्ये तुः छाद्या निर्गम संयुत ।
 तदनन्तरतो देवान् स्थापयेद् गर्भमध्यतः ॥ १४१ ॥
 शाखयोश्चन्द्र सूर्यौ तु त्रिमूर्तिश्चोत्तरङ्गके ।
 उदुम्बरे स्थिता यक्षा अश्विनावर्धचन्द्रके ॥ १४२ ॥
 कौणिकायां धराधरः क्षितिश्चोत्तान पट्टके ।
 स्तम्भेषु पर्वताः प्रोक्ता आकाशं च करोटके ॥ १४३ ॥
 जालके ऋषि सङ्घाश्च सुरा मध्ये प्रतिष्ठिताः ।
 मकर जाह्नवी गङ्गा चण्डेशे गोमती तथा ॥ १४४ ॥
 ब्रह्मा विष्णुस्तथा सूर्य ईश्वरीय सदाशिवः ।
 उरःशृङ्गे तथा पञ्च भद्रभद्रेष्वयं विधिः ॥ १४५ ॥
 शिखरे चेश्वरं विद्याच्छिखायां तु सुराधिपम् ।
 ग्रीवायां त्वम्बरं देव मण्डके च निशाकरम् ॥ १४६ ॥
 पद्माक्षं पद्मपत्रे चाऽमलमामलसारके ।
 कलशे च स्थितो रुद्रो व्योमव्यापी सदाशिवः ॥ १४७ ॥
 सद्यो वाम स्तथा धोर स्तत्पुरुष ईशएव च ।
 कर्णे प्रतिरथे चैव रथे पञ्जर भद्रयोः ॥ १४८ ॥
 पञ्चक्रमाणि पञ्चाङ्गसङ्ख्या भद्रान्तगा भवेत् ।
 इत्यते च समाख्याताः प्रासादे त्रिदशाः खलु ॥ १४९ ॥
 न्युनाधिकं स्थिता यत्र देवास्तत्रैव ते पुनः ।
 हीनेहीनाः प्रतिष्ठाप्या अधिकैचाधिकाः शुभाः ॥ १५० ॥

विश्वकर्मा कछे छे प्रासादे समस्त देवनी स्थापना करी न्यात्र करवो. हुं कुम्भवार
 कहुं छुं ते ऐकाग्र चित्तथी सांख्यः-

पाद्यमां पराङ्गम देवनी भूमध्ये प्रतिष्ठा करवी, पायामां तथा समस्त शिलामां
 पराङ्ग देव, पुरशिलामां धरणीधर-शेषनाग, सुत्रपातमां चिन्तामणी पडेल्ला थरे तथा
 अर्धलागे नाग कुल स्थापवा, समस्त पन्नगादिनी प्रतिष्ठा करवी, तेनी उपर जगतीना

કુંભામાં જલ દેવતા, પુષ્પકંઠે ચિપ્પિકા કિન્નર, બહ્ય કુંભે નંદી, કર્ણુમાં હરિ, ગજ-
પીઠે ગણેશ, અશ્વપીઠે અશ્વિનીકુમાર, નરપીઠે નરભગવાન, તેમ ક્રમયોગે સ્થાપવા.
પુરશિલાએ ક્ષમાદેવી, જલદેવ કુંભકે, નિર્ગમ નિકાળામાં સૃષ્ટિદેવી, ત્રણુભદ્રે ત્રિસંદ્યા-
દેવી, કલશાના થરમાં પાર્વતી દેવી, શંકરને પ્રિય એવા અંતરાલમાં કુબેરની અનુક્રમે
પ્રતિષ્ઠા કરવી. કપોતાલીમાં ગંધર્વ, અંતરાલમાં કિન્નર, મંચિકામાં શારદાદેવી, જંઘામાં
મેરૂની સ્થાપના કરવી, અને લોકપાલ, દિક્ષપાલ અને ગણેશ વગેરે દેવો સ્થાપવા, ભર-
ણીમાં સાવિત્રી ભારાધર શરાવટી અને પાટે વિદ્યાધર, કપોતાલી તથા અંતરપટ્ટીએ
અસુર દેવને સ્થાપવા, છાદમાં પર્જન્ય દેવ, છબના નિકાળા વગેરેમાં સ્થાપવા.

હવે અંદરના દેવો સ્થાપવાનું કહું છું, શાખામાં ચંદ્ર, ઓતરંગમાં સૂર્ય,
ત્રિમૂર્તિ કોણિકામાં શેષનાગ (ધરાધર) ક્ષિતિદેવ વિતાન અને સ્તંભે પર્વતદેવ, ધુમ્મ-
ટમાં આકાશ, બલકે સપ્તર્ષિ દેવો મધ્યે પ્રતિષ્ઠિત કરવા, મકર, ગંગા જમના, ચંડી
ગોમતી અને ઉરૂંગમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, સૂર્ય, ઈશ્વર અને સદાશિવ, ભદ્રે વિધિએ કરીને
પંચદેવ સ્થાપવા.

શિખરમાં ઈશ્વર અને સુરાધીપ ઈંદ્ર, ગ્રીવામાં અમ્બર, માણામાં ચન્દ્રદેવ, પદ્મ-
શિલાએ પદ્માક્ષ, આમલસારા તથા કલશે રૂદ્ર, વ્યોમવાપી સદાશિવ, સઘોત, વામ ઘોર,
તથા તત્પુરુષ, ઈશ કર્ણે, પ્રતિરથે, રથે, ભદ્રે, પંચવક્ર પંચ સંખ્યા આ પ્રમાણે પ્રાસા-
દના દરેક અંગમાં દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી. હીને હીન પણ અધિક દેવોને પુનઃપુનઃ
સ્થાપવા તે શુભ છે.

આમલસારા સ્થાપન મુદૂર્ત

આમલસારો ચઢાવવામાં પંચાંગ શુદ્ધિ ચંદ્રબલ જોવું. અને ઘંટા ચક્ર જોઈ દિન
નક્ષત્ર શુભ સ્થાનમાં આવતું હોય તો શુભ ચોઘડીયામાં આમલસારો સ્થાપિત કરવો.

આમલસાર મુદૂર્ત

ઘણ્ટાચક્રં વિદ્યાર્યં મધ્યે પૂર્વે દિશાક્રમાત્ ।

ત્રીણિ ત્રીણિ પ્રદેયાનિ સૃષ્ટિમાર્ગેણ ક્રમાન્કે ॥ ૧૫૧ ॥

મધ્યે ચૈવ સ્મૃતોલાભો પૂર્વમાને જયો રણે ।

આગ્રેયાઙ્ચૈવ દ્વાનિઃ સ્યાદ્ દક્ષિણે પતિનાશનમ્ ॥ ૧૫૨ ॥

नैऋत्ये पारणालाभः पश्चिमे सर्वदा सुखम् ।

वायव्यामश्वलाभः स्यादुत्तरे व्याधि संभवः ॥ १५३ ॥

इशाने वस्त्रलाभश्च घण्टाचक्रफलं स्मृतम् ॥ १५४ ॥

आमलसाराना सुदूर्तमां घंटाचक्र जेवुं, घंटाचक्रना मध्य भागे त्रयु नक्षत्र भूकवां
अने पछी, पूर्व दिशाना कभे त्रयु-त्रयु नक्षत्रो चक्रमां भूकवा. मध्यमां उ लाल, पूर्वमां
उ रणुसंभ्राममां विजय, अग्निमां उ छानि, दक्षिणमां उ गृहपतिनो नाश, नैऋत्यमां
उ पुत्र लाल, पश्चिममां उ सर्वदा सुख, वायुकोणमां उ अश्वलाभ, उत्तरमां उ व्याधि
अने ईशानकोणमां उ वस्त्रलाभ, आ घंटाचक्रनुं इण जालुवुं.



इति श्रीविश्वकर्मा वास्तु कला चिन्तन हरविद्या गुणकीर्ति प्रकाश

जिन प्रासाद मार्तण्डे शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल संग्रहिते

शिवरत्नलक्षणाधिकार नाम्नो अष्टमोऽध्याय संपूर्ण ॥

श्री ऋषभादिद्विसप्त प्रासाद लक्षणाधिकारः नाम्नो
नवमोऽध्यायः—



क्षीरारणवे ऋषभादि प्रासादनां विषये जयविश्वकर्मणोः

संवादः—

मेरुपृष्ठे समासीनं विश्वकर्ममहाप्रभुम् ।

वेद वेदाङ्ग संपन्नमप्सरा गणसेवितम् ॥ १ ॥

देवदानव गन्धर्वसिद्ध विद्याधरैर्नरैः ।

ऋषिसंघ समाकीर्णं सेवितं विविधैर्गणैः ॥ २ ॥

विश्वकर्मणि संयुक्तं समागम्य जयोऽब्रवीत् ।

प्रणमामि प्रभोत्वाञ्च सर्वज्ञ विश्वकारक ॥ ३ ॥

मेरुना शिखर उपर भीराणेला, वेदवेदांगने लक्षुनारा, अप्सराओना गणेशी सेवायेला, देव, दानव, गंधर्व, सिद्ध अने विद्याधरेशी पूजित थयेला. ऋषिओना समुदायथी घेरायेला तथा भील नाना प्रकारना देवोना गणेशी सेवाता अने विश्वनां कार्यो करवामां थोळयेला ओवा भडाप्रलु विश्वकर्मा पासे आपी तेभनो पुत्र ज्य कडेवा लाग्यो के :-
“ हे सभअ विश्वनी रचना करनार सर्वज्ञ प्रलु ! आपने हुं प्रणाम करूं छुं.

जयोवाच—

प्रासादास्तु त्वया प्रोक्ता वैराज्यकुल संभवाः ।

विभक्ति तलमेतेषां त्वया प्रोक्तं सुविस्तरम् ॥ ४ ॥

ज्य उवाच-हे प्रलु ! आपे वैराज्य कुलमां उत्पन्न थयेला प्रासादोना विधि कळ्यो छे. तेभज तेना विलागो अने तदोनां लक्षणे पण धणु विस्तारपूर्वक कळ्यां छे.

जिनेन्द्रा वीतरागश्च केवलज्ञान संभवाः ।

त्रिलोकेशश्च सर्वज्ञाः सर्वदेवेषु पूजिताः ॥ ५ ॥

પ્રાસાદા જિનનામાનો વિભક્ત્યા ઋષભાદયઃ ।
રચનાવિધિમેતેષાં કથયસ્વ મમ પ્રભો ॥ ૬ ॥

જગત્યાઃ પીઠમાકારં મળ્ડોરં શિખરોત્તમમ્ ।
દ્વારમાનં જગત્યજ્ઞ મળ્ડપં પરમોત્તમમ્ ॥ ૭ ॥

કલશમામલસારં પતાકાં દળ્ડમર્કટીમ્ ।

રૂપં વૈલક્ષણં તાત કથયસ્ય મમ પ્રભો ॥ ૮ ॥

હે પ્રભો ! હવે કૃપા કરી મને મોહ વિગેરેથી રહિત, કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિવાળા, ત્રિલોકના ઇશ તથા સર્વજ્ઞ અને સર્વ દેવતાઓમાં પૂજ્યેલા એવા શ્રી જિનેન્દ્ર પ્રભુ ઋષભાદિ તીર્થંકરોના પોત પોતાના નામવાળા પ્રાસાદોની રચના વિધિ કહો. જગતી તથા તેની પીઠોના સ્વરૂપો, મંડોવર, તેના ઉપર રચવાનાં ઉત્તમ પ્રકારનાં શિખરો, દ્વારમાન, જગતીના અંગો, શ્રેષ્ઠ મંડપો, ઠલશ અને આમલસાર, પતાકા, ધ્વજદંડ અને મર્કટી એમના સ્વરૂપો તથા લક્ષણો કૃપા કરી હે પ્રભુ મને કહો.

વિશ્વકર્મોવાચ :—

શૃણુ વત્સ મહાપ્રાજ્ઞ યશ્ચ ત્વં પરિપૃચ્છસિ ।

પ્રાસાદાંશ્ચ જિનેન્દ્રાણા કથયામિ સમાસતઃ ॥ ૯ ॥

મધ્યપ્રાસાદ મેરુશ્ચ મદ્રપ્રાસાદ નાગરઃ ।

અન્તકો દ્રાવિડશ્ચૈવ લતિનશ્ચ મહીધર ॥ ૧૦ ॥

એવમાદિ ચિચારેણ ઋષભાદિઃ પ્રજાયતે ।

જિનેન્દ્રાણાં પ્રિયાશ્ચૈવ ધર્માર્થ કામમોક્ષદા ॥ ૧૧ ॥

વિશ્વકર્મોએ કહ્યું “હે પુત્ર ! તું જે પૂછે છે, તે શ્રી જિનેન્દ્ર મહાપ્રભુઓના પ્રાસાદોની જે વિધિ છે તે સર્વ સંક્ષેપમાં હું તને કહું છું તે તું સાંભળ.”

મધ્ય મેરુ, કલ્યાણકારી નાગરાદિ, અંતકાદિ, દ્રાવિડાદિ, લતિનાદિ અને મહીધરાદિ વિગેરે જાતિના પ્રાસાદોમાંથી ઋષભાદિ પ્રાસાદ ઉત્પન્ન થયા છે. અર્થાત્ ઉપર્યુક્ત પ્રાસાદોનાં અંગો, તલો અને શિખરાદિ વિચાર કરી ઋષભાદિ પ્રાસાદો કરવામાં આવે છે. આ પ્રાસાદો શ્રી જિનેન્દ્ર પ્રભુઓને વિશેષ કરીને પ્રિય છે. અને તે ધર્મ, અર્થ કામ તથા મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થોને આપનાર છે.

ऋषभादि ७२ प्रासादोनां नाम

ऋषभश्चैव कैलासः सुरेन्द्रो ह्यजित स्तथा ।
 गजेन्द्रोऽथ विशालश्च स्वयंभूश्चैव सप्तम् ॥ १२ ॥
 क्षीराक्षश्चैव संतोषो ह्यमिनन्दन संज्ञकः ।
 अविघ्नश्च प्रमोदश्च सुखल्लभ नामकः ॥ १३ ॥
 सुमतिश्च सुबुद्धिश्च सुप्रियश्चैव षोडशः ।
 पद्मप्रभुश्च विज्ञेयः पद्मरागोऽथपुष्टिदः ॥ १४ ॥
 सुपार्श्वश्चैव विज्ञेयः प्रासादस्तुसुनंदनः ।
 श्री वल्लभ स्तथा प्रोक्तश्चन्द्रप्रभसुनामकः ॥ १५ ॥
 चन्द्रशेखर संज्ञश्च विमानो सुविधिस्तथा ।
 सुश्रियो वसुपुष्पश्च शीतलोऽथश्रियेन्दुकः ॥ १६ ॥
 दत्तुराजश्रियांशौ च श्रीवत्सः पुत्रदस्तथा ।
 शीतलो नाम विज्ञेयः प्रासादः कीर्तिदायकः ॥ १७ ॥
 मनोहर स्तथा प्रोक्तः स्वकुलः कुलनन्दनः ।
 वासुपूज्योऽथ संख्यातो रत्नसंभव संज्ञक ॥ १८ ॥
 विमलो मुक्ति संघट्टो ह्यनन्तश्च सुरेन्द्रक ।
 वृक्षराजश्च विज्ञेयो धर्मदो धर्मवृक्षकः ॥ १९ ॥
 शान्तश्चैव प्रसंख्यातः कामदायककुन्धुदो ।
 शक्तिदो हर्षणश्चैव नाम्ना कमल कन्दकः ॥ २० ॥
 केवली च तथार्हन्तो महेन्द्रः पापनाशनः ।
 मान संतुष्टि संज्ञश्च गौरवश्च सुनामकः ॥ २१ ॥
 सुमति कीर्तिनामश्च जिनेन्द्रायतन स्तथा ।
 राजेन्द्रश्चैव नेमीन्द्रो यति भूषण नामकः ॥ २२ ॥
 सुपुष्पश्चैव विज्ञेयः पार्श्ववल्लभ संज्ञकः ।
 पद्मावृत्तो यरूपश्च वीर विक्रम नामकः ॥ २३ ॥
 मष्टादयश्च विज्ञेयः तुष्टि पुष्टि जिन्नप्रियः ।
 नाम्नैवं कथितं सर्वं द्वासप्ततिजिनालयम् ॥
 अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि स्वरूपं लक्षणान्वितम् ॥ २४ ॥

૧ ઋષભ, ૨ કૈલાસ, ૩ સુરેન્દ્ર, ૪ અજિત, ૫ ગજેન્દ્ર, ૬ વિશાલ, ૭ સ્વયંભુ, ૮ ક્ષીરાક્ષ, ૯ સંતોષ, ૧૦ અભિનંદન, ૧૧ અવિદ્ય, ૧૨ પ્રમોદ, ૧૩ સુરવલ્લભ, ૧૪ સુમતિ, ૧૫ સુખ્યુકિ, ૧૬ સુપ્રિય, ૧૭ પદ્મપ્રભ, ૧૮ પદ્મનાભ ૧૯ પુષ્ટિદ, ૨૦ સુપાર્શ્વ, ૨૧ સુનંદન, ૨૨ શ્રી વલ્લભ, ૨૩ ચંદ્રપ્રભ, ૨૪ ચન્દ્રશેખર, ૨૫ વિમાન, ૨૬ સુવિધિ, ૨૭ સુશ્રિય, ૨૮ વસુપુષ્પ, ૨૯ શીતલ. ૩૦ શ્રિચેન્દુ, ૩૧ દતુરાજ, ૩૨ શ્રિયાંશ, ૩૩ શ્રીવત્સ, ૩૪ પુત્રદ, ૩૫ શીતલ, ૩૬ કીર્તિદાયક, ૩૭ મનોહર, ૩૮ સ્વકુલ, ૩૯ કુલનંદન, ૪૦ વાસુપૂજ્ય, ૪૧ રત્નસંભવ, ૪૨ વિમલ, ૪૩ મુક્તિસંઘટ્ટ, ૪૪ અનન્ત, ૪૫ સુરેન્દ્ર, ૪૬ વૃક્ષરાજ, ૪૭ ધર્મદ, ૪૮ ધર્મવૃક્ષ, ૪૯ શાન્ત, ૫૦ કામદાયક, ૫૧ કુન્થુદ, ૫૨ શક્તિદ, ૫૩ હર્ષભુ, ૫૪ કમલકન્દ, ૫૫ કેવલી, ૫૬ અહંન્ત, ૫૭ મહેન્દ્ર, ૫૮ પાપનાશન, ૫૯ મનસંતુષ્ટિ, ૬૦ ગૌરવ. ૬૧ સુમતિકીર્તિ, ૬૨ જિનેન્દ્રાયતન, ૬૩ રાજેન્દ્ર, ૬૪ નેમીન્દ્ર, ૬૫ યતિભૂષણ, ૬૬ સુપુષ્પ, ૬૭ પાર્શ્વ. વલ્લભ, ૬૮ પદ્માવૃત્ત, ૬૯ યરૂપ, ૭૦ વીરવિક્રમ, ૭૧ મણિદય, ૭૨ તુષ્ટિપુષ્ટિ પ્રાસાદ બાણવો. આ પ્રમાણે ઓંતેર પ્રાસાદ જે જિનદેવોને પ્રિય છે. તે સર્વ જિનાલયોના નામે કહ્યા, હવે તેના લક્ષણ સહિત સ્વરૂપ કહું છું.



૧ શ્રી ઋષભપ્રાસાદ

૧-વિમક્તિ

ચતુરસ્ત્રી કૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશત્પદ માજિતે ।

કર્ણ ભાગ ત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણ તથૈવ ચ ॥ ૨૫ ॥

ઉપરથં ત્રિભાગશ્ચ મદ્રાર્થં વેદ ભાગિકમ્ ।

નન્દિકા કર્ણિકા ચૈવ હ્યેક ભાગા વ્યવસ્થિતા ॥૨૬॥

કર્ણે ચ કર્મચત્વારિ પ્રતિકર્ણે ક્રમત્રયમ્ ।

ઉપરથે દ્વયં જ્ઞેયં કર્ણિકા દ્વયમેવ ચ ॥ ૨૭ ॥

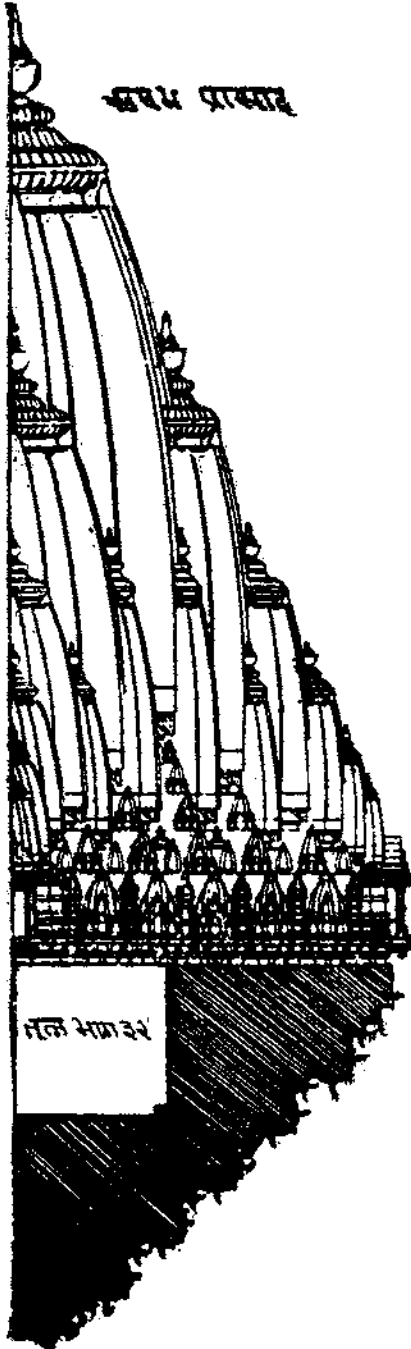
ત્રિંશતિ હ્યુસ્તૃજ્ઞાણિ પ્રત્યક્ષ ષોડશંભવેત્ ।

કર્ણે ચ કેશરી દદ્યાન્નંદનો નંદશાલિકઃ ॥ ૨૮ ॥

નંદીશઃ પ્રથમં કર્મ હ્યુર્ધ્વે તિલક શોભનમ્ ।

આદિ જિનાય કર્તવ્યઃ પ્રાસાદો નામ ઋષભઃ ॥૨૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રના બત્રીશ (૩૨) ભાગ કરવા, તેમાં ત્રણ (૩) ભાગ કર્ણ કરવો તેમજ પ્રતિકર્ણ પણ ત્રણ (૩) ભાગનો કરવો, ઉપરથ ભાગ ત્રણ (૩) અને અર્ધુ* ભદ્ર ભાગ ચાર (૪)નું કરવું, કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ તેમજ ઉપરથ અને ભદ્રની વચ્ચે એક એક ભાગની નંદિકા અને કર્ણિકા કરવી, કર્ણ ઉપર ચાર કર્મ, પ્રતિકર્ણ ઉપર ત્રણ કર્મ, ઉપરથ ઉપર બે, અને કર્ણિકા તથા નંદિકા ઉપર બે બે કર્મ કરવા. ચારે દિશાના મળી ઉચ્ચંગ વીશ (૨૦) અને પ્રત્યંગો સોળ (૧૬) કરવા, કર્ણના કર્મમાં પહેલું નંદીશ, બીજું નંદશાલિક, ત્રીજું નંદન, ચોથું કેશરી ચઠાવવું, તેના ઉપર સુશોભિત તિલક કરવું. આ પ્રાસાદનું નામ ઋષભ-પ્રાસાદ છે. અને તે પહેલા તીર્થ*કર શ્રી ઋષભદેવને કરવો.



तल लाग उर ऋषल प्रासाद शृंग संख्या.

के. नं. नं. नं. नं. नं. नं.

शृंग रेखा	- ५ + १३ + १७ + २१	५६×४ - कुल २२४.
शृंग प्रतिकर्षण	- ५ + १३ + १७	३५×८ - कुल २८०.
शृंग उपरथ	- ५ + १३	१८×८ - कुल १४४.
शृंग कर्षिका	- ५ + १३	१८×२४ - कुल ४३२.
शृंग प्रत्यांग		४×४ - कुल १६.
उरशृंग		५×४ - कुल २०.
भूलप्रासाद		१.

ऋषल प्रासादना कुल शृंग-१११७ तिलक-४

॥ १ इतिश्री ऋषभप्रासाद ॥

२ कैलास प्रासाद

द्वितीय भेद

तद्रूपं तत्प्रमाणञ्च, स्थोध्वे तिलकं न्यसेत् ।

कैलासोनाम विज्ञेयः स्वरूपो लक्षणान्वितः ॥ ३० ॥

उपर प्रमाणे स्वरूप उपर उपरथे तिलक अढाववा तेथी कैलास नामनेा प्रासाद थाय.

कुल शृंग	१११७.
तिलक	१२.

॥ २ इतिश्री कैलासप्रासाद ॥

३ सुरेन्द्र प्रासाद

तृतीय भेद, —

कैलासस्य तु संस्थाने, ह्युपरस्थोध्वे मंजरी ।

सुरेन्द्रश्च तदा नाम, पुंरै वै धर्मवर्धनः ॥ ३१ ॥

कैलास प्रासादना तल तथा स्वरूप उपर वधाराभां उपरथे अडेकं मंजरी करवी, सुरेन्द्र नामनेा प्रासाद थाय.

कुल शृंग	१११७,	तिलक	१२,	मंजरी	८,
----------	-------	------	-----	-------	----

॥ इतिश्री सुरेन्द्रप्रासाद ॥

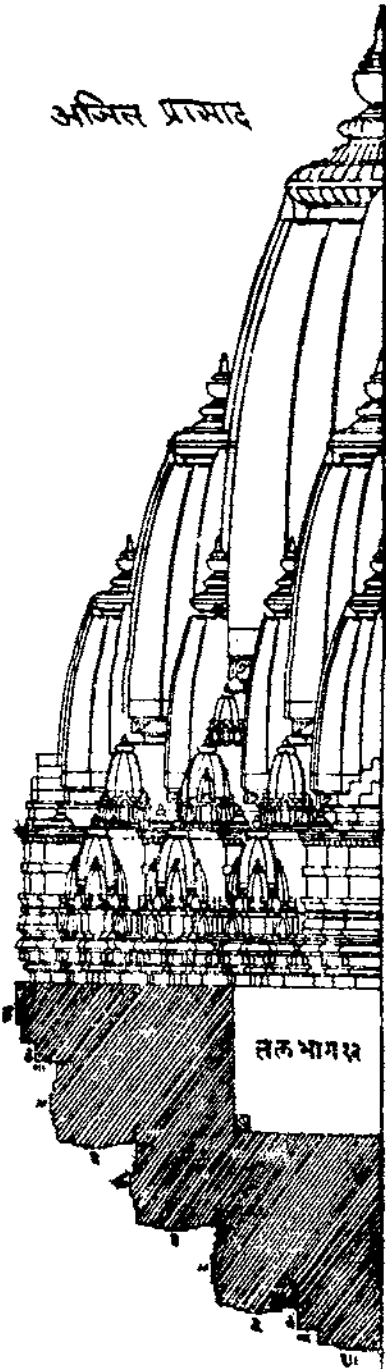
૪ અજિત પ્રાસાદ

૨. વિભક્તિ.

ચતુસ્ત્રી કૃતે ક્ષેત્રે, દ્વાદશ પદ ભાજિતે ।
 કર્ણ ભાગ દ્વયં કાર્યં, પ્રતિકર્ણ તથૈવ ચ ॥ ૩૨ ॥
 મદ્રાર્થ સાર્થ ભાગેન, નંદી તુ ચાર્થ ભાગતઃ ।
 કર્ણ કર્મ ત્રયં કાર્યં પ્રતિકર્ણે ક્રમ દ્વયમ્ ॥ ૩૩ ॥
 અષ્ટૌ ચ ઉરુશૃંગાણિ પ્રત્યંગમષ્ટકં ભવેત્ ।
 કર્ણે ચ કેશરી દાપ્યઃ સર્વતોમદ્રમેવ ચ ॥ ૩૪ ॥
 નન્દનશ્ચ પ્રદાતવ્ય શ્વતુષ્કર્ણેષુ શોભિતઃ ।
 અજિતો નામ પ્રાસાદો વિજ્ઞેય સુરવલ્લભઃ ॥ ૩૫ ॥

સમ ચોરસ ક્ષેત્રના બાર (૧૨) ભાગ કરવા, તેમાં કર્ણ ભાગ બે, નંદી ભાગ અર્ધો, અને અર્ધભદ્ર દોઢ ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ વ્યવસ્થા કરવી. કર્ણે ત્રણ કર્મ અને પ્રતિકર્ણે બે કર્મ ચઢાવવા. ચારે દિશાએ મળી આઠ ઉરુશૃંગ અને આઠ પ્રત્યંગ કરવા, કર્ણે પહેલું કર્મ નંદન, બીજું સર્વતોલદ્ર અને ત્રીજું કેશરી ચઢાવવું. પ્રતિકર્ણે સર્વતોલદ્ર અને કેસરી આ પ્રાસાદનું નામ અજિત છે તે દેવોને ઘણો જ પ્રિય છે. આ પ્રાસાદ બીજા તીર્થંકર શ્રી અજિતનાથને કરવો.

અજિત પ્રાસાદ



તલમાન	૧૨	અજિતપ્રાસાદ	શૃંગ સંખ્યા
	નં. સ. કે.		
શૃંગ રેખા	૧૭ + ૧૩ + ૫		૩૫×૪ - ૧૪૦
શૃંગ પ્રતિક્ષેપ	૧૩ + ૫		૧૮×૮ - ૧૪૪
શૃંગ પ્રત્યંગ			૨×૪ - ૮
શૃંગ ઉરુશૃંગ			૨×૪ - ૮
શૃંગ મૂલપ્રાસાદ			૧
			૩૦૧

॥ ૪ ॥ ઇતિશ્રી અજિતપ્રાસાદ ॥

૫ ગજેન્દ્ર પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ, —

અજિતસ્ય ચ સંસ્થાને મદ્રે ત્રયોરુશૃંગકમ્ ।

ગજેન્દ્રો નામ વિરુયાતઃ સર્વ દેવેષુ વલ્લભઃ ॥ ૩૬ ॥

અજિત પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં ભદ્રે ત્રણ ઉરુશૃંગ ચઠાવવાં તેથી ગજેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ સર્વ દેવોને વલ્લભ બાણ્યવો.

અજિત પ્રાસાદ	શૃંગ	૩૦૧
ઉરુશૃંગ ૪	શૃંગ	૩૦૫

॥ ૫ ॥ ઇતિશ્રી અજિતપ્રાસાદ ॥

૬ વિશાલ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ, —

તિલકં નંદિકાયાઞ્ચ વિશાલો નામ નામતઃ ।

સર્વદેવેષુ કર્તવ્યઃ પ્રાસાદો જિનવલ્લભઃ ॥ ૩૭ ॥

ગજેન્દ્ર પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપ ઉપર વધારામાં નંદિકાએ એક તિલક ચઠાવવું. આ વિશાલ નામનો પ્રાસાદ બાણ્યવો અને તે સર્વ જિનદેવોને વલ્લભ છે. અને સર્વ દેવોને કરવો.

શૃંગ	૩૦૫	તિલક	૮
------	-----	------	---

॥ ૬ ॥ ઇતિશ્રી વિશાલપ્રાસાદ ॥

૭. સ્વયંભૂ પ્રાસાદ

૩ વિભક્તિ

ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે ત્વષ્ટાદશ વિભાજિતે ।
 કર્ણભાગદ્વય કાર્યે કર્ણિકા ભાગિકા તથા ॥૩૮॥
 પ્રતિરથં કર્ણ માનેન નંદિકા પદવિશૃતા ।
 મદ્રાર્ધે ત્રય ભાગેન ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥૩૯॥
 કર્ણે કર્મ દ્વયં કાર્યે કેશરી ચ શ્રી વત્સકમ્ ।
 પ્રતિકર્ણે કર્ણમાનેન કર્ણિનંદ્યોશ્ચશૃંગકમ્ ॥૪૦॥
 મદ્રે ચૈવો રુચ્ચત્વારિ, પ્રત્યહ્ગમષ્ટકં ભવેત્ ।
 સ્વયંભૂશ્ચૈવ નામોઽયં જિનેન્દ્રો સંભવપ્રિયઃ ॥૪૧॥

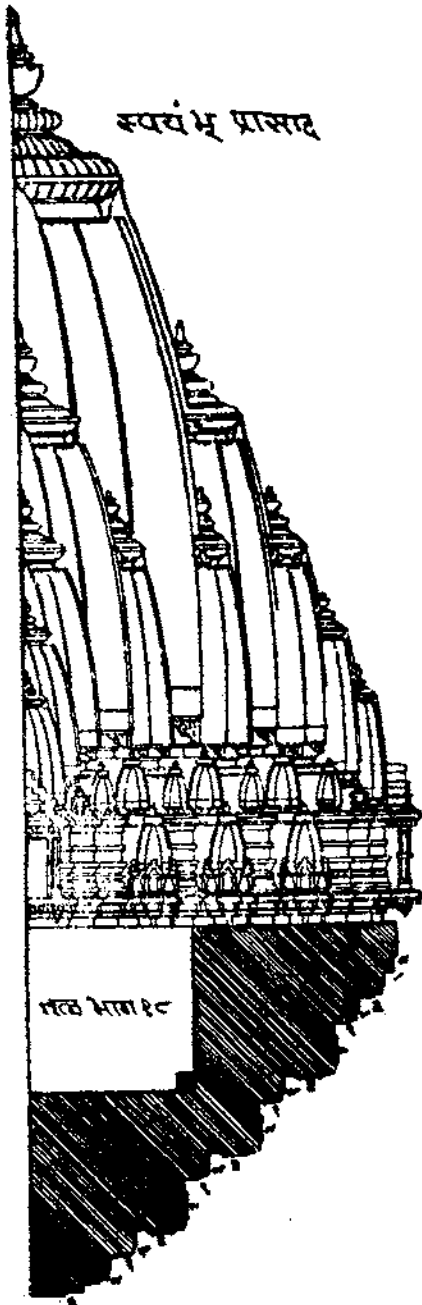
ચારસ ક્ષેત્રના અઢાર (૧૮) ભાગ કરવા,
 બે ભાગનો કર્ણ, એક ભાગની કર્ણિકા, બે ભાગનો
 પ્રતિરથ, એક ભાગની નંદિકા અને અર્ધુ ભદ્ર
 ત્રણ ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે બાજુ રચના
 કરવી.

કર્ણે બે કર્મ, કેશરી અને શ્રીવત્સ, પ્રતિ-
 કર્ણે પણ કેશરી અને શ્રીવત્સ, બે કર્મ કરવા,
 કર્ણિકા અને નંદીએ અઠેક શૃંગ ચઢાવવું. ભદ્રે
 ચાર ઉરૂશૃંગ કરવા, અને આઠ પ્રત્યંગો ચઢાવવાં.
 સ્વયંભૂ નામનો પ્રાસાદ શ્રી સંભવનાથ પ્રભુને
 પ્રિય છે. તલભાગ ૧૮ સ્વયંભૂ પ્રાસાદ.

	કે. શ્રીવત્સ	શૃંગ
શૃંગ રેખા	૫ + ૧	૬×૪
શૃંગ પ્રતિકર્ણ	૫ + ૧	૬×૮
શૃંગ કર્ણિકાનંદિ	૧	૪×૪
શૃંગ પ્રત્યંગ		૨×૪
ઉરૂશૃંગ		૪×૪
મૂલશિખર		૧

કુલ શૃંગ ૧૧૩

॥ ૭ ઇતિશ્રી સ્વયંભૂ પ્રાસાદ ॥



८. क्षीराक्ष प्रासाद

द्वितीय भेद,

तद्रूप तत्प्रमाणञ्च कर्णोर्ध्वं तिलकं न्यसेत् ।

क्षीराक्षश्चैव नामोज्यं, प्रासादस्तु मनोहरः ॥ ४२ ॥

संभव प्रासादना तल अने स्वरूपमां कर्णुं उपर तिलक करवाथी क्षीराक्ष नामने प्रासाद थाय.

शृंग	११३.
तिलक	४.

॥ ८ इतिश्री क्षीराक्ष प्रासाद ॥

९. संतोष प्रासाद

तृतीय भेद—

तत्तुल्यश्च तदूर्ध्वेन कर्णी नंदी च शृंगिका ।

संतोषश्चैव प्रासादः कर्तव्यश्च सुखावहाः ॥ ४३ ॥

उपर प्रमाणेना तल अने स्वरूपमां कर्णुंते तेमज नंदिकाये शृंग अढायवाथी संतोष नामने प्रासाद थाय.

शृंग		११३
कर्णी नंदी	४×४	१६

कुल शृंग		१२६
तिलक		४

॥ ९. इतिश्री संतोष प्रासादः ॥

१०. अभिनंदन प्रासाद

४ विभक्ति

अभिनंदन प्रासाद

चतुरस्री कृते क्षेत्रे त्वष्टादशविभाजिते ।
 त्रयस्त्रयस्त्रिषु स्थाने हस्तांगुल निर्गमम् ॥ ४४ ॥
 कर्णे कर्मद्वयं कार्यं प्रतिकर्णे क्रमद्वयम् ।
 भद्रं व ह्युरुवाहुभ्यां कर्तव्यं च चतुर्दिशम् ॥ ४५ ॥
 अभिनंदनमोऽयं तिलकैश्च सुखावहा ।
 प्रासादं कुरुते यस्तु स्वर्गलोके स मोदते ॥ ४६ ॥

थोरस क्षेत्रना अठार (१८) लाग करवा, अर्धुं लद्र, कर्णुं अने प्रतिकर्णुं, अे त्रलेय त्रलु-त्रलु लागना करवा, नीकाणे उस्तांगुल अेटले अेक उस्ते अेक अंगुल उपांगे नीक्षणता करवा. कर्णुं केशरी अने सर्वतोभद्र अे अे कर्म करवा, प्रति-कर्णुं पणु अे कर्म, लद्रे अे उरुशुंग अढाववा, कर्णुं, प्रतिकर्णुं अने लद्रे तिलक करवा, आ अभिनंदन नाम्नो प्रासाद अणुवो ते सुभ आपनार छे, आ प्रासाद अे करे ते स्वर्गलोकमां सुभ पासे.

अभिनंदन प्रासाद तल लाग. १८

	स. के.	शुंग
शुंग कर्णुं	६ + ५	१४ × ४ = ५६
प्रतिकर्णुं	६ + ५	१४ × ८ = ११२
उरुशुंग		२ × ४ = ८
भूल प्रासाद		१

कुल शुंग ११७

तिलक ३ × ४ = १२

॥ १० इतिश्री अभिनंदन प्रासाद ॥

११. अविघ्न प्रासाद

द्वितीय भेद—

तद्रूपश्च प्रकर्तव्यं शोध्वं तिलकं न्यसेत् ।

अविघ्नो नाम विज्ञेयः प्रासादो विपुलः श्रिया ॥ ४७ ॥

अभिनन्दन प्रासादना तल अने स्वरूपमां वधारावामां रथे तिलक करवुं, अविघ्न नामने प्रासाद जाणवो. अने ते पुष्कण लक्ष्मी आपनार छे.

शृंग १७७

तिलक २०

॥ ११ इतिश्री अविघ्न प्रासादः ॥

१२. प्रमोद प्रासाद

तृतीय भेद

अविघ्नस्य च संस्थाने ह्यरुशृङ्ग तृतीयकम् ।

प्रमोदो नाम प्रासादो विज्ञेयः सुरभूषणः ॥ ४८ ॥

अविघ्न प्रासादना तल अने स्वरूप उपर लक्ष्म वधारावामां त्रीणुं उरुशृंग यदावपुं, आ देवोने लूषणरूप प्रमोद नामने प्रासाद जाणवो.

शृंग १७७

उरुशृंग १×४ ४

कुलशृंग १८१

तिलक २०

॥ १२ इतिश्री प्रमोद प्रासादः ॥

१३. सुरवल्लभ प्रासाद

चतुर्थ भेद—

कर्णे धी वत्सकं कार्यं प्रासाद सुरवल्लभः ।

सर्वं देवेषु कर्तव्यो देवानाञ्च सदा प्रियः ॥ ४९ ॥

अविघ्न प्रासादना तल अने स्वरूप उपर वधारावामां कर्णुं अक शृंग श्रीवत्स यदा-
ववाथी सुरवल्लभ नामने प्रासाद थाय ते सर्व देवोने उभेशां प्रिय छे.

शृंग १८१

कर्णुं १×४ ४

कुल १८५

तिलक २०

॥ १३ इतिश्री सुरवल्लभ प्रासादः ॥

१४. सुमतिनाथ प्रासाद

५ विभक्ति :-

चतुरस्री कृते क्षेत्रे चतुर्दश विभाजिते ।
 कर्णो द्विभाग विस्तीर्णो प्रतिकर्ण स्तथैव च ॥५०॥
 निर्गम स्तत्समो ज्ञेयो नन्दिका भाग विश्रुता ।
 भद्रार्धश्च द्विभागेन कर्तव्यश्च चतुर्दिशम् ॥५१॥
 कर्णं श्रृंग द्वयं कार्यं प्रतिकर्णं तथैव च ।
 भद्रे चैवोरुचत्वारि प्रत्यङ्गञ्च ततोऽष्टभि ॥ ५२ ॥
 नन्दिकायां शृङ्गकूटं सुमतिर्नाम नामतः ।
 तस्य संदर्शनादेव मुक्ति भागूनात्र संशयः ॥५३॥

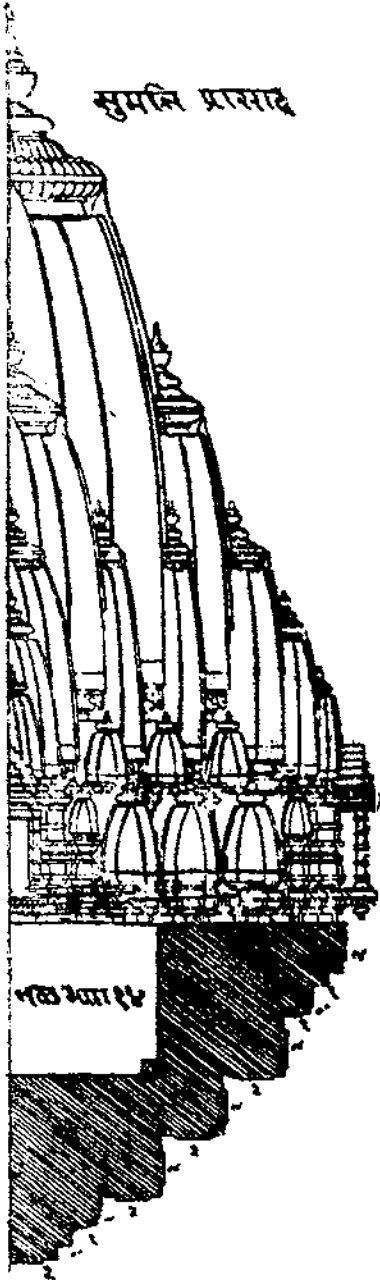
चारस क्षेत्रना चौद (१४) लाग करवा.
 जे लागनेो कर्णु तथा जे लागनेो प्रतिकर्णु करवो,
 निकाणे समदल करवा अने अेक लागनी नन्दिका
 करवी, जे लागनु अर्धुं लद्रे करवुं. आ प्रभाण्जे
 आरे दिशाभां योचना करवी. कर्णुं उपर जे शृंग
 करवा, अने प्रतिकर्णुं पालु जे शृंग लद्रे आर
 उशृंगो करवा. अने आठ प्रत्यांग करवा, नंदीअे
 अेक शृंग अने अेक कूट करवुं. आ सुमतिनामनेो
 प्रासाद दर्शन मात्रथी मुक्ति आपनार छे. सुमति
 प्रासादना तल लाग १४.

शृंग रेणा	१ + १ -	२ × ४ = ८
प्रतिकर्णु	१ + १ -	२ × ८ = १६
नंदि	१	२ × ४ = ८
प्रत्यांग		२ × ४ = ८
उशृंग		४ × ४ = १६
मूल प्रासाद		१

कूट २ × ४ = ८

कुल शृंग ५७

॥ १४ इतिश्री सुमतिनाथ प्रासाद ॥



૧૫. સુબુદ્ધિ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ :-

સુમતેશ્ચૈવ સંસ્થાને કર્ણે પચ્ચાણ્ડકં તથા ।

સુબુદ્ધિશ્ચ તદાનામ કર્તવ્યો બુદ્ધિવર્ધનઃ ॥ ૫૪ ॥

સુમતિ પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારામાં કર્ણે પંચાંગી કેશરી કર્મ કરવું.
આ સુબુદ્ધિ નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે બુદ્ધિને વધારનારો છે.

શૃંગ

૭૩

કૂટ

૮

॥ ૧૫ इतिश्री सुबुद्धिप्रासाद ॥

૧૬. સુપ્રિય પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ—

તદ્ગુણ્ણવચ્ચ પ્રકર્તવ્યં રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ।

સુપ્રિયો નામ વિજ્ઞેયઃ પુરે વૈ પ્રીતિવર્ધનઃ ॥ ૫૫ ॥

સુબુદ્ધિ પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારામાં રથે તિલક અકેક ચઢાવવું.
સુપ્રિય નામનો પ્રાસાદ બાણવો, અને તે નગરમાં પ્રીતિ વધારનાર છે.

શૃંગ

૭૩

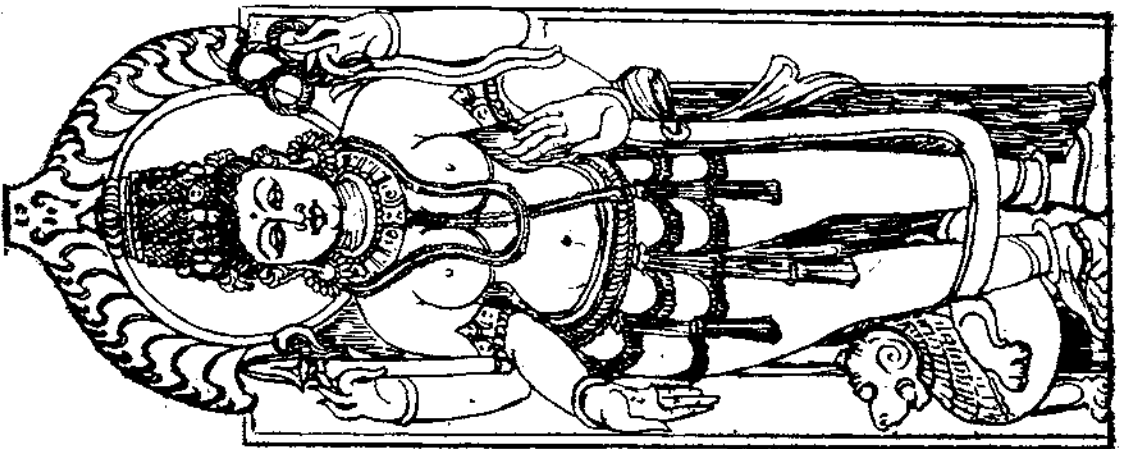
તિલક

૮

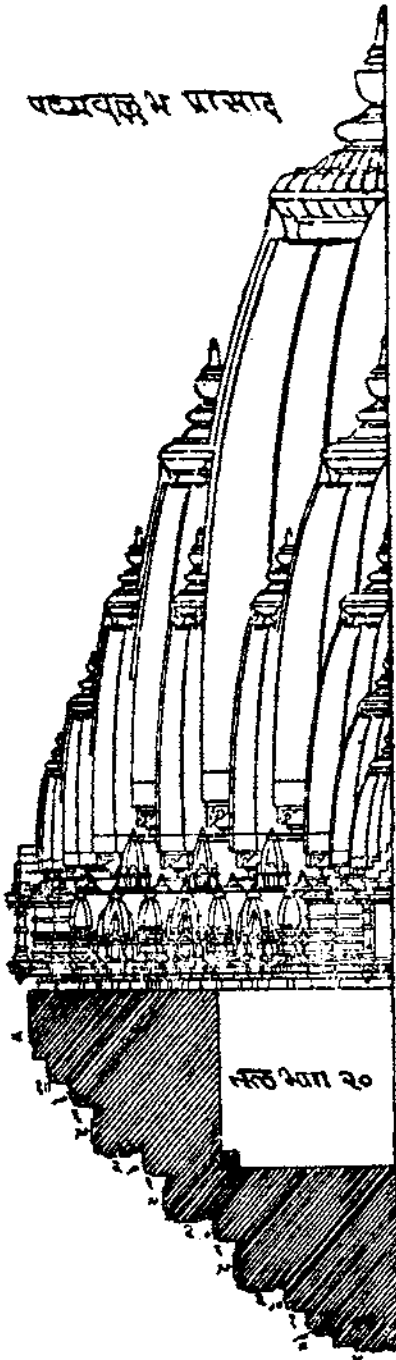
કૂટ

૮

॥ ૧૬ इतिश्री सुप्रिय प्रासाद ॥



ભુવનેશ્વરી દેવી.



૧૭. પચ્ચવલ્લભ પ્રાસાદ—

૬ વિભક્તિ :—

ચતુરસ્રી ક્રુતે ક્ષેત્રે, વિશઘા પ્રતિ ભાજિતે ।
કર્ણ દ્વિ ભાગિકં જ્ઞેયં, કર્ણિકા ભાગવિશ્રુતા ॥૫૬॥
પ્રતિકર્ણં દ્વિ ભાગેન, નન્દિકા પદ્વિશ્રુતા ।
મદ્રાદ્ઞ્ચ ચતુર્ભાગં સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશમ્ ॥૫૭॥

ચોરસ ક્ષેત્રના વીસ (૨૦) ભાગ કરવા. કર્ણ
બે ભાગ અને કર્ણિકા એક ભાગની કરવી. પ્રતિકર્ણ
બે ભાગનો અને નન્દિકા એક ભાગની તથા અર્ધુ
ભદ્ર ચાર ભાગનું કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ
રચના કરવી.

કેશરી સર્વતો ભદ્રં, રથે કર્ણે ચ દાપયેત્ ।
કર્ણિકાયાં શ્રંગકૂટં, નન્દિકાયાં તથૈવ ચ ॥૫૮॥

ભદ્રેચૈવોરુચત્વારિ, પ્રત્યહંગ્ઞ્ચ તત્તોઽષ્ટભિઃ ।
પચ્ચવલ્લભ નામોઽયં, જિનેન્દ્રો પચ્ચવલ્લભ ॥૫૯॥

રથ અને કર્ણ ઉપર કેશરી અને સર્વતો-
ભદ્ર કર્મ ચઢાવવા, કેર્ણિકાએ શૃંગ અને કૂટ
કરવા, અને નન્દિકાએ પણ શૃંગ અને કૂટ ચઢાવવા.
ભદ્રે ચાર ઉશૃંગ અને આઠ (૮) પ્રત્યંગ કરવા,
આ પચ્ચવલ્લભ નામનો પ્રાસાદ બાણુવો. અને તે
પચ્ચવલ્લભ પ્રિય છે.

તલમાન ૨૦ પચ્ચવલ્લભ પ્રાસાદ

શૃંગ—૨૫	૬+૫	૧૪×૪ = ૫૬
„ ઉપરથે	૬+૫	૧૪×૮ = ૧૧૨
„ કર્ણિકા	૧	૧×૮ = ૮

નંદિ	૧	$૧ \times ૮ =$	૮
ઉરૂંગ	૪	$૪ \times ૪ =$	૧૬
પ્રત્યંગ	૨	$૨ \times ૪ =$	૮
મૂલ પ્રાસાદ			૧
			૨૦૬

કૂટ કણિકા નંતી ૪×૪=૧૬

॥ ૧૭ ૩તિશ્રી પદ્મવલ્લભપ્રાસાદ ॥

૧૮. પદ્મરાગ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

પદ્મવલ્લભ સંસ્થાને કર્તવ્યં પદ્મરાગકઃ ।

કર્ણોર્ધ્વે તિલકં દધાત્ સ્વરૂપોલક્ષણાન્વિતઃ ॥ ૬૦ ॥

પદ્મવલ્લભ પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારામાં કણે તિલક કરવું. આ સ્વરૂપ લક્ષણુ યુક્ત પદ્મરાગ નામનો પ્રાસાદ જાણવો.

શૂંગ ૨૦૬, કૂટ ૧૬ તિલક ૪

॥ ૧૮ ૩તિશ્રી પદ્મરાગ પ્રાસાદ ॥

૧૯. પુષ્ટિવિવર્ધન પ્રાસાદ

ત્રીતીય મેદ—

તદ્સ્વરૂપંચ પ્રકર્તવ્યં સ્થોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ।

પુષ્ટિ વિવર્ધનો નામ તુષ્ટિ પુષ્ટિયોશ્ચ વર્ધનઃ ॥ ૬૧ ॥

પદ્મરાગના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારે સ્થ ઉપર તિલક કરવું, આ પુષ્ટિવિવર્ધન નામનો પ્રાસાદ જાણવો અને તે તુષ્ટિ પુષ્ટિનો વધારનારો છે.

શૂંગ ૨૦૬, કૂટ ૧૬, તિલક ૨૦

॥ ૧૯ ૩તિશ્રી પુષ્ટિવિવર્ધન પ્રાસાદ ॥

૨૦. સુપાર્શ્વનાથ પ્રાસાદ—

૭ મી વિમલ્કિ:—

દિગ્ભાગે ચ કૃતે ક્ષેત્રે કર્ણં ચૈવ દ્વિ ભાગિકમ્ ।
પ્રતિરથં સાર્ધભાગં નિર્ગમે તત્સમં ભવેત્ ॥૬૨॥

મદ્રે ચૈવ ત્રિભાગેન કપિલા મદ્ર માનયોઃ ।
નિર્ગમં પદમાનેન ચતુર્દિક્ષુ નિયોજયેત ॥ ૬૩ ॥

કર્ણં કર્મ દ્વયં કાર્યં રથે મદ્રે તથોદ્રમઃ ।

સુપાર્શ્વો નામ વિજ્ઞેયો ગુહરાજઃ સુસ્વાવહઃ ॥૬૪॥

ચારસ ક્ષેત્રના દશ (૧૦) લાગ કરવા, તેમાં કર્ણ લાગ બે (૨) અને પ્રતિકર્ણ લાગ દોઢ (૧૧) નો કરવો, નીકાળે સમચારસ કરવો, આખુ ભદ્ર લાગ ત્રણ (૩) નું કરવું, તેમજ ભદ્રના માનમાં કપિલાભદ્ર કરવું, અને તે એક લાગ નિકળતું રાખવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ યોજના કરવી.

કર્ણ ઉપર બે (૨) કર્મ ચઠાવવા અને પ્રતિરથે તથા ભદ્રે દોઢિયા કરવા. આ પ્રાસાદનું નામ સુપાર્શ્વ પ્રાસાદ છે. અને તે સાતમા શ્રી સુપાર્શ્વનાથ પ્રભુને કરવો. આ પ્રાસાદ કરનાર તથા રાબને સુખ આપનાર છે.

શૃંગ રેખા—૯+૫

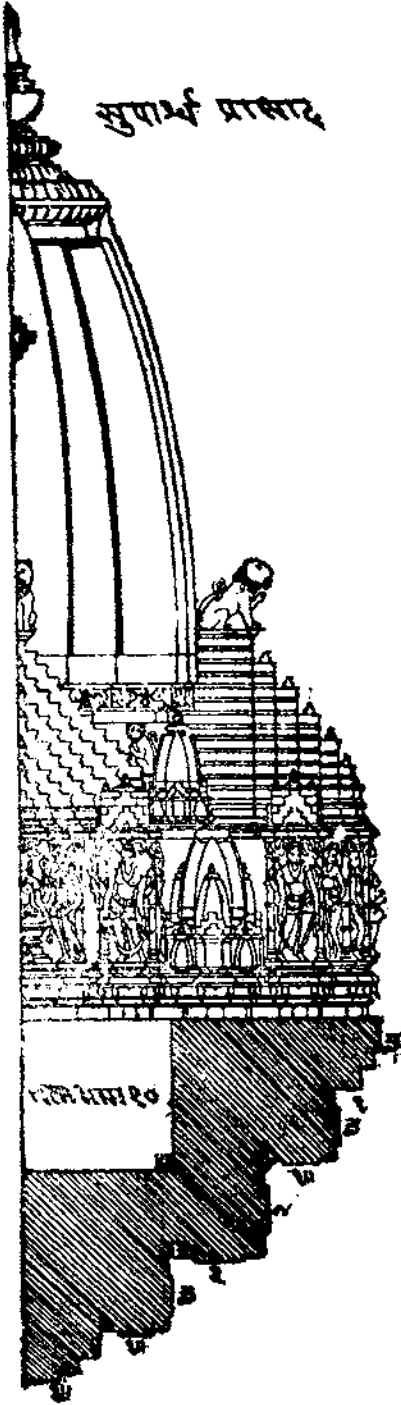
૧૪×૪=૫૬

મૂલ પ્રાસાદ

૧

કુલ શૃંગ ૫૭

॥ ૨૦ ઇતિશ્રી સુપાર્શ્વલ્લભ પ્રાસાદ ॥



૨૧. સુનન્દન પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ,

પ્રાસાદ વહવા સન્તિ, ચતુર્વિંશતિમૂર્તિષુ ।

તન્ન પ્રાજ્ઞેય સંદેહઃ કર્તવ્યઃ પુનરાગતે ॥ ૬૫ ॥

રથે વૈ શૃંગમેકં સ્યાદ્, મદ્રંચૈવચતુર્દિશમ્ ।

સુનન્દનઃ સ વિજ્ઞેયઃ, કૃતે ચ વિપુલાં શ્રિયમ્ ॥ ૬૬ ॥

ચોવીશ તીર્થકરોને બહુ પ્રકારના પ્રાસાદો કરવામાં આવે છે. તેથી ફરીથી પણ તેજ તીર્થકરોને બીજા પ્રાસાદો કરવાનું કહેવામાં આવે છે, બુદ્ધિમાન પુરુષોએ તેમાં શંકા કરવી નહિ.

સુપાર્શ્વનાથ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું. અને પ્રતિરથે એક શૃંગ ચઢાવવું તથા ભદ્રે એક ઉરૂશૃંગ કરવું, આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ કરવું. આ પ્રાસાદનું નામ સુનન્દન પ્રાસાદ છે. પ્રાસાદ કરવાથી પુષ્કળ લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે.

શૃંગ રેખા	૧૪ × ૪	=૫૬
,, પ્રતિરથ	૧ × ૮	=૮
,, ઉરૂશૃંગ	૧ × ૪	=૪
,, મૂલ પ્રાસાદ		૧

૬૯

॥ ૨૧ इतिश्री सुनन्दन प्रासाद ॥

૨૨. શ્રી વલ્લભ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ.

રથોર્ધ્વે તિલકં દધાત્ મદ્રંચૈવ ચતુર્દિશમ્ ।

શ્રી વલ્લભ સ્તદા નામ પ્રાસાદો જિન વલ્લભ ॥ ૬૭ ॥

પ્રતિરથ ઉપર તિલક ચઢાવવું અને ભદ્રે પણ ચારે દિશાએ ભદ્રના ખૂણે તિલક કરવા, શ્રી વલ્લભ નામનો પ્રાસાદ બાજુવો, અને તે સર્વ તીર્થકરોને પ્રિય છે.

શૃંગ	૬૯	તિલક	૧૬
------	----	------	----

॥ ૨૨ इतिश्री वल्लभ प्रासाद ॥

२३ चन्द्रप्रभ प्रासाद

चतुर्थ भेद—

उरुशृङ्ग पुनर्दधात् चन्द्रप्रभश्च नामतः ।

सर्वदेवेषु कर्त्तव्यो जिनानां तु विशेषतः ॥ ६८ ॥

श्री वल्लभ प्रासादना तल अने स्वरूपमां लद्रे अक उरुशृंग अढाववुं अटले अंद्र-
प्रभ नाम्ने प्रासाद थाय. ते अधा देवोने करवो, पणु विशेषे तीर्थं करोने करवो.

शृंग

७३

तिलक

१६

॥ २३ इतिश्री चन्द्रप्रभ प्रासाद ॥

२४ चन्द्रशेखर प्रासाद

पञ्चम भेद

स्थोर्ध्वे केशरी कर्म तस्य शृङ्ग विवर्जयेत् ।

चन्द्रशेखर नामोऽयं प्रासादो वीतरागकः ॥ ६९ ॥

प्रतिरथ उपरनुं शृंग ढाढी ते स्थणे केशरी कर्म अढाववुं. आ प्रासाद अंद्र-
शेखर नाम्ने लक्षणे अने ते वीतरागने करवो.

रेभा

७३

प्रतिरथ

५ × ८ = ४०

३२

५—

८ शृंग १०५

३२ तिलक १६

॥ २४ इतिश्री चन्द्रशेखर प्रासाद ॥

२५. विमान प्रासाद

षष्ठ भेद

कर्णे च तिलकं दधात् प्रासादस्यविमानकः ।

सर्व देवेषु कर्त्तव्यः स्वरूपो लक्षणान्वितः ॥ ७० ॥

उपर प्रभाषे तल अने स्वरूप करी अर्धे तिलक करवा. आ स्वरूप लक्षणे युक्त
विमान प्रासाद लक्षणे.

शृंग

१०५,

तिलक

२०

॥ २५ इतिश्री विमान प्रासाद ॥

२६. सुविधि प्रासाद

सप्तम भेद

प्रतिरथे द्वयं कर्म सुविधिर्नाम नामतः ।

सर्वं देवेषु कर्तव्यः स्वरूपो लक्षणान्वितः ॥ ७१ ॥

उपर प्रमाणे तल अने स्वरूप उपर प्रतिरथे भे कर्म सर्वतोल्द्र अने केशरी करवा, आ स्वरूप अने लक्षण युक्त प्रासाद सुविधि नामने जाणवो. ते सर्व देवने करवो. ७१

शृंग
तिलक

१७७

१२

॥ २६ इतिश्री सुविधि प्रासाद ॥

२७. सुश्रिय प्रासाद

अष्टम भेद

तद्रूपे तत्प्रमाणेच रथे तिलकञ्च दापयेत् ।

सुश्रियो नाम विज्ञेयः प्रासाद सुर भूषणः ॥ ७२ ॥

उपर कडेला स्वरूपमां प्रतिरथे अेक तिलक अदाववाथी देवोना भूषणरूप सुश्रिय नामने प्रासाद थाय.

शृंग
तिलक

१७७

२०

॥ २७ इतिश्री सुश्रिय प्रासाद ॥

२८. वसु पुष्पक प्रासाद

नवम् भेद

सुश्रियस्य च संस्थाने भद्रे शृङ्ग विवर्धनम् ।

वसु पुष्पक नामोऽयं प्रासादोजिन बल्लभ ॥ ७३ ॥

सुश्रिय प्रासादना तल अने स्वरूपमां लद्रे अेक उशृंग वधारवाथी जिन तीर्थं करोने वदलल अेवो वसुपुष्पक नामने प्रासाद थाय. ७३

शृंग
तिलक

१८१

२०

॥ २८ इतिश्री वसुपुष्पक प्रासाद ।

शीतल प्रासाद

२९. शीतल प्रासाद

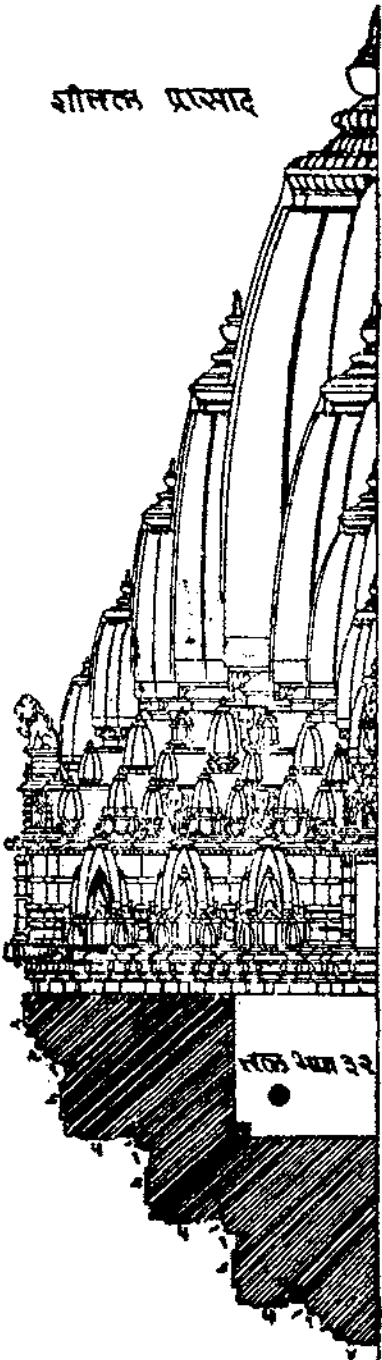
८ मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे द्वात्रिंशत्पद भाजिते ।
 पञ्चभागो भवेत्कर्णः प्रतिकर्णस्तथैव च ॥७४॥
 कर्ण प्रतिकर्णयोर्मध्ये क्कोणिका भागविश्रुता ।
 भद्रं चैव चतुर्भागं नन्दिका पद विश्रुता ॥७५॥
 समदलञ्च कर्तव्यं चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ।
 प्रासादस्य स्वरूपञ्च कर्तव्यं विधि मानतः ॥७६॥
 श्री वत्स केशरी चैव सर्वतोभद्रमेव च ।
 कर्णेचैव प्रदातव्यं, रथे चैव तु तत्समम् ॥७७॥
 नन्दिका कर्णिकायाञ्च, द्वि शृंग तिलकं न्यसेत् ।
 भद्रे चैवोरुचत्वारि, शीतलोनाम विश्रुतः ॥७८॥
 प्रत्यक्ष जिन रूपश्च, सुश्रियस्यविवर्द्धनः ।
 सुखदोऽयं प्रकर्तव्यं—श्चन्द्रप्रभु जिनाय च ॥७९॥

चारस क्षेत्रना अत्रीश लाग करवा, तेमां
 कर्णु लाग पांच तेमज प्रतिकर्णु पणु लाग पांचने
 करवा, कर्णु अने प्रतिकर्णु वच्ये केणी लाग
 अेकनी करवी. अर्धु लद्र लाग आर, नदिका
 लाग अेकनी करवी, नीकाणे समदल करवुं. आ
 प्रमाणे आरे दिशाअे व्यवस्था करवी.

कर्णु उपर सर्वतोभद्र, केशरी, श्रीवत्स
 अढाववुं. प्रतिरथे पणु ते ज प्रमाणे कर्मे अढाववा,
 नदिका तथा केणिकाअे जे जे शृंग अढाववा,
 अने अकेक तिलक अढाववुं, लद्रे आर उशृंगो
 करवा. आ प्रासादनुं नाम शीतल प्रासाद जणुवुं

अने पु लक्ष्मीनी वृद्धि करनारे तथा सर्वसुषोने आपनारे छे. प्रत्यक्ष जिनस्वयं
 अेवो आ प्रासाद अंद्रप्रभु लगवाने करवो.



શૃંગ રેખા	૯ + ૫ + ૧ = ૧૫ × ૪ = ૬૦
,, પ્રતિરથ	૯ + ૫ + ૧ = ૧૫ × ૮ = ૧૨૦
,, કર્ણિકાનંદિ	૨ + ૨ = ૪ × ૮ = ૩૨
,, ભદ્ર	૪ = ૪ × ૪ = ૧૬
મૂળપ્રાસાદ	૧

શૃંગ ૨૨૬

તિલક ૮

॥ ૨૯ ૩૩૩૩૩ શીતલ પ્રાસાદ ॥

૩૦ શ્રિયેન્દુ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

તદ્ગુણ્ય પ્રકર્તવ્યં રથોર્ધ્વં તિલકં ન્યસેત્ ।

શ્રિયેન્દુર્નામ વિજ્ઞેયઃ સુરાજશ્રિયાવહઃ ॥ ૮૦ ॥

શીતલ પ્રાસાદ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરી રથે એક તિલક ચઢાવવું. આ શ્રિયેન્દુ પ્રાસાદ બાહુવો અને તે ઈંદ્રના વૈભવને આપનારો છે.

શૃંગ

૨૨૬

તિલક

૧૬

॥ ૩૦ ૩૩૩૩૩ શ્રિયેન્દુ પ્રાસાદ ॥

૩૧ દનુરાજ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

નન્દિકા કર્ણિકાયાઞ્ચ તિલકં તુ સુશોભનમ્ ।

દનુરાજ સ્તદા નામ કર્તવ્યમ્ ગૃહોત્તમ્ ॥ ૮૧ ॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ઉપર નંદિકા અને કર્ણિકા ઉપર અકેક સુશોભિત તિલક ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ દનુરાજ છે, અને તે પ્રાસાદોમાં ઉત્તમ બાહુવો.

શૃંગ

૨૨૬,

તિલક

૩૨.

॥ ૩૧ ૩૩૩૩૩ દનુરાજ પ્રાસાદ ॥

३२ श्रियांश प्रासाद

९ मी विभक्ति

श्रियांश प्रासाद

चतुरस्री कृते क्षेत्रे चतुर्विंशति भाजिते ।
 भद्रार्धं त्रिपदं चत्स द्वौ रथो कर्णं तत्समः ॥८२॥
 निर्गतं तत्प्रमाणेन सर्वं शोभा समन्वितम् ।
 कर्णे रथे भद्रे द्वे शृङ्गे तिलकं न्यसेत् ॥८३॥
 श्रियांशो नाम विज्ञातो विपुल श्री विवर्धनः ।
 कार्यः सुविधिनाथाय धर्मार्थं मोक्ष साधन ॥८४॥

चतुरस्र क्षेत्रना चोवीश भाग करवा, तेमां कर्ण, प्रतिरथ, उपरथ अने लद्गार्ध अये सर्वे अंगे त्रलु-त्रलु भागनां करवा, तथा नीकाणे समदल तल प्रभाणु करवा. कर्ण प्रतिरथे जे जे शृंगे अने तिलक यढापवा. तथा लद्रे जे उडूशृंग करवा. पुष्कण लक्ष्मीनी वृद्धि करनार तथा धर्म-अर्थ-भोक्षने आपनारे आ श्रियांश नाम्ने प्रासाद भाणुवे अने ते सुविधिनाथ प्रलुने करवे.

शृंग	रेषा	$१ + १ = २ \times ४ = ८$
,,	प्रतिरथ	$१ + १ = २ \times ८ = १६$
,,	लद्रे	$२ \quad २ \times ४ = ८$
,,	भूजप्रासाद	१

कुल शृंग ३३

तिलक १२

॥ इतिश्री श्रियांश प्रासाद ॥

૩૩ શ્રીવત્સ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

તદ્ગુણપદ્મ પ્રકર્તવ્યં, તિલકં ચોપરથકે ।

શ્રીવત્સો નામ વિજ્ઞેયઃ શ્રીપતેશ્ચ સુલાવહા ॥ ૮૫ ॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ઉપર વિશેષમાં ઉપરથે તિલક ચઢાવવું. અ
પ્રાસાદનું નામ શ્રી વત્સ પ્રાસાદ બાણવું અને તે લક્ષ્મીપતિના સુખને આપનારો છે.

શૃંગ

૩૩

તિલક

૨૦

॥ ૩૩ इति श्रीवत्स प्रासाद ॥

૩૪ પુત્રદ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

તત્ર સ્થાને ચ કર્તવ્યઃ, કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ।

પુત્રદો નામ વિજ્ઞેયઃ પુત્રપૌત્રાદિ વર્ધન ॥ ૮૬ ॥

શ્રીવત્સ પ્રાસાદના તલ અને સ્વરૂપમાં વધારે કર્ણ ઉપર તિલક ચઢાવવું તે
પુત્રદ નામનો પ્રાસાદ થાય, તે પુત્ર પૌત્રાદિક પરિવારની વૃદ્ધિ કરનારો છે.

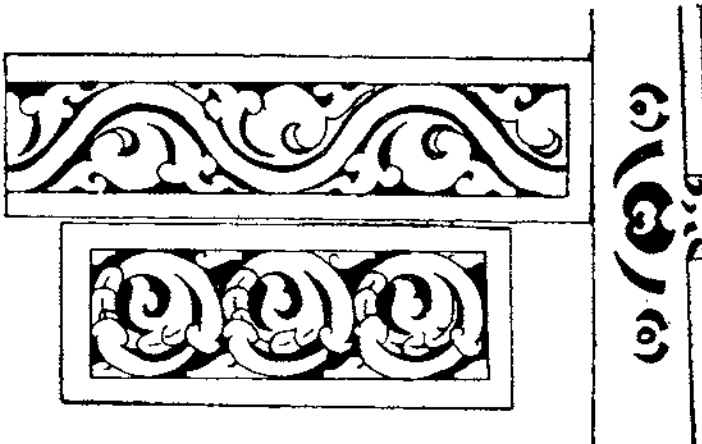
શૃંગ

૩૩

તિલક

૨૪

॥ ૩૪ इति श्री पुत्रद प्रासाद ॥



३५. शीतल प्रासाद

१० मी विभक्ति

चतुर श्री कृते क्षेत्रे, चतुर्विंशति भाजिते ।
 कर्णञ्चैव समाख्यातं चतुर्भागं च विश्रुतम् ॥८७॥
 प्रतिरथं त्रयं ज्ञेयं, भद्रार्धं भूत भागिकम् ।
 रथे कर्णे च भृङ्गकं तद्धर्वे तिलक द्वयम् ॥८८॥
 द्वादशैवोरुशृङ्गाणि, प्रत्यांगानि ततोऽष्टभिः ।
 शीतलश्च तदा नाम, प्रासादोजिन वल्लभः ॥८९॥

यारस क्षेत्रना योविश भाग करवा, कर्णु
 भाग यार, प्रतिरथ भाग त्रयु अने अर्धु लद्र
 भाग पांयनुं करवुं. कर्णु तथा प्रतिरथ उपर
 अकेक शृंग करवुं, अने तेना उपर षण्णे तिलको
 यटाववा; लद्रे यार उरुशृंगो यटाववा, अने आठ
 प्रत्यांगो करवा, आ प्रासादनुं नाम शीतल प्रासाद
 छे, अने दशमा तीर्थंकर शीतलनाथने करवे।

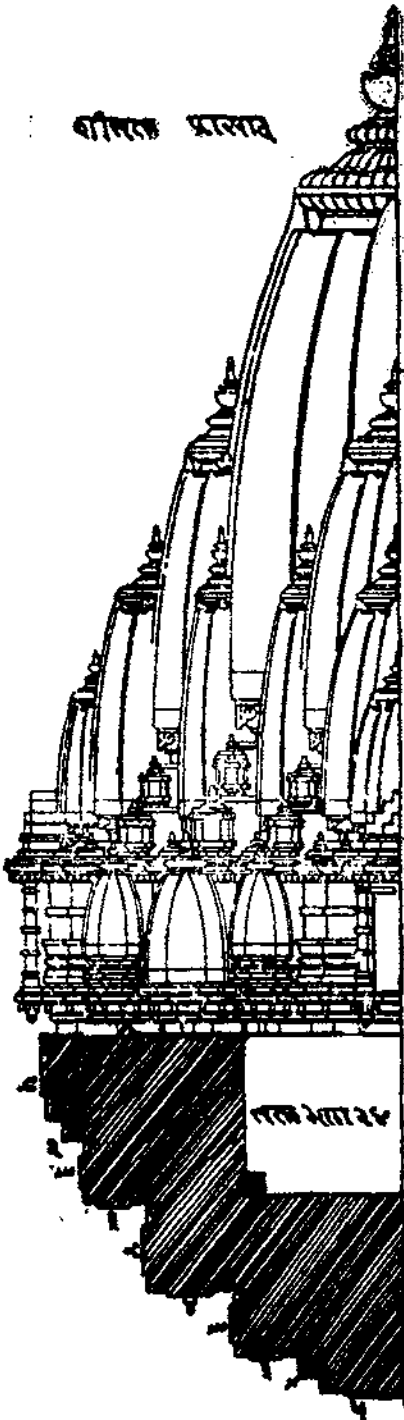
शृंग रेखा	१ = १ × ४ = ४
” प्रतिरथ	१ = १ × ८ = ८
” लद्र	३ = ३ × ४ = १२
” प्रत्यांग	२ = २ × ४ = ८
” मूलप्रासाद	१

कुल शृंग ३३

तिलक

२४

॥ ३५ इतिश्री शीतलनाथ प्रासाद ॥



૩૬. કીર્તિદાયક પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ—

તદ્‌રૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ, કર્તવ્યં પૂર્વમાનતઃ ।

કર્ણોર્ધ્વે ચ દ્વયં શૃંગ, પ્રાસાદઃ કીર્તિદાયકઃ ॥ ૯૦ ॥

શીતલનાથ પ્રાસાદ પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ ઉપર વિશેષમાં ઠર્ણે બે શૃંગો ઠરવાં, આ પ્રાસાદ કીર્તિદાયક નામનો બાણુવો.

તલમાન	૨૪
શૃંગ	૩૭
તિલક	૨૦

॥ ૩૬ ઈતિશ્રી કીર્તિદાયક પ્રાસાદ ॥

૩૭. મનોહર પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

કર્ણે ન સદૃશં કાર્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ।

તદ્‌રૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ મદ્રોર્ધ્વે તત્સમં તથા ॥ ૯૧ ॥

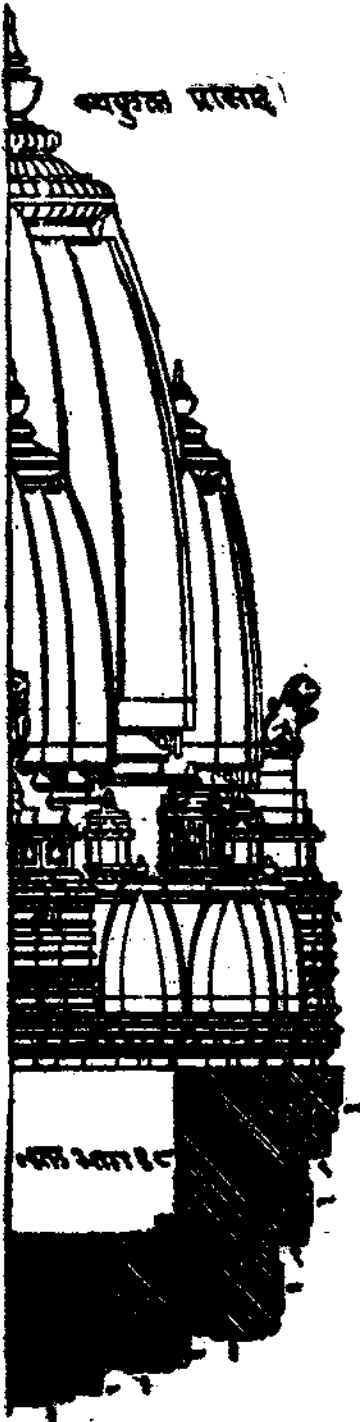
મનોહરશ્ચ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદોજિનમાર્ગતઃ ।

ધર્મલાભશ્ચ વૃદ્ધિશ્ચ સંગતિર્મહતાં મષેત્ ॥ ૯૨ ॥

ઉપરના પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ઠરવું. અને ઠર્ણે સમાન પ્રતિરથે બે શૃંગ અઠાવવા, તથા ભદ્રે ઉશૃંગ છે તે જ મુજબ ઠરવા, આ મનોહર નામનો પ્રાસાદ બાણુવો, અને તે ધર્મ અને લાભની વૃદ્ધિ કરનાર છે, અને મહાત્માઓની સંગતિ આપનાર છે.

તલભાગ	૨૪
શૃંગ	૪૫
તિલક	૧૨

॥ ૩૭ ઈતિશ્રી મનોહર પ્રાસાદ ॥



३८ स्वकुल प्रासाद

११ मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे द्वादश विभाजिते ।
 कर्ण भाग त्रयं कार्यं स्थभाग त्रयं तथा ॥९३॥
 भद्रार्द्धं त्रिपदं वत्स चतुर्दिक्षु नियोजयेत् ।
 निर्गमं पदमानेन हस्ताङ्गुल प्रमाणतः ॥९४॥
 शृङ्गश्च तिलकं कर्णं रथे भद्रे तु शृङ्गकम् ।
 स्वकुलो नाम विज्ञेयः श्रेयांशजिनवल्लभः ॥९५॥

समचोरस क्षेत्रना अठार भाग करवा, छे वत्स ! तेमां कर्णुं, प्रतिरथ अने अर्धुं लद्र तल्लु- तल्लु लागनुं करवुं. आ प्रमाणे चारे :द्विशांशे योजना करवी. नीकाणे, पदमाने अथवा उस्तांगुल प्रमाणे अटले लेटला उस्त रेभाभान छेय तेटला अंगुल नीकाणे राखवे. कर्णुं अने रथ उपर अकेक शृंग अने अकेक तिलक अढाववुं, लद्रे अेक उशृंग करवुं, स्वकुल नाम्नो प्रासाद ११ भा श्रेयांशनाथ प्रलुने करवे.

तलमान १८

शृंग रेभा	१ = १ × ४ = ४
उपरथे	१ = १ × ८ = ८
लद्र	१ = १ × ४ = ४
भूल प्रासाद	१

कुल शृंग १७

तिलक

१२

॥ ३८ इतिश्री स्वकुल प्रासाद ॥

३९ कुलनंदन प्रासाद

द्वितीय भेद

तद्रूपं तत्प्रमाणञ्च कर्तव्यं पूर्वमानतः ।

उरुभृङ्गाष्टकं कुर्यात्प्रासादे कुलनंदने ॥ ९६ ॥

उपर प्रमाणे तल स्वइप क्षरी लद्रे यारे द्विशाम्ने मणी आठ उरुभृङ्गो करवा. आ प्रासाद कुलनंदन नामने जाणुवो.

तलभाग

१८

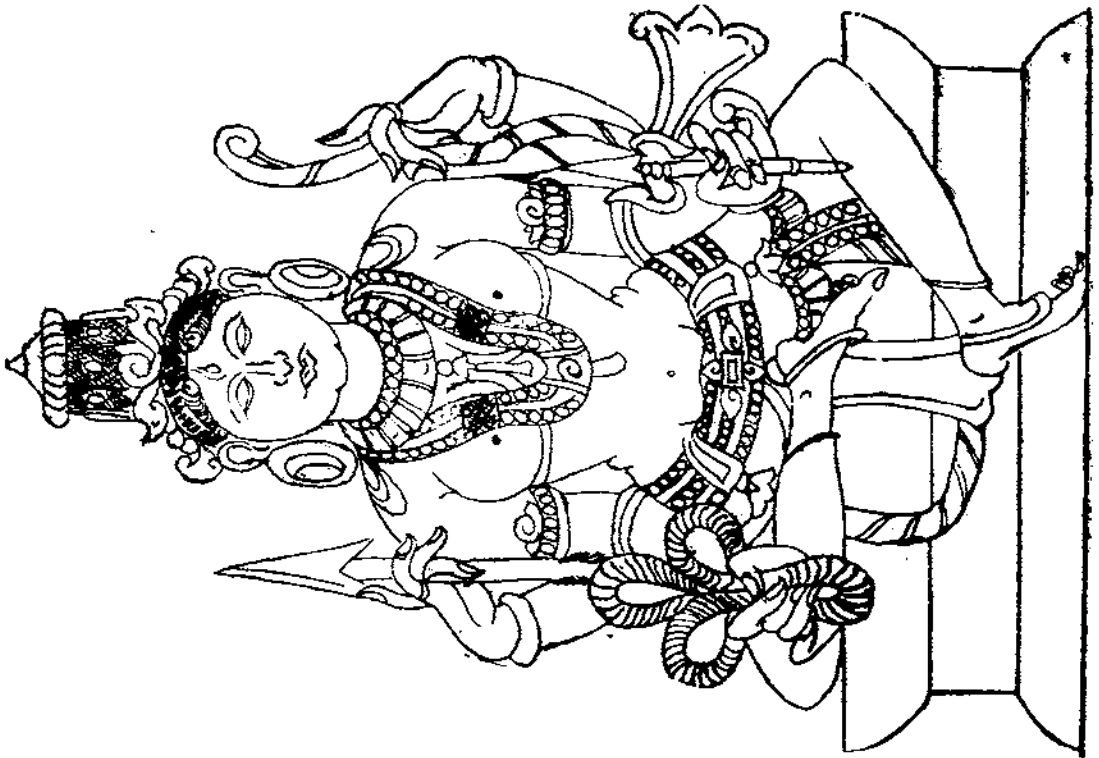
शृंग

२१

तिलक

१२

॥ ३९ इतिश्री कुलनंदन प्रासाद ॥



४० वासुपूज्य प्रासाद

१२ मी विभक्ति,

चतुरस्री कृत क्षेत्रे, द्वाविंशपद भाजिते ।
पदानां तु चतुर्भागं, कर्णे चैव तु कारयेत् ॥९७॥
कोणिका पदमानेन, प्रतिरथं त्रिभागकम् ।
नंदिका भाग मेकेन, भद्रार्धश्च द्वि भागिकम् ॥९८॥
कर्णे कर्म त्रयं कार्यं, प्रतिकर्णे क्रम द्वयम् ।
नंदिकर्ण्योः शृङ्गकूट-मूर्ध्वे तिलक शोभनम् ॥९९॥
भद्रे चौरुत्रय कार्यं प्रत्यंगाष्टक लक्षितम् ।
वासुपूज्य स्तदानाम वासुपूज्य सुवल्लभः ॥१००॥

चौरस क्षेत्रना षापीश लाग करवा, तेमां कर्णु लाग चार, कोणिका लाग अेक, प्रतिरथ लाग त्रणु तथा नंदिका लाग अेक अने अर्धुं लद लाग धेनुं करवुं. कर्णु त्रणु कर्म करवा. प्रतिरथे धे कर्म करवा. नंदिका अने कर्णिकाअे अडेक शृंग-कूट करवुं, अने तेना उपर शोलायमान तिलक यटाववा. लद्रे त्रणु उडशृंगो अने आठ प्रत्यांगो करवा.

वासुपूज्य नाम्नो प्रासाद आरभा श्री वासुपूज्य प्रभुने प्रिय छे, आ प्रासाद तेमने करवो.

शृंग रेखा	$१३ + ६ + ५ = २७ \times ४ = १०८$
	$६ + ५ = १४ \times ८ = ११२$
„ नंदि	$१ = १ \times ८ = ८$
„ कर्णिका	$१ = १ \times ८ = ८$
„ लद्रे	$३ = ३ \times ४ = १२$
„ प्रत्यांग	$२ = २ \times ४ = ८$
„ भूल प्रासाद	१

तललाग

२२

तिलक १६,

कुल

२५७

॥ ४० इतिश्री वासुपूज्य प्रासाद ॥

૪૧ રત્નસંભવ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

તદ્‌રૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં, કર્ણોર્ધ્વે તિલકંન્યસેત્ ।

રત્ન સંભવ નામોઽયં, ગૃહરાજઃ સુસ્વાવહઃ ॥ ૧૦૧ ॥

ધર્મદાઃ કીર્તિદશૈવ, પુરે ધર્મવિવર્ધનઃ ।

ધર્મરૂપાશ્ચ કર્તારઃ કારોપિ ધર્મનાયકઃ ॥ ૧૦૨ ॥

ઉપર પ્રમાણે, તલ અને સ્વરૂપ ઉપર વધારામાં કર્ણ ઉપર એક તિલક ચઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ રત્નસંભવ બાણુવું. આ પ્રાસાદ બધા પ્રાસાદોમાં સર્વોત્તમ છે, તથા સર્વ પ્રકારનું સુખ-ધર્મ અને કીર્તિને આપનારો છે, નગરમાં ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારો છે, આ પ્રાસાદ કરનાર ધાર્મિક અને કરાવનાર ઉત્તમ ધાર્મિક બાણુવો.

તલભાગ

૨૨

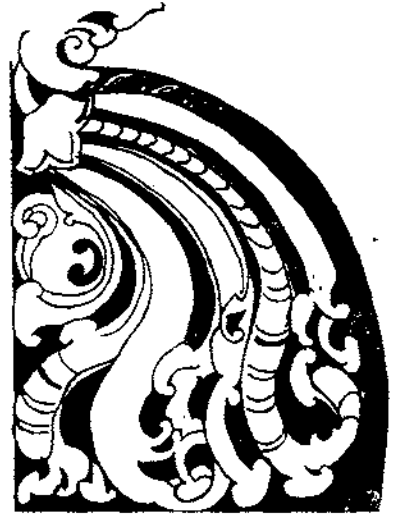
શંગ

૨૫૭

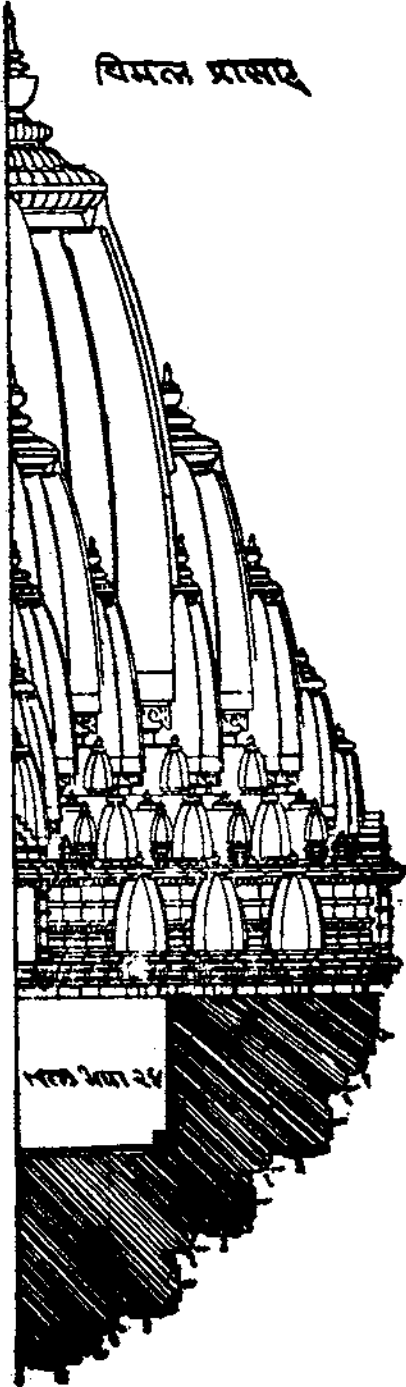
તિલક

૨૦

॥ ૪૧ ઇતિશ્રી રત્નસંભવ પ્રાસાદ ॥



४२. विमलवल्लभ प्रासाद



१३ मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे चतुर्विंशति भाजिते ।
 पादोन पञ्चभागेन कर्णस्तत्र विधीयते ॥१०३॥
 तत्समः प्रतिकर्णश्च पादैका कोणिनंदिका ।
 भद्रार्धं सार्धपंचार्धं निर्गमं भागमेव च ॥१०४॥
 समानञ्च रथं ज्ञेयं कर्तव्यञ्च चतुर्दिशम् ।
 प्रासादस्य स्वरूपञ्च कर्तव्यं लक्षणान्वितम् ॥१०५॥
 कर्णे शृङ्गत्रयं कार्यं प्रतिकर्णे तथैव च ।
 नंदिका कोणिका कायाश्च शृङ्गकूटं सुशोभनम् ॥१०६॥
 भद्रे चैवोरुचत्वारि प्रत्यंगानि ततोऽष्टमिः ।
 विमलवल्लभ नामोऽयं प्रासादो विमल प्रियः ॥१०७॥
 प्रासादेऽस्मिन्कृते चैव धर्म मोक्षं च विंदति ।
 इहलोके लभेत्कीर्तिं स्वर्गं चैव महीयते ॥१०८॥

चौरस क्षेत्रना चोविश भाग करवा, तेमां
 कर्णं भाग त्रषु, प्रतिकर्णं पञ्च ते न प्रमाणे त्रषु
 भाग, कोणिक, नंदिका अकेक भागनी करवी, अर्धु-
 लद्रे भाग चारनुं करवुं, नीकाणे अकेक भाग रात्रवुं.
 प्रतिरथ नीकाणे समचौरस करवुं. आ प्रमाणे
 चारे दिशाये चोचना करवी.

कर्णं अने प्रतिरथे त्रषु त्रषु शृंग करवां,
 नंदिका अने कोणिकाये सुशोभित अकेक शृंग
 करवा तथा कूट करवा. लद्रे चार उरुशृंगो करवा.
 अने आठ प्रत्यंगो करवां, आ प्रासादनुं नाम
 विमलवल्लभ अने ते १३ भा विमलनाथ प्रभुने
 प्रिय छे.

આ પ્રાસાદ કરવાથી ધર્મ અને મોક્ષ મળે છે, તથા કરાવનાર આ લોકમાં કીર્તિ અને સ્વર્ગમાં પ્રતિક્ષા પામે છે.

શૃંગ રેખા	$૧ + ૧ + ૧ = ૩ \times ૪ = ૧૨$
„ પ્રતિરથ	$૧ + ૧ + ૧ = ૩ \times ૮ = ૨૪$
„ કોણિકા	$૧ = ૧ \times ૮ = ૮$
„ નંદિ	$૧ = ૧ \times ૮ = ૮$
„ ભદ્ર	$૪ = ૪ \times ૪ = ૧૬$
„ પ્રત્યંગ	$૨ = ૨ \times ૪ = ૮$
„ મૂલપ્રાસાદ	૧

કુલ શૃંગ ૭૭

તલભાગ

૨૪

॥ ૪૨ ॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥ ૪૩ ॥ ૪૪ ॥ ૪૫ ॥ ૪૬ ॥ ૪૭ ॥ ૪૮ ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥ ૫૪ ॥ ૫૫ ॥ ૫૬ ॥ ૫૭ ॥ ૫૮ ॥ ૫૯ ॥ ૬૦ ॥ ૬૧ ॥ ૬૨ ॥ ૬૩ ॥ ૬૪ ॥ ૬૫ ॥ ૬૬ ॥ ૬૭ ॥ ૬૮ ॥ ૬૯ ॥ ૭૦ ॥ ૭૧ ॥ ૭૨ ॥ ૭૩ ॥ ૭૪ ॥ ૭૫ ॥ ૭૬ ॥ ૭૭ ॥ ૭૮ ॥ ૭૯ ॥ ૮૦ ॥ ૮૧ ॥ ૮૨ ॥ ૮૩ ॥ ૮૪ ॥ ૮૫ ॥ ૮૬ ॥ ૮૭ ॥ ૮૮ ॥ ૮૯ ॥ ૯૦ ॥ ૯૧ ॥ ૯૨ ॥ ૯૩ ॥ ૯૪ ॥ ૯૫ ॥ ૯૬ ॥ ૯૭ ॥ ૯૮ ॥ ૯૯ ॥ ૧૦૦ ॥

૪૩. મુક્તિસંઘટ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ,

તદ્વરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં દાપયેત્તિલક રથે ।

કર્ણિકા યાં દ્વિશૃંગ હિ પ્રાસાદો જિન વલ્લભઃ ॥ ૧૦૯ ॥

મુક્તિ સંઘટનામોઽયં મુક્તિમુક્તિપ્રદાયકઃ ।

સર્વજિનેષુ કર્તવ્યો યથેચ્છં કામદાયકઃ ॥ ૧૧૦ ॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ઉપર વિશેષમાં રથે એક તિલક ચઢાવવું. કોણિકાએ બે બે શૃંગ ચઢાવવા. આ પ્રાસાદ જિનદેવોને બહુ જ પ્રિય છે. “મુક્તિસંઘટ” નામનો પ્રાસાદ વૈભવ અને મોક્ષ આપનાર છે અને ઇચ્છિત સર્વ કામનાઓની સિદ્ધિ કરનાર છે આ સર્વ જિનદેવતાઓ માટે કરવો શુભકારક છે.

તલભાગ	૨૪
શૃંગ	૮૫
તિલક	૮

॥ ૪૩ ॥ ૩૨ ॥ ૩૩ ॥ ૩૪ ॥ ૩૫ ॥ ૩૬ ॥ ૩૭ ॥ ૩૮ ॥ ૩૯ ॥ ૪૦ ॥ ૪૧ ॥ ૪૨ ॥ ૪૩ ॥ ૪૪ ॥ ૪૫ ॥ ૪૬ ॥ ૪૭ ॥ ૪૮ ॥ ૪૯ ॥ ૫૦ ॥ ૫૧ ॥ ૫૨ ॥ ૫૩ ॥ ૫૪ ॥ ૫૫ ॥ ૫૬ ॥ ૫૭ ॥ ૫૮ ॥ ૫૯ ॥ ૬૦ ॥ ૬૧ ॥ ૬૨ ॥ ૬૩ ॥ ૬૪ ॥ ૬૫ ॥ ૬૬ ॥ ૬૭ ॥ ૬૮ ॥ ૬૯ ॥ ૭૦ ॥ ૭૧ ॥ ૭૨ ॥ ૭૩ ॥ ૭૪ ॥ ૭૫ ॥ ૭૬ ॥ ૭૭ ॥ ૭૮ ॥ ૭૯ ॥ ૮૦ ॥ ૮૧ ॥ ૮૨ ॥ ૮૩ ॥ ૮૪ ॥ ૮૫ ॥ ૮૬ ॥ ૮૭ ॥ ૮૮ ॥ ૮૯ ॥ ૯૦ ॥ ૯૧ ॥ ૯૨ ॥ ૯૩ ॥ ૯૪ ॥ ૯૫ ॥ ૯૬ ॥ ૯૭ ॥ ૯૮ ॥ ૯૯ ॥ ૧૦૦ ॥

४४. अनंत प्रासाद

१४ मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे, विंशतिपद भाजिते ।

त्रीणि त्रीणि पदनंघां, पुनस्त्रीणिच भद्रके ॥१११॥

निर्गमं पद मानेन, त्रिषुस्थानेषु भद्रके ।

कर्णे कर्म त्रयं कार्यं, रथोर्ध्वेचैव तत्समम् ॥११२॥

भद्रे चैवोरुचत्वारि, नंदिकायां क्रमद्वयम् ।

अनंतो नाम विज्ञेय श्वानन्तश्रियमालभेत् ॥११३॥

समचोरस क्षेत्रना वीश (२०) लाग करवां, तेमां कर्णुं, प्रतिरथ अने अर्धुं लद्र त्रषु त्रषु लागनुं करवुं. तेमज नंदिका लाग अेक लद्रनी पासे करवी. नीकाणे सर्व अंगो अकेक लागना राखवा.

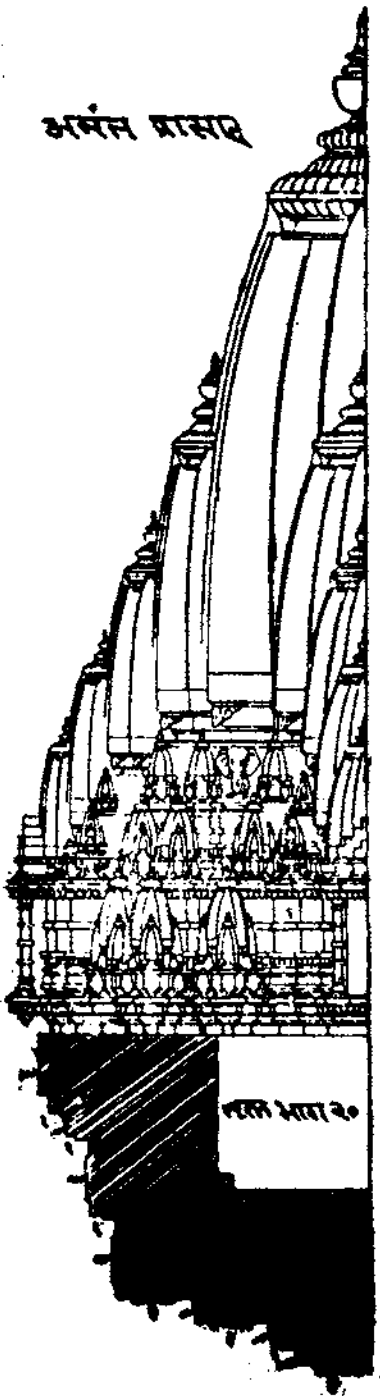
कर्णुं अने रथ उपर त्रषु त्रषु कर्म यदाववां. उरुशृंग आर करवां अने नंदिकाये शृंग जे यदाववां. आ अनंत नाम्ने प्रासाद जाणुवो. अने ते चौदमा श्री अनंतनाथ प्रसुने करवो. आ प्रासाद करवाथी अनंत लक्ष्मी भणे छे.

तललाग २०

शृंग रेखा	$१३+६+५ = २७ \times ४ = १०८$
,, उपरथ	$१३+६+५ = २७ \times ८ = २१६$
,, नंदिका	$२ = २ \times ८ = १६$
,, लद्र	$४ = ४ \times ४ = १६$
,, मूल प्रासाद	$१ = १$

कुल शृंग ३५७

॥ ४४ इतिश्री अनंतप्रासादः ॥



૪૫. સુરેન્દ્ર પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ,

અનંત સ્યૈવ સંસ્થાને, સ્થોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ।

સુરેન્દ્રો નામ વિજ્ઞેયઃ સર્વદેવેષુ વલ્લભઃ ॥ ૧૧૪ ॥

અનંત પ્રાસાદ પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ ઉપર ફક્ત વિશેષમાં સ્થ ઉપર એક તિલક ચઢાવવું, આ પ્રાસાદનું નામ 'સુરેન્દ્ર પ્રાસાદ' બાણુવું અને તે સર્વ દેવોને પ્રિય છે.

તલભાગ	૨૦
શૂંગ	૩૫૭
તિલક	૮

॥ ૪૫ इतिश्री सुरेन्द्र प्रासादः ॥

૪૬. વૃક્ષરાજ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

નંદિકાર્યાં પ્રદાતવ્યં, વૃક્ષરાજેતિ નામતઃ ।

કૃતેનાનેન દેવાનાં, સુખ ભવેતિ શાશ્વતમ્ ॥ ૧૧૫ ॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ઉપર નંદિકાએ એક તિલક ચઢાવવું, પ્રાસાદનું નામ વૃક્ષરાજ બાણુવું. આ પ્રાસાદ કરવાથી દેવોને નિત્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

તલ ભાગ	૨૦
શૂંગ	૩૫૭
તિલક	૯

॥ ૪૬ इतिश्री वृक्षराज प्रासादः ॥

૪૭. ધર્મદ પ્રાસાદ

૧૫ મી વિભક્તિ

ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે ત્વષ્ટાવિંશતિ ભાજિતે ।
કર્ણસ્થં ચ મદ્રાર્ધં યુગ ભાગં વિધીયતે ॥૧૧૬॥

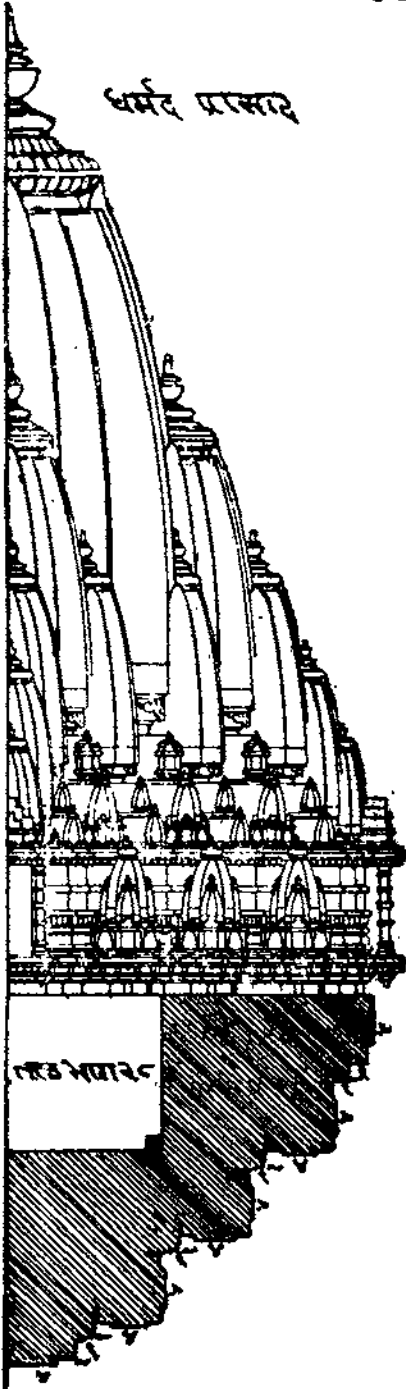
નિર્ગમં તત્પ્રમાણેન નંદિકોણી દ્વિ ભાગિકા ।
કેશરી સર્વતોભદ્રં સ્થે કર્ણે ચ દાપયેત્ ॥૧૧૭॥

તદુર્ધ્વે તિલકં જ્ઞેયં સર્વ શોભા સમન્વિતમ્ ।
નંદિકા કોણિકાયાશ્ચ શ્રંગોર્ધ્વે શ્રંગમુત્તમમ્ ॥૧૧૮॥

મદ્રે ચૈવોરુત્વારિ પ્રત્યજ્ઞામિ ચતુર્દિશમ્ ।
ધર્મદો નામવિખ્યાતઃ પુરે ધર્મવિવર્ધનઃ ॥૧૧૯॥

ચોરસ ક્ષેત્રના અઠવાવીશ (૨૮) ભાગ કરવા, તેમાં કર્ણ, પ્રતિરથ અને અર્ધુ ભદ્ર ચાર ચાર ભાગનું કરવું. નિકાળે પણ તે જ પ્રમાણે કરવું નંદિકા અને કોણિકા અકેક ભાગની સમદલ કરવી. કર્ણ અને રથે પહેલું શૃંગ સર્વતોભદ્ર, બીજું શૃંગ કેસરી કરવું, તથા તેના ઉપર શોભાયમાન અકેક તિલક ચઢાવવું, નંદિકા અને કોણિકાએ બે બે શૃંગ કરવા. ભદ્રે ચાર ઉરુશૃંગો કરવા, ચારે દિશાએ મળી પ્રત્યંગો આઠ કરવા.

આ પ્રાસાદનું નામ ધર્મદ પ્રાસાદ છે. નગરમાં કરવાથી લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય છે અને ૧૫મા શ્રી ધર્મનાથ પ્રભુને કરવો.



શૂંગ રેખા	૬ + ૫	=	૧૪ × ૪	=	૫૬
,, ઉપરથ	૬ + ૫	=	૧૪ × ૮	=	૧૧૨
,, નાંદિ	૧ + ૧	=	૨ × ૮	=	૧૬
,, કોણિકા	૧ + ૧	=	૨ × ૮	=	૧૬
,, ભદ્ર	૪	=	૪ × ૪	=	૧૬
,, પ્રત્યંગો	૨	=	૨ × ૪	=	૮
,, મૂલ પ્રાસાદ					૧

કુલ શૂંગ ૨૨૫

તિલક ૧૨

તલ ૨૮

॥ ૪૭ ઇતિશ્રી ધર્મદ પ્રાસાદઃ ॥

૪૮. ધર્મવૃક્ષ પ્રાસાદ

દ્વિતીય ભેદ,

રથોર્ધ્વે ચ કૃતશૃંગે ધર્મવૃક્ષનામતઃ ।

ધર્મ વૃદ્ધિશ્ચ ઋદ્ધિશ્ચ જિનાનાં તુ વિશેષતઃ ॥ ૧૨૦ ॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ઉપર વિશેષમાં રથ ઉપર તિલકના બદલે એક શૂંગ ચઢાવવું તેો ધર્મવૃક્ષ નામનો પ્રાસાદ થાય અને તે ધર્મની વૃદ્ધિ કરનારો, રિદ્ધિને આપનારો છે અને તે બિનેદ્રાને વિશેષ પ્રિય છે.

તલ ભાગ ૨૮

શૂંગ ૨૩૩

તિલક ૮

॥ ૪૮ ઇતિશ્રી ધર્મવૃક્ષ પ્રાસાદઃ ॥

४९. शान्त प्रासाद

शान्त प्रासादः ।

१६ मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे, द्वादशांश विभाजिते ।

कर्ण भाग द्वयंकार्यं, प्रतिकर्णं तथैव च ॥१२१॥

भद्रार्धं सार्धं भागेन नंदिका चार्धं भागतः ।

कर्णं कर्म द्वयं कार्यं प्रतिकर्णं तथैव च ॥१२२॥

नंदिकायां श्रृंगकूटे ह्युरुङ्गाणि द्वादश ।

शान्तो नाम च विज्ञेयः कर्तव्यं सर्वदेवना ॥१२२॥

चारस क्षेत्रना षार लाग करवा, कर्णुं अने प्रतिरथ जे जे लाग करवा, लद्रे अर्धुं द्वाद लाग तथा नंदिका अर्धा लागनी करवी. कर्णुं अने प्रतिकर्णुं जे जे कर्मां यदाववा, नंदिकाये अेक शृंग अने अेक कूट करवुं अने लद्रे चारे दिशाये मणी षार उरुशृंगो करवा. शान्त नाम्ने प्रासाद सर्वाब्जिन देवोने करवो, विशेषे करी १६ भा श्री शान्तिनाथ प्रभुने करवो, आ प्रासादने श्रीलिंग प्रासाद पणु कळे छे.

तल

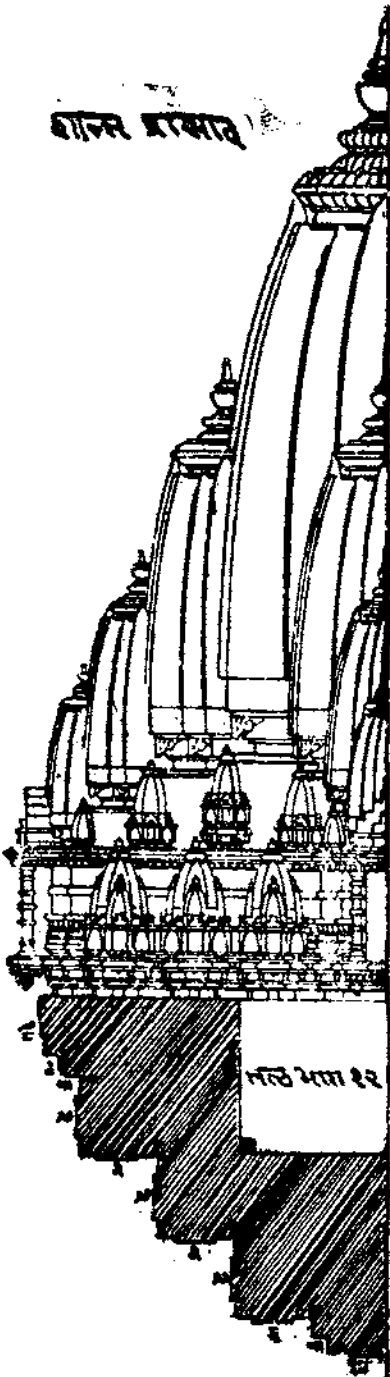
१२

शृंग रेखा	८ + ५ = १४ × ४ =	५६
„ प्रतिकर्णुं	८ + ५ = १४ × ८ =	११२
„ नंदि	१ = १ × ८ =	८
„ लद्रे	३ = ३ × ४ =	१२
„ मूण प्रासाद		१

कुल शृंग १८६

कूट ८

॥ इतिश्री शान्तप्रासादः ॥



५०. कामदायक प्रासाद

द्वितीय भेद

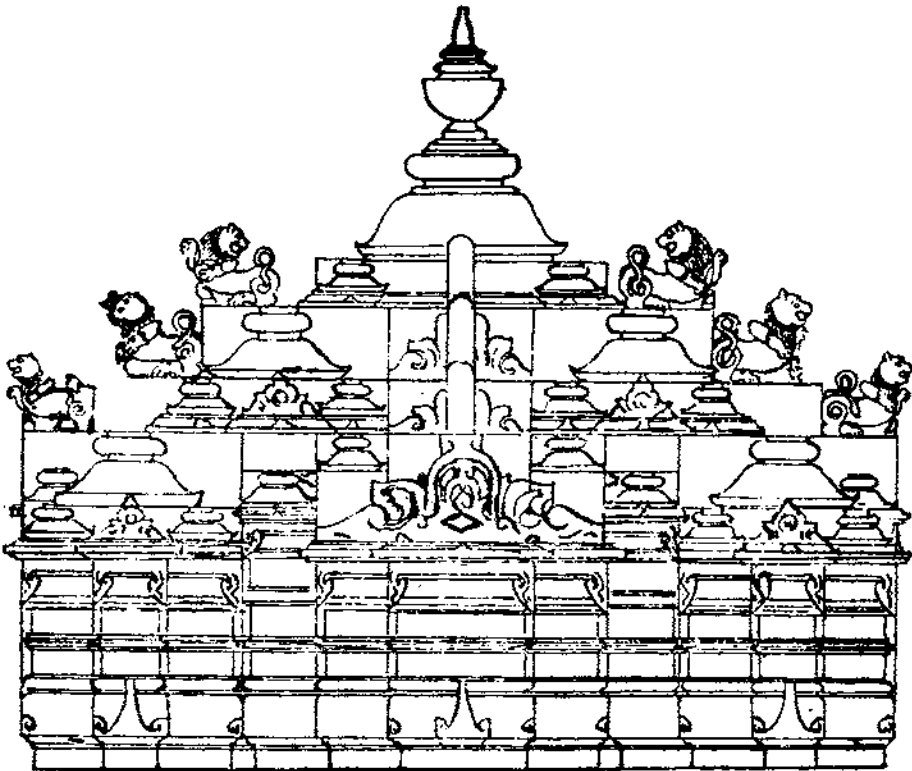
तद्रूपं तत्प्रमाणञ्च कर्तव्यं पूर्वमानतः ।

उरुमृङ्गं पुनर्दद्यात् प्रासाद कामदायकः ॥ १२४ ॥

पूर्वमान प्रमाणे तल तथा स्व३५ करवुं, पणु लरे ओक उ३शुंग विशेष करवुं.
आ प्रासादनुं नाम कामदायक छे.

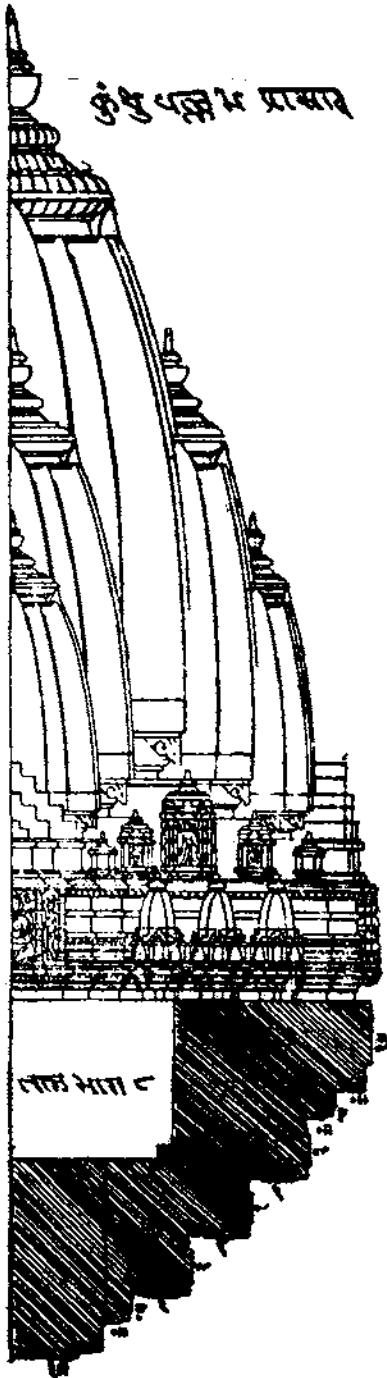
तल भाग	१२
शुंग	१६३
कूट	८

॥ ५० इतिश्री कामदायक प्रासाद ॥



• नदिनी नाम सैवर्णी (२) भाग ३२. षण्टिका ए. कूट ६८, सिंह ३२. •
प्रभासादर. आं. स्थपति.

૫૧. શ્રી કુંથુનાથ પ્રાસાદ



૧૭ મી વિભક્તિ

ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે, ચાષ્ટ ભાગવિભાજિતે ।

કર્ણસ્યાદેક ભાગશ્ચ, પ્રતિકર્ણ સ્તથૈવ ચ ॥૧૨૫॥

નન્દિકા ચૈવ ભાગાર્ધ, ત્રિપદં મદ્ર વિસ્તરમ્ ।

નિર્ગમં પદમાનેન સ્થાપયે ચ દિશાસુ ચૈ ॥૧૨૬॥

કર્ણે ચ કૈશરી દદ્યાત્, તદ્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ।

પ્રતિકર્ણે ચ તદ્ધ્વે, નંદ્યાં તુ તિલક ન્યસેત્ ॥૧૨૭॥

મદ્રે શ્રૃંગદ્વયં કાર્યં, કુંથુનામેતિ નામતઃ ।

દેવાનાં વહ્નમઃ શ્રેષ્ઠો, જિનેન્દ્રઃ કુંથુવલ્લભ ॥૧૨૮॥

ચોરસ ક્ષેત્રના આઠ ભાગ કરવા. કર્ણ અને પ્રતિકર્ણ અકેક (૧) ભાગના કરવા. ભદ્ર પડખે અર્ધા ભાગની નન્દિકા કરવી અને આખું ભદ્ર ત્રણ ભાગનું કરવું અને નીકાળે એક ભાગ કરવું. આ પ્રમાણે ચારે દિશાએ સ્થાપના કરવી.

કર્ણે કૈશરી શૃંગ કરવું અને તે ઉપર તિલક કરવું, પ્રતિકર્ણે પશુ કર્ણ સમાન કરવું. નન્દિકાએ એક તિલક કરવું. ભદ્રે ખે ઉશૃંગો કરવા, આ કુંથુનાથ પ્રાસાદ બાણવો. અને તે દેવોને પ્રિય છે પણ ૧૭ મા શ્રી કુંથુનાથ જિનેન્દ્રને કરવો સર્વ શ્રેષ્ઠ છે.

તલ			૮.
શૃંગ રેખા	૫	=	૫ × ૪ = ૨૦
” ઉપકણ્ઠ	૫	=	૫ × ૮ = ૪૦
” ભદ્રે	૨	=	૨ × ૪ = ૮
” મૂલ પ્રાસાદ			૧
			૧૯
તિલક	૨૦		૬૯

॥ ૫૧ ॥ ૩૩૩ શ્રી કુન્ધુનાથ પ્રાસાદ ॥

૫૨. શક્તિદુ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

તદરૂપઞ્ચ પ્રકર્તવ્યં, રથોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ।

શક્તિદો નામ વિજ્ઞેયઃ શ્રીદશૈવ સુલાવહા ॥ ૧૨૯ ॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવું. તિલક એક બાણવું. આ શક્તિદ નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે લક્ષ્મી તથા સુખને આપનાર છે.

તલ	૮
શૃંગ	૬૯
તિલક	૨૮

॥ ૫૨ ॥ ૩૩૩ શ્રી શક્તિદુ પ્રાસાદ ॥

૫૩. હર્ષણ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

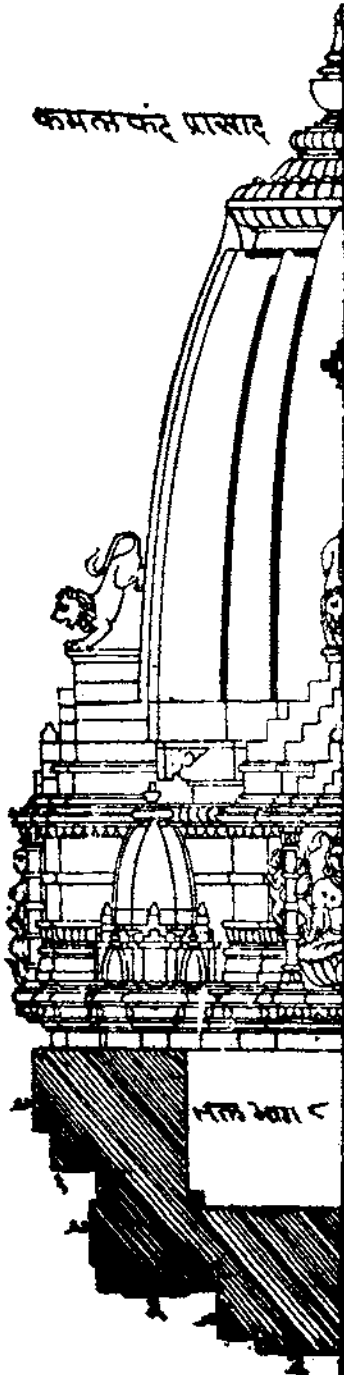
કર્ણોર્ધ્વે તુ પ્રદાતવ્યં, શૃઙ્ગ શૃઙ્ગ તથૈવ ચ ।

પ્રાસાદો હર્ષણો નામ, જિનાનાં હર્ષદાયક ॥ ૧૩૦ ॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવા, વિશેષ કરીને કર્ણ ઉપર અકેક શૃંગ ચારે તરફ અઢાવવું. આ પ્રાસાદનું નામ હર્ષણપ્રાસાદ બાણવું અને તે જિનેન્દ્રોને હર્ષ આપનાર છે.

તલ	૮
શૃંગ	૭૩
તિલક	૨૮

॥ ૫૩ ॥ ૩૩૩ શ્રી હર્ષણ પ્રાસાદ ॥



૫૪. કમલકંદ શ્રી અરનાથવલ્લભ પ્રાસાદ

૧૮ મી વિભક્તિ

ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે, ચાષ્ટ ભાગ વિભાજિતે ।
કર્ણ દ્વિ ભાગિકં જ્ઞેયં, મદ્રાર્થશ્ચ દ્વિભાગિકમ્ ।૧૩૧।

કર્ણે ચ શૃંગમેકર્તુ, કેશરી ચ વિધિયતે ।
મદ્રે ચૈવોદ્રમઃ કાર્યો, જિનેન્દ્રશ્ચારનાથકઃ ।૧૩૨।

જિનેન્દ્ર ઇતિ ત્વં વિદ્ધિ મોવત્સ, પ્રાસાદોજિનવલ્લભઃ ।
કમલકંદ નામોઽયં, જિનશાસન માર્ગતઃ ।૧૩૩।

ચોરસ ક્ષેત્રના આઠ (૮) ભાગ કરી કર્ણ
એ (૨) ભાગનો કરવો અને અર્ધુ' ભદ્ર પશુ એ
(૨) ભાગનું કરવું, કર્ણ ઉપર કેશરી નામનું એક
શૃંગ ચઢાવવું અને ભદ્રે દોઢિએ કરવો.

હે વત્સ ! આ પ્રાસાદની રચના વિધિ આ
પ્રકારે છે, અને તે ૧૮ મા શ્રી અરનાથ પ્રભુને
કરવો. જિનશાસનાનુસાર આ પ્રાસાદનું નામ
'કમલકંદ' જાણવું.

તલ	૮
શૃંગ રેખા	$૫ = ૫ \times ૪ = ૨૦$
” મૂલ પ્રાસાદ	૧
	<hr/>
	કુલ ૨૧

।। ૫૪ ઇતિશ્રી કમલકંદ શ્રી અરનાથવલ્લભ પ્રાસાદ ।।

૫૫. કેવલીનામ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ—

કર્ણં ચ તિલકં જ્ઞેયં શ્રી શૈલેશ્વર વલ્લભઃ ।

કેવલી નામ પ્રાસાદઃ સર્વ જિનેષુ પૂજિત ॥ ૧૩૪ ॥

ઉપર પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ કરવા, વિશેષમાં કળેં એક તિલક વધારવું, શ્રી શૈલેશ્વર વલ્લભ એવો આ “ કેવલી ” નામનો પ્રાસાદ બાણવો અને તે સર્વ જિનોમાં પૂજાયેલ છે.

તલ	૮
શુંગ	૨૧
તિલક	૪

॥ ૫૫ इतिश्री केवली प्रासादः ॥

૫૬. અર્હન્ત પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

મદ્રે ચૈવોરુચત્વાદિ પ્રાસાદે ત્વરિ નાશને ।

દાપિત્તોઽસૌ જિનેન્દ્રેણ ચાર્હન્તેન મહાત્મના ॥ ૧૩૫ ॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવી, વિશેષમાં ભદ્ર ચારે બાબુ ચાર ઉરૂશુંગો ચઢાવવાં. આ પ્રાસાદનું નામ “ અર્હન્ત ” છે. અને તે મહાત્મા શ્રી જિનેન્દ્ર અર્હન્ત પ્રભુએ આપેલો છે.

તલ	૮
શુંગ	૨૫
તિલક	૪

॥ ૫૬ इतिश्री अर्हन्त प्रासादः ॥

५७. महेन्द्रनाम प्रासाद

१९ मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे द्वादशपद भाजिते ।
कर्ण भाग द्वय कार्यं प्रतिरथञ्च सार्धकम् ।१३६।

भद्रार्धश्च द्वि सार्धन्तु चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ।
कर्णे कर्म द्वयं कार्यं प्रतिरथे तथैव च ।१३७।

द्वादशैवोरुभृद्भाणि स्थापयेच्च चतुर्दिशम् ।
महेन्द्रश्चेति नामोऽयं जिनेन्द्रो मल्लिवल्लभ ।१३८।

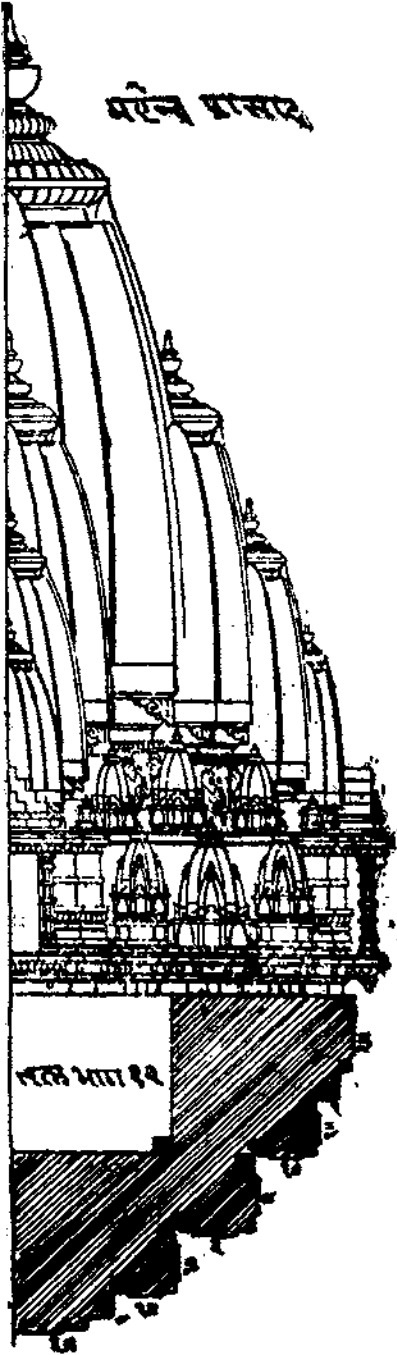
चारस क्षेत्रना आर (१२) लाग करवा,
तेमां कर्णु लाग जे (२) प्रतिरथ लाग दोढ
(१॥) अने अधुं लद्र लाग अदी (२॥)नुं करवुं.
आ प्रभाषे आरे दिशाये व्यवस्थित करवुं, कर्णु
अने प्रतिरथ उपर जे जे कर्म करवां. लद्र आरे
दिशाये मणी. आर उडुं गे करवां, आ
प्रासादनुं नाम महेन्द्र प्रासाद छे, अने ते
भोगणीशमां जिनेन्द्र श्री मल्लिनाथ प्रभुने
करवो. १३६ थी १३८.

तल १२

शृंग रेखा	$६ + ५ = १४ \times ४ = ५६$
” प्रतिरथ	$६ + ५ = १४ \times ८ = ११२$
” लद्र	$३ = ३ \times ४ = १२$
” भूल प्रासाद	१

कुल शृंग १८९

॥ ५७ इतिश्री महेन्द्र प्रासाद ॥



૫૮. પાપનાશન પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

રથોર્ધ્વે તિલકં દદ્યાત્ પ્રાસાદો પાપનાશનઃ ।

જ્ઞાન મોક્ષ પ્રદાતા વૈ, જિનેન્દ્રાશ્ચ વિશ્રુતા ॥ ૧૩૯ ॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ઉપર વિશેષ રથે એક તિલક ચઢાવવાથી પાપ-
નાશન નામનો પ્રાસાદ થાય. અને તે સર્વ જિનોમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલો તથા જ્ઞાન અને
મોક્ષનો દાતા છે.

તલ

૧૨

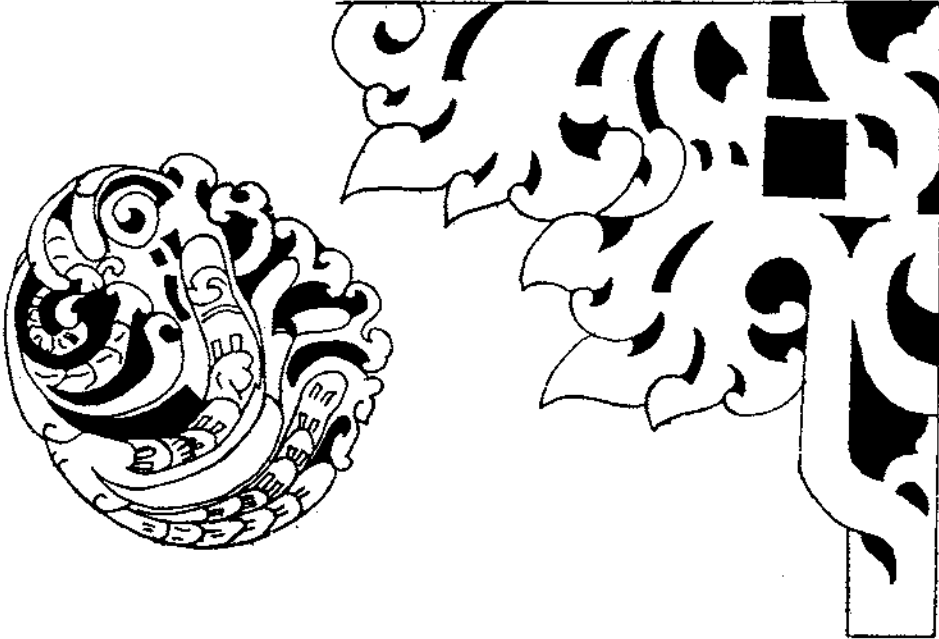
શંગ

૧૮૧

તિલક

૮

॥ ૫૮ ઇતિશ્રી પાપનાશન પ્રાસાદ ॥



५९ मान संतुष्टि प्रासाद

२० मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे, चतुर्दश विभाजिते ।

बाहुद्वयं रथं कर्णं, भद्रार्धञ्च त्रिभागिकम् ।१४०।

श्री वत्सः केशरीचैव कर्णं रथे क्रमद्वयम् ।

द्वादशैवोरुशृङ्गाणि स्थापयेच्च चतुर्दिशम् ।१४१।

मान संतुष्टिनामोऽयं जिनेन्द्रो मुनिसुव्रतः ।

व्रतादि नियमं पूर्णं दर्शनादेव सिध्यति ।१४२।

चारस क्षेत्रना चौद (१४) भाग करवा, तेमां कर्णुं अने प्रतिरथ जे जे भागना करवा, अर्धुं लद्रे भाग वणुनुं करवुं. कर्णुं अने प्रतिरथ उपर जे जे डम करवा; तेमां पडेतुं केशरी अने थीनु श्रीवत्स अढाववुं, आरे दिशाये मणी लद्रे आर (१२) उशृंगो करवा, आ प्रासादनुं नाम 'मान संतुष्टि' छे, अने ते २० मा जिनेन्द्र श्री मुनिसुव्रतस्वाभीने करवो, तेमज आ प्रासादना दर्शनथी ज सर्व प्रकारना व्रत नियमादि पूर्युं थाय छे.

तल १४

शृंग रेखा ५ + १ = ६ × ४ = २४

„ प्रतिकर्ण ५ + १ = ६ × ८ = ४८

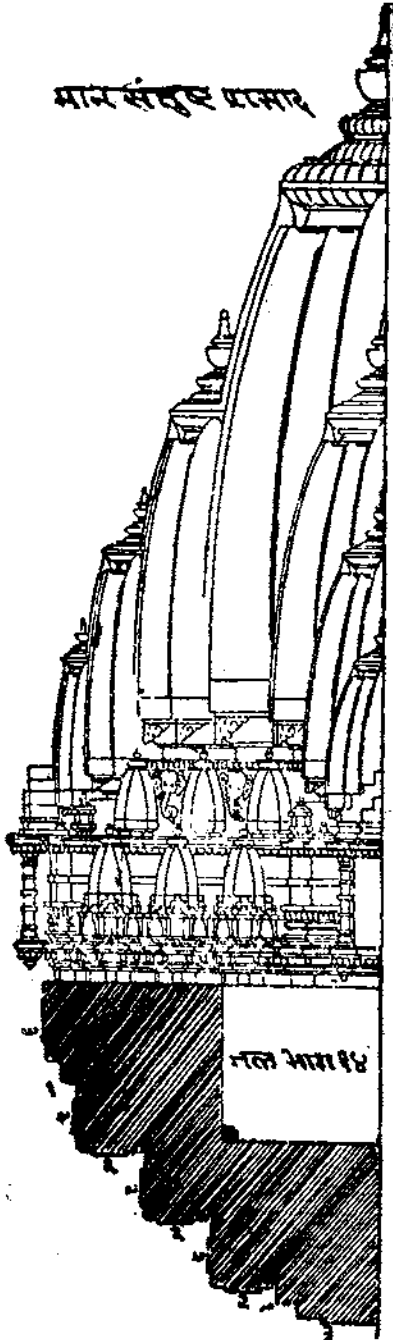
„ लद्रे ३ = ३ × ४ = १२

„ मूल प्रासाद १

कुल ८५

तिलक ८

॥ ५९ इतिश्री मानसंतुष्टि प्रासाद ॥



६० गौरव प्रासाद

द्वितीय भेद

मानसंतुष्टि संस्थाने कर्णे द्वि केशरी न्यसेत् ।

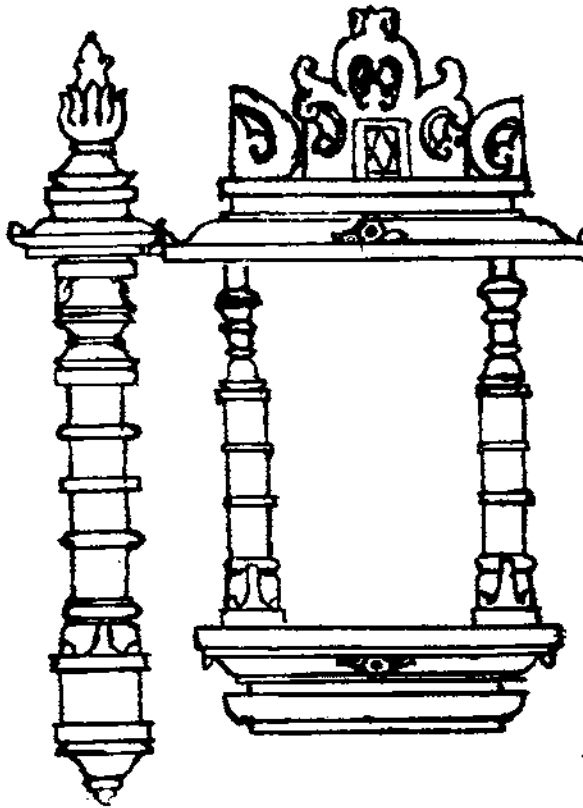
गौरवो नाम विज्ञेयः कर्तव्यः त्रिषु मूर्तिषु ॥ १४३ ॥

मान संतुष्टि प्रासाद प्रमाणे तल अने स्वरूपमां विशेष षष्ठुं उपर जे केशरी षष्ठुं अढाववां, आ प्रासादनुं नाम गौरव छे अने ते त्रिमूर्ति भाटे करवो.

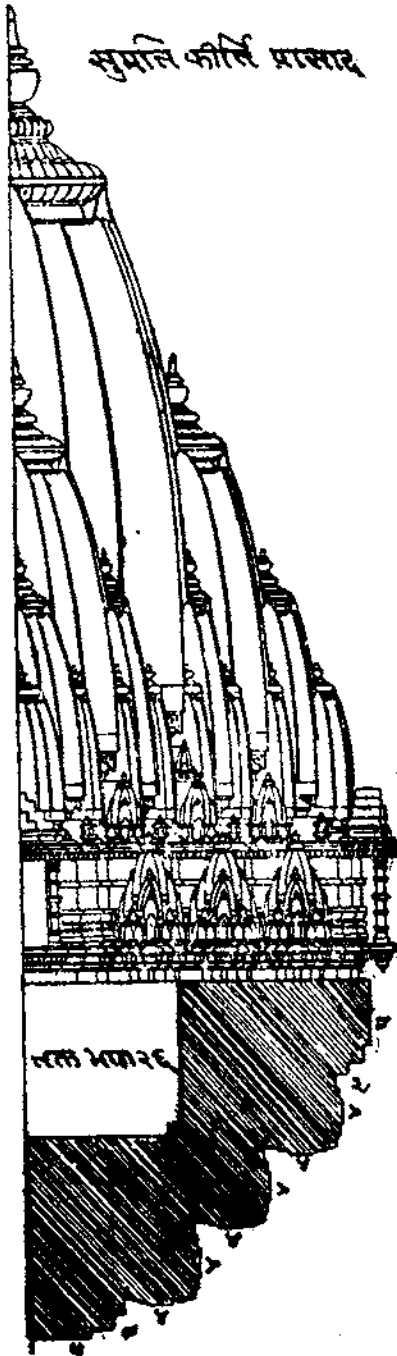
तल
शुंज
तिलक

१४
१०९
८

॥ ६० इतिश्री गौरव प्रासाद ॥



६१ सुमतिकीर्ति प्रासाद



२१ मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे षड्विंशपद भाजिते ।
 कर्णे भागास्तु चत्वारः प्रतिकर्णे तथैव च ॥१४४॥
 भद्रं द्विभागिका कुर्या चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ।
 कर्णे कर्मत्रयं कार्यं प्रतिकर्णे क्रमद्वयम् ॥१४५॥
 द्वादशैवोरुशृङ्गाणि प्रत्यंगानि द्वात्रिंशतिः ।
 मंदिरं प्रथमं कर्मे सर्वतोभद्र मेव च ॥१४६॥
 केशरी तृतीये कर्मे मंजरीतिलकैर्युतम् ।
 सुमतिकीर्ति नामोऽयं नमिनाथस्य वल्लभ ॥१४७॥

थारसक्षेत्रना छव्वीश (२६) भाग करवां,
 कर्णुं अने प्रतिकर्णुं अन्ने थार थार भागना
 करवा. आभुं लद दश भागतुं करवुं. आ प्रभाळु
 थारे तरद व्यवस्था करवी. कर्णुं मंदिर, सर्वतो-
 लद अने केशरी नामे त्रणु कर्म, प्रतिकर्णुं मंदिर
 अने सर्वतोलद नामे जे कर्म तथा तेना उपर
 सुशोभित मंजरीओ करवी. थार उइशंगो तथा
 अत्रीश प्रत्यंगो करवां. आ प्रासादनुं नाम
 सुमतिकीर्ति छे अने अेकवीशमा नमिनाथ प्रभुने
 भाटे करवो.

तल २६

शृंग रेभा	२५+६+५ = ३६×४ = १५६
,, प्रतिकर्णुं	२५+६ = ३४×८ = २७२
,, लद	३ = ३×४ = १२
,, प्रत्यंगो	८ = ८×४ = ३२
,, भूल प्रासाद	१

कुल ४७३

तिलक

१६

॥ ६१ इतिश्री सुमतिकीर्ति प्रासाद ॥

६२ जिनेन्द्रायतन प्रासाद

द्वितीय भेद

तद्रूपञ्च प्रकर्तव्यं रथे शृङ्ग च दापयेत् ।

जिनेन्द्रायतनो नाम प्रासादः सुसुप्रियः ॥ १४८ ॥

उपर प्रभाञ्छे तल तथा स्वर्प उपर विशेषमां रथे ओक शृंग यहावपुं. आ प्रासादनुं नाम जिनेन्द्रायतन छे अने ते सर्वदेवोने धरुओ प्रिय छे.

तल	२६
शृंग	४८१
तिलक	८

॥ ६२ इतिश्री जिनेन्द्रायतन प्रासाद ॥

६३ राजेन्द्र प्रासाद

तृतीय भेद

तद्रूपञ्च प्रकर्तव्यं मुरुशृङ्गाणि षोडश ।

पूजिते लभते राज्यं स्वर्गं च पृथिवीतले ॥ १४९ ॥

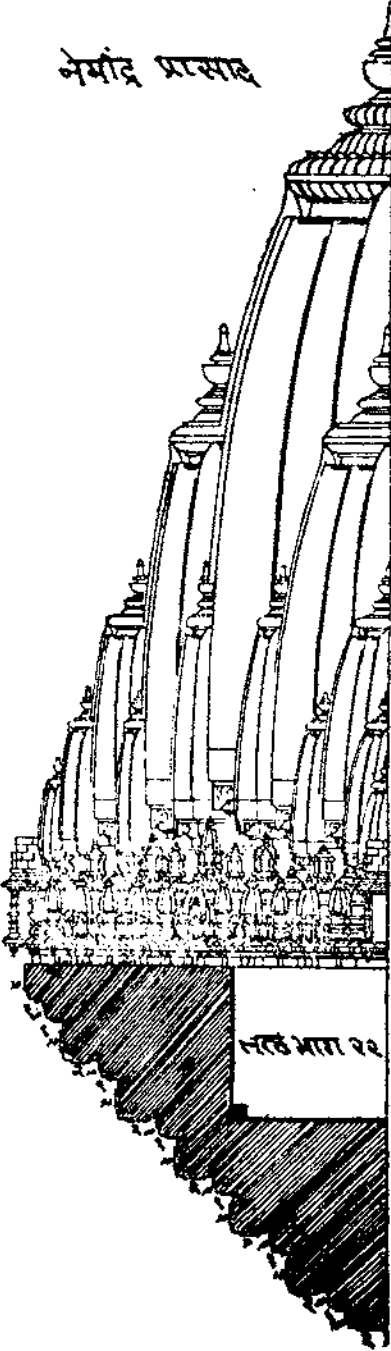
पूर्व प्रभाञ्छे तल तथा स्वर्प उपर मुळ्ळ ञ्छुपुं. विशेषमां लद्रे सोल उरु-शृंगो करवां, आ राजेन्द्र नामनेा प्रासाद ञ्छुपे. आ प्रासाद करी पूजवाथी स्वर्ग अने पृथ्वीतुं राज भणे.

तल	२६
शृंग	४८५
तिलक	८

॥ ६३ इतिश्री राजेन्द्र प्रासाद ॥

६४ नेमीन्द्र प्रासाद

नेमीन्द्र प्रासाद



२२ मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे द्वाविंशपद भाजिते ।

बाहेन्दु युग्म रूपेन्दु-द्वयेन्दुभिः क्रमेण वै ॥१५०॥

भद्रार्धश्च द्वयं कार्यं स्थापयेत्तु चतुर्दिशम् ।

केशरी सर्वतोभद्रं कर्णं चैव क्रमद्वयम् ॥१५१॥

केशरी तिलकञ्चैव रथोर्ध्वं तु प्रकीर्तितम् ।

कर्णिका नन्दिका चैव शृङ्गतिलक भूषिता ॥१५२॥

भद्रे चैवोरुचत्वारि प्रत्यङ्ग षोडशं भवेत् ।

नेमीन्द्र समनामोऽयं प्रासादो नेमिचल्लभ ॥१५३॥

समन्वैरस क्षेत्रना जावीश भाग करवा. तेमां कर्णु भाग जे, कर्णिका भाग जेक, प्रति-कर्णु भाग जे, कौर्णिका भाग जेक, उपरथ भाग जे, नन्दिका भाग जेक अने लद्गार्ध भाग जे करवुं. आ प्रभाणुे यारे द्विशांजे योजना करवी. कर्णु उपर सर्वतोभद्र अने केशरी जेम जे कर्म करवा. प्रतिरथ अने उपरथ उपर केशरी शृंग अने जेक तिलक करवुं, कौर्णिका अने नन्दिकांजे अकेक शृंग अने अकेक तिलकथी विलूषित करवी. लद्रे यार उत्रुंशंगो यदाववां अने सोण प्रत्यंगो करवां. आ अति सुंदर प्रासादनुं नाम नेमीन्द्र छे, अने ते २२ भा श्री नेमिनाथ प्रलुने प्रिय छे.

તલ	૨૨	
શૂંગ રેખા	૯ + ૫ =	૧૪ × ૪ = ૫૬
” ઉપરથ	૫ =	૫ × ૮ = ૪૦
” પ્રતિરથ	૫ =	૫ × ૮ = ૪૦
” કોણિકા નંદિકા	૧ =	૧ × ૨૪ = ૨૪
” ભદ્ર	૪ =	૪ × ૪ = ૧૬
” પ્રત્યંગ	૪ =	૪ × ૪ = ૧૬
” મૂલ પ્રાસાદ		૧
		૧૬૩
	કુલ	૪૦
તિલક		

॥ ૬૪ ઇતિશ્રી નેમીન્દ્ર પ્રાસાદ ॥

૬૫ યતિભૂષણ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

તત્તુલ્યં તત્પ્રમાણञ્ચ રથેશૃઙ્ગञ્ચ દાપયેત્ ।

વરલભઃ સર્વદેવાનાં કર્તવ્યઃ સુરવલ્લભઃ ॥ ૧૫૪ ॥

ઉપર પ્રમાણે તલ સ્વરૂપ ઉપર વિશેષ રથે તિલક કાઢી શૂંગ ચઢાવવું તે ‘યતિભૂષણ,’ નામનો પ્રાસાદ થાય, તે દેવતાઓને પ્રિય છે. અને સર્વદેવોને વલ્લભ છે.

તલ	૨૨
શૂંગ	૨૦૧
તિલક	૩૨

॥ ૬૫ ઇતિશ્રી યતિભૂષણ પ્રાસાદ ॥

૬૬ સુપુષ્પ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

તદરૂપં તત્પ્રમાણञ્ચ, રથે દદ્યાચ્ચ કેશરી ।

સુપુષ્પો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદ સુરવલ્લભઃ ॥ ૧૫૫ ॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ઉપર રથે શૂંગના બદલે કેશરી કર્મ કરવું, આ પ્રાસાદનું નામ ‘સુપુષ્પ’ છે. અને તે દેવોને ઘણા પ્રિય છે.

તલ	૨૨
શૂંગ	૨૩૩
તિલક	૩૨

॥ ૬૬ ઇતિશ્રી સુપુષ્પ પ્રાસાદ ॥

६७ पार्श्ववल्लभ प्रासाद

२३ मी विभक्ति

चतुरस्री कृते क्षेत्रे षड्विंशति विभाजिते ।
कर्णादि गर्भपर्यन्तं विभागानां तु लक्षणम् ॥१५३॥
वेदरूप गुणेन्दुभिर्भद्रार्धन्तु चतुष्पदम् ।
श्रीवत्सः केशरीचैव रथे कर्णं च दापयेत् ॥१५७॥
कर्णिकायां ततः शृङ्ग प्रत्यंगानि ततोऽष्टभिः ।
भद्रे चैवरुचत्वारि, प्रासादः पार्श्ववल्लभः ॥१५८॥

चारस क्षेत्रना छवीश लाग करवा, कर्णथी
गर्भ सुधी करवाना विभागानुं लक्षण आ प्रभाणे
अष्टुं. कर्ण लाग वेद अष्टवे चार, कोष्णिका ३५
अष्टवे अष्ट, प्रतिकर्ण गुण अष्टवे त्रण अने
नदिका धन्दु अष्टवे अष्ट तथा लद्रार्ध चार लागनुं
करवुं, कर्ण अने रथ उपर पडेलुं शृंग केशरी,
भीनुं श्रीवत्स अठवपुं. कोष्णिका अने अष्टेक शृंग
करवुं अने आठ प्रत्यंगो करवां तथा लद्रे चार
उत्तृशृंगो करवां, आ प्रासादनुं नाम पार्श्ववल्लभ,
छे अने ते २३ भा श्री पार्श्वनाथ प्रलुने करवो.

शृंग	रेभा	$५ + १ = ६ \times ४ = २४$
"	उपरथ	$५ + १ = ६ \times ८ = ४८$
"	कोष्णिका	$१ = १ \times १६ = १६$
"	प्रत्यंग	$२ = २ \times ४ = ८$
"	लद्र	$४ = ४ \times ४ = १६$
"	मूलप्रासाद	१

कुल शृंग ११३

तिलक ८
तल लाग २६

॥ ६७ इति श्री पार्श्ववल्लभ प्रासाद ॥

૬૮ પદ્માવૃત્ત પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

તદ્દૂરૂપં તત્પ્રમાણશ્ચ કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ।

પદ્માવૃત્તશ્ચ વિજ્ઞેયઃ કર્તવ્યઃ સર્વદેવતાઃ ॥ ૧૫૯ ॥

પૂર્વ પ્રાસાદ માને તલ સ્વરૂપ કરવા. વિશેષમાં કણુ ઉપર એક તિલક કરવું. આ પ્રાસાદનું નામ પદ્માવૃત્ત પ્રાસાદ અને તે સર્વદેવોને કરવો.

તલ	૨૬
શૃંગ	૧૧૩
તિલક	૧૨

॥ ૬૮ ઇતિશ્રી પદ્માવૃત્ત પ્રાસાદ ॥

૬૯ યરૂપ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

તદ્દૂરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં પ્રતિકર્ણે તથૈવ ચ ।

યરૂપો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદ મુરરવલ્લભ ॥ ૧૬૦ ॥

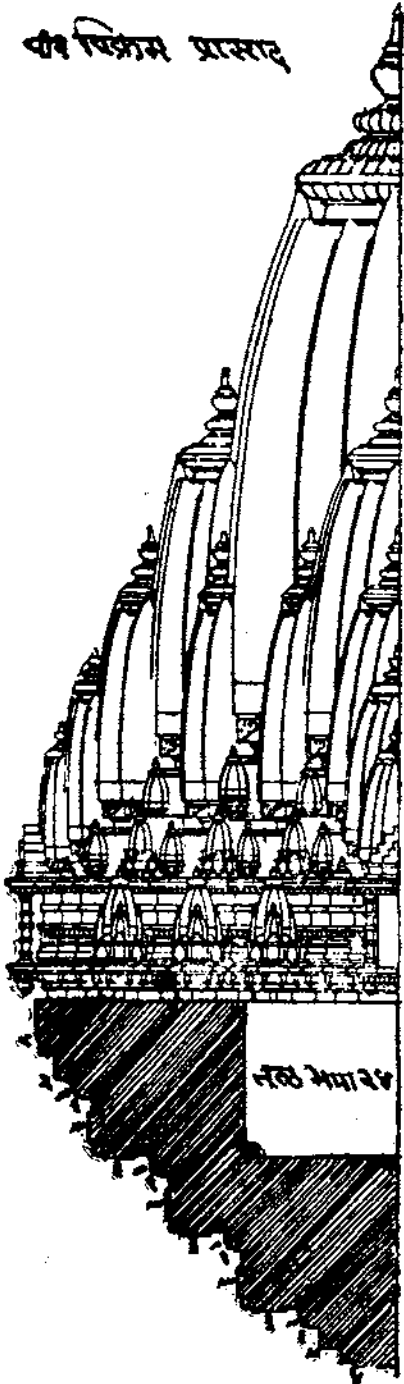
ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવા વિશેષમાં પ્રતિકર્ણે કણુ સમાન શૃંગ તિલક ચઢાવવાં. દેવતાઓને પ્રિય એવા આ પ્રાસાદનું નામ યરૂપ પ્રાસાદ બાણુવું.

તલ	૨૬
શૃંગ	૧૧૩
તિલક	૨૦

॥ ૬૯ ઇતિશ્રી યરૂપ પ્રાસાદ ॥

૭૦ વીર વિક્રમ પ્રાસાદ

વીર વિક્રમ પ્રાસાદ



૨૪ મી વિમલિક્તિ
 ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિ ભાજિતે ।
 કર્ણ ત્રિભાગિકં જ્ઞેયં પ્રતિકર્ણશ્ચ તત્સમમ્ ॥૧૬૧॥
 કર્ણિકા નંદિકા ભાગા મદ્રાર્ધશ્ચ ચતુષ્પદમ્ ।
 શ્રીવત્સઃ કેશરી ચૈવ સર્વતોમદ્ર મેવ ચ ॥૧૬૨॥
 રથે કર્ણે પ્રદાતવ્યં પ્રત્યજ્ઞાનિ તતોષ્ટમિઃ ।
 મદ્રે ચૈવોરુચ્તવારિ કર્ણિકાશ્ચુદ્ગમુત્તમમ્ ॥૧૬૩॥
 વીરવિક્રમ નામોઽયં પ્રાસાદો જિન વલ્લભઃ ।
 કથિતો હિ મયા તુમ્યં જિનાર્થં લોકવિશ્રુતઃ ॥૧૬૪॥

સમચોરસ ક્ષેત્ર કરી તેના ચોવીશ ભાગ કરવા, તેમાં કર્ણ ભાગ ત્રણ, પ્રતિકર્ણ ભાગ ત્રણ કરવો અને કોણિકા નંદિકા ભાગ અકેકની કરવી. અર્ધ ભાગ ચારતું કરવું, કર્ણ અને રથે પહેલું શૃંગ સર્વતોભદ્ર, બીજું કેશરી, ત્રીજું શ્રીવત્સ અઢાવવું, આઠ પ્રત્યંગો કરવા, ભદ્રે ચાર ઉરુશૃંગો કરવા. નંદિકા તથા કોણિકાએ ઉત્તમ અકેક શૃંગ અઢાવવું.

શ્રી વિશ્વકર્મા પોતાના પુત્ર જ્યને સંબોધી કહે છે કે, હે પુત્ર! મેં તને જિનેન્દ્રોને અત્યંત પ્રિય વીરવિક્રમ નામનો ચોવીશમી વિલકિતનો સીત્તરમો પ્રાસાદ કહ્યો, કે જે ત્રિકોણમાં પ્રખ્યાત છે અને તે ચોવીશમાં તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પ્રભુને કરવામાં આવે છે.

	તલ	૨૪
શૃંગ રેખા	૬ + ૫ + ૧ = ૧૫	૪ = ૬૦
” ઉપરથ	૬ + ૫ + ૧ = ૧૫	૮ = ૧૨૦
” નંદિકૈભિક્ષા	૧	૪ × ૪ = ૧૬
” પ્રત્યંગ	૧	૨ × ૪ = ૮
” ભદ્ર	૪	૪ × ૪ = ૧૬
” મૂલપ્રાસાદ		૧ = ૧

કુલ શૃંગ ૨૨૧

॥ ૭૦ ॥ ઇતિશ્રી વીરવિક્રમ પ્રાસાદઃ ॥

૭૧ મષ્ટાદય પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

તદ્ધરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ।

મષ્ટાદયશ્ચ વિજ્ઞેયં પ્રાસાદો જિન વલ્લભ ॥ ૧૬૫ ॥

ઉપર પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ કરવા. વિશેષમાં કર્ણે તિલક ચઢાવવું. આનું નામ ‘મષ્ટાદય પ્રાસાદ’ બાણવું અને તે જિનેન્દ્રોને અતિપ્રિય છે.

શૃંગ	૨૨૧
તિલક	૪
તલ	૨૪

॥ ૭૧ ॥ ઇતિશ્રી મષ્ટાદય પ્રાસાદ ॥

૭૨ તુષ્ટિપુષ્ટિ નામ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

તદ્ધરૂપશ્ચ પ્રકર્તવ્યં મુરુશૃંગાણિ પશ્ચ વૈ ।

તુષ્ટિપુષ્ટિશ્ચ નામા વૈ પ્રાસાદો જિન વલ્લભઃ ॥ ૧૬૬ ॥

પૂર્વ પ્રમાણે તલ તથા સ્વરૂપ ઉપર મુજબ. વિશેષમાં ભદ્રે પાંચ ઉરુશૃંગો ચઢાવવા. આનું નામ ‘તુષ્ટિપુષ્ટિ’ પ્રાસાદ બાણવું. આ સર્વ તીર્થંકરોને પ્રિય છે.

તલ	૨૪
શૃંગ	૨૨૫
તિલક	૪

॥ ૭૨ ॥ ઇતિશ્રી તુષ્ટિપુષ્ટિ પ્રાસાદઃ ॥

જિનેન્દ્ર પ્રાસાદ મહિમા

ચતુર્વિંશતિભક્તાનિ જિનેન્દ્રાણાં વિશેષતઃ ।

ચતુર્દિશં ચતુદ્ધારં પુર મધ્યે સુસ્વાવહમ્ ॥ ૧૬૭ ॥

વિશેષ કરીને જિનેન્દ્રોના પ્રાસાદના તલો ચોવીશ પ્રકારનાં છે. જિનેન્દ્ર પ્રાસાદો નગરમાં ચારે દિશાના દ્વારવાળા અથવા ચતુર્મુખ પ્રાસાદ કરવા જે સુખ આપનાર છે.

શાન્તિદાઃ પુષ્ટિદાશ્ચૈવ પ્રજારાજ્ય સુસ્વાવહાઃ ।

અશ્વગજ વલીર્વેદેર્મહીષે નંદિકૈસ્તથા ॥ ૧૬૮ ॥

સર્વાશ્રિયમવાપ્નોતિ સ્થાપિતે ચ મહીતલે ।

નગરે ગ્રામે પુરમધ્યે પ્રાસાદા ઋષભાદયઃ ॥ ૧૬૯ ॥

જગત્યા મળ્ડપૈર્યુક્તાઃ ક્રિયન્તે વસુધાતલે ।

શિલ્પાયત્તશ્ચ રાજ્યં વૈ સ્વર્ગે ચૈવ મહીતલે ॥ ૧૭૦ ॥

દક્ષિણોત્તર મુસ્વાશ્ચ પ્રાચી પશ્ચિમદિઙ્મુસ્વાઃ ।

વીતરાગસ્ય પ્રાસાદાઃ પુરમધ્યે સુસ્વાવહાઃ ॥ ૧૭૧ ॥

આ પ્રાસાદો શાંતિ અને પુષ્ટિને આપનાર છે, રાજા, પ્રજા અને રાજ્યને સુખ આપનાર છે, આ પ્રાસાદો પૃથ્વીતલમાં સ્થાપન કરવાથી ઘોડા, હાથી, બળદ અને મહિષાદિ પશુ ધન તથા માંગલિક વસ્તુ સંપન્ન થાય છે તથા સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. નગર, ગામ અથવા પુરના મધ્ય ભાગે જગતી અને મંડપો સંયુક્ત ઋષભાદિ પ્રાસાદો પૃથ્વીતલમાં કરવામાં આવે તો રાજલક્ષ્મી સ્વર્ગમાં તેમજ પૃથ્વીમાં શિલ્પને આધિન છે. પુરના મધ્યભાગે, દક્ષિણોત્તર અથવા પૂર્વ-પશ્ચિમ સુખના વીતરાગ જિનેન્દ્રોના પ્રાસાદો કરવા સુખાવહ છે.



ऋषभादि द्विसप्त प्रासाद लक्षणु

क्र.सं.	प्रासाद नाम	तललाग	शृंग संख्या	तिलक	रूप
१	ऋषभ प्रासाद	३२	१११७	४	
२	द्वैकास प्रासाद	३२	१११७	१२	
३	सुरेन्द्र प्रासाद	३२	१११७	१२	८
४	अजित प्रासाद	१२	३०१	०	०
५	गणेश प्रासाद	१२	३०५	०	०
६	विशाल प्रासाद	१२	३०५	८	
७	स्वयंभू प्रासाद	१८	११३	०	
८	क्षीराक्ष प्रासाद	१८	११३	४	
९	संतोष प्रासाद	१८	१२८	४	
१०	अभिनंदन प्रासाद	१८	१७७	१२	
११	अविग्र प्रासाद	१८	१७७	२०	
१२	प्रमोद प्रासाद	१८	१८१	२०	
१३	सुरवल्ल प्रासाद	१८	१८५	२०	
१४	सुमति प्रासाद	१४	५७	०	८
१५	सुखि प्रासाद	१४	७७	०	८
१६	सुप्रिय प्रासाद	१४	७७	८	८
१७	पद्मवल्ल प्रासाद	२०	२०८	०	१६
१८	पद्मराग प्रासाद	२०	२०८	४	१६
१९	पृथिवर्धन प्रासाद	२०	२०८	२०	१६
२०	सुधाश्री प्रासाद	१०	५७	०	०
२१	सुनंदन प्रासाद	१०	६८	०	०

क्रम	प्रासाद नाम	तल	शृंग	तिलक	कूट
२२	श्री वल्लभ प्रासाद	१०	६६	१६	०
२३	चंद्रप्रल प्रासाद	१०	७३	१६	०
२४	चंद्रशेखर प्रासाद	१०	१०५	१६	०
२५	विमान प्रासाद	१०	१०५	२०	०
२६	सुविधि प्रासाद	१०	१५७	१२	०
२७	सुश्रिय प्रासाद	१०	१५७	२०	०
२८	वसुपुष्पक प्रासाद	१०	१६१	२०	०
२९	शीतल प्रासाद	३२	२२६	८	०
३०	त्रियेन्दु प्रासाद	३२	२२६	१६	०
३१	द्वुराज प्रासाद	३२	२२६	३२	०
३२	त्रियांश प्रासाद	२४	३३	१२	०
३३	श्रीवत्स प्रासाद	२४	३३	२०	०
३४	पुत्रद प्रासाद	२४	३३	२४	०
३५	शीतल प्रासाद	२४	३३	२४	०
३६	कीर्तिदायक प्रासाद	२४	३७	२०	०
३७	मनोहर प्रासाद	२४	४५	१२	०
३८	स्वकुल प्रासाद	१८	१७	१२	०
३९	कुसुमद्वय प्रासाद	१८	२१	१२	०
४०	वासुपूज्य प्रासाद	२२	२५७	१६	०
४१	रत्नसंभव प्रासाद	२२	२५७	२०	०
४२	विमल प्रासाद	२४	७७	०	०
४३	सुकृतसंघट्ट प्रासाद	२४	८५	८	०

क्र०	नाम	तल	शृंग	तिलक	कूट
४४	अनंत प्रासाद	२०	३५७	०	
४५	सुरेन्द्र प्रासाद	२०	३५७	८	
४६	वृक्षराज प्रासाद	२०	३५७	१६	
४७	धर्मद प्रासाद	२८	२२५	१२	
४८	धर्मवृक्ष प्रासाद	२८	२३३	८	
४९	शान्त प्रासाद	१२	१८९	०	
५०	कामदायक प्रासाद	१२	१९३	८	
५१	कुंथुनाथ प्रासाद	८	६९	२०	
५२	शक्ति प्रासाद	८	६९	२८	
५३	हृषीकेश प्रासाद	८	७३	२८	
५४	कमलकंद प्रासाद	८	२१	०	
५५	देवली प्रासाद	८	२१	४	
५६	अर्द्धान्त प्रासाद	८	२५	४	
५७	महेन्द्र प्रासाद	१२	१८१	०	
५८	पापनाशन प्रासाद	१२	१८१	८	
५९	मानसंतुष्टि प्रासाद	१४	८५	८	
६०	गौरव प्रासाद	१४	१०१	८	
६१	सुमतिशीर्षि प्रासाद	२६	४७३	१६	
६२	जिनेन्द्रायतन प्रासाद	२६	४८१	८	
६३	राज्येन्द्र प्रासाद	२६	४८५	८	
६४	नेमीन्द्र प्रासाद	२२	१९३	४०	
६५	यतिभूषण प्रासाद	२२	२०१	३२	
६६	सुपुण्य प्रासाद	२२	२३३	३२	
६७	पार्थिवल प्रासाद	२६	११३	८	
६८	पद्मावृत प्रासाद	२६	११३	१२	
६९	यश प्रासाद	२६	११३	२०	
७०	वीरविक्रम प्रासाद	२४	२२१	०	
७१	मष्टादय प्रासाद	२४	२२१	४	
७२	तुष्टिपुष्टि प्रासाद	२४	२२५	४	

इतिश्री विश्वकर्मा वास्तु कला चिन्तन हरविद्या गुण कीर्ति प्रकाश
जिनप्रासाद मार्तण्ड शिल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल संग्रहीते
श्री ऋषभादिद्विसप्त प्रासाद लक्षणाधिकार
नान्तो नवमोऽध्याय सम्पूर्ण ॥

શ્રી જિનકલ્પદ્રુમ નામ્નો દશમોઽધ્યાય

શ્રી સમવસરણાધ્યાયઃ

સમવસરણુ :—જે સ્થળે તીર્થંકર પ્રભુને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તે જ સ્થળે દેવતાઓ સમવસરણુની રચના કરે. એક યોજન ભૂમિ સાફ કરી જળવૃષ્ટિ કરી સુવર્ણ માણિક્ય રત્નથી પીઠ બાંધે છે, ભૂમિતલ ઉપર ત્રણ વર્તુલાકાર ગઢો બનાવે છે, સૌથી નીચેનો બહારનો પહેલો ગઢ ચાંદીનો. તેના ઉપર સુવર્ણના કાંગરા બનાવે છે.

જમીનથી પીઠબંધ (પહેલા ગઢના મથાળે) ભૂમિતલ ઉપર આવવાને દશહજાર પગથીયાં (દસ હજાર હસ્ત=૨૫૦૦ ધનુષ્ય ઊંચા) ચઢવાના હોય છે. ત્યારબાદ પચાસ ધનુષ્ય જેટલું સમતલ-સપાટ જમીન આવે છે. આ ગઢમાં વાહનો રહે છે. વાહનમાં હાથી, घोडा, ઊંટ, પાલખી, વિમાન વિગેરે.

આ ગઢથી બીજા (વચલા) ગઢ પર જવાને પાંચ હજાર પગથીયા (પાંચ હજાર હસ્ત=૧૨૫૦ ધનુષ્ય ઊંચા) ચઢવાના હોય છે. ત્યાં પણ ૫૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ અન્તર સપાટ જમીનનું તળ આવે છે. બીજો ગઢ સુવર્ણનો હોય છે અને તેના કાંગરા રત્નના હોય છે.

આ ગઢના ઈશાન કોણમાં દેવચન્દ્ર (પ્રભુને યેસવાનો ઓટલો) રચવો કે જ્યાં તીર્થંકર પ્રથમ કેશના આખ્યા બાદ વિશ્રામ લે છે. આ વચલા ગઢમાં તિર્થંચ જીવો બેસે છે. પરસ્પર વિરોધી જીવો સહોદરની જેમ રહે છે.

છેલ્લો ત્રીજો ઉપલો અંદરનો ગઢ રત્નમય મણિના કાંગરાવાળો હોય છે. ત્યાં ઉપર જવાને પાંચ હજાર પગથીયા (પાંચ હજાર હસ્ત=૧૨૫૦ ધનુષ્ય ઊંચા) ચઢવાના હોય છે. પછી પચાસ ધનુષ્ય જેટલું સમભૂતલ ચૌરસ ભૂમિ હોય છે.

આ ગોળ સમવસરણુના મધ્યબિન્દુથી આ ગઢની અંદરની દિવાલનું અંતર ૧૩૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ છે. દરેક ગઢ અકેકથી ઊંચો એટલે એકંદરે ત્રીજાગઢની અંકરની ભૂમિની ઊંચાઈ મૂળ જમીનથી $૧૦,૦૦૦+૫૦૦૦+૫૦૦૦=૨૦,૦૦૦$ (વીસ હજાર) હસ્ત પ્રમાણ એટલે ૫૦૦૦ ધનુષ્ય અગર અઢીકોશ થાય. અભ્યન્તર (વચલા) ગઢના મધ્યમાં સિહાસન કરવું, દરેક પગથીયું અકેક હસ્ત પહોળું અને એક હસ્ત ઊંચું કરવું.

પ્રમાણ :- ૨૪ અંગુલ = ૧ હસ્ત, ૪ હસ્ત = ૧ ધનુષ્ય,

૨૦૦૦ ધનુષ્ય=૧ કોશ, ૧ ગાઉ=૪ કોશ, ૪ કોશ=૧ યોજન.

ખીજ પ્રકારનો વર્તુલાકાર સમવસરણનો વિષ્કુંભ (વિસ્તાર પહોળાઈ) એક યોજન છે, કેમકે ગઢની અંદરની દિવાલ સમવસરણના મધ્યખિન્દુથી ૧, ૩૦૦ ધનુષ્ય જેટલી દૂર છે, આ દિવાલ ૩૪ ધનુષ અને ૩૨ અંગુલ એટલે ૩૩ $\frac{૧}{૩}$ ધનુષ્ય જેટલી જાડી છે. આ દિવાલથી ખીજ ગઢની અંદરની દિવાલ વચ્ચે ૧૩૦૦ ધનુષ્યનું અંતર છે.

વળી આ ગઢની દિવાલ પણ ૩૩ $\frac{૧}{૩}$ ધનુષ્ય જેટલી જાડી છે. આ દિવાલ અને સૌથી બહારના ગઢની દિવાલ પણ ૩૩ $\frac{૧}{૩}$ ધનુષ્ય જાડી છે એટલે સમવસરણ મધ્ય ખિન્દુથી સૌથી બહાર ગઢની બહારની દિવાલનું અંતર ૧,૩૦૦+૩૩ $\frac{૧}{૩}$ +૧૩૦૦+૩૩ $\frac{૧}{૩}$ + ૧૩૦૦+૩૩ $\frac{૧}{૩}$ કુલ ૪૦૦૦ ધનુષ્ય જેટલું છે. એટલે ગોળ સમવસરણની ત્રિજ્યા અર્ધા યોજનની અર્ધા હોય છે. તેનો વિષ્કુંભ એક યોજનનો આખો કુલ વિસ્તાર હોય છે.

ચતુષ્કોણાકાર-સમવસરણ

વર્તુલાકાર સમવસરણની જેમ ચતુષ્કોણાકાર પણ હોય છે. આવા સમવસરણના દરેક ગઢની દિવાલ ૧૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ જાડી હોય છે, સૌથી બહારના ગઢની અંદરની દિવાલ અને મધ્ય ગઢની બહારની દિવાલ વચ્ચે ૧૦૦૦ ધનુષ્યનું અંતર છે. જ્યારે મધ્યમ ગઢની અંદરની દિવાલ અને અભ્યંતર (વચલા=ઉપલા) ગઢની બહારની દિવાલ વચ્ચે ૧૫૦૦ ધનુષ્યનું અંતર હોય છે.

અંદરના ગઢની ચારે દિવાલો સમવસરણના મધ્યખિન્દુથી ૧, ૩૦૦ ધનુષ્યને અંતરે છે. આથી કરીને સમવસરણ એક યોજન લાંબુ અને પહોળું થાય છે, સૌથી બહારની દિવાલની જાડાઈ ઠીક નથી.

૧,૦૦૦+૧૦૦૧,૫૦૦+૧૦૦=૧,૩૦૦ અર્ધથી એટલે ૪,૦૦૦+૪૦૦૦ કુલ આઠ હજાર ધનુષ્ય એટલે એક યોજન સમચોરસ વિસ્તાર થયો, ચતુષ્કોણ સમવસરણમાં દરેક ખૂણે બખ્ખે વાવડીઓ કરવી. જ્યારે વર્તુલાકારમાં અકેક વાવડી કરવાની ઠીકી છે.

ગઢના દ્વારો :-દરેક ગઢને અકેક દિશામાં એક એમ ચાર દ્વારો હોય છે તે દરેક દ્વારે ચાર ચાર મુખવાળી વાવડીઓ હોય છે દ્વારે તોરણ અષ્ટમંગલ કોતરવા દરેક દ્વાર ઉપર સુવર્ણના કમલના ધર્મચક્ર સ્ફટિક મણિમય હોય છે. દ્વારે દ્વારપાલ હોય છે.

અશોકવૃક્ષ :-૨૦૦ ધનુષ્ય જેટલી લંબાઈ પહોળાઈવાળું અને તીર્થંકરના દેહ પ્રમાણની ઊંચાઈવાળાં એવા ત્રણ ત્રણ પગથીયાવાળા ચાર દ્વારવાળા તેમજ સમવસરણની બરાબર મધ્યમાં અંતરેએ રચેલા મણિપીઠના ઉપર અશોકવૃક્ષ રચેલું છે. અશોક વૃક્ષ તીર્થંકર દેહ પ્રમાણથી બારગણું મોટું હોય છે તેનો ઉપરનો ઘેરાવો એક યોજનથી કંઈક અધિક હોય છે અશોકવૃક્ષ ઉપર ચૈત્યવૃક્ષ હોય છે. જે વૃક્ષ નીચે તીર્થંકરને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તે ચૈત્યવૃક્ષની બહાર ચારે દ્વારે અકેક ધ્વજદંડ એક હજાર યોજન હોય છે.

શ્રી સમવસરણ :-

શ્રી વિશ્વકર્મોવાચ :-

સમવસરણં વક્ષ્યે આઘ કૈલાસસંભવમ્ ।
 સુરાસુરગુરુશ્ચૈવ નિર્મિતં ચ સુરાસુરૈઃ ॥ ૧ ॥
 શિવાત્પરતરં શિવ સિદ્ધસ્યાનુક્રમસ્તથા ।
 કૈલાસે સમોસરણં સિદ્ધમૂર્તિઃ સદાશિવઃ ॥ ૨ ॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છે :-કૈલાસ પર્વતની જેવું સમવસરણનું સ્વરૂપ હું કહું છું. તે દેવ અને દૈત્યો આદિએ બનાવેલું છે. શિવથી પરમ શિવ સિદ્ધનો અનુક્રમ છે, કૈલાસ-રૂપ સમવસરણમાં સિદ્ધ મૂર્તિ સદાશિવ સદા કલ્યાણકારી છે. વિશ્વદેવ વીતરાગ પદ્માસન વાળીને બેઠેલ છે, તે આદિ એવા ઇશ્વર ચારે દિશામાં બેઠેલ છે.

પદ્માસન સ્થિતો દેવો વીતરાગો વિશ્વૈશ્વરઃ ।
 એવમેકૈક દેવૈશ્ચ આદીશંશ્વતુરો દિશઃ ॥ ૩ ॥
 પ્રાસાદઃ પૂર્વમાનં ચ કર્તવ્યઃ ચતુરાનનઃ ।
 પીઠબન્ધં પ્રકર્તવ્યં મિટ્ટત્રય સમન્વિતમ્ ॥ ૪ ॥
 મહાપીઠં પ્રકર્તવ્યં ગજાશ્ચં ચ નરાદિકમ્ ।
 પ્રાકારશ્ચ પ્રકર્તવ્યઃ સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥ ૫ ॥
 સાર્ઢ્ઢં ભાગયત્પરિઘૌ (?) તત્રન્યયતમાનતઃ ।
 તેન પદ પ્રમાણેન કર્તવ્યં ચ સચ્છિલ્પિભિઃ ॥ ૬ ॥
 શ્રી મેરોશ્ચ વિધાનેન કથ્યતે માન મુત્તમમ્ ।
 પદમાનં દીર્ઘમાનં વિભક્તિઃ ભાગ સંખ્યયા ॥ ૭ ॥

સમવસરણની રચના કરવામાં તેના આગળના પ્રાસાદમાનથી, ચતુર્ભુજ પ્રાસાદ કરવો, તેને પીઠબંધ ત્રણ ત્રણ સિદ્ધવાળુ મહાપીઠ ગજથર, અશ્વથર અને નરથરાદિનું કરવું. તેને પ્રાકાર-ગઢ લક્ષણ સ્વરૂપ પ્રમાણે કરવા દોઢ ભાગ પરિઘ, બીજામાન તેના પદ પ્રમાણે શિલ્પીએ કરવા. શ્રી મેરુનામે ઉત્તમ માનનો પ્રાસાદ પદમાનથી લાંબો અને તેના અંગોપાંગ વિલક્ષિતની સંખ્યાએ કરવા.

નારદુવાચ—

વિશ્વકર્મ સ્વયંદેવઃ સર્વદેવેષુ પૂજિતઃ ।
 કિંચિદહં શ્રોતુમિચ્છામિ શ્રી મેરુશિખરોત્તમમ્ ॥ ૮ ॥

જગત્યાઃ પીઠમાનં ચ પ્રાકારૈઃ પરિવેષ્ટિતમ્ ।
 મંડોવરં મળ્હર્યં ચ સ્યાગ્ર વૃત્તકોત્તમઃ ॥ ૯ ॥
 સમોસરણાં યતનં કિં શોભિત ચતુર્દિશિ ।
 એકપીઠં સમારૂઢં જિનેન્દ્રશ્ચ ચતુર્દિશિ ॥ ૧૦ ॥
 ઇલિકા તોરણૈયુક્તં પરિકરં સિંહાસનં ।
 એતત્સર્વૈ પ્રસાદેન કથ્યતાં કમલાસન ॥ ૧૧ ॥

નારદભૂ કહે છે, હે વિશ્વકર્મા! આપ પોતે દેવ સર્વદેવોમાં પૂજ્ય છે, ઉત્તમ એવું સમવસરણ મેરૂશિખર જેવું થાય તે મને સંભળાવો, તેની જગતી પીઠ અને ફરતા પ્રાકારો (ગઢો) કેવા પ્રકારના કરવા? તેનો મંડોવર અને આગળ મંડપ ફરતા કેમ કરવા? સમવસરણ-આયતન ચારે બાજુથી શોભતું કેમ કરવું એક પીઠ ઉપર જિનેન્દ્રપ્રભુને ચારે દિશાએ ઇલિકા તોરણવાળા અને પરિકર સિંહાસન એ સર્વ હે કમલાસન બ્રહ્મારૂપ આપ મને પ્રસાદે કરીને કહો.

મેરૂશ્ચ મેરૂમાકારં પ્રાકારૈઃ પરિવેષ્ટિતમ્ ।
 તદૂર્ધ્વં પ્રાસાદ છન્દં શિખરં શૃંગ સંયુતં ॥ ૧૨ ॥
 ઘંટાકલશ સુરાહ્ય-મુરુશૃંગં ચ કામદં ।
 પ્રાસાદ કારયેત્રાજ્ઞઃ સ્વરૂપો લક્ષણાન્વિતઃ ॥ ૧૩ ॥
 અષ્ટભાગૈ દ્વિરષ્ટૈર્વા નૃવાર્દ્ધૈ દ્વાદશોપિ વા ।
 પદમાનં સમાખ્યાતં ઉર્ધ્વમાનં તદેવ હિ ॥ ૧૪ ॥
 છન્દ મેદો ન કર્તવ્યઃ કૃતે દોષ મહઙ્ગયમ્ ।
 ત્રયઃ પ્રાકારાઃ કર્તવ્યાઃ તોરણૈર્હેમરત્નમયૈઃ ॥ ૧૫ ॥
 ચતુર્દારૈઃ સમોપેતૈર્દ્વારપાલેશ્ચ સંયુતઃ ।
 જ્ઞાતિ શુદ્ધં ચ કર્તવ્યં કપિશિર્ષં ઘનાકુલમ્ ॥ ૧૬ ॥
 પ્રાસાદસ્ય પ્રમાણેન જગતી શુભ લક્ષણા ।
 અતોર્ધ્વં પદમાનેન પ્રાકારાન્ કારયેદબુધઃ ॥ ૧૭ ॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છે-મેરૂ મેરૂના આકારનો અને ફરતા-પ્રાકાર ગઢો કરવા તેન પર પ્રાસાદ છંદના શિખર શૃંગ સહીત આમલસાર કલશ અને ઉરુશૃંગોથી શોભતા એવા કામનાને દેનાર કરવાં. તે પ્રાસાદ બુદ્ધિમાન શિલ્પીએ લક્ષણુ યુક્ત સ્વરૂપોવાળ

करवा. तेना अंग विलक्षित आठ भाग, सोण भाग, दश के आठ भागना करवा, तेना उपर शिभरनुं मान जे कछुं छेय ते करवुं, तेमां छन्द लेह न करवो, करे तो मछालय उत्पन्न करनार होय थाय. समवसरणुने त्रणु गढ करवा, आरे द्वारे द्वारपाल सञ्चित करवा. ते पर सोनाना रत्नजडीत तोरणो करवा. प्रासाद शुद्ध छंद जातीना करवा, तेना उपर कांगरा-मण्डपुत करवा. प्रासाद प्रमाणे शुद्ध लक्षणावाणी नगती करवी. छे पुद्ध, ते उपर पदमाने प्राकार गढ करवा.

त्रिगुणां द्विगुणां चैव सपादंवा तृतीयकम् ।

पंचमांश प्रकर्तव्यां कपिशीर्षस्तु संस्थिता ॥ १८ ॥

सार्द्धभाग परिधौ युक्ता द्विभागो वापि दीयते ।

तदार्द्धं मध्य पर्यन्तं खातं वै प्रभूजयेत् ॥ १९ ॥

ते उपर पुद्धिमान शिल्पीये पद (भाग) मानथी प्राकार कित्वा करवा, त्रणु-गणु, अमणु के सवात्रणु गणु करवा, गढनी जिव्याधना पांचभा भागे कांगरा करवा, दोढ भाग परिध के जे भाग परिधनी वावडीयो (द्वारनी जे आणु) करवी. तेमां अर्धथी मध्य सुधीमां भाडे राखवो.

पीठबद्धं प्रकर्तव्यं स्वकैः स्वकैश्च मानतः ।

जिनेन्द्रोक्ष मात्र-चैव प्राकारेश्च परिभ्रमेत् ॥ २० ॥

रम्यं श्रीमेरुप्रासादं पंच सुरेभ्यः कर्तव्यम् ।

ब्रह्मा विष्णु जिनेभ्यश्च आदित्याय शिवाय च ॥ २१ ॥

ज्ञाति शुद्धं प्रकर्तव्यं सभ्रमं भ्रमवर्जितम् ।

पदं च पदमानेन पदमात्करनेकधा ॥ २२ ॥

प्राकार-कित्वा गढने पोत पोताना माने पीठ करवुं. जिनेन्द्र प्रणुने अणुवावाणा जेवा लवो प्राकार इरता इरी शके तेवुं करवुं. श्री रम्य जेवा श्री मेरु प्रासाद ब्रह्मा; विष्णु, शिव, जिन अने सूर्याने करवो, शुद्ध जातीनेो ब्रमवाणेो अजर ब्रम वगरनेो मेरु प्रासाद करवो, पदना माने पद राखवा. प्रासादनी शिभरनी पदविलक्षितना विलाग तेो अनेक कथा छे.

प्रासादस्य प्रमाणेन मण्डपं चतुरोदिशि ।

तस्यांगे वेदिका कार्या श्री मेरोः पदमानतः ॥ २३ ॥

शालायाश्च प्रमाणेन द्वारंचैवं प्रकल्पयेत् ।

द्वारस्य च विभागे न प्रतिमा विविधाः स्मृताः ॥ २४ ॥

પીઠં પીઠમિવાકારં તસ્યોર્ધ્વે સિંહમાસનમ્ ।
 ચતુર્દિક્ષુ જિનેન્દ્રાશ્ચ પરિકરૈર્વિભૂષિતાઃ ॥ ૨૫ ॥
 પદમાનં દૃષ્ટિમાનં કર્તવ્યં ચ સુશિલ્પિભિઃ ।
 દૃષ્ટિવેધ ન કર્તવ્યં કૃતે દોષમહદ્ભયમ્ ॥ ૨૬ ॥

પ્રાસાદના પ્રમાણથી ચારે તરફ મંડપો કરવા તેના અંગ પ્રમાણે, વેદિકા (કક્ષાસન) શ્રી મેરૂ પદમાનથી કરવા, મૂળ ગર્ભગૃહની પહોળાઈ પ્રમાણથી દ્વારની કલ્પના કરવી, અને દ્વારના વિભાગથી પ્રતિમાજીના માનના અનેક જુદા જુદા પ્રમાણો કહ્યા છે. પીઠના આકારનું પીઠ પખાસણુ સિંહાસન તે પર સિંહ આદિની ગાત્રી કરી ચારે તરફ ચોમુખ જિનેન્દ્રપ્રભુ પરિકર સહિત શોભતા પથરાવવા. દ્વારની ઊંચાઈના પદ વિભાગના માનથી સુશિલ્પીએ પ્રભુનું દૃષ્ટિમાન રાખવું. દૃષ્ટિવેધ ન થવા દેવો અને દૃષ્ટિવેધ થાય તો મહાભય ઉપજે.

અગ્રતઃ પૃષ્ઠતશ્ચૈવ વામદક્ષિણતોઽપિવા ।
 જિનેન્દ્રાયતનં શ્ચૈવ પદવેધ વિવર્જિતમ્ ॥ ૨૭ ॥
 પ્રથમં પદમાનં ચ શતાગ્ર ચાષ્ટ સંયુતં ।
 દ્વિસપ્તતિ સ્તથા કાર્યા શતાર્દ્ધં ચ દ્વયાધિકમ્ ॥ ૨૮ ॥
 ચતુર્વિંશતિ જિનેન્દ્રાશ્ચ માપિતં વિશ્વકર્મણા ।
 જ્યેષ્ઠ મધ્યં કનિષ્ઠં ચ ત્રિવિધ માનમુત્તમમ્ ॥ ૨૯ ॥
 જગતી પીઠમાનં ચ મણ્ડપં ચ તથૈવ ચ ।
 મેરુ છન્દે સમુત્પન્નો જ્ઞાતવ્યશ્ચ સુશિલ્પિભિઃ ॥ ૩૦ ॥

પ્રાસાદના આગળ પાછળ અને ડાબી જમણી તરફ જિનેન્દ્રના આયતન (દેવ-કુલિકાઓ) પદવેધ ન આવે તેમ કરવું. પહેલા એકસો આઠ દેવકુલિકા સહિતનું જિનાયતન, બીજું બહોતેર જિનાયતન, ત્રીજું બાવન જિનાયતન, ચોથું ચોવીશ જિનાયતનવાળા આયતનો જિનેન્દ્ર પ્રભુને ફરતા કરવાનું શ્રી વિશ્વકર્માએ કહ્યું છે. તે જ્ઞેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એમ ત્રણ માનના થાય. તેને જગતી પીઠ મંડપો કરવા. આવો મેરુછન્દ ભૂતિમાં ઉત્પન્ન થયેલો એવો પ્રાસાદ ચતુર શિલ્પીએ કરવો.

પ્રાસાદ પૃથુમાને ચ ત્રિગુણં માનમુત્તમમ્ ।
 તસ્યાન્તે પ્રાકારં કાર્યં તન્મધ્યે ચ સુરાલયમ્ ॥ ૩૧ ॥
 શાલાયાઃ સમમાનેન મણ્ડપસ્ય ભ્રમસ્ય ચ ।
 ભ્રમદીનં ન કર્તવ્યં સાર્દ્ધં દ્વિગુણમુત્તમમ્ ॥ ૩૨ ॥

તત્પરે ચ મહારમ્યાઃ પ્રાકારસ્યયો વેષ્ટિતાઃ ।

મેરુર્મેરુ રિવાકારં વૃષાકારં તથૈવ ચ ॥ ૩૩ ॥

એક ત્રિ પંચશાસ્ત્રાશ્ચ પ્રતિશાસ્ત્રાશ્ચાનેકધા ।

પૂર્વ શાસ્ત્રા ચ માહેન્દ્રી દક્ષિણેજાહ્લવી તથા ॥ ૩૪ ॥

કાલિન્દ્રી ચોતરેશાસ્ત્રા તપતી પશ્ચિમા સ્મૃતા ।

મેરુશ્ચ પંચશાસ્ત્રોઽયં દેવતાનામનુક્રમમ્ ॥ ૩૫ ॥

પ્રાસાદ રેખાએ ઊંચ તેનાથી ત્રણ ગણેા મંડપ ઉત્તમ માનનેા બાણુવેા, તેની અંદર ગઢેા કરવા અને તેની વચ્ચે સુરાલય કરવા, શાલા ગર્ભગૃહના પદના ખરાખર મંડપના ફરતું પદ બ્રમનું રાખવું. મંડપ બ્રમ વગર ન કરવેા, તે બ્રમ દોઢ કે બે વિલાગનેા ઉત્તમ બાણુવેા, તેના પર મહારમ્ય એવા ત્રણ પ્રાકાર-ગઢેા ફરતા કરવા. મેરુ એ મેરુ આકારનેા શિવરૂપ, અને મંડપ નંદી આકારનેા બાણુવેા. એક, ત્રણ, પાંચ, સાત, નવ એમ શાખાએા દ્વારને કરવી. પૂર્વ શાખા માહેન્દ્રી, દક્ષિણ બાહ્લવી, ઉત્તર કાલિન્દ્રી અને પશ્ચિમ તપતી નામની શાખાએા મેરુ પ્રાસાદને પંચશાખા દેવતાએાના અનુક્રમે કરવી.

પૂજયેત્સર્વદેવાન્ . શ્રીમેરુ શિશ્વરોપમે ।

યત્કાંચનમયે મેરો કૃતાઃ પ્રદક્ષિણા સ્ત્રયઃ ॥ ૩૬ ॥

તદેવં શૈલમેરૌ ચ કૃતે પુણ્ય સમાહિતમ્ ।

છન્દ મેદો ન કર્તવ્યો જાતિ મેદ સ્તથૈવ ચ ॥ ૩૭ ॥

છન્દ મેદે ભવેન્મૃત્યુર્જાતિમેદેકુલક્ષયઃ ।

તસ્માત્સર્વ પ્રયત્નેન શાસ્ત્ર દૃષ્યા ચ કારયેત્ ॥ ૩૮ ॥

મેરુ શિખર સર્વ દેવેને પૂજવા યોગ્ય છે, પહેલા સોનાનેા મેરુ થતેા ત્રણ પ્રદક્ષિણાવાળેા થતેા, હવે પાષાણુનેા મેરુ દેવેને કહ્યો છે, તેા પણ તેનાથી પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, પ્રાસાદમાં છંદભેદ કે ભતિભેદ ન થવા દેવેા, છંદભંગથી મૃત્યુ અને ભતિભંગથી કુલનેા ક્ષય થાય છે, તે માટે સર્વ પ્રયત્ને કરી શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી કામ કરવું.

અજ્ઞાનાત્ કુરુતે યસ્તુ શાસ્ત્ર નૈવ . . . ।

શિશ્વિપનં ચ કુલં ઠંતિ સ્વામિનસ્તુ ક્ષયં ભવેત્ ॥ ૩૮ ॥

પ્રતિમાદોષવદ્વા સ્યાદા ચાર્યો નરકં પ્રજેત્ ।

પદવેધવિહિનં ચ દૃષ્ટિવેધ વિવર્જિતમ્ ॥ ૪૦ ॥

તત્કૃતં ચ શુભં જ્ઞેયં પ્રજારાજાય શુભાવહમ્ ।
 પુરે શાન્તિ શુભં જ્ઞેયં મેરુ પ્રાસાદ કૃતે સતિ ॥
 તત્રદેશે ચ કલ્યાણં ગીત વાઘૌ સુરૈર્નૃપૈઃ ॥ ૪૧ ॥

શાસ્ત્રમાર્ગ તણને કોઈ અજ્ઞાનથી કાર્ય કરે તો શિવપીના કુલને ક્ષય થાય અને સ્વામીની લક્ષ્મીનો નાશ થાય ! પ્રતિમાના દોષથી આચાર્ય નર્કમાં જાય, પ્રાસાદને મંડપમાં પદવેધ કે પદવિહીન ન કરવું દષ્ટિવેધ પણ ન થવા દેવો. તેમ કરવાથી રાજા અને પ્રજાનું શુભ શ્રેય થાય છે, આવા નિર્દોષ મેરુ પ્રાસાદ કરાવવાથી શહેર માટે શાન્તિ અને શુભકારક કહેલ છે, તેવા દેશમાં રાજા પ્રજાનું કલ્યાણ થાય અને દેવો પ્રસન્ન રહી ગીત વાઘાદિ થયા કરે છે.

॥ અથ સમવસરણ સ્વરૂપમ્ ॥

પ્રાપ્તે કેવલજ્ઞાને ચ દેવકૃત્સમવસરણમ્ ।
 ચતુરસ્રં વૃત્તાકારં દ્વિવિધં સમવસરણ ॥ ૪૨ ॥
 અથઃ પીઠં તલં કાર્યં તસ્યો પરિ વપ્રત્રયમ્ ।
 પ્રતિવપ્રે ચતુર્દ્વારિ ચતુર્દિક્ષુ ચ વાપિકામ્ ॥ ૪૩ ॥

સમવસરણનું સ્વરૂપ કહે છે—જ્યારે તીર્થંકર પ્રભુને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે દેવો સમવસરણની રચના કરે છે, ચારસ અને ગોળ એમ બે પ્રકારે સમવસરણની રચના થાય છે, નીચે ભૂમિતલ પર પીઠ (કણુપીઠ) કરવું તે પર ત્રણ ગઢો કિલ્લા—પ્રાકાર કરવા. પ્રત્યેક ગઢની ફરતી ચારે દિશામાં ચાર દ્વાર વાપિકા વાવડી સહિત કરવા.

રૌપ્યશ્ચ પ્રથમો વપ્ર સ્તસ્ય સૌવર્ણ કપિશીર્ષમ્ ।
 વિમાનાદિ વાહનાનિ તસ્મિન્ સર્વાણિનિવેશયેત્ ॥ ૪૪ ॥

નીચેનો પહેલો ગઢ ચાંદીનો કહ્યો છે, તેને સુવર્ણના કાંગરા છે. તે ગઢમાં દેવોના વાહનો—પાલખી, વિમાન—હાથી ઘોડા રહે છે.

દ્વિતીયં સુવર્ણં દુર્ગં રત્નં ચ કપિશીર્ષકમ્ ।
 પ્રાકારે ચ દ્વિતીયે ચ તિર્યંચસ્તુ પરસ્પરમ્ ॥ ૪૫ ॥
 વિરોધંત્યક્ત્વા તિષ્ઠંતિ સસ્નેહં સહોદરા इव ।
 તૃતીય રત્ન દુર્ગં ચ કપિશીર્ષ મણિમયમ્ ॥ ૪૬ ॥

દેવમનુજાદીનાં સુપર્ષદા દ્વાદશ સ્થિતાઃ ।
મધ્યેઽશોક વૃક્ષશ્ચ યોજનંમેકં વિસ્તૃતઃ ॥ ૪૭ ॥

વપ્રોર્ધ્વે ચ ચતુર્દિક્ષુ સિંહાસન છત્ર ત્રયમ્ ।
ચતુર્દિક્ષુ પીઠોપરિ અર્હજિન પ્રતિષ્ઠિતમ્ ॥ ૪૮ ॥

ઉભયપક્ષે યક્ષં ચ મણિમય ચામરધારકઃ ।
પ્રતિ વપ્રે પ્રતિદ્વારં વાપ્યોઽષ્ટ મંગલાંકિતમ્ ॥ ૪૯ ॥

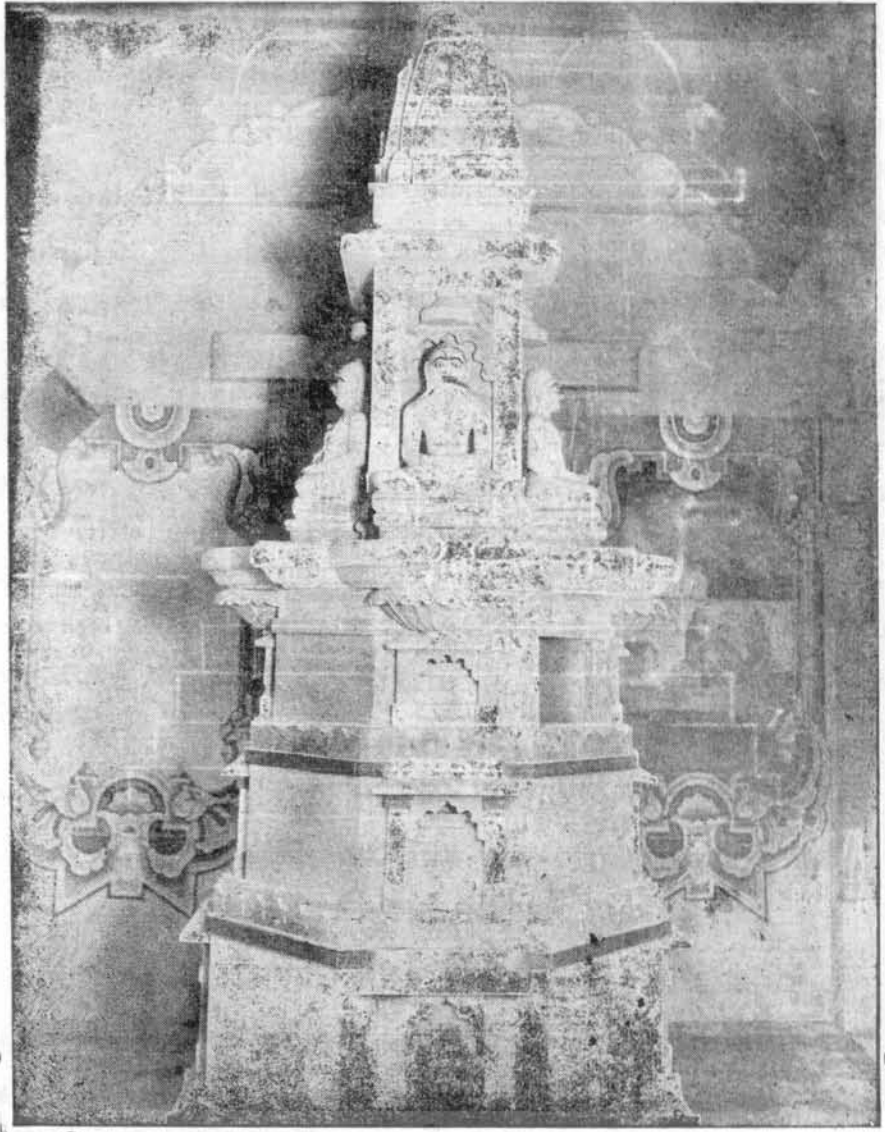
ખીજી (વચલો) ગઢ સોનાનો છે, તેને રત્નના કાંગરા છે, આ ખીજી ગઢમાં પરસ્પર વિરોધી જીવો જાણે સ્નેહવાળા સહોદર હોય જેમ પ્રભુ પાસે સર્વે તિર્થંચ જીવો હર્ષ સહિત બેઠા છે (બિલાડી-મૂષક, સર્પ-નોંખિયો, મૃગ અને વ્યાઘ્ર) ઉપરનો ત્રીજી ગઢ રત્નનો છે, તેના કાંગરા મણિના છે, ત્રીજી ગઢમાં દેવો મનુષ્યો સાધુ-સાધ્વી આદિ બાર પર્ષદા બેસે છે. ઉપરના ગઢની મધ્યમાં અશોકવૃક્ષ એક યોજન વિસ્તારનું છે. તેની નીચે પીઠિકારૂપ સિંહાસનો ચારે તરફ છે અને ત્રણ છત્રો ચારે તરફ પ્રભુ પર છે, ચારે તરફના સિંહાસન પર અર્હંત પ્રભુ બિરાજે છે, પ્રભુની બેઉ તરફ યક્ષ યક્ષિણી મણિજડિત ચામર ઢાળી રહ્યા છે, ત્રણે ગઢના પ્રત્યેક દ્વાર આગળ જળપૂર્ણ વાવડીઓ અકેક ગઢે આઠ આઠ છે. દ્વારો પર રત્નજડિત અષ્ટ મંગલ અંકિત છે.

દ્વારેષુ રૌપ્યત્રપ્રસ્ય પ્રતિહારાસ્તુંબરુઃ ।
તમુંડમાલી-સ્વટવાંગી-જટા મુકુટ ભૂષિતાઃ ॥ ૫૦ ॥

દ્વિતીય વપ્ર દ્વારેષુ પ્રાક્ ક્રમેણ ચતુર્ષ્વપિ ।
જયા ચ વિજયા ચૈવાજિતા ચાપરાજિતાઃ ॥ ૫૧ ॥

સર્વાઃ સ્યુરમય ષાશાંકુશ મુદ્રર પાણવઃ ।
તસ્યુશ્ચંદ્રાશ્મ શોણાશ્મ સ્વર્ણનીલાત્વિષઃ ક્રમાત્ ॥ ૫૨ ॥

પ્રથમ નીચલા રૂપાના ગઢના ચારે દ્વારના પ્રતિહારો ૧ તુંબરૂ, ૨ કપાલી, ૩ ખટવાંગ, ૪ જટામુકુટધારી એમ ચાર છે. ખીજી ગઢમાં પૂર્વાદિ ચારે દ્વારની દેવી પ્રતિહારી ૧ જયા, ૨ વિજયા, ૩ અજિતા, ૪ અપરાજિતા એ ચારે દેવીઓ છે તેની ચારે હુજામાં અભય, પાશ, અંકુશ અને મુદ્રગર ધારણ કરેલ છે, તેનો વર્ણ અનુક્રમે સફેદ, લાલ, સોનાવર્ણ અને નીલ છે.



समवसरणु मंदिर.

रत्नवप्रस्य द्वारेषु द्वौ द्वौ प्रातिहारकौ ।
 इन्द्र इन्द्रजयश्चैव माहेन्द्रो विजयस्तथा ॥ ५३ ॥
 धरणेन्द्रः पद्मकश्चैव सुनाभः सुर दुन्दुभिः ।
 इत्युक्तं समोवसरणं प्रयुक्तं सुशिल्पिभिः ॥ ५४ ॥

उपरना त्रीण गठना चारे द्वारे अग्ने प्रतिहारो अनुक्रमे पूर्वे ईन्द्र अने ईन्द्र-
 जय, दक्षिणे माहेन्द्र ने विजय, पश्चिमे धरणेन्द्र ने पद्मक अने उत्तरना द्वारे सुनाभ
 अने सुरहुंहुलि उलेला छे, आ आठ प्रतिहारो चीतरागना छे तेना अन्वयार हाथमां
 आयुधो छे आ रीते समोवसरणु करवानुं शास्त्रकारोअे पुद्धिमान शिल्पीने कथुं छे.

॥ इतिश्री विश्वकर्माकृते ज्ञानप्रकाश द्वीपार्णवे वास्तुविद्यायां समोवसरण लक्षणाधिकारः ॥

अष्टापद स्वरूप—

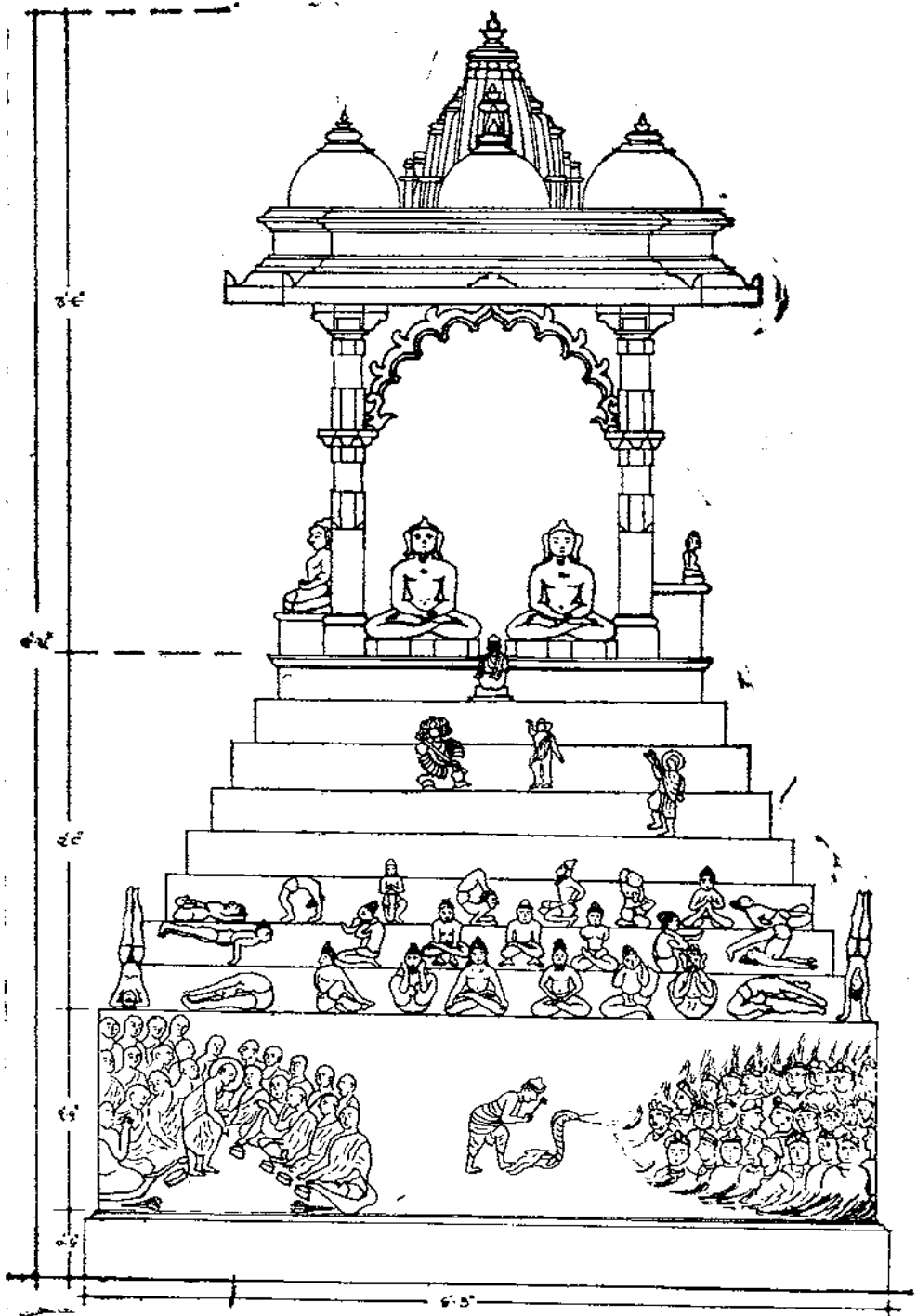
अष्टापदोर्ध्वे सिंहनिषद्याप्रासाद-वर्णन

प्रथम तीर्थंकर ऋषलदेवस्वामीना देउनेो अग्नि संस्कार अष्टापद पर्वत उपर
 कथो. त्यां भरत अकवर्ती मंडाराने सिंढनिषद्या नामे प्रासादनी रचना वर्धाकीरत्न
 (शिल्पी-स्थपति) पासे करावी.

भरतस्तत्र च स्वामि संस्कारासन्नभूतले ।
 प्रासादं योजयामास त्रिराव्युति समुच्छ्रयः ॥ ५५ ॥
 नामतः सिंहनिषद्या पद्मा निर्वाणवेश्मनः ।
 उच्चैर्वार्द्धकीरत्नेन रत्नास्माभिकारयेत् ॥ ५६ ॥

भरत अकवर्तीअे श्री ऋषलदेवना अग्निसंस्कारना समीपे लूमि पर त्रणु
 कोश जथे अने जणु मोक्ष मंदिशनी वेदिशु होय तेवो “ सिंढनिषद्या ” नामनेो
 प्रासाद रत्नमय पाषाणुोथी वर्धाकी (स्थपति) पासे कराव्येो.

तेनी चारे तरङ्ग प्रभुना समोवसरणुनी जेम स्फटिक रत्नना चार रमणीय द्वारो
 कराव्या, ते द्वारोनी अंने तरङ्ग शिवलक्ष्मीना लंडारनी जेवा रत्न अंदनना सोण
 उलशो रचाव्या. दरेक द्वारनी जणु साक्षात् पुण्यवर्दी होय तेवो सोण रत्नमय तोरणुो
 रचाव्या. इरता मंडपना प्रशस्ति क्षिपिना जेवा अष्टमंगलनी सोण सोण पंक्तिअेो
 रथी. जणु चार दिहपालोनी सला त्यां लाव्या होय तेवो विशाण मुण मंडपो रचा,
 ते चार मुण मंडपोनी आगण चालतां श्रीवर्दी मंडपनी अंदर चार पेक्षासदन



श्री अष्टायद

मंडपो (रसिहमंडप जेवा कक्षासनवाणा) कराव्या, ते चेक्षामंडपोनी मध्यमां सूर्यजिबने उपडास करनारा वज्रमय अक्षवाट रच्या अने दरेक अक्षवाटनी मध्यमां कमळमां कृष्णिकानी जेम अेक-अेक मनोडर सिंहासन रच्युं, चेक्षामंडपनी आगण अकेक मखि-पीठीका रची. तेनी पर रत्नना मनोडर चैत्य स्तूप रच्या, ते दरेक चैत्य स्तूपमां आकाशने प्रकाशित करनारी दरेक दिशाये मोटी मखिपीठीका रची. तेनी पर रत्नना मनोडर चैत्यस्तूप रच्या. ते दरेक चैत्यस्तूपमां आकाशने प्रकाशित करनारी दरेक दिशाये मोटी मखिपीठीका रची.

मणिपीठिकोपरिस्थाः पंचशत धनुमिताः ।

शाश्वत प्रतिमाः स्थिता ऋषभ चन्द्राननयोः ॥ ५७ ॥

वारिषेण वर्धमान पर्यंकासनस्थिताः ।

सिंह निषद्यप्रासादे नंदीश्वर द्वीपसमः ॥ ५८ ॥

ते मखिपीठिकानी उपर चैत्य स्तूपनी सन्मुख पांचसो धनुष्य प्रमाणवाणी रत्न निर्मित अंगवाणी ऋषलानन, अंद्रानन, वारिषेण अने वर्धमान नामनी आरे पर्यंकासन अठेदी मनोडर नेत्रपी पोथणाने अंद्रिका समान नंदीश्वर मंडाद्वीपना चैत्यनी अंदर छे तेवी शाश्वत जिनप्रतिमाये रचावी स्थापन करी.

ते दरेक चैत्य स्तूपनी आगण अभूद्य मखिकयमय विशाण जेवी सुंदर पीठिकाये रची तेना उपर अकेक इंद्रध्वज रच्यो, जखे दरेक दिशाये धर्म पोताना ज्यस्तलो आरोप्या छोय तेवा ते इंद्रध्वज जखुता उता.

दरेक इंद्रध्वज आगण त्रणु त्रणु पगथियां अने तोरणवाणी नंदा नामे पुष्करिणी (वावडीये) रची. स्वच्छ शीतल जलथी लरेली अने विचित्र कमजोथी शोभती ते पुष्करिणीये दधिमुख पर्वतना आकाररूत पुष्करिणीये जेवी मनोडर लागती उती. ते सिंहुनिषद्या नामना मंडाचैत्यना मध्य लागमां मोटी मखि पीठिका जनावी अने समवसरणुनी जेम तेना मध्यलागमां विचित्र रत्नमय अेक देवछन्द रच्या. ज्यां प्रणु अउतां विश्राम लक्ष देशना हे छे. ते चैत्यनी लींतिमां विचित्र मखिमय गवाक्ष (अर्था) रच्या उता तेना प्रलापटलथी जखे तेमांथी पडदा उत्पन्न थयेला छोय तेवा जखुता उता.

देवच्छन्दे प्रतिष्ठिताः प्रतिमास्तत्र निर्मलाः ।

ऋषभ स्वामि मुख्यानां चतुर्विंशतिरहताम् ॥ ५९ ॥

प्रतिमाः स्व स्व संस्थाना मानवर्णाधरास्तु ताः ।

साक्षादिव स्वामिनो भासः शैलेषी ध्यान वर्तिनः ॥ ६० ॥

આગળ કહેલા દેવચ્છંદની ઉપર શૈલશી ધ્યાનમાં વર્તતી હોય તેવી દરેક પ્રભુના પોત પોતાના દેહના માન જેવડી ને પોત પોતાના દેહના વર્ણ (રંગ)ને ધારણ કરનારી. જાણે દરેક પ્રભુ પોતે જ બિરાજમાન હોય તેવી ઋષભ આદિ ચોવીશ અહંતોની નિર્મલ રત્નમય પ્રતિમા રચી સ્થાપન કરી.

તત્ર ષોડશ સૌવર્ણાં લાજવર્ત સમદ્વયે ।
દ્વૌ સ્ફટિકૌ દ્વૌ વૈદુર્યે દ્વૌ ચ રક્તમણિમયે ॥
તાસાં ચાર્હત્પ્રતિમાનાં સર્વાસામ પિજહિરે ॥ ૬૧ ॥

તેમાં સોળ પ્રતિમા સુવર્ણ વર્ણની, બે રાજવર્ણ (શ્યામ) રત્નની, બે સ્ફટિકની, બે લીલા વૈદુર્યની અને બે રક્તવર્ણની (પૂર્વે બે, દક્ષિણે ચાર, પશ્ચિમે આઠ અને ઉત્તરે ઠશ) એમ ચોવીશ પ્રતિમાઓ બેસારી દેવચ્છંદ ઉપર ઉજ્જવલ રત્નની ચોવીશ ઘંટાઓ સંવરણા રચી.

અષ્ટાપદસ્ય શિખરે મણિ માણિક્યભૂષણમ્ ।
નંદીશ્વરસ્ય ચૈત્યાનાં પ્રતિસ્પર્દિનં પાવનમ્ ॥ ૬૨ ॥
ચૈત્યં ભસ્ત ચ ત્રિમાત્ આજ્ઞાનુસારં કારિતમ્ ।
તેનવાર્દ્ધકી રત્નેન યથાવિધિ પ્રમાણતઃ ॥ ૬૩ ॥

અષ્ટાપદ પર્વતની ઉપર ભસ્તકનાં મુકુટ-મણિ જેવા તથા નંદીશ્વરાદિના ચૈત્યની સ્પર્ધા કરે તેવું પવિત્ર એવું તે ચૈત્ય ભસ્ત મહારાજની આજ્ઞા થતાં તત્કાલ સર્વકળાના જ્ઞાતા એવા વર્દ્ધકીરત્ને (સ્થપતિ શિલ્પીએ) વિધિપૂર્વક બનાવી આપ્યું.

ચક્રિણા દંડરત્નેન શૃંગાણિ ચ હેદિતાનિ ।
ઋજુસ્તં ભવત્સ્થિત્વાત્ મનુજા નૈવારોહન્તિ ॥ ૬૪ ॥
પર્વતમેખલા ઇવ સોપાનાન્યષ્ટૌ ચ કૃતઃ ।
યોજનમેક મુચ્ચાનિ તેનાષ્ટાપદઃ પ્રસિદ્ધઃ ॥
તતઃ પ્રભૃતિ શૈલોઽસૌ નામ્નાષ્ટાપદ ઇત્યભૂત્ ॥ ૬૫ ॥

ભસ્તચક્રવર્તીએ દંડરત્ન વડે તે પર્વતના ઢાંતા પાડી નાખ્યા, તેથી સરળ અને ઉંચા સ્તંભની પેઠે એ પર્વત લોકોને ન ચડી શકાય તેવો થઈ ગયો. પછી મહારાજએ પર્વતની ફરતી મેખલાઓ જેવા અને મનુષ્યોથી ઉલ્લાંઘન થઈ શકે નહિ એવા અકેક ચોળનને અંતરે આઠ પગથીયાં બનાવ્યા, ત્યારથી તે પર્વતનું નામ અષ્ટાપદ પડ્યું.

વિશ્વકર્મોવાચ—

ચતુર્વિંશતિર્જિનચૈત્યં શતાર્દ્ધં ચ દ્વયાધિકમ્ ।
દ્વયાધિક સત્પતિસ્તથા કાર્યા શતમષ્ટોત્તરમ્ ॥ ૬૬ ॥
જગત્યાં ચ તથા પ્રોક્તા મળ્ડપં ચ તથૈવ ચ ।
સમવસરણમષ્ટાપદં મયા પ્રોક્તાં સુવિસ્તરૈઃ ॥ ૬૭ ॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છે :—ચાલીશ જિનાયતન, બાવન જિનાયતન, ખડોતેર જિનાયતન અને એકસો આઠ જિનાયતન અને તેની જગતી અને મંડપોતું વણું પણું મેં કહ્યું છે હવે સમવસરણ અને અષ્ટાપદના સ્વરૂપો કહું છું.

નારદોવાચ—

વિશ્વકર્મા સ્વયં દેવો વિશ્વકર્મા જગત્પતિઃ ।
જિનાલયં કથંદેવ ! અષ્ટાપદસ્ય લક્ષણમ્ ॥ ૬૮ ॥
તન્મધ્યે દેવતા સ્થાનં ચતુર્દિક્ષુજિનાસ્તથા ।
તદ્ ભ્રમૈર્દેવતામાનં પદમાનં કથં પ્રભો ॥ ૬૯ ॥

નારદજી કહે છે હે વિશ્વકર્મા! આપ સ્વયં વિશ્વના કર્તા જગત્પતિ દેવ છો, જિનાલયના અને અષ્ટાપદના લક્ષણો મને કહો, તેની આરે દિશામાં જિનદેવોનાં સ્થાન અને ફરતા દેવસ્થાનના પદના માન મને કહો.

વિશ્વકર્મોવાચ—

જગત્યોર્ધ્વં ચ શાલાયાં ગર્ભે ચ દેવતાપદમ્ ।
દ્વારસ્ય દ્વારમાનેન સ્તંભ કુંભોદુમ્બરમ્ ॥ ૭૦ ॥
પ્રાસાદસ્ય સમં જ્ઞેયમ્ સપાદં સાર્દ્ધં મેવ ચ ।
દ્વિગુણં વાય કર્ત્તવ્ય મળ્ડપં સમસૂત્રતઃ ॥ ૭૧ ॥
પ્રાસાદા અષ્ટમંદ્રં ચ વામદક્ષિણતોઽપિ વા ।
મળ્ડપગર્ભ સૂત્રેણ કર્ત્તવ્યં શુભમીપ્સિતમ્ ॥ ૭૨ ॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છે :—જગતીની મધ્યપદનું ગર્ભ તે દેવતાપદ બાણુ, થાંલલા, કુંભી, ઉદુમ્બર તે સર્વ દ્વારમાને રાખવા, પ્રાસાદના જેટલો, સવાથો, ઢોઢો કે બમણો મંડપ કરવો તે શુભ બાણુવો. મૂળ મંદિરની ડાબી જમણી તરફ અષ્ટલદ્રના પ્રાસાદો કરવા તે તેના ગર્ભસૂત્રને અનુસરીને શુભ ઇચ્છિત ફળની કામનાવાળા એ મંડપો કરવા.

भूमिश्च भूमिमानेन चतुर्द्वारयुतं शुभम् ।

अष्टभागैर्द्विद्वैर्वा नरवार्यं द्वादशोऽपि च ॥ ७३ ॥

प्रासादमाने प्रतिमा कर्त्तव्या शुभ मीप्सितम् ।

भद्रे भद्रे राजसेनो वेदी सुखासनं शुभम् ॥ ७४ ॥

आ प्रासादना अेक लूमि ७पर भील अेम मज्जाअेो मानथी करवा अने तेने प्रासाद आरे तरङ्ग द्वारवाणो करवो, ते शुभ लक्ष्युं. ते प्रासाद आठ लाग, सोण लाग, दशलाग, बारलाग (के बोवीश लाग) नी विलकित्तो करवो. प्रासादना प्रमा-
लुथी प्रतिमाल करवा ते शुभ लक्ष्युं. प्रासादना भद्रे भद्रे राजसेनक वेदिका, आसन-
पट्टादि, सुखासन (कक्षासन) करवा.

एकवक्त्रो त्रिवक्त्रो वा चतुर्वक्त्रस्तथैव च ।

एकवक्त्रे च कर्त्तव्या मुखे चैव त्रिशालिका ॥ ७५ ॥

आ अष्टापद प्रासाद अेक सुभनो, त्रलु सुभनो, के आर सुभनो करवो, अेक सुभमां प्रासादने आगण त्रिशालिका करवी. आर सुभना प्रासादने आरे दिशामां भंडयो करवा शुभ छे.

चतुर्दिक्षु चतुर्वक्त्रं तस्याग्रे मण्डपः शुभा ।

तदर्धं च न कर्त्तव्यं शालावेध प्रजायते ॥ ७६ ॥

पटशाला प्रवेशेन दृश्यते वास्तुषु ।

स्वामि सुखमाचार्यश्च पूजा न लभ्यते नरैः ॥ ७७ ॥

तस्मात्सर्वं प्रयत्नेन कर्त्तव्यं च पूजागमैः ।

तत्कृतं च शुभं ज्ञेयं सर्वकाम फलप्रदम् ॥ ७८ ॥

पुत्र पौत्र प्रवर्द्धन्ते प्रजाराज्ञ जयावहम् ।

राजसेन तथा वेदी आसनं मतवारणम् ॥ ७९ ॥

इलिका तौरणेर्युक्तः शालाग्रे पूरितः शुभः ।

तन्मध्ये च महामेरुश्चतुर्दिक्षु जिनेश्वरम् ॥ ८० ॥

प्रथमार्चा प्रमाणेन द्विचतुष्टदिङ्मिताः ।

दृष्टिस्तु दृष्टिमानेन स्तनान्तं वा शुभं भवेत् ॥ ८१ ॥

अष्टापदना अतुमुष्ण मंडपने राजसेनक, वेदिका, आसनपट्ट, कक्षासन करवा. शाला—आगली चोडीने ध्वजिका तोरण युक्त सुशोभित करवुं. तेवा प्रासादनी मध्यमां मंडाभेड् जेवी वेदी पर चारे दिशांजे जिनेश्वर पधराववा, पडेला आगला जिष्णु प्रभाषुना पूर्वादि दिशांमां कमे जे, चार, आठ अने दश ज्येष्ठ चोवीश जिनजिष्णु स्थापन करवा, ते सर्वानी दृष्टि समसूत्रमां ज्येष्ठ राखवी अथवा सर्व प्रतिमाना स्तन-सूत्र ज्येष्ठ सूत्रमां राखवा.

तेन मानेन कर्तव्य मधः स्थानेन नंदति ।

पदं च पदमानेन पदं पदानुसारत् ॥ ८२ ॥

एक भूमि द्विभूमिर्वा त्रिभूमिर्वा कृतं शुभम् ।

आदिपदानुमानेन कर्तव्यं भूमिमुदयम् ॥ ८३ ॥

तदूर्ध्वं शृंगमुत्सेधं जटायां तत्प्रकल्पयेत् ।

तदूर्ध्वं उरुशृंगाणि अंडकै कलशैर्युक्तम् ॥ ८४ ॥

आम समसूत्रना मान राखतां नीचेनी आदी अढाववी, पदना माने पदो राखवा, पदना अनुसारे पदो राखवा, पदना मानथी ज्येष्ठ भूमि के जे भूमि के त्रिषु भूमिनो प्रासाद करवो ते शुभ छे. मुष्ण आदिपदना माने उपरनी भूमिनो उदय राखवो तेना उपर शृंगो अढावी जटानी कल्पना जेवुं शिखर करवुं, तेना उरुशृंगो अंडको युक्त प्रासाद करवो.

॥ इतिश्री ज्ञानप्रकाशद्विपार्षव मतानुसार अष्टापद वर्णन समाप्तम् ॥



મેરુગિરિસ્વરૂપમ્ નંદીશ્વરદ્વીપ લક્ષણ :-

॥ અથ મેરુગિરિસ્વરૂપમ્

શ્રી વિશ્વકર્મોવાચ—

વૃત્તાકારો મેરુગિરિઃ શાલમદ્રમ્સ્થિતઃ ।
સુવર્ણવર્ણો મેરુશ્ચ નીલવર્ણાસ્ય ચુલિકા ॥ ૮૫ ॥
નંદનં પ્રથમે કન્દે તથોપરિ સોમનસમ્ ।
શેષં ચ પંડકવનં ચુલિકા તસ્યોપરિ ॥ ૮૬ ॥
ચુલિકોપરિ કર્તવ્યં શાશ્વત જિન ચૈત્યકમ્ ।
પૂર્વદક્ષે શ્વેતવર્ણાઽપરોત્તરે રક્તવર્ણકા ॥ ૮૭ ॥
પૂર્વાદિ ક્રમયોગેન સિદ્ધશિલા પંડોપરિ ।
શિલા ચ ધનુષાકારા જન્માભિષેક સ્ત્ર ચ ॥ ૮૮ ॥

શ્રી વિશ્વકર્મો મેરુગિરિનું સ્વરૂપ કહે છે, મેરુગિરિ ગોળ આકારે છે. નીચે, પ્રથમ ભદ્રશાલી ભૂમિ પર તે સ્થિત છે, મેરુનો વર્ણ સુવર્ણ જેવો છે, ઉપર ચૂલિકાનો નીલવર્ણ કહ્યો છે, પ્રથમ કંદરૂપે નંદનવન છે, તે ઉપર ચઢતાં સોમનસ વન આવે છે, તેનાથી ઉપર ચઢતાં ઉપર પંડકવન આવે છે, (જ્યાં પ્રભુઓ જન્માભિષેક થાય છે) તે ઉપર ચૂલિકા આવે છે, ચૂલિકાની ટોચ પર શાશ્વત જિનચૈત્ય આવેલું છે પંડકવનમાં પૂર્વ ને દક્ષિણ દિશાની શ્વેતવર્ણની સિદ્ધશિલા છે, પશ્ચિમ અને ઉત્તર રક્તવર્ણની સિદ્ધશિલા છે, એમ પૂર્વાદિ શિલાએ પંડકવન પર છે, તે શિલાઓનો આકાર ધનુષાકાર કહ્યો છે, (તે સિંહાસન-ગાદી તરીકે બાણવી) પૂર્વ-પશ્ચિમ એ એમ બન્ને શિલા છે, તે સિદ્ધશિલા પર પ્રભુનો જન્મ થાય ત્યારે ત્યાં ઈન્દ્રો તેમનો જન્માભિષેકનો ઉત્સવ કરે છે.

માન પ્રમાણ—

નન્દનીદયસ્ત્રયાંશે વિશાંશકં સોમનસમ્ ।
પાંડુકં ચ કલાંશેન પ્રતિમા માને ચૂલિકા ॥ ૮૯ ॥

उर्ध्वं व्यासः त्रिंशत्शेन अधश्च पंचत्रिंशकः ।

भावमेरौ कल्पितांश क्षेत्रमाने योजयेत् ॥ ९० ॥

હવે મેરુગિરિનું માન પ્રમાણ સ્થાપત્યની દૃષ્ટિએ કહે છે, નીચેનું નંદનવન ત્રણ ભાગનું ઊંચું (તેમાં કણ્ઠપીઠની આકૃતિ કરવી), તે ઉપર વીશ ભાગની ઊંચાઈમાં સોમનસ વન આવે, તેના ઉપર સોળ ભાગનું ઊંચું પંડકવન આવે અને પ્રતિમાના પ્રમાણથી ચૂલિકાનું પ્રમાણ રાખવું. ઉપરનો વ્યાસ પાંદુક ત્રીશ ભાગ વિસ્તારમાં અને નીચેનો પાંત્રીશ ભાગ બાણવા, આ ભાવ મેરુની સ્થાપત્યની કૃતિનું બાણવું, જૈન ગ્રંથોમાં કહેલા ક્ષેત્ર પ્રમાણેનું સેવન કરવું કાર્યક્ષેત્રે બહુ અશક્ય છે.

चतुर्दिशिजिनगेहं सोमनसवने स्थितम् ।

विदिशि शक्रप्रासादो वापी जल पूर्णका ॥ ९१ ॥

સોમનસ વનના કરતા ચાર દિશામાં જિનભવન કરવાં, વિદિશાઓમાં ચાર ઈન્દ્રોના પ્રાસાદો જલપૂર્ણ વાવો સહિત કરવા.

वने नन्दने च कार्याश्चतुर्दिशि जिनगृहाः ।

विदिशि शक्रप्रासादो वापी च जलपूर्णिका ॥ ९२ ॥

जिनेन्द्र प्रासादान्तरे दिक्कुमारी - कूरानि च ।

तत्र कूटो परि कुक्षौ इशाने बलकूटकम् ॥ ९३ ॥

નંદનવનની ચારે દિશાઓમાં જિનમંદિરો અને વિદિશામાં ઈન્દ્રના ચાર પ્રાસાદો કરવા, તેમાં કરતી જલપૂર્ણ વાવો કરવી. જિનચૈત્યને ઈન્દ્ર પ્રાસાદની વચ્ચે આંતરે અકેક દિક્કુમારીના કૂટ=ટેકરીઓ આવેલી છે (એમ આઠ કૂટ છે) તે કૂટ પર્વતની ટેકરી ઉપર અકેક ઢેરી કરવી (દિક્કુમારીને રહેવાને) આઠકૂટ ઉપરાંત ઈશાન કોણમાં એક બલકૂટ વિશેષ કરવું (ઈશાનમાં ઈન્દ્રભવન, પછી બલકૂટ, પછી દિક્કુમારી કૂટ અને પછી ઉત્તર દિશાનું એમ ક્રમ બાણવો.)

मेरुश्च पर्वताकारो गुहावृक्षादिमिर्वृतः ।

अधो भागे पशुपक्षी भव्यजीवा स्तथोपरि ॥ ९४ ॥

नन्दनस्य अधो भागे महानदी भद्रशालकम् ।

एवंविधेय मेरुगिरि कथितम् विश्वकर्मणा ॥ ९५ ॥

મેરુગિરિ કરતા પર્વતોના આકાર-ટેકરા, ગુફાઓ, અરણ્યા, વૃક્ષો કરવાં, નીચે પશુ-પક્ષી આદિ અને તે પર ભવ્ય જીવો છે, નંદનવન જે કણ્ઠપીઠના રૂપનું નીચે કરવાનું તેની કરતી નીચે ધાઈ મહાનદી સ્વરૂપ કરવી. મંદિરની જમીનને ભદ્રશાલ સ્વરૂપ બાણવી. આ રીતે મેરુરચના વિશ્વકર્મમાંએ કહેલ છે.

અથ નંદીશ્વર-દ્વીપ-રચના

વિશ્વકર્મોવાચ—

અથ નંદીશ્વરો દ્વીપઃ દ્વિપંચાશ્ચક્રૂટવાન્ ।
 ક્રૂટોપરિ ચતુર્મુખં ચૈત્યં ચતુર્દારકમ્ ॥ ૯૬ ॥
 ચતુર્દિશિ ચતુર્ગિરિં જનઃ શ્યામવર્ણક ।
 અંજનસ્ય ચતુર્દિશિ દધિ મુસ્વાહ્યઃ પર્વતઃ ॥ ૯૭ ॥
 પ્રત્યેકં ચ વિદિશાયાં દૌ દૌ રતિકરૌગિરિ ।
 એવ મષ્ટ રતિકરા ચતુર્દધિરેકાંજનઃ ॥ ૯૮ ॥
 ત્રયોદશ ગિરયશ્ચ ચતુર્દિશિ ચ પર્વતાઃ ।
 એવ મંજનસમૂહઃ સ્યાદ દ્વિ પંચાશ્ચતુર્દિશિ ॥ ૯૯ ॥
 પ્રતિ ક્રૂટોપરિ ચૈત્યં ચતુર્દારં સુશોભનમ્ ।
 સમસ્ત વિમ્બ સંખ્યા ચ દ્વિશતાધિકમષ્ટકમ્ ॥ ૧૦૦ ॥

શ્રી વિશ્વકર્મા નંદીશ્વર દ્વીપની રચના કહે છે, નંદીશ્વરદ્વીપોમાં આવન ક્રૂટ પર્વતોના છે, પ્રત્યેક ક્રૂટ ઉપર ચાર મુખના દ્વારવાળા ચૈત્ય છે, ચારે દિશામાં શ્યામ વર્ણના ચાર અંજનગિરિ આવેલા છે, ચારે દિશાએ આવેલ ચાર અંજનગિરિ છે, પ્રત્યેક અંજનગિરિની ચારે દિશાએ એકેક એમ ચાર દધિમુખ પર્વત આવેલ છે. પ્રત્યેક દિશામાં બધાં બધાં રતિકર પર્વતો આવેલ છે, એવા આઠ રતિકર પર્વત ચાર દધિમુખ પર્વત અને મધ્યનો અંજનગિરિ પર્વત મળી કુલ તેર પર્વતો છે, પ્રત્યેક અંજનગિરિ

ઉપરોક્ત આવેલ પાઠ સ્થાપત્ય રચનાની દૃષ્ટિએ છે. પરંતુ જૈન દર્શન શાસ્ત્રોમાં વિમ્બ સંખ્યા નીચે પ્રમાણે આપી છે.

આ નંદીશ્વર દ્વીપના મધ્ય પદોમાં જંબુદ્વીપ=સમુદ્રાદિ દ્વીપના આઠ વલયોવાળી રચના કરવી, તેમાં મધ્યમાં જંબુદ્વીપની વચ્ચે મેરુની રચના કરી ચાર શાશ્વત જિનમૂર્તિઓ પધરાવવી. સ્થાપત્યની દૃષ્ટિએ ઉપર કહેલા $૧૩ \times ૪ = ૫૨$ ક્રૂટ + $૪ = ૨૦૮$ એમ બસો આઠ વિમ્બ સ્થાપન થાય છે, પરંતુ મધ્યના મેરુના ચાર શાશ્વતા જિનવિમ્બ ગણાતાં કુલ ૨૧૨ (બસો બાર) વિમ્બની સ્થાપના થાય.

શાસ્ત્રોક્ત વર્ણનમાં એકેક ગિરિ ઉપર ચૈત્યમુખદ્વારના ૧૨૪ વિમ્બ પધરાવેલા કહ્યા છે. તેવા આવન ગિરિ ઉપર $૧૨૪ \times ૫૨ = ૬૪૪૮$ (છ હજાર ચારસો અડતાલીશ) વિમ્બ સંખ્યા બધી મળીને નંદીશ્વર દ્વીપ ઉપરની કહી છે. આ તમામ પ્રભુના નામે શાશ્વતા જિન પૈદ્ધાના જ છે. તેમાં કોઈ ચોવીશી પધરાવવાની હોતી નથી. આમ શાસ્ત્રોક્ત વર્ણનમાં આ પ્રત્યેક ગિરિ ચૈત્યને ચારે તરફ ચાર મુખ મંડપો અને તેના આગળ પેક્ષામંડપો છે, તેમ કહેલું છે, એટલે $૫૨ \times ૪ = ૨૦૮$ (બસો આઠ) મંડપો અને બસો આઠ પેક્ષામંડપો થયા કેટલી વિશાળ ભવ્ય રચના.

ચારે દિશાના તેરના સમૂહમાં મધ્યમાં આવેલ છે, એવા ચારે તરફના અંબનગિરિના સમૂહ કુલ મળીને (૧૩ x ૪ = ૫૨) બાવન ફૂટ થાય, પ્રત્યેક ફૂટ ઉપર ચાર દ્વારથી શોભતું અકેક ચેત્ય છે. બધા મળીને જિનબિંબોની સંખ્યા બસો આઠ થાય. (તેર તેરના ચારે દિશાના સમૂહ વચ્ચે મેરૂપર્વત આવેલ છે.)

॥ इतिश्री नंदीश्वरद्वीप रचना ॥

अथ जिनप्रासाद आयतनादि

श्री विश्वकर्मावाच—

जिनाग्र चतुष्किका शुक्राग्रे गूढ मण्डपः ।

गूढस्याग्रे चतुष्किका तदग्रे नृत्यमण्डपः ॥ १०१ ॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છે :-જિન પ્રભુના પ્રાસાદ આગળ ચતુષ્કિકા કોલી કરવી, કોલી શુક્રમંડપ આગળ ગૂઢમંડપ કરવો, ગૂઢમંડપ આગળ ચતુષ્કિકા ચોકીઓ કરવી, તેના અગ્રભાગે નૃત્યમંડપ કરવો.

प्रथम प्रासाद माने शताग्रेचाष्ट संयुताः ।

चतुरशीर्तिद्विसप्तः शतार्द्धं च द्वयाधिकम् ॥ १०२ ॥

चतुर्विंशतिर्जिनेन्द्रा भाषितं विश्वकर्मणा ।

ज्येष्ठ मध्य कनिष्ठं च त्रिविधं मान मुत्तमम् ॥ १०३ ॥

મૂળ પ્રાસાદના માનથી ફરતી એક સો આઠ દેવકુલિકાઓ મૂળ મંદિર સાથે કરવી. તેમજ ચોરાશી, બહોત્તેર, બાવન અને ચોવીશ દેવકુલિકાઓ મૂળ મંદિર સાથે કરવાનું શ્રી વિશ્વકર્માએ કહ્યું છે. તેવા જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એવા ત્રણ પ્રકારના માનના પ્રાસાદો ઉત્તમ બાણવા, આ રીતે પાંચ પ્રકારે જિનાયતનો કરવાનું કહ્યું છે.

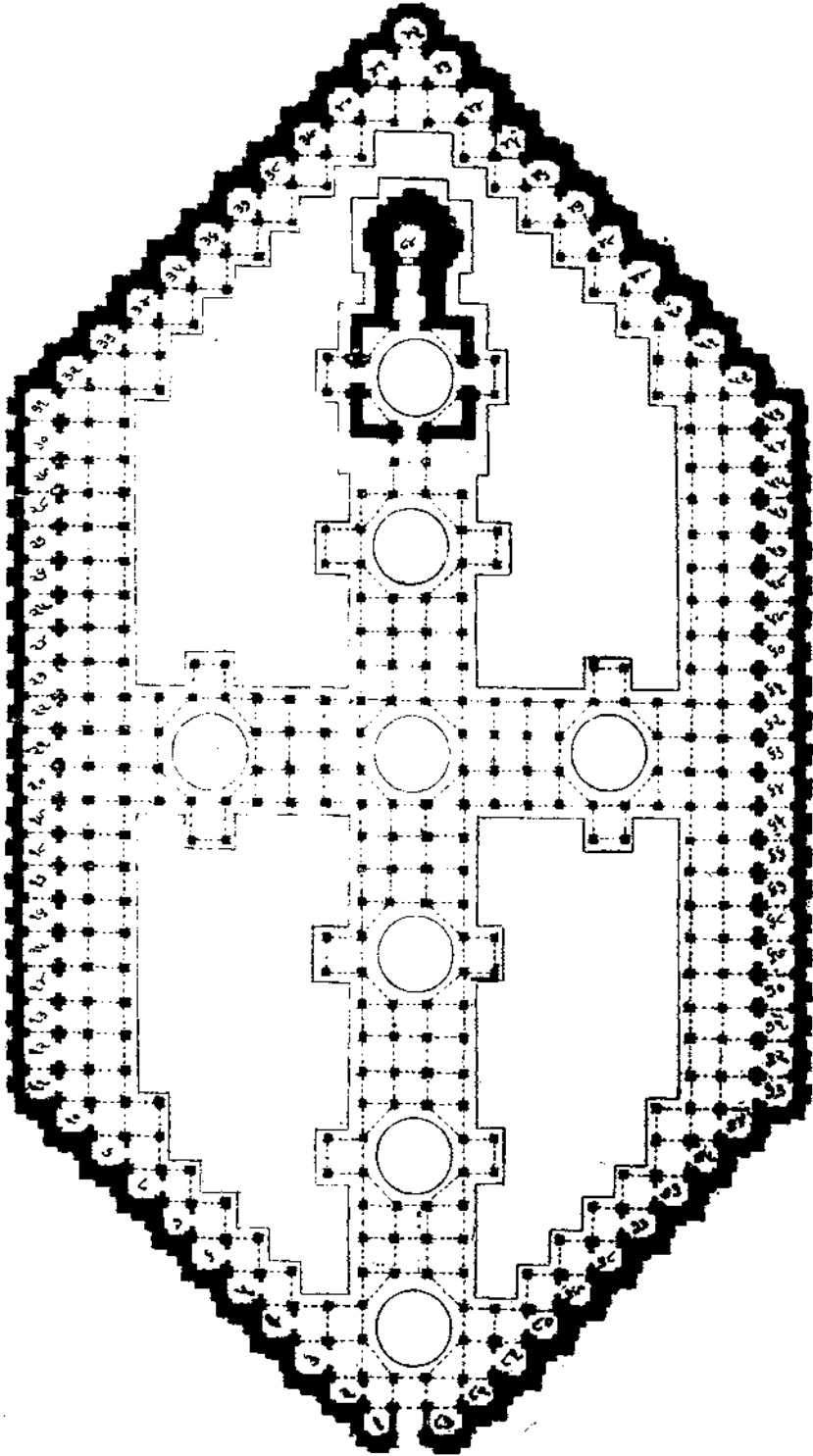
पंच विंशति विस्तारं अष्टाविंशति सुखायते ।

भागैकं लोपयेत्कर्णं चतुरशीनि जिनालयः ॥ १०४ ॥

विंश विंश कृते क्षेत्रे पृष्ठे चत्वारिंश सुखायते ।

जिणमाला स्तथा नाम सर्वं कल्याण कारिका ॥ १०५ ॥

પરચીશ ભાગ પહોળાઈ અને અઠ્ઠાવીશ ભાગ લંડાઈ લંબાઈનું ક્ષેત્ર કરવું, તેના ચાર ખૂણાના અકેક પદ લોપવા (એટલે ચારે ખૂણે ખાંચા પાડવા) વીશ વીશ આગળ પાછળ દેવકુલિકાઓ અને બાબુમાં વીશ વીશ દેવકુલિકાઓ ત્રણ મહાધર અને મુખ્ય પ્રાસાદ સહિત ચોરાશી જિનાયતને આમ સર્વ કલ્યાણ કરનાર એવું જિણુમાલ નામ બાણવું.

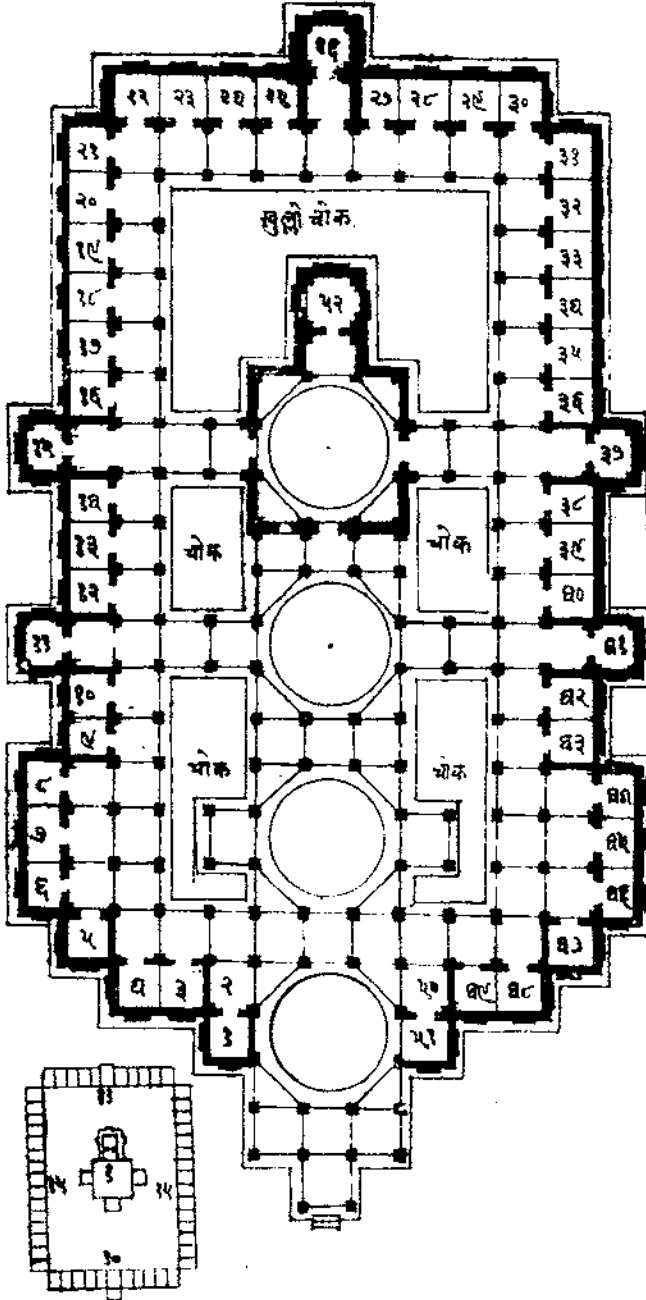


चतुरश्री (८४) जिनालय

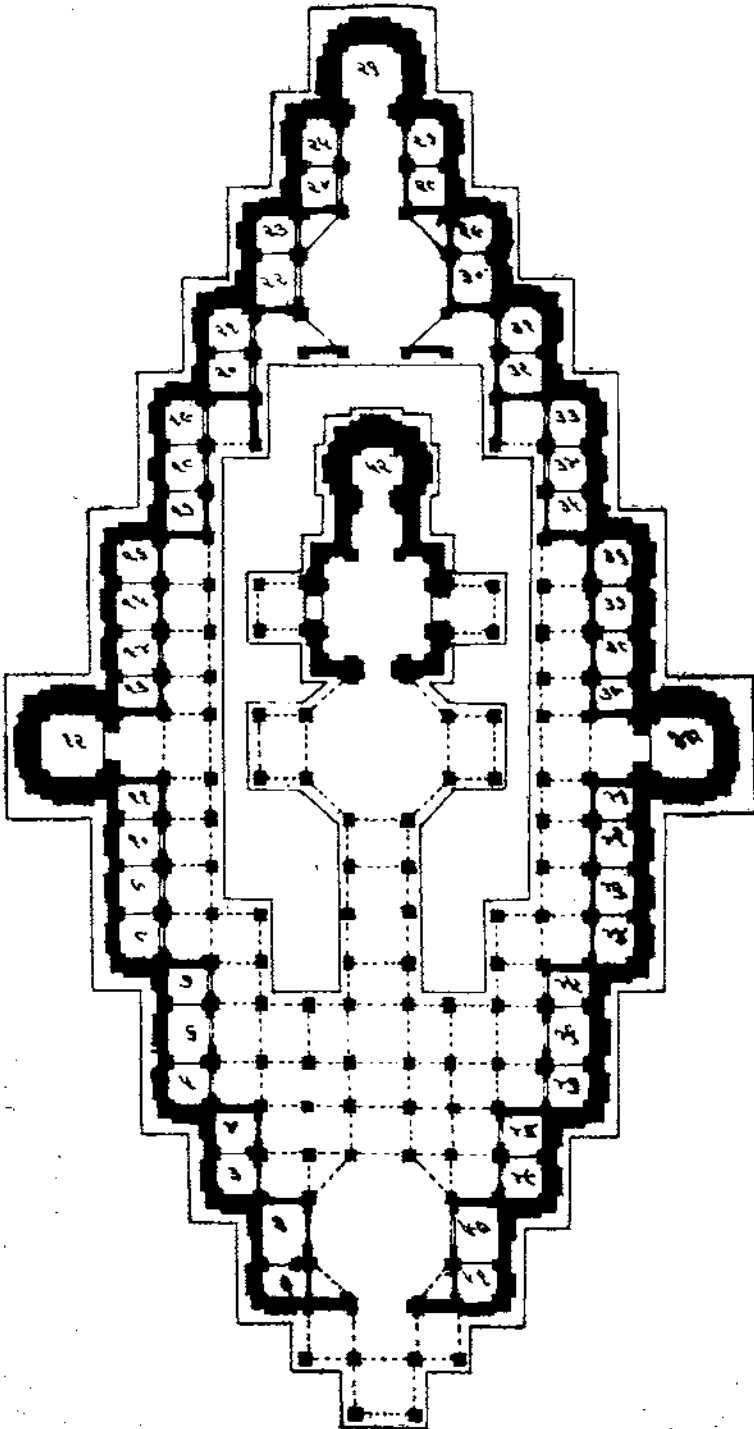
वाम दक्षे चतुस्त्रिंश दृष्टाग्ने नवपृष्ठतः ।

मूल प्रासाद संयुक्ते वर्ण संख्याजिनायतम् ॥ १०६ ॥

मूल प्रासादनी डाभी जमणी आबु सत्तर सत्तर, आगण आठ अने पाछण नव देवकुलिकाचो करवी. मूल प्रासाद सलित आवन जिनायतनी रचना आणुवी.



आवन (५२) जिनालय



भावन (पर) जिनालय

વામ દક્ષે ચ પંચાશત પૃષ્ઠે રુદ્રોઽગ્રતો દશ ।

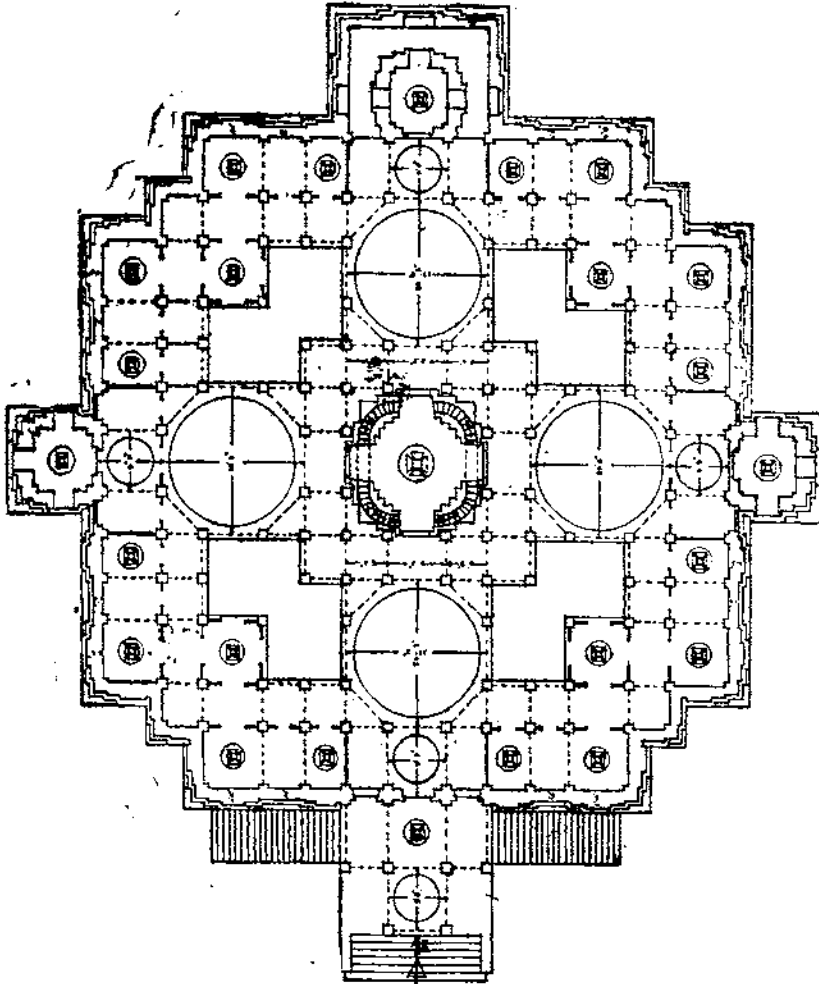
મૂલ પ્રાસાદ સંયુક્તં દ્વિસપ્તતિર્જિનાયત્મ ॥ ૧૦૭ ॥

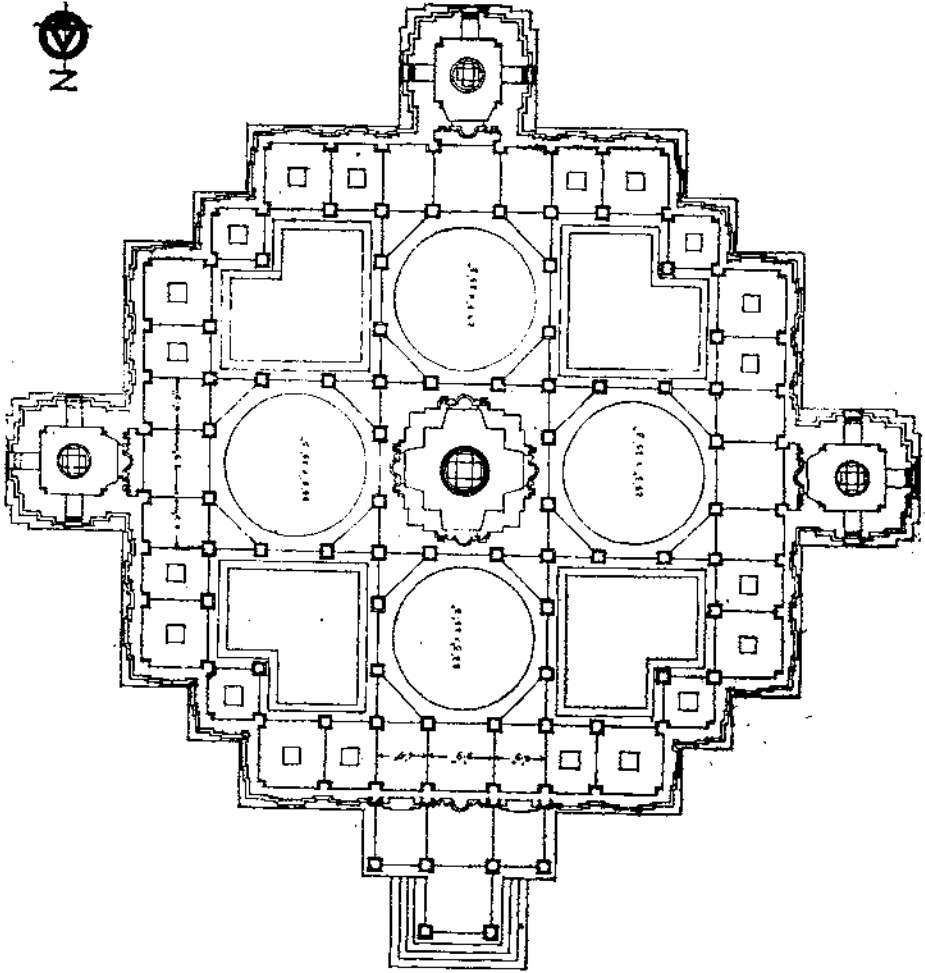
મુખ્ય પ્રાસાદની ડાબી જમણી બાજુએ પરચીશ પરચીશ, પાછળ અગિયાર અને આગળ દશ દેવકુલિકાઓ આમ મૂળપ્રાસાદ સહિત બહોંતેર જિનાયતનની રચના બાણવી.

અગ્રપૃષ્ઠ દ્વયોવિધ ચતુર્વિશાયતં સ્વલુ ।

અષ્ટાષ્ટ સપ્ત કુલિકા સહિતં મૂલમન્દિરે ॥ ૧૦૮ ॥

ચોવીશ જિનાલય બે પ્રકારે થઈ શકે. મૂલમંદિરની આગળ અથવા પાછળ દેવકુલિકાઓ થાય. તેમાં બે બાજુ આઠ આઠ, પાછળ સાત અને એક મૂલ પ્રાસાદ સહિત ચોવીશ જિનાલય બાણવા.





श्रीचीश (२४) जिनप्रसाद

यदिस्थान मानाश्रये न्यूनाधिक्यं देवकुले ।

पाश्च पृष्ठाग्र संख्येन तत्र दोषो न जायते ॥ १०९ ॥

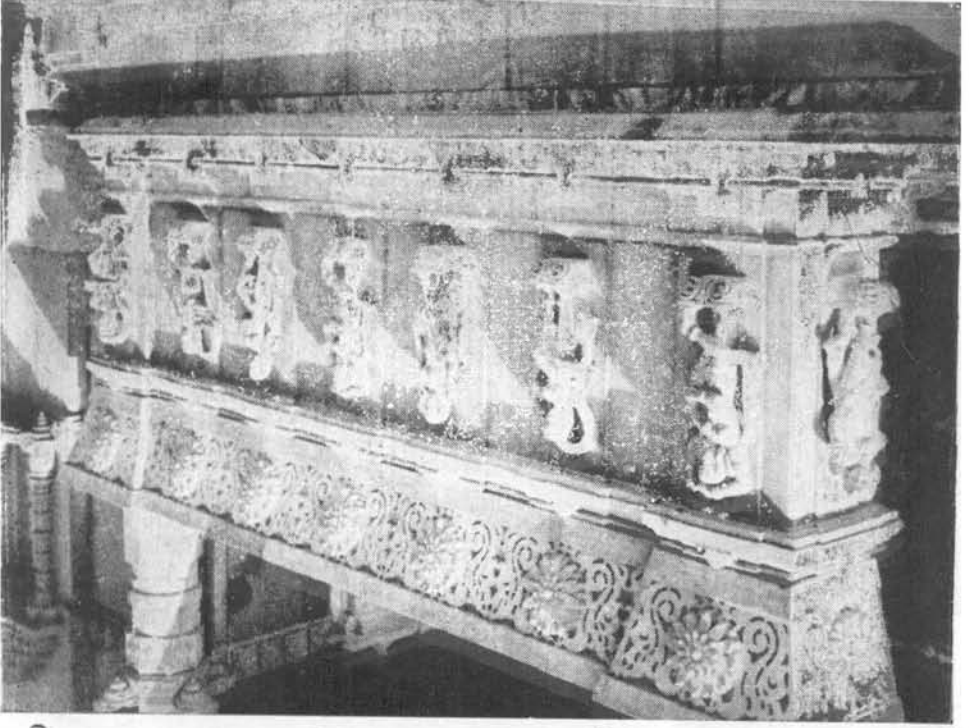
इहाय स्थान-ज्योतिष्यानां आश्रय लक्ष्मीने आशुनी द्वेरीशो आगण पाछण वधारवी पडे तो।
तेमां शोछा वधतुं करवुं पडे तो। दोष न लखुवो. कुलसंख्या ८४, ७२, ५२, २४ भेजववी.

अग्रतः पृष्ठतश्चैव वाम दक्षिणतोऽपिवा ।

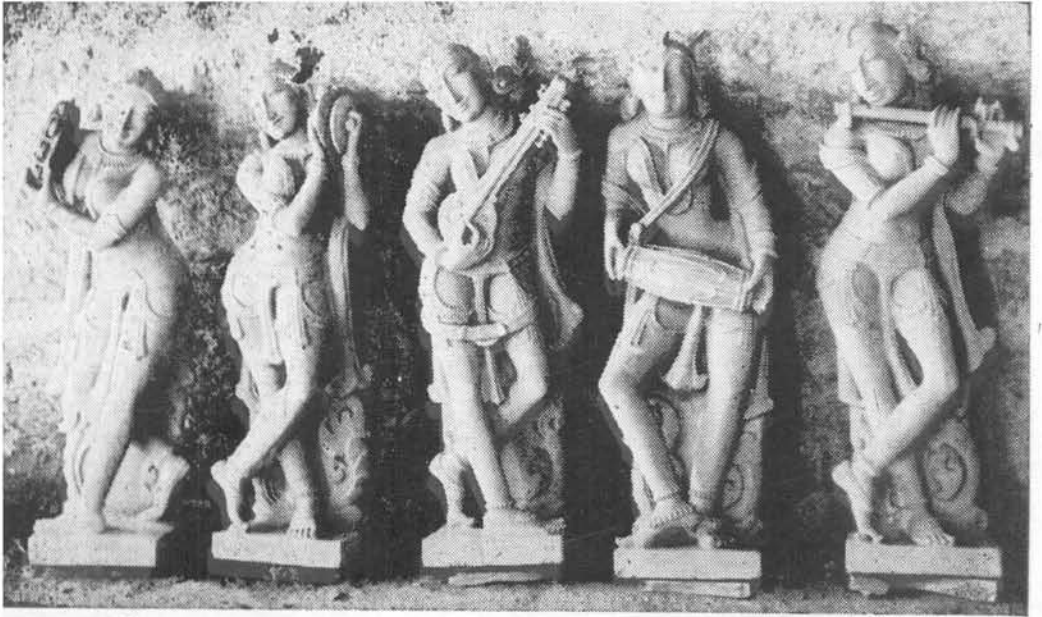
जिनेद्रायतनं चैव पदवेधं विवर्जितम् ॥ ११० ॥

प्रासाद स्तंभ कर्णानां वेधद्वारेषु वर्जयेत् ।

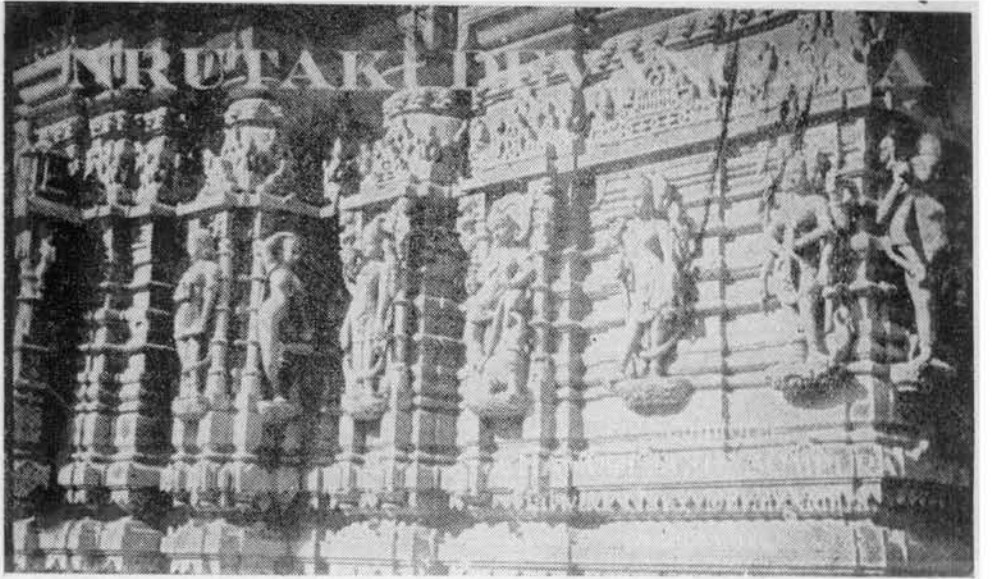
प्रासाद मण्डपानां तु गर्भे कृत्वा मुख वहेत् ॥ १११ ॥



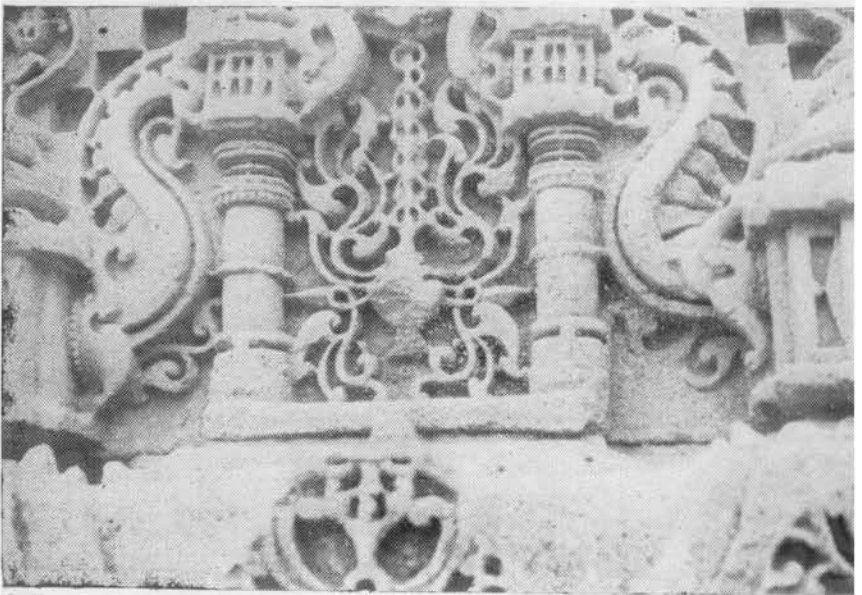
ચેમ્બુર જૈન દેરાસરે ઠક્ષાસન અને દેવકુલિકા (એન. સી. સોમપુર)



દેવાંગના સ્વરૂપ દર્શન-છસરા (કચ્છ) (એન. સી. સોમપુરા)



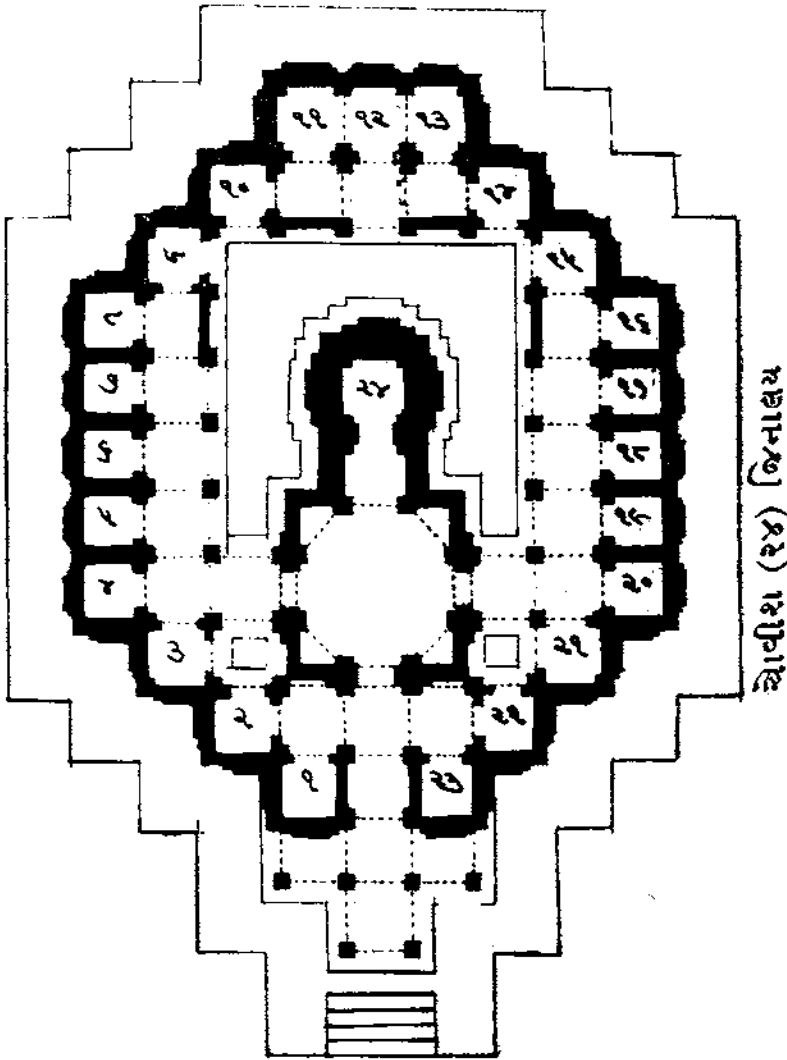
જંગલ રૂપ દર્શન ખજુરાહો



અડાલજ વાવ શિલ્પ સ્થાપત્ય દર્શન



ચોરાશી, બહોંતેર, ખાવન કે ચોવીશ જિનાયતનની દેવકુલિકાઓ કરવામાં પ્રાસાદના આગળ-પાછળ, પડખે કે બધી ખાણુમાં પદ્મો વેધ ન આવે તેમ રચના કરવી. પ્રાસાદના સ્તંભો અને ખુણાઓનો વેધ કારમાં ન આવે તેમ કરવું, તેમ મૂળ પ્રાસાદના કારમાં પણ વેધ ન આવે તેમ કરવું. સર્વ મંડપ પ્રાસાદના ગર્ભને અનુસરીને કરવાથી સુખને આપનાર બાણુવું.

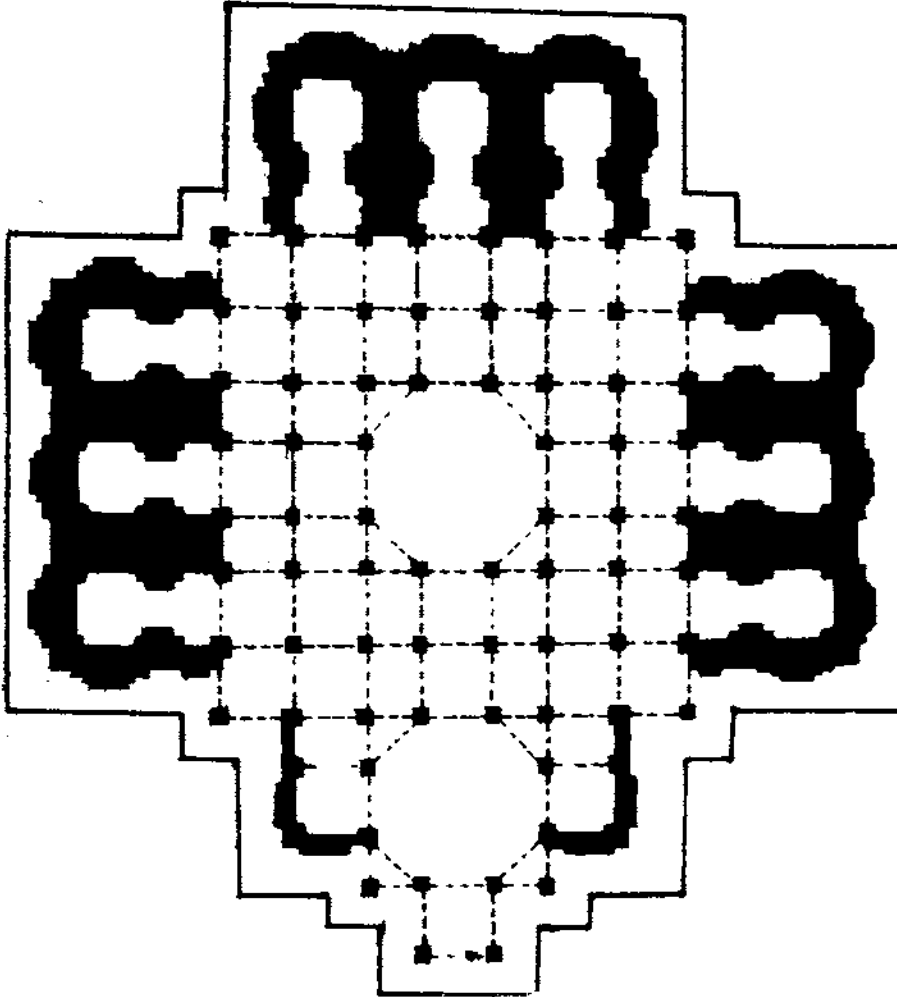


લઘુપદે કુલિકાયાં પક્ષગર્ભે ચ લોપયેત્ ।
 દેવકુલી ગર્ભગેહે વ્રહ્મ ગર્ભ ન લોપયેત્ ॥ ૧૧૨ ॥

ब्रह्म गर्भं यदिलुप्ते वेधदोषो महद्भयम् ।

क्वचित् पार्श्वगर्भं लोपे तत्रदोषो न विद्यते ॥ ११३ ॥

जिनालयना नाना पट्टो पर शिखर करवाभां पड्याना गर्भं दोषाय तो दोष नथी. परंतु द्वेषुद्विजना गर्भगुडना शिखरनो उलो अद्भ्यगर्भं न दोषयो. नो अद्भ्यगर्भं दोषाय तो वेध दोषनो लय उपजे. परंतु कदाच (नाना पटना कारणे) पड्याना गर्भं दोषाय तो तेनो दोष न लक्ष्यो.



अगियार (११) गर्भगुड प्रासाद रचना

जिनायतं शुभ कार्यं सर्वज्ञैर्हि सुशिल्पिभिः ।

वास्तुज्ञाने स्वतः सिद्धः वास्तुवेत्ता देवसम् ॥ ११४ ॥

वास्तुशास्त्रमां पोते सिद्धं थयेला ज्ञानवाणा अने वास्तुनां ज्ञानवाणा देवर्ष्य
येवा सर्वं कर्णानां ज्ञानकार तेवा सारा कुशल शिदधीये आवुं अनेक गुंयोवाणुं जिना-
यतननुं काम पुद्धिथी अने तर्कथी करवुं.

शास्त्र विहिनापवादेना कथ्यते मुनिपुंगवैः ।

गुण दोषौ च विज्ञाय शिल्पी कुर्वति बुद्धिमान् ॥ ११५ ॥

कदाच्य कोर्ध समय कारणसर अपवाद्दर्प शास्त्र विहित मार्ग ऋषि मुनिज्योये
कदा होय तो तेना गुणदोष ज्ञानीने पुद्धिमान शिदधीये तेवुं कार्यं करवुं.

क्वचित् शास्त्रविहिनं तु यदि कर्मज्ञधीमताम् ।

कर्मठे कुशले तस्मिन् वेध दोषो न जायते ॥ ११६ ॥

वास्तु कर्मना पुद्धिमान कर्मठना ज्ञाता येवा कुशल स्थपतिने जे कदाच्य येवा
संज्ञेगोमां अलुच्छटके शास्त्र विहित मार्गे ज्वुं पडे तो ते वेध दोष न ज्ञानवे.

अलिद तलभूम्युच्चं देवकुली भुवस्तलम् ।

प्रणालं कारयेद्भिमान पूर्वतश्चाग्र भागत ॥ ११७ ॥

अलिद-परसाण-योकीनी भूमि करतां देवकुलिकाना गर्भगृहनुं भूमि तल गीयु
राभवुं अने तेना ढाण आगण पूर्वमां पुद्धिमान शिदधीये राभवो.

गुणाश्च बहवो यत्र दोष एको भवेद्यदि ।

गुणाधिकं चाल्प दोषं कर्तव्यं नात्र संशय ॥ ११८ ॥

जे स्थापत्य काममां धरुा गुणो होय अने कोर्ध येकाद दोष होय तो ते दोष
गणतो नथी. तेवा अधिष्ठ गुणवाणा अने अल्प दोषवाणां कार्यं निर्दोष छे तेम ज्ञानवुं,
तेमां संशय न करवो, अग्निदुंडमां जलजिन्दुज्योनी स्थिति जेवुं ते ज्ञानवुं.

अष्टापद समोसर्यां शिखरं मेरुमानकम् ।

कृते भावकल्पांश क्षेत्रमानं न योजयेत् ॥ ११९ ॥

अष्टापद, समवसरणु के मेरुशिखरने शास्त्रोमां कलेला येमना मान प्रमाणु
प्रमाणु करवानुं अशक्य होय तो न करवा, परंतु तेना व्यवहार कल्पित लागथी
लाव देणाडवो.

नोट :-योराशी जिनायतन पीज प्रकारे पाछण ऐकवीश, जालुमां आवीश आवीश अने
आगण अढार मुख्य प्रासाद मणी योराशी जिनायतन थाय. जालुमां मैटी देरीज्याने मडाधर कडे
छे, ते देवकुलिकानी संप्र्यामां गणुपी अने यार गर्भे अलाखुड करवा. तेवा योराशी जिनायतने
जिष्णुमाला नामे ज्ञानवुं. राणुपुर धरणीविहारप्रासाद जे आ प्रमाणुनी कृति छे, ऐकसो आठ
जिनायतन पुद्धिमान शिदधीये युक्तिथी गोडवी देवुं.

શ્રી જિન પ્રતિમા લક્ષણ

જિન સ્વરૂપ

અરૂપં રૂપમાપન્નં વિશ્વરૂપં જગત્પ્રભુમ્ ।
 કેવલં જ્ઞાન મૂર્તિશ્ચ વીતરાગં જિનેશ્વરમ્ ॥ ૧૨૦ ॥
 દ્વિ ભૂજઙ્ગુલક વક્ત્રશ્ચ વદ્ધ પદ્માસન સ્થિતમ્ ।
 લીયમાન પરબ્રહ્મ જિન મૂર્તિં જગદગુરુમ્ ॥ ૧૨૧ ॥

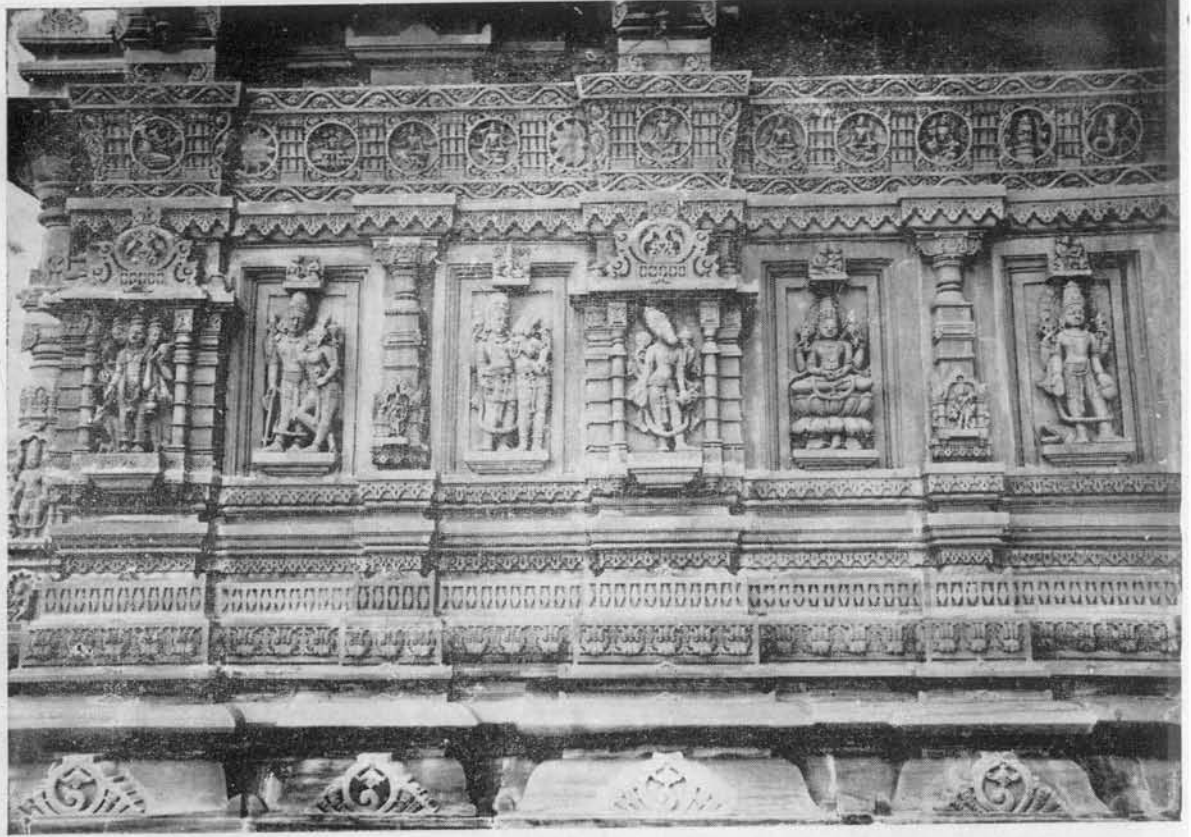
નિરાકાર અને વિશ્વરૂપ, જગતના પ્રભુ તથા કેવલજ્ઞાનની મૂર્તિરૂપ વીતરાગ જિનેશ્વર સ્વરૂપાકારને પ્રાપ્ત થયેલા કરવા, બે હાથવાળા, એક મુખવાળા, પદ્માસન વાળીને બેઠેલા તથા પરબ્રહ્મના ધ્યાનમાં લીન થયેલી મુદ્રાવાળી જિનમૂર્તિ જગતગુરુ કરવા.

ચતુર્વિંશતિ જિનતીર્થકરના નામો :-

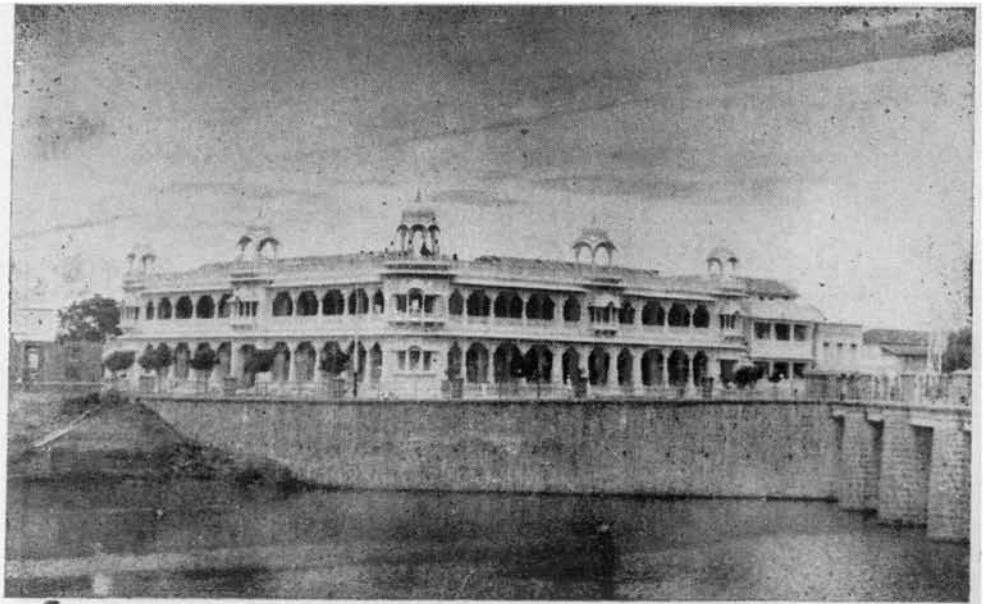
અત ઝઘ્વં પ્રવક્ષ્યામિ જિનાન્ તીર્થઙ્ગોમિધાન્ ।
 ચતુર્વિંશતિ સંલ્યાંશ્ચ ઋષભોઽજિત સમ્ભવા ॥ ૧૨૨ ॥
 અભિનન્દન નામાચ સુમતિઃ પદ્મપ્રભુ સ્તથા ।
 સુપાર્શ્વશ્ચન્દ્રપ્રભુશ્ચ સુવિધિઃ સ્યાદય શીતલઃ ॥ ૧૨૩ ॥
 શ્રેયાંસો વાસુપૂજ્યશ્ચ વિમલોઽનન્ત તીર્થકૃત્ ।
 ધર્મઃ શાન્તિશ્ચ કુન્થુશ્ચાઽરો મલ્લિર્મુનિસુવ્રતઃ ॥ ૧૨૪ ॥
 નમિ નેમિશ્ચ પાર્શ્વશ્ચ મહાવીરસ્તથા સ્મૃતઃ ।
 ચતુર્વિંશતિરહન્તઃ લોકે પૂજ્યતમાઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૧૨૫ ॥

હવે તીર્થકર જેમની સંજ્ઞા છે એવા ચોવીશ જિનેશ્વર ભગવાનનાં નામ કહું છું :-

(૧) ઋષભદેવ, (૨) અજિતનાથ, (૩) સંલવનાથ, (૪) અભિનંદન, (૫) સુમતિનાથ, (૬) પદ્મપ્રભુ, (૭) સુપાર્શ્વનાથ, (૮) ચંદ્રપ્રભુ, (૯) સુવિધિનાથ, (૧૦) શીતલનાથ, (૧૧) શ્રેયાંસનાથ, (૧૨) વાસુપૂજ્ય, (૧૩) વિમલનાથ, (૧૪) અનંતનાથ, (૧૫) ધર્મનાથ, (૧૬) શાન્તિનાથ, (૧૭) કુન્થુનાથ, (૧૮) અરનાથ, (૧૯) મલ્લિનાથ, (૨૦) મુનિસુવ્રત, (૨૧) નમિનાથ, (૨૨) નેમનાથ, (૨૩) પાર્શ્વનાથ, (૨૪) મહાવીરસ્વામી. આ પ્રમાણે ચોવીશ અહર્તોના નામ બહુવા અને તેઓ લોકમાં પૂજ્યતમ બહુવા.



भंडावर दर्शन याने शिद्व्य गौरव



द्विगंवर नैन धर्मशाळा पाविताल्या.

(अ. सी. सोमपुरा)

वर्ण

रक्त पद्मप्रभुश्चैव पद्माभो वासुपूज्यकः ।

चन्द्र प्रभुश्च चन्द्राभो नेमिश्च नील वर्णकः ॥ १२६ ॥

मल्लिश्च पार्श्वनाथश्च नीला भौ च प्रकीर्तितौ ।

हेमत्विषो जिनाः शेषा रूपाणीति समासतः ॥ १२७ ॥

पद्मप्रभु-रक्ता वर्णना, वासुपूज्य-पद्मवर्ण, चन्द्रप्रभु-चन्द्रना समान कान्तिवाजा, नेमिनाथ-नीलवर्णना, तेमञ्ज मल्लिनाथ तथा पार्श्वनाथ पणु नीलवर्णवाजा कडेला छे, अने शेष निरु देवताओं सुवर्ण जेवी कान्तिवाजा जणुवा आ प्रमाणे संक्षेपमां वर्णस्वरूप जणुवुं.

लांछन

वृषो गजोऽश्वपुवमौ क्रौञ्चोऽब्ज स्वस्तिकौ शशी ।

मकरः श्रीवत्सः मृङ्गी महिषः शूक स्तथा ॥ १२८ ॥

श्येनो वज्र मृगच्छागा नंदावर्त्तो घटोऽपि च ।

कूर्मो नीलोत्पलं शङ्खो फणी सिंहोऽर्हतां ध्वजा ॥ १२९ ॥

(१) वृष, (२) डायी, (३) अश्व, (४) वाहरो, (५) कौञ्चपक्षी, (६) पद्म, (७) स्वस्तिक, (८) चन्द्रमा, (९) मकर, (१०) श्रीवत्स, (११) गेंडो, (१२) पाडो, (१३) सुवर, (१४) जाल, (१५) वज्र, (१६) मृग, (१७) अहरो, (१८) नंदावर्त, (१९) कुंभ, (२०) कूर्म, (२१) नीलकमल, (२२) शंख, (२३) सर्प, (२४) सिंह. आ अनुक्रमे अर्द्धान देवताओंना ध्वज (लांछन) जणुवा.

जन्म नक्षत्र :-

उत्तराषाढ रोहिण्यौ मृगशीर्ष श्रवणश्च ।

मघा चित्रा विशाखा चाऽनुराधा मूलमेव च ॥ १३० ॥

पूर्वाषाढा श्रुतिश्चैव शततारोत्तरापदे ।

रेवती पुष्य भरण्यौ कृतका रेवती क्रमात् ॥ १३१ ॥

अश्विनी श्रवणाश्विन्यौ तथा चित्रा विशास्तिका ।

उत्तराफाल्गुनीश्चतुर्विंशती जिनानां जन्म भानि वै ॥ १३२ ॥

१. उत्तराषाढा, २. रोहिणी, ३. मृगशीर्ष, ४. श्रवण, ५. मघा, ६. चित्रा, ७. विशाखा, ८. अनुराधा, ९. मूल, १०. पूर्वाषाढा, ११. श्रवण, १२. शतलिषा,

१३. उत्तरासाद्रपद, १४. रेवती, १५. पुष्य, १६. भरणी, १७. कृतिका, १८. रेवती, १९. अश्विनी, २०. श्रवण, २१. अश्विनी, २२. चित्रा, २३. विशाखा, २४. उत्तरा-
शङ्खुन; आ चोवीश नक्षत्रे अनुक्रमे जिन देवताभ्यानां जन्म नक्षत्रं ज्ञायते।

जन्म राशि :-

धनं वृषो मिथुनश्च मकरं सिंह कन्यके ।

तुला वृश्चिक नामा च धन धने मकर स्तथा ॥ १३३ ॥

कुम्भ मीनौ च मीनश्च कर्कमेवौ तथा वृषः ।

मीन मेवौ तथा चैव मकरो मेष कन्यके ॥ १३४ ॥

तुला कन्या तथैवेति राशयश्च ह्यनुक्रमात् ।

चतुर्विंशजिनानाञ्च यथा वै जन्म राशयः ॥ १३५ ॥

१. धन, २. वृष, ३. मिथुन, ४. मकर, ५. सिंह, ६. कन्या, ७. तुला,
८. वृश्चिक, ९. धन, १०. धन, ११. मकर, १२. कुंभ, १३. मीन, १४. मीन, १५.
कर्क, १६. मेष, १७. वृष, १८. मीन, १९. मेष, २०. मकर, २१. मेष, २२. कन्या,
२३. तुला अने २४. कन्या. आ चोवीश राशिभ्यो अनुक्रमे जिन भगवाननी जन्म
राशिभ्यो ज्ञायते।

चतुर्विंशति यक्ष नामाय :-

गोमुखश्च महायक्षः त्रिमुखो यक्षनायकः ।

तुम्बरुः कुसुमश्चापि मातङ्गो कितयोऽजित ॥ १३६ ॥

ब्रह्मचेश्वरश्चापि कुमारः षण्मुखस्तथा ।

पातालः किन्नरश्चैव गरुडश्च गन्धर्वकः ॥ १३७ ॥

यक्षेन्द्रश्च कुबेरश्च वरुणो भ्रुकुटि स्तथा ।

गोमेघ पार्श्व मातङ्गा कार्या अर्हदुपासकाः ॥ १३८ ॥

१. गोमुख, २. महायक्ष, ३. त्रिमुख, ४. यक्षनायक, (धर्मर), ५. तुम्बरु,
६. कुसुम, ७. मातङ्ग, ८. विजय, ९. अजित, १०. अक्ष, ११. मनुज (धर्मर),
१२. कुमार, १३. षण्मुख, १४. पाताल, १५. किन्नर, १६. गरुड, १७. गन्धर्व,
१८. यक्षेन्द्र, १९. कुबेर, २०. वरुण, २१. भ्रुकुटि, २२. गोमेघ, २३. पार्श्व, २४.
मातङ्ग आ चोवीश जिन देवताभ्यानां क्रमे यक्षा ज्ञायते।

चतुर्विंशति यक्षिणी नामाय :-

चक्रेश्वर्यजिता बाला दुरितारिश्च कालिका ।

महाकाली तथा श्यामा शान्ता भृकुटितारिके ॥ १३९ ॥

अशोका मानवी चंडा विदिताचाङ्कुशी तथा ।

कंदर्पा निर्वाणी बाला धारिणी धरण प्रिया ॥ १४० ॥

नरदत्ता च गंधर्वाऽम्बिका पद्मावती तथा ।

सिद्धायिका च जैनानां क्रमाच्छासन देवताः ॥ १४१ ॥

१. अकेश्वरी, २. अन्नितभाला, ३. दुरितारि, ४. कालिका, ५. महाकाली, ६. श्यामा, ७. शान्ता, ८. भृकुटि, ९. सुतारिका, १०. अशोका, ११. मानवी, १२. चंडा, १३. विदिता, १४. अंकुशी, १५. कंदर्पा-पद्मा, १६. निर्वाणी, १७. बाला-भाला-अभ्युता, १८. धारिणी, १९. धरणप्रिया, २०. नरदत्ता, २१. गंधर्वा-गंधारी, २२. अम्बिका, २३. पद्मावती, २४. सिद्धायिका. आ शेषीश यक्षिणीभ्यो तीर्थंकरेभ्यो कृमे शासनदेवीभ्यो ज्ञायुषी.

षोडश विद्यादेवी नामाय :-

प्रथमा रोहिणी ज्ञेया प्रज्ञप्तिर्वज्रशृङ्खला ।

वज्राङ्कुशी समाख्याता चक्रेश्वरी तथैव हि ॥ १४२ ॥

नरदत्ता च काली च महाकाली च गौरिका ।

गान्धारी च महाज्वाला विज्ञातव्या च मानवी ॥ १४३ ॥

वैरोद्याच्छुप्तिकाचैव मानसी महामानसी ।

इमे षोडश संख्याका विद्यादेव्यः शुभप्रदा ॥ १४४ ॥

१. रोहिणी, २. प्रज्ञप्ति, ३. वज्रशृङ्खला, ४. वज्राङ्कुशी, ५. अकेश्वरी, ६. नर-दत्ता, ७. काली, ८. महाकाली, ९. गौरिका-गौरी, १०. गान्धारी, ११. महाज्वाला, १२. मानवी, १३. वैरोद्या, १४. अच्छुप्तिका-अच्छुप्ता, १५. मानसी, १६. महामानसी, आ जैनशासनमां मानेदी सोण विद्यादेवीभ्योना नाम छे. आ विद्यादेवीभ्यो षड्याणुकारी छे.

यक्ष-यक्षिणी स्वरूप लक्षण

१ गोमुख यक्ष

ऋषभे गोमुखो यक्षो हेमवर्णो गजासनः

वराक्षसत्र पाशैश्च बीजपुरं करेषु च ॥ १४५ ॥

શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુનો—ગોમુખ યજ્ઞ જાણવો. સુવર્ણના બેવા વર્ણવાળો હાથી પર બેઠેલ નીચેના જમણા હાથથી પ્રદક્ષિણક્રમે ચતુર્બાહુમાં વર, અક્ષમાલા, પાશ અને બીજેરાને ધારણ કરેલ છે.

૧ અપ્રતિચક્રા

ચક્રેશ્વરી હેમવર્ણા તાર્ક્ષ્યા રૂઢાણ્ટ વાહુકા ।

વરંબાળ ચક્રપાશૌઙ્કુશ ચક્રાશની ધનુઃ ॥ ૧૪૬ ॥

ચક્રેશ્વરી—સુવર્ણવર્ણા, ગરૂડારૂઢ, આઠ ભુજવાળી તથા વર, બાણ, ચક્ર, પાશ, અંકુશ, ચક્ર, વજ્ર અને ધનુષ. આ આયુધો પ્રદક્ષિણ ક્રમે ધારણ કરેલી અપ્રતિચક્રા નામની ચક્ષિણી જાણવી.

દ્વિતીય ભેદે ચક્રેશ્વરી

દ્વાદશમિર્બુજૈયુક્તા હ્રષ્ટચક્રા ચ વજ્રકે ।

માતુલિંગા મયે ચૈવ પદ્મસ્થા ગરુડોપરિ ॥ ૧૪૭ ॥

બાર ભુજવાળી, પદ્મના આસનવાળી, ગરૂડ ઉપર બેઠેલી તથા આઠ ચક્રો, બે વજ્રો, માતુલિંગ અને અભયધારિણી ચક્રેશ્વરી દ્વિતીય ભેદે જાણવી.

૨ મહાયજ્ઞ

અજિતે ચ મહાયજ્ઞઃ શ્યામશ્ચ ચતુરાનનઃ ।

અષ્ટાવાહુર્ગજારૂઢ આયુર્ધેશ્વર વિભૂષિતઃ ॥ ૧૪૮ ॥

વરમુદ્ગરાશ્ચ સૂત્રપાશાંશ્ચ દક્ષિણેશ્વથ ।

વીજપુરકા મયાંકુશ શક્તિર્વામદોષુ ચ ॥ ૧૪૯ ॥

શ્રી અજિતનાથ પ્રભુનો—મહાયજ્ઞ જાણવો, શ્યામવર્ણનો, ચાર મુખવાળો, અષ્ટ-બાહુ સંયુક્ત, હાથીના વાહનવાળો તથા દક્ષિણ હસ્તમાં વર, મુદ્ગર, માલા, પાશ તથા વામ હાથમાં બીજેરૂ, અભય, અંકુશ અને શક્તિ ધારણ કરેલ છે.

૨ અજિતા

લોહારૂઢાઽજિતા દેવી ગૌસ્વર્ણા ચતુર્બુજા ।

દક્ષિણ તો વરં પાશં વીજપુરં તથાંકુશમ્ ॥ ૧૫૦ ॥

અજિતાદેવી—બઠરાના વાહનવાળી, ગૌરવર્ણા, ચાર ભુજવાળી તથા દક્ષિણ ક્રમે વર, પાશ, બીજપુર અને અંકુશને ધારણ કરેલ છે.

३ त्रिमुख यक्ष

सम्भवे त्रिमुखश्चैव त्रिनेत्रः त्रिमुखाकृतिः ।

मयुरस्यासनं श्यामो षड्भुजश्च महाबलः ॥ १५१ ॥

नकुल गदा भयानि दक्षिणेष्वथ बाहुषु ।

मातुलिङ्ग नागायक्षसूत्रञ्च वामतः स्मृतम् ॥ १५२ ॥

श्री संलवनाथ प्रभुनो-त्रिमुख यक्ष ऋषुषो, त्रयु नेत्रवाणो, त्रयु मुखवाणो, मयुरना वाहनवाणो, श्यामवर्णुनो, छ षाड्भुवाणो, महाभली तथा दक्षिणु उस्तोभां नोणीयो, गदा अने अलथ. वाम उस्तोभां भीजेइं, सर्प मालायुक्त ऋषुषो.

३ दुरातारी

मेघारूढा चतुर्हस्ता गौराभादुरितारिका ।

मालिकां वरदञ्चैव फलञ्चा भयमेव हि ॥ १५३ ॥

दुरातारी-घेटाना वाहनवाणी, आर लुलवाणी, गौरवर्णुनी तथा माला, वर, इल अने अलथयुक्त ऋषुषी.

४ ईश्वर यक्ष

ईश्वरः श्यामवर्णश्च यक्षो वै गजवाहनः ।

मातुलिङ्गाक्ष सूत्रे च नकुलञ्चाङ्कुशं दधत् ॥ १५४ ॥

श्री अलिनंदन प्रभुनो-ईश्वर नाम्नो यक्ष-श्यामवर्णुनो, हाथीना वाहनवाणो तथा मातुलिङ्ग, अक्षमाला, नकुल अने अङ्कुशने धारणु करनार ऋषुषो.

४ काली

श्यामाभा पद्मसंस्था च कालीदेवी चतुर्भुजा ।

दक्षिणे वरदं पाशं वामे नागाङ्कुशौ तथा ॥ १५५ ॥

काली-श्याम कान्तिवाणी, पद्मना उपर जेठेल, आर लुलवाणी तथा वर, पाश, नाग अने अङ्कुश धारिणी ऋषुषी.

५ तुम्बरू यक्ष

श्वेतश्चतुर्भुजश्चैव तुम्बरू स्तार्क्ष्यं वाहनः ।

वरं शक्तिं गदाश्चैव नागपाशं विभर्ति यः ॥ १५६ ॥

શ્રી સુમતિનાથ પ્રભુનો તુરબરૂ નામનો યક્ષ બ્રહ્મવેદો. શ્વેતવર્ણ, ચાર ભુજ, ગરૂડના વાહનવાળો તથા વર, શક્તિ, ગદા અને નાગપાશને ધારણ કરનાર છે.

૫ મહાકાલી

સુવર્ણા મા મહાકાલી પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ।

દક્ષિણ તો વરંપાશં માતુલિજ્ઞાહ્કુશૌ તથા ॥ ૧૫૭ ॥

મહાકાલી સુવર્ણ સમાન કાન્તિવાળી, પદ્મારૂઢ તથા વર, પાશ, માતુલિંગ અને અંકુશ યુક્ત બ્રહ્મવી.

૬ કુસુમ યક્ષ

કુસુમો નીલવર્ણશ્ચ યક્ષકુરૂજ્જવાહનઃ ।

માતુલિજ્ઞાભયેચૈવ નકુલશ્ચાક્ષ માલિકામ ॥ ૧૫૮ ॥

શ્રી પદ્મ પ્રભુનો કુસુમ નામનો યક્ષ બ્રહ્મવેદો, નીલવર્ણ, મૃગવાહન તથા માતુલિંગ, અભય, નકુલ અને અક્ષમાલાને ધારણ કરનાર છે.

૬ અચ્યુતા

શ્યામવર્ણાચ્યુતા દેવી નરારૂઢા ચતુર્ભુજા ।

વરદશ્ચ તથા વાણં ધનુશ્ચાભયદં શુભા ॥ ૧૫૯ ॥

અચ્યુતા શ્યામવર્ણ, મનુષ્યના વાહનવાળી તથા વર, બાણ, ધનુષ્ય અને અભય યુક્ત ચાર ભુજવાળી બ્રહ્મવી.

૭ માતંગ યક્ષ

માતઙ્ગો નિલવર્ણશ્ચ ગજારૂઢશ્ચતુર્ભુજઃ ।

દક્ષિણે વિલ્વપાશૌ ચ વામે ચ નકુલાહ્કુશૌ ॥ ૧૬૦ ॥

શ્રી સુપાર્શ્વ પ્રભુનો માતંગ યક્ષ, નીલવર્ણનો, ગજવાહન, ચાર ભુજવાળો તથા દક્ષિણ હસ્તમાં વિલ્વદંડ, પાશ, વામ હસ્તમાં નકુલ, અંકુશ ધારણ કરેલ છે.

૭ શાન્તા

શાન્તા ચ હેમવર્ણામા ગજારૂઢા ચતુર્ભુજા ।

વરદશ્ચ તથા માર્તા શૂલશ્ચાભયમેવ ચ ॥ ૧૬૧ ॥

શાન્તા-સુવર્ણના વર્ણ સમાન કાન્તિવાળી, હસ્તિ વાહન તથા વર, માલા, શૂલ અને અભયયુક્ત હસ્તવાળી બ્રહ્મવી.

८ विजय यक्ष

हरिद्वर्णश्च विज्ञेयो विजयो हंसवाहनः ।

त्रिनेत्रो द्वि भुजश्चैव चक्र मुद्गर संयुतः ॥ १६२ ॥

श्री अंद्रप्रभुनो विजय यक्ष, लीला वर्णनो, उंस वाहन, त्रि नेत्र अने जे लुभा तथा यक्ष अने मुद्गरधारी भाष्यो.

८ ज्वाला

ज्वाला च भ्रुकुटिः पीता हंसारूढाचतुर्भुजा ।

खड्गश्च मुद्गरश्चैव फलकं परशु तथा ॥ १६३ ॥

ज्वाला-उंसना वाहनवाणी, पीणावर्णी तथा षड्ग, मुद्गर, ढाल अने परशु युक्त यार लुभावाणी भाष्यो.

९ अजित यक्ष

अजितः श्वेतवर्णश्च कुमरूढश्चतुर्भुजः ।

मातुलिङ्गाक्षसूत्रे च विभ्रन्नकुल कुन्तकौ ॥ १६४ ॥

श्री सुविधिनाथ-अजित यक्ष, श्वेतवर्ण, कुर्मनुं वाहन अने यार लुभावाणो तथा मातुलिङ्ग, अक्षमाला, नकुल अने कुन्तक (लाढो) धारण करेले भाष्यो.

९ सुतारिका

गौरवर्णा सुतारा च वृषारूढा चतुर्भुजा ।

वरदं त्वक्ष सूत्रश्च कलशश्च तथाकुङ्कुम् ॥ १६५ ॥

सुतारिका-गौरवर्ण वृषलवाहन, वर, अक्षसूत्र, कलश अने अंकुश युक्त यार लुभावाणी भाष्यो.

१० ब्रह्म यक्ष

ब्रह्मश्चतुर्मुखो यक्षः श्वेतश्च कमलासनः ।

त्रिनेत्रोऽष्ट भुजो ज्ञेयो मातुलिङ्गश्च मुद्गरम् ॥ १६६ ॥

धत्ते पाशा भये चैव नकुलश्च गदाङ्कुशौ ।

दक्षिणार्धं क्रमादक्षसूत्रश्चैवाष्ट बाहुषु ॥ १६७ ॥

શ્રી શીતલનાથ પ્રભુનો ઘ્ર્ણ યક્ષ, ચાર મુખ, શ્રવેતવર્ણ કમલના આસનવાળો, ત્રિનેત્ર, આઠ બાહુવાળો તથા માતુલિંગ મુદ્રગર, પાશ, અભય, નકુલ, ગદા, અંકુશ, અક્ષસૂત્ર આ આઠ આયુધો દક્ષિણ કરના નીચેના કમથી ધારણ કરેલ છે.

૧૦ અશોકા

અશોકા નીલવર્ણાંચ પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ।

વરદશ્ચ તથા પાશં ફલકશ્ચાક્ષુશં તથા ॥ ૧૬૮ ॥

અશોકા—નીલવર્ણ, પદ્મ પર બેઠેલી, વર, પાશ, ફલક અને અંકુશ, ચારભુજ-વાળી બાણવી.

૧૧ મનુજ યક્ષ

મનુજો ધવલો જ્ઞેયઃ ત્રિનેત્રો વૃષવાહનઃ ।

માતુલિન્ગ મદાશ્ચૈવ નકુલાક્ષે ચતુષ્ટયે ॥ ૧૬૯ ॥

શ્રી શ્રેયાંસ પ્રભુનો મનુજ (ઇશ્વર) નામનો યક્ષ સફેત વર્ણનો, ત્રિનેત્ર, વૃષલ-વાહન તથા માતુલિંગ, ગદા, નકુલ અને અક્ષસૂત્ર ધારી બાણવો.

૧૧ માનવી

શ્રીવત્સા માનવી દેવી ચન્દ્રામા સિંહવાહના ।

વરદં મુદ્રશ્ચૈવ કલશશ્ચ તથાહુશમ્ ॥ ૧૭૦ ॥

માનવી (શ્રીવત્સા) ચંદ્રના સમાન ક્ષાન્તિવાળી સિંહવાહિની તથા વર, મુદ્રગર, કલશ અને અંકુશ યુક્ત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

૧૨ કુમારયક્ષ

શ્વેતવર્ણઃ કુમારશ્ચ હંસારૂઢશ્ચતુર્ભુજઃ ।

વીજપુરં તથા વાણં નકુલં ધારયન્ ઘનુઃ ॥ ૧૭૧ ॥

શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી—કુમાર નામનો યક્ષ, શ્રવેતવર્ણ, હંસ વાહન, ચાર ભુજ, બીજપુર, બાણ, નકુલ અને ઘનુષને ધારણ કરેલ છે.

૧૨ ચણ્ડા

ચણ્ડા ચ પ્રવરાદેવી શ્યામાશ્વસ્થાચતુર્ભુજાઃ ।

વરદશ્ચ તથા શક્તિ પ્રસૂનશ્ચ તથા મદામ્ ॥ ૧૭૨ ॥

ચંડા (પ્રવરા) શ્યામવર્ણ, અશ્વારૂઢ તથા વર, શક્તિ, પુષ્પ અને ગદા યુક્ત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

૧૩ ષષ્ઠમુખ યક્ષ

ષષ્ઠમુખઃ શ્વેતવર્ણશ્ચ મુજૈર્દ્વીદશમિર્યુતા ।

ફલં ચક્રં તથા વાણં સ્વદ્ગં પાશાક્ષત્રકે ॥ ૧૭૩ ॥

નકુલં ચક્ર ધનુષી ફલશ્ચૈવાં કુશાભયે ।

દક્ષિણાધ ક્રમાદ્ ધત્તે ષષ્ઠમુખઃ શિશ્વિવાહનઃ ॥ ૧૭૪ ॥

શ્રી વિમલનાથ પ્રભુનોઃ ષષ્ઠમુખ યક્ષ, પ્રવેતવર્ણનો, છ મુખવાળો, બાર ભુજવાળો મયુરવાહન, તથા ફલ, ચક્ર, બાણ, તલવાર, પાશ, અક્ષસૂત્ર, નકુલ, ચક્ર, ધનુષ, ઢાલ, અંકુશ અને અભય વિગેરે આયુધો દક્ષિણ કમથી ધારણ કરેલ છે.

૧૩ વિદિતા

વિદિતા વિજયા દેવી પદ્મસ્થા સ્વર્ણસન્નિભા ।

શરં પાશં તથા ધત્તે ધનુર્નાગ્રં ચતુષ્કરે ॥ ૧૭૫ ॥

વિદિતા (વિજયા) પદ્મ પર બેઠેલા, સુવર્ણ સમાન વર્ણવાળી તથા બાણ, પાશ, ધનુષ્ય અને સર્પયુક્ત, ચાર ભુજવાળી બાણવી.

૧૪ પાતાલ યક્ષ

પાતાલ ત્રિમુખો રક્તઃ ષડ્ભુજો નકવાહનઃ ।

પદ્મં સ્વદ્ગં તથા પાશં નકુલં ફલમાલિકે ॥ ૧૭૬ ॥

શ્રી અનંતનાથ પ્રભુનો પાતાલ નામે યક્ષ બાણવો. ત્રણ મુખવાળો, રક્ત વર્ણનો, છ હસ્ત યુક્ત, મકરના વાહનવાળો તથા પદ્મ, ખડ્ગ, પાશ, નકુલ, ઢાલ અને અક્ષ-માલા ધારણ કરનાર બાણવો.

૧૪ અંકુશ

ગૌરવર્ણાકુશા દેવી પદ્મારૂઢા ચતુર્ભુજા ।

દક્ષિણે સ્વદ્ગપાશૌ ચ વામે ચ ફલકાકુશૌ ॥ ૧૭૭ ॥

અંકુશા-ગૌરવર્ણ, પદ્મારૂઢ તથા ખડ્ગ, પાશ, ઢાલ અને અંકુશ સંયુક્ત, ચતુર્ભુજ યુક્ત બાણવી.

૧૫ કિન્નર યક્ષ

કિન્નર ત્રિમુખો રક્તઃ કૂર્મવાહનપદ્મજઃ ।

વીજપુરં ગદામીતી નકુલં પદ્મ માલિકે ॥ ૧૭૮ ॥

श्री धर्मनाथ प्रभुने किरर नामने यक्ष जाणुवो. त्रणु सुभवाणो, रक्त वर्णुने, कूर्म वाहनवाणो, छ छस्त तथा भीरपुर, गदा, अलय, नकुल, पद्म अने अक्षमादा युक्त जाणुवो.

१५ कंदर्पा

कन्दर्पा पन्नगा देवी गौराभा मत्स्यवाहना ।

उत्पलञ्चाकुशं धत्तेऽभयं पद्मं चतुष्टये ॥ १७९ ॥

कंदर्पा (पन्नगा) यक्षिणी :- गौरवर्षुबाणी, मत्स्य वाहन तथा कमल, अंकुश, अलय अने पद्मयुक्त आरभुजवाणी जाणुवी.

१६ गरुड यक्ष

क्रोडास्यो गरुडः श्यामो वराहस्थश्चतुर्भुजः ।

बीजपुरं तथा पद्मं नकुलञ्चाक्षसूत्रकम् ॥ १८० ॥

श्री शान्तिनाथ प्रभुने गरुड नामने यक्ष सुवरना सुभवाणो, श्याम वर्णुने, वराह (सुवर) उपर आरुढ थयेलो, आर भुजवाणो तथा भीरपुर, पद्म, नकुल अने अक्षसूत्रधारी जाणुवो.

१६ निर्वाणी

कनका मा च निर्वाणी पन्नारूढा चतुर्भुजा ।

पुस्तकञ्चोत्पलं धत्ते सरोरुहं कमण्डलु ॥ १८१ ॥

निर्वाणी :- सुवर्णना जेवा वर्षुवाणी, पद्मना आसनवाणी तथा पुस्तक, पोयणुं, कमल अने कमंडल युक्त आर भुजवाणी जाणुवी.

१७ गन्धर्व यक्ष

गन्धर्वः श्यामवर्णश्च हंसारूढश्चतुर्भुजः ।

वरदश्च तथा पाशं मातुलिङ्गाङ्कुशौ दधन् ॥ १८२ ॥

श्री कुंथुनाथ प्रभुने गंधर्व नामने यक्ष श्यामवर्णु, हंस पर जेठेलो, वर, पाश, मातुलिङ्ग अने अंकुश युक्त आर भुजवाणो जाणुवो.

१७ बाला

बालामिधान्युता देवी स्वर्णाभा शिखिवाहना ।

बीजपुरं त्रिशूलञ्च भुशुण्डिश्रोतपलं तथा ॥ १८३ ॥

आला (अभ्युता) यक्षिणी :- सुवर्णना समान कान्तिवाणी, मयुरना वाहनवाणी तथा भीष्मपुर, त्रिशूल, भुशुण्डि अने कमण्युक्त चार लुब्धवाणी ज्ञाप्ये।

१८ यक्षेन्द्र यक्ष

यक्षेन्द्रः षण्मुखः श्यामः त्रिनेत्रः शङ्ख वाहनः ।

द्वादशहस्त शोभाढ्यो यक्षश्चार जिनस्य तु ॥ १८४ ॥

बीजपुरं तथा बाणं खड्गं मुद्गरं पाशकान् ।

अभयं नकुलौ चापं फलं शूलाङ्कुशाक्षकान् ॥ १८५ ॥

श्री अरनाथ प्रभुनो यक्षेन्द्र नाम्नो यक्ष ज्ञाप्ये। छ भुजवाणो, श्याम वर्ण, त्रिनेत्र, शंभना वाहनवाणो, चार हस्त, भीष्मपुर, पाश, खड्ग, मुद्गर, पाश, अलय, नकुल, धनुष, ढाल, शूल, अङ्कुश अने अक्षमालाधारी ज्ञाप्ये।

१८ धारिणी

धारिणी नीलवर्णा च पद्मारूढा चतुर्भुजा ।

मातुलिङ्गोत्पले धत्ते पदमाक्ष षत्रके तथा ॥ १८६ ॥

धारिणी :- नीलवर्णी, पद्मासन तथा भीष्मपुर, कमल, पद्म अने अक्षमाला संयुक्त चार लुब्धवाणी ज्ञाप्ये।

१९ कुबेर यक्ष

कुबेर कुबरो ज्ञेयो गजारूढश्चतुर्मुखः ।

नीलवर्णोऽष्ट बाहुश्च वरदश्च त्रिशूलकम् ॥ १८७ ॥

परशुमभयञ्चैव बीजपुरञ्च मुद्गरम् ।

शक्तिं तथाक्षसूत्रञ्च धारयन्ष्ट बाहुषु ॥ १८८ ॥

श्री भस्मिनाथ प्रभुनो कुबेर नाम्नो यक्ष ज्ञाप्ये। कुभडा आकारवाणो, ढाथी पर जेठेको, चारभुजवाणो, नील वर्णनो, आठ बाहु संयुक्त तथा वर, त्रिशूल, परशु, अलय, भीष्मपुर, मुद्गर, शक्ति अने अक्षसूत्र धारण करैल छे।

૧૯ વૈરોઢ્યા

વૈરોઢ્યા કૃષ્ણવર્ણા ચ પદ્મારૂઢા ચતુર્ધુજા ।

મુક્તામાલાં વરચ્ચૈવ શક્તિચ્ચ માતુલિઙ્ગકમ્ ॥ ૧૮૯ ॥

વૈરોઢ્યા—કૃષ્ણવર્ણ, પદ્મના આસન પર બેઠેલ તથા મુક્તામાલા, વર, શક્તિ અને માતુલિંગને ધારણ કરેલ ચાર ભુજવાળી બાણવી.

૨૦ વરુણ યક્ષ

શ્વેતો વરુણોયક્ષઃ ત્રિનેત્રો વૃષવાહનઃ ।

ચતુરાનન સૂર્યાક્ષો જટા મુકુટ મૂષિતઃ ॥ ૧૯૦ ॥

બીજપુર ગદાબાણાન શક્તિચ્ચ નકુલોત્પલે ।

કાર્મુકં પરશુચ્ચૈવ ધારયત્યષ્ટવાહુષુ ॥ ૧૯૧ ॥

શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીનો વરુણ યક્ષ બાણવો. શ્વેતવર્ણનો, ત્રિનેત્ર, વૃષભના વાહન-વાળો, ચાર મુખવાળો, પ્રત્યેક મુખે ત્રણ ત્રણ નેત્ર, જટાના મુકુટથી શોભિત તથા બીજપુર, ગદા, બાણ, શક્તિ, નકુલ, કમલ, ધનુષ અને પરશુ આઠ ભુજાઓમાં ધારણ કરેલ છે.

૨૦ નરદત્તા

નરદત્તા ચ સ્વર્ણામા મદ્રાસના ચતુર્ધુજા ।

વરાક્ષસૂત્ર સંયુક્તા બીજપૂરક શૂલિકા ॥ ૧૯૨ ॥

નરદત્તા :-સોનાના વર્ણ જેવી કાન્તિવાળી, ભદ્રાસન તથા વર, અક્ષસૂત્ર, બીજપુર અને શૂલ સંયુક્ત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

૨૧ મૃકુટિ યક્ષ

મૃકુટિ હેમવર્ણશ્ચ ત્રિનેત્રો વૃષવાહનઃ ।

ચતુર્મુખોઽષ્ટવાહુશ્ચ દ્વાદશાક્ષ વિભૂષિતઃ ॥ ૧૯૩ ॥

બીજપુરં તથા શક્તિ મુદ્ગરચ્ચાભયં તથા ।

નકુલં પરશુ વજ્રં ધારયત્યક્ષસૂત્રકમ્ ॥ ૧૯૪ ॥

શ્રી નમિનાથ પ્રભુનો મૃકુટિ નામનો યક્ષ બાણવો. સુવર્ણ જેવા વર્ણવાળો, ત્રિનેત્ર, વૃષભ વાહનવાળો, ચાર મુખવાળો; આઠ બાહુવાળો, પ્રત્યેક મુખ ત્રણ-ત્રણ નેત્રવાળો તથા બીજપુર, શક્તિ, મુદ્ગર, અભય, નકુલ, પરશુ, વજ્ર અને અક્ષમાલા ધારણ કરેલ છે.

૨૧ ગાન્ધારી

શ્વેતવર્ણાંચ ગાન્ધારી હંસારૂઢા ચતુર્ભુજા ।

વરદ લ્વડ્ગ સંયુક્તા બીજપૂરકકુન્તિકા ॥ ૧૯૫ ॥

ગાન્ધારી—શ્વેતવર્ણી, હંસવાહન તથા વર, ખડ્ગ, ખીજપુર અને કુન્તક (ભાલા) ધારિણી—જાણવી.

૨૨ ગોમેધ યક્ષ

ગોમેધઃ ષડ્ભુજ શ્યામઃ ત્રિમુલો નસ્વાહનઃ ।

બીજપૂરં તથા પશું ચક્રચ્ચ નકુલ તથા ॥ ૧૯૬ ॥

ત્રિશૂલશ્ચ તથા શક્તિ ષડ્ભુજેષુ વિભર્તિ યઃ ।

યક્ષ શ્રી નેમનાથસ્ય કર્તવ્યો લક્ષણૈર્યુતઃ ॥ ૧૯૭ ॥

શ્રી નેમનાથ પ્રભુને ગોમેધ નામનો યક્ષ છ બાહુ, ત્રિનેત્ર, શ્યામ વર્ણ અને મનુષ્યના વાહનવાળો, ખીજપુર, પરશુ, ચક્ર, નકુલ, શૂલ અને શક્તિધારી, લક્ષણ સંપન્ન જાણવો.

૨૨ અમ્બિકા

અમ્બા ચ સ્વર્ણ સન્નિમા સિંહારૂઢા ચતુર્ભુજા ।

આમ્રાલીશ્ચ તથા પાશં ઘત્તેચાંકુશ પુત્રકાન્ ॥ ૧૯૮ ॥

અંબિકા—સુવર્ણ સમાન કાન્તિવાળી, સિંહ ઉપર બેઠેલી તથા આમ્રાલી (આંબાની ડાળ) પાશ, અંકુશ અને ઢીંચણ ઉપર પુત્રને ધારણ કરેલી ચાર ભુજવાળી જાણવી.

૨૩ પાર્શ્વ યક્ષ

ફળા મૂષા શિરઃ પાર્શ્વઃ કૂર્મારૂઢો ગજાનનઃ ।

બીજપૂરોરગૌ નાગં નકુલં શ્યામવર્ણકઃ ॥ ૧૯૯ ॥

શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનો પાર્શ્વ નામે યક્ષ, સર્પની રૂણા જેના મસ્તક ઉપર ભૂષણરૂપ રહેલી છે, કાચબાના વાહનવાળો, હાથીના મુખવાળો, શ્યામવર્ણ તથા ખીજપુર, સર્પ, નાગ અને નકુલધારી જાણવા.

૨૩ પદ્માવતી

પદ્માવતી ચ સ્વર્ણાંભા કુર્કુટ સર્પવાહના ।

પદ્મ પાશાન્વિતા સર્વે ફલકાંકુશ સંયુતા ॥ ૨૦૦ ॥

પદ્માવતી સુવર્ણના સમાન કાન્તિવાળી, કુર્કુટ નામના સર્પના વાહનવાળી તથા પદ્મ, પાશ, ફલક અને અંકુશ સંયુક્તા ચાર ભુજવાળી જાણવી.

૨૪ માતંગ યક્ષ

માતંગ્ગ શ્યામવર્ણશ્ચ દ્વિભુજો ગજવાહનઃ ।

દક્ષિણે નકુલં ધત્તે વીજપૂરશ્ચ વામતઃ ॥ ૨૦૧ ॥

શ્રી મહાવીરસ્વામીનેા માતંગ નામે યક્ષ, શ્યામ વર્ણનો, બે હસ્ત અને હાથીના વાહનવાળા, દક્ષિણ હસ્તમાં નકુલ અને વામ હસ્તમાં વીજપુરધારી બાણવા.

૨૪ સિદ્ધાયિકા

સિદ્ધાયિકા હરિદ્વર્ણા સિંહારૂઢા ચતુર્ભુજા ।

પુસ્તકશ્ચ ભયં ધત્તે વીણાં વૈ માતુલિંગકમ્ ॥ ૨૦૨ ॥

સિદ્ધાયિકા લીલાવર્ણની, સિંહારૂઢ તથા પુસ્તક, અભય, વીણા અને માતુલિંગ યુક્ત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

વિદ્યાદેવી-સ્વરૂપ લક્ષણ

૧ રોહિણી

સુરભિ વાહનારૂઢા ગૌરવર્ણા તુ રોહિણી ।

અક્ષ્ત્ર વાણ ધનુઃ સ્વર્ગ સમન્વિત્ત ચતુષ્કરા ॥ ૨૦૩ ॥

રોહિણી-સુરભિ (ગાય)ના વાહનવાળી, ગૌરવર્ણ તથા અક્ષમાલા બાણ, ધનુષ અને તલવાર યુક્ત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

૨ પ્રજ્ઞતિ

પ્રજ્ઞતિઃ શ્વેતવર્ણા ચ મધુરવરવાહના ।

વરદ શક્તિ સંયુક્તા સશક્તિ માતુલિંગિકા ॥ ૨૦૪ ॥

પ્રજ્ઞતિ :-શ્વેતવર્ણની, મધુરના શ્રેષ્ઠ વાહનવાળી તથા જમણા હાથમાં વર, શક્તિ અને ડાબા હાથમાં શક્તિ અને માતુલિંગ ધારણ કરેલ છે.

૩ વજ્રશૃંગલા

ચતુર્ભુજા ચ શક્ત્યામા પદ્મસ્થા વજ્રશૃંગલા ।

વરદશૃંગલા યુક્તા શૃંગલાપદ્મ સંયુતા ॥ ૨૦૫ ॥

વજ્રશૃંગલા :-શૃંગના સમાન કાન્તિવાળી, પદ્મના આસનવાળી, જમણા હસ્તમાં વર શૃંગલા (સાંકળ) અને ડાબા હસ્તમાં શૃંગલા અને પદ્મ યુક્ત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

४ वज्राङ्कुरी

वज्राङ्कुरी गजारूढा कनकाभा चतुर्भुजा ।

वरदं वज्रकं घत्तेऽङ्कुराच्च मातुलिङ्गकम् ॥ २०६ ॥

वज्राङ्कुरी :- छाथी उपर भेठेकी, सुवर्णु सभान छान्तिवाणी तथा वर, वज्र, अङ्कुर अने मातुलिङ्गने धारणु करनारी यार लुभवाणी लक्षुवी.

५ चक्रेश्वरी

गरुडस्था तडिद्वर्णाऽप्रतिचक्रा चतुर्भुजा ।

चक्रेश्वरीति या ख्याता चक्रयुक्ता चतुष्करा ॥ २०७ ॥

चक्रेश्वरी, गरुड वाहन, वीजणीना सभान छान्तिवाणी, चक्र युक्ता यार लुभवाणी अप्रतिचक्रा पणु छडेवाय.

६ नरदत्ता

नरदत्ता च हेमाभा महिषी वाहनस्थिता ।

वरद् खड्ग संयुक्ता खेटक मातुलिङ्गिका ॥ २०८ ॥

नरदत्ता :- सुवर्णुना सभान छान्तिवाणी लेसना वाहन उपर भेठेकी, लभणु छाथमां वर, अङ्ग अने अण्णा छाथमां दास, मातुलिङ्ग लक्षुवुं.

७ काली

काली तु कृष्णवर्णा स्यात्पद्मासना चतुर्भुजा ।

अक्षमूत्रं गदा वज्राऽभय युक्ता चतुष्करा ॥ २०९ ॥

काली :- श्यामवर्णु, पद्मना आसन पर भेठेस, तथा अक्षमाला, गदा, वज्र अने अलययुक्ता यार लुभवाणी लक्षुवी.

८ महाकाली

महाकाली तमालाभा पुरुषवाहन स्थिता ।

अक्षमूत्रं तथा वज्रं घत्तेऽभयञ्च घंटिकाम् ॥ २१० ॥

महाकाली :- तमालवृक्षना सभान छान्तिवाणी, पुरुषना वाहनवाणी तथा अक्षमाला, वज्र, अलय अने घंटेने धारणु करेस यार लुभवाणी लक्षुवी.

९ गौरी

गौरी कनकवर्णाभा गोधावाहन संस्थिता ।

वरद् मूसलाक्षाञ्ज समन्वित चतुष्करा ॥ २११ ॥

ગૌરી :—સુવર્ણના જેવી કાન્તિવાળી, ઘોના વાહન ઉપર બેઠેલી તથા વર, મૂસલ અક્ષમાલા અને કમલ સહિત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

૧૦ ગાન્ધારી

ગાન્ધારી નીલવર્ણા ચ કમલાસન સંસ્થિતા ।

વરદં મૂસલં વજ્રમયશ્ચૈવ વિમ્રતી ॥ ૨૧૨ ॥

ગાંધારી :—નીલવર્ણા, કમલાસનવાળી તથા વર, મૂસલ, વજ્ર અને અભય ધારિણી ચતુર્ભુજવાળી બાણવી.

૧૧ મહાજ્વાલા

માર્જાર વાહના નિત્યં જ્વાલોદ્ગાસિકદ્વયા ।

શશાંક ધવલા જ્વાલા દેવી મદ્રંદદાતુનઃ ॥ ૨૧૩ ॥

મહાબવાલા :—ખિલાડાના વાહનવાળી, અગ્નિની જ્વાલાથી જેના બંને હાથે શેલાયમાન છે, ચન્દ્રની કાન્તિ સમાન શ્વેત વર્ણુવાળી છે દેવી અમારું કલ્યાણ કરે.

૧૨ માનવી

માનવી શ્યામવર્ણા ચ કમલસ્થા ચતુર્ભુજા ।

વરદ્ પાશ શાસ્ત્રાક્ષ સૂત્રાલંકૃત હસ્તયા ॥ ૨૧૪ ॥

માનવી :—શ્યામવર્ણુ, કમલના ઉપર બેઠેલી તથા વર, પાશ, પલ્લવ યુક્ત શાસ્ત્ર અને અક્ષમાલા વડે અલંકૃત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

૧૩ વૈરોઢ્યા

વૈરોઢ્યા શ્યામવર્ણા ચાજગરાસન સંસ્થિતા ।

સવ્યે સ્વદ્ગોરગૌ ધત્તે વામે સ્વેટક પન્નગો ॥ ૨૧૫ ॥

વૈરોઢ્યા :—શ્યામવર્ણુવાળી અજગર પર સ્થિત તથા ખડ્ગ, સર્પ ઢાલ અને સર્પ યુક્ત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

૧૪ અચ્છુપ્તા

અચ્છુપ્તા ચ તદ્વિદ્વર્ણા તુરગવાહન સ્થિતા ।

સ્વદ્ગ વાણ ધનુઃસ્વેટ વિભૂષિત ચતુર્ભુજા ॥ ૨૧૬ ॥

અચ્છુપ્તા :—વિજળીના સમાન વર્ણુવાળી, અશ્વના વાહનવાળી તથા ખડ્ગ, બાણ ધનુષ્ય અને ઢાલ યુક્ત ચાર ભુજવાળી બાણવી.

१५ मानसी

मानसी धवलाभा च हंसवोहन संस्थिता ।

वरद वज्रवज्राक्ष ववयान्वित बाहुका ॥ २१७ ॥

मानसी:- धोणी कान्तिधाणी, डंस उपर भेठेली तथा वर, वज्र अने वज्र, अक्ष-
माला अने कंकणयुक्त चार लुलवाणी लक्ष्मी.

१६ महामानसी

सिंहासन समासीना धवला महामानसी ।

वरासि खेटकेर्युक्ता कुण्डया चैव चतुर्भुजा ॥ २१८ ॥

महामानसी (नागदेवी):- सिंहा उपर भेठेली, घोणावर्णवाणी तथा वर, तलवार,
ढाल अने कुंडिकायुक्त चारलुलवाणी लक्ष्मी.

देवीओना आयुध उर्ध्व प्रमाण

आयुधं जिनदेवीनां केशान्ता दधिकं नहि ।

कृते कारापकः स्वामी गृहकर्ता विनश्यति ॥ २१९ ॥

जिनदेवीना आयुध केशान्तथी अधिक उंचा करवा नछि, जे अधिक उंचा करवाभां
आवे तो, करानार गृहस्वामीना विनाश थाय.

श्री जिनदेव अष्ट प्रतिहारा नाम

इन्द्र इन्द्रजयश्रैव माहेन्द्रो विजयस्तथा ।

धरणेन्द्रः पद्मकश्च सुनाभः सुरदुन्दुभिः ॥ २२० ॥

ईन्द्र, ईन्द्रजय, माहेन्द्र, विजय, धरणेन्द्र, पद्मक, सुनाभ अने सुरदुन्दुभि आ
आठ जिनदेवताओना प्रतिहार लक्ष्मी.

फलं वज्राङ्कुशौ दण्ड मिन्द्र इन्द्रजय स्तथा ।

दो वज्रौ फलदण्डौ च माहेन्द्रो विजयोद्भवः ॥ २२१ ॥

वज्रा भय फणी दण्डैर्धरणेन्द्रश्च पद्मकः ।

फलं वंशी द्वयं दण्डः सुनाभः सुरदुन्दुभि ॥ २२२ ॥

ईल, वज्र, अंकुश अने ढंडधारी ईन्द्र तथा आ आयुधो सव्यापसव्य करवाथी
ईन्द्रजय पूर्वदिश वामदक्षिण भागे रखेला प्रतिहार लक्ष्मी.

વજ્ર, વજ્ર, ફલ અને દંડધારી—માહેન્દ્ર તથા આયુષો સવ્યાપસવ્ય કરવાથી વિજય નામના દક્ષિણ દિશાના વામ દક્ષિણ ભાગે રહેલા પ્રતિહાર બાણવા.

વજ્ર, અભય, સર્પ અને દંડધારી—સુનાભ તથા સવ્યાપસવ્ય યોગે પદ્મક નામ થાય. પશ્ચિમ દિશાના વામદક્ષિણ ભાગે રહેલા પ્રતિહાર બાણવા.

ફલ, વાંસળી, વાંસળી અને દંડધારી—સુનાભ તથા સવ્યાપસવ્ય યોગે સુરકુન્દુલિ નામના ઉત્તર દિશાના પ્રતિહાર બાણવા.

इत्यष्टौ च प्रतिहारा वीतरागे प्रकीर्तिताः ।

नगरादिपुर ग्रामे सर्वे विघ्न प्रणाशनाः ॥ २२३ ॥

આ પ્રમાણે વીતરાગ દેવતાના આઠ પ્રતિહારો કહ્યા છે, એ નગર વિગેરે તેમજ પુર અને ગામમાં વિઘ્નનો નાશ કરનારા બાણવા.

समवसरण सिंहासन लक्षण

श्री आदिनाथनेमी च पार्श्वो वीरश्चतुर्थकः ।

चक्रेश्वर्यम्बिका पद्मावती सिद्धायिकेति च ॥ २२४ ॥

कैलास समोवसरणं सिद्धिवर्ति सदा शिवम् ।

सिंहासनं धर्मचक्रं मुपरीतात पत्रकम् ॥ २२५ ॥

શ્રી આદિનાથ, નેમિનાથ, પાર્શ્વનાથ અને ચોથા મહાવીરસ્વામી તથા ચક્રેશ્વરી, અંબિકા, પદ્માવતી અને સિદ્ધાયિકા દેવી યુક્ત કૈલાસ સમવસરણ બાણવું. તે સિદ્ધિદાયક અને સદા કલ્યાણકારી છે. સિંહાસન ધર્મચક્ર તથા છત્ર સંયુક્ત કરવું.

गृहप्रासाद वर्जित तीर्थंकर

नेमिश्च मल्लिनाथश्च वीरो वैराग्यकारकाः ।

त्रयो वै मन्दिरे स्थाप्याः शुभदा न गृहेमताः ॥ २२६ ॥

વૈરાગ્યવાન નેમિનાથ, મલ્લિનાથ અને મહાવીરસ્વામી આ ત્રણ તીર્થંકરોને દેવાલયમાં જ સ્થાપવા. ગૃહમંદિરમાં સ્થાપવા શુભકર્તા નથી.

ऋषभादिजिन पंक्तिः स्थाप्या दक्षिणतः सदा ।

चतुर्विंश जिनालये सर्वस्मिन्सृष्टि मार्गतः ॥ २२७ ॥

શ્રી ઋષભદેવ આદિ જિનેશ્વરની પંક્તિ જમણીબાણુથી સૃષ્ટિ માર્ગે સ્થાપવી. ચોવીંશ જિનાલયમાં તથા સમસ્ત જિનાલયોમાં આ રીતે સમજવું.

ચતુર્વિંશતિ પૃથક્ત્વે જિનાનાં ચ દ્વાસપ્તતિઃ ।

મૂલનાયકો ભવેદ્યસ્તુ તસ્ય સ્થાને સરસ્વતી ॥ ૨૨૮ ॥

જિનાલયેજિનં કુર્યાદિંતે કુર્યાત્ સરસ્વતીમ્ ।

સરસ્વતી જિનશ્ચૈવ હ્યન્યોન્યમવરોધકમ્ ॥ ૨૨૯ ॥

શોવીશ જિનાલયોમાં પૃથક્-પૃથક્ લેદો વડે (ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનના લેદો વડે) એતિર જિનાલય થાય છે, જે મૂળનાયક હોય તેના સ્થાને સરસ્વતીદેવી કરવી અને જિનાલયમાં તે જિનદેવતા કરવા, પાછળના અંત ભાગે સરસ્વતી કરવી. સરસ્વતી અને જિનદેવતા પરસ્પર એક બીજાના અવરોધકતાં બાણુવા.

શ્રી જિન પ્રતિમા લક્ષણ

નામસંહ્યા સમાલ્યાતા પ્રયુક્તા વાસ્તુવેદકે ।

ચતુર્વિંશત્યષભાઘા વર્ધમાનાન્તકા સ્તયા ॥ ૨૩૦ ॥

ઋષભાદિ પરિવારો દુર્ગમો વર્ણશંકરઃ ।

તેન ચાંગુલ સંખ્યા વૈ પ્રતિમામાન કર્મણિ ॥ ૨૩૧ ॥

શ્રી ઋષભાદિથી શ્રી વર્ધમાનસ્વામી સુધીના શોવીશ તીર્થંકરોની વાસ્તુવેદમાં વર્ણુવેલી નામ સંખ્યા પૂર્વે કહી છે. શ્રી ઋષભાદિ પરિવાર વર્ણુની મિશ્રતાને લીધે તેમનાં સ્વરૂપ લક્ષણ બાણુવાં અત્યંત કઠિન છે. તેથી પ્રતિમાના માનના કાર્યમાં અંગુલ સંખ્યાના પ્રમાણથી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કહ્યું છે.

પ્રતિમા માન

પ્રાસાદમાને સ્યાદર્ચા દ્વારમાને વિશેષતઃ ।

પ્રમાણં દ્વારમાનેન હ્યન્યથા નિષ્ફલં ભવેત્ ॥ ૨૩૨ ॥

પ્રાસાદમાને પ્રતિમા કરવી પરંતુ વિશેષતઃ દ્વારમાને કરવી શુભ છે. કારણ કે પ્રતિમાનું માન દ્વારમાને લેવું સાડું અન્યથા નિષ્ફળ થાય છે.

અર્ચાં ચોત્પન્નમાનેન દ્વારાધિવાજ્ઞિનોદયઃ ।

પ્રાસાદો વીતરાગસ્યનો શાલોદર મધ્યમઃ ॥ ૨૩૩ ॥

ઉત્પન્ન થયેલા માને કરેલી શ્રી જિનદેવની અર્ચા (પ્રતિમા) દ્વારપાલથી જાયે સ્થાપવી તથા વીતરાગને પ્રાસાદ જેની શાખાઓનું ઉદર મધ્ય માનનું છે એવો કરવો નહિ. અર્થાત્ વીતરાગના પ્રાસાદમાં દ્વારની પહોળાઈ મધ્યમાનની કરવી નહિ.

देवलोक त्रिलोकेषु न वै शस्या तथाचिता ।

जयः स्यादर्धमेमाने शाखोदरं न लंघयेत् ॥ २३४ ॥

मध्यममानना द्वारना माने करेली प्रतिमानी पूज्य स्वर्गदोक्त तेमज त्रिलोकमां प्रशंसनीय थती नथी. कनिष्ठमाननुं द्वार करवाथी जय थाय छे. भाटे ते सिवायना माने करी शाखोदरनुं उद्धंघन करवुं नछि.

स्थित प्रतिमा चतुर्विध प्रमाण

आद्यं द्वारञ्च पादोनं प्रान्ते शाखोदरीतथा ।

त्रिधा भक्तञ्च कर्तव्यं प्रमाणञ्च चतुर्विधम् ॥ २३५ ॥

द्वारमाने प्रतिमा करवानुं चार प्रकारनुं प्रमाण नीचे प्रमाणे जखुवुं. प्रथम द्वारनी पछोणाछना चारलाग करी तेमांथी अेक लाग छोडी त्रयु लागनी, भीणुं शाखोदरना अंतलाग सुधीनी, त्रीणुं शाखायाना उदरमां प्रवेशती अने चोथुं त्रयु लाग करी जे लागनी प्रतिमा करवी.

त्रिविध मान

पञ्चमात्रं प्रान्तद्वारं विस्तरार्धमलंकृतम् ।

त्रिधा मानञ्च कर्तव्यमर्चा चतुर्मुखा यदा ॥ २३६ ॥

त्रीभुज प्रासादमां चारे द्विशाभां प्रतिमा स्थापन करवाने द्वारमाने प्रतिमामान नीचे प्रमाणे त्रिविध मान देवुं पांच लाग करी चार लागे द्वारना प्रान्त लागे अने पछोणाछना अर्धलागे शोलायमान प्रतिमामान करवुं.

चतुर्विंशति ऋषभादौ वर्धमानान्तकं तथा ।

ऋषभादि परिवारे दुःखदं वर्णसंकरम् ॥ २३७ ॥

न समांगुल संख्या च प्रतिमा मानकर्मणि ।

उपविष्टस्य देवस्य ऊर्ध्वस्य प्रतिमा भवेत् ॥ २३८ ॥

द्विविधा पादपद्मस्था पर्यकासनमाश्रिता ।

वामो दक्षिण जंघोर्वो-रूपयङ्के करावपि ॥ २३९ ॥

दक्षिणो वाम जंघायां, तत्पर्यकासनं शुभम् ।

देवस्यौर्ध्वस्थितस्यर्त्वा, जानुलंबि भुजद्वया ॥ २४० ॥

जिन तीर्थंकरे ऋषभदेवथी वर्धमानस्वामी सुधीनां चोवीश छे. ते प्रतिमाय्ये अने परिकरना पाषाण्य वर्णसंकर छेय तो दुःख देनार जखुवा. प्रतिमानी उंचाछनुं

પ્રમાણુ એકી અંગુલ રાખવું. એકી અંગુલના પ્રતિમા નહિ કરવા. જિન પ્રતિમા એ પ્રકારના થાય છે, તેમાં એક ઉભા (કાઉસ્સગ્ગ રૂપે) અને બીજા પન્નાસને-એઠેલા હોય છે. પર્યાકાસન કોને કહેવું? પ્રથમ જમણી જંઘા પર ડાબો પગ અને ડાબો હાથ સ્થાપન કરવો. અને ડાબી જંઘા ઉપર જમણો પગ અને જમણો હાથ મૂકવો. તેને પર્યાકાસન કહે છે. હવે ઉભી કાયોત્સર્ગ પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કહું છું. એ ભુજાઓ ગોઠણ સુધી લંબાવેલ હોય, છાતીમાં ઉબણીક અને માથે ત્રણ છત્ર અને શરતા ચોવીશ જિન પરિવારવાળી હોય તે ઉભી જિન પ્રતિમા બાણવી.

અન્યોન્ય સ્કંધાન્ત સ્તિર્યકસૂત્ર નિપાતનાત્ ।

કેશાન્તાશ્ચલયોર્મધ્યે સૂત્રૈકયા ચતુરસિકા ॥ ૨૪૧ ॥

(૧) એકથી બીજા ગોઠણ સુધીનું આડું સૂત્ર, (૨) જમણા ઠીંચણથી ડાબા ખંભા સુધીનું બીજું સૂત્ર, (૩) ડાબા ઠીંચણથી જમણા ખંભા સુધીનું ત્રીજું સૂત્ર અને (૪) કપાલ પરના કેશથી પાટલી-મથાળા સુધીનું ચોથું સૂત્ર. એ રીતે પ્રતિમા સમચતુરસ બાણવી.

પ્રતિમામાન

નવતાલં મહેદ્રુપં તાલઃ સ્યાદ્ દ્વાદશાંગુલઃ ।

અંગુલાનિ કમ્બાયાઃ કિંતુ રુપસ્ય તસ્ય હિ ॥ ૨૪૨ ॥

ઉર્ધ્વમાન મષ્ટોત્તરશતં તુ વિશ્વકર્મણા ।

ઉર્ધ્વ પ્રતિમા માનં તુ આસીના ચ અતઃ શૃણુ ॥ ૨૪૩ ॥

ઉભી જિન પ્રતિમા નવ તાલની કરવી. તે તાલ ૧૨ અંગુલનો બાણવો. પણ તે હસ્તનો અંગુલ નહિ, પણ પ્રતિમાના વિલાગનો બાણવો. એ રીતે ઉભી પ્રતિમા ૧૦૮ વિલાગની વિશ્વકર્માએ કહી છે. તેમ ઉભી પ્રતિમાનું માન કહું. હવે એકી પ્રતિમાના વિલાગ સાંભળો.

પંચતાલં સમુત્સેધે ચતુસ્તાલં તુ વિસ્તરે ।

તાલૈક વિમક્તાદૌ અંગુલાનાં ચતુર્દશ ॥ ૨૪૪ ॥

તેનાં ગુણ પ્રમાણેન ષટ્ પન્નાશત્ સમુચ્છિત્મ્ ।

વિસ્તરં તત્પ્રમાણેન વિભાજયેદ્ વિચક્ષણઃ ॥ ૨૪૫ ॥

અર્થેતે અંગુલાનાં ચ યન્માનાં યસ્ય કારયેત્ ।

આસીન પ્રતિમામાનં ષટ્પન્નાશદ્ વિમાજિત્મ્ ॥ ૨૪૬ ॥

ઝેડી જિન પ્રતિમાની ઊંચાઈ પાંચ તાલ અને વિસ્તાર ચાર તાલનો બાણુવો. (કાર્યની સુલભતાને માટે) અહીં એક તાલના ચૌદ વિભાગ (અંગુલ) બાણુવા. તે પ્રમાણે ગણતાં ઊંચાઈ સીત્તેર અંગુલ એક તાલ ભાગ હેતા ઊંચાઈ છપ્પન આંગળની કરવી અને વિસ્તાર પણ તે પ્રમાણે વિચક્ષણ શિલ્પીએ રાખવી. છપ્પન ભાગ પર્યાંકાસન પ્રતિમાની પહોળાઈ બાણુવી

ઉર્ધ્વસ્થ પ્રતિમા અંગવિભાગ

માલ નાસા હનુર્ગ્રીવા હનૂનામીર્ગુહ્યમૂરૂકઃ ।

જાનુ જંઘે તથા પાદૌ સ્થાનાન્યેકાદશાનિ ચ ॥ ૨૪૭ ॥

ચતુઃ પશ્ચ ચતુર્વહિર્દિશશ્ચૈવ ચતુર્દશ ।

સૂર્યા જિન શ્વતુર્જિના વેદાશ્ચૈતિ હનુક્રમાત્ ॥ ૨૪૮ ॥

લલાટ ૪ ભાગ, નાસિકા ૫ ભાગ, હૃડપચ્ચી ૪ ભાગ, ગ્રીવા ૩ ભાગ, હૃદય ૧૦ ભાગ, નાભિ ૧૪ ભાગ, શુદ્ધ ૧૨ ભાગ, સાથળ ૨૪ ભાગ, ગોઠણ ૪ ભાગ, પગ-જંઘા ૨૪ ભાગ, અને પગ ૪ ભાગ, કુલ ઊંચાઈના ૧૦૮ અંગુલ કેશાન્ત સુધી બાણુવા. જિનેશ્વરનું કેશ સ્થાન ૫ અંગુલ તેમાં કેશ ૩ ભાગ અને ૨ અંગુલ શિખા ઉત્તર કરવી.

દ્વાદશાઙ્ગુલ વિસ્તીર્ણમાયતં દ્વાદશાઙ્ગુલમ્ ।

મુખં કુર્યાત્ સ્વકેશાન્તં ત્રિઘાતશ્ચ યથાક્રમમ્ ॥ ૨૪૯ ॥

બાર અંગુલ લાંબાઈમાં અને બાર અંગુલ વિસ્તારમાં કેશ સિવાય મુખ કરવું. તેમાં ૪ અંગુલ કપાલ, ૪ અંગુલ લાંબી નાસિકા, ૪ અંગુલ મુખ ઘડી સહિત કરવું.

માનહીન નિષિદ્ધ

અન્યથા ચ ન કર્તવ્યં માનહીનં ન કારયેત્ ।

ક્રિયતે ચહુદોષાઃ સ્યુઃ સિદ્ધિશ્ચ ન જાયતે ॥ ૨૫૦ ॥

શિલ્પીએ માન પ્રમાણ છોડી કાર્ય કરવું નહિ તેમજ કર્તાએ માન-પ્રમાણ સહિત કાર્ય કરાવવું નહિ, જો તેમ કરવામાં આવે તો ઘણા દોષો થાય અને કાર્યમાં લાભ મળે નહિ.

શાસ્ત્રહીન નિષિદ્ધ

નિર્દોષા જાયમાના સ્યાત્ શિલ્પિદોષે મહઙ્ગયમ્ ।

શાસ્ત્રહીનં ન કર્તવ્યં સ્વામિ સર્વ ધનક્ષયઃ ॥ ૨૫૧ ॥

शास्त्र प्रमाणांनुसार निर्दोष प्रतिभा करवामां आवे तो सिद्धि प्राप्त थाय, परंतु शिल्पीथी भान प्रमाणां दोष थाय तो भोटो लय उत्पन्न थाय तेमज्ज शास्त्रना प्रमाणा रक्षित प्रतिभा करवामां आवे तो करायनार स्वाभीना समस्त धननो नाश थाय.

अंगुल माने शुभाशुभ

एकाङ्गुला भवेत् श्रेष्ठा द्वयङ्गुला धन नाशिका ।

त्रयाङ्गुला वृद्धिदा ज्ञेया वर्जयेत् चतुरङ्गुलाम् ॥ २५२ ॥

पञ्चाङ्गुला भवेद् वृद्धिरुद्वेगश्च षडङ्गुला ।

सप्ताङ्गुला नवा वृद्धिहीना चाष्टाङ्गुला सदा ॥ २५३ ॥

नवाङ्गुला सुतं दधाद् द्रव्यहानिर्दशाङ्गुला ।

एकादशाङ्गुल चिम्बं सद्यः कामार्थं सिद्धिदम् ॥ २५४ ॥

એક અંગુલની ઊંચી પ્રતિભા શ્રેષ્ઠ, બે અંગુલની ધનનો નાશ કરનાર, ત્રણ અંગુલ પ્રતિભા વૃદ્ધિ કરનારી, ચાર અંગુલની પ્રતિભા કરવી નહીં, પાંચ અંગુલ વૃદ્ધિ કરનાર, છ અંગુલ ઉદ્વેગ કરનારી, સાત અંગુલની નવીન ધનાદિની વૃદ્ધિ કરનાર, આઠ અંગુલની ન કરવી. નવ અંગુલની પુત્ર આપનારી, દસ અંગુલ દ્રવ્યહાનિ કરનારી, અગીયાર અંગુલની ઊંચી પ્રતિભા તરત કામ અને અર્થને સિદ્ધ કરનારી બાણવી.

પ્રતિભા શુભ રેખા—

નંદાવર્ત વસુન્ધરાધર एय श्रीवत्स कूर्मोपमाः ।

शङ्ख स्वस्तिकहस्ति गोवृषनिभाः शक्रेन्द्र सूर्योपमा ॥ २५५ ॥

छत्र संग्रध्वज लिंग तोरण मृगप्रासादपद्मोपमाः ।

वज्राभा गरुडोपमाश्च शुभदा रेखाः कपर्दोपमाः ॥ २५६ ॥

પાયાણુ અથવા લાકડાની મૂર્તિમાં નંદાવર્ત, શેષનાગ, અશ્વ, શ્રીવત્સ, કૂર્મ, શંખ, સ્વસ્તિક, હસ્તિ, ગાય, વૃષભ, ઇન્દ્ર, ચંદ્ર, સૂર્ય, છત્ર, માલા, ધ્વજ, શિવલિંગ, તોરણ, હરણુ, પ્રાસાદ, કમલ, વજ્ર, ગરુડ અને શિવના સમાન રેખા હોય તો તે શુભ બાણવી.

પ્રતિભા ડગુભ રેખા—

हृदये मस्तके भाले ह्यशयोः कर्णयोर्मुखे ।

उदरे पृष्ठे संलग्ने हस्तयोः पादयोरपि ॥ २५७ ॥

एतेष्वङ्गेषु सर्वेषु रेखालाञ्छन नीलिका ।

बीम्बानां यत्र दृश्यन्ते त्यजेत्तानि विचक्षणः ॥ २५८ ॥

अन्य स्थानेषु मध्यस्था त्रास फाट विवर्जिता ।

निर्मल स्निग्ध शान्ता च वर्णसारूप्य शालिनी ॥ २५९ ॥

इहय, मस्तक, कपाल अने अंला, जे कान, मुख, पेट, पृष्ठभाग, जे हाथ अने अने पग. आ सर्व अंगे आरुमानी अथवा काडी रेखाओ अर्थात् लीटा डोय तो ओवी प्रतिमाने पंडितोओ अवश्य वर्णवी. उपर अतावेला अंग सिवाय पीने ठेकाओ डोय तो ते प्रतिमा मध्यम लक्षुवी. परंतु थराय तीराओ के थीरा आदि दुषलुथी रचित स्वच्छ, थिकली, ठंडी अने पोताना रंगनी रेखाओवाणी डोय तो ते दोषकर्ता लक्षुवी नही.

हीनांगे दोष लक्षण

एतत्प्रमाणकं प्रोक्तमूर्ध्व प्रासादपूजिता ।

उर्ध्वदृष्टिर्द्रव्यनाशा दुर्भिक्षाय कृशोदरी ॥ २६० ॥

जंघाहीना भवेद् भक्षा कटिहीना च घातिनी ।

अधोहीनाति दुःखाय शिल्पिनो भोगवर्जिताः ॥ २६१ ॥

वक्रनासादिकञ्चैव करक्षीणे न लोपना ।

भाले नखे मुखे चैव क्षीणेऽधिके कुलक्षयः ॥ २६२ ॥

विशाला क्षीणसंपत्तिर्नाभि लम्बे कुलक्षयः ।

कक्षा लम्बे वियोगश्च सौम्या सर्वार्थसिद्धिदा ॥ २६३ ॥

रोदन्ती च हसन्ती च मदिकाङ्गा च शिल्पिना ।

कृशाद्रव्यविनाशाय दुर्भिक्षाय कृशोदरी ॥ २६४ ॥

वक्रनाशाति दुःखाय ह्रस्वांगाक्षय कारिणी ।

अनेत्रा नेत्रनाशाय शिल्पी स्याद् भोगवर्जितः ॥ २६५ ॥

जायते प्रतिमाहीने कटिहासे च घातिनी ।

जङ्घाहीने भवेद् भ्रातृपुत्रमित्र विनाशिनी ॥ २६६ ॥

ग्रीवाहीनेऽत्र विज्ञेयो ग्रीवारोगो न संशयः ।

स्कंधहीने तु विज्ञेयः स्त्रीनाशो निरुपग्रहः ॥ २६७ ॥

દ્વિદ્વીને ચ નિઃશેષો બાહુદ્વીનેઽપરાક્રમઃ ।
 હીનહસ્તે ચ સ્ત્રીઢાનિઃ પૃષ્ઠહીને તથાઽસુખમ્ ॥ ૨૬૮ ॥
 પાર્શ્વહીને ચ વિજ્ઞેયો ગૃહસ્થ્યાપિ પરિક્ષયઃ ।
 અરુક્ષ્યે વિજ્ઞાનીયાત્ કુટુમ્બસ્ય વિનાશિની ॥ ૨૬૯ ॥
 નામિ પ્રદેશહીને તુ વ્યાધિ સ્ત્ર પ્રકોષિતઃ ।
 અનાર્હતા ચ રિક્તા ચ શુક્લાનાં ક્ષયકારિણી ॥ ૨૭૦ ॥
 ઉદરં ક્ષપયેદ્યસ્તુ માર્યાં તસ્ય ચ નશ્યતિ ।
 જાતુ ન ક્ષપયેદ્યસ્તુ પુત્રઃ સહ વિવર્ધતે ॥ ૨૭૧ ॥
 જહ્વા યસ્ય પ્રહીયેત પ્રવાસં તસ્ય નિર્દિશેત ।
 અતિ દીર્ઘાણિ દશ્યાનિ ગો-બ્રાહ્મણ વિનાશિની ॥ ૨૭૨ ॥

આ પ્રમાણે પ્રતિમાની ઊંચાઈનું પ્રમાણ કહ્યું. તેમાં એકી સંખ્યાએ પ્રતિમા ઊંચી કરવી શુભ છે અને આવી ઊંચી પ્રતિમા પ્રાસાદમાં પૂજવી. પ્રતિમાની દષ્ટિ ઊંચી રાખે તો દ્રવ્યનો નાશ કરનારી અને પેટનો ભાગ પાતળો કરે તો દુઃખાળ પાડનારી થાય. જંઘાહીન (પ્રમાણથી પાતળી) પ્રતિમા કરે તો ભક્ષણ કરનારી, કટિહીન થાય તો કર્તા-કારયિતાનો ઘાત કરનારી અને નીચેના ભાગે હીન થાય તો અત્યંત દુઃખકર્તા તથા શિલ્પીઓના સુખને હાનિકર્તા થાય. નાસિકા, મુખ પગ આદિ વાંકા હોય તેમજ હાથ પાતળા થાય તો કુલનો નાશકર્તા તથા કપાલ, નખો અને મુખાદિ પાતળા અથવા પ્રમાણથી અધિક થાય તો કુલક્ષયકારી બાણવી.

પ્રમાણથી પ્રતિમા વિશાળ (મોટી લાંબી) કરે તો સંપત્તિનો ક્ષય કરે, નાભિનો ભાગ લાંબો હોય તો કુલનો ક્ષય કરે, કાંધનો ભાગ લાંબો હોય તો ઇષ્ટનો વિયોગ થાય અને સૌમ્ય સ્વરૂપની કરે તો સર્વ પ્રકારના અર્થોની સિદ્ધિ આપનારી બાણવી. શિલ્પીએ પ્રતિમા રડતી, હસતી અથવા મદ ભરેલી અંગોવાળી કરી હોય તો તે હાનિકર્તા બાણવી, પાતળી દ્રવ્ય નાશ કરનારી, પાતળા પેટવાળી દુર્ભિક્ષ કરનારી થાય છે.

વાંકા નાકવાળી પ્રતિમા ઘણું દુઃખ કરનારી છે, પ્રમાણથી નાના અંગોવાળી ક્ષય કરનારી છે. ચક્ષુ વગરની ચક્ષુ નાશ કરનારી અને શિલ્પીને દુઃખ દેનાર છે, પ્રમાણથી રહિત પ્રતિમા કરે તો તેમજ કમરનો ભાગ પાતળો અને બહો કરે તો ઘાતકર્તા થાય, જંઘા હીન કરે તો ભાઈ, પુત્ર અને મિત્રાદિનો વિનાશ કર્તા થાય. શ્રીવા-કંઠહીન પ્રતિમા કરવાથી કંઠરોગ થાય, એમાં સંશય નહિ કરવો. સ્કંધહીન પ્રતિમા કરે તો શ્રીનો નાશ અને અહનો ઉપદ્રવ થાય.

હૃદય હીન થાય તો નિઃશેષ (નિઃસંતાન), બાહુ હીન કરે તો પરાક્રમ રહિત, હસ્ત હીન કરે તો સ્ત્રીની હાનિ અને પૃષ્ઠ ભાગે હીન થાય તો દુઃખ કર્તા થાય, પડખાના ભાગે હીન થાય તો ગૃહનો નાશ બાહુવે અને છાતીના ભાગે હીન થાય તો કુટુંબનો નાશ કરનારી થાય.

નાભી ભાગે હીન પ્રતિમા વ્યાધિનો પ્રકોપ કરે તથા અયોગ્ય અંગવાળી અને યોગ્ય અંગોથી રહિત પ્રતિમા પુણ્ય કર્મોથી ક્ષયકારિણી બાહુવી.

શિલ્પી પ્રતિમાનું ઉદર (પેટ) પ્રમાણથી પાતળું કરી નાખે તો તેની સ્ત્રીનો નાશ થાય અને જે પ્રતિમાના બહુ ભાગે પ્રમાણથી પાતળા કરતો નથી તે પુત્રો સાથે વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે.

જે પ્રતિમા જંઘા હીન કરે તેને પ્રવાસ કરવો પડે, પ્રમાણથી મોટા નેત્રોવાળી પ્રતિમા ગો-બ્રાહ્મણોનો નાશ કરનારી બાહુવી તથા વિકરાળ મુખવાળી અને નીચી દષ્ટિવાળી પ્રતિમા ક્ષય અને વ્યાધિઓના ભયને પેદા કરે છે.

પ્રતિમા દોષાદિ

માનાધિકં ન કર્તવ્યં માનહીનં ન કારયેત્ ।

ક્રિયતે બહો દોષાઃ સિદ્ધિસ્તન્ન ન જાયતે ॥ ૨૭૩ ॥

અજ્ઞાને ક્રિયતે યસ્તુ શાસ્ત્રં ચૈવ ન જ્ઞાયતે ।

ન દોષો યજમાનસ્ય શિલ્પિદોષો મહદ્ ભયમ્ ॥ ૨૭૪ ॥

હવે પ્રતિમાના દોષો કહે છે. શાસ્ત્રમાં કહેલા મોનથી વધારે કે ઓછા માનની પ્રતિમા કરવી નહીં કેમ કે તેમાં ઘણા દોષો થાય છે. તેનાથી કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી. જે શાસ્ત્રને ન બાહુતો હોય તેવા અજ્ઞાન શિલ્પીએ કરેલા કાર્યનો દોષ યજમાન (કાર્ય કરાવનાર) ને લાગતો નથી, પરંતુ શિલ્પીને મહાભય ઉપબવનાર દોષ લાગે છે.

પ્રતિમા સંસ્કાર

ઘાતુ લેપ્પાદિ પ્રતિમા અંગભંગં ચ સ્કરેત્ ।

કાષ્ઠ પાષાણ નિષ્પન્નાઃ સંસ્કારાર્હાપુનર્નહિ ॥ ૨૭૫ ॥

ઘાતુ કે લેપની મૂર્તિ જે અંગ ભંગ થઈ હોય તો તેને સુધરાવી સંસ્કાર યોગ્ય થાય છે. પરંતુ કાષ્ઠ કે પાષાણની મૂર્તિ જે અંગ ખંડિત થઈ હોય તો ફરી સંસ્કારને યોગ્ય નથી.

नखांगुलो बाहुनासा पादभंगे ष्वनुक्रमात् ।

जनमीतिर्देश भंगो बन्धनं कुलधन क्षय ॥ २७६ ॥

जे प्रतिमा (१) नजे अंजित थर्ध होय तो लोकनिदानो लय. (२) आंगणीजे अंजित थर्ध होय तो देशलंग. (३) हाथे अंजित थर्ध होय तो अंधन-डेह. (४) नाके अंजित थर्ध होय तो कुलनाश. (५) पगे अंजित थर्ध होय तो कुल अने लक्ष्मीनो नाश. आ रीते अंजित प्रतिमाना अशुल कृण लक्षुवा.

प्रतिमा काष्ठ लेपाश्मदंत-चित्रायसां गृहे ।

न्युनाधिका परिवार रहिता नैव पूजयेत् ॥ २७७ ॥

प्रतिमा काष्ठनी, लेपनी के पाषाणु, दांत अने चित्रनी मानथी न्युनाधिक होय के परिवार रहित होय तो ते गृहस्थना गृहे पूजवी नहि. २७७.

अर्थहत् प्रतिमेत्ताना चिंता हेतुरधोमुखी ।

अथापदे तिरश्चीना नीचोच्यता तु विदेशदा ॥ २७८ ॥

अन्याय द्रव्य निष्पन्ना परिवारस्तु समुद्भवा ।

न्युनाधिकांगी प्रतिमा सपरिवार नाशिनी ॥ २७९ ॥

जाया सुभवाणी प्रतिमा द्रव्यनो नाश करे, नीचा सुभवाणी प्रतिमा चिंता करावे, तीरछी नजरवाणी प्रतिमा आपत्ति लावे, जायी नीची प्रतिमा देशवटो देवडावे, अन्यायथी उपार्जेला धनथी प्रतिमा अनावी होय तो अथवा ओछा वधता अंगवाणी प्रतिमा होय तो आ सर्व दोषवाणी प्रतिमाना कारणे कुटुंब परिवारनो नाश थाय.

नख केशा भूषणादि शस्त्रवस्त्रालंकृतिः ।

विषमा व्यंगिता नैव इवकेन मूर्ति मंगलम् ॥ २८० ॥

शान्ति पुष्टयादि कृत्यैश्च पुनः साच समीकृता ।

पुनः रथोत्सवं कृत्वा प्रतिमा अर्चयेच्छुभा ॥ २८१ ॥

जे प्रतिमाना नख, केश, आलूषणु अस्त्र, शस्त्रो के वस्त्रो अने अलंकार आलूषणो अंजित के वांछा होय तो पक्ष तेना अंगना कारणे ते दोषित गणुती नथी. ते मंगलमय लक्षुवी. तेवी प्रतिमाने करी समुद्धार करी शान्तिपौष्टिक कार्योथी करी रथयात्रादिनो भडोत्सव उजवी ते प्रतिमा पूजवी ते शुल छे.

अंगो पांगैश्च प्रत्यांगैः कथञ्चित् व्यंगदूषितम् ।
विसर्जयेत् तां प्रतिमामन्यभूर्तिं प्रवेशयेत् ॥ २८२ ॥

या खंडिताश्च दग्धाश्च विशीर्णाः स्फुटितास्तथा ।
न तासां मंत्र संस्कारो गताश्च तत्र देवताः ॥ २८३ ॥

उपर कहुं ते सिवाय जे प्रतिमाना अंग उपांग के प्रत्यांग अंडित थया होय तो तेनु विसर्जन करीने भीज प्रतिमानो विधिथी प्रवेश करावयो, कारण के अंडित भजेली, शीर्ष्-विशीर्ष् के तडकेली-झाटेकी प्रतिमाभां मंत्र संस्कार रछेता नथी तेभज देवपण्य रछेतुं नथी.

अतीताब्दशतं यस्याद्यच्च स्थापित मुत्तमैः ।
तद् व्यंगमपि पूज्यं स्याद् बिम्ब तन्निष्फल नहि ॥ २८४ ॥

जे प्रतिमानी प्रतिष्ठा सो वर्ष पछेलां थर्छ होय अने ते कोर्छ उत्तम आचार्य के महापुरुषोच्चे स्थापित करेकी होय ते बिम्ब प्रतिमा अंगव्यंग होय तो पण्य पूजवाने योग्य छे. तेनी पूजा निष्फल जाती नथी.

पतना द्रव्यगिता देवास्तेषां दुस्तिमुद्धरेत् ।
स्वप्नोत्सव यात्रासु पुनः रूपाणि अर्चयेत् ॥ २८५ ॥

जे जुनी प्रतिमा पडवाथी सामान्य अंडित थर्छ होय तो तेना समुद्धार करीने स्वप्नादि रथयात्रा उत्सव करीने करी पूजा शरु करवी.

प्रासाद माने प्रतिमा प्रमाण-

प्रासादतुर्थ भागस्य समाना प्रतिमा मता ।
उत्तमाय कृते सातु कार्ये कोनाधिकांगुला ॥ २८६ ॥
अथवा स्वदशांशेन हीनः समधिकः स च ।
कार्या प्रासाद पादस्य शिल्पिभिः प्रतिमा सदा ॥ २८७ ॥
सर्वेषामपि धातुनां स्तनस्फटिकयोरपि ।
प्रवालस्य च बिम्बेषु शिल्पिमानं यद्दृच्छाया ॥ २८८ ॥

प्रासाद रेभाये होय तेना थोथा लागना उदयनी प्रतिमा करवी. उत्तम आच लाववा भाटे अेक जे अंगुल ओछा वत्तु करवुं अथवा तो यतुर्थोशमां दसमे लाग

अधिक के छीन करी ते माननी प्रतिमा शिल्पीये जनाववी. सर्व प्रकारनी धातुनी रत्ननी, रक्षिकनी के प्रवालनी प्रतिमा डोय तो प्रासादनुं प्रमाण न वेता शिल्पीये पोतानी धंछानुसार करवी.

गर्भगृह माने प्रतिमा प्रमाण

तृतीयांशेन गर्भस्य प्रासादे प्रतिमोत्तमा ।

मध्यमा स्वदशांशेन पञ्चमांशेना कनीयसी ॥ २८९ ॥

प्रासादना गर्भगृहना त्रीज लागे प्रतिमा उत्तम माननी जखुवी. तेने दशमो लाग छीन करतां मध्य माननी अने पांचमो लाग छीन करे तो कनिष्ठ माननी प्रतिमा जखुवी.

ऊर्ध्वस्थ प्रतिमा मान-

एकहस्ते तु प्रासादे मूर्ति रेकादशांगुला ।

दशांगुला ततो वृद्धिः यावद्द हस्तचतुष्टयम् ॥ २९० ॥

द्वयांगुला दशहस्तान्ता शताद्द्वान्तां गुलस्य च ।

अतो विशदशांशेना मध्यमार्चा कनीयसी ॥ २९१ ॥

अेक हस्तना प्रासादने अगियार अंगुलनी उभी मूर्ति करवी. आ रीते चार हस्त सुधीना प्रासादने हस्ते हस्ते दश अंगुल वृद्धि करवी. पांचथी दश हस्त सुधीना प्रासादने हस्ते जग्गे अंगुल वृद्धि करता जवुं. दसथी पचाश हस्त सुधीना प्रासादने प्रत्येक हस्ते अकेक अंगुलवृद्धि करतां जवुं ते उत्तम मान जखुवुं. तो विशमो लाग छीन करे तो मध्यमान अने दशमो लाग छीन करे तो कनिष्ठमान प्रतिमानुं जखुवुं.

आसनस्य प्रतिमामान

हस्तादेर्वेद हस्तांते षड्वृद्धिः स्यात् षडंगुला ।

तदूर्ध्वं दशहस्तान्ता त्र्यङ्गुला वृद्धिरिष्यते ॥ २९२ ॥

एकाङ्गुला भवेद् वृद्धि-यावत् पञ्चाशद्दहस्तकम् ।

विशत्येकाधिका जयेष्ठा विशत्येना कनीयसी ॥ २९३ ॥

ऊर्ध्वस्था प्रथमा प्रोक्ता आसनस्था द्वितीयका ॥ २९४ ॥

એક હસ્તથી ચાર હસ્ત સુધીના પ્રાસાદને પ્રત્યેક હસ્તે છ છ અંગુલનું બેઠી પ્રતિમાનું માન બાણુવું, ત્યાર પછી પાંચથી દશ હસ્ત સુધીના પ્રાસાદને પ્રત્યેક હસ્તે ત્રણ ત્રણ અંગુલ વધારતા જવું, અગિયારથી પચાસ હસ્ત સુધીના પ્રાસાદને પ્રત્યેક હસ્તે એકેક અંગુલ વૃદ્ધિ કરતાં જવું, આવેલ માનથી વીશમો ભાગ વધારવાથી બેષ્ઠમાન અને વીશમો ભાગ હીન કરવાથી કનિષ્ઠ માન બાણુવું, એ રીતે આગળ જે પહેલાં કહ્યું તે ઉભી પ્રતિમાનું માન અને આ બીજું બેઠી પ્રતિમાનું માન બાણુવું.

પ્રતિમા પદ સ્થાપન

પ્રાસાદ ગર્ભે ગેહાર્ધમિત્તિઃ પચ્ચાકૃતે ।

યજ્ઞાદ્યાઃ પ્રથમે ભાગે સર્વદેવા દ્વિતીયકે ॥ ૨૧૫ ॥

જિનાર્ક સ્કંધકૃષ્ણાનાં પ્રતિમાચતુર્તીયકે ।

બ્રહ્મા ચતુર્થકે ભાગે લીઙ્ગમીશસ્ય પચ્ચમે ॥ ૨૧૬ ॥

પ્રાસાદના ગર્ભગૃહના અડધામાં પાછળની ભીતિ તરફથી પાંચ ભાગ કરવાં. ભીતિથી પહેલા ભાગમાં યજ્ઞાદિ, બીજા ભાગમાં સર્વદેવ, ત્રીજા ભાગમાં બિન, સૂર્ય, કાર્તિકેય, કૃષ્ણની પ્રતિમા સ્થાપન કરવી. ચોથા ભાગમાં બ્રહ્મા અને પાંચમાં ભાગમાં એટલે મધ્યમાં શિવલીંગની સ્થાપના કરવી.

દૃષ્ટિ નિર્ણય

દ્વારશાખાષ્ટમિર્માર્ગૈરથઃ એક દ્વિતીયકૈઃ ।

મુક્ત્વાષ્ટમં ચ ભાગૈકં યો ભાગઃ સપ્તમઃ પુનઃ ॥ ૨૧૭ ॥

તથાપિ સપ્તમે ભાગે ગજાયસ્તત્ર પાતયેત્ ।

પ્રાસાદે પ્રતિમાદૃષ્ટિઃ કર્તવ્યા તત્ર શિલ્પિભિઃ ॥ ૨૧૮ ॥

પ્રાસાદના દ્વારશાખના નીચેથી એક, બે, ત્રણ એ ક્રમથી આઠ ભાગ કરવાં, તેમાંથી ઉપરનો આઠમો ભાગ ત્રણ દેવો, પછીના સાતમાં ભાગના ફરી આઠ ભાગ ફરી ઉપરના સાતમા ભાગે એટલે ગબ્ધના ભાગે શિલ્પીએ પ્રાસાદમાં પ્રતિમાની દૃષ્ટિ રાખવી.

इत्थेवं प्रतिमा मानं संक्षेपण मयाकृतम् ।

તદનુસારં વિજ્ઞપ્ય કર્તવ્યં બુધ શિલ્પિભિઃ ॥ ૨૧૯ ॥

ઉપર પ્રમાણે પ્રતિમાનું માન મેં સંક્ષેપમાં કહ્યું તે અનુસાર વિચાર કરીને બુદ્ધિ-માન શિલ્પીએ પ્રતિમા બનાવવી.

॥ પ્રતિમા માન પ્રમાણ ॥

પ્રાસાદહસ્ત	બેઠી	ઉભી	પ્રાસાદહસ્ત	બેઠી	ઉભી
૧	૬	૧૧	૮	૩૬	૪૯
૨	૧૨	૨૧	૯	૩૯	૫૧
૩	૧૮	૩૧	૧૦	૪૨	૫૩
૪	૨૪	૪૧	૨૦	૫૨	૬૭
૫	૨૭	૪૩	૩૦	૬૨	૭૩
૬	૩૦	૪૫	૪૦	૭૨	૮૩
૭	૩૩	૪૭	૫૦	૮૨	૯૩

આસનસ્થ પ્રતિમા અંગ લક્ષણ

પ્રતિમો હ્યમાને તુ કર્તવ્યાશ્વતુરંશકાઃ ।

તત્રાંશેષુ પ્રકુર્વાતિ ચાક્ષુલાનાં ચતુર્દશ ॥ ૩૦૦ ॥

તેનાક્ષુલ પ્રમાણેન ષટ્ પચ્ચાશ ત્સમુહ્યઃ ।

ચિસ્તાર સ્તપ્રમાણેન કર્તવ્યઃ સર્વકામદઃ ॥ ૩૦૧ ॥

પ્રતિમાની ઊંચાઈના ચારે ભાગો કરવા, અને તે ચારે ભાગોમાં ચૌદ-ચૌદ વિભાગ કરવા. ઉપરોક્ત અંશુલ પ્રમાણે છપ્પન અંશુલ યુક્ત પ્રતિમાની કેશાંત પર્યંતની ઊંચાઈ થઈ. ઊંચાઈના પ્રમાણે પહોળાઈ પણ પલાંઠી છપ્પન ભાગોથી યુક્ત કરવી. તે સર્વ કામનાઓને આપનાર છે.

અસ્તકસ્યોક્ત્યુઃ કાર્યશ્ચાક્ષુલ પ્રમાણતઃ ।

પાદશ્ચાષ્ટાક્ષુલઃ પ્રોક્તઃ દોસ્તુલા ચતુરંગુલા ॥ ૩૦૨ ॥

પ્રતિમાના આસન (મસુર)ની ઊંચાઈ આઠ અંશુલની કરવી. આઠ અંશુલ બહા કરવા અને કરતુલા (બન્ને હાથ બેડેલો પંબો) ચાર આંગળની કરવી.

ચતુરંગુલકં ગુહ્ય સ્તન ગર્ભશ્ચતુર્દશ ।

ત્રયોદશતુ હૃષ્ણૈવ કેશાન્તશ્ચ ત્રયોર્દશ ॥ ૩૦૩ ॥

ગુહ્ય ભાગ ચાર અંશુલનો કરવો, ગુહ્ય ભાગથી સ્તનગર્ભ સુધીનો ભાગ ચૌદ અંશુલ, સ્તનગર્ભથી કંઠ સુધીનો હૃદય ભાગ તેર અંશુલ અને કંઠથી કેશાંત સુધીનો મુખ ભાગ પણ તેર અંશુલ કરવો.

લલાટઞ્ચ ચતુર્ભાગં નાસિકા પञ्च कीर्तिता ।

અડ્ગુલ મોઠ મધ્યઞ્ચ તૂર્યાઙ્ગુલ મહૌષ્ઠકમ્ ॥ ૩૦૪ ॥

મુખના તેર ભાગોમાં ચાર ભાગનું કપાલ, પાંચ ભાગની નાસિકા, એક ભાગ નાસિકા અને ઓષ્ઠનો મધ્ય ભાગ તથા ઉપરના ઓષ્ઠથી નીચે દાદી સુધીનો ભાગ ચાર અંગુલ કરવો.

નાસિકૌષ્ઠ દ્વયોર્મધ્યે પ્રવેશશ્ચાઙ્ગુલસ્ય વૈ ।

અર્ધાઙ્ગુલમ ધ્યૌષ્ઠં દ્વાયઙ્ગુલા ચ હનુસ્તથા ॥ ૩૦૫ ॥

નાસિકા અને ઓષ્ઠની વચ્ચેનો પ્રવેશ ભાગ એક અંગુલનો કરવો. બંને ઓષ્ઠ અર્ધો અર્ધો ભાગના અને દાદી બે અંગુલની કરવી. (કુલ ભાગ ચાર)

एवञ्च षडपञ्चाशदुच्छ्रये च विशेषतः ।

ऊर्ध्वे षडंगुलं द्वेयं केशान्तस्य परिस्थितिः ॥ ૩૦૬ ॥

આ પ્રમાણે ઉંચાઈમાં વિશેષ કરી છપ્પન ભાગો કરવા, અને કેશાંતની ઉપરનો ભાગ શિખા પર્યંત છ અંગુલ કરવો. (પ્રતિમાના આસન [મસુર] આઠ ભાગ મળી ૭૦ અંગુલ અથવા ૭૦ ભાગ થયા.)

वक्त्र विस्तारमानं च ह्यङ्गुलानि चतुर्दश ।

ગ્રીવા દશાઙ્ગુલા પ્રોક્તા સ્તનગર્ભે ચ દ્વાદશ ॥ ૩૦૭ ॥

મુખની પહોળાઈ ચૌદ અંગુલની કરવી તથા ગળું બહુ દશ અંગુલ કરવું અને બંને સ્તનનો મધ્યભાગ ચાર અંગુલ રાખવો.

कक्ष मध्यं प्रकुर्वीत द्वाविंशति विभागकैः ।

કટિ વિસ્તાર માનઞ્ચ હ્યઙ્ગુલાનાઞ્ચા ષોડશ ॥ ૩૦૮ ॥

બંને ઠાખનો મધ્ય ભાગ બાવીશ અંગુલનો તથા કટિ-કમ્બરની પહોળાઈ સોળ અંગુલ કરવી.

बाह्य कक्ष प्रमाणञ्च ह्यष्टादशाङ्गुलस्तथा ।

बाहु विस्तरतः प्राज्ञोऽष्टाङ्गुलात्मकमूर्ध्वकम् ॥ ૩૦૯ ॥

હૃદયના મધ્યેથી કાંખ બહારનો બાહુ સુધીનો ભાગ અઠાર અંગુલનો કરવો (બંને બાજુએ મળી કુલ ૩૬ અંગુલ બાજુવો) અને બાહુ વિસ્તારમાં ઉપરનો ભાગ આઠ અંગુલ બહો કરવો.

सप्ताङ्गुलमघः स्थाने चाष्टादश करग्रतः ।

दैर्घ्यं तत्र प्रकर्तव्यं विस्तारेऽष्टाङ्गुलाश्च वै ॥ ३१० ॥

कोष्ठीथी नीचेना हाथनेो लाग सात अंगुल जोडो करवो, अने कोष्ठीथी आंग-
जीओ सुधीनेो हाथनेो लाग अहार अंगुल दांभो करवो तथा पंजे आठ अंगुल
पडोणेो करवो.

श्लोकश्च चतुर्भागं बाह्यग्रं पञ्चभागकम् ।

मत्स्यकं सप्तसार्धश्च घर्सीकश्चैव द्वयङ्गुलम् ॥ ३११ ॥

कांडामां हाथ जोडो चार लाग अने जाडुनेो आंगणेो लाग पडोणेो पांच लाग
करवो तथा कोष्ठीओ साडासात लाग जोडो अने पेट तथा हाथनी वच्चे जे लागनी
घसी करवी.

आसनश्चाष्टविंशत्या षोडशाङ्गुल मस्तकम् ।

कर्णनासाग्रकं कार्यं शोभनश्च दशाङ्गुलम् ॥ ३१२ ॥

आसन पदांठीथी पृष्ठलाग सुधी पडोणुं अठ्यावीश लाग करवुं तथा कर्णुं सलित
मस्तक सोण लाग पडोणुं करवुं तथा कानथी नासिकानेो अत्रलाग दस लागनेो करवो.

दैर्घ्यं दशाङ्गुल प्रोक्तः कर्णश्च द्वयङ्गुलोमतः ।

चतुरंगुलकं चक्षुर्विस्तारे द्वयङ्गुलंमतम् ॥ ३१३ ॥

कान दांभो दस अंगुल अने पडोणेो जे अंगुलनेो करवो, तथा आंभ दांभी
चार अंगुल अने पडोणेो जे अंगुल करवी.

नासिका तूर्यभागा च ह्यग्रे सार्धाङ्गुलामता ।

ललाटं हर्वटी ज्ञेया शोभना च त्रयाङ्गुला ॥ ३१४ ॥

नासिका पडोणेो चार लागनी करवी अने अत्रलागे दोढ अंगुल करवी, तथा
कपाल अने दादी नासिकाना अत्र लागेथी त्रयु लाग अहार पडती करवी.

श्रीवां दशाङ्गुला प्रोक्ता कर्णायामं दशाङ्गुलम् ।

त्रय सार्धञ्च विस्तारो भाग भागश्च निर्गमः ॥ ३१५ ॥

गणुं दस अंगुल जोडु करवुं, कर्णुं नी दांभाई दस अंगुल करवी, तथा साडा त्रयु
अंगुलनी पडोणाई करवी अने निहाणे नीकणतो कान अकेड लागनेो करवो.

શ્રીવત્સઃ પચ્ચભાગઃ સ્યાત્ ત્રિ ભાગો વિસ્તરે મતઃ ।

નિર્ગમં ત્રયભાગશ્ચ સ્તનગર્ભે સુશોભનઃ ॥ ૩૧૬ ॥

શ્રીવત્સ પાંચ ભાગ લાંબુ અને ત્રણ ભાગ પહોળું કરવું. નીકાળો ત્રણ ભાગ રાખવો, એ પ્રમાણે એ સ્તનોના મધ્ય ભાગે સુશોભિત કરવું.

ઉદરમષ્ટાંગુલં સ્યાદુદયમેકાદશ તુ ।

કટિ વાહુષણં પ્રોક્તમજ્જલ ત્રયમેવ ચ ॥ ૩૧૭ ॥

ઉદર આઠ ભાગ પહોળું અને અગ્યાર ભાગ ઊંચું કરવું તથા કમરનો અને ખાડુનો મધ્યભાગ (ગાળો) ત્રણ ભાગ રાખવો.

દશપચ્ચ ભવેત્પાદ્શાંજ્જલ પિંડકદ્વયમ્ ।

છિદ્રંદ્વિભાગિકં મૂલે વિસ્તરે દ્વયમેવ ચ ॥ ૩૧૮ ॥

પગ પંદર ભાગ રાખવો અને પગની પિંડીઓ અકેઠ ભાગની કરવી તથા આસન વાળેલા પગના મૂલમાં પાણી જવાનું છિદ્ર એ ભાગ લાંબુ, એ ભાગ પહોળું કરવું.

ગર્ભસ્થા નવ ભાગાઘૌ હસ્તાગ્રં દ્વયમેવ ચ ।

દ્વાદશ ચ સ્થિતા જઙ્ઘા ચાગ્ર પૃષ્ઠે તથૈવ ચ ॥ ૩૧૯ ॥

ગાદીના મધ્યભાગે રહેલી ચોરસી નવ ભાગ લાંબી અને આઠ ભાગ પહોળી કરવી તથા હાથનો અગ્રભાગ એ આંગળ બહો કાંજા પાસે રાખવો અને પગની આંગળની તેમજ પાછળની જંઘાઓ બાર ભાગ બહી રાખવી.

તથાગ્રે પચ્ચ યત્નેન ચતુરજ્જલમાનકમ્ ।

ષડ્ભિર્મૌઘૈશ્ચ કર્તવ્યો વામપાદશ્ચ મધ્યકે ॥ ૩૨૦ ॥

તેમજ પાણી નીકળવાના કાણાં પાસે પગનું કાંડું પાંચ આંગળ બહુ કરવું. અને અંગુઠા પાસેનો પગનો પંજે ચાર ભાગ બહો કરવો તથા પલાંઠીનાં મધ્યમાં છ ભાગ ખેદી ડાબો પગ દેખાડવો.

કર્તવ્યં શાસ્ત્રસંમત્યા સ્વરૂપં લક્ષણાન્વિતમ્ ।

એવં યુક્તિ વિધાતવ્યા પ્રતિમા માન કર્મણિ ॥ ૩૨૧ ॥

શાસ્ત્રાનુસાર સર્વ લક્ષણોથી સંયુક્ત પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કરવું તથા પ્રતિમાના વિભાગ માનના કાર્યમાં ઉપર બતાવેલી યુક્તિ પ્રમાણે ભાગમાને પ્રતિમાનું સ્વરૂપ કરવું.

इत्येतत् कथितञ्चैव कर्त्तव्यं शास्त्रपारगैः ।

पूर्वमान प्रमाणञ्च कर्त्तव्यं विधिपूर्वकम् ॥ ३२२ ॥

आ प्रमाणे वास्तुशास्त्रमां प्रतिमाना स्वइपनुं लक्ष्यु कर्तुं छे अने विद्वान शिल्पी-
ओओे लक्ष्युनुसार प्रतिमा करवी, तथा पूर्वथा परंपराओे आदतुं आवेलुं मानतुं
प्रमाळु पळु विधिपूर्वक योजुं.

॥ इतिश्री आसनस्य प्रतिमा लक्षण ॥

जिनपरिकर लक्षण :-

जयोवाच—

कथयतु महाप्रोक्त परिकरस्य लक्षणम् ।

आसनस्थार्चा चौध्वार्चा शयनार्चा विशेषतः ॥ ३२३ ॥

तेषां युक्त्यनुक्रमेण ब्रूहि मानं परिकरम् ।

सिंहासनस्य किं मानं किं मानं बाहुयुग्मयोः ॥ ३२४ ॥

किं मानं छत्रवृत्तं च शङ्ख दुन्दुभिमानतः ।

एतत् सर्वं प्रसादेन कथय त्वं जगत्पते ॥ ३२५ ॥

जय उवाच:-छे मडाप्रलु, मने *परिकरना लक्ष्यु कडो. जेठेली मूर्तिना, उली
मूर्तिना के विशेषे करीने शयन प्रतिमाना परिकरनी युक्तिओे अनुक्रमे कडो, सिंहासन-
मान, षाडुयुग्म (मने उस्त षाणु काठिसज्ज) मान उपरना छत्रवृत्त प्रमाळु अने
तेमां शंभ तथा देवदुन्दुलि वगाउनाराओे केटला मानना करवा ओे सर्व आपना प्रसाद-
इप छे जगत्पति मने कडो.

अशोकवृक्षः सुरपुष्पवृष्टि दिव्यध्वनिश्चामरमासनं च ।

भामंडलं दुन्दुभिरातपत्रं सत्प्रातिहार्याणि जिनेश्वराणाम् ॥ ३२६ ॥

(१) अशोक वृक्ष, (२) पुष्पवृष्टि, (३) दिव्यध्वनि, (४) आमर, (५) सिंहासन,
(६) भामंडल, (७) देवदुन्दुलि, (८) छत्र. ओे आठे जिनेश्वर प्रलुना प्रातिहार्य छे.
परिकरमां तेना समन्वय नीओे प्रमाळु करवामां आवे छे:-

१ अशोक वृक्ष :-ओे छत्रवृत्तनी उपरनी छेल्ली रथिकाना जेणवृत्तमां आसोपालवनां
पत्र करवामां आवे छे.

* नोट :-जिन तिर्थ करीनी आ लोकलोअ इणइप अष्ट प्रातिहार्य छे. तेओे ज्यां विचरे छे
त्यां ओे आठे वस्तुओे ढाजर होय छे. तेथी आ परिकरमां ते आठे वस्तुओेना समावेश करेल छे.

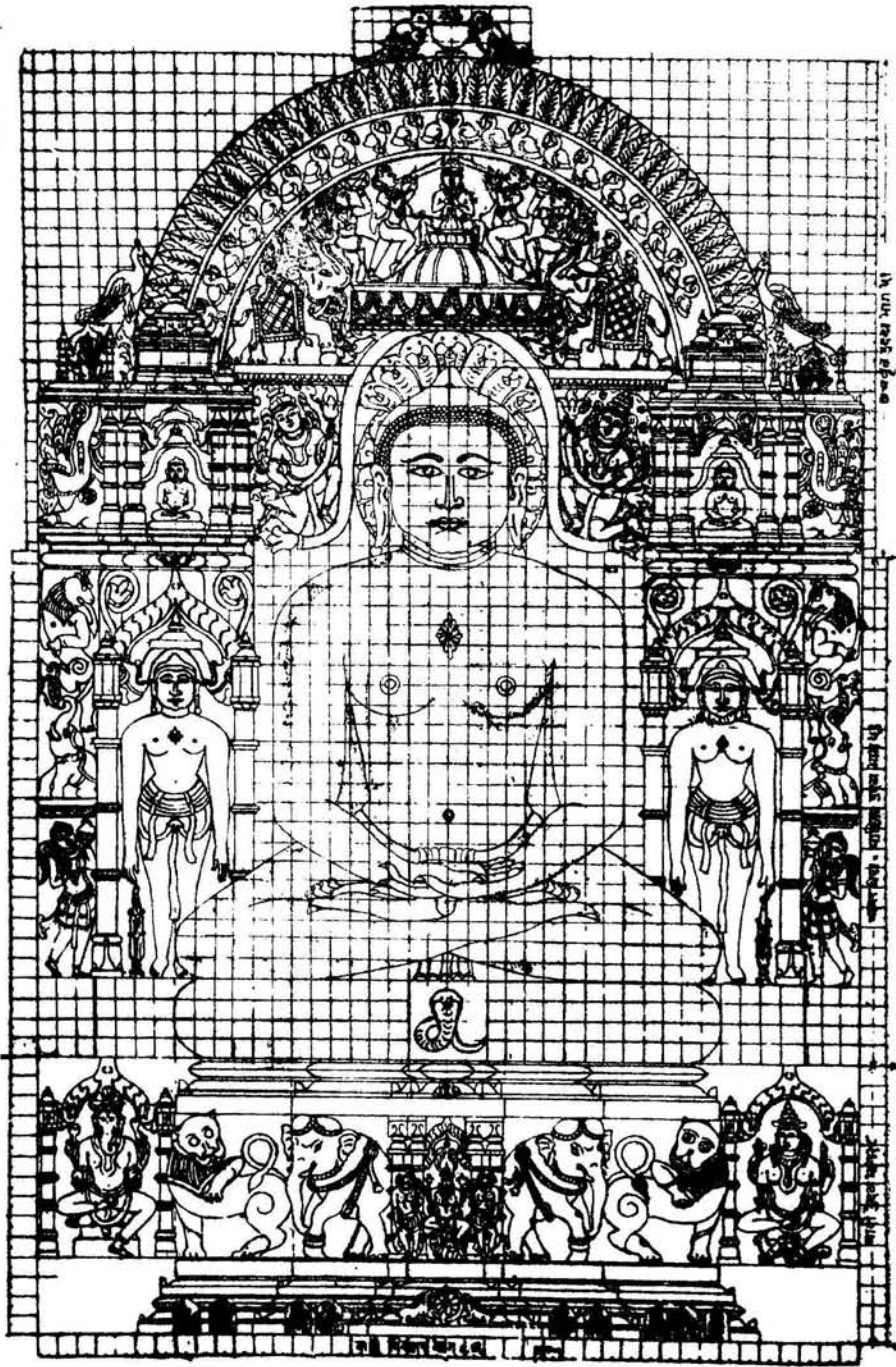
- ૨ દેવદુન્દુભિ :—છત્રવૃત્તમાં ગાન્ધર્વેન્દ્રો વાદ્ય વગાડતા હોય છે.
- ૩ દિવ્ય ધ્વનિ :—છત્રવૃત્તના ઉપર મધ્યમાં શંખધ્વનિ કરતા ઈંદ્રદેવ.
- ૪ ચામર :—પરિકરની બન્ને બાજુ ચામરેન્દ્ર ચામર ઢાળે છે અથવા વાહિકામાં છેડા ઉપર ચામર કલશધારી દેવો હોય છે.
- ૫ સિંહાસન :—સિંહ ગજયુક્ત ગાદી.
- ૬ ભામંડલ :—પ્રભુજના મસ્તક પાછળ તેજપુજના જેવા મંડળની આકૃતિ.
- ૭ પુષ્પવૃષ્ટિ :—છત્ર વૃત્તમાં હાથી નીચે બે માલાધરો પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે.
- ૮ છત્ર :—પ્રભુના મસ્તક ઉપર છત્રાકાર હોય છે. એમ આઠ પ્રાતિહાર્યો પરિકરમાં દર્શાવેલા હોય છે.

વિશ્વકર્મોવાચ—

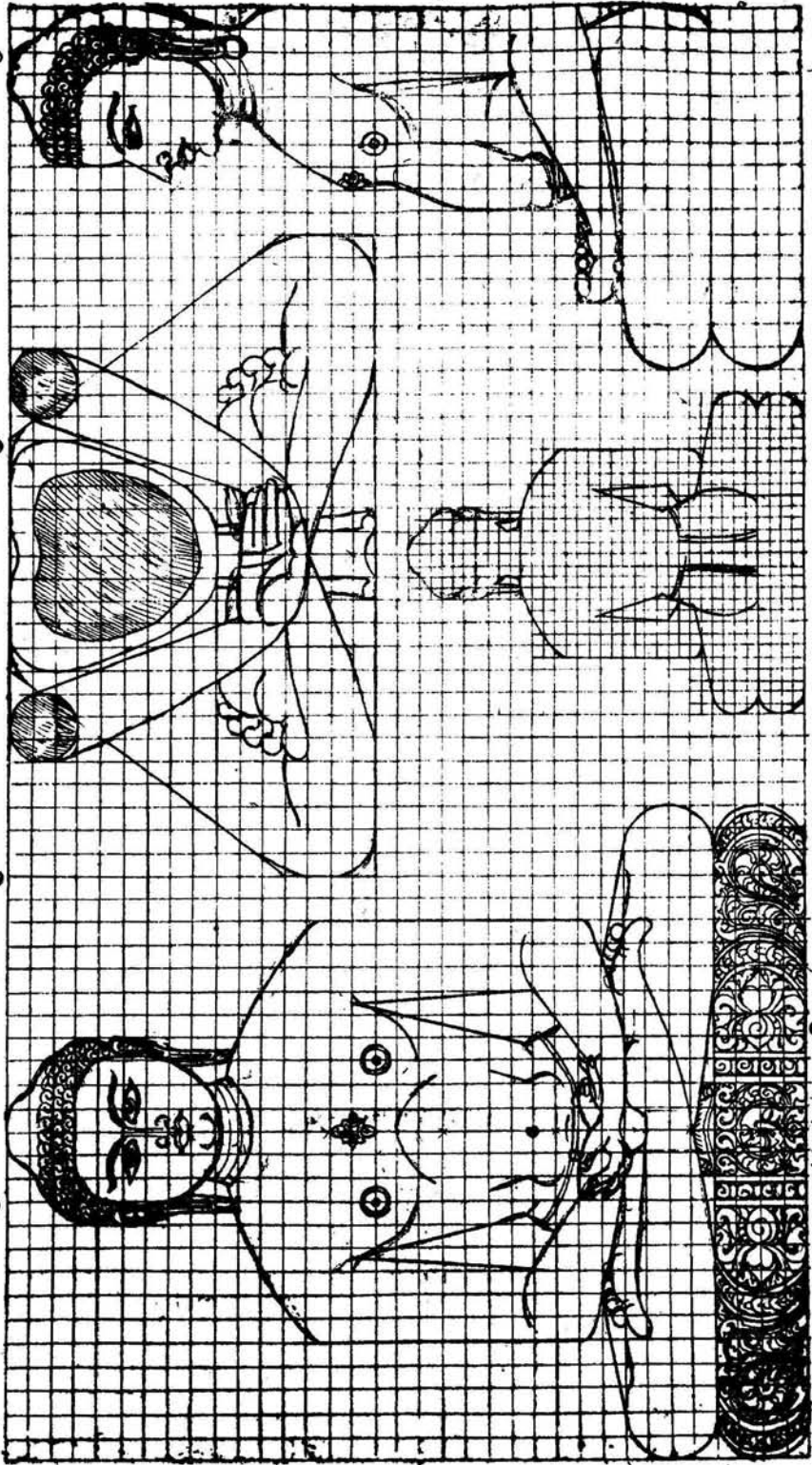
પૂર્વમાનં ભવેત્ કુર્યાદર્ચાં સર્વત્ર શોભના ।
 યદ્વર્ણા મૂલપ્રતિમા પરિકરસ્ત દ્વર્ણાદયઃ ॥ ૩૨૭ ॥
 વિવર્ણાદિ મહાદોષાઃ જાયમાનેષુ સર્વતઃ ।
 રત્નોદ્ભવાદ્યાદેષુ મરકત સ્ફટિકાદિષુ ॥ ૩૨૮ ॥
 ન દોષો વિવર્ણતાકીર્ણા અર્ચા પરિકરાદિકે ।
 આસનં ચ અતો વક્ષ્યે ભાગાત્ વક્ષ્યામિ ત્વં શૃણુ ॥ ૩૨૯ ॥

શ્રી વિશ્વકર્મા કહે છે :—પૂર્વે કહેલા માન-પ્રમાણવાળી શોભનીય પ્રતિમા ભરાવી તેના જ વર્ણ (રંગ) ના પાષાણનું પરિકર કરાવવું. પ્રતિમાજી જે વર્ણના હોય તેથી બીજા વર્ણના પાષાણનું પરિકર બનાવવાથી સર્વત્ર મહાદોષનો ભય રહે છે. પરંતુ રત્ન મરકત મણિ કે સ્ફટિકાદિની પ્રતિમાના પરિકરમાં વિવર્ણતા હોય તો તેમાં દોષ નથી.

અર્ચાર્થોદયકં કાર્યં સિંહાસનં સાદ્વાગ્રતમ્ ।
 અથઃ પીઠં દિગ્ભાગં ચ દ્વાદશાંગુલરૂપકમ્ ॥ ૩૩૦ ॥
 ઋધ્વે દ્વયાંગુલં છાદ્યં કર્ણિકા ચ વેદાંગુલા ।
 અધો દેશે ગ્રહાઃ સર્વે આદિત્યાદ્યાશ્ચ કારયેત્ ॥ ૩૩૧ ॥
 આચરન્તિ ગ્રહધર્મં સર્વદોષ નિવારકા ।
 ઉદયાશ્રાષ્ટ વિશ્વત્યા દૈર્ઘ્યં વે કથ્યતેઽધુના ॥ ૩૩૨ ॥



परिकर विभाग दर्शन.



જિન પ્રતિભાણ વિભાગ દર્શન.

હવે હું આસન-ગાદીના વિભાગ કહું છું તે સાંભળો :-પ્રતિમાની પહોળાઈથી અર્ધભાગે સિંહાસનની ઊંચાઈ કરવી અને પ્રતિમાની પહોળાઈથી સિંહાસનની લંબાઈ દોઢી કરવી. તેની નીચે દસ ભાગનું પીઠ ઊંચું કરવું. તે ઉપર ગજ સિંહાદિ ૩૫ બાર ભાગના કરવા, ગજ સિંહાદિ ૩૫ ઉપર બે ભાગની છાજલી કરવી અને તે ઉપર ચાર ભાગની કર્ણી કરવી, સિંહાસન નીચેની પાટલીમાં સૂર્ય આદિ નવ શ્રેણીના નાના રૂપો કરવાં. તે પોતાના ધર્મનું આચરણ કરે છે, અને તે સર્વદોષોનો નાશ કરનાર છે, આ પ્રમાણે સિંહાસનનો ઉદ્ય અઠ્યાવીશ ભાગનો મેં કહ્યો હવે તેની લંબાઈના ભાગ કહું છું.

આદિ શક્તિ જિનેદૃષ્ટા આસને ગર્ભ સંસ્થિતા ।

સહજા કુલજા ધ્યાને પદ્મહસ્તા વરપ્રદા ॥ ૩૩૩ ॥

અર્કમાનં વિધાત્તવ્યમુર્વાગ સહિતં ભવેત્ ।

દેવ્યાધોગર્મે મૃગયુગ્મં ધર્મચક્રં સુશોભનમ્ ॥ ૩૩૪ ॥

દૌ ગજૌ વામ દક્ષિણે દશાંગુલાનિ વિસ્તરે ।

સિંહૌ રૌદ્ર મહાકાયૌ જીવત્ ક્રૌઘૌ ચ રક્ષણે ॥ ૩૩૫ ॥

દ્વાદશાંગુલ વિસ્તારૌ કર્તવ્યૌ વિકૃત્તાનૌ ।

કેવલ જ્ઞાન મૂર્તિનાં સર્વેષાં પાદ સેવકાઃ ॥ ૩૩૬ ॥

અર્ચા વામે યક્ષિણ્યા યક્ષો દક્ષિણે ચતુર્દશ ।

સ્તંભિકા મૃણાલ યુક્તં મકરેર્ગ્રાસ રૂપકૈઃ ॥ ૩૩૭ ॥

ચતુરશ્રીતિ વિસ્તારે ઉચ્છ્રયે ચાષ્ટ વિશતિઃ ।

આસનં કથિતં ચૈવ ચામર ધારાવતઃ શૃણુ ॥ ૩૩૮ ॥

હવે સિંહાસન ગાદીના વિસ્તારનાં ભાગો કહું છું :-મધ્યમાં આદિ શક્તિ જિન દેવોએ આત્મામાં ભેદ એવી ધ્યાનમાં સ્વાભાવિક બુદ્ધિશાલી, સુલક્ષણ સંપન્ન, હસ્તમાં પદ્મ તથા વરદેવા વાળી (તેના અખે ભાગના બેઉ બાજુના ઉપાંગો સહિત) દેવી બાર ભાગના વિસ્તારમાં કરવા, મધ્યમાં આઠ ભાગનું ૩૫ કરવું. દેવીની નીચે કણુ-પીઠમાં ગર્ભ સુશોભિત એવું ધર્મચક્ર સહિત મૃગ યુગ્મ કરવું. દેવીની બન્ને બાજુ દસ-દસ ભાગના હાથીના રૂપો કરવા.

તેના પછી રૌદ્ર-મહાકાયાવાળા વિકરાળ મુખવાળા સિંહો બાર-બાર ભાગના કરવા. તેના કોઈથી જીવોનું રક્ષણ કરવા પ્રભુએ પોતાની ગાદી નીચે તેને દબાવેલા છે

કેવળજ્ઞાન મૂર્તિ એવા પ્રભુના પાદ સેવકો પ્રભુની ડાબી તરફ ચક્ષિણી અને જમણી તરફ ચક્ષનાં સ્વરૂપો ગાત્રીના બંને છેડા ઉપર ચૈદ-ચૈદ ભાગ વિસ્તારના કરવા. ચક્ષ ચક્ષિણીની કરતા બે બાબુ સ્તંભિકાઓ, કમલ જેવા તોરણો, મઠર અને આસમુખથી શોભતી કરવી. (જિનધર્મમાં ઉદ્યોત કરનાર એવા શાસનદેવ-દેવીઓ કે ચક્ષ-ચક્ષિણીઓ જે જેના હોય તેનાં સ્વરૂપો કરવા) આ રીતે ગાત્રીના વિસ્તારના ચોરાશી ભાગ અને ઊંચાઇના અઠ્યાવીશ ભાગના લક્ષણો કહ્યાં. હવે પ્રભુની બાબુના આમરધારીના લક્ષણો જાણો.

ચામરધરા (વાહિકા)

ચામરધરાનતો વક્ષ્યે ચામરેન્દ્રા इति स्मृताः ।

पृष्ठपदोद्भवाः कार्या वाहिको भय मध्यतः ॥ ૩૩૯ ॥

प्रतिमा स्कंधमुत्सेधाः कर्तव्याश्च सुशोभनाः ।

સ્તંભૌ મૃણાલ સંયુક્તૌ પૂર્વાદિ વિરાલૈર્વિદુઃ ॥ ૩૪૦ ॥

उच्छ्रयमेक पंचाशद्विस्तारे द्वाविंशतिः ।

उदयं स्तंभिकाभिश्च तिलक-तोरण-भूषितम् ॥ ૩૪૧ ॥

षडंगुलानि कर्तव्यां विगलि गजचामराः ।

સ્તંભિકા દ્વયાંગુલે દ્વે સૂર્યાંશે ઇન્દ્રૌ વિસ્તરે ॥ ૩૪૨ ॥

अष्ट भिपट्टि कोर्ध्व मिन्द्रमेक त्रिंशतिः ।

સૂર્યાંગુલં તોરણાઘં મૃણાલ તિલકાન્વિતમ્ ॥ ૩૪૩ ॥

मूल नायक स्तन गर्भे दृष्टि मिन्द्रस्य कारयेत् ।

નાના ભરણ શોભાદઘં ચામરેન્દ્રઃ પ્રકથ્યતે ॥ ૩૪૪ ॥

હવે ચામરેન્દ્ર નામથી પ્રસિદ્ધ એવા ચામરધરાના લક્ષણ કહું છું. મૂળનાયકની પ્રતિમાની પાછળ બાબુના ભાગમાં પ્રતિમાના બાહુઓના મધ્યે બંને બાબુ વાહિકા સ્થાપન કરવા. તે મૂળનાયકના ખલા બરાબર ઊંચા સુશોભિત કરવાં, તેના (રૂપની બે બાબુ) સ્તંભિકા ને દંડ સહિત કમળ કરવા અને બાબુમાં વિરાલિકાઓ કરવા.

આ ચામરધરા એકાવન ભાગ ઊંચા કરવા અને બાવીશ ભાગ વિસ્તારમાં કરવા, ઈંદ્રની બે બાબુ બે થાંભલીઓ તોરણો અને તીલકથી શોભતી કરવી. તેને દંડ સહિત કમલ કરવા. તેમાં વિરાલિકાઓ સ્થંભિકાની બે બાબુ કરવી તેની પહોળાઈ પરિકરના

બન્ને છેડા ઉપર છ ભાગની, નાસકવાળી ઉભી પટ્ટીકામાં વિરાલિકા હસ્તી અને નાના ચામરધારીનાં રૂપો કરવા, બાર ભાગમાં ઈંદ્રનું રૂપ તેની બન્ને બાજુ અખે ભાગની થાંભલીઓ કરવી.

[આ રીતે વિસ્તાર બે થાંભલી ચાર ભાગ, ઈંદ્ર બાર ભાગ અને છેડા પર ગજ વિરાલિકા છ ભાગની પહોળી નાસક=પટ્ટિકા મળી કુલ બાવીશ ભાગ કરવા.]

હવે ઊંચાઈના ભાગ કહે છે :-નીચે મૂળનાયકની પાટલી જેટલી પટ્ટિકા=આસન આઠ ભાગનું, તે પર એકત્રીસ ભાગ ઊંચો ઈંદ્ર (કેશપર્ચિત) તે પર બાર ભાગમાં તોરણાદિ કમલ તિલકથી શોભતા કરવા. (આ રીતે ઊંચાઈ ૮+૧૩+૧૨=૫૧ ભાગ થયા) મૂળનાયક પ્રભુની સ્તનબિંબની બરાબર ઈંદ્રની દષ્ટિ સમસૂત્રમાં રાખવી. બાજુમાં ચામરેન્દ્રની પ્રતિમા અનેક આબૂધણોથી શોભતી કરવાનું કહ્યું છે.

પ્રહ્લાદાલ્યો વામનસ્ય ચામરધારઃ સોચ્યતે ।

દક્ષિણે બાહુ સંસ્થાને ઉપેન્દ્રો નામ નામતઃ ॥ ૩૪૫ ॥

મૂળનાયક ગર્ભસ્ય વાહિકાષ્ટા દશાંગુલા ।

બાહુ ચામર ધરયોર્મધ્યેઽન્તરં દ્વયાંગુલમ્ ॥ ૩૪૬ ॥

મૂળનાયક મહુરગર્ભં ચામરેન્દ્રો ભવેત્ ।

ઈંદ્રશં લક્ષણં વત્સ ચામરધારઃ પ્રકથ્યતે ॥ ૩૪૭ ॥

પ્રભુના ડાબી બાજુના ચામરધારી ઈંદ્રને પ્રહ્લાદ નામે ઈંદ્ર કહેલ છે અને જમણી બાજુના ઈંદ્રને ઉપેન્દ્ર એવું નામ આપેલ છે.

મૂળનાયક પ્રતિમાના ગર્ભથી બાહુની બહારની ફરક અઢાર ભાગની હોય છે. તેની અને બાજુના ચામર ધરાતી [વચ્ચે બે ભાગનું] અંતર રાખવું. (૧૮+૨+૨+૬=૨૮) આમ મૂળનાયકની ગાદીની પાટલીની બેઉ બાજુની ફરક બરાબર પરિકરનો ચામરેન્દ્રનો ગર્ભ રાખવો. એ રીતે ચામરધરાના લક્ષણ કહ્યાં છે.

॥ इति चामरधरा ॥

શાસ્ત્ર ભેદે

ચામરધરાના સ્થાને ઝઉત્સગ્ગની ધ્યાનમાં ઉભેલી પ્રતિમા કરવા કહેલ છે.

અષ્ટાદશ ચ વિસ્તારે તત્ર મધ્યેઽપિ વૈશ્વળુ ।

અષ્ટમિ રૂર્ધ્વ સંસ્થાનો મુનિરેકેન ત્રિશતિઃ ॥ ૩૪૮ ॥

શેષઞ્ચ ચલણં કાર્યં મલ્લિકા તોરણોત્તમમ્ ।

વિસ્તારે સ્તંભિકાગર્ભં મધ્યભાગે તતઃ શૃણુ ॥ ૩૪૯ ॥

षडंगुलाश्च कर्त्तव्या विराली गजचामराः ।
 स्तम्भिका द्वयङ्गुले द्वे च शेषश्च मुनिविस्तर ॥ ३५० ॥
 निर्गमं गर्भं सूत्रेण सर्वालङ्कार संयुतम् ।
 दशांगुलं तिलकपञ्च कार्यं द्विस्तम्भिकोपरि ॥ ३५१ ॥
 नक्रः षडंगुलः कार्यः क्षोभनञ्चतुरंगुलम् ।
 माला धराः कृता मध्ये चोपरि गज उत्तमः ॥ ३५२ ॥

પરિકરની પહોળાઈ ભાગ અઠારની કરવી, તેમાં કરવાના સ્વરૂપોના વિભાગો સાંભળો, આઠ ભાગની પહોળી અને એકત્રીશ ભાગની ઊંચી ઉભી રહેલી મુનિની (અર્થાત્ કાઉસ્સગના ધ્યાનમાં ઉભેલી) પ્રતિમા કરવી.

તે પ્રતિમાના ઉપરના શેષ ભાગોમાં તોરણાદિથી સંયુક્ત મેરાપ કરવી અને તે પ્રતિમાની આબુની જે થાંભલીઓના મધ્ય ભાગમાં કરવી.

ગ્રાસ હસ્તી અને ચામરધારી (ચામર કલશધારી) છ ભાગની પહોળાઈમાં કરવા. પ્રતિમાની બંને પડખે જે-જેભાગની જે થાંભલીઓ કરવી તથા બાકી રહેલી પહોળાઈમાં મુનિની પ્રતિમા કરવી.

સર્વ અલંકારો પોત પોતાના પ્રમાણથી અર્ધા ભાગે નીકાળે કરવા અને જે થાંભલીઓ ઉપર તિલકો દશ ભાગના કરવાં.

મગરનું મુખ છ ભાગનું કરવું અને તે ચાર ભાગ નીચું ઉતરતું તથા અંદરની પડખે માલાધર કરવા અને તેના ઉપર હસ્તી કરવો.

॥ इति काउस्सग ॥

छत्रवृत्त—दौला—

दौलाख्यं तोरणं कार्यमनेकाकार संयुतम् ।
 त्रिरथिकोद्भवं कार्यं छत्रत्रय समन्वितम् ॥ ३५३ ॥
 अशोकपत्रादिकार्यं छत्रदण्डः सुशोभितः ।
 पृष्ठस्ते कण मण्डनाख्यं मस्तकोर्ध्वं समुद्भवेत् ॥ ३५४ ॥
 त्रिपङ्कचफणः सुपार्श्वः पार्श्वः सप्तनव स्तथा ।
 हीनफणो न कर्त्तव्योऽधिको नैव च दूषयेत् ॥ ३५५ ॥

છત્રત્રયં ચ નાસાશ્રોત્તારે સર્વોત્તમં ભવેત્ ।

નાસા મ્હાલાન્તયોર્મધ્યે કપોલ વેધ કૃત પુનઃ ॥ ૩૫૬ ॥

હવે છત્રવૃત્ત જેને દ્વીલાતોરણ કહે છે, તે અનેક આકારવાળું કરવાનું કહ્યું છે, તેના ઉપર ત્રણ રચિકા કરવી. (૧) ગાંધર્વ૩પ પંક્તિ (૨) હંસપંક્તિ (૩) અશોકપત્ર પંક્તિ, મધ્યમાં ઉપરા-ઉપર ત્રણ છત્ર અને અશોકપત્રાદિને કમલદંડથી શોભતું કરવું, પ્રભુનો પાછલો ભાગ મસ્તક પર ક્ષુધાથી શોભતો કરવો, સુપાર્શ્વનાથજીને ત્રણ કે પાંચ ક્ષુધા અને પાર્શ્વનાથજીને સાત કે નવ ક્ષુધાવાળા સર્પની આકૃતિ કરવી. તેનાથી એાછી ક્ષુધા નહિ કરવી. પાર્શ્વનાથજીને અધિક ક્ષુધા થાય તો દોષ નથી.

ત્રણ છત્રોમાં નીચલા આગળ પડતા છત્ર અને પ્રભુના નાકનો અગ્ર ભાગ સમ-સૂત્રમાં (અવલંબે) રાખવા તે ઉત્તમ બાજુવું, નાક અને કપાળના મધ્ય ભાગમાં આડી રેખાથી કપોલ વેધ બાજુવા.

ચતુરશીત્યંગુલં દીર્ઘમુદયૈક વક્ત્રાશદંગુલમ્ ।

ઘન્ટા સ્તસ્યોર્ધ્વે કર્તવ્યા સર્વલક્ષણ સંયુતા ॥ ૩૫૭ ॥

મામંઘડલં તતો મધ્યે તિલકં વામ દક્ષિણે ।

ચતુર્દશાઙ્ગુલં પ્રોક્ત તિલકં વિસ્તૃતં ભવેત્ ॥ ૩૫૮ ॥

ઉદયે ષોડશં પ્રોક્તં તિલકે તત્ર રૂપકમ્ ।

ઉપરે છાદ્યકી જ્ઞેયા ઘન્ટા કલશ ભૂષિતા ॥ ૩૫૯ ॥

નાસિકે સ્તભિકાઢ્ઠી ચ મયુરંવામદક્ષિણે ।

વાજ્ઞે મકરાણાં મુલાઃ ગાન્ધર્વા રત્નશેખરાઃ ॥ ૩૬૦ ॥

વીણા વંશધરાઃ પ્રોક્તા મધ્ય સ્થાને ઇતિ સ્મૃતાઃ ।

વસંત રાજમાલાધર સ્તિલક વામદક્ષિણે ॥ ૩૬૧ ॥

અનુગો પરિજાતશ્ચ દર્શાંગુલ પ્રમાણતઃ ।

મૂર્લોકો મુવર્લોકેશો ચાગ્રે છત્રં દ્વિતીયકમ્ ॥ ૩૬૨ ॥

તૃતીય લિઙ્ગમાકારમ્ ગ્રહા દેવાશ્ચતુર્થકમ્ ।

દોલા કનકદઢ્ઢં ચ છત્રવૃત્તં વિશાઙ્ગુલમ્ ॥ ૩૬૩ ॥

મ્હલરી મણિ મૌક્તિક સ્યોર્ધ્વે કલશ શોભિતમ્ ।

દ્રૌણ-છત્રવૃત્ત ચોરાશી ભાગ વિસ્તારમાં અને એકાવન ભાગ ઊંચાઈ કરવો. પરંતુ તે ઉપર વિશેષમાં મધ્યગર્ભે ઘંટાકલશ સર્વ લક્ષણ યુક્ત કરવા. (તે એકાવન ભાગથી વિશેષ બાણવા.) પાર્શ્વ-સુપાર્શ્વનાથજી સર્પ તથા ખીજી સર્વ પ્રભુજીને પાછળ ભામંડલની આકૃતિ કરવી. તેની ડાબી જમણી તરફ ચામરેન્દ્ર મધ્ય ગર્ભ ઉપર રૂપ યુક્ત તિલક ચૌદ ભાગ પહોળા અને સોળ ભાગ ઊંચાઈમાં કરવા. (તેના ઉદ્ધમાં મધ્ય ભાગે અકેક રૂપ કરવું) તેના ઉપર છાજલી કહી છે, તેના ઉપર ઉદ્દગમ ઘંટા કલશથી શોભતું કરવું. તેની નીચે વીણાધરના રૂપની બે બાજુ નાસિકાઓમાં બખ્ખે સ્તંભિકાઓ કરવી. તે પર ડાબી જમણી તરફ મયૂર કરવા. બહારના ભાગમાં મુખ કાંડતા મકરો કરવા. ગાંધર્વ અને ખીજી રત્નમુકુટધારી રૂપો કરવા. વીણા વાંસળી બજાવનારાના સ્વરૂપો દેવ-તિલકનાં મધ્યમાં ગવાક્ષમાં કરવા.

વંશીધરના તિલકથી ડાબી જમણી તરફ (પ્રભુના મુખ પાસે) વસંતરાજ એવા માલાધરના સ્વરૂપો તેના અનુચર રૂપે વારિભતાદિ વેલપત્રો સાથે કરવા. તે દસ ભાગ વિસ્તારમાં કરવા. પ્રભુ પરનું છત્ર બ્રહ્માંડના ભૂલોકનું પ્રથમ છત્ર તેની ઉપર ભૂવલોકેશનું ખીજું છત્ર કરવું. ત્રીજું લિંગાકાર અને ચોથું છત્ર અહોદેવરૂપ બાણવું. સુવર્ણદંડ ઉપરના છત્રની ગોળાઈ વીસ ભાગ વિસ્તારમાં રાખવી. છત્રની નીચેની અલર મણિ મોતીમય જેવી કરવી. ઉપર દેહીધ્યમાન એવો કલશ કરવો (છત્રવટાની ગલતાકાર ઢંકધારાની ઊંચાઈ દસ ભાગ કહી છે.)

શાસ્ત્ર ભેદ

કાયસ્વર્ગે યદા છત્ર મૂર્ધ્વે ચ પ્રતિમાસનમ્ ।

સર્વ પરિકર સ્યાગ્રે નિર્ગમં સાર્ધં મહુગુલમ્ ॥ ૩૬૪ ॥

કાઉસ્સગ્ગની પ્રતિમાના મસ્તક ઉપર છત્ર કરવું તથા તેના ઉપર પ્રતિમા બેસાડવાનો ગોખલો કરવો અને તે સર્વે પરિકરથી દોઢ ભાગ નીચળતું કરવું.

એરાવત દ્વયૌ શ્રેષ્ઠો ઉમ્મયૌ વામ દક્ષિણે ।

કલશ પલ્લવૈર્યુક્તા વિચ્છાપત્રં ચ કારયેત્ ॥ ૩૬૫ ॥

હિરણ્યેન્દ્ર દ્વયૌ કાર્યૌ પુષ્પાંજલિ કલશાન્વિતૌ ।

છત્રવૃત્ત ગાન્ધર્વેદ્રાઃ શઙ્ખપૂર્ણ મહોદ્ભવાઃ ॥ ૩૬૬ ॥

કુર્વન્તિ મજ્જલં સર્વં દુન્દુમિ શંખ પાલિકા ।

જન્મોત્સવં ચ કુર્વન્તિ પર્વત મેરૌ વાસવાઃ ॥ ૩૬૭ ॥

છત્રચામર શઙ્ખનાદૈર્હરિણ ગમિર્ષર્વિદુઃ ॥ ૩૬૮ ॥

માલાધર ઉપર શ્રેષ્ઠ એવા ઐરાવત હાથીના સ્વરૂપ ડાબી જમણી બંને બાજુ કરવા. તેને સૂંઢમાં કલશપત્રોથી આચ્છાદિત કરેલ કરવા. હાથી નીચેની પાટલી નીચે પત્રાદિ કરવા. હાથીની પીઠ ઉપર હિરણ્યેન્દ્રો હાથમાં પુષ્પાંજલી અને કલશ ધારણુ કરેલ કરવા. છત્રવૃત્તમાં છત્રવટા પર પહેલી પંક્તિમાં વાજિત્ર સાથે નૃત્ય કરતા ગાન્ધર્વાદિ સ્વરૂપો કરવા. છત્રવટા ઉપર તેના મધ્યમાં શંખ બબલવતો દેવેન્દ્ર અને તેની બંને બાજુ નૃત્ય કરતા ભેરી બબલવતાં રૂપો અને ડમરૂં આદિ વાજિત્રવાળા દેવદુંદુભિ અને શંખપાલના સ્વરૂપો આનંદ મંગલ કરતા કરવા.

પ્રભુનો શુભ જન્મોત્સવ મેરૂ પર્વત પર ઉજવાય છે. તેમ અહિં છત્રવૃત્તમાં છત્ર, ચામર, શંખનાદ આદિ હરિભુગમેષિઓ પ્રભુનો ઉત્સવ કરી રહ્યા હોય તેમ કોતરવા.

મામંડલં તતઃ કાર્યં છત્રાદ્યથ્ચ દ્વાવિંશતિઃ ।

ચતુર્વિંશોદ્યો કાર્યં તતો મૃણાલદંડકમ્ ॥ ૩૬૯ ॥

છત્ર દશાંગ્ગલં પ્રોક્તં દ્વિતીયં વસુ અહ્ગુલમ્ ।

ષડ્ગ્ગલં તૃતીયં ચ ચતુર્થં ચ વેદાહ્ગુલમ્ ॥ ૩૭૦ ॥

મૂલનાયક મસ્તકોર્ધ્વે વૃત્તં કુર્યાત્ ત્રયં તથા ।

વૃત્તં ચતુશ્ચત્વારિંશત્ ચતુઃષષ્ટ્યંતકં તથા ॥ ૩૭૧ ॥

એવં રથિકાત્રયં કાર્યં વૃત્તાકારં ભવેત્ તઃ ।

દિવ્ય દેહધરાઃ સર્વે જિનેન્દ્ર મક્તિ વત્સલાઃ ॥ ૩૭૨ ॥

વાદિત્રૈશ્ચ સમુત્પન્ના ધાર્યન્તિ ચ માલિકામ્ ।

દૌલા મસ્તકે કલશમુમયે હંસ રૂપકમ્ ॥ ૩૭૩ ॥

ગજશુંડા સુશોભાદ્યા અશોક પલ્લવાકૃત્તિમ્ ।

એતદ્ દૌલ લક્ષણં ચ પ્રકર્તવ્યં સુશિલ્પિભિઃ ॥ ૩૭૪ ॥

પક્ષે ચામર ધારિણઃ સ્થાને કાયોત્સર્ગઃ કૃતઃ ।

વીણા વંશધરસ્થાને આસનાસ્થા ચ પ્રતિમા ॥ ૩૭૫ ॥

સહમૂલ નાયકેન ષડ્ચતીર્થ સ્વરૂપકમ્ ।

સ્તને કાયોત્સર્ગ દૃષ્ટિઃ ચોર્ધ્વે મૃત્યૌ સમાંશકે ॥ ૩૭૬ ॥

પ્રભુના મસ્તક પાછળ છત્રની નીચે તેજપુંજ જેવી લામંડલીની આકૃતિ બાવીશ ભાગમાં (ગર્ભાથી) પહોળી અને ચોવીશ ભાગ ઊંચી કરવી. અને માલાધરની આગળ ધારે વૃત્ત કમલદંડ કરવો, (પ્રતિમાના કાનથી આ છત્ર દંડ બે ભાગ અંતર રાખી કરવું) ત્રણ છત્રોમાં પહેલું ગર્ભાથી દસ ભાગ, બીજું ગર્ભાથી આઠ ભાગ, ત્રીજું ગર્ભાથી છ ભાગ અને ચોથું ચાર ભાગનું કરવું, મૂળનાયકના મસ્તક ઉપરથી રથિકાના

ત્રણ ગોળ વૃત્ત ફેરવવા. પહેલું ચુમ્માલીશ લાગના પરિઘથી અને ત્રીજું ચોસઠ લાગના પરિઘ સુધીમાં ગાંધર્વ પંક્તિનું, હંસ પંક્તિનું અને ત્રીજું અશોક પત્રનું એમ ત્રણ વૃત્ત ફેરવવા.

પરિકરમાં દિવ્યદેહ ધારણ કરનારા દેવો, જિનેન્દ્ર લક્ષિમાં પ્રીતિવરસલ, દેવ-ગાંધર્વો, વીણા, શંખાદિ વાજિત્રો બળવનાર અને હંમેશા પુષ્પમાલાઓ સહિત શોભતા કરવા, છત્રવૃત્ત-ઠોલાના મથાળે મધ્યમાં કલશ અને બે બાજુ હંસ અને મોરના રૂપો કરવા.

(તે કહેલા ૫૧ ભાગ ઉપરાંત આઠ ભાગમાં કરવા) હાથીઓ સૂઠોથી શોભતા કરવા અને ઉપર અશોક પત્રની આકૃતિ કરવી. એ રીતે ઠોલા છત્રવૃત્તના લક્ષણ જાણવા. અને કુશલ શિલ્પીએ તે પ્રમાણે પરિકરની રચના મેળવીને કરવી, પંચ તીર્થરૂપ પરિકર કરવાને બાજુના ચામરેન્દ્રના સ્થાને કાઉસ્સગ્ગની મૂર્તિ બનાવવી અને તે ઉપર વીણા વંશધારીના સ્થાને નાની આસનસ્થ જિન પ્રતિમા ગવાક્ષમાં કરવી. ત્યારે મૂલનાયક સહિત પંચતીર્થ સ્વરૂપ પરિકર બને છે. તેમાં કાઉસ્સગ્ગની દષ્ટિ મૂલનાયકની સ્તનભિંબી પ્રમાણે રાખવી અને ઉપરના ગવાક્ષના પ્રભુની દષ્ટિ મૂલનાયકની દષ્ટિ સાથે સમસૂત્ર રાખવી. (આ ચારે મૂર્તિ પર છત્રો કરવાં.)

પ્રતિમા પરિકરહીના સિદ્ધાવસ્થા તદુચ્યતે ।

પરિકર સહિતા તથાહત વિન્ને પ્રવૃજયેત્ ॥ ૩૭૭ ॥

પરિકર સિવાયના પ્રતિમાજી સિદ્ધ ભગવંત કહેવાય અને પરિકર સહિતના પ્રતિમાજી અહંત પ્રભુ જાણવા. (મૂલનાયકને અવશ્ય પરિકર કરવું જ કારણ કે તેમાં અહંત પ્રભુની વિભૂતિ દર્શક અષ્ટ પ્રાતિહાર્ય દર્શાવેલા હોય છે.

ગાદી વિસ્તાર ગર્ભાર્ધ ૬ ભાગ, દેવી ૧૦ ભાગ, હાથી ૧૨ ભાગ, સિંહ ૧૪ ભાગ યક્ષ-યક્ષિણી કુલ ૪૨+૪૨ = ૮૪ કુલ વિસ્તાર ૮૪ ભાગ. પ્રતિમાજીથી ઠોલી, ૫૬ ભાગ પલાંઠીએ પ્રતિમા ૫૬+૨૮ = ૮૪ ભાગ થયા.

ઉદય પ્રતિમાજીથી અર્ધભાગ એટલે ૨૮ ભાગ પટ્ટી સહિત કણ્ઠપીઠ ભાગ ૧૦, સિંહ ઉસ્તી ૧૨ ભાગ, ૬ ભાગ ઉપરની જાજલી=કુલ ૨૮ ભાગ.

પરિકર વિસ્તાર

૬ ગર્ભાર્ધ દેવી

૧૦ ઉસ્તી

૧૨ સિંહ

૧૪ યક્ષ યક્ષિણી

૪૨

+૪૨

૮૪ ભાગ કુલ વિસ્તાર

પરિકર ઉદય

૨૮ ગાદી

૭૦ પ્રતિમા

૩ પ્રતિમા માથે અંતર

૧૦ છત્ર ઉદય

૯ શંખપાલ

૫ હંસ પંક્તિ

૫ અશોક પત્ર

૧૩૦

उर्ध्वस्थित प्रतिमा परिकर

छत्रत्रयं जिनस्योर्ध्वे रथिकाभिस्त्रिभिर्युतम् ।

अशोकद्रुमपत्रैश्च देवदुन्दुभि वादिभिः ॥ ३७८ ॥

मसुरी सिंहासनस्य गजसिंह विभूषितः ।

मध्ये च धर्मचक्रं च पार्श्वयोर्यक्षयक्षिणीम् ॥ ३७९ ॥

उत्थी जिन प्रतिमाना मस्तक उपर त्रय छत्र अने त्रय रथिका, ओठ अशोक पत्रो अने देव दुन्दुभि वाजित् अलवता देव गांधर्वो (उंसपंजित त्रिरथिका) वडे अलंकृत करवुं, सिंहासननी पाटली छाथी अने सिंहाथी विभूषित करवी. मध्य गले धर्मचक्र अने अने छेडा पर यक्ष-यक्षिणीना स्वरूपो करवां.

॥ इति उर्ध्वस्थित प्रतिमा परिकर ॥

रथिका संयुक्त जीरण लक्षण

जीरणं पञ्चधा प्रोक्तं रथिकाचां च देवता ।

ललितं चलिकाकारं त्रिरथवलिकोदरम् ॥ ३८० ॥

श्री पूज्यं पञ्चरथिकं सप्त वा नन्दवर्धनम् ।

रथिको भय पक्षे तु मकरा विकृताननाः ।

इति काल वर्णयुक्तं कर्तव्यं रथिकान्तरम् ॥ ३८१ ॥

परिकर समान अन्य देवोने पञ्च आणुआणुओ अने उपर शोलातुं वर्तुल विषे :-
 अरञ्ज ओटके शोलातुं वर्तुल, वर्तुल पांच प्रकारतुं कडेहुं छे. अने ते अरञ्जनी रथिकाओना मध्य लागे प्रतिमा स्थापवी. त्रय रथिकाओथी युक्त अने जेतुं उठर अर्ध वर्तुलाकारे वर्णहुं छेय तेमज्ज छत्रना आकारवाणुं छेय ते ललित नामतुं अरञ्ज कडेवाय.

पांच रथिकातुं अरञ्ज श्रीपूज्य नामे अने सात रथिकाओथी संयुक्त अरञ्ज आनंदवर्धन नामे अरञ्ज, रथिकाओना अने पडणे विरूप मोढाना मगरो करवा. आ प्रभाओना आलवणु (आणुना सुंदर घेरावाथी युक्त प्रतिमाना पडणे रडेवी रथिकाओना अन्तर लाग) करवा.

रथिकायां भवेद्ब्रह्मा विष्णुरीशश्च चंडिका ।

जिनो गौरी गणेशश्च स्वे स्वे स्थाने सुखावहा ॥ ३८२ ॥

ઉપર પ્રમાણે બનાવેલી રથિકા (રથના સમાન દેવતાને બેસવા માટે બનાવેલો અર્ધઅંદ્રાકારનો એક પ્રકારનો રથ)માં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ, ચંડિકા, જિન, ગૌરી અને ગણેશની સ્થાપના કરવી. એ દેવો પોતપોતાના સ્થાનમાં સ્થિત થયે સુખને આપનાર છે.

પરિકર વિષે શિવ પાર્વતી સંવાદ —

સુમેરુ શિખરં દદ્ધા ગૌરિ પૃચ્છતિ શંકરમ્ ।

કોડ્યં પર્વત इत्येषः कस्येदं मंदिरं प्रभो ॥ ૩૮૩ ॥

કોડ્યં મધ્યેપુનર્દેવઃ પાદાન્તા કાચ નાયિકા ।

કિમિદં ચક્ર મિત્યત્ર તદન્તે કો મૃગો મૃગી ॥ ૩૮૪ ॥

કેવા સિંહ ગજાઃકેવા કે ચાડમી પુરુવાનવ ।

યક્ષો વા યક્ષિણી કેયં કેવા ચામર ધારકાઃ ॥ ૩૮૫ ॥

કે વા માલાધરા એતે ગજારૂઢાશ્ચ કે નરાઃ ।

એતા વપિ મહાદેવ ? કૌ વીણા વંશ વાદકૌ ॥ ૩૮૬ ॥

દુન્દુભિર્વેદિકાઃ કો વા કો વાડ્યં શંખ વાદકઃ ।

છત્ર ત્રય મિદં કિંવા કિંવા ભામણ્ડલં પ્રભો ॥ ૩૮૭ ॥

એક સમય ભગવતી પાર્વતી સુમેરુ પર્વતનું સુંદર શિખર જોઈ શંકરને પૂછે છે. હે પ્રભો આ પર્વત કયો છે ? અને શિખર ઉપર કયા દેવનું મંદિર છે ? તેમાં કયા દેવ બિરાજે છે ? તેમની ગાદીના પગ તળે કઈ દેવી છે ? આ ચક્ર દેખાય છે તે શું છે ? અને હરણુ હરણી શું છે ? ગાદીમાં સિંહ તથા હાથી અને નીચે નવ પુરુષ ૩૫ કોણુ છે ? આ યક્ષ યક્ષિણી અને ચામરધારક કોણુ છે ? આ માલાધારણુ કરેલ કોણુ છે ? અને હાથી પર સ્વાર થયેલ પુરુષ કોણુ છે ? તથા વિણા અને બંસરી વગાડવાવાળા બે પુરુષો કોણુ વ્યક્તિ છે ? કૃપા કરી સર્વનો લેદ મને કહો. હે સ્વામિન્ ! એ પૂર્વોક્ત દેવતા પાસે સુંદર હુંદુભિ વાજિત્ર વગાડવાવાળા તથા શંખ વગાડનાર કોણુ છે ? એ ત્રણ છત્ર શું છે ? તથા પ્રકાશમાન ભામંડલ શું છે ? મને આશ્ચર્ય થાય છે કે આ મંદિર કયા દેવનું છે ?

ईश्वर उवाच

શૃણુ દેવિ ! મહાગૌરિ યત્વયા પ્રશ્ન મુત્તમમ્ ।
 કાઽયં પર્વતમિત્યેષ કસ્યેદં મન્દિરં પ્રભો ॥ ૩૮૮ ॥
 પર્વતો મેરુ રિત્યેષઃ સ્વર્ણ રત્ન વિભૂષિતઃ ।
 સર્વજ્ઞ મન્દિરં ચૈતદ્-રત્ન તોરણ મણ્ડિતમ્ ॥ ૩૮૯ ॥
 અયં મધ્યે પુનઃ સાક્ષાત્ સર્વજ્ઞો જગદીશ્વરઃ ।
 ત્રયસ્ત્રિશત્કોટિ સંખ્યા યં સેવન્તે સુરા અપિ ॥ ૩૯૦ ॥
 ઇન્દ્રિયૈર્નજિતો નિત્યમ્ કેવલ જ્ઞાન નિર્મલઃ ।
 પારંગતો ભવામ્બોધેર્યો લોકાન્તે વસત્યલમ્ ॥ ૩૯૧ ॥
 અનન્ત રૂપો યસ્તત્ર કષાયેઃ પરિવર્જિતઃ ।
 યસ્ય ચિત્તે કૃતસ્થાના દોષા અષ્ટાદશાઽપિ ॥ ૩૯૨ ॥
 લિંગ રૂપેણ યસ્તત્ર પું રૂપેણાઽત્ર વર્તતે ।
 રાગ દ્વેષ વ્યત્તિક્રાન્તઃ સપ્ષઃ પરમેશ્વરઃ ॥ ૩૯૩ ॥

ભગવતી ઉમાનો આ પ્રશ્ન સાંભળી શંકર કહે છે :-

હે દેવી ! તમે ઉત્તમ પ્રશ્ન પૂછ્યો છે. હું ઉત્તર આપું છું તે એકાગ્ર ચિત્તથી સાંભળો.

હે દેવી ! આ પર્વત સુવર્ણ અને રત્નાદિકથી શોભતો એવો સુમેરૂ પર્વત છે. તેના ઉપર ભગવાન સર્વજ્ઞદેવનું રત્ન રચિત તોરણ મંડિત વિશાલ અને મનોહર મંદિર છે. તે મંદિરમાં તેત્રીસ કરોડ દેવતાઓ જેનું સેવન કરે છે, સર્વ શક્તિમાન પ્રત્યક્ષ ભગવાન સર્વજ્ઞદેવની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠાપિત છે. જેની દેવતાઓના અધિપતિ ઇન્દ્રાદિ સેવા કરે છે. એ સર્વજ્ઞદેવ સદા ઇન્દ્રિયોને છતવાવાળા કેવળજ્ઞાન સર્વદા સંપન્ન છે. એ પોતાના અક્ષૌઠિક સામર્થ્યથી સંસાર સાગરને પાર કરી જન કલ્યાણાર્થે આ ભૂમંડલમાં મૂર્તિમાન સદૈવ બિરાજમાન રહે છે. એ સર્વજ્ઞ ભગવાન અનંત રૂપવાળા છે. અનેક કષાયોથી રહિત છે. અઘાર દોષોથી રહિત જે લિંગ રૂપ છે. તે પુરુષ રાગ દ્વેષને છોડનારા આ સાક્ષાત્ પરમેશ્વર છે.

આદિ શક્તિર્જિનેન્દ્રસ્ય આસને ગર્ભ સંસ્થિતા ।

સહજા કુલજા ધ્યાને પદ્મ હસ્તા વરપ્રદા ॥ ૩૯૪ ॥

ધર્મ ચક્ર મિદં દેવિ ધર્મ માર્ગ પ્રવર્ત્તકમ્ ।

સત્ત્વં નામ મૃગસ્સોઽયં મૃગી ચ કરુણા મતા ॥ ૩૯૫ ॥

અદ્યૌ ચ દિગ્ગજાણ્તે ગજ સિંહ સ્વરૂપતઃ ।
 આદિત્યાઘ્યાઃ પ્રહાણ્તે નવૈવ પુરુષા સ્મૃતા ॥ ૩૯૬ ॥
 યક્ષોઽયં ગોમુખૌ નામ આદિ નાથસ્ય સેવક ।
 યક્ષિણી રૂચિરાકારા નામ્ના ચક્રેશ્વરી મતા ॥ ૩૯૭ ॥
 ઇન્દ્રોપેન્દ્રા સ્વયં મર્ત્તુર્જાતાશ્ચામર ધારકાઃ ।
 પારિજાતો વસન્તશ્ચ મારાધર તથા સ્થિત ॥ ૩૯૮ ॥

શ્રી સર્વજ્ઞદેવના આસનના મધ્યમાં અધિષ્ઠાયિક દેવની આદિ શક્તિ છે એ ધ્યાનમાં સ્વાભાવિક બુદ્ધિવાળી સુલક્ષણસંપન્ન હાથોમાં પદ્મકમલ ધારણ કરવાવાળી ભક્તોને વરદાન દેવાવાળી શાસન અધિષ્ઠાયિકા દેવી છે, ભગવાનની નીચે ધર્મભાર્ગ પ્રવર્તક ધર્મચક્ર છે. તેની પડખે સત્વ નામનો મૃગ અને કશ્ચા નામની મૃગી છે. હાથી અને સિંહ આઠે દિશાના દિગ્ગજ છે. નીચે પાટલીમાં આદિત્યાદિ નવગ્રહો છે. સદૈવ સેવા કરી પોતાના જીવનને પવિત્ર બનાવે છે. આ ચક્ર ગોમુખ નામનો શ્રી આદિનાથનો સેવક છે તથા સુંદર સ્વરૂપવાળી ચક્રેશ્વરી શાસનની સેવીકા છે. ઈન્દ્ર અને ઉપેન્દ્ર એ સ્વયં ભગવાનના સેવક બની આમર ઢાળે છે. મારાધારક સાક્ષાત્ કલ્પવૃક્ષ અને બીજા ઋતુરાજ વસન્ત છે તે સર્વજ્ઞદેવને માલા અર્પણ કરી રહેલ છે. ૩૮૮ થી ૩૯૨.

અન્યેઽપિ ઋતુરાજાયે તેઽપિમાલા ધરાઃ પ્રમોઃ ।
 બ્રહ્મેન્દ્ર ગજ મારુઢાઃ કરાગ્રે કુંભ ધારિણઃ ॥ ૩૯૯ ॥
 સ્નાત્રં કર્તુ સમાયાતાઃ સર્વ સંતાપ નાશનમ્ ।
 કર્પૂર કુંકુમાદોનાં ધારયંતો જલં વહૂ ॥ ૪૦૦ ॥
 યથા લક્ષ્મી સમાક્રાન્તમ્ યાચમાનો નિજંપદમ્ ।
 તથા મુક્તિ પદં ક્રાન્તમનન્ત સુખ કારણમ્ ॥ ૪૦૧ ॥
 હૂ હૂ તુંબરુ નામાનો તૌ વીણા વંશ વાદકૌ ।
 અનન્ત ગુણ સંઘાતં ગાયતો જગતાં પ્રમોઃ ॥ ૪૦૨ ॥
 વાદ્યમેકોન પચ્ચાશદ્ ભેદ મિશ્ર મનકથા ।
 ચતુર્વિઘા અમીદેવાઃ વાદયંતિ સ્વ ભક્તિતઃ ॥ ૪૦૩ ॥

બીજા અન્ય ઋતુઓ અતિરિક્ત અન્ય ઋતુઓ પણ ભગવાન સર્વજ્ઞની સેવામાં પુષ્પ માલા લઈ ખડી છે. તથા અન્ય દેવતા ઈન્દ્રે ત્યાગેલ ઐરાવત હાથી પર ચઢી

હાથમાં જલ ભરેલ કુંભ લઈ ઠપૂર, કેસર આદિ સુવાસિત અપરિમિત જલને ધારણ કરી, ભગવાન સર્વજ્ઞની પાસે સંતાપોના નાશ કરવાવાળા સ્નાત્ર સમારંભ કરવા આવેલ છે અને સર્વજ્ઞ દેવના સ્નાત્ર કરી પોતાના કર્મ મલને ધોઈ નાખે છે, એ હૂં હૂં અને તુંબરૂ ખેડી ગંધર્વ જાતિના દેવતા લક્ષ્મી સમાધિષ્ઠિત સ્વસ્થાનની યાચના કરે છે, એ પ્રકાર અનન્ત સુખના હેતુભૂત અક્ષય મુક્તિ પદ વ્યાહતા વીણા, બંસરી બજાવી ત્રિજગતના માલિક સર્વજ્ઞદેવને અનન્ત શુભોના સમૂહ સુમધુર સ્વરે ગાય છે, ઈન્દ્રાદિ અન્ય દેવ દેવીઓ સર્વજ્ઞની ભક્તિમાં સ્થિર ચિત્ત કરી બાય છે. આ ચાર તરેહના દેવો ભક્તિથી એ પચાસ તરેહના વાજિત્રો અનેક પ્રકારે બજાવે છે. એ પ્રકારે સર્વજ્ઞદેવની પ્રીતિ સંપાદન કરી રહેલ છે. એ ભક્તિ સો જન્મ મરણને મીટાવી અક્ષયપદ દેવાવાળી છે.

સોઽયંદેવો મહાદેવિ દૈત્યારિઃ શઙ્ખ વાદકઃ ।

નાનારૂપાણિ વિભ્રાણ એકૈકોઽપિ સુરેશ્વરઃ ॥ ૪૦૪ ॥

જગત્ ત્રયાધિપત્યસ્ય હેતુચ્છત્ર ત્રયં પ્રભોઃ ।

અમી ચ દ્વાદશાદિત્યાઃ જ્ઞાતાઃ મામણ્ડલં પ્રભો ॥ ૪૦૫ ॥

પૃથ્થુલગ્ના અમી દેવાઃ યાચતે મોક્ષ મુત્તમમ્ ।

એવં સર્વં ગુણો પેતા સર્વં સિદ્ધિ પ્રદાયકઃ ॥ ૪૦૬ ॥

एष एव महादेवि सर्वदेव नमस्कृतः ।

गोप्पादु गोप्यतरः श्रेष्ठो व्यक्ता व्यक्त तया स्थितः ॥ ४०७ ॥

आदित्यद्याः भ्रमन्त्येत यन्मस्कृतमुद्यताः ।

कालो दिवसरात्रिम्यो यस्य सेवा विधायक ॥ ४०८ ॥

હે મહાદેવી ! આ શંખ બજાવનાર છે, તે દૈત્યોને શિક્ષા કરનાર દેવ છે. એ એક હોવાથી પણ અનેક રૂપ ધારણ કરનાર સુરેશ્વર સદશ છે તે અનેક પ્રકારે વૈક્રિય રૂપ બની સર્વજ્ઞ ઉપર ત્રણ છત્ર, ત્રણે જગતના પ્રભુત્વરૂપ ચિહ્ન છે, તથા બાર સૂર્યાદિ આવી ભગવાનનું ભામંડલ પ્રકાશિત કરે છે, ત્રણે જગતમાં પરમપદ દેવાવાળા એક જ સર્વજ્ઞ દેવ છે. ભગવાનની પાછળ ઉભા રહેલા દેવો ઉત્તમ મોક્ષની યાચના કરે છે. તથા એ પ્રકાર સંપૂર્ણ શુભોથી યુક્ત સમગ્ર સિદ્ધિઓ દેવાવાળા સંપૂર્ણ દેવતાઓએ નમસ્કાર કરેલ અતિ ગોપનીય સર્વશ્રેષ્ઠ તથા વ્યક્ત (પ્રગટ) અને અવ્યક્ત (અપ્રગટ)

સર્વજ્ઞદેવ વિશ્વના આધારરૂપ છે. એ દેવની ઉપાસના કરવાથી સુખિત પ્રાપ્ત થઈ શકે છે; એ આદિત્ય આદિ નવગ્રહો પ્રભુને નમસ્કાર કરે છે. અને પ્રભુને પરિત ભ્રમણ પ્રદક્ષિણા કરે છે, તથા સ્વયં કાલ દેવો પણ દિન અને રાત આ દેવની સેવા કરે છે.

વર્ષા કાલોળ કાલાદિ શીત કાલાદિ વેશમૃત્ ।

યત્ પૂજાર્થે કૃતા ધાત્રા આકારા મલયાદયઃ ॥ ૪૦૯ ॥

કાશ્મીરે કુઙ્કુમં દેવિ યત્પૂજાર્થે વિનિર્મિતમ્ ।

રોહણે સર્વે રત્નાનિ યદ્ ભૂષણકૃતે વ્યધાત ॥ ૪૧૦ ॥

રત્નાકરોઽપિ રત્નાનિ યત્પૂજાર્થશ્ચ ધારયેત્ ।

તારકાઃ કુસુમાયંતે ભ્રમંતો યસ્ય સર્વત્રઃ ॥ ૪૧૧ ॥

એવં સામર્થ્ય મસ્યૈવ નાઽપરસ્ય પ્રકીર્તિતમ્ ।

અનેન સર્વે કાર્યાણિ સિધ્યન્તી વ્યવધારય ॥ ૪૧૨ ॥

પરાત્પર મિદંરૂપં ધ્યેયાદ્ધ્યેય મિદં પરમ્ ।

અસ્ય પ્રેરક્તા દૃષ્ટા ચરાચર જગત્ત્રયે ॥ ૫૧૩ ॥

અહીં કાલ વર્ષા, ગરમી અને શીતનું રૂપ ધારણ કરી લગવાનની સેવા કરે છે, કુદરતે તેમની સેવા માટે મલયાચલ આદિ પર્વત બનાવ્યા, મલયાચલ આદિ પર્વતો-માંથી ઉત્તમોત્તમ પદાર્થો આદિથી પૂજા કરવા યોગ્ય સર્વજ્ઞદેવ છે.

હે દેવી ! વિધાતાએ લગવાનની પૂજા માટે કાશ્મીર દેશમાં કેસર બનાવ્યું. લગવાનની આભૂષણ પૂજા માટે રોહણાચલ આદિ પહાડોમાં રતન ઉત્પન્ન કર્યા, અર્થાત્ સર્વજ્ઞ દેવ કેસર અને રત્નોથી પૂજા કરવા યોગ્ય છે, સર્વજ્ઞ લગવાનની પૂજા માટે રત્નાકર રત્નોને ધારણ કરે છે, તથા રાતમાં ભ્રમણ કરતા તારાઓ આકાશમાં ચમકે છે, ચારે બાજુ ભ્રમણ કરે એટલે પુષ્પો સમાન દેખાય છે, એ પ્રકારે આ અલૌકિક સામર્થ્ય કેવલ સર્વજ્ઞદેવનું છે. એ પ્રભુ દ્વારા સર્વ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે. એ તું નિશ્ચય માન. સર્વજ્ઞ દેવના નામ અને મૂર્તિમાં ચમત્કાર રહેલ છે, સંસારના સર્વરૂપોમાં કેવલ સર્વજ્ઞદેવનું રૂપ સર્વોત્તમ છે. અને ધ્યાન કરવા યોગ્ય પદાર્થોમાં એ પ્રભુ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. મેં તે સ્થાવર જંગમાત્મક આ ત્રણે લોકમાં કેવલ સર્વજ્ઞદેવની પ્રેરકતા દેખી છે.

દિક્પાલેષ્વપિ સર્વેષુ ગ્રહેષુ નિખિલેષ્વપિ ।

સ્વાતસ્સર્વેષુ દેવેષુ હન્દ્રોપેન્દ્રેષુ સર્વદા ॥ ૪૧૪ ॥

इति श्रुत्वा शिवाद्गौरी पूजयामास सादरम् ।
 स्मरंती लिङ्ग रूपेण लोकान्ते वासिनं जिनम् ॥ ४१५ ॥
 ब्रह्मा विष्णु स्तथा शक्रो लोकपालादि देवताः ।
 जिनार्चन रता एते मानुषेषु च का कथा ॥ ४१६ ॥
 जानु द्वये शिरश्चैव यस्यधृष्टे नमस्यतः ।
 जिनस्य पुरतो देविः स याति परमं पदम् ॥ ४१७ ॥

हे शिव! संपूर्ण दिक्षपालोभां अखिल ब्रह्ममंडल समग्र देवताओं धन्द्र उपेन्द्रो
 आदि सर्वदा केवल ओ सर्वज्ञदेवनी पूजा करे छे ओना अराअर त्रण लोकभां कैध देव
 नथी. आ प्रभाणु भगवान शिवनी पासेथी सर्वज्ञदेवनुं स्वरूप सुणी शिवप्रिया गौरी
 संसारभां रडेल एवोना कल्याणु करवावाजा भगवान जिनने याद करती आदर सडित
 पूजा करवा लाग्या.

अह्मा, विष्णु, धन्द्र अने लोकपालादि सर्व देवताओं भगवान जिननी पूजा करे
 छे. तो भनुष्योना भाटे तो शु कडेवु. ? अर्थात् भनुष्योओ जिनपूजा अवश्य करवी ओधओ.

हे कल्याणी! ओ देव, देवेन्द्र अने नर नरेन्द्र पुरुषोना भस्तक अंने धुंठणो
 सर्वज्ञदेवने नभस्कार करी धसाध गया छे, ओ अकितना कारणु परम पदने प्राप्त करे छे.
 अवश्य सर्वज्ञदेवने नभस्कार करवा.

॥ इति श्री परिकर शिवपार्वती संवाद ॥



જંબુદ્વીપમાં ભરતક્ષેત્રે જૈન તીર્થંકરોની ભૂત-વર્તમાન અને ભાવિ ચોવીશીઓના નામ તથા લંછન

ક્રમ	તીર્થંકર	લંછન	ક્રમ	તીર્થંકર	લંછન
૧	ઋષભદેવ	વૃષભ	૧૩	વિમલનાથ	વરાહ
૨	અજિતનાથ	હસ્તિ	૧૪	અનંતનાથ	સીંચાણો
૩	સંભવનાથ	અશ્વ	૧૫	ધર્મનાથ	વજ્ર
૪	અભિનંદન	કર્પિ	૧૬	શાન્તિનાથ	હરણુ
૫	સુમતિનાથ	ક્રૌંચપક્ષી	૧૭	કુંથુનાથ	બકરો
૬	પદ્મપ્રભુ	કમલ	૧૮	અરનાથ	નંદાવર્તી
૭	સુપાર્શ્વનાથ	સ્વસ્તિક	૧૯	મસ્તિલનાથ	કલશ
૮	ચંદ્રપ્રભુ	ચંદ્રમા	૨૦	સુનિસુવ્રત	કાચબો
૯	સુવિધિનાથ	મગર	૨૧	નમિનાથ	નીલકમલ
૧૦	શિતલનાથ	શ્રીવત્સ	૨૨	નેમનાથ	શંખ
૧૧	શ્રેયાંસનાથ	ગેંડો	૨૩	પાર્શ્વનાથ	સર્પ
૧૨	વાસુપૂજ્ય	પાડો	૨૪	મહાવીરસ્વામી	સિંહ

જંબુદ્વીપે ભરતક્ષેત્રે ભૂતચોવીશી

ક્રમ	તીર્થંકર	લંછન	ક્રમ	તીર્થંકર	લંછન
૧	શ્રી કેવળચાની	સિંહ	૧૩	શ્રીસુમતિ	પાડો
૨	નિર્વાણી	સર્પ	૧૪	શિવપ્રતિ	ગેંડો
૩	સાગર	શંખ	૧૫	અઆગ્ર	શ્રીવત્સ
૪	મહાયશ	નીલકમલ	૧૬	નમિશ્રંગ	મગર
૫	વિમલ	કાચબો	૧૭	અનિલ	ચંદ્રમા
૬	સર્વાતુભૂતિ	કલશ	૧૮	યશોધર	સ્વસ્તિક
૭	શ્રીધર	નંદાવર્તી	૧૯	કૃતાર્થ	કમલ
૮	શ્રીદત્ત	બકરો	૨૦	જિનેશ્વર	ક્રૌંચપક્ષી
૯	દામોદર	હરણુ	૨૧	શુદ્ધમતિ	વાંદરો
૧૦	સુતેજ	વજ્ર	૨૨	શિવશંકર	અશ્વ
૧૧	સ્વામીનાથ	બાળપક્ષી	૨૩	સ્વંદન	હસ્તિ
૧૨	સુનિસુવ્રત	વરાહ	૨૪	સંપ્રતિ	વૃષભ

जंघुद्धापे सरतक्षेत्रे सावि योवीशी

क्रम	तीर्थंकर	लंछन	क्रम	तीर्थंकर	लंछन
१	पद्मनाभ	सिंह	१३	निष्काय	पाडा
२	सुरदेव	सूर्य	१४	निष्पुलाक	गोडा
३	सुपाश्वर	शंभु	१५	निर्भम	श्रीवत्स
४	स्वयंप्रभ	नीलकमल	१६	मित्रशुभ	भगर
५	सर्वानुभूति	कायभो	१७	समाधि	चंद्रमा
६	देवश्रुत	कलश	१८	संवर	स्वस्तिक
७	उदय	नंदावर्त	१९	यशोधर	कमल
८	पेढाल	गङ्गरो	२०	विजय	कौशपक्षी
९	पोटील	हरणु	२१	मल्लि	वांदरो
१०	शतकीर्ति	वज्र	२२	श्रीदेव	अश्व
११	सुमत	आजपक्षी	२३	अनंतवीर्य	हस्ति
१२	अमभ	वराह	२४	भद्रकृत	वृषल

महाविदेह क्षेत्रमां वर्तमान कालमां विचरता

वीश विहरमान

क्रम	तीर्थंकर	लंछन	क्रम	तीर्थंकर	लंछन
१	सीमंधर	वृषल	११	वज्रधर	शंभु
२	धुमंधर	हस्ति	१२	चंद्रानन	वृषल
३	आहुजिन	हरणु	१३	चंद्रग्राहु	कमल
४	सुग्राहुजिन	वांदरो	१४	सुजंगजिन	कमल
५	सुगतजिन	सूर्य	१५	ईश्वर	चंद्र
६	स्वयंप्रभ	चंद्र	१६	नेमिप्रभ	सूर्य
७	ऋषभानन	सिंह	१७	वीरसेन	वृषल
८	अनंतवीर्य	हस्ति	१८	महालक्ष्म	हस्ति
९	सुरप्रभ	गोडा	१९	चंद्रदेवयशा	चंद्र
१०	विशाल	सूर्य	२०	अजितवीर्य	स्वस्तिक

शाश्वत जिन

१	ऋषभजिन	वृषल	३	वारिषेणु	सूर्य के पाडा
२	चंद्रानन	चंद्र	४	वर्धमान	सिंह

વર્તમાન એવીશ તીર્થંકરોની ગણધર સંખ્યા-૧૪૫૨

ક્રમ	તીર્થંકર	ગણધર	ક્રમ	તીર્થંકર	ગણધર
૧	ઋષભદેવ	૮૪	૧૩	વિમલનાથ	૫૭
૨	અજિતનાથ	૯૫	૧૪	અનંતનાથ	૫૦
૩	સંભવનાથ	૧૦૧	૧૫	ધર્મનાથ	૪૩
૪	અભિનંદન	૧૧૬	૧૬	શાન્તિનાથ	૩૬
૫	સુમતિનાથ	૧૦૦	૧૭	કુંથુનાથ	૩૫
૬	પદ્મપ્રભુ	૧૦૭	૧૮	અરનાથ	૩૩
૭	સુપાર્શ્વનાથ	૯૫	૧૯	મહિલનાથ	૨૮
૮	ચંદ્રપ્રભ	૯૩	૨૦	સુનિસુવત	૧૮
૯	સુવિધિનાથ	૮૮	૨૧	નમિનાથ	૧૭
૧૦	શીતલનાથ	૮૧	૨૨	નેમનાથ	૧૧
૧૧	શ્રેયાંસનાથ	૭૬	૨૩	પાર્શ્વનાથ	૧૧
૧૨	વાસુપૂજ્ય	૬૬	૨૪	મહાવીર	૧૧

સહસ્ર કૂટાંતગત ૧૦૨૪ તીર્થંકરની રચના

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ ત્રણ એવીશી કુલ ૭૨ જંબુદ્વીપ ભરતખંડ ક્ષેત્રના.

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ ધાતકી ખંડ [અતિત, વર્તમાન,] અનાગત, પૂર્વ ભરતક્ષેત્ર

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ ધાતકી ખંડ પશ્ચિમ ભરતક્ષેત્ર.

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ પુષ્કરાર્ધ પૂર્વ ભરતક્ષેત્ર.

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ પુષ્કરાર્ધ દ્વિપાર્ધ પશ્ચિમ ભરતક્ષેત્ર.

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ જંબુદ્વિપે ઐરવત ક્ષેત્રે.

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ ધાતકીખંડે પૂર્વ ઐરવત ક્ષેત્રે.

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ ધાતકીખંડે પશ્ચિમ ઐરવત ક્ષેત્રે.

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ પુષ્કરાર્ધ દ્વીપે પૂર્વ ઐરવત ક્ષેત્રે.

૭૨ = ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ પુષ્કરાર્ધ દ્વીપે પશ્ચિમ ઐરવત ક્ષેત્રે.

૭૨૦ આ સાતસોવીશ પ્રભુજના નામો જૈન ગ્રંથોમાં આપેલ છે.

૧૬૦ મહાવિદેહ

શ્રી જિનકલ્પદ્રુમ નામ્નો દશમોઽધ્યાયઃ

[૪૦૭]

૮૮૦ ઉત્કૃષ્ટ કાળે		ધાતકીખંડના		ધાતકીખંડના
જંબુદ્વિપે		પૂર્વાર્ધના		પશ્ચિમાર્ધ
૩૨	+	૩૨	+	૩૨
પુષ્કરાર્ધ		પુષ્કરાર્ધ		
પૂર્વાર્ધ		પશ્ચિમ		
૩૨		૩૨		૩૨ x ૫ = ૧૬૦.

૨૦ વિહરમાન તીર્થંકરો

૪ શાશ્વતા તીર્થંકરો

૧૨૦ ભરતક્ષેત્રના વર્તમાન ચોવીશીના ૨૪ તીર્થંકરોના પાંચ પાંચ કલ્યાણુકો ૨૪x૫ ૧૨૦

૧૦૨૪

૧૦૨૪ કુલ એક હજાર ચોવીશ તીર્થંકરોનો ચારે બાજુ ૨૫૬, ૨૫૬ પ્રભુના ઉભા પદ્મ આકૃતિની રચના કરવી. તેમાં પ્રત્યેક બાજુ અકેક મોટી શાશ્વત જિન પ્રતિમાની મૂર્તિ પરિકર સહિત કરવી ફરતા નીચે ઉપર ને બાજુમાં પ્રતિમા નાની નાની કરવી.

૧૭૦ પ્રતિમાનો પદ્મ

ઉત્કૃષ્ટ કાળે વિચરતા ૧૭૦ તીર્થંકરો એક સાથે અજિતનાથ પ્રભુના સમયમાં થયા. તેમાં મૂળનાયક અજિતનાથ મધ્યમાં રાખી પ્રતિમા કરવી.

૧૬૦ પ્રભુ મહાવિઠેહ ઉત્કૃષ્ટ કાલે

જંબુદ્વિપ		ધાતકીખંડ		પુષ્કરાર્ધ
		પૂર્વ પશ્ચિમ	પૂર્વ	પશ્ચિમ
૩૨	+	૩૨ + ૩૨	+	૩૨

૫ ભરત ક્ષેત્રમાં

૫ ઐરવત ક્ષેત્રમાં

૧૭૦

अष्ट मंगल

स्वस्तिकं नंदावर्तं च दर्पणं युग्मं मत्स्यं घटम् ।

श्रीवत्सं च भद्रासनं वर्धमानाष्टं मंगलम् ॥ ४१८ ॥

नैन अष्ट मंगलमां १ स्वस्तिक, २ नंदावर्त, ३ दर्पण, ४ ये माछकीनी जेडी, ५ कुंल, ६ श्रीवत्स, ७ लद्रासन, ८ वर्धमान. ये आठ मंगल जाणुवा.

अथ चौद स्वप्न :

नंदी गजो मृगराजो लक्ष्मी पुष्पमाला चंद्रः ।

भास्करश्च ध्वजो घटः पद्मसरः क्षिरार्णवा ॥ ४१९ ॥

देवगृहं रत्नराशिः निर्धूममग्नि स्वप्नकः ।

चतुर्दश स्वप्नकानि पश्यन्ति जिन मातृकाः ॥ ४२० ॥

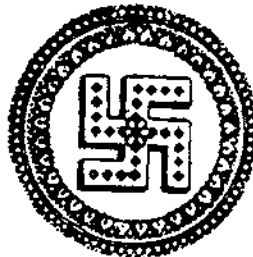
१ वृषल, २ छस्ति, ३ सिंछ, ४ लक्ष्मी, ५ पुष्पनी माला, ६ चंद्र, ७ सूर्य
८ ध्वज, ९ कुंल, १० पद्मसरोवर, ११ क्षीरसागर, १२ देवविमान गृह, १३ रत्न-
समूह, १४ धुमाडा वगरनो अग्नि ये चौद वस्तुयो प्रलुण्णना माताजने गर्ल प्रवेश
पडेलां स्वप्नमां आवे.

अष्ट प्रातिहार्य

अशोकवृक्षः सुरपुष्पवृष्टिर्दिव्यध्वनिश्चामरमासनं च ।

भामंडलं दुन्दुभिरात पत्रं सत्प्रातिहार्याणि जिनेश्वराणाम् ॥ ४२१ ॥

१ अशोक वृक्ष, २ हेवोनी पुष्पवृष्टि, ३ दिव्यध्वनि, ४ शंभ, ५ अमर, ६ आसन,
७ भामंडल, ८ दुन्दुलि वाद्य, ९ छत्र. ये आठ प्रातिहार्य श्री जिनेश्वर प्रलुण्णना जाणुवा.



आम अथवा मनुष्यना नाम उपरथी प्रसुञ्ज साथे लेखुं देखुं जेवानुं कोष्टक.

नक्षत्र	कृतका	कृतका	रोहिणी	मृग	आर्द्रा	पुन	श्रवण	धनेष्ठा	धनेष्ठा	शनि
ना	अ	ई	अः	क	क	क	अ	ग	शु	गो
भा	आ	इ	अः	का	क	क	अि	गि	जे	
क्ष		उ		कि		को	अु			
र		ए		की		कौ	अे			
		ऐ					अो			

प्र	वासु	वासु	यं	नमि	मुनि	मुनि	नमि	पार्थ	पार्थ	नेमि
ध		कुंथु	विमल							
भ										
श्रेणी										
२०										
वसा										

दि			मडा	मुनि		मुनि				पक्ष
ति										
थ					०	०		०	०	
श्रेणी	०	०								
१५										
वसा										

त		विमल	पक्ष	मडा		पार्थ	धर्म	०	मडा	पार्थ
ती	०						मडा			
थ					०					
श्रेणी										
१०										
वसा										

च	सुविधि	धर्म	धर्म	मडा	संल	विम	शांति	सुपार्थ	सुम	सुम
च	शांति	यं	अणि	अलि	शित	आदि	संलव	वासु	सुवि	कुंथु
						संलव				
थ	धर्म		संल	अनं	शांति	शित	अलि	कुंथु	वसु	वासु
श्रेणी	नमि			श्रेयां	अनंत	शांति		अणि	कुंथु	सु.पा.
५				संल	आदि	अलि			अणि	शांति
					श्रेयां	श्रेयां				
वसा				अणि	विम	अणित				शित
					अणि					आदि

आद्रा	रेवति	अश्विनी	आद्रा	उ. पा.	उ. ला	पू. द्रा-	उ. द्रा	उ. द्रा	हस्त
ध	य	यु	छ	ज	ञ	ट	ट	टा	ठ
	चि	चै		ञ		टि			
		चै		ञु		ड			
				जे					

मुनि	मडा	धर्म	मुनि	धर्म	मडा	अनं	अणि	आदि	आदि
		नमि		नमि				धर्म	अनंत
		मद्वि		मद्वि				अनंत	धर्म

नमि				नमि	नमि	अनं	अणि	अणि
मद्वि				मद्वि	आदि	धर्म	शित	संलय
		०	०	०		संल		धर्म

धर्म			मडा			आदि	संल	शित
यंद्र	यंद्र					शान्ति	श्रियां	श्रियां
०			०		०	शितल		

संल	विम	शांति	संल	शांति	अलि	मडा	यंद्र	यंद्र	यंद्र
शित	संल	श्रियां	शान्ति	यंद्र	अनंत	मद्वि	विम	विमल	विमल
शान्ति	अलि	संल	शित	विम	अर	मडा	मुनि	मुनि	
आदि	शित	विम	आदि	अलि	अणि		मडा		
श्रियां	अनं	शित	श्रियां		आदि				
					विमल				
विम	शान्ति	आदि	विम		मडा				
					श्रियां				

अम्ले पू. पा पू. पा. पू. पा. हस्त स्वाती विशाखा विशाखा उ. ला. पू. ला.

ॐ	द	दि		शु	त	ति	तो	थ	द
		दु	दं			प			
		दे	दः						
		ढे				ते			

आदि	अञि	नेमि	आदि	आदि	शान्ति	सुवि	पद्म	महा	शित
संल	धर्म		अलि	अनं	शित	पार्थ	वासु	विम	
अनं			अनं	धर्म		सुपार्थ			
शान्ति									
शित									
अलि									

श्रेयां	आदि	सुवि	शित	संलव	महा	पद्म	सुवि	मल्लि	श्रेयां
अञि	अनं			शित	संल				मुनि

		शान्ति	नेमि	अञि	अलि	वासु	महा	अलि	शान्ति
				श्रेयां		शित	शित	अनं	संलव
०	०					महा		आदि	अञित
						अलि		श्रेयां	

विमल	महा	पद्म	महा	विम	धर्म				
मुनि	मल्लि	महा	मल्लि	यंद्र	नमि	नेमि	नेमि		यंद्र
	कुंथु	विम		मुनि					
		यंद्र							

पू. ला	उ ला	इवती	पू. पा	अनुशधा	जे०डा	उ. डा.	हस्त	चित्रा	पू. पा.
दि	हु	ह	ध	न	नो	प	पु	पे	क
		हा		नि		पि		पो	
				नु					
				ने					

संल	मडा	विम	शित	मुनि	सुभ	शितल	संल	सुवि	शित
मुनि	विम	संल	मडा	श्रेयां		मडा	शित		मडा
श्रेयां		मडा				विम	विम		
शित						संल			

		नमि				श्रेयां			
विम	नमि	मद्वि	नमि	मद्वि		श्रेयां	वासु	मद्वि	
धर्म	मद्वि	शान्ति	मद्वि	नमि			पद्म		
		धर्म			०				

शांति	अलि				शांति			सुपा	
आदि	अनं	अलि	आदि	अजि	शितल	०		पार्थ	
	अजि		अनं	आदि	अजित		०	मडा	०
	आदि		अलि	अनं	अनंत				
	श्रेयां								

					आदि	आदि	आदि	कुंथु	धर्म
यं	०	यं	यं	कुंथु	धर्म	अनं	अलि	नेमि	यं
		०		नमि	यं	धर्म	अनं	आदि	अजि
				अनं	यं	यं	नमि	मुनि	
				मडा	मुनि				
				अजि					
				मुनि					

शेही	मृग	मूल	पू. पा.	उ. पा.	उ. पा.	महा	पू.शु	जेष्ठा	मूल	मित्रा	स्वाती
व	मे	ल	लु	ले	लो	म	मो	य	ये	र	३
ळि	ळो	ळि				मि		यि	यो	रि	२
शु						मु		यु			२
						मे					

विम	संल	पार्श्व	महा	शित	शांति	वासु	महा	सुम	सुपा	सुम	शांति
	मुनि	सुपा	शित	विम	विम	सुम		कुंथु	सुवि	सुवि	शित
	श्रीयां	पद्म		महा	मस्ति						
		सुवि									

संल	महा	सुम	मस्ति	संल	महा		मस्ति	सुम	कुंथु	महा
										संल

महा	वासु	शित		शांति		पद्म				
		विम		मस्ति		सुवि		शांति	शित	वासु
		शांति	०		०	विम	०		शांति	महा
						शांति				
						शित				

			अलि	धर्म		अनं	धर्म	पार्श्व	पार्श्व	धर्म
अलि	नमि	आदि	धर्म	नमि	नेमि	नमि	अलि	पद्म	पद्म	महा
• अलि	आदि	अनं	आदि	यं		आदि	आदि	नेमि	नेमि	अलि
		अलि	यं	अलि			विम	आदि	अलि	नमि
		नमि	नमि					विम	आदि	मस्ति

अश्वि	लरणी	रोहिणी	मृग	शत	धनि	शत	पू. ला	पुनर्वसु	पुन	पुष्य
ल	लु	व	वे	श	ष	स	से	उ	डि	कु
	द्वे	वी	वे			सि	सो			हे
	दो	वु				सु				हो

शांति	श्रेयां	संल	संल	अलि	आदि	कुंथु	आदि	आदि	शांति	अजि
श्रेयां				अनं	अर			संल	अजि	
संल				अजि				अनं	श्रेयां	
				आदि				शांति		
								शित		
								अलि		

विम		श्रेयां		यंद्र	सुम	यंद्र	श्रेयां	आदि	आदि
शित	०	विम		अजि	सुपा		अजि	शित	अनं
			०						
यंद्र		मडा	मडा		अजि			अनं	कुंथु
	०	यंद्र			आदि	०	०	यंद्र	
				०					

धर्म	नमि	धर्म	अजि	मडा	संल	पद्म	शित	विम	धर्म	नमि
मुनि	मदिल	अजि	मुनि	विम	शित	नेमि	श्रेयां	मुनि	मुनि	मदिल
नमि	अलि	मडा	अलि	नमि	धर्म	वासु	मुनि		विम	मडा
मदिल	मुनि		मडा	मदिल	धिम	पार्थ	शांति			धर्म
अनं	अनं			श्रेयां	श्रेयां	शांति	संल			
आदि				मुनि	शित					

जिनेन्द्र प्रासाद लक्षणाधिकार नामनो एकादशमोऽध्याय

जयोवाच :—

शृणु तात ! महादेव ! यन्मयापरिपृच्छ्यते ।
 प्रासादाश्च जिनेन्द्राणां कथयसि किं मां प्रभौ ॥ १ ॥
 किं तलं किञ्च शिखर ! किं द्विपञ्चाशदुत्तमाः ।
 समौसरणं किं तात ! किं स्याद्दृष्टापदं हि तत् ॥ २ ॥
 महाधरो मुनिवरो द्वि धारिणी सुशोभिता ।

जय ढडे छे :- छे पिता मडादेव ! मे' आपने जिनेन्द्रना प्रासादोनुं वरुण करवा पूछ्युं छतु. तो छे लगवन् ! आप ते सविस्तर ढडेशो.

छे तात ! उत्तम आवन जिनालय ढथा प्रकारना छे ? तथा तेना तल अने शिखरानी रचना केवी छे ? समवसरण, अष्टापद, मडीधर मुनिवर अने शोलायमान द्विधारिणी, प्रासादोनी रचना केवी छे ? तेनुं आप वरुण करौ.

श्री विश्वकर्मावाच :—

शृणु वत्स ! महाप्राज्ञ ! यत्त्वया परिपृच्छ्यते ।
 प्रासादान् तु जिनेन्द्राणां कथयाम्यहं तच्छृणु ॥ ३ ॥
 प्रासाद मध्ये मेरुवो भद्रप्रासाद नागराः ।
 अन्तका द्राविडाश्चैव महीधरा लतिनास्तथा ॥ ४ ॥

श्री विश्वकर्मा पोताना पुत्र जयने संभाधन ढरीने ढडे छे के छे मडायुद्धिमान् पुत्र ! ते' जिनेन्द्रोना प्रासादोनुं वरुण पूछ्युं. तेने विस्तारपूर्वक ढडुं छुं, ते सांभण.

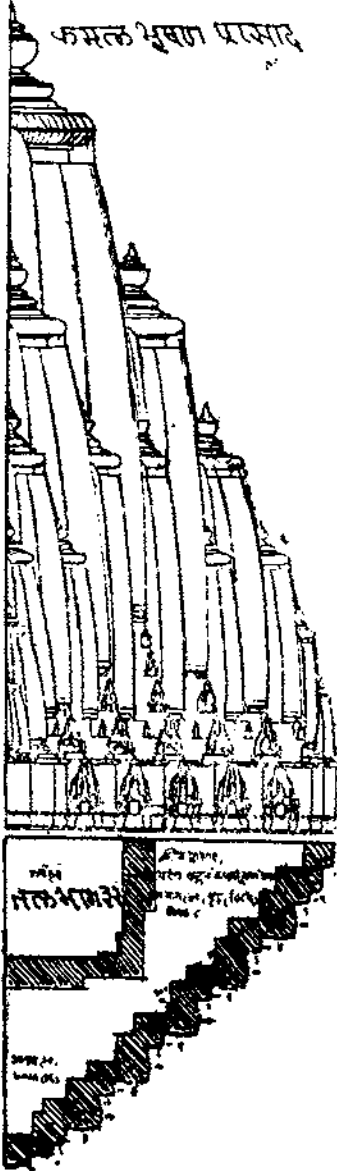
उत्तम अतिना प्रासादोमां मेडप्रासाद, नागर अतिना लद्रप्रासाद, अन्तक प्रासाद, द्राविड अतिना प्रासाद, मडीधर प्रासाद अने लतिन अतिना प्रासाद अटला उत्तम छे.

तल निर्माण :—

प्रासाद दीर्घतो व्यासो भित्ति बाह्ये सुरालये ।
 षोडशशैर्हरेद भागं शेषं च द्विगुणं भवेत् ॥ ५ ॥
 प्रथमे नवमे चैव द्वितीये चतुरो भवेत् ।
 अयं विधिः प्रकर्त्तव्यो भागं च द्वित्र्यंशं भवेत् ॥ ६ ॥
 तत्र युक्तिः प्रकर्त्तव्यो प्रासादे सर्वनामतः ।
 शिवमुखे मयाश्रुतं भाषितं विश्वकर्माणा ॥ ७ ॥

प्रासादनी लिति अडार रेभाअे ल'आछ पडोआछने शुष्मिने सोणे लांगवा, ने शेष रडे ते अ'छने अमछा करवा, तेटला विलागनुं तल आछुवुं. ने अेक वधे तो अमछा

ઠરતાં બે બે, ચાર અઠ્ઠાઈ તલ બાણુવું. ત્રણ વધે તો બમણા છ થયા. છ એ બારાય બાણુવું. એ યુક્તિએ પ્રાસાદના તલ વિલક્ષિત અને પ્રાસાદ નામકરણ બાણુવું. એમ શિવના મુખેથી મેં સાંભળેલ તે હું વિશ્વકર્મા કહું છું.



૧ કમલભૂષણ પ્રાસાદ

વિમક્તિ ?

ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિંશત્પદ્ ભાજિતે ।
 કર્ણે ભાગ ત્રયઃ કાર્યે પ્રતિકર્ણસ્તથૈવ ચ ॥૮॥
 ઉપરથસ્ત્રિ ભાગશ્ચ મદ્રાર્ધે વેદ ભાગિકમ્ ।
 કર્ણિકા નન્દિકાચૈવ ભાગૈક ચ વ્યવસ્થિતા ॥૯॥
 કર્ણે ચ કર્મચત્વારિ, પ્રતિકર્ણે ક્રમત્રયમ્ ।
 ઉપરથે દ્વયં જ્ઞેયં, કર્ણિકાયામ્ ક્રમદ્વયમ્ ॥૧૦॥
 વિંશતિ ઉરુઃ શૃંગાણિ પ્રત્યંગાણિ ચ ષોડશ ।
 કર્ણે ચ કેશરી દધાત્ નન્દનં નન્દશાલિકમ્ ॥૧૧॥
 પ્રથમ કર્મ નંદીશ મુર્ધ્વે તિલકા શોભિતમ્ ।
 કમલભૂષણ નામાડ્યં ઋષભ જિન વરલભ ॥૧૨॥

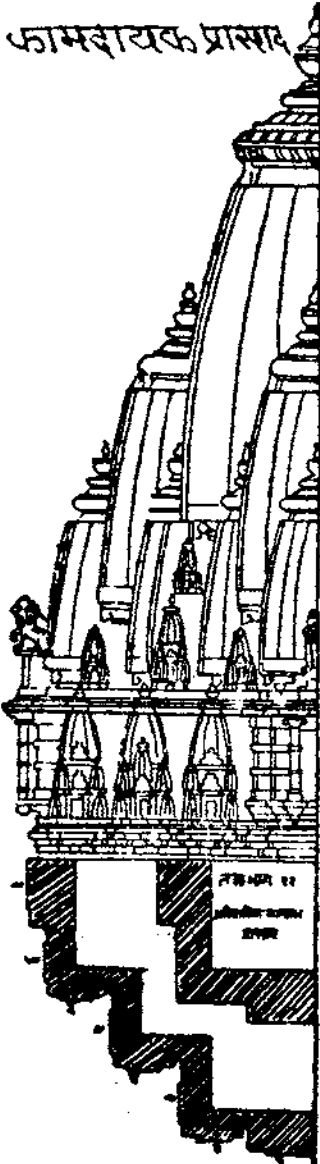
પ્રાસાદની સમચોરસ ભૂમિના બત્રીશ ભાગ ઠરવાં તેમાં ત્રણ ભાગ રેખા, ત્રણ ભાગ પ્રતિરથ, ત્રણ ભાગ ઉપરથ અને ચાર ભાગનું અર્ધ લદ્ર, કોણિઓ અને નન્દિ અકેક ભાગ ઠરવી, રેખા ઉપર ચાર ક્રમે શૃંગ ચઢાવવા. પ્રતિરથે ત્રણ ક્રમ, ઉપરથ ઉપર બે ક્રમ અને દરેક કોણુ નન્દિ ઉપર ક્રમે, લદ્ર ઉપર ચારે બાણુ મળી ૨૦ ઉડ્ડશૃંગ અને સોલ પ્રત્યંગ ઠરવાં, રેખા ઉપર પહેલું ક્રમ નન્દીશ, ૨ નન્દશાલિક ૩ નંદન, ૪ કેશરી ચઢાવવું અને તેની ઉપર શેલાયમાન તિલક ઠરવું. આવેા ઋષભજિનનેવલ્લલ કમલભૂષણ પ્રાસાદ છે.

તલભાગ ૩૨-કમલભૂષણ પ્રાસાદ શૃંગ સંખ્યા

	કે.	નં.	નંદ	નંદિ			
શૃંગ રેખા	૫	+ ૧૩	+ ૧૭	+ ૨૧	= ૫૬	× ૪	કુલ ૨૨૪.
„ પ્રતિરથે	૫	+ ૧૩	+ ૧૭	+ ૦	= ૩૫	× ૮	„ ૨૮૦.

	के.	नं.	नं०	नं०	कुल	
शृंग उपरथे	५	+ १३	+ ०	+ ० = १८	× ८	१४४.
„ नन्दि	५	+ १३	+ ०	+ ० = १८	× २४	४३२.
„ प्रत्यांग				४	× ४	१६.
„ लद्रे				५	× ४	२०.
„ भूल शिखर						१.

कुल शृंग १११७



॥ १ इति ऋषभजिन वल्लभः कमलभूषण प्रासादः ॥

२ कामदायक प्रासाद

विभक्ति २

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे द्वादश पद भाजिते ।

कर्णो भाग द्वयकार्यः प्रतिकर्ण स्तथैव च ॥१३॥

भद्रार्धं च द्विभागेन चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ।

कर्णे क्रमत्रयं कार्यं प्रतिकर्णे क्रमद्वयम् ॥१४॥

अष्टौ चैवरुग्ंजाणि ह्यष्टौ प्रत्यङ्गानि च ।

कर्णे च केसरीदधात् सर्वतोमद्रमेव च ॥ १५ ॥

नन्दनमजिते देयं चतुष्कर्णेषु शोभितम् ।

कामदायक प्रासादो ह्यजितजिन वल्लभः ॥१६॥

प्रासादनी समथोरस भूमिना आर लाग
करवां, तेमां जे लाग रेभा, जे लागनो प्रतिलद
अने जे लागतुं लद्रार्धं करवुं, आ प्रभाज्जे आरे
दिशाभां व्यवस्थित करवुं, रेभा उपर त्रक्षु शृंग
कम, प्रतिलद उपर जे कम आठ उरुशृंग अने आठ
प्रत्यांग यदाववा. रेभा उपर केसरी, सर्वतोमद्र,
नन्दन, जे त्रक्षु कम यदाववा. आ अजितजिनने
वल्लभ अथो कामदायक नामनो प्रासाद जाल्लो.

कामदायक प्रासाद शृंग संख्या

रेभा ५ + ६ + १३ = २७ × ४ = १०८

प्रतिरथे ५ + ६ + ० = १४ × ८ = ११२

प्रत्यांग २ × ४ = ८

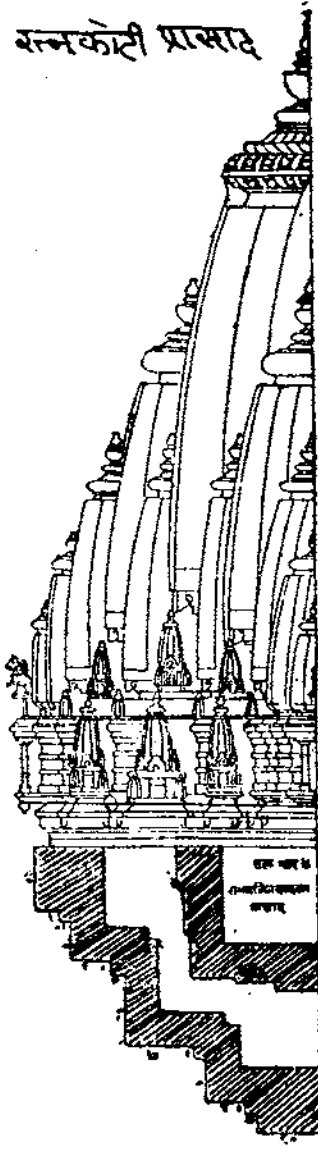
उरुशृंग २ × ४ = ८

भूल शिखर १

तल लाग १२ कुल शृंग २३७

इति अजितजिन वल्लभः कामदायक प्रासादः ॥२॥

रत्नकोटी प्रासाद



३ रत्नकोटि प्रासाद

विभक्ति ३

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे नवभागविभाजिते ।
 भद्रार्धे सार्धभागेन चैक भागः प्रतिरथः ॥१७॥
 कर्णिका नन्दिकापादा सार्धकर्णो विचक्षण ।
 कर्णे क्रमद्वयंकार्यं प्रतिकर्णे तथैव च ॥ १८ ॥
 वेसरी सर्वतोभद्र-क्रमद्वयं व्यवस्थितम् ।
 कर्णिका नन्दिवयोश्च शृङ्गमेकैकं कारयेत् ॥१९॥
 षोडश उरुरुङ्गाणि चाष्टौ प्रत्यङ्गानि च ।
 रत्नकोटिश्च नामायं प्रासाद संभवजिने ॥२०॥

प्रासादनी समथोरस भूमिना नव लाग
 करवां, तेमां लद्रार्ध होढ लागनुं, प्रतिरथ अेक
 लागनी, कर्णुं अने नंदि पा-पा (०१-०१)
 लागनी अने रेभा होढ लागनी करवी. रेभा उपर
 कमे जे प्रतिरथ, उपर जे कभ कर्णुं अने नन्दि
 उपर अेक अेक शृंग यदाववुं आरे लद्रे १६ उ३-
 शृंग अने आठ प्रत्यांग यदाववा. आ संलवजिन
 वल्लल रत्नकोटि नामेना प्रासाद जल्लवो.

संलवजिन वल्लल प्रासाद शृंग संख्या

रेभा	५ + ८ = १४ × ४ =	५६
प्रतिलद्र	५ + ८ = १४ × ८ =	११२
कर्णुं नन्दि	१६ × १ =	१६
प्रत्यांग	२ × ४ =	८
उ३शृंग	४ × ४ =	१६
मूल प्रासाद		१

तललाग ६.

कुल शृंग २०६

॥ ३ इति संभवजिनवस्तुमो रत्नकोटि प्रासाद ॥

૪ અમૃતોદ્ભવ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ

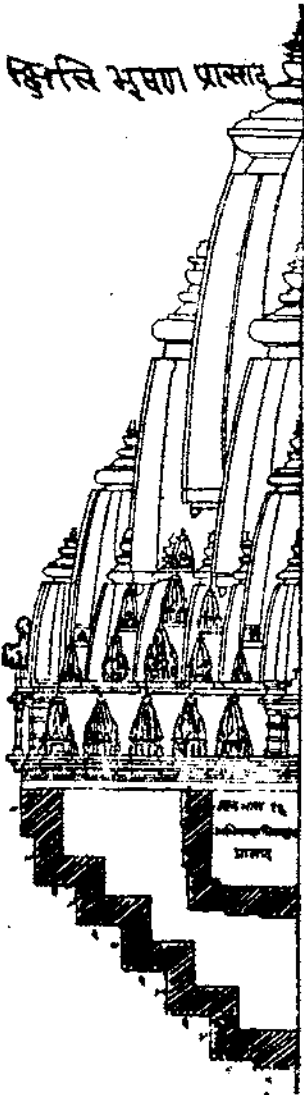
તદ્રુપેતત્પ્રમાણે ચ રથે કર્ણે તિલકં ન્યસેત્ ।

અમૃતોદ્ભવનામોઽયં સર્વં દેવેભ્ય કારયેત્ ॥ ૨૧ ॥

રત્નકોટિ પ્રાસાદ પ્રમાણે તલ અને સ્વરૂપ બાણુવું. ફેર એટલો કે રેખા, પ્રતિ-
ભદ્ર ઉપર એકેક તિલક ચઢાવવું.

શૃંગ સંખ્યા પૂર્વાવત ૨૦૯, તિલક ૧૨, રેખા ૪, પ્રતિભદ્રે ૮.

॥ ૪ ઇતિશ્રી સર્વજિનવલ્લભ અમૃતોદ્ભવ પ્રાસાદ ॥



૫ ક્ષિતિભૂષણ પ્રાસાદ

૪ વિમક્તિ

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ષોડશપદ માજિતે ।

કર્ણો ભાગદ્વયં કાર્યઃ પ્રતિકર્ણં સ્તથૈવ ચ ॥૨૨॥

ઉપરથો દ્વિ ભાગશ્ચ મદ્રાર્ધં દ્વયમેવ ચ ।

કર્ણે ચ ક્રમચત્વારિ પ્રતિકર્ણે ક્રમત્રયમ્ ॥૨૩॥

ઉપરથે ક્રમ દ્વૌ ચ ઉર્ધ્વે તિલક શોભિતમ્ ।

દ્વાદશ ઉરુશૃંગાણિ પ્રત્યંગાણિ ચ ષોડશ ॥૨૪॥

ક્ષિતિભૂષણ નામોઽયં પ્રાસાદશ્ચામિનન્દન ।

પ્રાસાદની સમચોરસ ભૂમિના સોળ ભાગ કરવા. તેમાં બે ભાગ રેખા, બે ભાગ પ્રતિભદ્ર, બે ભાગ ઉપરથ અને બે ભાગનું લદ્રાર્ધ કરવું, રેખાએ ચાર ક્રમ, પ્રતિરથે ત્રણ ક્રમ, ઉપરથે બે ક્રમ અને એક તિલક ચઢાવવું, ચારે ભદ્રે બાર ઉરશૃંગ અને સોળ પ્રત્યંગ ચઢાવવાં. આવો અભિ-
નન્દન જિનને વલ્લભ ક્ષિતિભૂષણ નામનો પ્રાસાદ બાણુવો.

शृंग रेखा	५ + ६ + १३ + १७ = ४४ × ४ = १७६.
” प्रतिलक्ष	५ + ६ + १३ = २७ × ८ = २१६.
” उपरथे	५ + ६ = १४ × ८ = ११२.
” प्रत्यंग	४ × ४ = १६.
” उ३शृंग	३ × ४ = १२.
” मूल	१.
	<hr/>
	कुल शृंग ५३३

॥ ५ इतिश्री अमिनन्दनजिनवत्सलभ क्षितिभूषण प्रासाद ॥

६ पद्मराग प्रासाद

द्वितीय भेद

पद्मवल्लभ संस्थाने कर्तव्यः पद्मरागकः ।

कर्णोर्ध्वे तिलकं दधात् स्वरूपोलक्षणान्वित ॥ २५ ॥

पद्मवल्लभ प्रासादनी रेखा उपर ओष्ठ ओष्ठ तिलक अढाववाथी पद्मराग प्रासाद थाय.

कुल शृंग १५३

तिलक ४.

॥ ६ इतिश्री पद्मराग प्रासाद ॥

७ पुष्टिवर्द्धन प्रासाद

तृतीय भेद

तद्रूपे च प्रकर्तव्यं रथोर्ध्वे तिलकं न्यसेत् ।

पुष्टिवर्द्धन नामोऽयं तुष्टि पुष्टि विवर्द्धयेत् ॥ २६ ॥

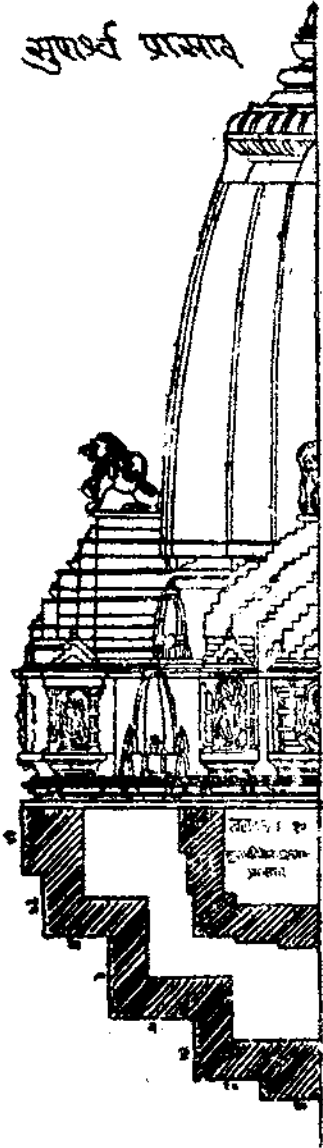
पद्मराग प्रासादना प्रतिलक्ष उपर तिलक अढावे तो पुष्टिवर्द्धन नामनेा प्रासाद थाय ते तुष्टि अने पुष्टिने वधारे छे.

कुल शृंग १५३

तिलक १२

॥ ७ इतिश्री पुष्टिवर्द्धन प्रासाद ॥

सुपार्श्व प्रासाद



८ सुपार्श्वजिनवल्लभ प्रासाद

विभक्ति ७

दशभागी कृते क्षेत्रे कर्णोऽस्य च द्विभागीकः ।

प्रतिवर्णः सार्धभागो निर्गमे तत्समं भवेत् ॥२७॥

भद्रार्धं च सार्धभागं कपिले भद्र मानयोः ।

निर्गमं पदमानेन चतुर्दिशु च योजयेत् ॥२८॥

कर्णकमद्वयं कार्यं रथे भद्रे तथोद्गमः ।

सुपार्श्वनामो विज्ञेयो गृहराज सुखावहः ॥२९॥

प्रासादनी समथोरस लूमिना दश लाग
ठरवां. तेमां जे लाग रेभा, प्रतिलद्र दोढलाग,
ते जधा समदल नीकणता ठरवां, अर्धुं लद्र दोढ
लागनुं ठरवुं, लद्रनी आनु लद्रार्धमाने कपिला-
लद्र ठरवुं, रेभाजे जे कुम अटाववां, प्रतिलद्र
अने लद्र उपर दोढीये ठरवो, लद्र नीकाणो अेठ
लागनो रा भवो. आ प्रासादराज सुपार्श्व नामनो
छे ते सुभ देवावाणो छे.

शृंग संख्या :-

रेभा	६ + ५ = १४ × ४ = ५६
भूजशिखर	१

कुल शृंग ५७

॥ ८ इतिश्री सुपार्श्वजिनवल्लभ प्रासाद ॥

९ श्री वल्लभ प्रासाद

द्वितीय भेद

रथोर्ध्वे शृङ्गमेकं तु भद्रे चैव चतुर्दिशि ।

श्री वल्लभ स्तदा नाम प्रासादो जिनवल्लभ ॥ ३० ॥

સુપાર્થજિન વલ્લભ પ્રાસાદના પ્રતિકર્ણની ઉપર એક શૃંગ અને લદ્ર ઉપર એક ઉરૂશૃંગ ચઢાવવું આ શ્રી વલ્લભ નામનો પ્રાસાદ જિનદેવોને વલ્લભ છે.

શૃંગ સંખ્યા	રેખા	૫ + ૯ =	૧૪ × ૪ =	૫૬
	પ્રતિકર્ણ	૧	૧ × ૮ =	૮
	લદ્ર	૧	૧ × ૪ =	૪
	મૂલશિખર	૧		૧

કુલ સંખ્યા ૬૯

। ૯ इतिश्री सर्वजिनवल्लभ श्री वल्लभ प्रासाद ॥

૧૦ શીતલ પ્રાસાદ

વિમક્તિ ૮

ચતુરસી કૃતે ક્ષેત્રે દ્વાત્રિશત્પદ માજિતે ।

પચ્ચ ભાગો ભવેત્ કર્ણઃ પ્રતિકર્ણ સ્તથૈવ ચ ॥ ૩૧ ॥

મદ્રાર્થ ચ ચતુર્ભાગં નન્દિકા કર્ણિકા પદા ।

સમદલં ચ કર્તવ્યં ચતુર્દિક્ષુ વ્યવસ્થિતમ્ ॥ ૩૨ ॥

શ્રી વત્સં કેસરી ચૈવ સર્વતોમદ્ર મેવ ચ ।

કર્ણં ચૈવં પ્રદાતવ્ય રથે ચૈવં તુ તત્સમન ॥ ૩૩ ॥

નન્દિકા કર્ણિકાયાં ચ દ્વે દ્વે શૃંગે ચ વિન્યસેત્ ।

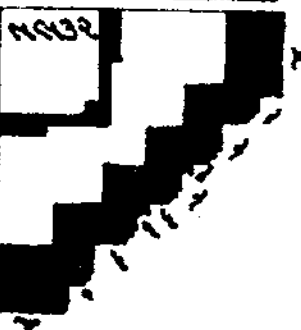
મદ્રે ચૈવોરશ્વત્વારિ પ્રત્યઙ્ગં, જિન મેવ ચ ॥ ૩૪ ॥

શીતલો નામ વિજ્ઞેયઃ સુશ્રિયં ચ વિવર્ધનઃ ।

ચન્દ્ર પ્રમસ્ય પ્રાસાદો વિજ્ઞેયશ્ચ સુસ્વાવહઃ ॥ ૩૫ ॥

પ્રાસાદની સમચોરસ ભૂમિના બત્રીસ લાગ કરવાં, તેમાં પાંચ લાગ રેખા, (કોણ), પ્રતિકર્ણ પાંચ લાગ, લદ્રાર્થ ચાર લાગ, નન્દિ કોણી એકેક લાગ, આ બધા અંગો સમચોરસ સમદલ નીકળે કરવાં, રેખા અને પ્રતિકર્ણ ઉપર શ્રીવત્સ, કેસરી, સર્વતોલદ્ર શૃંગો ચઢાવવાં, કોણી અને નન્દિ ઉપર બે બે શ્રીવત્સ શૃંગ ચઢાવવા, પ્રત્યેક લદ્ર ઉપર ચાર ચાર ઉરૂશૃંગ અને ચોવીશ પ્રત્યંગ ચઢાવવાં, એવો શીતલ નામનો પ્રાસાદ લક્ષ્મી વધારનારો છે, અને ચંદ્રપ્રભ જિનને પ્રિય છે. તે સુખ આપનાર છે. ૩૧ થી ૪૧.

શૃંગ	રેખા	૧ + ૫ + ૯ = ૧૫	× ૪ = ૬૦
”	પ્રતિકર્ણ	૧ + ૫ + ૯ = ૧૫	× ૮ = ૧૨૦
”	કોણિકા	૧ + ૧	= ૨ × ૮ = ૧૬
”	નન્દિ	૧ + ૧	= ૨ × ૮ = ૧૬
”	લદ્ર	૪	= ૪ × ૪ = ૧૬
”	પ્રત્યંગ	૬	= ૬ × ૪ = ૨૪
”	મૂલ	૧	= ૧ × ૧ = ૧



કુલ શૃંગ ૨૫૩

॥ ૧૨ ૙તિ શ્રી શીતલપ્રાસાદ ॥

૧૧ શ્રી ચંદ્રપ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ-

તદ્રૂપ ચ પ્રકર્તવ્યો રથોર્ધ્વે તિલક ન્યસેત્ ।

શ્રીચન્દ્રો નામ વિજ્ઞેયઃ સુરરાજ સુખાવહઃ ॥૩૫॥

શીતલ પ્રાસાદ પ્રમાણે તલમાન લક્ષણ બાણવા. ફેર એટલે કે તેનાં પદરા ઉપર એક એક તિલક ચઢાવવું, આ શ્રી ચંદ્રપ્રાસાદ સુરરાજ ઇન્દ્રને સુખકારક છે.

શૃંગ સંખ્યા ઉપર મુજબ ૨૫૩ અને તિલક ૮ પ્રતિરથે.

॥ ૧૩ ૙તિશ્રી સર્વજિન વહમ ચન્દ્રપ્રાસાદઃ ॥

૧૨ હિતુરાજ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ,

નન્દિકા કર્ણિકાયાં ચ કુંઘે તિલકં શોમનમ્ ।

હિતુરાજ સ્તદા નામ પ્રાસાદો જિનવલ્લભ ॥૩૬॥

ઉપરના ચંદ્રપ્રાસાદની કોણી અને નન્દિની ઉપર એક એક તિલક ચઢાવવાથી હિતુરાજ નામનો પ્રાસાદ થાય.

શૃંગ સંખ્યા ઉપર મુજબ ૨૫૩, તિલક ૨૪, કોણીકા ૮, નન્દિ-૮ અને પ્રતિલદ્ર ૮

॥ ૧૪ ૙તિશ્રી સર્વજીનવહમઃ હિતુરાજઃ પ્રાસાદ ॥



૧૩ શીતલજિન પ્રાસાદ

વિમલ્કિ ૧૦

ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિ માજિતે ।

કર્ણશ્ચૈવ સમાલ્યાતશ્ચતુર્ભાગશ્ચ વિસ્તૃત ॥૩૭॥

પ્રતિરથસ્ત્રયભાગો ભદ્રાર્ધં ભૂત ભાગિકમ્ ।

રથકર્ણં ચ શૃંગ્લેકં તદ્રુધ્વે તિલકં દ્વયમ્ ॥૩૮॥

દ્વાદશ ઉરુશૃંગાણિ પ્રત્યજ્ઞાનિ તત્તોઽષ્ટમિઃ ।

શીતલશ્ચતદા નામ પ્રાસાદો જિનવલ્લભ ॥૩૯॥

પ્રાસાદની સમચોરસ ભૂમિના ચોવીશ ભાગ કરવાં તેમાં ચાર ભાગ રેખા, ત્રણ ભાગ પ્રતિરથ અને પાંચ ભાગનું ભદ્રાર્ધ કરવું, રેખા અને પ્રતિ ભદ્ર ઉપર એક એક શૃંગ અને બે બે તિલક ચઢાવવાં, બાર ઉરુશૃંગ કરવાં, આઠ પ્રત્યંગ ચઢાવવા, આ શીતલ નામનો પ્રાસાદ શીતલ જિનને વલ્લભ છે.

શૃંગ સંખ્યા	રેખા	૧	=	૧ × ૪	=	૪
”	પ્રતિરથે	૧	=	૧ × ૮	=	૮
”	પ્રત્યંગ	૨	=	૨ × ૪	=	૮
”	ભદ્ર	૩	=	૩ × ૪	=	૧૨
”	ભૂમિ	૧	=	૧	=	૧

કુલ શૃંગ ૩૩

તિલક ૨૪ છે. રેખા ૮ અને પ્રતિરથે ૧૬.

॥ ૧૬ ॥ ૩૯ ॥ શીતલનાથવલ્લભ શીતલજિનપ્રાસાદઃ ॥

૧૪ કીર્તિદાયક પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ,

તદ્રૂપે તત્પ્રમાણે ચ કર્તવ્યઃ પૂર્વમાનતઃ ।

કર્ણોર્ધ્વે ચ દ્વયં શૃંગે પ્રાસાદઃ કીર્તિદાયકઃ ॥૪૦॥

ઉપરના પ્રાસાદ પ્રમાણે માન અને સ્વરૂપ બાજુવું. ફેર એટલો કે રેખા ઉપર એક તિલક હીન કરી શૃંગ ચઢાવવું. આવો કીર્તિદાયક પ્રાસાદ બાજુવો.

शृंग संख्या	रेखा	१ + १ = २	४ = ८
”	प्रतिरथ	१	= १ × ८ = ८
”	लद्रे	३	× ४ = १२
”	प्रत्यंग	२	× ४ = ८
”	शिखर	१	× १ = १

कुल ३७
 ३७ शृंग २० तिलक. रेखा ४ प्रतिरथ १६

॥ १४ इति श्री कीर्तिदायक प्रासाद ॥

१५. मनोहर प्रासाद

तृतीय भेद,

कर्णे सप्त प्रतिकर्णे पञ्च मनोहरदायक ।

तन्मानं च प्रकर्त्तव्यः स्वरूपो लक्षणान्वितः ॥ ४१ ॥

उपर प्रासाद प्रभाषे मान स्वरूप जालुवुं. विशेष ओ के रेखा उपर ओक केसरी अने ओ श्रीवत्स ओटले सात शृंग प्रतिलद्रे ओक केसरी कुम ओटले पांच शृंग यदाववाथी मनोहर नाम्ने प्रासाद थाय छे. तिलक संख्या १६

शृंग संख्या.	रेखा	५ + १ + १ = ७	४ = २८
	प्रतिलद्रे	५	× ८ = ४०
	प्रत्यंग	२	× ४ = ८
	लद्रे ३शृंग	३	× ४ = १२
	मूल	१	× १ = १

कुल शृंग ८६

॥ १५ इति श्री सर्वजिनवल्लभ मनोहर प्रासाद ॥

१६. श्रेयांसवल्लभप्रासाद

विमक्ति ११

षोडश्यांशः प्रकर्त्तव्या कर्णाक्षयं रथस्रयम् ।

मद्गार्धं द्विपदं वत्स ! चतुर्दिक्षु नियोजयेत् ॥ ४२ ॥

નિર્ગમં પદમાનેન સ્વહસ્તાક્ષ્ણમાનતઃ ।

શૃંગ્ણ ચ તિલકં કર્ણે રથે મદ્રે ચૈવોદ્રમઃ ॥ ૪૩ ॥

શ્રેયાંસવલ્લભોનામ પ્રાસાદશ્ચ મનોહર ॥ ૪૪ ॥

પ્રાસાદની સમયોરસ ભૂમિના સોળ ભાગ કરવા. તેમાં ત્રણ ભાગ રેખા, ત્રણ ભાગનો પ્રતિરથ અને બે ભાગનું ભદ્રાર્ધ, આ અંગોનો નીક્ષણો પહેને અનુસાર ઉસ્તાંશુલમાને કરવો, રેખા, પ્રતિલદ્ર ઉપર એક એક શૃંગ અને એક એક તિલક ચઢાવવું તથા ભદ્ર ઉપર દોઢીથો કરવો. આવો શ્રેયાંસનાથ જિનવલ્લભ પ્રાસાદ શ્રેયાંસનાથ પ્રભુને કરવો.

શૃંગ સંખ્યા	રેખા	$૧ = ૧ \times ૪ = ૪$
”	પ્રતિરથ	$૧ = ૧ \times ૮ = ૮$
”	શિખર	$૧ = ૧ \times ૧ = ૧$

તિલક-૧૨,

શૃંગ સંખ્યા ૧૩

॥ ૧૬ ॥ इति श्री श्रेयांसनाथवल्लभ श्रेयांसप्रासाद ॥

૧૭. સુકુલપ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ,

તદ્રૂપે તત્પ્રમાણે ચ શૃંગ્ણ ચત્વારિ મદ્રકે ।

સુકુલો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદો જિનવલ્લભ ॥ ૪૫ ॥

ઉપર માન સ્વરૂપ પ્રમાણે કરવો. ફેર એટલો જ કે ભદ્રની ઉપર એકેક ઉરુશૃંગ ચઢાવવું. જેથી સુકુલ નામનો પ્રાસાદ થાય. તે જિનદેવને વલ્લભ છે.

શૃંગ સંખ્યા :- ઉપર મુજબ ૧૩+૪ ઉરુશૃંગ=કુલ શૃંગ ૧૭, તિલક-૧૨.

॥ ૧૭ ॥ इति श्री सर्वजिनवल्लभ सुकुलप्रासाद ॥

૧૮. કુલનન્દનપ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

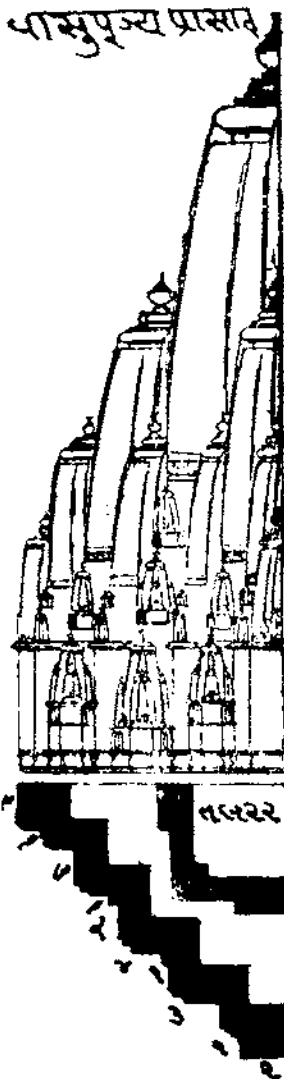
ઉરુશૃંગાષ્ટકં કુર્યાત્ પ્રાસાદ કુલનન્દન ॥ ૪૬ ॥

શ્રેયાંસ વલ્લભ ઉપર આઠ ઉરુશૃંગ ચઢાવવાથી કુલનન્દન પ્રાસાદ થાય.

શૃંગ સંખ્યા ૨૧,

તિલક ૧૨.

॥ ૧૮ ॥ इति श्री कुलनन्दनप्रासाद ॥



१९ वासुपूज्यप्रासाद

विभक्ति १२

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे द्वाविंशपद भाजिते ।
 पदानां तु चतुर्भागाः कर्णेचैव तु कारयेत् ॥ ४७ ॥
 कोणिका पदमानेन प्रतिभद्र त्रिभागकः ।
 नन्दिका भागमानेन भद्रार्धं च द्विभागिकम् ॥ ४८ ॥
 कर्णे क्रमत्रयं कार्यं प्रतिकर्णे क्रमद्वयम् ।
 त्रिकूटं नन्दीकर्णोश्च तिलकमूर्ध्वे शोभनम् ॥ ४९ ॥
 भद्रे शृङ्गत्रयं कार्यं-मष्टौ प्रत्यङ्गानि च ।
 वासुपूज्यस्तदा नाम वासुपूज्यस्य वल्लभः ॥ ५० ॥

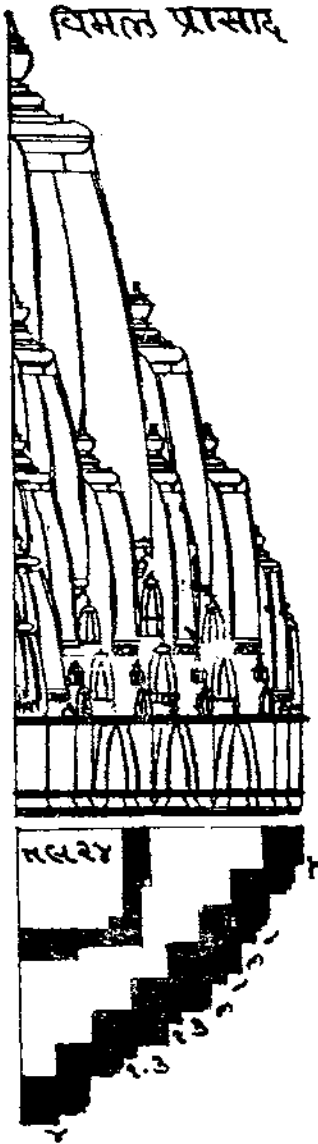
समथोरस क्षेत्रनां षावीश लाग करवां. तेमां थार
 लाग रेभा, अेक लाग डोणी, जे लाग प्रतिभद्र, अेक
 लागनी नन्दि अने जे लागनु अर्धु लद्र, रेभा उपर
 त्रणु डम, प्रतिभद्र उपर जे डम, नन्दि डोणी उपर अेक
 अेक त्रिकूट शृंग अने अेक अेक तिलक. लद्र, उपर त्रणु
 उरुशृंग अने कुल आठ प्रत्यंग यदाववां. आवो वासुपूज्य
 नाम्नो प्रासाद वासुपूज्यजिनने प्रिय छे.

तिलक संख्या १६ नन्दिओ उपर.

शृंग संख्या	रेभा	५ + ६ + १३ = २७	× ४ = १०८
"	नन्दि	१	= १ × ८ = ८
"	प्रतिभद्र	५ + ६	= १४ × ८ = ११२
"	डोणी	१	= १ × ८ = ८
"	लद्र		= ३ × ४ = १२
"	प्रत्यंग		= २ × ४ = ८
"	मूल		= १ × १ = १

कुल शृंग २५७

॥ १९ श्री इति वासुपूज्यवल्लभ वासुपूज्यप्रासाद ॥



२० विमलजिनप्रासाद

विभक्ति १३

चतुरस्री कृते क्षेत्रे चतुर्विंशति भाजिते ।

पदेन त्रयभागेन कर्णस्तत्र विधियते ॥५१॥

तद्वद्द्वेयः प्रतिकर्णः कोणिका नन्दिका पदे ।

मद्रार्धं तु चतुर्भागे निर्गमं भागमेव च ॥५२॥

समनिर्गमं रथं द्वेयं कर्त्तव्यं चतुरोदिशि ।

कर्णं शृङ्गत्रयं कार्यं प्रतिकर्णं तथैव च ॥५३॥

नन्दिका कोणिकायां च शृङ्गकूटं सुशोभितम् ।

मद्रं चैवोरुचत्वारि चाष्टौ प्रत्यङ्गानि च ॥५४॥

विमलवल्लभ नामोऽयं प्रासादो विमलप्रियः ॥५५॥

प्रासादनी समथोरस लूमिना शैवीश लाग करवा, तेमां त्रयु लाग रेभा, त्रयु लाग प्रतिभद्र, कोण्णी नन्दि ऐक ऐक लाग अने लद्रार्धं यार लाग, आ प्रभाणु तल विलक्षित लक्षुवी. लद्रनेो निर्गम ऐक लाग, रेभा अने प्रतिभद्र समदल निर्गम राणवे, रेभा उपर त्रयु शृंग, प्रतिभद्र उपर त्रयु शृंग, कोण्णी नन्दि उपर ऐकेक शृंग अने ऐक ऐक कूट, प्रत्येक लद्र उपर यार उत्रशृंग अने आठ प्रत्यंग यदाववा, आ विमलजिन नामनेो प्रासाद विमलजिनने प्रिय छे.

॥ २० इति श्री विमलजिनवल्लभ विमलजिनप्रासादः

शृंग संख्या रेभा
प्रतिभद्र
नन्दि
कोण्णी
प्रत्यंग
लद्र
मूलशिखर

$$१ + १ + १ = ३ \times ४ = १२$$

$$१ + १ + १ = ३ \times ८ = २४$$

$$१ = १ \times ८ = ८$$

$$१ = १ \times ८ = ८$$

$$२ \times ४ = ८$$

$$४ \times ४ = १६$$

$$१ \times १ = १$$

तिलक १६,

कुल शृंग ७७

२१ मुक्तिदप्रासाद

द्वितीय भेद

तद्रूपे च प्रकर्तव्यो रथे तिलकं दापयेत् ।

कर्णिकाया च द्वे शृङ्गो प्रासादो जिनवल्लभ ।

मुक्तिदो नाम विज्ञेयो मुक्ति मुक्ति प्रदायकः ॥ ५६ ॥

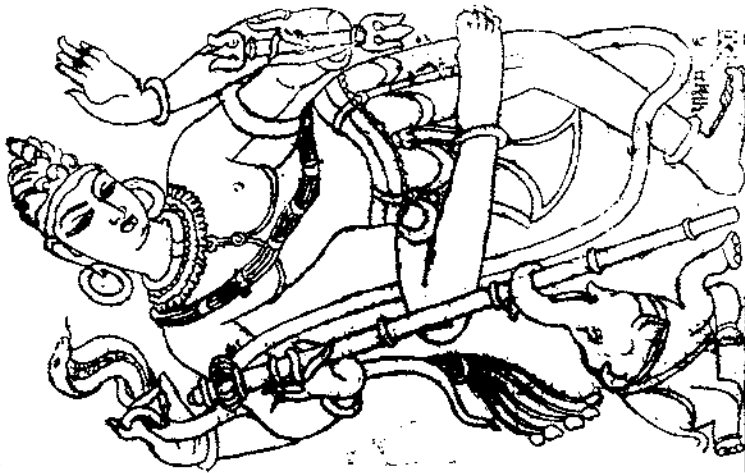
विभक्तजिन प्रासादना प्रतिभद्र उपर ओष्ठ ओष्ठ तिलक चढाववु' अने डोणी उपर कूटने अहले शृंग अढाववु'. अर्थात् जे शृंग करवां. जेथी मुक्तिपद नामने प्रासाद थाय. आ प्रासाद अथा जिनदेवाने वल्लभ छे अने लोग-साम्ग्री वैलवादि अने मुक्ति आपनारो छे.

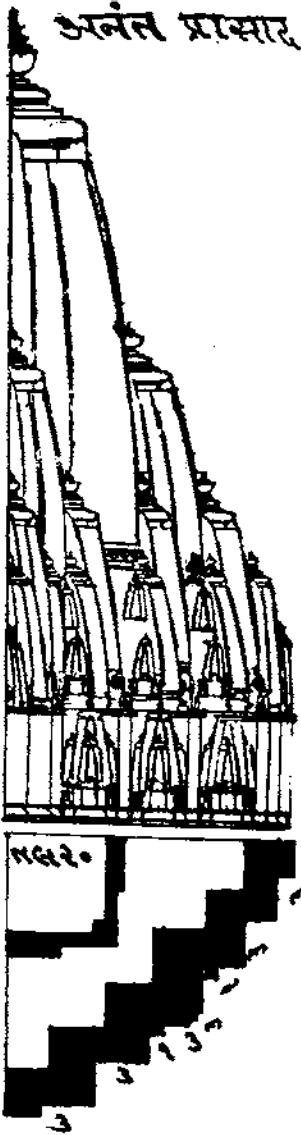
शृंग संख्या रेषा	१ + १ + १ = ३×४ = १२
” प्रतिभद्र	१ + १ + १ = ३×८ = २४
” नन्दि	१ = १×८ = ८
” डोणी	१ + १ = २×८ = १६
” प्रत्यंग	२×४ = ८
” भद्र	४×४ = १६
” भूज शिखर	१

कुल ८५

कुल ८५ शृंग, ८ तिलक, नन्दि

॥ २१ इति श्री सर्वजिनवल्लभ मुक्तिदप्रासाद ॥





२२ अनन्तजिनप्रासाद

विभक्ति १४

चतुरस्री कृते क्षेत्रे त्रिंशतिपद भाजिते ।

त्रीणि त्रीणि तत स्रोणि नन्दीपदेति भद्रके ॥ ५७ ॥

निर्गमं पदमानेन त्रिषु स्थानेषु भद्रके ।

कर्णे क्रमत्रयं कार्यं रथोर्ध्वं तत्समं भवेत् ॥ ५८ ॥

भद्रेचैवोरुचत्वारि नन्दिकायां क्रम द्वयम् ।

अनन्तजिन प्रासादो धन पुण्यश्रियं भवेत् ॥ ५९ ॥

प्रासादनी समथोरस भूमिता वीश लाग करवां.

तेमां त्रयु लाग रेष्वा, त्रयु लाग प्रतिलद्र, त्रयु लागनु

लद्रार्ध, अने ऐक लागनी लद्र नन्दि करवी. ऐ अंगोना

नीकाणे ऐक लागनो करवो. रेष्वा अने प्रतिलद्र उपर

त्रयु कुम, लद्रे यार उद्गुंग अने नन्दि उपर ऐ कुम

यठाववां. आवो अनन्तजिन नामनो प्रासाद जाणुवो.

ते धन अने पुण्यश्रुपी लक्ष्मी आपनारे छे.

शृंग संख्या रेष्वा $५+६+९३ = २७ \times ४ = १०८$

” प्रतिलद्र $५+६+९३ = २७ \times ८ = २१६$

” नन्दि $५+६ = १४ \times ८ = ११२$

” लद्र $४ \times ४ = १६$

” भूख $१ \times १ = १$

कुल संख्या ४५३

॥ २२ इति श्री अनन्तजिनवल्लभ, अनन्तजिनप्रासाद ।

२३ सुरेन्द्र प्रासाद

द्वितीय भेद,

अनन्तस्य संस्थाने रथोर्ध्वं तिलकं न्यसेत् ।

सुरेन्द्रो नाम विज्ञेयः सर्वदेवेषु वल्लभ ॥ ६० ॥

अनन्तजिनप्रासादना प्रतिलद्र उपर ऐकऐक तिलक यठावे तो सुरेन्द्रप्रासाद थाय.

आ सर्व देवोने वल्लभ छे.

शृंग संख्या ४५३,

तिलक ८

॥ २३ इति श्री सर्वजिनवल्लभ सुरेन्द्रप्रासाद ॥

२४ धर्मजिनप्रासाद

विभक्ति १५

चतुरस्री कृते क्षेत्रे चाष्टाविंशति भाजिते ।
कर्णस्थ च भद्रार्धं युगभागं विधियते ॥ ६१ ॥

निर्गमं तत्प्रमाणेन द्विभागा नन्दीकोणिका ।
केसरी सर्वतोभद्रं स्थे कर्णे दापयेत् ॥ ६२ ॥

तदूर्ध्वं तिलकं देयं सर्वं शोभान्वितं कृतम् ।
नन्दिका-कर्णिकायां च शृङ्गोर्ध्वे शृङ्गमुत्तमम् ॥ ६३ ॥

भद्रे चबोरुचत्वारि चाष्टौ प्रत्यङ्गानि च ।
धर्मदो नाम विख्यातः पुरे धर्मं विवर्धनः ॥ ६४ ॥

प्रासादनी समन्वयस लूमिना अख्यावीश लाग करवां. तेभां चार लाग रेभा; चार लाग प्रतिरथ, चार लाग लद्रार्ध, ऐक लागनी कोणी अने ऐक लागनी नन्दि. आ प्रमाणे तल विलकित करवी. ऐ जधा अंगो समदल राणवां, कोण्णे अने प्रतिरथे केसरी, सर्वतोभद्र ऐ जे कुम अढाववां अने तेनी उपर शोलायमान ऐक ऐक तिलक अढाववुं. कोणी अने नन्दि उपर जे जे शृंग अढाववां. लद्र उपर चार चार उरुशृंग करवां अने आठ प्रत्यंग करवां. आवे धर्मेने देवावाणे धर्मद नामने प्रासाद नगरभां धर्मनी वृद्धि करनारे छे. ते धर्मनाथ जिनदेवने भाटे करवे.

शृंग संख्या रेभा	५ + ८ =	१४ × ४ =	५६
„ प्रतिभद्रे	५ + ८ =	१४ × ८ =	११२
„ कोणी		२ × ८ =	१६
„ नन्दि		२ × ८ =	१६
„ प्रत्यंग		२ × ४ =	८
„ लद्र		४ × ४ =	१६
„ भूजशिखर		१ =	१

कुल संख्या २२५

कुल शृंग २२५, तिलक १२, रेभा ४, प्रतिभद्र ८.

॥ २४ इतिश्री धर्मनाथजिनवल्लभ धर्मदप्रासाद ॥

२५ धर्मवृक्षप्रासाद

द्वितीयमेद

तद्रूपे तत्प्रमाणे च कर्त्तव्यः सर्वकामदः ।

रथोर्ध्वे च कृते शृङ्गे धर्मवृक्षोऽयं नामतः ॥ ६५ ॥

उपरना धर्मद प्रासादना प्रतिलद्रे तिलक क्कडी शृंग यडाववाथी धर्मवृक्ष नामनो
प्रासाद थाय.

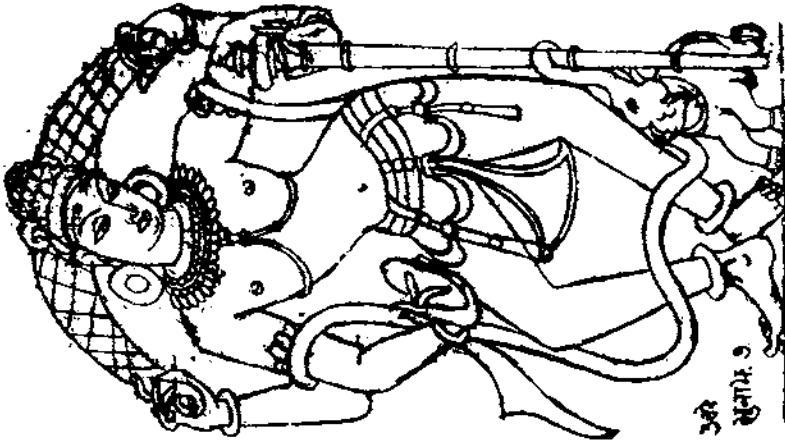
शृंग संख्या पूर्ववत् . इकता प्रतिरथे ८ वधारे.

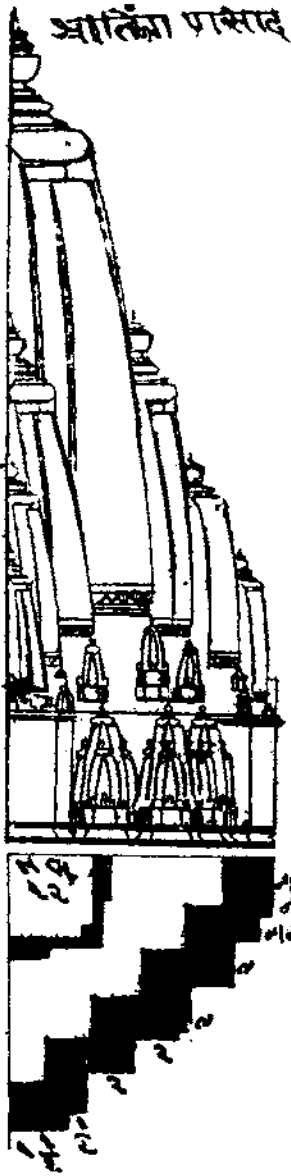
२२५

+८

कुल शृंग २३३, तिलक १२, कोष्ठे ४, कुल शृंग २३३
प्रतिरथे ८.

॥ २५ इतिश्री धर्मवृक्षप्रासाद ॥





२६ श्रीलिङ्ग प्रासाद

विभक्ति १६

चतुरस्री कृते क्षेत्रे द्वादशांशविभाजिते ।

कर्णो भाग द्वयं कार्यः प्रतिकर्णस्तथैव च ॥ ६६ ॥

भद्रार्धं सार्धं भागेन नन्दिका चार्धं भागिका ।

कर्णं क्रम द्वयं कार्यं प्रतिकर्णं तथैव च ॥ ६७ ॥

नन्दिकायां शृङ्गकूट-मुरुशृङ्गाणि द्वादश ।

शान्तिनामश्च विज्ञेयः सर्वदेवेभ्यः कारयेत् ॥ ६८ ॥

श्रीलिङ्गश्च तदा नाम श्रीपतिषु सुखावहः ॥ ६९ ॥

प्रासादनी समथोरस भूमिना पार भाग करवां. तेमां
ये भाग रेखा, ये भाग प्रतिरथ, दोढ लागनुं लद्रार्धं
अने अर्धा लागनी लद्र नन्दि. अे प्रमाणे तल विलजित
नाणुपी, रेखा प्रतिरथ उपर ये-ये कुम, लद्रनी नन्दि
उपर अेक शृंग अने अेक कूट करवुं. लद्रना आरे प्पानुना
भणी पार उरुशृंगो यढाववा. आवो शान्ति नामनेो
प्रासाद सर्वदेवोने करवो. आ प्रासादनुं प्पानु नाम श्रीलिंग
प्रासाद छे. ते विष्णुने सुभदाथक छे.

श्रीलिङ्गप्रासाद तिलक संख्या-८

शृंग संख्या	रेखा	५ + ६ =	१४ × ४ =	५६
"	प्रतिलद्र	५ + ६ =	१४ × ८ =	११२
"	नन्दि		२ × ४ =	८
"	लद्र		३ × ४ =	१२
"	मूल		१ × १ =	१
			कुल शृंग	१८६

२७. कामदायकप्रासाद द्वितीय भेद,

उरुशृङ्ग पुनर्दघात् प्रासादः कामदायकः ॥ ७० ॥

उपरना श्रीलिंग (शान्ति) प्रासादना लद्द्रे उपर ओठ ओठ उरुशृंग अधिक
बढाववाथी कामदायक नामनो प्रासाद थाय.

शृंग संध्या-उपर मुञ्ज १८६+४ लद्द्रे = १९० शृंग, तिलक = ८

॥ २७ इतिश्री सर्वजिनवल्लभ कामदायक प्रासादः ॥

कुमुद प्रासाद

२८. कुंथुजिन वल्लभ-कुमुद प्रासाद

विभक्ति १७

चतुरस्री कृते क्षेत्रे चाष्ट भाग विभाजिते ।

कर्णः स्यादेकं भागश्च प्रतिकर्णं स्तथैव च ॥ ७१ ॥

नन्दिका चैव भागार्धा त्रिपदं भद्र विस्तरम् ।

निर्गमं पदमानेन स्थापयेश्च चतुर्दशु ॥ ७२ ॥

कर्णं च केसरी दघात् तदुर्ध्वं तिलकं न्यसेत् ।

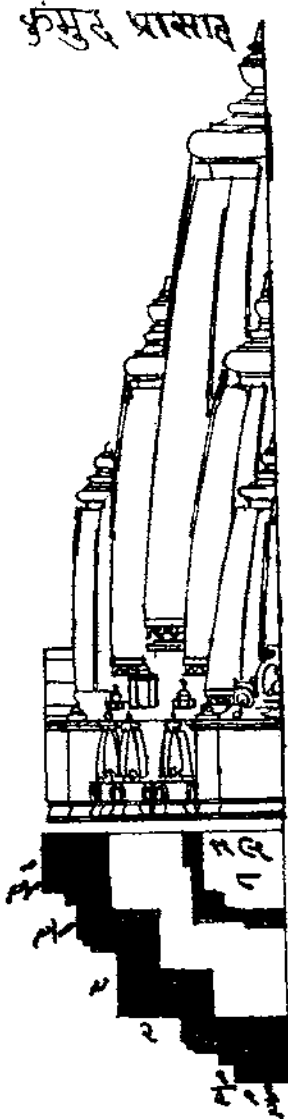
तत्सदृशं प्रतिकर्णं नन्द्यां तु तिलकं न्यसेत् ॥ ७३ ॥

भद्रे शृङ्ग द्वय कार्यं कुमुदो नाम नामतः ।

वल्लभ सर्वदेवानां जिनेन्द्र कुंथु वल्लभः ॥ ७४ ॥

प्रासादनी सभयोरस लूमिना आठ लाग करवां.
तेमां ओठ लागनी रेखा, ओठ लाग प्रतिकर्ण, अर्धा-
लागनी नन्दि अने होठ लागनुं अधुं लद्द्रे, नीक्षणे ओठ
लागने करवे.

आ प्रभाषे आरे द्विशास्त्रे व्यवस्थित करवुं, रेखा
अने प्रतिकर्ण उपर ओठ ओठ केसरी शृंग अने तेनी
उपर ओठ ओठ तिलक. लद्द्रेनी नन्दि उपर ओठ ओठ
तिलक अने लद्द्रे उपर ओ ओ उरुशृंग बढाववां. आ
कुमुद नामनो प्रासाद सर्वजिनदेवाने प्रिय छे तेमां
कुंथुनाथने विशेषप्रिय छे.



शृंग संख्या	रेखा	५	=	५ × ४	=	२०
„	प्रतिकर्षु	५	=	५ × ८	=	४०
„	लङ्ग			२ × ४	=	८
„	मूल			१ × १	=	१
						कुल संख्या ६९

कुल शृंग ६९. तिलक २०, रेखा ४, प्रतिकर्षु-८, नन्दि-८.

॥ २८ इति श्री कुण्डनाथसह सर्वजिनवल्लभ कुमुदप्रासाद ॥

२९. शक्तिदप्रासाद

द्वितीय भेद,

तदुपं च प्रकर्त्तव्यं रथे तिलकं दापयेत् ।

शक्तिदो नाम विज्ञेयः श्रीदेवीषु सुखावहा ॥ ७५ ॥

कुमुदप्रासादना प्रतिकर्षु उपर ऐक तिलक इरी यदाववाथी शक्ति नाम्ना प्रासाद थाय. ते लक्ष्मीदेवीने सुखदायक छे.

शृंग संख्या ६९ उपर मुज्ज् अने तिलक २८, ८ प्रतिकर्षु वधारे.

॥ २९ इति श्री शक्तिदप्रासाद ॥

३० हर्षण प्रासाद

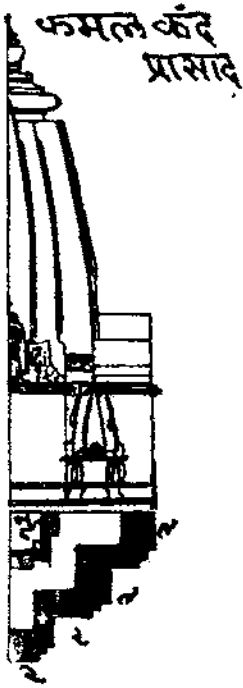
वृत्तीय भेद

कर्णोर्ध्वे शुङ्ग दातव्यं प्रासादो हर्षणस्तथा ॥ ७६ ॥

शक्तिदप्रासाद उपर रेखां ऐक शृंग वधारे यदाववाथी हर्षण नाम्ना प्रासाद थाय.

शृंग संख्या :- ६९+४ वधारे रेखां=७३, तिलक २८ उपर मुज्ज्.

॥ ३० इति श्री हर्षण प्रासाद ॥



૩૧ કમલકન્દપ્રાસાદ

વિમક્તિ ૧૮

ચતુરસ્રીકૃતે ક્ષેત્રે ચાષ્ટ ભાગ વિભાજિતે ।
 કર્ણો દ્વિભાગિકો જ્ઞેયો મદ્રાર્થં ચ દ્વિભાગિકમ્ ॥૭૮॥
 કર્ણે ચ શૃંગમેકં તુ કેસરી ચ વિધિયતે ।
 મદ્રે ચૈવોદ્ગમઃ કાર્યો જિનેન્દ્રેચારનાથકે ॥ ૭૯ ॥
 इति त्वं वृद्धि भोवत्स ! प्रासादो जिन वल्लभः ।
 कमलकन्द नामोऽयं जिनशासन मार्गतः ॥ ८० ॥

સમચોરસ ક્ષેત્રના આઠ ભાગ કરવાં. તેમાં બે ભાગ રેખા અને બે ભાગ અધુર્ ભદ્ર, રેખા ઉપર કેસરી શૃંગ ચઠાવવું, ભદ્ર ઉપર દોઢીથો કરવો, તેને હે વત્સ ! અરનાથ-જિન વલ્લભ જે જૈનશાસન માર્ગનો કમલકન્દ નામનો પ્રાસાદ બાંધવો.

શૃંગ સંખ્યા રેખા
 મૂલ

૫ = ૫ × ૪ = ૨૦
 ૧

કુલ શૃંગ ૨૧

॥ ૩૧ इतिश्री अरनाथवल्लभ कमलकन्दप्रासाद ॥

૩૨ શ્રીશૈલપ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ,

કર્ણે ચ તિલકં જ્ઞેયં શ્રીશૈલેશ્વર પ્રિયઃ ॥ ૮૧ ॥

કમલકન્દ પ્રાસાદની રેખા ઉપર એક તિલક ચઠાવવું. જેથી શ્રીશૈલ નામનો પ્રાસાદ થાય, તે ઇશ્વરને પ્રિય છે.

શૃંગ સંખ્યા ૨૧ પૂર્વવત્.

તિલક ૪ રેખાઓ.

॥ ૩૨ इतिश्री शैलप्रासाद ॥

૩૩ અરિનાશનપ્રાસાદ

તૃતીય મેદ,

મદ્રેઃ ચૈવોરુચ્ચારિ પ્રાસાદ સ્ત્વરિનાશનઃ ॥૮૨ ॥

શ્રીશૈલ પ્રાસાદના ભદ્રની ઉપર એક એક ઉર્શંગ ચારે દિશાએ ચઢાવે તે અરિનાશન નામનો પ્રાસાદ થાય છે.

શંગ સંખ્યા :- ૨૧ પૂર્વવત+૪ ઉર્શંગ=કુલ ૨૫, તિલક ૪ રેખાએ.

॥ ૩૩ ॥ इति श्री अरिनाशन प्रासाद ॥

મહેન્દ્ર પ્રાસાદ

૩૪ મહેન્દ્ર પ્રાસાદ

વિમક્તિ ૧૯

ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે દ્વાદશપદ ભાજિતે ।

કર્ણો ભાગ દ્વયં કાર્યઃ પ્રતિરથથ સાર્ધકઃ ॥ ૮૩ ॥

સાર્ધ ભાગકં મદ્રાર્ધ ચાર્ધા નન્દિદ્વયં મવેત્ ।

કર્ણે ક્રમદ્વયં કાર્યં પ્રતિરથે તથૈવ ચ ॥ ૮૪ ॥

દ્વાદશ ઉરુશૃંગાણિ સ્થાપયેચ્ચ ચતુર્દિશિ ।

મહેન્દ્ર નામઃ પ્રાસાદો જિનેન્દ્ર મલ્લિ વલ્લભ ॥ ૮૫ ॥

પ્રાસાદની સમયોરસ ભૂમિના બાર ભાગ કરવાં. તેમાં બે ભાગની રેખા, દોઢ ભાગ પ્રતિરથ, દોઢ ભાગનું ભદ્રાર્ધ અને બે ભદ્ર, નન્દિ અર્ધો અર્ધો ભાગ, આ પ્રમાણે તલ વિભક્તિ જાણવી, રેખા અને પ્રતિરથ ઉપર કેસરી અને સર્વતોભદ્ર, એ બે ક્રમ ચઢાવવા, ભદ્ર ઉપર કુલ બાર ઉર્શંગ ચઢાવવા, આવી જાતનો પ્રાસાદ તે મહેન્દ્ર નામનો જાણવો. તે મહિનાથ જિનેન્દ્રને પ્રિય છે.

શંગ સંખ્યા રેખા ૫ + ૬ = ૧૪ × ૪ = ૫૬

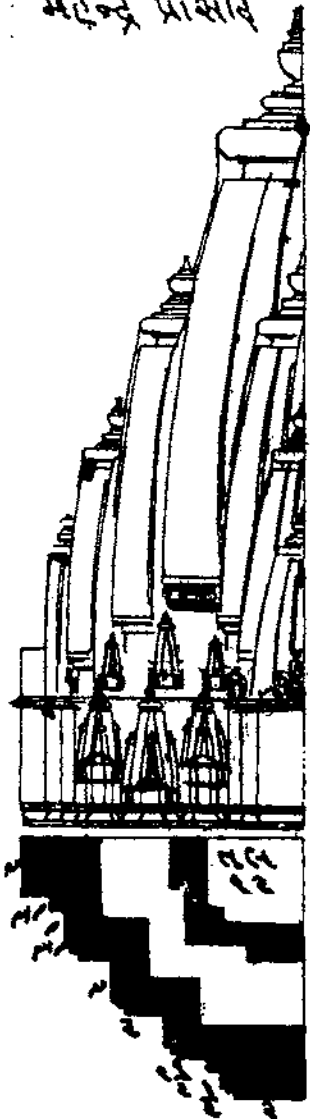
„ પ્રતિરથે ૫ + ૬ = ૧૪ × ૮ = ૧૧૨

„ ભદ્રે ૩ × ૪ = ૧૨

„ મૂલ ૧ × ૧ = ૧

કુલ શંગ ૧૮૧

॥ ૩૪ ॥ इति श्री मल्लिनाथवल्लभ महेन्द्रप्रासादः ॥



३५ मानवेन्द्रप्रासाद

द्वितीय भेद,

रथोर्ध्वं तिलकं दद्यात् मानवेन्द्रोऽयनामतः ॥ ८५ ॥

उपरना मण्डेन्द्र प्रासादना प्रतिरथ उपर ओक ओक तिलक यथावे तो मानवेन्द्र नामनो प्रासाद थाय. ८५.

शृंग संख्या :-पूर्वावत् १८१,

तिलक-८ प्रतिभद्रे,

॥ ३५ इतिश्री मानवेन्द्रप्रासादः ॥

३६ पापनाशन प्रासाद

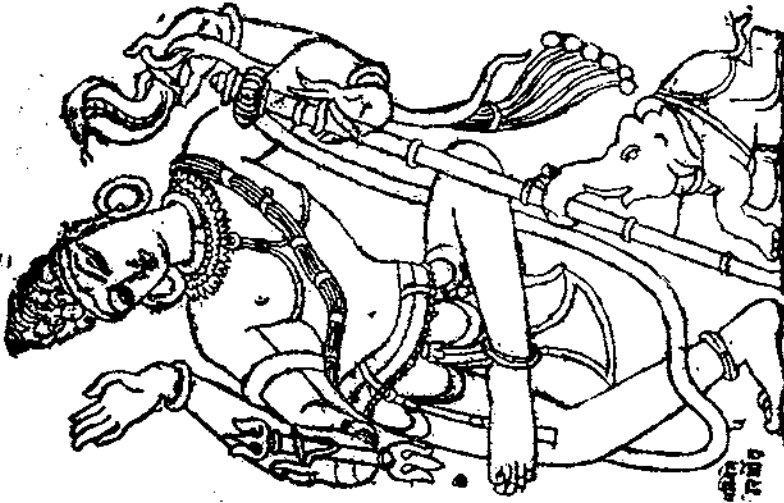
तृतीय भेद,

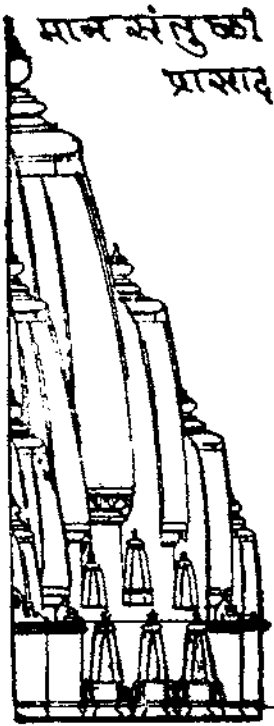
कर्णोर्ध्वं तिलकं दद्याद् प्रासादः पापनाशनः ॥ ८६ ॥

उपरना मानवेन्द्र प्रासादनी रेखा उपर ओक ओक तिलक यथावे तो पापनाशन प्रासाद थाय. ८६

शृंग संख्या :-पूर्वावत् १८१, तिलक १२, रेखा-४, प्रतिभद्र ८,

॥ ३६ इतिश्री पापनाशनप्रासादः ॥





३७ मानसंतुष्टि प्रासाद

विभक्ति २०

चतुरस्री कृते क्षेत्रे चतुर्दश विभाजिते ।
बाहुद्वयं स्थकर्णो भद्रार्धं त्रयभागिकम् ॥ ८७ ॥
श्रीवत्स केसरी देयं कर्णेश्च क्रमद्वयम् ।
द्वादशैवोरुशृङ्गाणि स्थापयेच्च चतुर्दिशि ॥ ८८ ॥
मानसंतुष्टि नामोऽयं प्रासादो मुनिसुव्रतः ॥ ८९ ॥

प्रासादनी समथोरस भूमिना चौद लाग करवां. तेमां जे लाग रेभा, जे लाग प्रतिबद्र, त्रयु लागनुं लद्रार्ध करवुं. रेभा अने प्रतिबद्र उपर श्रीवत्स तथा केसरी कमे जे चढाववा, लद्र उपर चारे दिशाये भणी, आर उशृंग करवा, आ मानसंतुष्टि नाम्ना प्रासाद मुनिसुव्रत प्रासाद छे.

शृंग संख्या रेभा	५ + १ = ६ × ४ = २४
प्रतिरथ	५ + १ = ६ × ८ = ४८
लद्रे	३ × ४ = १२
मूल	१ × १ = १

कुल शृंग ८५

॥ ४३ इतिश्री मुनिसुव्रतवल्लभ मानसंतुष्टि प्रासादः ॥

३८ मनोल्याचंद्र प्रासाद

द्वितीय भेद

तद्रूप रथे तिलकं मनोल्याचन्द्रो नामत ॥ ९० ॥

उपरना मानसंतुष्टि प्रासादना प्रतिरथे ऐक्य ऐक्य तिलक चढावे तो मनोल्याचंद्र नाम्ना प्रासाद थाय.

शृंग संख्या :- पूर्ववत् ८५,

तिलक ८ प्रतिरथे.

॥ ३८ इति श्री मनोल्याचंद्रप्रासादः ॥

૩૯ શ્રીભવ પ્રાસાદ

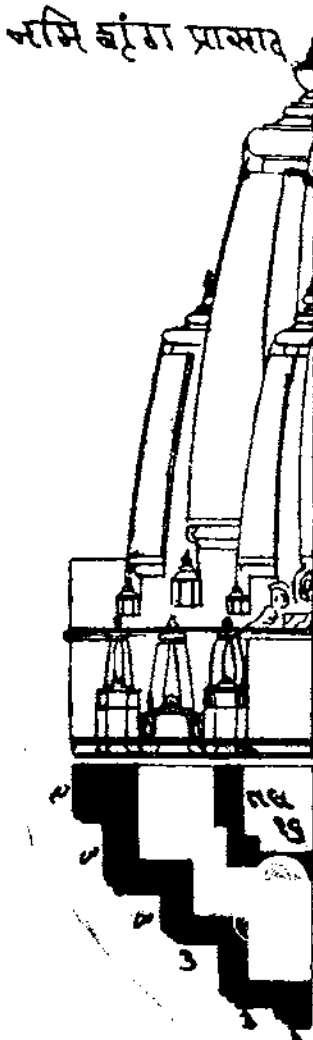
તૃતીય મેદ,

મનોલ્યાવન્દ્ર સંસ્થાને કર્ણે ન્યસેદ્દિકેસરીમ્ ।

શ્રીભવનામો વિજ્ઞેયઃ કર્તવ્યશ્ચ ત્રિમૂર્તયે ॥ ૧૧ ॥

મનોલ્યા ચંદ્ર પ્રાસાદની રેખા ઉપર શ્રીવત્સ શૃંગના બદલે કેસરી ક્રમ ચઢાવવું અર્થાત્ બે કેસરી ક્રમ થયા. આ પ્રાસાદ શ્રીભવનામનો બાણુવો. આ ત્રિમૂર્તિ બ્રહ્મા વિષ્ણુ શિવને બનાવવો. શૃંગ :- પૂર્વવત ૮૫+રેખાએ ૧૬ વધ્યા=૧૦૧, તિલક ૮ પ્રતિરથે

॥ ૩૯ ॥ ૩૯ ॥ ૩૯ ॥ ૩૯ ॥ ૩૯ ॥ ૩૯ ॥ ૩૯ ॥ ૩૯ ॥ ૩૯ ॥ ૩૯ ॥



૪૦ નમિશૃંગ પ્રાસાદ

વિમક્તિ ૨૧-૧

ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે ષોડશપદ માજિતે ।

કર્ણો માગ ત્રયં કાર્યઃ પ્રતિકર્ણો દ્વિભાગિકઃ ॥૧૨॥

મદ્રાર્ધ ત્રિભાગં જ્ઞેયં ચતુર્દિશુ વ્યવસ્થિતમ્ ।

ક્રમ દ્વયં રથે કર્ણે ઉર્ધ્વે તિલક શોભનમ્ ॥૧૩॥

મદ્રે ચૈવોરૂચત્વારિ સ્થાપયેશ્ચ ચતુર્દિશિ ।

નમિશૃંગ નામાયં પ્રાસાદો નમિ વલ્લભ ॥૧૪॥

પ્રાસાદના સમચોરસ ક્ષેત્રના સોળ ભાગ કરવાં. તેમાં ત્રણ ભાગ રેખા, બે ભાગ પ્રતિરથ, અને ત્રણ ભાગનું ભદ્રાર્ધ કરવું, રેખા અને પ્રતિરથ ઉપર કેસરી, સર્વતો ભદ્ર એ બે ક્રમ ચઢાવવાં અને તેની ઉપર એક તિલક ચઢાવવું, ભદ્રની ઉપર ચારે દિશામાં ચાર ઉરૂશૃંગ ચઢાવવાં. આવો નમિ-શૃંગ નામનો પ્રાસાદ નમિજિનને વલ્લભ છે.

શૃંગ સંખ્યા રેખા ૫ + ૯ = ૧૪ × ૪ = ૫૬

,, પ્રતિભદ્ર ૫ + ૯ = ૧૪ × ૮ = ૧૧૨

,, ભદ્ર ૧ × ૪ = ૪

,, મૂલ ૧ × ૧ = ૧

તિલક-૧૨

કુલ શૃંગ સંખ્યા ૧૭૩.

॥ ૪૦ ॥ ૪૦ ॥ ૪૦ ॥ ૪૦ ॥ ૪૦ ॥ ૪૦ ॥ ૪૦ ॥ ૪૦ ॥ ૪૦ ॥ ૪૦ ॥

सुमतिकीर्ति
प्रासाद

४१ सुमतिकीर्ति प्रासाद

विभक्ति-२१-२

चतुरस्रीकृते क्षेत्रे षड्विंशपद भाजिते ।
कर्णो भागाश्च चत्वारिः प्रतिकर्ण स्तथैव च ॥ ९५ ॥
भद्रं दिग्भागिकं ज्ञेयं चतुर्दिक्षु व्यवस्थितम् ।
कर्णं क्रमत्रयं कार्यं प्रतिकर्णं क्रमद्वयम् ॥ ९६ ॥
द्वादशैवोरुशृङ्गाणि प्रत्यङ्गानि द्वात्रिंशकम् ।
मन्दिरं प्रथमं कर्म सर्वतोभद्र मेव च ॥ ९७ ॥
केसरी तृतीयं कर्म उर्ध्वे मञ्जरी शोभिता ।
सुमतिकीर्तिं नामोऽयं नमिनाथस्य बल्लभः ॥ ९८ ॥

प्रासादनी समचोरस लूमिना छवीश लाग करवां,
तेमां चार लाग रेभा, चार लाग प्रतिरथ, पांच लागनुं
अधुंलद्र (इदश लाग लद्र) रेभा उपर त्रलु क्म,
प्रतिलद्र उपर जे क्म, लद्रनी उपर कुल चार उरुशृंग
अने जत्रीश प्रत्यंगो करवां. रेभा उपर मंदिर, भीनुं
सर्वतोभद्र, त्रीनुं केसरी कर्म यदावपुं. तेनी उपर
मंजरी करवी. आ सुमतिकीर्ति नामने प्रासाद नमिनाथ
विनने वल्लभ छे.

शृंग संख्या रेभा
" प्रतिरथ
" प्रत्यंग
" लद्र
" भूल

$$\begin{aligned} २५ + ६ + ५ &= ३६ \times ४ = १५६ \\ २५ + ६ &= ३४ \times ८ = २७२ \\ &८ \times ४ = ३२ \\ &३ \times ४ = १२ \\ &१ \times १ = १ \end{aligned}$$

कुल शृंग ४७३

૪૨ સુરેન્દ્ર પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ,

તદ્રૂપં ચ પ્રકર્તવ્યં સ્થે શ્રુંઙ્ગ ચ દાપયેત્ ।

સુરેન્દ્ર ઇતિ નાસાયં પ્રાસાદઃ સુરવલ્લભઃ ॥ ૧૭ ॥

ઉપરના સુમતિકીર્તિ પ્રાસાદના પ્રતિભદ્ર ઉપર એક શૃંગ ચઢાવવાથી સુરેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ થાય છે. તે દેવોને પ્રિય છે.

શૃંગ સંખ્યા:— પૂર્વવત્ ૪૭૩ + ૮ પ્રતિભદ્ર = કુલ ૪૮૧.

॥ ૪૨ ઇતિશ્રી સુરેન્દ્ર પ્રાસાદઃ ॥

૪૩ રાજેન્દ્ર પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ

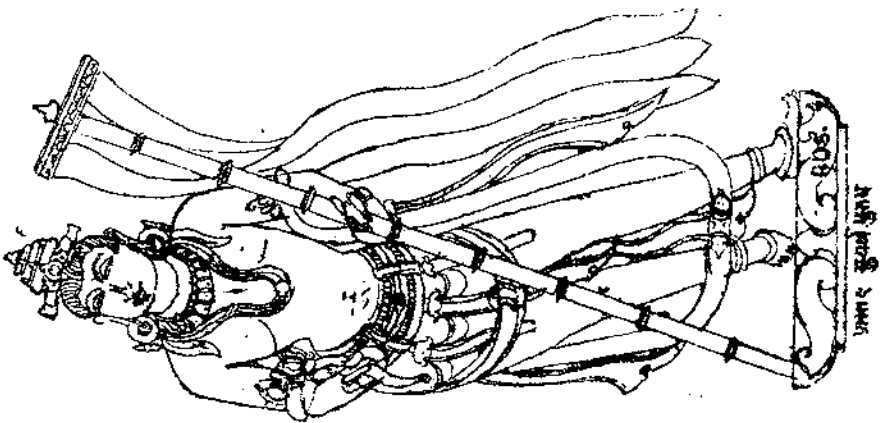
તદ્રૂપં ચ પ્રકર્તવ્યમુરશૃઙ્ગાણિ ષોડશ ।

પૂજનાલ્લભતે રાજ્યં સ્વર્ગં ચૈવ મહીતલે ॥ ૧૮ ॥

સુરેન્દ્ર પ્રાસાદને ભદ્રે ઉરશૃંગ સોલ ઠરવાથી રાજેન્દ્ર નામનો પ્રાસાદ થાય. તેને પૂજવાથી, સ્વર્ગમાં અને પૃથ્વી ઉપર રાજ્ય મળે.

શૃંગ સંખ્યા ૪૮૧ + ભદ્રે ૪ = કુલ ૪૮૫ શૃંગ

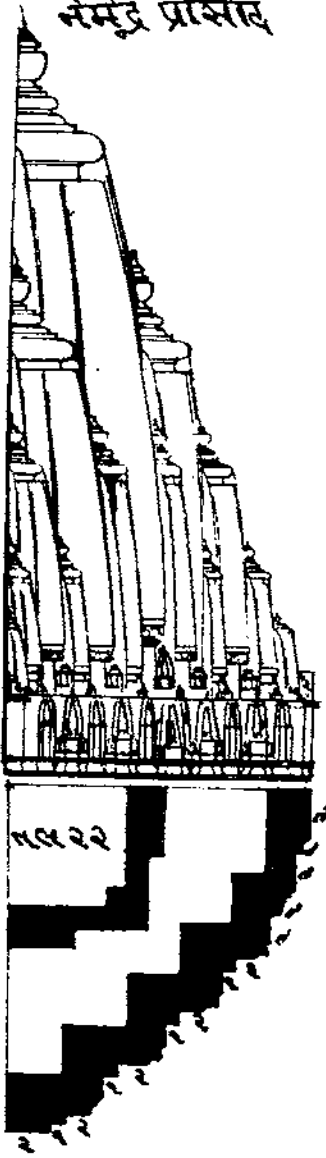
॥ ૪૩ ઇતિશ્રી રાજેન્દ્ર પ્રાસાદઃ ॥



નેમેન્દ્ર પ્રાસાદ

૪૪ નેમેન્દ્રેશ્વર પ્રાસાદ

વિભક્તિ ૨૨



ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે દ્વાવિંશપદ ભાજિતે ।
 બાહુરિન્દુર્યુગ્મ રૂપં દ્વીન્દુભાગાઃ ક્રમેણ ચ ॥૧૯॥
 ભદ્રાર્થં ચ દ્વયં ભાગં સ્થાપયેતુ ચતુર્દિશિ ।
 કેસરીં સર્વતોભદ્રં કર્ણે ચૈવં ક્રમ દ્વયમ્ ॥ ૧૦૦ ॥
 કેસરી તિલકં ચૈવ રથોર્ધ્વે તુ પ્રકીર્તિતમ્ ।
 કર્ણિકા નન્દિકાયાં ચ શૃંગ્ણ ચ તિલકં ન્યસેત્ ॥૧૦૧॥
 ભદ્રે ચૈવોરુચત્વારિ પ્રત્યઙ્ગાનિ ચ ષોડશ ।
 નેમેન્દ્રેશ્વર નામોઽયં પ્રાસાદોનેમિવલ્લભઃ ॥૧૦૨॥

પ્રાસાદની સમચોરસ ભૂમિના બાવીશ લાગ ઠરવાં. તેમાં બે લાગ રેખા, એક લાગ કોણી, બે લાગનો પ્રતિરથ, એક લાગની કોણી, બે લાગનો ઉપરથ, એક લાગની નન્દિ અને બે લાગનું ભદ્રાર્થં કરવું, રેખા ઉપર કેસરી અને સર્વતોભદ્ર એ બે ક્રમ ચઢાવવાં, કોણી અને નન્દિ ઉપર એક એક શૃંગ, પ્રતિરથ અને ઉપરથ ઉપર એક કેસરી ક્રમ અને એક તિલક, કોણી નન્દિ ઉપર શૃંગ તેની ઉપર એક એક તિલક ચઢાવવાં, ભદ્રની ઉપર ચાર ઉ૩શૃંગ અને સોળ પ્રત્યંગ ચઢાવવાં. આવો સુંદર નેમેન્દ્રેશ્વર નામનો પ્રાસાદ શ્રી નેમિનાથ-વિનને પ્રિય છે.

શૃંગ સંખ્યા રેખા	૫ + ૯ = ૧૪ × ૪ = ૫૬
” ક્ષણિકાએ	૧ = ૧ × ૮ = ૮
” પ્રતિરથે	૫ = ૫ × ૮ = ૪૦
” કોણી	૧ × ૮ = ૮
” ઉપરથે	૫ = ૫ × ૮ = ૪૦
” નન્દિ	૧ = ૧ × ૮ = ૮

શૃંગ સંખ્યા	ભદ્ર	૪ × ૪	=	૧૬
"	પ્રત્યંગ	૪ × ૪	=	૧૬
"	મૂલ	૧ × ૧	=	૧

કુલ ૧૬૩

શૃંગ કુલ ૧૬૩, તિલક-૪૦, રથે ઉપરથે ૧૬, ત્રણ નન્દિ ૨૪.

॥ ૪૪ ક્રિતિશ્રી નેમિનાથ વલ્લભ નેમેન્દ્રેશ્વર પ્રાસાદ ॥

૪૫ યતિભૂષણ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ,

તત્તુલ્યં તત્પ્રમાણં ચ રથે શૃંગ ચ દાપયેત્ ।

વલ્લભઃ સર્વદેવાનાં પ્રાસાદો યતિભૂષણ ॥ ૧૦૩ ॥

નેમેન્દ્રેશ્વર પ્રાસાદના પ્રતિરથ અને ઉપરથ ઉપરથી તિલક કાઢી એક એક શૃંગ ચઢાવવાથી યતિભૂષણ નામનો પ્રાસાદ થાય છે, તે સર્વ દેવોને પ્રિય છે.

શૃંગ સંખ્યા :- પૂર્વવત્ ૧૬૩+૧૬ = ૨૦૯, તિલક ૨૪ ત્રણ કોણી નન્દિ ઉપર ૮.

॥ ૪૫ ક્રિતિશ્રી યતિભૂષણ પ્રાસાદ ॥

૪૬ સુપુષ્પ પ્રાસાદ

ત્રિતીય મેદ,

તદ્રુપ તત્પ્રમાણં ચ રથે દદ્યાત્ત્વ કેસરિમ્ ।

સુપુષ્પો નામ વિજ્ઞેયઃ પ્રાસાદઃ સુરવલ્લભઃ ॥ ૧૦૪ ॥

રૂપ અને પ્રમાણમાં ઉપર મુજબ બાણવો. માત્ર ઉપર રથે કેશરી શૃંગ ચઢાવવાથી સર્વ દેવોને વલ્લભ એવો સુપુષ્પ નામનો પ્રાસાદ થાય છે.

૨૦૯ + ૩૨ = ૨૪૧

તિલક ૨૪.

॥ ૪૬ ક્રિતિશ્રી સુપુષ્પ પ્રાસાદ ॥



४७ पार्श्ववल्लभ प्रासाद

विभक्ति २३.

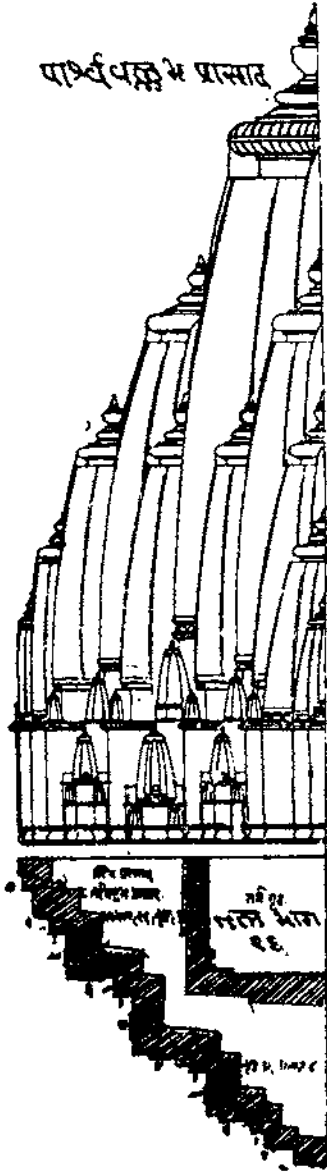
चतुरस्री कृते क्षेत्रे षड्विंशति विभाजिते ।
कर्णात्तु गर्भपर्यन्तं विभागानां तु लक्षणम् ॥१०५॥
वेदरूपगुणेन्दवो भद्रार्धे तु चतुष्पदम् ।
श्रीवत्सं केसरी चैव रथे कर्णे च दापयेत् ॥१०६॥
कर्णिकायां ततः शृङ्गमष्टौ प्रत्यङ्गानि च ।
भद्रे चैवरुचत्वारि प्रासादः पार्श्ववल्लभ ॥१०७॥

प्रासादानीं सभ्योरसं भूमिना छवीशं लाग
करवां. तेमां चारं लागं देष्मा, ऐक्यं लागं कोष्ठी, त्रयु
लागं प्रतिरथ, ऐक्यं लागं नन्दिं अने लद्गार्धं चारं
लागनुं करवुं. आ प्रभाषे तल विलङ्गितं भाषुवी.
देष्मा अने प्रतिरथं उपरं ऐक्यं ऐक्यं केसरी कुभं अने
ऐक्यं ऐक्यं श्रीवत्सं शृंगं अढाववुं. कोष्ठी अने नन्दिं
उपरं अडेकं शृंगं अढाववुं. आठं प्रत्यंगं अने लद्गं
उपरं चारं चारं उद्गं अढाववां. आवो पार्श्ववल्लभ
नामनो प्रासादं छे.

शृंगसंख्याः—	देष्मा	५ + १ = ६	× ४ =	२४
”	प्रतिरथ	५ + १ = ६	× ८ =	४८
”	नन्दिं	१ = १	× ८ =	८
”	कोष्ठी	१ = १	× ८ =	८
”	प्रत्यंग	१	× ८ =	८
”	लद्गं	४	× ४ =	१६
”	भूख	१	× १ =	१

कुलशृंग ११३

॥ ४७ इति श्री पार्श्वजिन पार्श्ववल्लभ प्रासादः ॥



४८ पद्मावती प्रासाद

द्वितीय भेद.

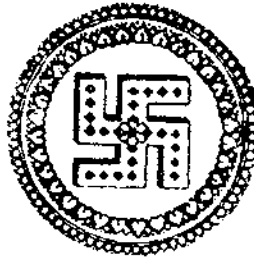
कर्णे च तिलकं दद्यात् प्रासादस्तत्स्वरूपकः ।

पद्मावती च नामेति प्रासादो देवी वल्लभः ॥ १०८ ॥

पार्श्ववल्लभ प्रासाद उपर रेखाय्मे अेक अेक तिलक कश्वाथी पद्मावती प्रासाद
थाय. ते देवीने शुभ छे.

शृंग संख्या :- ११३ पूर्वभुज्ज, तिलक-४.

॥ ४८ इतिश्री पद्मावती प्रासादः ॥



४९ रूपवल्लभ प्रासाद

तृतीय भेद,

तद्रूपं च प्रकर्त्तव्यं प्रतिकर्णे कर्ण सादृशम् ।

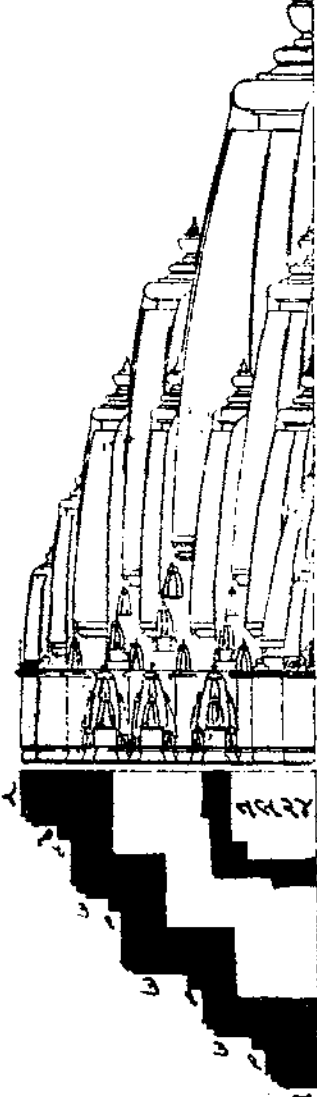
जिनेन्द्रायतनं चैव प्रासादो रूप वल्लभः ॥ १०९ ॥

पद्मावती प्रासाद उपर प्रतिकर्णे अेक अेक तिलक यदाववाथी, रूपवल्लभ नामने
प्रासाद थाय ते सर्व जिनवल्लभ छे.

शृंग संख्या :- पूर्ववत्-११३, तिलक-१२, रेखा-४, प्रतिरथ-८.

॥ ४९ इतिश्री सर्वजिनवल्लभरूपवल्लभ प्रासादः ॥

વીર વિક્રમ પ્રાસાદ



૫૦. વીરવિક્રમ મહીધર પ્રાસાદ

વિમક્તિ ૨૪

ચતુરસ્રી કૃતે ક્ષેત્રે ચતુર્વિંશતિ ભાજિતે ।

કર્ણસ્ત્રી ભાગિકો જ્ઞેયઃ પ્રતિકર્ણશ્ચ તત્સમં ॥૧૧૦॥

શ્રીવત્સ કેસરી ચૈવ સર્વતોમદ્ર મેવ ચ ।

રથે કર્ણે ચ દાતવ્ય-મષ્ટો પ્રત્યજ્ઞાનિ ચ ॥૧૧૧॥

મદ્રે ચૈવોરુચ્ચવારિ કર્ણિકાયાં શુદ્ધોત્તમમ્ ।

વીરવિક્રમનામોઽયં પ્રાસાદો જિનવલ્લભ ॥૧૧૨॥

મહીધરશ્વનાપાય પૂજિતે ફલદાયકઃ ॥૧૧૩॥

પ્રાસાદની સમચોરસ ભૂમિના ચોવીશ ભાગ કરવાં, તેમાં રેખા અને પ્રતિકર્ણ ત્રણ ત્રણ ભાગના, કોણી અને નન્દિ એક એક ભાગની, અને ભદ્રાર્ધ ચાર ભાગનું. આ પ્રમાણે તલ વિલક્ષિત બાણુવી, રેખા અને પ્રતિકર્ણ ઉપર સર્વતોલદ્ર અને કેસરી એ એ કુમ ચઢાવવાં અને તેની ઉપર શ્રીવત્સ શૃંગ ચઢાવવું આઠ પ્રત્યંગ, ભદ્રની ઉપર ચાર ચાર ઉરશૃંગ ચઢાવવા. નન્દિકા અને કોણીકા ઉપર એક એક ઉત્તમ શૃંગ ચઢાવવું, આવો વીર વિક્રમ નામનો પ્રાસાદ જિનદેવને વલ્લભ છે. આને મહીધર પ્રાસાદ પણ કહે છે. તેની પૂજા આદિ કરવાથી ફલદાયક છે.

શૃંગ સંખ્યા રેખા	૯ + ૫ + ૧ = ૧૫	× ૪ =	૬૦
પ્રતિભદ્ર	૯ + ૫ + ૧ = ૧૫	× ૮ =	૧૨૦
પ્રત્યંગ	૨	× ૪ =	૮
કર્ણિકા	૨	× ૪ =	૮
નન્દિ	૨	× ૪ =	૮
ભદ્ર	૪	× ૪ =	૧૬
મૂલ	૧	× ૧ =	૧

કુલ શૃંગ ૨૨૧

॥ ૫૦ इतिश्री महावीर वल्लभ वीरविक्रम प्रासादः ॥

૫૧ અષ્ટાપદ પ્રાસાદ

દ્વિતીય મેદ,

તદ્રૂપં ચ પ્રકર્ત્તવ્યે કર્ણોર્ધ્વે તિલકં ન્યસેત્ ।

અષ્ટાપદશ્ચ નામાયં પ્રાસાદો જિનવલ્લભ ॥ ૧૨૪ ॥

ઉપર વીરવિક્રમ પ્રાસાદની રેખા ઉપર એક તિલક વધારે ચઢાવીએ તો અષ્ટાપદ નામનો પ્રાસાદ થાય. તે જિનદેવને વલ્લભ છે.

શૃંગ સંખ્યા :- પૂર્વવત્ ૨૨૧,

તિલક-૪, રેખાએ.

॥ ૫૧ ॥ ૧૨૪ ॥

૫૨ તુષ્ટિપુષ્ટિદ પ્રાસાદ

તૃતીય મેદ,

તદ્રૂપ ચ પ્રકર્ત્તવ્ય-તુરુશૃંગ ચ પચ્ચમમ્ ।

તુષ્ટિ પુષ્ટિદ નામોઽયં પ્રાસાદો જિનવલ્લભ ॥ ૧૨૫ ॥

ઉપરના અષ્ટાપદ ઉપર ભદ્રની ઉપર એક પાંચમું ઉશૃંગ ચઢાવે તો તુષ્ટિપુષ્ટિદ નામનો પ્રાસાદ થાય. તે જિનદેવને પ્રિય છે.

શૃંગ સંખ્યા :- પૂર્વવત્. ૨૨૧ + ૪ = ઉશૃંગ કુલ ૨૨૫ તિલક ૪ રેખાએ.

॥ ૫૨ ॥ ૧૨૫ ॥

જિનપ્રાસાદ પ્રદંશા-

પ્રાસાદાઃ પૂજિતા લોકે વિશ્વકર્મણા ભાષિતાઃ ।

ચતુર્વિંશ વિમત્કીનાં જિનેન્દ્રાણાં વિશેષત્ ॥ ૧૨૬ ॥

ઉપરોક્ત વિશ્વકર્માએ કહેલ ચોવીશ વિભક્તિનાં જિનેન્દ્રદેવોનાં પ્રાસાદો લોકમાં વિશેષ પ્રકારે પૂજનીય છે.

ચતુર્દિશિ ચતુર્દારાઃ પુરમધ્યે સુત્વાવહાઃ ।

બ્રમાશ્ચ વિભ્રમાશ્ચૈવ પ્રશસ્તાઃ સર્વકામદા ॥ ૧૨૭ ॥

ચારે દિશાનાં દારવાણા, બ્રમવાણા અથવા બ્રમ વગરનાં જિનેન્દ્ર પ્રાસાદો નગરમાં હોય તો પ્રભને સુખ દેવાવાળાં છે, તથા પ્રશસ્ત છે અને બધા ઇચ્છિત ફલને આપનાર છે.

शान्तिदाः पृष्टिदाश्चैव प्रजाराज्य सुखावहाः ।

अश्वैर्गजैर्बलियानैर्महिषी नन्दी मिस्तथा ॥ १२८ ॥

सर्वं श्रियमाप्नुवति स्थापिताश्च महीतले ॥ १२९ ॥

जिनेन्द्रदेवेनां प्रासाद शान्ति देवावाणां, पुष्टि देवावाणा, तथा राजा प्रजाने सुख आपनार छे, अेषां आ पृथ्वी उपर जिनदेवेनां प्रासादो स्थापवाथी घोडा, उस्ती, अण्ड, रथ आदि वाडनो लेस अने गाय आदि सर्व सम्पत्तिने आपनार छे.

नगरे ग्रामे पुरे च प्रासादा ऋषभादयः ।

जगत्या मण्डपैर्युक्ताः क्रीयन्ते वसुधातले ।

सुलभं दीयते राज्यं स्वर्गं चैव महीतले ॥ १३० ॥

नगर, गाम अने पुरनी मध्यमां ऋषलआदि जिनप्रासादो जगती अने मंडप युक्त पृथ्वीतलमां करवामां आवे तो स्वर्ग अने पृथ्वीमां राज्य प्राप्ति सुलभ थाय छे.

दक्षिणोत्तर सुखाश्च प्राची पश्चिम दिङ्गमुखाः ।

वीतरागस्य प्रासादाः पुरमध्ये सुखावहाः ॥ १३१ ॥

दक्षिण, उत्तर, पूर्व अने पश्चिम अे आरे दिशानां मुखवाणां वीतरागदेवना प्रासादो नगरमां छेय तो सुखने आपनार छे.

इतिश्री विश्वकर्मा ज्ञानप्रकाश दीपार्णवे वास्तुविद्यायां जयपृच्छाया

जिन प्रासादाधिकारो समाप्तः ॥



जिनेन्द्र प्रासाद लक्षण

क्रम	प्रासादनुं नाम	तलमान	शंग	तिलक
१	कमलभूषण प्रासाद	३२	१११७	०
२	धामदायक प्रासाद	१२	२३७	०
३	रत्नकौटि प्रासाद	६	२०१	०
४	अमृतोदभव प्रासाद	६	२०१	१२
५	क्षितिभूषण प्रासाद	१६	५३३	०
६	सुमतिजिन प्रासाद	१४	२०१	०
७	पद्मप्रल प्रासाद	२०	१५३	०
८	पद्मराग प्रासाद	२०	१५३	४
९	पुष्टिवर्द्धन प्रासाद	२०	१५३	१२
१०	सुपार्थ प्रासाद	१०	५७	०
११	श्रीवह्मल प्रासाद	१०	६६	०
१२	शीतल प्रासाद	३२	२५३	०
१३	चंद्र प्रासाद	३२	२५३	८
१४	छितुराज प्रासाद	३२	२५३	२४
१५	पुष्पदन्त प्रासाद	२४	४६	०
१६	शीतल प्रासाद	२४	३३	०
१७	कीर्तिदायक प्रासाद	२४	३७	०
१८	मनोहर प्रासाद	२४	८६	०
१९	श्रेयांस प्रासाद	१६	१३	१२
२०	सुकुल प्रासाद	१६	१७	१२
२१	कुलनंदन प्रासाद	१६	२१	१२
२२	वासुपूज्य प्रासाद	२२	२५७	१६
२३	रत्नसंजय प्रासाद	२२	२५७	२०
२४	धर्मद प्रासाद	२२	२६१	२०

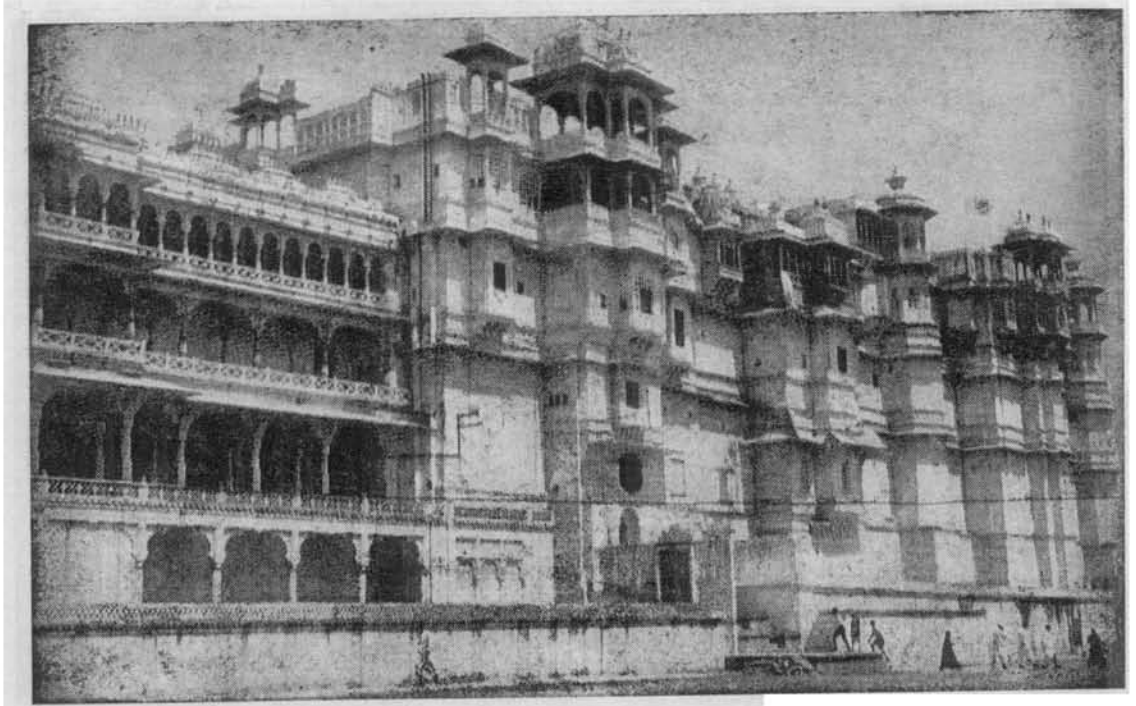
ક્રમ	પ્રાસાદનું નામ	તલમાન	શૃંગ	તિલક
૨૫	વિમલ પ્રાસાદ	૨૪	૭૭	૧૬
૨૬	મુક્તિદ પ્રાસાદ	૨૪	૮૫	૮
૨૭	અનંત પ્રાસાદ	૨૦	૪૫૩	૦
૨૮	સુરેન્દ્ર પ્રાસાદ	૨૦	૪૫૩	૮
૨૯	ધર્મજ્ઞિન પ્રાસાદ	૨૮	૨૨૫	૧૨
૩૦	ધર્મવૃક્ષ પ્રાસાદ	૨૮	૨૩૩	૧૨
૩૧	શ્રીલિંગ પ્રાસાદ	૧૨	૧૮૬	૮
૩૨	કામદાયક પ્રાસાદ	૧૨	૧૬૩	૮
૩૩	કુસુદ પ્રાસાદ	૮	૬૬	૨૦
૩૪	શક્તિદ પ્રાસાદ	૮	૬૬	૨૮
૩૫	હર્ષણુ પ્રાસાદ	૮	૭૩	૨૮
૩૬	ભૂષણુ પ્રાસાદ	૮	૭૩	૩૨
૩૭	કમલકંદ પ્રાસાદ	૮	૨૧	૦
૩૮	શૈલ પ્રાસાદ	૮	૨૧	૪
૩૯	અરિનાશન પ્રાસાદ	૮	૨૫	૪
૪૦	મહેન્દ્ર પ્રાસાદ	૧૨	૧૮૧	૦
૪૧	માનવેન્દ્ર પ્રાસાદ	૧૨	૧૮૧	૮
૪૨	પાપનાશન પ્રાસાદ	૧૨	૧૮૧	૧૨
૪૩	માનસંતુષ્ટિ પ્રાસાદ	૧૪	૮૫	૦
૪૪	મનોલ્યાચંદ્ર પ્રાસાદ	૧૪	૮૫	૮
૪૫	શ્રીલવ પ્રાસાદ	૧૪	૧૦૧	૮
૪૬	નમિશ્રુંગ પ્રાસાદ	૧૬	૧૭૩	૧૨
૪૭	સુમતિકીર્તિ પ્રાસાદ	૨૬	૪૭૩	૦
૪૮	સુરેન્દ્ર પ્રાસાદ	૨૬	૪૮૧	૦
૪૯	રાજેન્દ્ર પ્રાસાદ	૨૬	૪૮૫	૦
૫૦	નેમેન્દ્રેશ્વર પ્રાસાદ	૨૨	૧૬૩	૪૦
૫૧	ચતિભૂષણુ પ્રાસાદ	૨૨	૨૦૬	૨૪

क्रम	प्रासादनुं नाम	तलमान	शृंग	तिष्ठक
५२	सुपुण्य प्रासाद	१२	२४१	२४
५३	पार्श्व प्रासाद	२६	११३	०
५४	पद्मावती प्रासाद	२६	११३	४
५५	रूपवद्मल प्रासाद	२६	११३	१२
५६	वीरविक्रम प्रासाद	२४	२२१	०
५७	अष्टापद प्रासाद	२४	२२१	४
५८	तुष्टिपुष्टि प्रासाद	२४	२२५	४

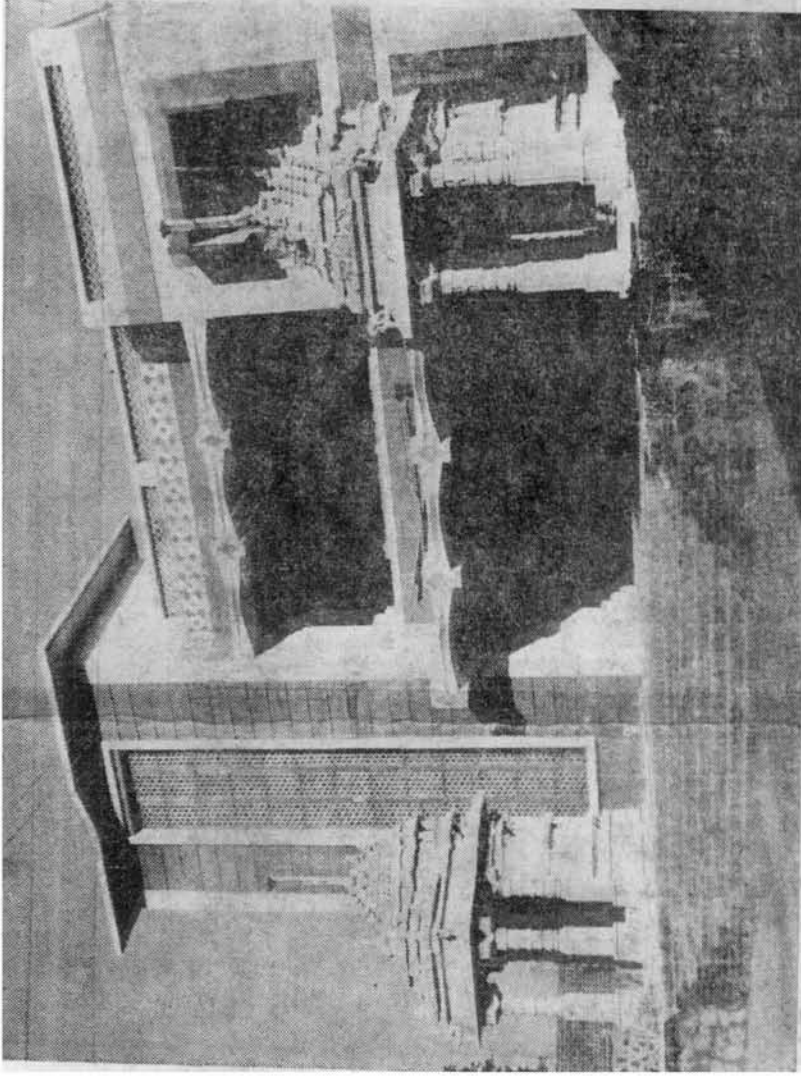
प्रशस्ति

इति श्रीविश्वकर्मा वास्तुकला चिन्तन हरविद्या गुणकीर्तिप्रकाश "जिनप्रासादमार्तण्ड"
 मध्ये शल्पाचार्य नंदलाल चुनीलाल सङ्गृहिते श्री जिनेन्द्र
 प्रासाद लक्षणाधिकार नाम्नो एकादशमोऽध्यायः संपूर्ण ॥





જયપુર પેલેસ-જયપુર.



श्री मेळनसुरीश्वरलु म. तथा अतापसुरीश्वरलु म.नी देवकुलिका धर्मविडार-लेन साहित्य म'दिर-पालीताणु।



सोमनाथपुरम केशव मंदिर देवी



બુદ્ધ મૂર્તિ - સારનાથ